

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ'NİN
ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBİ ADLI ESERİ
(İNCELEME, METİN, DİZİN, S.1-221)**

**HAZIRLAYAN
EMEL YILMAZ**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. KENAN ERDOĞAN**

**MANİSA
2008**

EK-3

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:
Not:

Konu:

Üniv.Kodu:

Tezin yazarının

Tezin yazarının

Soyadı: YILMAZ

Adı: Emel

Tezin Türkçe adı: Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin, s.1-221)

Tezin Yabancı adı: Şerh-i Nuhbe-i Vehbî which was written by Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi with the name of book (Survey, Text, Index, p.1-221)

Tezin yapıldığı

Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yılı: 2008

Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü:

- 1- Yüksek Lisans
- 2- Doktora
- 3- Tıpta uzmanlık
- 4- Sanatta yeterlilik

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: 393

Referans sayısı:

Tez Danışmanının

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Kenan

Soyadı: ERDOĞAN

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Manzum Sözlük
- 2- Şerh
- 3- Şerh-i Nuhbe-i Vehbî

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Verse dictionary
- 2- Interpretation
- 3- Şerh-i Nuhbe-i Vehbi (The Interpretation of Nuhbe-i Vehbi)

Tarih:

İmza :

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı sahasında dil öğretimi amacıyla yapılan mensur sözlükler yanında, manzum sözlüklerin de yeri büyüktür. Bu alandaki manzum sözlükler daha çok yazıldığı dönemin ilim ve edebiyat dili olan Arapça ve Farsçanın öğretilmesi amacıyla yazılmıştır. Manzum sözlükler, uyak ve redifli oldukları ve nesre göre daha kolay ezberlendiklerinden dolayı, öğrenim çağına gelmiş çocukların eğitiminde kullanılmıştır. Bu eserler, yazıldığı dönemin edebiyat-kültür hayatını, siyasi ve toplumsal yönünü de yansıttıkları için önemlidir. Bu nedenle pek çok manzum sözlük şerh edilerek, açıklanan sözcüklerin kapalı tarafları izah edilmeye çalışılmıştır.

Manzum lügatler ve şerhleri, edebiyatımızın bakir bir sahasını oluşturmaktadır. Didaktik yönü ağır bastığı için, estetik yönleri arka plânda kalan bu eserler, Divan edebiyatımızla ilgili araştırmalarda da çok fazla ilgi çekmemiştir. Oysa sözlükler ve sözlüklerin şerhleri bu edebiyatın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilecek önemli kaynaklardandır. İşte bu nedenlerden dolayı manzum sözlük şerhlerinden biri olan Şerh-i Nuhbe-i Vehbî'yi ilim dünyasına kazandırmak amacıyla bu çalışmayı yapmayı uygun bulduk.

Tez çalışmamızı yaparken, transkribe edilmiş metinden önce tez konusuyla ilgili olarak manzum lügatler, Sünbülzâde Vehbî ve eserleri, Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi ve Şerh-i Nuhbe-i Vehbî hakkında kısa bir bilgi verdik. Şerh-i Nuhbe-i Vehbî transkrip edilirken, eserin yazma ve matbu nüshaları karşılaştırdık ve okunamayan âyet, hadis ve meselleri Arapça şekliyle yazdık. Eseri transkribe ettikten sonra ise, şerhi yapılan kelimelerin ve özel isimlerin dizinini yaptık.

Şerh-i Nuhbe-i Vehbî'yi, dil bakımından günümüz Türkçesine yaklaştırılarak modernize edip, fiillerdeki yuvarlak vokalleri (gelür → gelir, dinür → denir...) günümüzdeki kullanımıyla yazdık. Ayrıca Divan edebiyatında klâsikleşmiş “u, ü, vü” bağlaçları için de Türkiye Türkçesindeki “ve” bağlacını kullandık.

Anahtar Kelimeler: Manzum Sözlük, Şerh, Şerh-i Nuhbe-i Vehbî

ABSTRACT

In the field of Classical Turkish Literature, verse dictionaries have a great deal of importance as well as prose dictionaries for the purpose of language teaching. The verse dictionaries were mostly written for teaching Arabic and Persian which were the culture and literature language in the period that they were written. The verse dictionaries were used for educating the children who were ready for education owing to the fact that rhyme and “redif” were used in the verse dictionaries and the verse dictionaries were memorized more easily than the prose dictionaries. They were so important that they reflected the life of literature-culture, political and social aspects of their written period. Consequently most of the verse dictionaries have been interpreted and the period that they were written, have been understood better.

Verse Dictionaries and their interpretations constitute an untouched field of our literature. Having a strong influence on didactic respect, these verses of which aesthetics respects remained in the background, were not both taken interest in Classical Turkish Poetry. However the Dictionaries and the Interpretations of these Dictionaries are important sources for helping to understand this literature beter. For that reasons we found it proper to make such study for gaining Nuhbe-i Vehbi to the literature.

While studying on the thesis, before transcribed text, we gave some brief information about Sünbülzade Vehbi and his Works, Yayaköylü Ahmet Reşit Efendi and Şerh-i Nuhbe-i Vehbi. While Şerh-i Nuhbe-i Vehbi was being transcribed, we compared manuscript and printed copies of it and wrote the unreadable verses of Koran, hadiths and proverbs in Arabic. After transcribing the work, we made an index of the interpreted words and proper nouns.

We wrote the Şerh-i Nuhbe-i Vehbi by aproximating it to Turkish (from the point of wiew of the language) and modernizing, we wrote round vowels in verbs (gelür→gelir, dinür→denir...) by their contemporary usage. Meanwhile we used the conjunction ‘ve’ in Turkey Turkish instead of using ‘u,ü,vü’ which were the classics of the Turkish Classical Poetry.

Key Words: Verse dictionary, Interpretation , Şerh-i Nuhbe-i Vehbî (The Interpretation of Nuhbe-i Vehbi)

EK-6

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “*Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin S.1-221)*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/11/2008
Emel YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
KISALTMALAR.....	III
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MANZUM SÖZLÜKLER

1. ARAPÇA-TÜRKÇE İLK SÖZLÜK ÇALIŞMALARI.....	3
2. MANZUM SÖZCÜKLERİN YAZILMA SEBEPLERİ.....	4
3. MANZUM SÖZLÜKLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	5
4. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	5

II. BÖLÜM

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI.....	6
2. ESERLERİ.....	7
2.1. <i>Tuhfe-i Vehbî</i>	7
2.2. <i>Lütfiyye</i>	8
2.3. <i>Divan</i>	8
2.4. <i>Şevk-engiz</i>	8
2.5. <i>Münşeât</i>	9
2.6. <i>Kasîde-i Tannâne</i>	9
2.7. <i>Kasîde-i Tayyâre</i>	9
2.8. <i>Nuhbe-i Vehbî</i>	9
2.8.1. Nuhbe-i Vehbî'nin Yazma Nüshaları.....	10
2.8.2. Nuhbe-i Vehbî'nin Basmaları.....	10

III. BÖLÜM

YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ VE ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ

1. YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ'NİN HAYATI.....	11
2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ.....	12

IV. BÖLÜM

ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ

1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	16
2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ.....	18
3. SONUÇ-DEĞERLENDİRME	347
4. KAYNAKÇA	348
5. DİZİN.....	349

ÖNSÖZ

Klâsik Türk Edebiyatının yapı taşını oluşturan sözlükler edebiyatımız açısından önemli bir yer tutmaktadır. Manzum ya da mensur olarak yazılmış bu sözlükler, öğrenim çağına gelmiş çocuklara Arapça ve Farsçayı, dil bilgisi kurallarını, aruz ölçüsünü öğretmek amacıyla hazırlanmıştır.

Manzum sözlük yazmanın dil öğretimine katkıda bulunacağı düşünülerek bu yolda pek çok eser vücuda getirilmiştir. Yazarlar, bu eserleri telif ederek Arapça ve Farsça öğretirken öbür yandan yetişmekte olan yeni nesillere de hizmet etmişlerdir.

Tez konusu olarak seçtiğimiz Şerh-i Nuhbe-i Vehbî, Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi tarafından telif edilmiştir. Bu şerh, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. yüzyılın başlarında yaşamış Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'sidir. 446 sayfadan oluşan eserin ikinci bölümü (222.-446. sayfalar arası) Dursun GÖRMEZ tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Eserin ilk bölümü (1.-221. sayfalar arası) tarafımdan hazırlanmıştır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde manzum sözlükler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Sünbülzâde Vehbî ve eserleri ele alınmış, üçüncü bölümde Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi ve eseri Şerh-i Nuhbe-i Vehbî anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise transkripsiyon alfabesi, Şerh-i Nuhbe-i Vehbî (1.-221. sayfalar arası)'nin transkribe edilmiş metni verilmiş, kaynakça ve dizin yer almıştır.

Çalışmamızda metnin çevri yazısında şu yol takip edilmiştir:

Şerhi yapılan kelimeler parantez içinde koyu harfle gösterilmiştir. Beyitler Sünbülzâde'nin Nuhbe'sine paralel olarak numaralandırılmıştır. Eser günümüz Türkçesine yalın olarak modernize edilmiş; fakat beyitler yazıldığı yüzyılın Türkçesi itibariyle orijinal haliyle yazılmıştır. Modernize edilen çalışmada yuvarlak vokaller günümüz Türkçesine yaklaştırılmıştır (gelür→gelir, dinür→denir, vb.). Ayrıca klâsikleşmiş “u, ü, vü” bağlaçları dışında Türkiye Türkçesindeki “ve” bağlacı kullanıldı.

Çalışmam sırasında bana her konuda yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Kenan ERDOĞAN'a teşekkür ederim. Ayrıca Nuhbe-i Vehbî ile ilgili doktora tezini göndererek çalışmamda bana büyük yardımı olan Yrd. Doç. Dr. Necmettin YURTSEVEN'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Emel YILMAZ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen metin
a.g.md.	: Adı geçen madde
b.	: Bölüm
c.	: Cilt
d.	: Doğumu-Doğum Tarihi
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
ktp.	: Kütüphanesi
M.	: Miladî
nr.	: Numara
ö.	: Ölümü- Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
trc.	: Tercüme-Tercüme Eden
Yz.	: Yazma
Hk.	: Halk Kütüphanesi
Yay.	: Yayınları
İst.	: İstanbul

GİRİŞ

Sözlük; bir dilin bir çağda veya bütün çağlarda kullanılmış yahut kullanılmakta olan bütün kelimelerin manâlarını veren, gerektiğinde örneklerle bu tanımları pekiştiren eserlerdir.

Türk Edebiyatının ilk sözlüğü, Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı Divân-ü Lügâti't-Türk'tür. Kaşgarlı Mahmud eserlerinde, sadece kelimelerin anlamını vermekle kalmamış, Türk kültürü, folkloru hakkında da bilgiler vermiştir.

Türk Edebiyatında sözlükler bakir bir alanı oluşturmaktadır. Pek çok sözlük kütüphanelerde araştırmacıları beklemektedir. Sözlükler, o dilin dil zenginliğini gözler önüne sermekle kalmaz; döneminin yaşam, kültür ve edebiyatını da yansıtır.

Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe yahut Arapça-Farsça-Türkçe sözlükler, asırlar boyunca sırf mensur değil, manzum olarak da meydana getirilmiştir. *Lûgat-ı Ferišteoğlu*, *Sübha-i Sıbyan* ve *Nazmü'l-cevâhir*, manzum Arapça-Türkçe sözlüklerin birkaç ünlü örneğidir.¹

Bunlar, didaktik eserlerimiz içerisinde değerlendirilebileceği gibi, sözlük bilimi için de önemli birer kaynak olarak zikredilmelidir. Manzum sözlükler, bilhassa Arapça, Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını çocukların ezberlemelerini sağlamak ve aruz eğitimine katkıda bulunmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Pek çok manzum sözlüğün mukaddime kısmında “lügat ilmi” nin insanı zeki edeceğinden bahsedilmesi ve hatta müelliflerinin de çocukluklarında en azından bir manzum sözlük ezberlediğini beyan etmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntıdır.²

İslâm kültüründe belâgat ve benzeri çoğu çalışma gibi sözlük çalışmalarının da Kur'ân-ı Kerim ve hadisleri doğru anlama çabalarının neticesi olduğunu görüyoruz. Manzum sözlüklerin de mühim bir kısmında, özellikle Türkçe-Arapça olanlarında daha çok Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kelimelere ağırlık verildiğini göz önünde bulundurursak, İslam dininin bu alandaki katkılarını daha iyi anlayabiliriz.³

Sıbyân mektebi seviyesindeki çocuklara kelime ezberletmenin yanında aruz öğretmeyi de amaçlayan manzum sözlükler, yazılış amaçları bakımından farklılıklar arz etmektedir.⁴

İçerdikleri kelimeler bakımından Türk leksikolojisinin de önemli malzemelerinden olan ve sayıları elliye geçen bu sözlükleri Klâsik Türk Edebiyatı açısından “Türkçe-Arapça”, “Türkçe-Farsça”, ve “Türkçe-Arapça-Farsça” olmak

¹ Âdem CEYHAN, “Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Nuhbe-i Vehbî Şerhi”, Kırkağaç Sempozyumu Bildirileri, Manisa 2008, s. 116-117

² Atabey KILIÇ, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân”, *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi 1* (2006), Sayı: 2, s. 83

³ Atabey KILIÇ, a.g.m., s. 83

⁴ Zehra GÜMÜŞ, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şehleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 427

üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. Ezber yoluyla önemli miktarda kelime ve bir kısım gramer kurallarının öğretilmesini sağlayan manzum sözlükler, aynı zamanda bu seviyedeki çocuklar için kültür, edebiyat ve aruz bilgileri de ihtiva etmeleri bakımından önem taşımaktadır. Bu yolla şiire ve şâirliğe meyilli olan küçük çocukların şiirle ilgili kabiliyetlerinin de ortaya çıkması ve geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Manzum sözlüklerin bazıları yazıldıkları gibi kalmamış, kendilerine nazîreler, tazminler, tercüme ve şerhler yapılmıştır. Manzum sözlüklere yapılan şerhler manzum sözlüklerin vezinleri hakkında daha geniş bilgi vermek, kelimelerin hareke kayıtlarını ve Türkçe karşılıklarını daha ayrıntılı olarak aktarmak, okuyanlara aruz vezni, basit gramer kurallarını öğretmek gibi amaçlarla yazılmışlardır.⁵

Manzum sözlükler genellikle mesnevî nazım şeklinde yazılmış olup dibâce, sözlük kısmı ve hâtime olarak üç bölümden oluşur. Bu sözlüklerde yazıldığı edebi dönemin geleneklerine uyularak hamdele, salvele, daha sonra da müellifle ilgili kısa bilgi, telif sebebi, tertip, telif tarihi gibi bahislerle dil öğrenmenin faydaları hakkında bilgi yer alır.

Bu eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere, yazıldığı dönemde ya da daha sonraki yüzyıllarda şerhleri meydana getirilmiştir. Bu eserler şerh edilen kelimenin o dönemde ne şekilde okunduğu/kullanıldığına dâir fikir veren hareke kaydının verilmesinin yanında kelimelerin o dönemdeki anlamlarını içermeleri bakımından da önemli kaynaklardır. O dönemde kullanılan araç gereç isimlerini ve oynanan oyunlara dâir bilgileri içermesi, bölgedeki yer adlarını da aktarması bu eserleri Türk kültürü açısından bir kat daha önemli kılmaktadır.⁶

Türk-İslâm Edebiyatı eserlerinin daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi için manzum lügatler ve şerhleri bir bütün olarak ele alınmalı ve yorumlanmalıdır. Biz de bu nedenden dolayı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. yüzyılın başlarında yaşamış Sümbülzâde Vehbî'nin önemli yapıtı Nuhbe'sinin şerhini incelemeye uygun bulduk.

⁵Zehra GÜMÜŞ, a.g.m., s. 426

⁶Zehra GÜMÜŞ, a.g.m., s. 427

I.BÖLÜM

MANZUM SÖZLÜKLER

1. ARAPÇA-TÜRKÇE İLK SÖZLÜK ÇALIŞMALARI

Vezinli ve kâfiyeli yazılmış, şiir olarak ifade edilmiş, nizama konmuş gibi anlamlarda kullanılan *manzum* kavramı; daha çok şiir için söz konusu edilmiştir. Bununla birlikte İslâm medeniyetine dahil olan Araplar ve Farslar gibi Türkler de şiir dışındaki bazı eserleri de manzum olarak telif etmeye önem vermişlerdir. Türk edebiyatında tefsir, fıkıh, akâid, hadis, tezkire, gramer, tarih, astronomi, musikî, tıp konusundaki birtakım eserlerin yanı sıra bazı lügatler de manzum olarak telif edilmiştir. Bunun da esas sebebi, manzum olarak yazılan eserin vezin ve kâfiye gibi birtakım âhenk unsurlarını taşımış olma özelliği ile okumayı zevkli bir faaliyet hâline getirmesi ve okunan metnin hafızada daha kolayca kalmasını sağlamasıdır.⁷

Manzum sözlükler, öğrenim çağına gelmiş çocukların eğitiminde kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin, dil bilgisi kurallarının, vezinlerin, sayıların, öğretiminde kolayca ezber yapılabilmesi açısından büyük ilgi görmüşlerdir. Aynı zamanda manzum lügatlerin kültür ve edebiyatın öğreniminde de büyük etkisi olmuştur.

Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça kategorilerine ayrılan manzum sözlükler, Osmanlı eğitim sisteminin son zamanlarına kadar hem eğitim kurumlarında okutulmuş, hem de bir ihtiyacın sonucu olduğu için Osmanlı matbaalarında basılmıştır.⁸

Geçmişte, muhtelif ilimlerin temel bilgilerini şiirle kavratma geleneği, yabancı dil öğretiminde de giriş niteliğinde olmak üzere, manzum sözlükler yoluyla uygulanmıştır. Manzum sözlük yazmanın yabancı dil eğitime katkı sağlayacağı hususu, dikkate alınmış ve bu yolda hizmet kabilinden birçok eser vücuda getirilmiştir.

Lügate ve gramere dair manzum eserlerin ilk örnekleri, Arap dilciler tarafından H. V./ M. XI. asırdan itibaren verilmeye başlamıştır: İsmail b. İbrahim b. Muhammed er-Rib'î (ö. H. 480/ M. 1087)'nin *Kaydü'l-Evâbid*'i, Arapça sözlüktür. Cemâlüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Mâlik b. Muhammed et-Tâ'î (ö. H. 672/ M. 1274)'nin *Teshîlü'l-Fevâ'id* ve *Tekmiletü'l-Makâsıd*'ı manzum bir gramer çalışmasıdır. Edîb Natanazzî (ö. H. 499/ M. 1106)'nin *Düstûru'l-Lüga* ve *Kitâbu'l-Halâs* adlarını taşıyan eseri, iki dilli manzum sözlüklerin ilk ve kısmî bir örneğidir. Farslara Arapça öğretmek maksadıyla, H. V./ M. XI. asırda kaleme alınmıştır. Bedrüddîn Ebû Nasr Mes'ûd b. Ebî Bekr el-Ferâhî tarafından H. VII./ M. XIII. asırda

⁷ Mehmet KIRBIYIK, "Miftâh-ı Lisan Adlı Manzum Sözlük Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, 2002, s. 182

⁸ Sadi ÇÖĞENLİ, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı:7-8 Kasım 2000 – Nisan 2001, s. 99-135

kaleme alınan *Nisâbu's-Sıbyân* ise, iki dilli manzum sözlüklerin tertip bakımından ilk örneğidir.⁹

Türkçenin ilk sözlüğü Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvân-ü Lügâti't-Türk*'üdür. Kaşgarlı, bu eseri H. 464 (M. 1072)'te yazmaya başlamış ve 466 (1074) yılında Bağdat'ta tamamlayarak H. 470 (M. 1077)'de dönemin halifesi Ebu'l-Kâsım Abdullah'a sunmuştur.

İlk Arapça-Türkçe manzum sözlük Abdülatîf İbn-i Melek'in H. 795/ M. 1392 yılında nazmettiği *Lügat-i Ferišteoğlu*'dur. Buna daha sonra meydana getirilen Şemsî'nin *Cevâhirü'l Kelimât*'ı, Şeyh Ahmed'in 1051/1635 yılında yazdığı *Nazmu'l-Leâl*'i, Âsım (d. 1755/ö. 1819)'ın H. 1213/ M. 1798'de tamamladığı *Tuhfe-i Âsım*'ı, Vehbî'nin H. 1214/ M. 1799'da meydana getirdiği *Nuhbe-i Vehbî*'si ve Mehmed Fevzî (ö. 1903)'nin *Tuhfe-i Fevzî*' sini de ekleyebiliriz.

Hüsâm b. Hasan el-Konevî'nin H. 802/ M. 1399-1400 (?)'de nazmettiği *Tuhfe-i Hüsamî* adını taşıyan eseri, Anadolu'daki Farsça- Türkçe manzum lügatlerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Bunu Şâhidî İbrahim Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî* (telifi: H. 921 /M. 1515), Lâmiî Çelebi'nin *Lügat-i Manzûme* (telifi: H. 933 /M. 1527'den önce), Sümbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* (telifi: H. 1197 /M. 1782), Süleyman Dürrî'nin *Güher-rîz* (telifi: H. 1263 /M. 1867) ve Ahmed Remzî Akyürek'in *Tuhfe-i Remzî* (telifi: H. 1343/ M. 1924)'si gibi birçok eser takip etmektedir.¹⁰

2. MANZUM SÖZLÜKLERİN YAZILMA SEBEPLERİ

Türkçe-Arapça manzum sözlüklerin ortaya çıkma sebeplerinin başında, İslam kültüründeki çoğu çalışmada olduğu gibi, Kur'an ve hadisler; doğru anlama ihtiyacı gelmektedir.¹¹

Edebiyat ve şiir sanatının ortaya konulmasında dil ve edebî unsurlarından istifade edilen Farsçanın, öğrenilme zorunluluğu, Anadolu'da meydana getirilen Arapça sözlüklerin Farsça izahlı olmalarından hareketle bu sözlüklerin anlaşılabilmesi için Farsçanın bilinmesi gerektiği ifade edilmiş ve Farsçayı öğretmek amacıyla Türkçe-Farsça manzum sözlükler vücuda getirilmiştir.¹²

Tabî ki manzum sözlüklerin asıl yazılma sebebinin klâsik tarz dil öğretiminde ders kitabı olarak kullanılması olduğunu söylemiştik. Bunun yanında sayıların, kültür-edebiyat, vezin bilgilerinin öğretilmesi gibi amaçlar da pek çok şaire manzum sözlük yazdırmıştır.

⁹ Mehmet KIRBIYIK, a.g.m., s.182

¹⁰ Mehmet KIRBIYIK, a.g.m., s. 183

¹¹ Atabey KILIÇ, "Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.20 (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı) (2006), s. 65

¹² Yusuf ÖZ, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler* (Basılmamış doktora tezi), Ankara 1996, s. 49

3. MANZUM SÖZLÜKLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Tertipleri bakımından pek çok manzum sözlük gelenekselleşmiş bir anlayış neticesi olarak mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Bu sözlükler, mukaddime ile başlar, daha sonra asıl kısım olan sözlük bölümü yer alır. Mesnevi tarzında yazılmış bir hatime, yani bir son ile nihayete erer.

Bu sözlüklerin mesnevî nazım şekliyle yazılan giriş kısımlarında tıpkı klâsik bir eser tertibinde olduğu gibi besmele, hamdele ve salveleden sonra, sebeb-i telifin anlatıldığı bir bölüm de yer alır. Bu bölümde eserin hangi sebep ve amaçla yazıldığı belirtildikten sonra ismi verilir. Bazı sözlüklerde eserin nasıl tertip edildiğinin anlatılmasının yanında, dil öğrenmenin faydaları hususunda müellifin görüşleri ile de bu bölümde karşılaşılır.¹³

Sözlüklerin hatimelerinde genellikle ebcet hesabına dair bilgiler nazmedilerek ebcet harflerinin sayısal karşılıkları gösterilmiştir. Sözlüklerin telif tarihleri de bu bölümde ebcet hesabıyla söylenmiştir.¹⁴

4. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Bu tür sözlüklerde genellikle isim ve sıfat türünden kelimelere yer verilmiş; bunların yanında Arapça-Farsça fiillerin mazi ve muzari kökleri, çekimli fiiller ve fiillerin mastar halleri gösterilmiştir. Mastar halinde verilen fiiller genellikle ayrı kıt'alarda toplanmıştır. Bilhassa uzun manzum sözlüklerde dini terimler, tasavvufi ıstılahlar ve mazmunlar da nazmedilerek bu kelimeler yoluyla bazı bilgiler öğretilmek istenmiştir. Bazı müellifler kıt'aların son beyitlerinde edebî sanatları örnekleriyle göstermişlerdir.¹⁵

¹³ Zehra GÜMÜŞ, a.g.m., s. 425

¹⁴ Zehra GÜMÜŞ, a.g.m., s. 425

¹⁵ Yusuf ÖZ, a.g.e., s. 70

II. BÖLÜM

SÜNBUZÂDE VEHBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. yüzyılın başlarında yaşamış Sünbülzâde Vehbî, Klâsik Türk Edebiyatı şairlerindedir. Asıl adı Mehmed olan Sünbülzâde Vehbî M. 1718 yılında Maraş'ta (Kahramanmaraş) doğmuştur.

Babası Reşit Efendi, Vehbî doğduğunda Halep'de Seyyîd Vehbî'nin yanında görevli olarak bulunmaktadır. Seyyîd Vehbî, şâirin babasına, oğluna kendi ismini vermesini rica etti. Böylece Sünbülzâde, asıl ismi yerine Vehbî mahlasıyla tanındı.

Vehbî'nin çocukluk ve gençlik yılları Maraş'ta geçmiş; kendisi Maraş'ın âlimlerinden özel ders almış, medreselerde okumuş ve icâzet aldıktan sonra da devletin geniş imkânlarından yararlanmak ve yükselmek arzusuyla İstanbul'a gelmiştir. Adını devrin ileri gelen şahsiyetlerine sunduğu kaside ve tarihlerle duyurmuştur. Rumeli kalemünde çalışırken kadılık mesleğine terfi eder. Sırasıyla Yaş, Bükreş, Eflâk, Boğdan ve Siroz şehirlerinde kadılık yapmıştır. İnşadaki kabiliyeti göz önüne alınarak devletin resmî yazışmalarını düzenleme görevi verilmiş, daha sonra başarıları, devlet adamlarından Yenişehirli Osman ve Râif İsmâil Efendiler tarafından III. Mustafa'ya anlatılmış ve daha fazla maaş verilen hâcegânlık (mâlî işler) sınıfına terfi etmesi sağlanmıştır.¹⁶

Sünbülzâde Vehbî hâcegânlık görevinde bulunurken, Farsçayı iyi bilmesinden dolayı H. 1189'da I. Abdülhamit tarafından İran'a Bağdat'ın Osmanlı valisi Ömer Paşa ile Kerim-Han-ı Zend arasındaki anlaşmazlığı çözmek için Bağdat'a gönderilir. Geri dönüşünde Babiâli'ye bir mektup yazarak sıkıntının asıl sebebinin Ömer Paşa'nın suistimâli olduğunu bildirir. Bu haber valinin kulağına gider. Ömer Paşa da onu Kerim Han-ı Zend ile dostluk uğruna devlet menfaatlerini fedâ etmekle itham eder. Bundan dolayı I. Abdülhamit de Sünbülzâde'nin idamını emreder. Bunu duyan Vehbî, bir posta tatarı kılığında kaçır. Dostları kendisini affettirmesi için padişahı öven bir kaside yazmasını isterler. Şâir bu işle meşgulken Ömer Paşa hakkındaki gerçekler ortaya çıkar. Vehbî'nin bu olayda suçsuz olduğu anlaşılır. Bu arada şâir Tannâne adlı kasideyi Sultan III. Selim'e sununca, hükümdar da onu affeder. Bundan sonra Vehbî eski görevine döner.

Vehbî'nin kadılık yaptığı yerlerden biri de Rodos'tur; bu adada Kırım'ın son hanı Şahin Giray'ın idam edilmesi üzerine "Tayyâre" adıyla bilinen meşhur kasidesini yazmıştır. Bu görevde iken Şahin Giray'ın intikamını almak isteyen Tatarlar tarafından evi basılarak yağma edilir.¹⁷

Bu olay üzerine Vehbî, görevinden azledilir. III. Selim'e yazdığı kasideler ve 1791 yılında tamamlayarak sunduğu divânıyla padişahın yakın dostu olur. III. Selim, her mevsim ve bayramlarda şahsî elbiselerinin de bulunduğu bir bohça dolusu hediye

¹⁶ Sünbülzâde Vehbî, *Lutfiyye* (haz. Süreyya Ali BEYZÂDEOĞLU), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 11-12

¹⁷ Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe* (haz. Numan KÜLEKÇİ, Turgut KARABEY), Erzurum 1990, s. 14

verir. III. Selim, Vehbî'nin isteği üzerine onu önce Manisa, sonra da Siroz'a kadı olarak atar. Siroz'dan Manastır'a ve oradan çok istediği Bolu'ya kadı olur. Bu son görevinden sonra İstanbul'a gelir, çok yaşlı olmasına rağmen zevk ve eğlenceyle vaktini geçirir. Döneminde yaşayan şâirler, onu, delikanlı hayatı yaşayan bir pîr olarak vasıflandırırılar.¹⁸

Şair son zamanlarını İstanbul'da geçirmiştir. Nikris (gut) hastalığına yakalanarak yatağa mahkûm bir şekilde 7 sene yatmıştır.¹⁹

Yaşı doksanı geçtiği halde 1224/1809'da vefat edince, Sürûrî aşağıdaki tarihleri söylemiştir:

Gitdi şeyhü'ş-şu'arâ Vehbî-i sâhib-âsâr
Bü'l-heves pîr-i cevân-tab idi fevkalâde

Lâle vaktinde vefât itdi didüm târîhin
Gülşen-i cenneti me'vâ kıla Sünbül-zâde

* * *

Şeyh ü şâb-ı bülegâ defn idüp oldı mahzûn
Ki cevân-tab'idi pâkîze-edâ Vehbî-i pîr

Seri üzre dikülüp serv didüm târîhin
Oldı nâbûd re'isü'ş-şu'arâ Vehbî-i pîr²⁰

2. ESERLERİ

2.1. Tuhfe-i Vehbî

O zamana kadar medreselerde ders kitabı olan Tuhfe-i Şâhidî'nin yerini Farsça sözlük olarak Tuhfe-i Vehbî almıştır.

Elçi olarak gittiği İran'dan dönüşünde düzenlediği, Farsça'dan Türkçeye değişik vezinli, 58 kıt'alık manzum bir lügattir. 800 beyitlik bu eserin her beyitinde en az üç kelimenin anlamı vardır. Böylece 2500 kelimenin ezberlenmesi sağlanmış olacaktır. Lügatte Farsça kelimeler parantez içine alınmıştır. Bu eser, medreselerde ve rüşdiyelerde ders kitabı olarak okutulmuştur.²¹

Vehbî öyle olduğunu kabul etmese de Tuhfe, XVI. asır yazarlarından Şahidî'nin eserinin taklit edilmesiyle ortaya çıkmış olup, şairin İran seyahatinin bir

¹⁸ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 13-14

¹⁹ Ömer Faruk AKÜN, a.g. md., s. 238

²⁰ Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (haz. Cemal Kurnaz), Akçay Yayınları, Ankara 2000, s. 82

²¹ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 17

sonucudur. Vehbî'nin bu eseri, kendisi hayatta iken Ahmet Hayâtî tarafından şerh edilmiştir.

Tuhfe-i Vehbî hakkında Numan Külekçi ve Turgut Karabey tarafından Sünbülzâde Vehbî-Tuhfe adında bir çalışma yapılmıştır.²²

2.2. Lutfiyye

Lutfiyye, Nâbî'nin Hayriyye'si örnek alınarak, aruzun "Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün" kalıbıyla, mesnevi tarzında yazılmış 1181 beyitlik bir nasihat kitabıdır. Vehbî bu eserini Türk-İslâm düşüncesiyle eğitmeye çalıştığı oğlu Lutfullah'a armağan etmiştir.²³

Eserde 91 başlık altında, sosyal hayatın hemen hemen her konusuna temas edilmiştir. Toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiği, ahlâk kurallarının neleri emrettiği anlatılmış; çeşitli meslekler ve meslek sahiplerinin eksik yönlerine işaret edilerek meslek seçiminde tavsiyelerde bulunulmuştur. Ayrıca ilmin değerine ve hoca hakkına temas edilmiş, tefsir, hadis, fıkıh ve tıp ilimlerinin tercihen iyi öğrenilmesi; bunun yanında felsefe, geometri, kimya ve mûsikîye meyledilmemesi tavsiyesinde bulunulmuştur.²⁴

2.3. Divan

Vehbî, oldukça hacimli olan Divan'ın adını Sa'dî'nin Gülistân'ına nazîre olarak "Sünbülîstân" koyar; şiirin ve şâirin kadr u kıymetini bilen bir padişah olarak nitelediği III. Selim'e 1205 (1791)'te ithaf eder.

Eser, 5732 Türkçe beyit ihtivâ etmekte, divanda 3 na't, 5 kaside, 2 gazel, 7 müfred bulunmaktadır. Yine aynı divanda şairin 3 kaside, 1 mesnevi, 1 tahmis, 56 gazel, 34 kıt'a, 3 müfredlik Farsça Dîvânçe'si bulunmaktadır.²⁵ Süreyya A. Beyzâdeoğlu, divan üzerine doktora çalışması yapmıştır.

2.4. Şevk-engiz

Kadın ve erkek vücut güzellikleri ve ten hazlarını anlatan, münâzara tarzında yazılmış bir mesnevidir. 779 beyitlik bu eserde iki kişiden biri kadınlara, diğeri erkeklere düşkündür. Sonunda ikisi de bir şeyhe sığınır ve kötü huylarını terk ederek ilâhi aşka yönelirler.²⁶

Telif tarihi ve bir ithaf kayıtlı değildir. Şairi tarafından bu eserin telifiyle ilgili olarak verilen yegâne bilgi, yaşadığı Manisa'da yazılmış olduğudur.

Bu mesnevî 1253/1837'de ve 1286/1869'da İstanbul'da iki kez basılmıştır.

²² Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayımları arasında 1990'da yayımlanmıştır.

²³ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 17

²⁴ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 17

²⁵ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 16

²⁶ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 18

2.5. Münşeât

Bazı parçalarına yazma mecmûalarda, Letaif-i İnşa ve Münşât'ı Azîziyye'de rastlanan bu eserin bütünü, şâirin şu beyitlerinde de belirttiği gibi bir yangında kül olmuştur.

Husûsa münşeât-ı bî-behâne
Müsellem dürr-i mensûr-i yegâne
Ki îcâd eylemişdim çok zamanda
Yanub bir anda kalmadı cihanda²⁷

2.6. Kasîde-i Tannâne

Sünbülzâde Vehbî, meşhur İnan seyahati dönüşünde hakkında çıkarılan îdam fermânından kurtulmak amacıyla ve dostlarının telkinleriyle kaleme aldığı Tannâne kasîdesini I. Abdülhamîd'e sunmuştur. Bu eserde Vehbî, İnan'a elçi olarak nasıl gittiğini, Şiraz'da Zend Kerim Han'ın karşısına çıktığını anlatır, olayları tasvir eder; Şiraz'la İstanbul'u karşılaştırır.²⁸

2.7. Kasîde-i Tayyâre

Vehbî'nin kadılık yaptığı yerlerden biri de Rodos'tur; şâir bu adada Kırım'ın son hanı Şahin Giray'ın idam edilmesi üzerine "Tayyâre" adıyla bilinen meşhur kasîdesini yazmıştır.²⁹

2.8. Nuhbe-i Vehbî

Mukaddimede Tuhfe'nin meşhur oluşundan, başarısından ve Hayatî Efendi'nin şerhte gösterdiği çabalardan tafsilatlı bir şekilde bahsettikten sonra, artık yaşanmış olması dolayısıyla bilgisinin de kendisiyle birlikte yok olacağını düşünmekten dolayı üzüldüğünü, bu itibarla Tuhfe'nin ikiz kardeşi olduğunu söylediği³⁰ ve Nuhbe adını verdiği Arapça bir lügat hazırlamaya başladığını ifade eder. Şâir böylece lügat çalışmasını tamamlamış olacaktır. Nuhbe, muhtemelen yazarın son eseridir. Hayatî bu eserin de bir şerhini yapmaya başlamış, ancak bitiremeden öldüğü için, eserini oğlu Şeref ikmal etmiştir.

Şâir, eserine Nuhbe-i Vehbî adını verdiğini şöyle ifade eder:

141 Buna da dinse sezâ dünyâda
Nuhbe-i Vehbî-i Sünbülzâde

²⁷ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 18

²⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar), C. V, İstanbul 1996, s. 1656

²⁹ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s. 14.

³⁰ "Oldu hem Tuhfe'ye ra'na tev'em
Dü birâder gibi güyâ tev'em"

Vehbî, eserini 1214/1799'un Şa'bân ayında tamamlayıp devrin padişahı III. Selim'e ithaf etmiştir. Bunu eserin şu beyitlerinden öğreniyoruz:

1936 Mâh-ı Şa'bânda teyemmün kasd idüb ta'zimle
Eyledim takdim dergâh-ı Şeh-i gerdûn-gulâm

1085 Nev-edadır ki yazıldı ikiyüz on dördte
Atma yabana sanup da bunu köhne takvim

Nuhbe'nin 1. beytiyle 145. beyitleri arası mukaddime bölümüdür, mesnevî tarzında yazılmıştır. Lügat bölümünün 1. kısmı 146-1361. beyitler, 2. kısmı ise 1362-1931. beyitler arasındır. İlk kısmı gazel ve kaside formunda, ikinci kısmı kıt'a ve mesnevî şeklindedir.

Nuhbe'nin son kısmı hâtîme ise 1932-1948. beyitler arasındır.

Sünbülzâde Vehbî'nin bu eseri didaktik bir eser olduğu için estetik bakımdan zayıftır.

2.8.1. Nuhbe-i Vehbî'nin Yazma Nüshaları

- I. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, Katalog nr. 2311/26803.
- II. Süleymâniye ktp. /İzmirli İsmâil Hakkı bölümü, nr. 3664/4.
- III. Süleymâniye ktp. /Yazma Bağışlar 3160.
- IV. Milli Kütüphanesi Yz. Ankara 3086/1.
- V. Milli Kütüphanesi Yz. Ankara 2950/1.
- VI. Süleymâniye ktp. Reşid Efendi 980.

2.8.2. Nuhbe-i Vehbî'nin Basmaları

- I. İstanbul, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Ma'mûre, 1220/1850, 123+1 s.
- II. İstanbul, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Ma'mûre, 1242/1826, 123+1 s.
- III. Kâhire, Bulak Matba'ası, 1246/1830, 123+1 s.
- IV. İstanbul, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Mektebi'l-Hayriyye, 1251/1835, 123 s.
- V. İstanbul, Matba'a-i Âmire, Muhammed Recâî'nin Taş Destgâhı, 1265/1849, 115 s., taş basma.
- VI. İstanbul, Urfâvî el Hac Halîl Efendinin Taş Destgâhı 1286/1869, 116 s., taş basma.
- VII. İstanbul, Urfâvî el Hac Halîl Efendinin Taş Destgâhı 1301/1884, 116 s., taş basma.
- VIII. İstanbul, (matbaa ismi yok), 1303/1886, 143 s.
- IX. İstanbul, Hacı Hüseyin Efendi Matba'ası, 1310/1 892 143 s.144

Sünbülzâde Vehbî ve eserleri, asıl tez konumuz olmadığı için çalışmamızda geniş ve ayrıntılı bilgiye yer verilmemiştir. Bu konuda Ömer Faruk AKÜN'ün İslâm Ansiklopedisi'nde verdiği bilgiye başvurulabilir.

III.BÖLÜM

YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ VE ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ

1.YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ'NİN HAYATI

Ahmed Reşid Efendi'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1323 (1907) yılında askerî memuriyet dolayısıyla bir müddet Alaşehir'de bulunan Bursalı Tâhir Bey'in (1278-1344/1861-1925) tesbitine göre, Soma'nın Bayat köyündendir. Manisa müftüsü Ahmed Es'ad Efendi (ö. 1274/1857), *Nuhbe-i Vehbî Şerhi* için 1257 (1841) yılında yazdığı Arapça takrizde, Ahmed Reşid'i "Kırkağacı"(Kırkağaçlı) diye tanıttıktan sonra, onun Manisa nahiyelerinden Yaya köyü'nde konuk olduğunu ifade eder.³¹

Ahmed Reşid'in babası, "Hacı Ali" adında, ilim ve faziletiyle tanınmış bir zattır. Pederinin yolundan giden Ahmed Reşid, Manisa müftüsü Ebû Halil'in talebeleri arasında yer almıştır. Tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Manisa nahiyelerinden Yayaköyü'nde müderrislik ve hafız-ı kütüplüğe tayin edilmiştir. Yayaköyü'nde doğup büyümemesine rağmen müellifin adının böyle anlmasının sebebi burada görev yapması ve Şerh-i Nuhbe-î Vehbî adlı yapıtında kendisini Yayaköylü olarak tanıtmasıdır.

Mehmed Süreyyâ Bey (ö. 1326/1909) ve Bağdatlı İsmâil Paşa (1839-1920), Yayaköylü Ahmed (Reşid) Efendi'nin tarikat şeyhlerinden olduğunu da kaydetmektedir. Ancak biz, yazarın *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*'nde bu bilginin açık bir delilini göremedik. Anılan kaynaklarda Yayaköylü hocanın "şeyh" olarak tanıtılmasının sebebi, muhtemelen, Mehmed Es'ad Efendi'nin Arapça ve Türkçe takrizinde kullandığı "zevâyâ" kelimesidir. Fakat bizce, buradaki "zevâyâ" (köşeler, bucaklar, tekkeler) kelimesiyle "tekkeler" değil, Ahmed Reşid Efendi'nin yaşadığı Yayaköy gibi merkezden uzakta kalmış yerler kast edilmektedir. "Yyaköylü fâzıl"ın eseri için takriz yazan veya şerhinin basılması dolayısıyla tarih düşürenler arasında tasavvufî bir yola mensubiyeti bilinen şairler de vardır.³²

Mehmed Süreyyâ Bey ve Bağdatlı İsmail Paşa, Yayaköylü Ahmed (Reşid) Efendi'nin 1257 (milâdî 1841) yılında; Bursalı Tâhir Bey'se 1248 (1833) senesinde vefat ettiğini yazar. Ahmed Reşid Efendi, *Nuhbe Şerhi* tebyizinin (müsveddenin beyaza, yani temize çekilmesi işinin) 1257 Safer ayı sonlarında (13-22 Nisan 1841 tarihinde) bittiğini bizatihi bildirdiği için, Bursalı Tâhir Bey'in verdiği 1248 yılının yanlış olduğunda şüphe yoktur. Mehmed Süreyyâ Bey ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın vefat yılı olarak gösterdiği 1257 senesinin dayanağı ise, bizce –şimdilik- meçhûldür. Muhakkak olan şey, Ahmed Reşid Efendi'nin *Nuhbe Şerhi*'ni temize çektiği 1257 (1841) yılından sonraki bir zaman zarfında vefat ettiğidir.³³

³¹ Âdem CEYHAN, a.g.m., s. 124

³² Âdem CEYHAN, a.g.m.,s. 125

³³ Âdem CEYHAN, a.g.m.,s. 126

2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ

Ahmed Reşit Efendi, klasik Türk Edebiyatı'nın en tanınmış şâirlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin Arapça-Türkçe olan Nuhbe adını verdiği Arapça-Türkçe sözlüğü şerh etmiştir. Müellif eserini, 10 Zilhicce 1256 (3 Şubat 1841) tarihinde Kurban bayramı gecesinde tamamlamıştır. Kitabın “tebyiz”i (temize çekilmesi) ise yeni yılın, yani 1257 Safer'inin sonlarında (13-22 Nisan 1841 tarihinde) bitmiştir. Ahmed Reşid Efendi, bu eserini niçin ve nasıl şerh ettiği konusunda eserinin başında şu bilgileri veriyor:

“Ba‘dezâ mâlûm ola ki, lûgat-ı Arabiyye ulûm-ı şer‘iyyenin asıl ve esâsı ve fûnûn-ı edebiyyenin mevkûfun aleyhâsı olduğu, yâni usûlen ve fûrûan esrâr-ı şerîatı keşf ü ibrâza zerîa ve tahsîl-i edebiyâta âlet-i lâzime ve vesîle bulunduğu resîde-i rûtbe-i bedâhet olmağla ulemâ'-i a‘lâm ve fuzalâ-i zevi'l-ihtirâm seafen ve halefen muhâfaza-i emr-i şerîat ve hıdmet-güzârî-i *Kitâb* ve sünnet niyyet-i hâlisasiyle fenn-i mezbûrda manzum ve mensur lâ-yuadd ve lâ-yuhsâ kütüb-i müellefe tedvînine sa'y-i mevfûr ve bezl-i maddûr etdiler. (Yâni bâzı erbâb-ı himmet zabt-ı ebvâb u fusûl ve ber-vech-i suhûlet matlebe vüsûl garaziyle şeh-râh-ı nesre ve bâzı ashâb-ı miknet dahi tullâba teshîl-i hıfz-ı lûgat tıbâ-i müteallimîne letâfet ve edâ'-i merâmde tahsîl-i zarâfet ve hüsn-i tâbîre selâset îrâsı kasdiyle tengnâ-yı nazma gitdiler.

Silk-i nazma keşide olunan cümân-ı girân-mâye-i letâfet-resân cümlesinden işbu âcizâne ve kâsırâne şerhine hâme-keş-i iftitâh olduğumuz *Nuhbe-i Vehbî*, sâ'ir manzûmelerden vücûh-ı şettâ ile eltaf ve ahsen ve münakkah ve mühezzeb ve müstahsen olup selâset-i nazma mükârin hüsn-i tâbîr ile rengîn ve muhassenât-ı bedâyâya riâyet ile be-gâyet dil-pesend ü dil-nişîn vâki olmağın, hâhişgerân-ı kenz-i maârif hâstekârân-ı hüner ve letâ'if sâ'ir manzûmehâ-yı mu‘tebereleri tâk-ı zühûl ü nisyanâ tarh ve ilkâ ve bu manzûme-i müntahabenin tâlîm ve taallümüne zânûzen-i ikbâb ü i‘tinâ etdikleri vâzıh u rû-nümâdır.

Lâkin bu azrâ'-i bî-hemtânın manzar-ı mehâsin-peykeri henüz pûşide-i nikâb-ı ihticâb olduğundan herkese arz-ı dîdâr edemediği bedîdâr ve sehl-i mümteni‘ kabîlinden olduğu emr-i âşikâr olmağla elfâz u mebânîsini i‘râb ü i‘câm ile kayd ü zabt ve mermûzât ve maânîsinin rem-gerde ve şevâridini kabz u rabt ve emsâl ve kinâyâtını hall ü îzâh ve mürekkebât ve mustalahâtını keşf ü ifsâh ile erbâb-ı istihrâca ihtâr ve tezkire ve ashâb-ı isti‘dâda tenbîh ve tabsıra olmak üzere bir şerhe muhtâc olduğu müzâkeresi esnâsında, bâzı hullân-ı maârif-şinâs bu fakîr-i pür-taksîr-i kalîlü'l-bidâadan ol savb-ı savâba sevk-ı semend-i himmet olunmağı arz u iltimâs etmekle mes‘ûlüne is‘âf ve müsâade bâbında dergâh-ı icâbet-penâh-ı Feyyâz-ı mutlakdan tevfik u inâyet-feyezânını istid‘â ve niyâz ve ‘Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş’ meâlince mûcib-i bekâ-yı nîk-nâm ve bâde kazâ'i'n-nahb müstevcib-i istihâm olacak bir eser-i cemîl meziyesini ihrâz mütâlâasiyle mu‘terifen bi'l-acz ve'l-fâka alâ kadri'l vüs‘ ve't-tâka şürû ve âgâz olundu.” (s. 2-3).³⁴

³⁴ Âdem CEYHAN, a.g.m., s. 126-127

Ahmed Reşid Efendi yaptığı ilmî çalışmayı, kitabının sonunda şu sözlerle kısa ve öz olarak şöyle anlatıyor:

“...Mehmed el-Vehbî aleyhi’r-rahmeti ve’r-rıdvân hazretlerinin iş bu *Nuhbe* nâm nazm-ı müntehabının müfredâtını zabt u beyân ve emsâl ü kinâyâtını ve sâ’ir mürekkebât ü mustalahâtını hall ü îzâh ile keşf ü ‘ıyân vâdîsine ma’a hufûfu’z-zevâdet ve killeli’l-bıdâ‘at fi’s-sınâ‘a atf-ı inân-ı azîmet ve dûçâr-ı envâ‘-ı şevâgıl ve gavâ’il iken yine mehmâ emken sarf-ı nakdîne-i miknet eden...”(s. 444).

Bu ifadelerinden de anlaşılabilirliği gibi, Ahmed Reşid Efendi, Vehbî’nin *Nuhbe* adlı seçkin manzumesinin kelimelerini tek tek ele alıp izah etmiş; mesellerini, yani Arapça deyimlerini, üstü kapalı sözlerini, diğer birleşik şeylerini ve terimlerini çözüp açmıştır. Yazar, sayılanlardan başka, bahis konusu lûgatda geçen onlarca kişi ve coğrafî yer ismini de hayli âlimce izah etmiştir. İşte onun hakkında bilgi verdiği bazı kişi ve yer isimleri:

A‘meş s. 424, Abdülhamid Kâtip s. 343, Âdem Hz. s. 122, Ahfeş s. 160, 424, Asmaî s. 353, Âtike s. 432, Behlül-i Dâna s. 234, Betül s. 226, Buhturî s. 341, Câhız s. 436, Cemşîd s. 411, Cercis s. 412-13, Cuha s. 368, Dâvud Hz. s. 118, 357, Ebû Bekir Hz. s. 314, Ebû Türâb s. 315, Ebû Zer s. 432, Erdeşîr s. 390, Eş‘ab s. 78, 425, Fâtimatü’z-Zehrâ Hz. s. 226-27, 316, 371, Ferezdak s. 375, Harîrî s. 14, Hârut-Mârut s. 84, Hassan s. 5, Hâtim s. 323, Iyas s. 339, 390, İbn Hâcib s. 290, İbrâhim Hz. s. 36, 321, İsâ Hz. s. 36, 98, 316, Kus s. 433, Lokman Hz. s. 36, 321, Ma‘n s. 322, Meryem Hz. 226-27, 316, Muhammed Hz. s. 35-36, Mûsâ Hz. s. 36, 316, Müseylime s. 398, Nûh Hz. s. 36, 57, 99, 313, 378-79, 389, Nûşirevan s. 411, Sahban s. 5, 413, Satih s. 307, Sinimmâr s. 434, Süleyman Hz. s. 332, Şeyh-i Ekber s. 327-28, Şikk s. 307, Şuayb Hz. s. 314, Ümmü Gülsüm s. 246, Vassaf s. 195, Yûnus Hz. s. 257, Yûsuf Hz. s. 160, 343-44, 393, 414. Ahkaf s. 196, Âmid s. 57, Bâbil s. 85, 198, Câm s. 237, Cûdî s. 57, Furat s. 269-70, İnan s. 15, İstanbul s. 236, Kûfe s. 55, 363, Lükâm s. 327, Musıl s. 57, Sedom s. 326, Şam s. 326, Şiraz s. 15, Taybe s. 38, Yemâme s. 428, Yesrib s. 38.

Şerh sahibinin *Nuhbe-i Vehbî* beyitlerini izah ederken, çeşitli ilimlere ait bazı kelime ve terimlerle ilgili verdiği bilgiler de hayli istifade edilebilecek türdendir. Meselâ, âdâb s. 202, adl s. 49, akl s. 6, âl s. 12, ankâ s. 282, arûz s. 287, ashâb s. 12, beytü’l-kasîd s. 340, darb-ı mesel s. 26, emsâl s. 311, fikh s. 299, fisk s. 213, gayret s. 391, gıpta s. 256-57, hablü’l-verîd s. 334, hadîs s. 122, hayr-ı halef s. 22, hüsn-i tahallus s. 340, hüsnü’t-ta‘lîl s. 413, îd-i adha s. 38-39, iffet s. 114, iktisâd s. 110, kavvâd s. 107, kimyâ’ü’s-saâde s. 388, köhne takvim s. 243, Levh-i Mahfûz s. 74, lugaz s. 142, melekût s. 84, mu‘cizât s. 10, muammâ s. 142, nasûh s. 97, nebî s. 35, nedîm s. 86, nesh-mensûh s.100, nesnâs s. 147, rakîb s. 406, Ravâfız s. 168, resûl s. 35, ruhbân s. 409, sabûh s. 97, Seb‘a’l-mesânî s. 37, sec‘ s. 191, sefih s. 301, semûm s. 119, şatranç s. 355, şekûr s. 117, şûh s. 102, şürbü’l-Yehûd s. 372, tahrîf s. 199, tasavvuf s. 329, tashîf s. 199, tecâhülü’l-ârif s. 400, tefsîr s. 122, tenâsüb s. 199,

tufeylî s. 253, ucb s. 30, ulü'l-azm s. 36, üslûb-ı hakîm s. 367, vera' s. 39, zakkum s. 247, zillu'llâh s. 21, zühhâd s. 114 gibi...³⁵

Ahmed Reşid Efendi Nuhbe'yi şerh ederken pek çok kaynaktan yararlanmıştı. Yararlandığı kaynakları eserinde zikretmiştir. Müellifin adını andığı eserler şunlardır:

Âsım, *Kāmus Tercümesi* (s. 235, 336, 351), *Burhân-ı Kātı 'Tercemesi* (s. 274, 277, 306, 336, 411), Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân* (s. 359, 397, 437), Ebû Mansûr Saâlebî, *Nefhu'l-meclûb...* (s. 359, 364, 426), Ebü's-suûd tefsiri (s. 247, 330, 359), *Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (s. 298), Fîrûzâbâdî, *Besâ'ir*, (s. 249), *Kāmûsü'l-muhît* (s. 246, 250), *Hayriyye-i Nâbî* (s. 236, 329), İbn Hâcib, *Kâfiye, Şâfiye* (s. 290), İbn Hallikân, *Târîh* (s. 290), İbnü'n-Nefis, *Mûcez, Şâmil...* (s. 419), İsmâil b. Hammâd, *Sihâh-ı Cevherî* (s. 246, 294), Kazvînî, *Acâyibü'l-mahlûkât* (s. 401), *Lehçe* (s. 331, 437), *Makâmât-ı Harîrî* (s. 377), *Mecma'u'l-emsâl* (s. 351), *Mir'ât-ı Kâ'inât*, (s. 411), Nizâmî, Câmî, Hamdî, *Yûsuf ü Züleyhâ* (s. 371), Râgıb, *Sefîne* (s. 329), *Rebî'u'l-ibrâr* (s. 340), Sa'lebî, *Arâ'is* (s. 412), Sâdî, *Gülistân* (s. 329), Şeyhulislâm Sadî, *Kâdi Hâşiyesi* s. 36, Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade* (s. 290), Vankulu, *Lûgat*, (s. 235), Zemahşerî, *Fâ'ik* (s. 294), *Keşşâf* (s. 365, 406), *Nevâbigü'l-kehim* (s. 279).³⁶

Ahmed Reşit Efendi'nin bu eseri ilim, tasavvuf ve matbuat mahfillerinde takdirle karşılanmıştır. Meselâ, aşağı yukarı on beş yıl önce, 1241-43 (1825-27) yıllarında Manisa kadısı olarak vazife yapan ve *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*'nin basıldığı 1259 (1843) senesinde Rumeli kazaskerliğine terfî eden Abdülkâdir Efendi (ö.1262/1846), kısa Arapça takrizinde hatadan korunan bu şerhte doğruluk izlerinin görüldüğünü, irfan sahibi yazarının çeşitli ilim ve marifetlerde derin bilgi sahibi olduğuna şahitlik ettiğini belirtmiş; şarih için "Allah çalışmasını mükâfatlandırısın!" diye dua etmiştir.³⁷

Ahmed Reşit Efendi'nin eserine Vak'a-nüvis Şeyhzâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi (1201-1264/1786-1848), Manisa müftüsü Seyyid Ahmet Es'ad Efendi (ö. 1247/1857), XIX. asır mutasavvıf şâirlerinden Abdullah Ferdi ve Manisa müderrislerinden Mehmed Efendi, Şerif Mahmud Celâleddin (ö. 1261/1845) takriz yazmıştır.

XIX. asrın ikinci yarısı ve XX. asır başlarının hicivleriyle tanınmış şairlerinden Kırkağaçlı Eşref (1263-1330/1847-1912), dedesi Ahmed Reşid ve *Nuhbe-i Vehbî Şerhi* hakkında şu kıt'ayı yazmıştır:

“Lüzümü bence yokken *Nuhbe-i Vehbî*'yi şerh etmiş
Mübârek cedd-i pâkim zannedirdim bî-kerem çıkmış

³⁵ Âdem CEYHAN, a.g.m.,s. 127-128

³⁶ Âdem CEYHAN, a.g.m.,s. 128

³⁷ Âdem CEYHAN, a.g.m.,s. 129-130

Görüp âsâr-ı asrı şimdi etdim hakkını teslim
Yayaköy'den süvâr-ı ma'rifet, Eşref, dedem çıkmış”

[Mübarek, temiz dedem, zannederdim ki, keremsiz çıkmış... Bence lüzumu yokken, Sünbülzâde Vehbî'nin *Nuhbesini* şerh etmiş... Fakat asrının eserlerini görünce, hakkını teslim ettim: Eşref! Yayaköy'den ilim ve irfan binicisi olarak dedem çıkmış!..].³⁸

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki manzum sözlükler yazıldığı yüzyılda ve daha sonraki yüzyıllarda eğitime hizmet etmiş önemli yapıtlardandır. Bu yapıtlar yüzyıllar sonra ilim âlemine de bir ışık olmuşlardır. Nuhbe-i Vehbî'de her yönüyle klâsik olmuş bir manzum sözlüktür. Bu sözlüğün çok iyi anlaşılabilmesi için iki tane şerh yazılmıştır:

- 1- Ali Rıza b. Mehmed Rüşdi Yalvacî: Şerh-i Nuhbe-î Vehbî
- 2- Ahmet Râşit Efendi: Şerh-i Nuhbe-î Vehbî (matbû)

Biz bu çalışmamızda Ahmed Reşîd Efendinin yapmış olduğu şerhi incelemeye çalıştık. Müellif zamanının ilim ve kültür merkezi olan İstanbul'un dışında, Manisa'da, büyük gayretleriyle bu eseri vücuda getirmiştir.

³⁸ Âdem CEYHAN, a.g.m., s. 132

IV. BÖLÜM
ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ

1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

<u>Transkribe Harfler</u>	<u>Osmanlıca Harfler</u>
'	ء
b	ب
p	پ
t	ت
ṣ	ث
c	ج
ç	چ
h	ح
ḥ	خ
d	د
z	ذ
r	ر
z	ز
j	ژ
s	س
ş	ش
ẓ, ḍ	ظ
ş̣	ط
ṭ	ظ
ẓ	ظ
ç̣	ع
ğ	غ
f	ف
ḳ	ق
k, g, ğ, ñ	ك
l	ل
m	م
n	ن
v	و
h	ه

y
ā
ī
ū

ى
آ
ي
و

2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ

(2) Bismillâhirrahmânirrahîm

الحمد من احسن كل انشاشى با انسا الا خص و ايجا وشادر و منيحمر لبيان و علمنا
فعال الا و من نعلم نكنالم و التغير با نتقا لسنتا و قوم بفضلها لضمير
قى عما العيم لينلعا رحمة ارسلهنعلى السلامو الصلاة وليوث الحماسة اصحابه
مينيدل و علي اله و ميينبلسان عربى القر انعليهلو انز غيوثو السماحة و اغة البلا
مضمار غبارقى عليهمشيقو لا لفصاحة

Ba' de-zā ma' lūm ola ki lūgat-ı ' Arabiyye ' ulūm-ı şer' iyyeniñ aşl ve esāsı ve fūnūn-ı edebiyeniñ mevķūfuñ ' aleyhāsı oldıđı yani uşūlen ve fūrū' an esrār-ı şerī' atı keşf ve ibrāza zerī' a ve taḥşīl-i edebiyāta ālet-i lāzime ve vesile bulunduđu resīde-i rūtbe-i bedāhet olmađla ' ulemā-i a' lām ve fūzelā-i zevi' l-iḥtirām seleden ve ḥalefen muḥāfaza-i emr-i şerīat ve hizmet-güzārī-i Kitāb ve sūnnet niyyet-i ḥālişasiyle fenn-i mezbūrda manzūm ve menşūr lā-yu' add ve lā-yuhsā kütüb-i müellefe tedvīnine sa' y- i mevūr ve bezl-i maḳdūr etdiler. (Ya' ni ba' zı erbāb-ı himmet zābt-ı ebvāb ve fuşūl ve ber-vech-i suhūlet maḥlebe vūşūl ğaraziyle şeh-rāh-ı neşre ve ba' zı aşḥāb-ı miknet dađı ḥullāba teshīl-i ḥifz-ı luğat ḥibā' -i müte' allimine leḫāfet ve edā' -i merāmda taḥşīl-i zārāfet ve ḥūsn-i tābīre selāset irāsı kāsdiyle tengnā-yı naẓma gitdiler. Silk-i naẓma keşide olunan cūmān-ı girān-māye-i leḫāfet-resān cūmlesinden işbu ' ācizāne ve kāsirāne şerḥine ḥāme-keş-i iftitāḥ olduđumuz Nuḥbe-i Vehbī sā' ir manzūmelerden vūcuh-ı şettā ile elḫaf ve aḥsen ve mūnakkah ve mühezzeb ve müstaḥsen olub selāset-i naẓma mūkārīn ḥūsn-i ta' bir ile rengīn muḥassenāt-ı bedī' aya ri' āyet ile be-ğāyet dil-pesend ve dil-nişīn vāķi' olmađın ḥā' hişgerān-ı kenz-i ma' ārif ve hāstekerān-ı hūner ve letā' if sā' ir manzūmehā-yı mu' tebereleri tāķ- ı zūhūl ve nisyāna tarḫ ve ilkā ve bu manzūme-i mūntaḥabeniñ ta' lim ve ta' allūmüne zānūzen-i ikbāb ve i' tinā etdikleri vāzīḫ ve rū-nūmādır. Lākin bu azrā' -i bī-hemtāniñ manzar-ı meḥasin-peykeri henüz pūşide-i niķāb-ı iḥticāb olduđundan ya' ni ḥīn-i naẓmından berū ile' l- ān ḥarā' id-i ferā' id sedef-i şadefde nūḥufete ve meknūn ḳaldıđından herkese ' arz-ı dīdār edemediđi be-dīdār ve sehl-i mūmteni ḳabīlinden oldıđı emr-i āşikār olmađla elfāz u mebānisini i' rab ve i' cām ile ḳayd ü zābt ve mermūzāt ve ma' ānisiniñ rem-gerde ḳabz u rabḫ ve emsāl ve kināyātını ḫall ü ' izāḫ ve mürekkebat ve muşḫalaḫātını (3) keşf ü ifşāḫ ile erbāb-ı istiḫrāca iḫtār ve tezkire ve aşḥāb-ı isti' dāda tenbīḫ ve ḫabsıra olmaḫ üzere bir şerḫe muḫtāc olduđu müzākeresi eşnasında ba' zı hullan-ı ma' ārif-şinās bu faķīr-i pūr taḫşīr-i ḳalīlū' l- bīdā' adan ol şavb-ı şavāba sevḳ-ı semend-i himmet olunmađı ' arz u iltimās etmekle mes' ūlüne is' āf ve müsā' ade bābında dergāh-ı icābet-penāh-ı Feyyāz-ı muḫlaḳdan tevfiḳ u ināyet-feyezānını istid' ā ve niyāz ve

Bāķī ḳalan bu kubbede bir ḫoş şadā imiş

me' ālince mūcib-i beḳā-yı nīk-nām ve bāde ḳazāi' n-nahb müstevcib-i istiḫām olacaḫ bir eşer-i cemīl mezīyesini iḫrāz muḫā' lā' asiyle mu' terifen bi' l- ' acz ve' l-fāḳa

‘alâ kadri’l-vüs‘ ve’ṭ-ṭâk şürü‘ ve âgâz olundu ve bi-‘inâyeti’l-melikü’l-‘allâm hâlâ ve evreng-ârâ-yı saltanat-ı ‘uzmâ ve erike-pîrâ-yı hilâfet-i kübrâ ğurre-i nâşiye-i şeri‘ât-ı ğarrâ sebçerağ-ı efser-i millet-i beyzâ mazhar-ı tecellâ-yı innâce‘alnâke halifeten fi’l-arḍı bāsıt-ı bişâṭü’l-ennü ve’l-‘adl büt-tavbi ve’l-araz sulṭânü’l-berreyn-i hâkânü’l-bahreyn hâdimü’l-harameyni’l-muhteremeyn es-sulṭân ibni sulṭân ibnü’s-sulṭâne’s-sulṭânü’l-muzaffer ‘Abdü’l-mecîd Hân ibnü’s-sulṭân ‘Abdü’l-ḥamîd Hân ve sultanuhu ve eyyede bi’naşrid-dümi cünûdehü ebedallâhü müzkehu ve a‘dâehu ve şayyera seyfehu ve senâdu ḳâmi‘an li-ehli’s-sirki ve’l hamek mâ sebbehâ’s-semek ve dare’l-feleki vetâra’l-melek efendimiz ḫazretleriniñ bi’l-yümni ve’s-sa‘âdeh serîr-i hilâfet-mesîr-i ‘oşmânî üzere şeref-efken-i cülüş ve neşr-i ma‘delet ve ihsânile kâffe-i ‘âlemiyânı emn ve âsâyişe me’nûs buyurdukları hengâm-ı feraḫ-encâm-ı meyâmin-irtisâmda pezir-fetm-i hitâm ve resîde-i itmâm olmağla nâm-ı nâmî-i hümâyün ve ism-i sâmi-i ‘azemet-nümün zafer-i maḳrûnlarıyla ‘üvnân-ṭırâzî ve dîbâce-i perdâzî kılındı şâyed ḫâver-i sa‘d-âver-i cihân-perverlerinden nesîm-i ḫâza-i ḳabûl ve i‘zân ve nîm-nigâh-ı ‘âlem-penâh-ı ḫıdiv-ânelerine yine mazhar ve şâyân buyurulur ise sehv ve ḫatâsı ‘ayn-ı hüner ve zerre-i nâçiz iken hem-tâb-ı âfitâb-ı zıyâ-güster olmaḳ emr-i muḳarrerdir ma‘lûm-ı ‘âlemiyândır ki ber-muḳtezâ-yı hikmet-i rabbâniye tabâyî‘-i insâniye miyânında tezâd ve teḫallüf-i der-kâr-ı ba‘zı ṭabâ-yı tafasil ve iṭnâba tâlib ve ba‘zı âḫir icâz ve iḫtişâre râğıb ve ba‘zılar fehm-i daḳâyıḳa ḳudret-yâb olamadığından diden-i sühân-verân üzere te‘diyye olunan kelâm-ı belîğü’n-nizâmı tekellüf ve teşdiḳa ḫaml ile istikrâh ve istikbâh ider ve ba‘zı diğer nükte-şinâs ve daḳâyıḳ-ı istinâs olmağla zebân-zede olan elfâz-ı ḫâyide ile edâ-yı merâmı eşvât-ı behâime’l-ḫaḳ ile meslek-i belâğatı istihsân ve istimplâḫ revişinden gider. Pes lâ-muḫalle ‘inde’l-ba‘zı maḳbûl ve müstaḫsen olan kelâm-ı nezd-i diğeranda medḫûl ve müstehcen olmağla kâffe-i ṭibâ‘a evfaḳ sühân tertîb ve imlâsı ṭavḳ-ı beşerden ḫâric bir ma‘nâ olduğu meczûm ve müsteykın kelâm-ı maḫlûḳ her ne ḳadar tenḳih ve tehzîbine şarf-ı miknet ve bezl-i naḳdine-i himmet olunsa daḫı yine sehv ve ḫaṭâdan ḫâlî olmayacağı menşûş ve müberhen olmağla ebnâ-yı zamân ve ihvân-ı inşâf-nişândan mütvekḳi‘-i müsteda‘dır ki ber-muḳtezâ-yı beşeriyet câ-be-câ-yı ser-zede-i zuhûr olan sehv ü zelîl dâmen-i ‘afüvv ve şafḫ ile maḫfûf ve mestûr ve tehâccüm-i neva‘ib gerdün ve tefâḳum-ı reybü’l-menûn ğün-â-ğündan dolayı olduğu mülâbesesiyle ma‘füvv ve ma‘zûr buyurulub vuḳû-yafte olan ḫaṭâ ve ḫaṭâlar mehmâ emken iştîlâḫ olunmaḳ ile cebr-i noḳşân sedd-i ḫalel buyurulmaḳ niyâz-kerde-i faḳîr-i pür-ḳuşûrdur. Bundan sonra ma‘lûm ola ki na‘zîm-i niḫrîr-i ‘âmile Allâhu bî-luṭfilü’l-ḫaṭîr ḫazretleri ser-nâme-i manzûmesinde ser-tâc-ı süver-i Ḳur‘ânî’ye olan besmele-i şerîfeyi şebt imlâ ile eyyedu bihî yedullâh emr-i şerîfine imtisâl ve iḳtidâ ve ḫadîs-i ibtidâya iḳtifâ ve icma‘-i selefe i‘tinâ ile kitâbeti nazâr-ı şer‘de mu‘tezebe ve mute‘nâ ve ḫûr ve noḳşândan sâlim ve müyeşşer edip bâ‘dehu vâcibe-i ‘uhde-i belîğâne ve lâzîma-i zimmet-i ‘abîdâneleri olan ḫamd-i mavfûr ve sipâs-ı nâ-maḫşûrî edâ maḳâmında buyurur.

1 *Hamd-i bī-gāyedir Allāh'a sezā ma'nī*
Ki anīn ni'metidir bī-iḥṣā

(4) (**hamd**) Hānīn fethi ve mīmiñ sükūnuyla şenā-ı cemil ma'nāsınadır ki Fāriside setvden ve sipās ve Türkide ögmek ve iyüligini söylemek ta'bir olunur ki bu hamd ile medh ve şükr beynlerinde mevrıd ve müte'allik cihetleriyle ve ma'nā-yı luğavī ve 'ārfileri i'tibāriyle olan fūrūḡ-ı tefāsirde ve debābic-i kütüb-i sā'irede mebsūt ve meşrūh olmağla tayy-ı tomār-ı maḡāl olundı. (**bī-gāye**) Terkibi Fāriside edāt-ı nrfy olunan bī lafzyle āḡir ve nihāyet ma'nāsına olan gāyet lafzından mürekkeb olarak ḡaddisiz ve nihāyetsiz ma'nāsınadır. (**Allāh**) İsm-i celāl-i kibriyā diye kıṭ'a-yı şer' iyyeniñ maṭlā'ında gelir. (**sezā**) Revā vezninde Fārisidir. Şāyeste ve lāyık ve münāsib ve muvāfiḡ ma'nāsına. (**ki**) Kāfiñ kesri ve hā-yı ḡayr-ı melfūza ile edāt-ı ta'ıldir zīrā ma'āsına. (**ni'met**) Nūnuñ kesriyle nefis ve firāvān olan 'aṭiyye ve iḡşāna denir. (**bī-iḡşā**) Terkibinde bī-edāt-ı nefydir. Kem āmer ānifen iḡşā hemzeniñ kesriyle memdūd olarak bir nesneniñ envā'ına yāḡūd efrādnı ta'dād edip şaymaḡ ma'nāsınadır.

Maḡşūl-i beyt gāyetsiz ve nihāyetsiz şenā-yı cemil ve şükr-i cezil ancaḡ kāffe-i maşnū'ātiñ şāni' ve ḡālīḡı ve 'āmmē-i zevīl-ervāḡıñ mün'im ve rāzıḡı olan cenāb-ı vācībū'l-vücūd ḡazretlerine lāyık ve sezādır zīrā anīn ḡulları üzerinde olan iḡşān-ı bī-pāyānı lā-yuadd velā yuḡşādır. Nāzım-ı niḡrīr rā kāfiyesiniñ beşinci kıṭ'asında 'alā vechū'l-iḡtibās taşriḡ itdigi Ve in ta'uddū ni'metallāhi lā tuhsuhānazm-ı kerīmine bu beytinde telmīḡ daḡı lāeḡsā senāe 'aleyke ente kemā eşneyte 'alā nefsike ḡadış-i şerīfine imā ve telvīḡ etmekle ni'am-i ilāhiye 'alī vechū'l-tefşil-i iḡāta ṡavḡ-ı beşerden be-merāḡil-i devr ve ḡaḡḡ-ı ḡamdi edā ve ifāya iḡḡār-ı 'acdden ḡayrı ṡarīḡ-i meḡcūr oldıḡın izān buyurmuşdur.

2 *Ḳılub ol Ḥazret-i Feyyāz-ı Kerīm*
Nev'-i insānı muḡaḡḡaḡ tekrīm

(**ḡazret**) Hānīn ḡarekāt-ı şūlāşī ve ḡādāiñ sükūnuyla bir zātıñ ḡurb ve civārına ve meclis ve pīş-gāḡına iṡlāḡ olunur. Bundandır ki aşḡāb-ı mūrāsele ve erbāb-ı muḡāvere meḡātib ve muḡāveratda meşelā filān efendi ḡazretlerine selām ve şenālar olunur ta'bir ederler ya'ni selām ve şenāyı anīn maḡall-i ḡuzur olan meclis ve nişimen-gāḡı civārına işāl ile kemāl-i ta'zīm ve tevḡīr ḡaşd ederler. Bināen 'aleyh iclāl ve tefḡimine mesāḡ-ı şer' i olmayan ehl-i küfre iṡlāḡı maḡzūn ṡa'f-ı imāndandır. (**Feyyāz**) Şeddād vezninde ḡaḡḡa birr ve iḡşānı mā-i 'aziz-i cārī gibi şāmil olan denir. (**kerīm**) Emīr vezninde luṡf ve iḡşān ve in'am-ı firāvān şāḡibi olan zāta iṡlāḡ olunur.

(nev[‘]-i insān) İzāfet-i beyāniye ile cins ve hayvāndan bir dürlü ve bir bölük olan mu[‘] ser-i beşerden ‘ibāret olarak ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām ve men cāe min zürriyetihi alī yevmi’l-kıyām mecmū‘ına ıtlāk olunur. (**muḥakḳak**) Taḥkīkden ism-i mef‘ūl şīgasıyla vāki‘ ve şābit ve metīn ve müstahkem ma‘nālarıdır. (**tekrīm**) Hürmet ta‘zīm etmek ma‘nāsıdır. Nāzım-ı ‘allāma bu beytinde veleḳad kerremnā beni Ādeme āyet-i celīlesiniñ maẓmūnunu derc etmişdir ve taḥḫīl ba‘de’l-i māl tarīkiyle ba‘zı celā’il-i ni‘amīn ta‘dād ve tezkārı meslegine gitmişdir.

3 *Maḥz-ı luḫfuyla hem itdi in‘ām*
Beşere lehce-i tezyīn-i kelām

(**maḥz**) Mimiñ fetḫi ve ḥāniñ sükūnuyla ḥālis ve şāfi ma‘nāsıdır. (**luḫf**) Lāmiñ zammıyla rıfḳ ve mülāyemet üzre mu‘āmele eylemek ve Ḥaḳ Ta‘ālā ‘ibādınıñ muādılarını yüsr ve sühūlet ile kendilere ‘iṭā eylemekden ‘ibāretidir. (**in‘ām**) Hemzeniñ kesriyle ni‘met vermek ve bir kimseyi mesrūr ve ferāḥ-nāk kılmak ve bir nesneyi revnāḳlu ve tarāvetlü kılmak ma‘nālarıdır. (**beşer**) Fetḫateynle insān mürādıdır ki hayvān-ı nāṭıḳıñ müzekkerine ve mü’ennesine ve vāhid cem‘ine ıtlāk olunur ve insāniñ zāhir-i cildine yā‘ni derisinin taşra yüzine de denir. (**lehce**) Hemze vezninde alet-i tekellüm olan lisāna denir ve ba‘zıları ‘indinde kelām söylerken lisāniñ isti‘māl olunan maḥalline taḥḫīş etdiler ki murād-lisāndan (5) ‘uzv-ı lisāndan māḥāric-i ḥurūf olan yerlerdir ve ba‘zıları ḥin-i tekellümde lisāna lehce denilir sāḳit olduğu halde ıtlāk olunmaz dediler. (**tezyīn**) Taḥḫīn vezninde bir nesneye zīb ve zīnet virüb bezemek ma‘nāsıdır. (**kelām**) Ma‘lūm ḥavāş ve ‘avāmdır. Mefhūm-ı beyt cem‘-i ezmine bu mecmū‘-ı elsinde celāl-i zāt ve kemāl-i şifāt ile maḥmūd ve mevzūf olan cenāb-ı vāhibü’l-mevāhib maḥz-ı luḫf ve iḥsānyla nev[‘]-i beşere alet-i tekellüm olan lisān-ı faḫihü’l-beyāni ve edā-yı merāmda tertil-i ḥurūf ve ḥüsn-i şavt mişllü muḥassenāt ile taḥḫīn-i kelām in‘ām etdi demektir. Nāzım-ı fehḫāme bu beytinde ve ebyāt-ı ātiyyesinde ber‘at-i istiḫlāl tarīkiyle lisāna ve luḡata müte‘allıḳ ni‘am-ı celīle-i keşireyi irād ile maḥmūd-ı ‘aleyhi taḥḫīş bāde’t-ta‘mīm eylemişdir.

4 *Kimisin şānile Ḥassān itdi*
Kimini faḫrile saḫbān itdi

(**Ḥassān**) Şeddād vezninde Ebū Ḥassān Bin Şābit el-Ḥazreci raḍıya’l-lāhü ‘anh ḥazretleridir ki şu‘arā-yı muḥadramin cümlesindedir ya‘ni cāhiliyetde ve islāmda meşāhir-i şu‘arādandır. Sinn-i şerīfleri yüz yigirmi sāle bālig olup altmış senesi zamān-ı cāhiliyetde güzerān ve şı‘ribi esāṭir-i şu‘arā-yı cāhiliyetden Nābigatü’z-Zübeyāni ve A‘sa taḫrīz-kerde-i istiḫsān itmişdir ve altmış sene daḫı hilye-i islāmıla müteḫallī olarak behre-i ḥüsn-i zindegāniden ḥā’izü’l-merām ve müddet-i mezbūreyi medḫ-i cenāb-ı resūl-i kibriyā ve i‘lāh-i kelāmātu’l-lāhī’l-‘ulyāya eş‘ār-ı belīḡe inşādıyla itmām edip hicretiñ elli dördüncü sālında ‘āzım-i

dārü's-selām olmuşdur. Eş'ār-ı belāğat-şi'ārları nezd-i risālet-penāhīde maqbūl ve dil-pesend olmağla memdūh-ı ḥabīb-i Ḥudā ve beye'n-nās şān ve şeref şāhibi olduğına nāzım-ı niḥrīr imā eylemişdir. **(sahbān)** Selmān vezninde Vā'il ibni Kāsīt kabīlesinden bir meşhūr sūḥan-ver ismidir ki feşāḥat ve belāğatı ḍarb-ı meşeldir. Bu daḥı cāhiliyeti idrāk edip ve şeref-yāb-ı islām olmuşdur. Ekşer eş'ārı işbu

انى الميا نون علمقد
اذا اقتت داذى اما خطيها بع

meşelü faḥriyye da'ir olduğü imā-kerde-i nāzım-ı niḥrīrdir.

5 *Kimisi Şevket-i zī-şān oldı*
Kimisi Şā'ib ü Selmān oldı

Nāzım-ı merḥūm büleğā-yı 'Arabīn münteḥab ve mümtāzlarından ba'zı taḥşīş-i bi'z-zıkr 'aḳībinde şu'arā-yı Farsīn ser-āmed ve bihterlerinden ba'zını irād etmekle her luğatda feşāḥat ile tezbīn-i kelām ve ta'bīr 'anī'l-merām-ı maḥz-ı mevhibe-i cenāb-ı 'allām olduğın i'lām eder. **(Şevket)** Cevher vezninde şu'arā-yı 'Acemiñ āteş-i zebānından. **(Şā'ib)** Şāhib vezninde sūḥan-verān-ı Īrān'ın sihr-güyānından. **(Selmān)** Sāvī-i meydān-ı kasā'idin fersān-ı belāğat-ünvānından devāvīn-i meşhūra aşḥabı zevāt-ı kirāmdır.

6 *Nutkı taḥşīş idüb insāna*
Kıldı fāyık anı her ḥayvāna

(nutk) Nūnuñ zammıyla küll-i lafz الضمير عما في بهيعبر كان مفردا اوامر كبا ile ta'rīf olunur. Buña göre ism olur ve kendiyle ma'ānī-i fehm olunur. Ḥurūf-ı ışvātla söz söylemek ma'nāsına maşdar olur meclis vezninde mantıḳ ḳu'ūd vezninde nuṭṭḳ gibi ve 'ale't-taḳdīrin nev'-i insāna iḥtişāşı ve insānıñ nuṭṭḳla sā'ir ḥayvāna tefevvük ve rüçḥānı zāhir olur. **(insān)** İnsden müştāḳ olaraq Ādem āleyhi's-selāma ve evlādına ıtlāk olunur. **(fā'ik)** Her nesneniñ güzīde ve 'alāsına denir. **(ḥayavān)** Feteḥātle nezavān vezninde cinsü'l-hay ya'ni zī-rūḥ ve canlı olan maḥlūḳātın cinsi olarak bahri ve berri vuhus ve tıyūr ve insān ve hevāmm envā'ına şāmildir ve ba'zan yānıñ sükūnuyla ḥayrān vezninde ḥayvān telaffuzı taḥfif yāḥūd zāruret-i vezne maḥmūldür.

7 *Nutḳdur māye-i taḳrīr ü beyān*
Ne şerefdır bilesin ol iḥsān

(**māye**) Sāye vezninde Fārisīdir. Bir nesneniñ aşl ve esāsına denir. Müfredāt-ı sâ'ire ma' lūme ve ma' rūfedir ya' ni ni' met-i celīle-i nutq ve güftār taqrīr-i kelām ve beyān-ı merām ni' metleriniñ bünyād ve esāsı ve cenāb-ı (6) perverdigāriñ nev' -i insānı kendisiyle müşerref ve mükerrerem kıldığı ihsān ve 'a'atāsı oldığın bilesin ve şükrüne muvāzabet idesin demekdir.

8 *'Aql u idrāk kılub hem i' tā
İtdi tefhīm-i me'āl-i esmā'*

(**'aql**) 'Ayniñ fetħi ve kâfiñ sükunuyla bir nūr-ı rûhānīdir ki insān anıñ vāsıtasıyla 'ulūm-ı zārūriye ve nazariyeyi idrāk ve iz'ār ve eşyāniñ hüsñ ve kıbhuna ve kemāl ve noqşānına ve menfa'at ve mazarratına dā'ir umūrı temyīz ve iķān ider. (**idrāk**) Hemzeniñ kesriyle irişmek ve yetişmek ma'nāsınadır ki zihniñ umūr-ı ma'küleye idrāk ve vüsülüne ihāta luħuķuna itlāk olunur. (**i' tā**) Vermek ma'nāsınadır. (**tefhīm**) Ta' līm vezninde bildirmek ve ańlatmaq ma'nāsınadır. (**me'āl**) Maķāl vezninde merci' ma'nāsınadır. (**esmā**) Hemzeniñ fetħi ve elif-i memdüde ile ismiñ cem'idir. Me'āl-i esmā' esmā'niñ müsemmeıatı ve elfāz-ı mevzū' anuñ ma'ānisi olacaķdır ve 'allame Ādeme'l-esmā' e nazım-ı kerimine telmīħdir.

9 *Pāre-i laħm iken ez-cümle zebān
Oldı iķrār-ı maķarr-ı imān*

(**pāre**) Çāre vezninde Fārisīdir. Kıı' a ve cüz' ve ba' zı ma'nālarıdır. (**lahm**) Lāmiñ fetħiyle ete denir ki ma' rūfdur. Fārisīde gūşt denir. (**ez**) Hemzeniñ fetħiyle Fārisīdir. 'Arabīde min-i cārre ma'nāsına ibtidā-yı gāyet içündür. (**cümle**) Mecmū' ma'nāsınadır. (**zebān**) Zamān vezninde Fārisīdir. Dil ve lisān ma'nāsına. (**iķrār**) Hemzenüñ kesriyle ħaķķı 'itirāf ve isbāt eylemek ma'nāsınadır. (**maķarr**) Mīmiñ ve kâfiñ fetħalarıyla ism-i mekāndır. Bir nesneniñ maħall ve ķarārgāhına denir. (**imān**) Hemzeniñ kesriyle mü'min-i bihleri lisānla iķrār ve ķalble taşdıķ ve reh-ber dārü's-selām 'aleyhi's-şalavāt u selām ħazretleriniñ şerīfini ķabūl ve taħķiķ etmege denir.

Ĥāsıl-ı kelām cenāb-ı mün' im-i ħaķiķiniñ ni' am-ı lā-yuħşāsı cümlesinden biri de oldur ki a' zā-yı insāndan lisān-ı gūşt-pāre-i nāçiz iken anı nutq ve beyān ile nām-dār ve mā-bihi'l- imānı iķrār ve 'itirāf ile imāna maħall ve medār kıldı ve daħı muķırr mīmiñ zammı ve kâfiñ kesriyle iķrārdan ism-i fā'il olarak iķrār edici ma'nāsına olub ve imāndan mü'min-i bih ma'nāsı murād olunmaq ba'id degildir.

10 *Gösterüp sońra kemāl-i hikmet
Viridi her ķavme de başķa ķudret*

(**hikmet**) Hāniñ kesriyle ‘adl ve ‘ilm ve hilm eşyayı gāyet aḥkām ve metānet üzre icād ma‘nalarına gelir. (**ḳavm**) Nevḡ vezninde ism-i cem‘dir. Bi’l-ma‘iyye ricāl ve nisā cemā‘atine iṭlāḳ olunur yāḥūd ricāl cemā‘atine maḥsūdur. Nisā bi’l-teba‘iyye dāḥil olur. (**ḳudret**) Ḳāfiñ zammıyla güc kuvvet ma‘nāsına ma‘rūfdur. (**kemāl**) Tamām meşhūrdur.

11 *Oldı böyle müteḥālif kelimāt
Her biri söyleyerek ḡayrı luḡāt*

(**müteḥālif**) Taḥallüfden ism-i fā‘il bünyesiyle muḥtelif ma‘nāsınadır ki mütevāfiḳ ve müttehid muḳābilidir. (**kelimāt**) Kelimeniñ cem‘idir. Kelime kāfiñ fetḫi ve lāmıñ kesriyle ma‘nāya mevzū‘ olan lafz-ı vāhide denir. (**luḡāt**) Lāmıñ zammıyla luḡātıñ cem‘idir. Luḡāt ṭavā‘if-i nāsdan her ṭā‘ife maḳşūd ve merāmlarından kendiyile ta‘bīr etdikleri elfāz ve eşvātdan ‘ibāretidir.

Me‘āl-i beyteyn cenāb-ı āferinende-i enām-ı ‘azz-i şānuhu hazretleri nev‘-i insānı ‘ale’l-‘umūm ālet-i tekellüm olan lişān ile be-kām ḳıldıḳdan sonra ‘Arap ve Fārs ve Yunan ve Türk ve Hind ve Sīn ve Sudan mişllü her ṭā‘ifeyi luḡat-i diğere muḥālif bir nev‘i luḡat tekellümüne sevḳ ve ilḡām ve ol vechile kemāl-i hikmetin cümleye izḫār ve i‘lām eyledi ve bu beytlerde ابا تها استنكم و الارضا لسما و تخلق nazm-ı celiline telmīḡ ve imā vardır.

12 *Lik emriyle lisān-ı ‘Arabī
Oldı her elsineniñ münteḡabı*

(**lik**) Lāmıñ kesriyle līkin muḡaffefi olarak Fārisīde edāt-ı istisnā ve edāt-ı istidrāk olur ‘Arabīde lākin gibi. (**emr**) Hemzeniñ fetḫi ve mīmin sūkūnuyla burada ḥükm ve irāde ma‘nāsınadır. (**lisān**) Kitāb vezninde cāriḡa-yı tekellüme iṭlāḳ olunur ve her tā‘ifeniñ luḡatına denir. Burada ma‘nā-yı şānī murāddır. (**‘Arabī**) ‘Acemī vezninde ve (7) muḳābilidir ki ‘Arablıḡı şābit ve müteḡaḳḳık olan kimseye ve ‘Arablıḡı zāḡir ve mütebeyyin olan lisāna denir. ‘Arab fetḫateynle ‘Acemiñ ḫilāfi olan ṭā‘ife-i ma‘rūfadır. Burada ‘Acemden murād ‘Arabıñ mā-‘adasıdır ki Türk ve Fars ve Rūm ve Hindī ve sā‘ir tavā‘ifdir. (**elsine**) Esliḡa vezninde lisānıñ cem‘idir. Luḡat murāddır. (**münteḡab**) İntiḡābdan ism-i mef‘ūl şıḡasıyla güzīde ve muḡtār olan şey’e denir nuḡbe gibi.

13 *İmtiyāzın ider elbette ‘ayān
O lisān üzre nüzūl-ı Ḳur‘ān*

(**imtiyāz**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneniñ āherinden ayrılıb seçilmesine denir. (**elbette**) Hemzeniñ kaç'ı ve bāniñ fetḥi ve tāniñ teşdidiyle mu'arref olarak kaç'iyü'l-müfād olub tereddüd ve iştibāh olmayan māddeyi te'kīd için irād olunur. (**'ayān**) 'Ayniñ kesriyle mu'āyene gibi maşdardır. Bir şeyi şübhesiz açıkdan görmek ma'nāsına lakin muḥaverātda zāhir ve vāzih ma'nāsında ve keşf ve izāh ma'nāsında isti'māl olunur. (**nüzül**) Hübüt vezninde ve mürādifidir ki bir nesneniñ yukarudan aşağı inmesine denir. (**Ḳur'ān**) Ğufrān vezninde ḥātīmü'l-enbi yā-yı' aleyhi efdalü't-taḥāyā üzerine münzel olan kitāb-ı 'azīmü'ş-şāniñ ism-i şerīfidir.

14 *Hem eḥādīs-i Cenāb-ı Nebevī*
Nuṭḡ-ı mu'ciz eṣer-i Muştafāvī

(**eḥādīs**) Eḳāvīl vezninde ğayr-ı kıyās üzere ḥādīs-iñ cem'idir. Ḥādīs emīr vezninde muṭlaḳā söz ve kelām ve ḥāsseten peygamberān-ı zevī'l-iḥtirāmıñ lisān-ı gevher-feşānlarından şādır olan peyām-ı belīġü'n-nizām ma'nāsına oldıġı tā-i ḳafiyesinde mersümdür. (**cenāb**) Şehāb vezninde sarāyiñ ve ḥāneniñ çevresi ve havlusı bir nesnenin semt ve canibi ma'nāsınadır. Muhāverātda zāt ma'nāsında isti'māli şāyi'dir. (**nebevī**) Medenī vezninde nebī 'aleyhi's-selāma mensüb demektir. (**nuṭḡ**) Beyt-i sādisiñ şerḥinde meşṭūr olan iki ma'nāsından ma'nā-yı evvele maḥmūldür. (**mu'ciz**) İ'cāzdan ism-i fā'il şīġasıyla mişlini irāddan ğayrıları 'āciz ve nā-çār ḳalmaḳ ma'nāsınadır (**eṣer**) Fetḥateynle 'alāmet ve nişāna denir ve ḥādīs ve ḥabere itlāk olunur. (**Muştafāvī**) Mimiñ zammıyla ber-ġüzide-i ğürūh-i enbiyā Muḥammed Muştafā şalla'l-lāhü 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine mensüb demektir.

15 *Kütüb-i fiḳḥ u kelām u tefsīr*
Her fūnūnda alınanlar tahrīr

(**kütüb**) Zammateynle kitābın cem'idir. (**fiḳḥ**) Fāniñ kesri ve ḳāfiñ sükūnuyla bir nesneyi i'māl-i fikr ve im'ān-ı nazarıile geregi gibi añlayub bilmek ma'nāsına mevzū'dur. Ba'de böyle fiḳḥ ve fehme sezā olan 'ilm-i aḥḳām-ı şer'atde 'ilm ğālib oldı. (**kelām**) Selām vezninde aşl-ı luġatda isnādı mutaẓammın tām ve müfid olan söze denir. Ba'dehu Kelāmu'l-lāh'dan baḥş-i mu'azzamāt ebḥāşından olan 'alem-i uşūl-i dīne bi'l-ġalebe-i 'ilm oldı. (**tefsīr**) Bi ḳadri't-taḳati'l-beşeriyye بحسب ما عدة القيقضييه بيه العر nazm-ı Ḳur'ān'ıñ ma'nā-yı şerīfinden baḥş eden 'ilme itlāk olunur. (**fūnūn**) 'Uyūn vezninde fenniñ cem'idir. Fenn fāniñ fetḥi ve nūnuñ teşdidiyle şımf ve ğüne ve dürlü ma'nāsınadır. (**tahrīr**) Ketb ve imlā ma'nāsınadır.

16 *O lisān üzre müretteb yek-ser*
Odur envā'-ı 'ulūma zīver

(**müretteb**) Bir nesneyi bir yerde şābit ve mütemekkīn eylemek ma' nāsına olan tertībden ism-i mef' ul būnyesiyle müşbet ve müdevven ve pāyidār ma' nāsınadır. (**yekser**) Efser vezninde Fārisīdir. Başdan başa ve büsbütün ma' nāsınadır ki nev' iñ efrādını isti' āb ve istiğrāk ifāde eder. Ser-ā-ser ve ser-tā-ser ve ser-te-ser kelimeleri gibi nāzım-ı nihririñ ekser mevki' nde yekser irādı ekser için hük-m-i küll olmak kâ' idesine mebnīdir ve illā funūn-ı mezbūrede Fārisī vesā'ir luğatlar ile müretteb ve müdevven kitāblar çoktur. (**envā'**) Hemzenin fethiyle çarb ve şımf ve dürlü ve gūne ma' nāsına olan nev' lafzınıñ cem' idir. (**zīver**) Diğer vezninde zīb ve ziyet ve revnak ve behçete ve esbāb-ı ārāyişe denir.

17 (8) *Şükriñ ifā idemez kim ādem*
Oldılar 'ilm ile 'ālemde 'alem

(**şükr**) Şīniñ zammı ve kāfiñ sūkūnuyla mün' imiñ ihsānını kalbe taşavvur ve teemmül edip bilmek ve lisān ile mün' ime şenā ve sitāyiş etmek ve a' zā-yı sā'ire ile mün' ime bi-ğadri'l istiḥkāk ḥidmet ve mükāfāt eylemege denir. (**ifā**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi vāfi ve tām olarak edā itmek ma' nāsınadır. (**ādem**) Burada nev' -i insāniñ her bir ferdi ma' nāsında müsta' meldir. (**'ilm**) Ma' lūmdur. (**'ālem**) Ḥātem vezninde bu cihāna ve mecmū' -ı maḥlūkātā ıtlāk olunur. (**'alem**) Cebel vezninde bayrağa ve sancağa ve mürtefi' tağa ve bir kavm ve cemā' atıñ seyyid ve zī-şānına denir. Cem' i a' lām gelir.

18 *Hem şalāt-ı şalavāt-ı fāyık*
O nebiyy-i 'Arabīye lāyık

(**nāzım**)-ı Meḥāsin-gūyā bi' dāhu edāi'l-ḥamd ve's-senā mefhar-i berāyā ve mazhar-ı 'atāyā 'aleyhi efdālū's-şalavāt ve ekmelü't-tehāyā ḥāzretlerine ber mūcib-i fermūde-i Ḥudā vācib-i zımmet-i belīgāneleri olan şalavātı edāya şürū' ve ibtidā eyledi. (**şilāt**) Şādiñ kesriyle şifāt vezninde şılanıñ cem' idir sılā' ide vezninde vaşl ma' nāsınadır ki bir nesneyi āḥer nesneye ulaşıdırıp yetiştirmege denir ve vuşlat ma' nāsınadır ki bir nesneye vāşıl ve bāliğ olub erişip yetişmege denir. (**şalavāt**) Feteḥātle şalāt lafzınıñ cem' idir. Burada murād-ı raḥmet ve istiğfār ve ma' nālarına olan şalāt-ı 'ale'n-nebīdir. Şalāt şalavāta muzāfdır.

Müfād-ı terkīb Allāhü Ta' ālā ḥāzretleriniñ kıbel-i 'alāsına nebiyy-i āḥiri'z-zamān ḥaḥḥında şadır olan envā' -ı şenā-yı cemil ve eşnaf-ı 'atā' -yı ceziliñ cenāb-ı nebī 'aleyhi's-selāma vusūl ve bulūğı lāyık ve çesbān oldıgım iḥbār ve beyān zımnında eşnā-yı taşliyedir. (**fāyık**) Merfiü's-sābık lākin muḥtazā-yı kâ' ide-i te' nişle fā' ike olmalı idi. Nāzım müsāmaḥa etdi. Fā' ik mevki' nde 'ulyā yāḥūd vālā ve lāyık mevzi' inde uḥrā yāḥūd ūlā denilse evlā olurdu. (**nebi**) Ğanī vezninde aḥkām

ilâhiyyeyi vahy t̄arikiyle halka inbā ve ihbār eden z̄āta ıtlāk olunur. (**‘Arabī**) Merre ānifen. (**lāyık**) Be-ma‘ nā sezā ve münāsib.

19 *‘Ālemeyne o Reşūlu’ş-Sekaleyn*
Cānib-i Haq’dan olub rahmet-i ‘ayn

(**‘ālemeyn**) Lāmīn ve mīmin fethiyle ‘ālem lafzının teşniyesi olarak ‘ālem-i dünyā ve ‘ālem-i āher murāddır yāhūd mīmin kesriyle ‘ālemiñ cem‘i olarak mecmū‘-ı māsivāniñ tahtında mūnderic olan ecnās-ı muhtelif ve envā-ı mütekeşşire murād olur. (**Resūlu’ş-Sekaleyn**) İzāfetle ins ve cinne meb‘ūs peygamber demektir. (**rahmet-i ‘ayn**) ‘Ayn-ı rahmet ve maḥz-ı ihsān ma‘nāsına bu beytde Vemā erselnāke illā-rahmete’l-ālemīn nazm-ı celīlinde telmiḥ ve imā vardır.

20 *Bizi Furkân ile irşād itdi*
Sālik-i meslek-i is‘ād itdi

(**furkân**) Bürhān vezninde iki nesne arasını faşl edip ayırmak ma‘nāsına maşdardır. Haq ve bātıl ve helāl ve ḥarām beynlerini fark etdiğiçün Qur‘ān-ı Kerīm’e ıtlāk olunur. Mübālağa-yı tesmiye bi’l maşdardır. (**irşād**) Hemzeniñ kesriyle ṭoğrı yol göstermek ma‘nāsınadır. (**sālik**) Zāhib vezninde yola girib gidici kimseye denir. (**meslek**) Mīmin fethiyle menhec vezninde ve mūrādifidir ki yola denir. (**is‘ād**) İrşād vezninde bir kimseyi sa‘ādetlü kılmak ya‘ni nīk-baḥt ve ḥüb-ṭālī‘ uğurlu ve meymenetlü kılmak ma‘nāsınadır. Sālik-i meslek-i is‘ād tetābu‘-i izāfāt kabīlindedir.

21 *Zāt-ı ekmeldür o memdūh-ı Celīl*
Eyledi dīn-i mübīni tekmiḥ

(**zāt**) Bir nesneniñ ‘ayn ve ḥaḳīkatinde ve nefis ve ḥaşşasında isti‘ māl olunur. (**ekmel**) Efzel vezninde kāmiliñ ef‘al-i tafzīlidir. (**memdūh-ı Celīl**) İzāfetle cenāb-ı celālet-me‘āb ḥazretleriniñ ve anıñ le‘alā ḥuluḳın ‘azīm emşāli āyāt-ı Qur‘āniye ile medḥ ve şenāsına maḥzar demektir (**dīn-i mübīn**) Cümleye ḥüsn ve istikāmeti (9) zāhir olan dīn-i İslāmdır. (**dīn**) Kıṭ‘a-yı şer‘iyyede mezkūrdur. (**tekmiḥ**) Bir nesneyi cem‘i icazesi eczāsı yerlü yerinde olarak telm ve kemāl kılmak.

22 *Çün odur eblağ-ı cümle bülegā*
Nuṭkudur ma‘nī-yi vahyun yūḥā

(**eblağ**) Efşal vezninde belāgatden fi‘l-i taḳzīldir ziyādesiyle balīğ kimseye denir. (**bülegā**) Zürefā vezninde belīğiñ cem‘idir. Belīğ şol mütekellime denir ki elfāz-ı faşīḥa ve ibārāt-ı selīse ile künh-i zāmīrini ve nihāyet-i merāmını edāya ḳādir ola. (**vahyun yūḥā**) da cüz-i evvel i‘rāb-ı ḥikāye ile meşğül olarak vemā yentīḳu

‘ani’l-hevâ in hüve illâ vahyun yühâ nazm-ı celiline telvîh ve bu vechle dahı mazhar-ı sitâyiş-i Rabbi celil oldıgın tevzîhidir.

23 *Ki feşâhat olunurken taqrîr*
Ene efşah deyü etti ta‘bîr

(feşâhat) Semâhat vezninde mütekellim açık sözlü ve talâkatlı olup kelâmı lahn ve haţâ ve lüknetden sâlim ve hâliş olana denir. **(efşah)** Ziyâde faşîh ma‘nâsına ef‘âl-i tafdîldir. Faşîh minvâl-i muharrer üzere taqrîr-i kelâm ve edâ-yı merâm etmege kâdir olan mütekellimiñ vaşfidır.

Me‘âl-i beyt ba‘zı aşhâb-ı kirâm hażerâtı ol mecmû‘a-yı cevâmi‘ü’l-kelem hażerâtlarınıñ huzûr-ı fesâhat-maqtûrlarında füsehâ-yı ‘Arabîñ feşâhatını taqrîr ve beyân ve ba‘zılar efşahu’l-A‘rab Saḥban ve ba‘zılar Ya‘rub bin Ḳaḥţân mişllü kîl u kâl ve baş-ı maḳâl ederler iken sultân suhân-ı sencân mu‘cîz-gü haţm-i mâdde-i güft-gü buyurup ene افصح انا بيد لعرب الي قريشمن yâḥûd لصادبا افصحنا منا نتق لصادبا buyurdıklarına işâret olacaḳdır.

24 *Vaşf-ı Ḳur‘ân’da buyurdı o Resûl*
Aḥruf-i seb‘a ile itdi nüzûl

(aḥruf) Eflûs vezninde ḥarfiñ cem‘idir. Ḥarf ḥânîñ fetḫi ve rânîñ sükûnuyla muḳatta‘ât-ı kelimât olan ḥarf-i hecâya denir ve kelimeye itlâḳ olunur ve ma‘nâya denir ve cihet ma‘nâsına gelir. **(seb‘a)** A‘dâddan yedi ‘adediñ ismidir. **(nüzûl)** Merre sâbıḳan ya‘ni cenâb-ı eblağ büleğâ-yı ‘aleyhi şalâti’l-meliki’l-‘alâ hażretleri Ḳur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şânîñ keyfiyyet-i nüzûlini vaşf ve beyân ḥuşûşunda nezele’l-Ḳur‘ânî ‘alâ seb‘ati aḥruf buyurduğuna kemâ râvâhu keşîrûn mine’ş-şahâbeti ve ‘Osmân bin ‘Affân raḍıya’l-lâhü Te‘âlâ ‘anhdan bir rivâyetde سبقهعلي انزل لا لقر ان كاشفا فكلها احوف buyurduğuna imâ ve telmîh ve ḥarf-i seb‘ada mervî olan aḳvâlden muḫtârını beyt-i âtîde taşrîḫ eder.

25 *Çünkü var anda ḳabâyil luğati*
Ġayrı vechiyle edâ-yı şıfatı

(ḳabâyil) Mesâcid vezninde ḳabîleniñ cem‘idir. Ḳabîle sefine vezninde bir pederiñ zürriyetinden münşâ‘ab olan cemâ‘ate denir. **(luğat)** Merre sâbıḳâ. **(vech)** Vâviñ fetḫi ve cîmiñ sükûnuyla semt ve cihet ve tarîḳ ma‘nâsınadır. **(edâ)** Şehâb vezninde bir nesneyi maḥallinde iştâl etmege denir. **(şıfat)** Şâdiñ kesriyle vaşif ma‘nâsınadır ki bir nesneniñ aḥvâl ve a‘lâmâtını ta‘dâd ve beyân etmekden ‘ibâretidir. Nâzım-ı niḫrîr bu beytile beyt-i sâbıḳda mezkûr olan aḥruf-i seb‘adan murâd-ı ḳabâyil-i seb‘a-yı luğati demek olduğın beyân eder. İmâm Süyûtî ibn-i Ḥıbbân’dan naḳlen aḥruf-i seb‘anıñ ma‘nâsında ehl-i ‘ilmiñ otuz beş vech üzere

ihtilâfların taşrih ve aqvâl-i muhtelifeyi yegân yegân irâd ve tevzîh eylemiştir. Vücûh-ı mezbûreden biri eimme-i luğatden Ebû ‘Ubeyde ve Şalebe ve Ezherî ve müfessirînden ‘Abdullâh bin ‘Aṭiye ve muhaddisînden Beyhaḳî ve sā’irlerin muhtârî üzere nazm-ı celîl ḳabâyil-i ‘Arabîñ fesâhatinden yedi ḳabîle luğati üzere münzel olmuştur ya‘ni ba‘zî elfâz-ı Kureyş luğatı üzere ve ba‘zî diğeri Yemen luğati üzere ve ba‘zî âḳeri Hezîl ve Hevâzin ve Kuzâ‘a ve Temîm ve Ṭayy luğatleri üzere olmasından (10) ‘ibaretdir ve ba‘zıları Hezîl bedeli Cürhüm ḳabîlesi luğati olmaḳ üzere şebt etdiler.

26 *Ya‘ni ol mehbîṭ-ı nûr-ı ilhâm*
Kâşif-i râz-ı kitâb-ı ‘allâm

(**menbîṭ**) Meclis vezninde maḳall-i hûbût ve mevzi‘-i nüzûl ma‘nâsınadır. (**nûr**) Elif ḳâfiyesiniñ ḳıṭ‘a-yı râbi‘ası ‘üvnâı serḳinde gelir. (**ilhâm**) Hemzeniñ kesriyle ḳalbe ilkâ olunan ḳayırlu nesneye denir. Mîm ḳâfiyesiniñ âḳir ḳıṭ‘asınıñ evvelinde gelir. (**kâşif**) Şâhib vezninde keşf ve izhâr edici ma‘nâsınadır. (**râz**) Bâz vezninde Fârisîdir. Gizlü sır ma‘nâsınadır. (**kitâb-ı â‘lâm**) Kitâbu‘l-lâh demektir. Nûr-ı ilhâm-ı müşebbeh-i bihiñ müşebbehe izâfeti ḳabîlindedir. Laceynü‘l-mâ gibi. Mısrâ‘ı şânî tetâbu‘-ı izâfatla cem‘-i eşyâya ‘ilmi şâmil ve muḳîṭ olan Allâh Ta‘âlâ ḳazretleriniñ kitâbınıñ esrâr-ı ḳafiyenin izhâr ve râz-ı nihânıñ ibrâz edici demek olur. Maḳşûd nâzım berâ‘at-ı istihlâl ile icrâ-yı na‘t-i nebevîdir.

27 *Ḳıldı ol nutḳ-ı belîğ ile hemân*
Vech-i envâ‘-ı ḳırâ‘âtı ‘ayân

(**nutḳ**) Burada ma‘nâ in mezbûrında ma‘nâ-yı evvele maḳmûldür. (**belîğ**) Merre ânifen (**envâ‘**) Hemzenüñ fetḳiyle nev‘iñ cem‘idir. Nev‘ merre sâbıḳen. (**ḳırâ‘ât**) Ḳıyâsât vezninde ḳırâ‘at lafzınıñ cem‘idir. Ḳırâ‘at tilâvet vezninde ve mürâdifidir ki oḳumaḳ ma‘nâsınadır. Ba‘zî kelimâtda ḳırâ‘ı seb‘a ve ‘aşere ve aşhâb-ı şevâzziñ mehmûz ve gayr-ı mahmûz olarak ve med ve ḳasr ve taz‘îf ve taḳḳîf ve idḳâm ve fekk-i idḳâm ve ibdâl ve vücûh-ı sâ‘ire ile ḳırâ‘at-ı muhtelifeleri lisân-ı mu‘ciz-beyân-ı nebevîden şudûra mebni ve menba‘-ı belâğatden câri ve mervî oldıḳın ifâdedir.

28 *Lîk Ḳur‘ân’daki bi‘l-cümle luğât*
Efşahu‘l-lafzı belîğü‘l-kelimât

(**lîk**) Edât-ı istidrâkdır. Kemâ merre. (**cümle**) Ğurfe vezninde bir nesneniñ cemâ‘atine ve mecmû‘ına denir ya‘ni Ḳur‘ân-ı ‘Azîmü’ş-şanda gerḳi ḳâbâ‘il-i ‘adîde luğatı vardır lâkin anda mevcûd olan elfâziñ müfredâtı min hayşü‘l-feşâha rûtbe-i

‘ulyāda ve mürekkebātı daḥı min ciheti’l-bülāğa ḡāyet kuşvāda olmağla sāḥa-i tenzīl māni‘-i feşāḥat ve maḥall-i belāḡat olan mevāddan bi’l-küllīye-i maşūn ve envā‘-ı muḥāssināt ile memlū ve meşḥūn oldıḡın beyāndır.

29 *Mu‘cizātı belı bī-pāyāndır*
Cümleden a‘zamı da Qur‘andır

(**mu‘cizāt**) Muḥsināt vezninde mu‘cizeniñ cem‘idir. Mu‘cize ‘icāzdan ism-i fā‘il bünyesiyle enbiyā-yı ı‘zām ‘aleyhimü’s-selām ḥazerātından şadır olan ḥārīk-i ‘ādeye ıtlāk olunur ki ekşeriyā nübüvvet ve risāletlerini inkāra taşaddī iden ḥazm-ı mu‘āndi ‘āciz kılmak için izḥār ederler. Āḥirindeki hā-yı mübālağa içündür. (**belı**) Bāniñ fetḥi ve lāmiñ kesriyle Türkide edāt-ı taşdıḡdır ‘Arabide ta‘m ve ecl gibi mazmūn-ı cümleyi taşdıḡ ve tahkīk ifāde eder. (**bı**) Edāt-ı nefy-i Fārisīdir. (**pāyān**) Bā-i Fārisīye ile ḡāyet ve nihāyet ma‘nāsınadır ya‘ni sultān-ı serīr-i levlāk ‘aleyh-i şalavātu’l-lāhi mādāretü’l-eflāk ḥazretlerinin da‘vā-yı nübüvvetde şıdḡına delālet eden mu‘cizāt-ı bāhirātı mübālağayı ḥadd-ı keşretde olmağla lā-yuadd velā yuḥşā ḡabīlinden oldıḡı mufaşşalāt-ı siyerden müstefāddır. Aşḡāb-ı kirām ḥazretlerinden rivāyet-i şaḥiḡa ile mervī olan mu‘cezāt üç biñe bāliḡ oldıḡı merḡūm ḡūm Yazıcı-zāde Muḥammediyede beyān edip mu‘cizātına anıñ bu kadar ‘aded içre ḡesāb etdiler ammā şāḡābe üç biñini ḡisāb buyurmuşdur ve bu cümle mu‘cizātıñ a‘zam ve efdāli ve beyne’l-enāmı alā yevmi’l-ḡiyām bākī olan eşher ve ekmeli Qur‘ān-ı ‘Azīmü’ş-şāndır ve Qur‘ān-ı mübīniñ her üç āyeti bir mu‘cize olmağla zāt-ı Qur‘ān daḥı taḡriben iki biñ iki yüz yigirmi mu‘cizeyi mütecāviz olmağla ‘aded-i mu‘cizāt beşbiñden mütecāviz olmuş olur.

30 **(11)** *O ma‘ānī-i bedī‘āne beyān*
Vaḡy-i ḡaḡ oldıḡı ḡün gibi ‘ayān

(**ma‘ānī**) Meyānī vezninde ma‘nāniñ cem‘idir. Ma‘nā me‘vā vezninde kelime ve kelāmıñ medlūli olan şüret-i zihniyeye denir. (**bedi‘āne**) Bedi‘ā mensūb dimekdür. Bedi‘ emīr vezninde nümüne siz ve mişālsiz eşyā ve icād olınan nesneye denir. (**beyān**) Şeḡāb vezninde ma‘nā ve maḡşūdı izāḡ ve izḥār eylemekdir ve bunlar ‘ilm-i belāḡatıñ fūnūn-ı şelāşesiniñ isimleri daḥı olmağla bu mişrā‘da murā‘āt-ı naḡire ri‘āyet-i zāhirdir. (**vaḡy**) Kıt‘a-yı şer‘ide gelir. (**ḡaḡ**) ḡāniñ fetḥi ve ḡāfiñ teşdıdiyle esmā-yı ḡüsnādandır ya‘ni kendisinde feşāḡat ve belāḡat ve muḡteżā-yı ḡāle muḡābaḡat ve muḡassināt-ı bedi‘iyyeye riāyet ekmel-i veche ile ifā olunan nazm-ı belīḡü’n-nizāmıñ vaḡy-i ḡaḡ ve kelām-ı ḡādir-i muḡlaḡ oldıḡı eḡḡarun mine’ş-şems ve ebḡerun mine’l-emsdir demek olur.

31 *Olmaz ol mertebelerde i'cāz*
Yok aña mişl ü nazîr ü enbâz

(i'cāz) Hemzeniñ kesriyle ğayrı 'āciz kalmak ma'nāsınadır ve sebep-i 'aciz olan Qur'an-ı 'Azimü's-şāna vesā'ir hārik-i 'ādeye ıtlāk olunur. (**mişl**) Mimiñ kesriyle ve (**nazîr**) emîr vezninde bir nesneniñ müşābihine ve benzerine denir. (**enbâz**) Dem-sâz vezninde Fārisidir şerîk ve ortak ma'nāsınadır ya'ni nazm-ı münzel merâtib-i i'cāzdan mertebe-i 'ulyāda olmağla mişl ve nazîrini itā ve irād tavk-ı beşerden mehçür ve kudret-i kâşire-i maḥlûkdan dūr-â-dūr demekdir.

32 *Kimseniñ olmadı haddi aşlā*
Aña temsîl ü taḥaddî aşlā

(**temsîl**) Mişāl ve nazîr getürmek ma'nāsınadır. (**taḥaddî**) Ta'addî vezninde bir huşûşda ğālib olmak için münāza'a ve mu'āraza eylemek ma'nāsınadır ya'ni selāset-i nazm ve cezālet-i ma'nā ve muğayyebāt-ı māziye ve ātiyeden vākı'a muḫābık ihbār ve inhā ve tarz-ı 'acîb ve üslûb-ı ğarîb ile merâtib-i belāğatdan reside-i ğāyete kuşvā olan muḥkem-i tenziliñ vaḫy-i ilāhi oldıgın inkāra taşaddî eden mu'ānidin zümresine ḫiṭāben *وانه مما ريكنتم عبد علي لنانز فانا ابورة تو ستلیمن* nazm-ı mu'ciziyle Akşar sūresiniñ mişlini itā ve irād huşûsunda taḥaddî olunduğda fuşāḫā-yı 'Adnān ve bülleğā-yı kaḫṭān ser-te-ser mebhūt ve müfham ve kaffe-i 'Arab-ı 'urabā muā'raza'dan 'āciz ve mülzem oldular demekdir.

33 *Olıcağ faḫr ile meb'ūs o nebî*
O şeref-baḫş-ı lisān-ı 'Arabî

(**faḫr**) Fāniñ fetḫi ve ḫā-yı mu'cemeniñ sükūnuyla bir kimse muttaşif oldıgı ḫişāl ve fezā'il ile mübāhāt ve temeddüh edip ögünmek ma'nāsınadır lākin mecāzen sebep-i müfāḫare ve mübāhāt olan seḫāyā-yı marziye ve fezā'il-i zātiye daḫı ıtlāk olunur ve burada ma'nā-yı mecāzi murāddır. Zīrā server-i enām 'aleyhi's-şalātü ve's-selām ḫazretleri gerçi ḫulḫan ve ḫulḫan-ı mā-bihi'l-iftihār olan kaffe-i kemālāt-ı beşeriyeniñ cihet-i cāmiası oldıgı işbāt-kerde-i naşş-ı Qur'an ve ma'lūm-ı 'amme-i 'ālemiyāndır *لآكین مسید انا لداد خى و لا فخرر ادم دونه و من لو اعى تحت يوم ف لا القیتمه فخر* mişillü eḫādis-i şāḫiḫa-yı merviyeye ile zāt-ı ber-güzide şifāt-ı 'aliyyelerinden faḫr ve temeddühü ve mübāhāt ve tebeccūḫi nefy ve seleb buyurdukları daḫı cezm-kerde-i ehl-i ikāndır. (**meb'ūs**) Maḫşuş vezninde cenāb-ı kibriyā cānibinden Sebîl-i savāba reh-nümā olmak için gönderilmiş zāta ıtlāk olunur. (**şeref-baḫş**) Terkibi 'Arabî ve Fārisiden mürekkeb olarak şān ve şeref ve kadir ve rif'at verici ma'nāsınadır.

34 *Virdi çünkim o lisāna zīnet*
Şonradan itdiler vaż'-ı luğat

Ya'ni eşrefü'l-enbiyyā 'aleyh ve aleyhim ekmelü't-tehāyā hazretleri eşnāf-ı mütenevvi'a-i insāniyye cümlesinden şınıf-ı 'Arabdan meb'ūs olmağla

نقد علا اب من كم شر فذرى باب
عد نا نال ه سو لعلا بر كما

(12) neşidesince şınıf-ı 'Arabîñ eşnāf-ı sâ'ireden efđal olmasına delil-i vāzih olduğu gibi lisān-ı mu'ciz-beyānlarınıñ ve efđal-i kütüb-i ilāhiyye olan Qur'ān-ı 'azīmü's-şāniñ lisān-ı 'Arabī mübīn üzere münzel olması dahı luğat-i 'Arabîñ cem'-i luğatden eşref ve a'zeb olmasına bürhān-ı kıat'ıdır. Zīrā 'Arabdan efđal bir kavm ve cemā'at olmuş olaydı efđalü'l-enbiyā ol cemā'atden getürdi ve lisān-ı 'Arabdan eşref-i lisān buluşaydı eşrefü'l-kütüb o lisān üzere münzel olurdu pes luğat-ı 'Arab cem'i luğatıñ evsa'ı ve a'zebi ve kavā'id-i mer'iyye-i mazbūta ile evşak ve aḥseni olmağla bundan aḥsen-i lisān vazı'ı tavk-ı beşerden ḥāric olduğından aḥer gūne luğat vaż'ına taşaddi etmediler demek olur.

35 *Āl ü 'aşḥāb-ı kirāmına hem*
Ola şad gūne selām-ı eslem

Sultān-ı kişver rişālet-i şalla'l-lāhü Ta'ālā 'aleyh-i vesellem hazretleri cenāb-ı muḥaddes-i kibriyā ile a'bād-ı cerā'im i'tiyād-ı pür-ḥatāyā miyānında vāsıta-yı 'aḳd-ihidāyet olmağla ba'zı ḥuḳūḳ-ı ni'metini edā-yı zımnında taşliye ve teslīm-i vācibe zimmet-i ümmet olduğu gibi 'āl-i aḥār ve aşḥāb-ı aḥyār rıdvān Allāh Ta'ālā 'aleyhim ecma'in ḥāzerātı dahı bā'is-i sa'adet-i sermediyye olan envār-ı şerā'i meşekkāt-i nübüvvetden iktibās ve zulmet-gede-i cehl ve ğayāvet olan kılip kıasiyede iḳād-ı nibrās ile nüfūs-ı muvaḥḥidini ḥaziz-i helāk ve ridādan evc-i ḥayāt ve hüdāya işāle-i bezl-i maḳdūr ve sa'ī-yi mavfūr-ı meşkūr etdikleri muḳābilinde anlara dahı muḥabbet ve ta'zīm-i edā-yı ḥaḳ ni'meti tekmiil ve tetmīm ḳabilinden olmağla nāzım-ı niḥrır şalāt ve selāmı āl ve aşḥāb-ı kirāma dahı ta'mim buyurdu felillāhi dūrrehu. (āl) Ḥāl vezninde lafzen müfred ve ma'nā-yi cem' olan kelimātdandır ve ālü'n-nebī 'aleyhi's-selām cenāb-ı peygām-berin aḳrabā ve mütā'allakātına ve evlād ve zürriyātına ve evvāc-ı tāhirātına denir ve ümmetinden 'ulemā ve 'umelā ve ḥālā kendüye iktidā ve ittibā' eden fuḳahā-yı müctehidine ve her bir mü'min-i müttakīye itlāk olunur. (aşḥāb) Hemzenin fethiyle şaḥbın cem'idir. Feraḥ ve efrāḥ gibi ve şaḥb şāḥibiñ cem'idir. Rekb ve rākib gibi bu taḳdīrce aşḥāb cem'ü'l-cem'i olur ve aşḥābu'n-nebī 'aleyhi's-selām şol zevāt-i kirāmdır ki mü'min oldukları ḥālde nebī 'aleyhi's-selāmı ba'de'n-nübüvve ḥāl-i ḥayātında müşāhede birle şeref-i şoḥbetleriyle müşerref olub ve imān üzere irtihāl-dār-ı beḳā etmiş ola. (kirām) İ'zām vezninde kerimin cem'idir. Kerim emir vezninde aḥlāk-ı ḥamīde ve ef'āl-i pesendide

şāhibi ‘azīz ve şerīf kimseye denir. (**şad**) Kad vezninde Fārisīde yüz ‘adede denir. Hezār ifāde-i kesretdir. (**güne**) Kāf-ı Fārisiyeniñ zammıyla nev‘ ve dürlü ma‘nāsına ıtlāk olunur. (**selām**) Kelām vezninde ma‘rūf oldığı üzere muḥabbetü’l-islāmıdır. Burada ta‘zīm ve tekrīm murāddır. (**eslem**) Ef al-i tafzīl şīgāsıyla şevā‘ib-i nokşāndan ziyāde sālīm demektir.

36 *Her biri nūr-ı nübüvvetle münir*
Ƙıldılar ‘ālem-i dīni tenvir

(**nūr**) Nūnuñ zammıyla cevāhir ve a‘rāz kendisiyle zāhir ve münkeşif olan aydınlığa denir ki zulmetiñ zıddıdır ve bu nūr iki nev‘dir biri ‘ayn-ı bāşire ile maḥsūsdu ki şems ve ƙamer ve sirāc gibi ecsām-ı neyyireden ‘ibāretdir ve biri ‘ayn-ı bāşiret ile idrāk olunur ki envār-ı ilāhiyyeden münteşer olan nūrdur. Nūr-ı ‘ilm ve nūr-ı imān ve nūr-ı nübüvvet ve nūr-ı Ƙur‘ān gibi ki ḥaƙāyık-ı eşyāyı kemāhı keşf ve izhār eder. Mā naḥnü fiḥ bu ƙabīlendedir. (**nübüvvet**) Fütüvvet vezninde peygamberlik ma‘nāsınadır. (**münir**) İnāreden ism-i fā‘il şīgāsıyla rüşen ve ziyā-dār ma‘nāsınadır. (**‘ālem**) Lāmiñ fetḫiyle zāt-ı ecell ve a‘lāyı bilmege vesīle ve sebep olan şeye denir. (**dīn**) Tīn vezninde mecmū‘-ı aḥkām-ı şer‘iyyeye denir. (**tenvir**) Taşvīr vezninde bir nesneyi rüşen ve münevver ƙılmaƙ ma‘nāsınadır ya‘ni āl ve aşḫāb-ı efrādından her biri menbau’l envār ve maḥzenü’l-esrār olan cenāb-ı nühüvvet-medārdan istifā-yı ziyā-yı envār ile istikmāl-i nefsi tahşil ve aḥkām-ı şer‘iyyeye beyān ve izhār ile dīn-i mübīni ihyā ve nüfūs-ı ƙāsırayı tekmil etdiler demektir.

37 **(13)** *Cümlesi necm-i Ḥudā-yı ḥaƙdır*
Hādi-yi rāh-ı rızā-yı Ḥaƙ’dır

(**necm**) Yıldız diye ƙıṭ‘a-yı rābi‘ada gelir. (**ḥudā**) Hāniñ zammıyla ‘aƙāid-i ḥaƙkadan ‘ibāret olan imān ve mecmū‘-yı aḥkām-ı şer‘iyeden ‘ibāret olan dīne ıtlāk olunur. Muƙābili ḍalāldir. (**hādi**) Vādi vezninde yol gösterici reh-bere denir. Rāh māh vezninde Fārisīde yola denir ṭarīƙ ma‘nāsına. (**rızā**) Rāniñ kesri ve zammı ve elifiñ ƙaşıyla ḥoşnūd olmaƙ ma‘nāsınadır rıdvān ve merzāt gibi rāh-ı rızā-yı Ḥaƙ’dan murād *و ر ضيفم لكم الا سلاموينا نصي* mantūƙunca dīn-i islāmıdan ‘ibāret olan sırāt-ı müstakīmdir ve bu beytde *صحا كالنحو مبي اقدم اهتدتم* hadīş-i şerīfine telmiḥ vardır.

38 *Ekşeri ƙıldı kerāmete hemān*
Keşf-i esrār-ı nihān-ı Ƙur‘ān

(**kerāmet**) Selāmet vezninde mekārıhden mütenezzih ve mücānib envā‘-ı ṭa‘ate ihlāşla mülāzım ve muvāzıb olan ‘ārif-i bi’l-lāhdan şadır olana ḥāriƙ-ı ‘ādeye denir. (**keşf**) Kāfiñ fetḫi ve şīniñ sükūnuyla açmaƙ ma‘nāsınadır. (**esrār**) Gizlü nesne

ma' nāsına olan sırrıñ cem' idir. **(nihān)** Cihān vezninde Fārisīde gizlü ma' nāsınadır. Esrār-ı nihān pek hafı demek olur.

39 *Oldılar her biri bā-nuṭṭ-ı nefis*
Eyleyüb baṣṭ-ı 'ibārāt-ı selīs

(nefis) Emīr vezninde maḳbūl ve merḡūb olan fāhir nesneye denir. **(baṣṭ)** Bāniñ fetḫiyle bir nesneyi neṣr edip yaymaḳ ma' nāsınadır ki ḳabz muḳābilidir. **('ibārāt)** 'Aynıñ kesriyle mā-fi'z-zamīrden kendiyle ta' bīr olunan 'ibāreniñ cem' idir. **(selīs)** Emīr vezninde sehl ve mülāyīm ve münḳād olan nesneye denir ketif vezninde selīs gibi.

40 *Rāvī-i rāz-ı ehādiṣ-i nebī*
Ol kirām-ı hülegā-yı 'Arabī

(rāvī) Ğayrıñ kelāmını naḳl ve rivāyet idici ma' nāsınadır ve bundan Ğayrı iki ma' nāsı daḫı vardır yā ḳāfiyesiniñ ḳıṭ'a-yı ūlāsında gelir. **(rāz)** Gizlü sır ma' nāsına geçdi. **(ehādiṣ)** vesā'ir elfāz beyt-i sābıḳda sebḳ ve mürūr etdi ya' ni āl ve aṣḫābdan her bir nuṭṭ-inefis ve baṣṭ-ı selīs ile ehādiṣ-i nebeviyeyi naḳl ve ihbār ve ma' nā-i hafiyenin izhār etdiler demekdir.

41 *Çār-yārān-ı me'ālī- 'ünvān*
Çār-erkān-ı binā-yı imān

(çār) Bār vezninde Fārisīde a' dāddan dört 'adediñ ismidir. (yārān) Fārisīde edāt-ı cem' olan elif ve nūnla yāriñ cem' idir. **(yār)** Çār vezninde dost ve muḫıbb ve mu' in ve biliş ve āşinā ma' nālarınadır. **(me'ālī)** Mevālī vezninde ma' lāt lafzınıñ cem' idir. Ma' lāt mas'āt vezninde maṣdar-ı mīmī olur. Kesbü'ş-şeref ma' nāsına ve ism-i mekān olur. Meksebü'ş-şeref ma' nāsına ve mecfē ve mence lafzları bā'iş-i cebn ve bā'iş-i necl ma' nāsına oldukları gibi ma' lāt-ı bā'iş ulüvv ve şeref ma' nāsına da gelir. **('ünvān)** 'Aynıñ zammıyla ve kesriyle mektūbuñ ser-nāmesine ve kitābiñ dībācesine ve bir şeyiñ evveline ve maṭla'ına denir ve bir nesneniñ vücūd ve zuhūrına kendisiyle istidlāl olunan şeye denir. Meşelā bir kimseniñ zāhir ḫāliyle bāṭın ḫāline istidlāl olunur diyecek maḫalde ez-zāhir-i 'ünvānü'l-bāṭın derler. **(erkān)** Hemzeniñ fetḫiyle rüknüñ cem' idir. Rükñ rāniñ zammıyla bir nesneniñ pek ḳavī ve muḫkem olan cānibine ve köşesine denir ve medār-ı ḳuvvet olan nesneye itlāk olunur. **(binā ve imān)** Ma' lūmlardır. Nāzım-ı merḫūm āl ve aṣḫāba 'alā vechi't-ta' mīm icrā-yı taḫiyyet ve ta'zīm etdikden soñra ḳıdve-i aṣḫāb-ı güzīn ve medār-ı ḳuvvet-i dīn-i mübīn olan hulefā-yı rāşidīn rıdvānu'l-lāhi 'aleyhim ecma' in ḫazretlerini taḫşīş-i bi'z-zikr edip mıṣrā'-ı evvel mübtedā ve mıṣrā'-ı şāni ḫaber-i mevḳi'inde olarak buyurur ki çār-yār bir güzīde-i Muṣṭafā ya' ni şiddīḳ-ı ekber ve fārūḳ-ı a' zām **(14)** ذولنور اين و اللهلمو حياپر تضي لمر علي جناب لغا لت

emn ve amān olan hışn-ı haŝin imāniñ erkān-ı kuvvetü'l-beyānı oldukların beyān ve i' lān eder.

42 *Anların kadri dü- 'ālemde reff'*
Olalar Vehbi-yi 'asīye ŝeff'

(dü) Dāliñ zammıyla ve vāv mektūba ğayr-ı melfūza ile Fāriside iki 'adediñ ismidir. (reff') Emir vezninde 'ālī ve mürteff' ma'nāsınadır. (Vehbi) Nāzım-ı nihririñ maħlaŝıdır. İsmi Meħmed Bin Rāŝid Bin Meħmed el-Mar'aŝi'dir. Künyesi Sünbülzāde'dir. ('aŝi) Mücrim ve ğünāh ma'nāsınadır. (ŝeff') Refi vezninde mücrimiñ cürm ve iŝyānı muķābilinde iķtizā eden 'ukūbetiñ 'afüvv ve tekini dilek eyleyen kimseye denir ki ŝefā'atci ta'bīr olunur ya'ni 'umūmen āl ve aŝhāb-ı kirāmiñ yāħūd ħuŝuŝen çār-yār-i zūyu'l-iħtirāmiñ iki 'ālemde ķadri ve ŝerfleri 'ında'l-lāhü 'ālidir ve Vehbi-i ħaķā-kār ħaķķında ŝefā'atleri mercūdur demektir.

43 *Ba' de-zā kilik-i Ħariri taħriri*
O süħan-sāz-ı 'abiri ta'biri

(ba' de-zā) Terķib-i izafesi te'ħir ma'nāsına müfid olan ba' de kelimesiyle ism-i iŝāret olan zā kelimesinden mürekkeb olarak kütüb-i mü'ellife hutbelerinde fazlü'l-ħiķāb ta'bīr olunan ammā ba' de gibi bundan ŝoñra demektir ki mün'im-i ħaķiķiyle ħamd ve ŝenā ve resül-i Ħudāya ŝalāt ŝalāt-ı te'diye ifā ve āl ve aŝhābına selām ve ta'zimi edādan ŝoñra demek olur. (kilik) Kāf-ı 'Arabiniñ kesri ve lāmiñ sükunı ve āħirde yine kāfla Fāriside ālet-i kitābet olan ķaleme denir ħāme gibi. (ħariri) Seriri vezninde fesāhat ve belāğatda bekā ve fūnūn-ı edebiyedebih-metā' olan Maķāmāt-ı nām-ı kitāb belāğat-nisābiñ Muŝtafā ve Dürre Ebū'l-Ķāsim Muħammed Bin 'Ali Bin uħammed Bin 'Oŝmānü'l-Baŝri'dir. (taħriri) Yazmaķ ma'nāsınadır. (süħan-sāz) Süħan-dān vezninde vaŝf-ı terķibi Fāriside söz ve kelām ma'nāsına olan süħan ile ħudāvend ve ŝāħib ma'nāsına olan sārđan mürekkeb olursa ki rā-i müħmeledir. Söz ŝāħibi demek olur yāħūd revnaķ ve leķāfet ma'nāsına olan sāzdan terķib olunur ise ki zāy-ı mu'ceme iledir. Dürr-i söz ħüsn ve revnaķ virici demek olur. ('abiri) Ħariri vezninde ābire mensūbdur. 'Abir emir vezninde nāfe-i misk ve 'anber ve mā-verd miŝllü bir taķım rāyiħa-yı tibe ŝāħibi ecnās-ı muħtelifeden terķib olunan tibe denir. (ta'biri) Elfāz ve 'ibārāt ile edā-yı merām etmege denir ya'ni dest-i mā'arif-peyvestemde olan ħāme-i belāğat pīr-i taħriri-i 'ibārātta ħāme-i Ħariri-āsā-yı nādire-nüvis ve daķāyık-ı ğüyā ve ta'biri dil-pezir hem-büy-ı müŝĝ ve anber-meŝām-ı ervāħı ta'zir ile nüfus ma'nāsına ķarab-fezā olmadadır. Div-i ķalem ve yeŝi-i rikman vaŝf ve iķrā eder murād zāt-ı hüner-mendine dā'ir temeddühdür. Ķalem bir āletdir.

44 *İderek rāz-ı derūnum ibrāz*
Sebeb-i nazma da kılsun āgāz

(**rāz**) albede muzmer olan ma' nāsınadır. Kemā mer. (**derūn**) Zebūn vezninde dāhil ve ierū ma' nāsınadır ki burada murād a' zā-yı dāhileden olan aldir. (**ibrāz**) Hemzeniñ kesriyle izhār ma' nāsınadır. (**āgāz**) Hemzeniñ fethiyle Fāriside bir nesneye şürū' vü ibtidā ma' nāsınadır ya' nişāhib-i alem fezā' il tev'em-i ser seriste-i derūnun ibrāz ve bu manzū me-i nefiseniñ nazm ve te' lifine ne güne hātırı ba' iş ve sebep olduđın beyāna āgāz kılsun demektir.

45 *Hācegānlıda bu hātır-ı virān*
Olca il-yi sū-y-ı Īrān

(**hācegān**) Kitābetde şābit ve elfāzda sākıt vāv-ı ma' dācegān kitābetde şābit ve elfāzda sākıt vāv-ı ma' dūle ve edāt-ı cem' i Fārisi olan elif ve nūnla hāndān vezninde hācegi elfāzınıñ cem' idir. Hācegi hānegi vezninde dīvān-ı hūmayūn ketekesiniñ ser' āmed ve mütē ayyinlerine verilir. Rütbe-i refi' a-yı ma' rufedir. (**hātır-virān**) Müncesirū' l-alb-i maħzūn ve (15) perīşān ma' nāsınadır. (**ili**) Lafzı Türkidir. İki avmin miyānında olan münāaşa ve münāfereti izāle ve iqlāh iūn tavsit olunaun kimseye denir. ' Arabide vefa ve sefir denir. (**sūy**) Rūy vezninde Fārisidir. Taraf ve cānih ma' nāsına. (**Īrān**) Hemze-i memdūdeniñ kesriyle mecmū' -ı vilāyet-i ' Irāk ve Fāris ve Āzerbaycān ve Ėorāsān ve ehvār memleketleridir. Hāzım-ı merħūm bu beyt ve ba' dünde vāı' end-ebiyātla bin yüz tosan hūdūdunda selātın ' Oşmāniyye-i ' azām ' Abdu' l-lāh hālā fehmi alī yevmü' l-ıyām hāzerātından devr-i ' Abdü' l-hamid Hān da şah-ı Īrān Kerīm Hān tarafına ili ta' yin olup gitdigini ve emri sefāreti lāyıkıyla icrā etdigini beyāndır.

46 *Nūsha-i ab' idi bi-şirāze*
are ne gitdi yine Şirāz' a

(**nūsha**) Ėurfe vezninde kendinden āhir kitāb istinsāh olunan aql-ı menul-i minhe denir ve muqlāa ma' nāsınadır. Üslūb-ı Fāriside üzere nūshanıñ tab' a izāfet-i lainü' l-mā gibi müşebbehin bihi müşebbehe izāfeti kabilindedir. (**nūsha**) Edāt-ı nefyidir. Kemā mer. (**şirāze**) Pirāye vezninde bir nesneniñ eczā-yı mütferriasınıñ ba' zını ba' zı āhire rabit ve bend ile iki arafı devşirilip yanaşdırılmağa denir. Maħaldeñ kitābı şirāze-i lems gibi mişrā' -ı şānide olan Şirāz-ı mülük-ı nişdādiyān ta' bir olunan selātın-i ' Acemde Tahmūriş nām-ı şahıñ Şirāz nām-ı şeh-zādesinin binā ve kendi ismiyle tesmiye etdiği şehir-i ' azım ma' rüfdur ki selefde Fāris ikliminiñ pāy-ı tahtı ve kā' ideü' l-mülki idi hāce hāfızınıñ mevlidi ve müdeffinidir.

47 *Varıcağ devletime şân virerek*
Şâhid dânişime ân virerek

(şâhid) Hâzır vezninde ve mürâdifidir ve bir nesnenin haqîkatine gereği gibi ‘ilm ve itlâğdan nâşi şehâdet edip haber veren kimesneye denir ve Fârisîde dil-ber ve maḥbûb ma‘nâsına müst‘emeldir. Burada ma‘nâ-yı âḥir murâd olduğına ân şâhiddir. **(dâniş)** Şâhid vezninde Fars luğatında bilmek ma‘nâsına olan dânişten lafzının emr-i ḥâzırı olan dâni kelimesinin âḥirine mâ-kabli meksûr şîn-i mu‘cemetü’l-hâḳ ile ism-i maşdardır. ‘İlm ve isti‘dâd ma‘nâsına ve kâ‘ide-i Fârisiye üzere şâhidiñ dânişe izâfeti laçînü’l-mâ kâbilindendir. **(ân)** Cân vezninde Fârisîdir. Kıt‘a-yı şâlişede gelecek melâḥat gibi cemâl bâ-kemâl-i ḥüb-ter ve yanda kâ‘in bir ḥâlet-i rûḥâniye ve câzibe ve cânâniyeden ‘ibâretdir ya‘ni ferr ve ihtîşâm-ı sefâret ile âsitâne-i s‘âdetden ‘azîmet ve tayy-ı menâzil ve қаti‘-i merâhil ederek şavb-ı mâ‘mürını olan nezd-i kerîm ḥâne-i vusûl-i müyesser olduğda devlet-i ‘âliye-i ‘Osmâniyyenin şân ve şeref ve şevketini kıtan İrâna izhâr ve i‘lân ve kendinin faẓl ḥüsn ve ân verdiğin beyân eder.

48 *Nâmede baş olman midhatimi*
Her ma‘ârifde olan kudretimi

(nâme) Câme vezninde Fârisîdir. Bir meclisden mahall-i âḥire irsâl olunan fermân ve buyurıldı ve mektûb maḳûlesi mekâtib ve mürâselâta itlağ olunur. **(midhat)** Ni‘met vezninde sitâyiş ve öğmek ma‘nâsınadır. Medḥ ve imtidâḥ gibi. **(her)** Hâmîñ fethiyle Fârisîde ve Türkîde ‘umûm-ı ikrar ma‘nâsına ifade eder. ‘Arâbide küll kelimesi gibi. **(ma‘ârif)** Ma‘rifetin cem‘idir. Ma‘rifet-i ma‘lûmedir ve bu beyt mâ‘bedine merhûndur.

49 *İftihâr-âne beyân itmiş idim*
Hünerim ḥayli ‘ayân itmiş idim

(iftihâr-âne) Faḥr ve mübâḥât tariḳiyle demektir. **(hüner)** Ömer vezninde ‘ilm ve ma‘rifete itlağ olunur. **(ḥayli)** İfade-i kesret içündür.

50 *Nice ebḥâş olunub her fende*
Bildürüb ḥaddini her ferzende

(**ebhās**) Hemzeniñ fethiyle baḥṣiñ cem' idir. (**baḥs**) Bāniñ fethiyle luġatde tefṭiṣ ve tefeḥḥūṣa denir. (16) İstılaḥda şeyin beyninde olan nesne-i icābiyeyi yāḥud nesne-i sebebiyeyi ṭarīkū'l-istidlāl-i ebyāt etmege denir. (**fen**) Fāniñ fethi ve nūnuñ teṣdidiyle nev' ve şınıf ma'nāsınadır ki dürlü ve çeşid ta'bir olunur. (**ferzend**) Derbend Fāriside oġıl ma'nāsına olmaġla ebnā-yı Fasa ferzend-i 'Acem ta'bir olunur ya'ni ḥıyn-ı mübāḥaṣede anlara ġalebe ile miḳdārların bildirdim demekdir.

51 *Bā-ḥuṣuṣ eyler idim hep ilzām
Şi'r ü inşāda maḥāretle temām*

(**yā**) Ḥarfī Fāriside musāḥabet içündür. 'Arabide ma' Türkide ile gibi. (**bā-ḥuṣuṣ**) Ḥuṣuṣ ile demek olur. (**ilzām**) Hemzeniñ kesriyle işnā-yı mübāḥaṣe ḥaṣmı sūkūta mülāzım kılb şuşdurmak ma'nāsınadır. (**şi'r**) Şeniñ kesriyle kelām-ı mevzūn-ı muḳaffāya denir. (**inşā**) Hemzenin kesriyle kelimāt-ı muntaẓama-ı muṣtalaḥa söylemege denir. (**maḥāret**) Ḥazākat vezninde ve mürādifidir.

52 *Fārisice olıncı güftār
Nev-be-nev baş-ı nikāt-ı eṣ-ār*

(**Fārisi**) Bā-yı nisbetle Pārisi-i maġribdir ki Pārs bin Sām bin Nuḥ 'aleyhi's-selām zürriyetinden münṣa'ib olan 'Acem lisānınca demekdir yāḥud ḳa'ide-i bilād-ı Şirāz ve İsfehān olan memālik-i Fārisiye ahālisi luġatince demekdir. (**güftār**) Kāf-ı Fārisiniñ zammıyla māzi āḫirine elif ve rā ilḥākıyla sim-i maṣdardır. Tekellüm ve muḥāvere ma'nāsına. (**nev**) Nūnuñ fethiyle yeñi ve cedid ma'nāsınadır. İki nev kelimeleriniñ beynine bir bā-i muvaḥḥide intihā-yı tavsitiyle yeñiden yeñiye demekdir. 'Arabide kerre-i ba'd-i evvelī ve merre-i ba'd-i āḫiri 'ibāreleri gibi teceddüd ve istimrārı ifade eder. (**nikāt**) Nūnuñ kesriyle nükteniñ cem' idir. Nükte nokta vezninde ve mürādifidir ve feḥvā-yı kelāmdan müstefād olan nükte-i 'ilmiyye bundan me'ḥūzdır ki medlül-i mantūkdan zā'id-i latife ve ma'nāsınadır. (**şu'āra**) Hemzeniñ fethiyle beyt-i sābıḳda geçen şiriñ cem' idir.

53 *Anlarıñ nice luġatde ammī
Başkadur virdiġi ra'nā ma'nā*

(**ra'nā**) Ma'nā vezninde elif kāfiyesiniñ altıncı kıt'asına gelir. (**ma'nā**) Kelime ve kelāmiñ medlülü olan süret-i 'aḳliyedir ya'niçoḳ elfāz-ı Fārisiyyenin luġatında ma'nā başka ve istilāḥ ve isti'malde me'āli başka olaġla anlar maḥallinde irād ederler demekdir.

54 *Ṭarz-ı diġerledür isti'māli
Fehm idince bu ḥafī aḥvāli*

(**tarz**) Tāniñ fethi ve rā-i mühmeleniñ sükūnuyla şekl ve hey'et ve şüret ma' nāsınadır. (**diğer**) Dāliñ kesri kâf-i Fārisiyyeniñ fethiyle zīver vezninde ve gayrı ve başka ma' nāsınadır. Müfredāt-ı sa'ire ma' rūfedir. Bu beyit mā-ba' dine merhūndur.

55 *Heb nezāket ile kıldım taşhiḥ*
İtmedim aşlını ammā taşriḥ

(**nezāket**) Leṭāfet vezninde kıyāmet ve tarāfet ma' nāsında müsta' meldir. (**taşhiḥ**) Saḳīm nesneyi şaḥiḥ ve a' yān kılmak ve bir nesneniñ şihḥat ve sedādına vāḳıf olmak ma' nāsınadır. (**taşriḥ**) Bir nesneyi tāhir ve kılmak ma' nāsınadır.

56 *Vāḳıf oldum ḳatı vāfir rāza*
Ba' de-zīn gitmeyelim Şirāz' a

(**vāḳıf**) 'İlm ve itlā ma' nāsına olan ve vukūfdan ism-i fa' ildir. (**vāfir**) Keşr ve çok ma' nāsınadır. Rāz gizlü sır ma' nāsına geçdi. (**ba' de-zīn**) Ba' de-zīn terkibinden muḥtaşar olarak bundan soñra ma' nāsınadır. (**zā**) Zāy-ı meksüredir ki ' Arabide min cāre manāsına olan ez kelimesinden muḥtaşardır. (**in**) Hemze-i memdūdeniñ kesriyle Fāriside ḳaribe mevzū' ism-i işaretdir bu ve şu ma' nāsına. (**Şirāz**) Belde-i ma' rūfeniñ ismi diye geçdi.

57 *O zebān anlara çün māder-zād*
Hoş maḥallinde iderler irād

(17) (**zebān**) Beyān vezninde Fārisidir. Cāriha-yı tekellüme denir ve her tā'ife tek luğate denir. Burada ma' nā-yı şānī murāddır. (**çün**) Cīm-i Fārisiniñ zammı ve vāv-ı mechüle ile edāt-ı ta' lildir zīrā ma' nāsına. (**māder-zād**) Terkiḳi Fāriside vālide ve ana ma' nāsına olan māder lafzıyla toğdı yāḥūd toğmuş ma' nāsına olan zād lafzından mürekkeḳ olarak vālidelerinden kendiler ile berāber toğmuş demektir ki lisānımıza anası babası dili ta' bīr olunur ya' ni lisān-ı Fārisi anlarıñ kendi luğatleri olmağla ma' vāzı' -ı lehni ve mavārid-i isti' -mālātının bilürler ve maḥall-i lāyıkında isti' māl ederler demektir.

58 *'Avn-i Ḥakıla olununca 'avdet*
Cümle ḥātırda ider ol hālet

Ya' ni 'ahde-i 'ācizāneme ihāle olunan ḥidmet-i sefāret-i sefāreti idādından soñra luḳ ve 'ināyet hakkında iklīm-i İrāndan 'avdet ve ḳufül ve āsitāne-i 'aliyyeye

vuşul-i müyesser olduğda ibnâ-yı Farsdan nezâket ve zârâfetle ahz ve taşhîh etdigim luğât ve mevârid isti' mâlât bi'l-cümle şâhîfe-i hatırda muntekîş ve maḥvuz olan ḥâletden idi demekdir.

59 *Yâd-gâr olmağîçün dünyâya
Getirüb onları heb imlâya*

(yâd-gâr) Dâlîñ sükûnu ve kâf-1 Fârisî ile hâc-dâr vezninde aḥbâ ve aşdiçça tarafından gelen tuḥfe ve hediyeye denir. **(Hünyâ)** Dâlîñ zammıyla bu cihâna denir. Murâd ebnâ-yı dünyâdır. **(imlâ)** Hemzeniñ kesriyle 'im-i zarü' l-kalb yazmağa denir.

60 *Bir luğat yazmışidim tâze-zebân
Ola tâ nâdire-i devr-i zamân*

(tâze-zebân) Terkîbi Fârisîdir. 'Arabîde luğat-ı cedide ve Türkîde yeñi dil ma' nâsına tâzeligi diyâr-1 Rûmda zühürî 'itibâriyedir. **(nâdire-i devr-i zamân)** Terkîbiniñ müfredâtı 'Arabîdedir lâkin üslûb-1 Fârisî ile ya'ni muzaflarîñ âḥirleri meksûr olarak tetâbü'-i izâfetle zamânîñ devriniñ nâdiri ma' nâsına ki dünyâda nazîri ḳalîl ola yâḥûd bulunmaya demekdir.

61 *Nâmı da Tuḥfe-i Vehbi idi hem
Gevher-i bî-bedel mülk-i 'Acem*

(nâm) Câm vezninde yer semânîñ âzâsına vazı'vü taḥşîş olınan ism ma' nâsına Fârisîdir. Türkîde ad denir. **(tuḥfe)** Ğurfe vezninde yâd-gâr ve armağân ma' nâsınadır. **(gevher)** Kâf-1 Fârisîye ile zafer vezninde ma' rebi cevher olan güher taḥfîfidir ve cevhere mürâdifdir ki bi-zâte kâ'im olan nesneye denir. Muḳâbili ' arzdir ve bir nesneniñ aşlına ve tîynetine denir ve cevher-yân iştilâḥında incü ve elmâs ve yâkût mişllü zî-kıymet taşalara denir. Burada be-ṭariķü't-tebîye mâ-yı murâddır. **(bî bedel)** Mişli ve nazîri olmayan şeye denir. **(mülk)** Mimiñ kesriyle memleket ma' nâsınadır. **('Acem)** 'Arabîñ mâ-' adâsı olan eṣnâf-1 insâniyedir. Burada murâd ebnâ'-yı Fârsdır ve mışrâ' 1 şânî üslûb-1 Fârsî üzere tetâbü'-1 izâfât ḳabîlindedir.

62 *Oldı nezd-i hûlağada maṭbû'
İtdiler nüşâ-i pâkin maṭbû'*

(nezd) Nûnuñ fetḫi ve zânîñ sükûniyla Fârisîdir. 'Arabîde 'and kelimesi gibi ḳurb ḥuzûr ma' nâsınadır. Türkîde ondan yan ve ḳafîñ kesriyle ḳat ile ta'bir olunur. **(büleğâ)** Merfüü's-sâbıķ mışrâ'-1 evveldeki maṭbû' lafzı ṭab' a-yı muvâfiķ ve maḳbûl ma' nâsınadır. Mışrâ'-1 şânîdeki ṭab'-ḥâne-i 'âmire-i sultânîyyede ṭab' olmuş ve başılmış ma' nâsına olmağla cinâs-1 tâmdır.

63 *Anı şerh eyledi hem bir nihrir*
İderek rāz-ı nikātin taḥrīr

(nihrir) Rā kāfiyesiniñ kıt‘a-yı evvelisine gelecegi üzere nūnuñ kesriyle kıtmır vezninde ḥazık māhir ve ‘āhil ve umūr-ı dide ve şāhib-i tecriye ḥakāyık-ı umūra āgāh kimseye denir gūyā ki cins-i ‘ilm ve ma‘rifeti ḳabza-yı ḳudretine alub nihr ve zibḥ eylemiştir. Müfredāt-ı sā‘ire sābıkda meşrūhadır. Nihrir **(18)** mezbūr-dār-ı ḥilāfetü‘l-‘alliyeye müderrislerinden Faziletü’s-seyīd Aḥmed Ḥayātīdir ki nāzım-ı ‘allāmeniñ ḥāl-i ḥayātında tuḥfe-i mezbūreyi şerḥ eylemiştir.

64 *Viridi şöhret o ḳadar āfāḳa*
Nām-ı çıḳdı felek-i nūh-tāḳa

(şöhret) Şīniñ zammı ve hāniñ süünüyla bir nesne beyn-en-nās şāyi‘ ve fāş ve zāhir olmağa denir. **(āfāḳ)** Hemzeniñ mediyle ufḳuñ cem‘idir. Ufḳ zammeteynle nāhiye ve taraf ve cānib ma‘nāsınadır. **(felek)** Fethiyle göge denir semā ma‘nāsına. **(nūh)** Nūnuñ zammı ve hāniñ sükūnuyla Fārisīde ṭoḳuz ‘adediñ ismidir. **(tāḳ)** Sāk vezninde bināya ve kemere denir ve tek ma‘nāsına olur ki çift muḳābilidir ve tāḳ kat ma‘nāsına gelir ve bu ma‘nā-yı aḥir maḳāme-i ünsdür ya‘ni şerḥ-i mezhūr tuḥfeniñ rāz-ı nihānım keşf ve beyān ve dakāyık ve nikātuñ izāḥ ve i‘lān etmekle Tuḥfe’niñ şöhret şāy‘ası ṭanīn-i endāz sāmi‘a-yı āfāḳ ve nām-ı vālāsı resīde-i kūnbedine ṭāḳ oldı demekdir. Maḳşūd-ı mübālağadır.

65 *Her diyāra taḡılub nūşḥaları*
İtdiler tuḥfe o vālā-gevheri

(diyār) Dālīñ kesriyle şehir ve belde ma‘nāsına olan dārīñ cem‘idir. **(vālā)** Bālā vezninde Fārisīdir ‘alī ma‘nāsına. **(gevher)** Mer ānifen bu beyt beyt-i sābıkda mezkūr olan iştiharı beyān ve o müdde‘āya iḳāme-i bürhān ḳabīlindedir.

66 *Ḳılmayub ḡayr-i luḡate raḡbet*
Ezber itmektedir ehl-i ḡayret

Ya‘ni taşhīl-i kemāle sa‘ī ve ḡayret eden ṭullāb-ı ma‘ārifden her biri Fārisī luḡati marzūmelerinden Tuḥfe-i Hüsām ve Tuḥfe-i Şāhidī mişllü manzūmelere meyl ve raḡbet etmeyip bizim Tuḥfe’mizi ḥāhiş ve raḡbet ile ḥıfz ve ezber etmege mülāzımlardır demek olur.

67 *Anı ise ‘acele yazmış idim
Ol kadar kim yañıla yazmış idim*

Ya‘ni hüsn-i şiti basit-i ğabrādan kubbe-i ħazrāya peyveste olan Tuħfe-i mezhūreyi ben ise ol kadar ‘acele nazm ve te‘lif etmiş idim ki tiz ref‘tār olanıñ pāyına dāmen dolaşur mazmūnunca ħatā ve ğaflet edip yañılmağa pek ħarīb olmuş idim demektir.

68 *Cümle āfākda çünküm o kıtāb
Oldı bu mertebede şöhret-yāb*

(āfāk) Mer ānifen. (şöhret-yān) Terkibinde şöhret ħarībten geçdi. Yāb lafzı Fāriside bulmağ ma‘nāsına demektir. Bundan böyle çend ebyāt birbirisine merhūndur.

69 *Pirlikden var iken za‘fu fütür
Ĥātır-ı fātıra eylerdi ħuṭūr*

(pir) Bā-yı Fārisiye ile şir vezninde ħocamış müsinn ve ihtiyār kimseye denir. (za‘f) Dādiñ fetħi ve zammıyla bedende olan zebūnluga kuvvetsizlige ve ‘aql ve fikrde olan gevşeklige ve fersizlige denir. (fütür) Zuhūr vezninde bir kimseniñ mefāşıl ve a‘zāsı gevşeyip bedeni süst ve bī-tāb olmağa denir. (ĥātır) Şāhib vezninde insanın derūnunda cevelān iden fikr ve endişeye denir. Zāy‘-ı şavāba ve vesveseye şāmildir. Cem‘i ĥavātır gelir ve mecāzen maħall-i ĥavātır olan ħalbe daħı ıtlāk olunur mā naħnü fih gibi. (fātir) Fütürümüz burdan ism-i fā‘ildir. (ĥuṭūr) Fütür vezninde bir nesne ħalbe ve derūna gelmek ma‘nāsınadır.

70 *Öyle bir vādi-yi müsteşnāda
Ĥaş edā şūret-i bi-hemtāde*

(vādi) Hādi vezninde muħāverātta mütedāvil oldığı üzere tarz ve tavır ve üslub ma‘nāsında müsta‘nāsında müsta‘meldir. (müsteşnā) Mimiñ zammıyla müstevfā vezninde güzide ve mümtāz ve a‘lā ma‘nāsında müsta‘meldir. (ĥoş-edā) Vaşf-ı terkibi olarak merāmı güzel edā edici demektir. (şūret) Şekl ve hey‘et ma‘nāsınadır. (bī-hemtāde) Terkibi Fārisidir mişl ve naziri yok ma‘nāsına.

71 *(19) Yazayım bir ‘Arabī nazm-ı bedī‘
Ola tev‘em ana ol ĥüsn-i sanī‘*

(‘**Arabî**) Mer sâbıkan. (**nazm**) Nūnuñ feḥiyle neşr muḳâbilidir ki kelâm-ı mevzūn ve muḳaffāya denir. (**bedî’**) Emir vezninde mişâlsiz ve denksiz ihtirâ’ olunan şibhe denir. (**tev’em**) Ca’ fer vezninde bir baḥından ikiz ḥoğan velediñ birine ıtlâk olunur. (**hüsn-i şari’**) Luḥf-i bedî’ vezninde üslûb-ı Fârisî üzere laḥînü’l-mâ’ ḳâbilinden terkîb-i izâfî olarak maşnū’-i hüsn ma’ nâsınadır.

72 *Keşf ile rāz-ı ‘ulūm-ı edebi*
Ola manzūmelerin münteḥabı

(**keşf ve rāz**) Merre merāren. ‘İlmü’l-edeb ve ‘ulūm-ı edebiye şol ‘ilmdir ki kelâm-ı ‘Arabîñ lafzında yâḥūd kitâbında vuḳū’ bulan ḥaḥâ ve ḥâlden kendisiyle ihtirâz oluna ve bu edebiyâtın uşûli ‘ilm-i luḡat ı şarf ve iştikâḳ ve naḥv ve ma’ nâ ve beyân ve ‘arūz ve ḳâfiyedir ve fūrū’ ı ‘ilm-i ḥaḥ ve ḳazūş-şî’ r ve inşâ ve muḥâzarât ve tevâriḥ ve bedî’ dir. (**müntaḥab**) İntihâbdan ism-i mef’ ūldür. Güzide ve ‘alâ olan şibhe denir. Manzūmelerden murâd Sübḥa-i Şıbyân Nazmü’l-Leâl ve Nazmü’l-Ferâ’ id mişllülerdir.

73 *Ki lisân-ı ‘Arabîde nâ-yâb*
Öyle rengînedâ faşl-ı ḥıḥâb

(**nâ-yâb**) Nâ-dân vezninde Fârisîde edât-ı nefy olan nâ kelimesiyle yâften lafzınıñ ism-i fâ’ il maḥffî olan yâb lafzından mürekkeb olarak bulıncı degil demek olur ve mişli pek az bulunan nâdirü’l-vücūd nesneye ıtlâḳı şâyi’ dir. (**rengîn**) Sengîn vezninde Fârisîde levn ve boya ma’ nâsına yâḥūd fa’ ide menfa’ at ma’ nâsına yâḥūd revnaḳ ve leḥâfet ma’ nâsına olan renk lafzınıñ âḥirine yâ-yı nisbet ve nūn-ı te’ kîb nisbet ü’l-ḥaḳ ile edâyı mâ’ nî-yi mezbûreden birine nisbet olur ki adâsı ziyâde güzel ve leḥâfetlü yâḥud ḡâyet müfid ve menfa’ atlü demek olur. (**faşl-ı ḥıḥâb**) Şıfatıñ mefsûfe-i izâfetiyle ḥıḥâb-ı fâsıl ma’ nâsınadır. Tafşîli bâ-i muvaḥḥide ḳâfiyesiniñ râbi’ asında gelir.

74 *Lîk ihmâlile her şubḥ u mesâ*
Diyerek leyte le’alle ‘asâ

(**lîk**) Lâmiñ yâḥūd beynü’l-feḥ ve’l-kesr imâlesi ve yâniñ sükūnuyla adât-ı istidârâkdır. Kemâ mer. (**ihmâl**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi terk edip boşlamak ma’ nâsınadır. (**şubḥ**) Şâdiñ zammı ve bâniñ sükūnuyla evvel-ineḥâre denir. (**mesâ**) A’ şâ vezninde aḥşâm vaḳtine denir. (**leyt**) Lebs vezninde kelime-i temennidir ki nesneyi ma’ mül edip ummaḳ ma’ nâsınadır. Fârisîde kâşkî ve Türkîde n’ olaydı ve şöyle olaydı demek mefhūmunda müsta’ meldir kemâ sayḥî fi’l-ḳıḥ’ aü’ s-sâdisê. (**la’ l**) Lâmiñ ve ‘ayniñ yine lâm-ı müşeddedeniñ feḥleriyle kelime-i tercîdir ve ricâdır ki

mercū ve ma' mūli tevki' ve ümīd içündür. ('**asī**) 'Aynıñ ve siniñ fet'heleri ve elifiñ kasrıyla kelime-i tercīdir. Haberiniñ ismine husūli rücū olan maḥallde isti' māl olunur ve bu la'l ile 'asīden her birerleri emr-i mekrūhda işfāk-ı hazer için de isti' māl olunurlar.

75 *Bu taşavvurla iderdi güzerān*
Mā-i cārī gibi vaqt ü ezmān

(**taşavvur**) Tehevür vezninde 'ağılda ḥāşıl olan şūrete ve melḥūz olan mefhūma denir. (**güzerān**) Fārisīyeniñ zammı ve dāl-ı mu' cemeniñ fetḥiyle Fārisīde Sīga müşebbehe şīgasıdır eyler ve gidici ve şavuşub geçici ma' nāsına. (**mā-i cārī**) Aqıcı şu demektir. (**vaqt**) Vāvıñ fetḥi ve kāfiñ sükūnuyla zamāndan bir mikdār mefrūza denir. (**ezmān**) Hemzeniñ fetḥiyle zamāniñ cem' idir. Zamān şehāb vezninde 'aşr ve dehr gibi vaqtıñ ḳalil ve keşrine ıtlāk olunur. Me'āl-i ebyāt lügāt-i 'Arabīyeniñ ma' nāyı Türkiyyesin ifāde ve beyān ḥuşuşunda menvāl-i muḥarrer bir nazm-ı bedi' tertib ve tahrir etmek niyyet-i ḥulāşası ḥayli vaqtden berü ve ḥayāl-ḥāne-i ḥātırda cāy-gir idi lakin tā' ife-i tekāsüliyyenin iş bu

البطالته ان و الكسل
العسل من جذى جلى

maḳāle-i kāsıdeleri mefādınca (20) tekāsül ve ihmāl ile tesvif ve her bār-ı leyyini ülfete ve la' li rütbe ve 'asī ربي لنظمهيو ففدى سان meşelü ḥātıra ile murād evḳād etmede idim demektir.

76 *Nāgehān feyz-i Ḥudā-yı 'Allām*
Eyledi ḳalbime bir gün ilhām

(**nā-gehān**) Kāf-ı Fārisiyyeniñ fetḥiyle nā-gāh ma' nāsınadır ki bī-vaqt ve ansızın ta' bir olunur. (**feyz**) Fāniñ fetḥiyle iḥsān-ı firāvān ma' nāsınadır. (**Ḥudā**) Ḥāniñ zammıyla Fārisīde esmā-yı ḥüsñādandır. (**i' lām**) Mübālağa-i ism-i fā' ildir. Keşirü'l-ilm ma' nāsına. (**ilhām**) Hemzeniñ kesriyle ḳalbe ilḳā olunan ḥayırlusına diye mim ḳafiyesiniñ ḳıt' a-yı ahiresinde gelir.

77 *Didi guyā haña ol mülhim-i gayh*
'Ayıbdır āy ḳoca Vehbi şad 'ayb

(**gūyā**) Kāf-ı Fārisiyyeniñ zammı ve mediyle meşelā ve ğālibā mevķi'lerinde irād olunur. Türkide şanki denir. (**mülhim**) İlhām-ı mezbürdan ism-i fā'ildir. (**ğayb**) Ğayn-ı mu'cemeniñ fethiyle gözden nihān olan nesneye denir. (**'ayb**) 'Ayn-ı mühmele ile ğayb vezninde bir kimse yāhūd bir nesne kendisiyle levn ve ta'bir olunacak nakışeye denir. (**şad**) Yüz 'aded ma'nāsına geçdi.

78 *Ki çeküb 'ālem-i fānīde ta'ab*
Kesb ü taḥşil-i 'ulūm itdin heb

(**'ālem-i fānī**) Dünyā-yı bī-bekādır. (**ta'ab**) Fethateynle miñnet ve meşakķat ma'nāsınadır. Kesb ve taḥşil ve 'ulūm ma'lūmdur.

79 *Gider elbette seniñle hüneriñ*
Ne revā kıalmaya vāfir eşeriñ

(**elbette**) Hemzeniñ kaṭ'i ve bāniñ fethi ve tāniñ teşdidiyle kaṭ'iyü'l-mefād olub şübhe ve tereddüt ihtimāli olmayan maẓmūn-ı cümleyi te'kid için irād olunur. (**hüner**) 'İlm ve ma'rifet ma'nāsınadır. Kemā mer. (**ne revā**) Terķibi Fāriside edāt-ı nefy olan ne kelimesiyle cā'iz ve lāyık ma'nāsına olan revā kelimesinden mürekkeb olarak lāyık ve münāsib degildir demek olur. (**vāfir**) Şāhib vezninde çok ma'nāsınadır. (**eşer**) Fethateynle bir nesneniñ vücūduna delālet eden 'alāmet ve nişāna denir.

80 *Ol eşer ise sezā-vār kıabül*
Fārisiden 'Arabīdir maķbül

(**sezā-vār**) Terķibi lāyık ve haķık ma'nāsına olan sezā kelimesiyle edāt-ı liyāķat olan vār kelimesinden mürekkeb olarak ziyādeü'l-yaķ ve āhirī ma'nāsınadır. (**ķabül**) Şabūr vezninde hibe ve naşihat ve 'ilm ve ma'rifet maķūlesi nesneyi bi't-tav' ve'l-rizā alub dürr-i 'uhde etmege denir ya'ni nazm ve tertibi melhūz ve menvī olan eşerine işbu Nuḥbe'mizdir bundan ikdām-ı keşide silk-i nazm olunan tuḥfemizden ziyāde talķı bī'l-ķabüle şāyeste ve āhirdir zirā bunuñ mevzū'ı anıñ mevzū'ından eşref ve evvelīdir demek olur. 'Arabīniñ Fārisi üzeere rüçhān ve meziyyeti ve cihāt-ı maķūliyyet ve mergūbiyyeti ebyāt-ı ātiyyeden mest-bān ve luğāt-ı sā'ireden ulviyyetine baṭriķü'l-evvelī bürhāndır.

81 *O lisān üzre degil mi Furķān*
Aña muḥācdır elbette cihān

Müfredâtı sâbıkda meşrûhdur. Cihândan murâd taqrîr-i muzâf ile ehl-i cihân ve ebnâ-yı zamândır.

82 *O lisândır fuzalâya elzem*
Hall-i işkâli anî emr-i ehemmm

(**fuzalâ**) ‘Ulemâ vezninde fâzılıñ cem‘idir ki ‘ilm ve ma‘rifet ve fazl ve meziyyet şâhibi kimselerdir. (**elzem**) İsm-i tafđil sîğasıyla ziyâde lâzım ve muqtezi olan nesneye denir. (**hall**) Hânîñ fethi ve lâmiñ şeddesiyle ‘uqde ve düğüm maqûlesi nesnelere çözüb açmaqdır. (**eşkâl**) Hemzeniñ fethiyle iltibâs ve eşbâh ma‘nâsınadır. (**emr**) Hemzeniñ fethiyle umûrauñ müfredi olarak şey‘ ma‘nâsınadır. (**ehemm**) E‘amm vezninde şânına ziyâde-i ihtimâm olunacak şey‘e denir.

83 (21) *Andadur nice haqâyıq der-kâr*
Lafz u ma‘nâ-yı daqâyıq-âsar

(**haqâyıq**) Şakâyıq vezninde haqîkâtiñ cem‘idir. Sâbite ve vâkı‘a olan nesnelere vâşıl za‘fi üzere sâbit ve müsta‘mel alan kelimelere denir. (**der-kâr**) Per-kâr vezninde Fârisîdir nevcüd ve taħaqquq mevki‘inde irâd olunur. (**daqâyıq**) Daqîkaniñ cem‘idir. Hafî ve ‘âmiz olan umûr ve huşûşa denir. (**âsar**) İnkâ-yı meşrûh olan eşeriñ cem‘idir.

84 *Niyyet-i hayrı çıkar fi‘le hemân*
Geçmeden gafletle vaqt ü zemân

(**niyyet**) Nûnuñ kesri ve yâniñ ve taħffifiyle bir nesneye ‘azm ve kaçd eylemek ya‘ni bir ‘ammla şürû‘ ve mübâşerete ‘ağd-i qalb eylemekden ‘ibâretidir ya‘ni evkât-ı ‘ömr-i ‘aziz gafletle güzêrân itmezden aqdem hayırlu niyyeti kuvveden fa‘le çıkar demektir.

85 *Bâ-huşûş işte bu devriñ şâhı*
Qadr-dân Hazret-i Zıllu‘l-lâhı

(**devr**) Dâliñ fethiyle ‘aşr ve zamân ma‘nâsınadır. (**şâh**) Fârisîdir. Sultân ma‘nâsına. (**qadr-dân**) Vaşf-ı terkîbi olarak ehl-i ma‘ârifîñ qadr ve şânını bilüp muqaddereyne göre hürmet ve ri‘âyet edici ma‘nâsına. (**Zıllu‘l-lâh**) Kıt‘a-yı sâlişede geleceği üzere sultân-ı ‘âdile itlâk olunur. İmâm-ı Fahr-râzi hazretleriñ tefsîr-i kebîre beyânı üzere olan olan bilâd-ı ‘Arabide zıll-ı zalil esbâb-ı huşûr ve râhatıñ mu‘azzamı olmağla sâye-i ma‘delet mülükânelerinde halk-ı cihân râhat-nişîn emn ve amân olan sultân-ı ‘adâlet-nişân hazretlerine ‘ali tarîkü‘l-kinâye Zıllu‘l-lâh itlâk olunur.

86 *Her ma'ārif ile pīrāstedir*
Zīb-i 'irfānla ārāstedir

(**ma'ārif**) Ma'rifetiñ cem'idir. (**pīrāste**) Bā-i Fārisiyyeniñ kesri ve meddi ve sīniñ sükūnuyla pīrāsten maşdarından ism-i mef'ıldür. Düzülmüş ve koşulmuş ve müretteb ve muntazam ve muşaykal ve mücellā ma'nalarıdır. (**zīb**) Zāniñ kesri ve mddiyle bu da Fārisīdir bezek ve ziynet ma'nāsına. (**'irfān**) 'İmrān vezninde ma'rifet ma'nāsınadır. (**ārāste**) Hemzeniñ meddi ve sīniñ sükūnuyla Fārisīde bezenmiş ve tonanmış müzeyyen ve maḥalli ma'nalarına ıtlāk olunur.

87 *Dergeh-i devlet-i bā-iclāli*
'Ālemiñ kıble-geh-i āmāli

(**dergeh**) Dergāh muḥaffefi olarak Fārisīde kapu maḥalli ma'nāsınadır zīrā der dālūñ fetḫiyle kapuya denir. (**gāh**) Kāf-ı Fārisiyyeniñ fetḫi ve meddi ve ezhār-ı hā ile ism-i mekāndır lākin a'refde ekābir ve eşrafdan olan zātūñ kapusu eşiği ma'nāsına taḫşiş olunmuş. (**devlet**) Şevket vezninde mülk ve saltanata ıtlāk olunur. (**bā**) Muşāḥabet içündür. (**iclāl**) Hemzeniñ kesriyle ta'zīm ve tebcil ma'nāsınadır. (**kıble-geh**) Kıble-gāh muḥaffefidir. Teveccüh ve istiḫbāl olunacak cehte denir. (**āmāl**) Hemzeniñ meddiyle ümīd ve ricā ma'nāsına olan emeliñ cem'idir.

88 *Ḳadr ü rif'atla bulurdi şāni*
Olsa Dārā deriniñ der-bāni

(**ḳadr**) ve rif'at ve şān ma'rūflarıdır. (**Dārā**) Hārā vezninde mülük-ı kān ta'bir olunan selātin-i 'Acemiñ toḫuzuncısı olan İbn-i Behmen bib İsfendiyārdır ki Dārā-yı ekber ve Dārāb daḫı denir. (**der**) Kapuya denir. Kemā mer ānifen. (**der-bān**) Fārisīdir. Kapu bekcisi ve kapu muḥāfızı ma'nāsınadır. Ekābir dā'ireleriniñ kapucısı ve devlet-i 'aliyyeniñ kapucu başlarına ıtlāk olunur ya'ni Dārā-yı kibr bu ḳadr-i şekve ve şevketini terk edip der-i rif'at-dārında bir kapucu olaydı İskender maḡlūb ve maḫhūr olmayub belki muḫaffer ve menşūr olurdu demektir.

89 *Cem'olub anda ḫiṣālū'l-'Ömereyn*
Tal'at-ı zātı cemālū'l-ḳamereyn

(22) (**ḫiṣāl**) Cibāl vezninde ḫūy ve ḫulḳ ma'nāsına olan ḫaşletiñ cem'idir. Kemā secī fi'l-evvel ḳāfiyetü'l-alām. (**'Ömereyn**) Teşniyye beniiyyesiyle 'alī tarīḳü'l-teḡayyüb ḫulefā-yı rāşidīn ḫatīrātından Ḥazret-i Ebū Bekrū'ş-Şiddīḳ ile

Hazret-i ‘Ömerü’l-Fârûk raḍyü’l-‘anhāya ıtlāk olunur. **(tal’at)** Rağbet vezninde rü’yet ve dîdâr ma’nâsına ve yüz ve çehre ve manzar ma’nâsınadır. **(zât)** Bir nesneniñ nefis ve haḳıḳatine ıtlāk olunur. **(cemâl)** Kemâl vezninde ḥüsn ve melâḥat ve revnaḳ ve leṭâfet ma’nâsınadır. **(kamereyn)** Teşniye şîğasıyla tağlibâ-yı şems ile ḳamere denir.

90 *Âl-i ‘Osmân’a ḳadr ü şeref*
Nesl-i ecdâda odur ḥayr-ı ḥalef

Âl-i ‘Osmân cümleñiñ ma’lûmı olduğı üzere selâṭin-i ‘adl âyîn-i cihân ve ḥavâḳîn-i ḳişver-sitân Dârâ-yı der-bân ‘Abdu’l-lâh وملكهم السلطنة الحشر ايوملي و الميران hazerâtına denir. Cedd-i ‘alâları olub altı yüz toḳsan toḳuz târiḥinde ittifaḳ-ârâ ile merâsim-i ‘aḳd-i bi’at icrâ ve evreng-ârâ-yı ḥilâfet kibri olan ‘Osmân Gâzi Ḥâ ‘aliyyü’r-raḥmet ve er-rıdvân ḥazretleriniñ sülâle-i tâhireleri olmağla Âl-i ‘Osmân ıtlāk olunmuşdur. **(ḳadr ü şeref)** ‘Ulüvv ve rif’at ve şân ve şöhret mevḳi’nde müsta’meldir. **(nesl)** Nünüñ fetḫi ve sîniñ sükûnuyla veled ve zürriyet ma’nâsınadır. **(ecdâd)** Hemzeniñ fetḫiyle ebü’l-eb ma’nâsına olan ceddîñ cem’idir. **(ḥayr)** Ma’rûfdur ki nâsiñ meyl ve rağbet eylediği nâfi’ ve mergûb şibhe denir. **(ḥalef)** Fetḫateynle pederinden şoñra ḳâ’im maḳâmı olan veled-i şâliḫe ıtlāk olunur.

91 *O kerîm ibn-i kerîm ibn-i kerîm*
Ya’ni kim ḥazret-i Sultân Selîm

(kerîm) Emîr vezninde aḫlâḳ-ı cem’ide ve ef’âl-i pesendide şâḫibi olan zâta denir. Kerîm ibn-i kerîm ḥasîb ve nasîb ve ‘ırḳ-ı ṭâhir ve necîb ve pâk-ṭıynet ma’nâsında haḳıḳât-ı ‘arefeye olmuşdur ya’ni ebyât-ı sitte-i sâbıḳa ile mevşûf olan sultân-ı mekârim ‘ünvân-ı Sultân Selîm Ḥân-ı şâliḫ ibn-i Sultân Muştafa Ḥân-ı şâliḫ ibn-i Sultân Aḫmed Ḥân-ı şâliḫ ḥazretlerindendir demek olur ve bu beyt mâ-ba’dünde merhûn ve merbûtdur.

92 *Ser-be-ser rûy-ı zemîniñ şâḫı*
Âsumâniñ daḫı mihr ü mâḫı

(ser-be-ser) Der-be-der vezninde Fârisîdir. Ma’nâ-yı vâhide mevzû’ olan lafzıñ miyânında ya’ni baş ma’nâsına olan iki ‘aded ser kelimeleriniñ beynine ‘Arabîde el ve Fârisîde tâ gibi intihâ-yı gâib için olucu bir bi’l-ḥâḳiyle lisânımızda başdan başa ve büsbütün ta’biri gibi ihâta ve isti’âb ifâde eder. **(rûy-ı zemîn)** Fârisîde yüz ma’nâsına olan rûy lafzınıñ arz ve yer ma’nâsına olan zemîn lafzına izâfetle yer

yüzi demektir. (**āsumān**) Hemzeniñ medi ve sīniñ zammı yāhūd sükūnuyla gök ma' nāsınadır. Felek ve semā mürādifi olarak Fārisīdir. (**mihr**) Mīmiñ kesri ve hāniñ sükūnuyla Fārisīde güneşe denir āfitāb gibi. (**māh**) Cāh vezninde Fārisīde aya denir. Bu beyt ser-be-ser mübālağadır.

93 *Çeşm-i encüm ile çarh-ı gerdān*
Görmedim öyle şeh- 'ālī-şān

(**māh**) Cīm-i Fārisīniñ fetḥi ve şīniñ sükūnuyla göze denir. (**encüm**) Eflüs vezninde yıldız ma' nāsına olan necmiñ cem' idir. Çeşmiñ encüme izāfeti laçīnü'l-mā kabīlindedir. Felegiñ gözi meşābesinde olan yıldızlar ile demek olur. (**çarh**) Cīm-i Fārisiyyeniñ fetḥi ve rāniñ sükūnuyla felek ma' nāsınadır ve muṭlaqā dolabı devr eden nesnelere denir degirmen çarḥı ve araba tekerlegi gibi. (**gerdān**) Kāf-i Fğrisiyeniñ fetḥiyle devinici ma' nāsınadır. 'Arabīde devvār gibi. (**şeh**) Şīmiñ fetḥi ve ezhār-ı hā ile şāh muḥaffafidir ki pād-i şāh demektir ya' ni āferinişden berü felegiñ gözi böyle bir şāh-ı 'ālī-cāh görmedi demek ister.

94 *O şehin-şāh-ı kerem fermāniñ*
O cihān-bān-ı felek- 'ünvāniñ

(23) (**şāhen-şāh**) İki elifle şehen-şehe tahfīfü'l-leffleri hazfla şāhına elif-i evveli işbāt ve şāniyi işkātla şehen-şāh burada didigi gibi evveli işkāt-ı şāniyi işbātla cümlesi hā-yı evveliniñ kesri ve nūnuñ sükūnuyla ol ulu pād-i şāha denir ki 'aşrında olan mülükīñ cümlesinden kuvvet ve şevketini ve saṭvet ve salṭanatı ziyāde olan aşlını terkīb-i izāfī olarak şāh-ı şāhān idi. Muzāfu'n-ileyh muzāfa taqdīm olunub ve ba' zen ḥurūfi daḥı ḥazf olunub şāh-ı a' zam ve sulṭān-ı mu' azzam ma' nāsına vaşf-ı tekībi oldı. (**kerem-fermā**) Terkībi 'iṭā ve iḥsān ma' nāsına olan kerem lafzıyla buyurmak ma' nāsına olan fermūden maşdarından emr-i ḥāzır yāhūd ism-i fā' il muḥaffefi olan fermā lafzından mürekkeb olarak vaşf-ı terkībīdir. Kerem buyurıcı ve en'ām ve iḥsān idici ma' nāsınadır. (**cihān-bān**) Kirām-cān vezninde vaşf-ı terkībī olarak cihāniñ büldānını sükkānını ve kuṭamını ve kalem-res-i salṭanatı olaña ve iklimi ta' rīz-i edādan veḳāye ve muḥāfaza idici ma' nāsınadır zīrā bān lafzı edāt-ı sīga-yı müşebbehe ve edāt-ı ism-i fā' ildir. Ekşerī mülāzemet ve muḥāfaza ma' nāsına müfid olur ve dā'imā kelimeniñ āhirine lā-ḥaḳ olur bāg-bān ve keşti-bān ve pās-bān gibi. (**felek- 'ünvān**) ve de vaşf-ı terkībī olarak felek mertebelü ve ḳadr ve şāni mübālağa-yı 'ālī ve rif' atlu ma' nāsınadır. Fā'ide her bir terkīb ki ba' dü't-tağyīr-i kündiden ism-i fā' il yāhūd ism-i mef' ul yāhūd sīga-yı müşebbeh yāhūd ism-i mensüb ma' nā-yı münfehim ola ḳāide-i Fars üzere vaşf-ı terkībī derler.

95 *Mihr-i iḥsāni ile ser-tā-pā*
Tāb-nāk olmada zīr ü balā

(**mihr**) Güneş diye ânifen geçdi. (**ser-tâ-pâ**) Fârisîde baş ma' nâsına olan ser lafzıyla ayak ma' nâsına olan pâ lafzının mâbeyninde intifâ-yı gâib için olıcı tâ lafzını tavsîṭ ile bâşdan ayağa dek demektir ki murâd-ı ihâta ve isti' âbdır. (**tâb-nâk**) Bânîñ sükûnuyla Fârisîde nûr va zıyâ ma' nâsına olan tâb lafzıyla edât-ı nisbet olan nâk lafzından mürekkebe olarak vaşf-ı terkîbdir rûşen ve nûrlu ma' nâsına. (**zîr**) Zâmîñ kesri ve mediyle aşağı ma' nâsına. (**bâlâ**) Hâlâ vezninde yukârı ma' nâsına Fârisîlerdir ya' ni güneş gibi zâhir olan ihsânıyla a' lâ ve edrâ feraḥ-nâk olmadadır demek olur.

96 *Hudâvend süreyyâ-yı iḳbâl*
Oldıgıçün şeref-ârâ-yı kemâl

(**Hudâvend**) Hânîñ zammı ve vâvîñ fetḥi ve nûnuñ sükûnuyla Fârisîdir mülk şâhibi ma' nâsına. (**süreyyâ**) Şâ-yı müşelleşeniñ zammı ve yâniñ teşdidiyle Fârisîde pervîn ve Türkîde ülker dedikleri ṭub-ı kevâkibden ibâretdir ki şevr burcunda vâki' ve menâzil-i kâmerdendir. (**iḳbâl**) Hemzeniñ kesriyle ṭâli' ve baḥt ma' nâsına müsta' meldir. Süreyyâ ve iḳbâl lafzları ' Arabî iken üslûb-ı Fârisî üzere vaşf-ı terkîbi kıılır. ' Âli-baḥtlu ve ṭâli' i ḳutlu mevki' de irâd olunur. (**şeref-ârâ**) Terkîbi ' ulüvv ve rif' at ve maḥz ve ' izzet ma' nâsına olan şeref kelimesiyle Fârisîde bezemek ve zînet vermek ma' nâsına maşdar olan ârâstenden emr-i muḥâtab yâḥûd ism-i fâ' il muḥaffef ârâ kelimesinden mürekkebe vaşf-ı terkîbi ve kemâle muzâf olmağla ' ilm ve hünere meyl ve rağbet ve ehl-i ma' ârife i' tibâr ve ri' âyet itmekle fazl ve kemâliñ şân ve şerefine zînet verici demektir.

97 *Cümle âşâr-ı hüner maḳbûli*
Güher olmaz o kadar maḳbûli

Ya' ni ol Hudâvend-i ḳadr-dânîñ nezd-i hümayûnunda her nev' âşâr-ı hüner envâ' ı müceherâtda ziyâde merḡûb ve maḳbûl terdir demektir.

98 *Ne ṭurursun getürüb kıl ve devât*
Öyle bir tarz ile ḳıl nazm-ı luğât

(**kilk**) Kâfiñ kesriyle ḳalem diye geçer. (**devât**) Haşât vezninde yaz ve yazacaḳ âlet-i ma' rûfedir ki Türkîde divit ta' bîr olunur. (**tarz**) Ṭanıñ fetḥi ve râniñ sükûnuyla şekl ve hey' et ve üslûb ve şüret ma' nâsınadır. (**nazm**) Ma' lûmdur.

99 **(24)** *Ki ola ḳâle-i zî-bende nümâ*
Baş-ı der-gâh-ı şehin-şâha sezâ

(**ḳâle**) Lâle vezninde Fârisîde kâş ve basât ve metâ' ma' nâsınadır ki naḳd-i muḳâbilidir ḳâlâ gibi. Hâ-yı resmîye üzerinde olan hemze-i meksûre ' alâmet-i

izâfetdir. **(zî-bende)** Zây-ı meksûre-i memdûd ile yakışık ve tenâsüb ma' nâsına maşdar-ı Fârisî olan zibende lafzından ism-i fâ'ildir. Mütenâsibü'ş-şüret ve yakışıklı ma' nâsınadır zibâ gibi. **(nümâ)** Nünüñ zammıyla Fârisîde göstermek ma' nâsına maşdar olan nümûden lafzından emr-i hâzır yâhûd dâim fâ' il-i muhaffef olarak mâ-kablinde zam ile vaşf-ı terkibi olur. **(zî-bende-nümâ)** Ziyâde yakışıklı gösterişli ve güzel görünüşli demek olur. **(bast)** Yaymak ve döşemek ma' nâsına kemâ mer. **(der-gâh)** Kapu ve **(şehen-şâh)** sultân-ı mu' azzam **(sezâ)** lâyıķ kemâ mer fi'l-sâbık.

100 *Nükte-dândur o şeh-i vâlâ-şân
Tâ ola hüsni-i kabûle şâyân*

(nükte-dân) Vaşf-ı terkibi olarak daķayıķ-şitâs ve leţâfet-i âşinâ gibi ma' nâ-yı daķayıķ bilici ve mezâyâ-yı kelâmı fehm edici ma' nâsınadır. **(vâlâ)** Bâlâ vezninde 'alâ ma' nâsına. **(şâyân)** Şâyeste ve lâyıķ ma' nâsına Fârisîlerdir.

101 *Oķudukça 'ulemâ ve füzelâ
İde ol dâver-i devrâna du'â*

(dâver) Hâver vezninde pād-i şâh-ı 'adle ve hâķâniyet üzere faşl-ı kazâ iden hâķime denir. Aşlı dâd-ver idi. Şâhib-i 'adl ma' nâsına tahfifen dâl hızf olundu. **(devrân)** Dâlîñ fethi ve vâviñ sükûnuyla vaķt ve zamân ma' nâsınadır.

102 *Taht-ı iclâlde bâ-'ömr-i ebed
Devlet ü şevketi olsun sermed*

(taht) Ma' lûmdur ki serîr-i pād-i şâhiye denir. **(iclâl)** Hemzeniñ kesriyle ta' zîm ma' nâsınadır. **(bâ-'ömr-i ebed)** Bâ muşâhabe ile tûl-i hayât ve uzun uzadı 'ömr ile demektir. **(şevket)** Devlet vezninde hiddet ve kudret ma' nâlarına diyü kıt' a-yı şâlişede gelir. **(sermed)** Ca' fer vezninde müstemirr ve medîd ve dâ'im ve câvid ma' nâlarındadır.

103 *Anı her hâlde menşûr ide Hâķ
Cümle a' dâsını maķķûr ide Hâķ*

Ya' ni Hâķ Ta' âlâ hâzretleri ol dâver-i devrânı dâ'imâ ğâlib ve mużaffer itsün ve kâfe-i a' dâsını mağlûb ve müdemmir etsin demektir.

104 *Her ğazâsında kıla Rabb-ı Mücîb
Kâm-yâb-ı zafer ü feth-i karîb*

(**ġazā**) Ğaynıñ ve zānıñ fetheleriyle düşmenle ceng ve kıtāl etmege gitmege denir. (**Rabb**) Rānıñ fethi ve bānıñ teşdidiyle esmā-yı hüsnādandır. (**mücbib**) İcābetden ism-i fā' ildir. Dā' iyenıñ du' āsı kabül edici olan yāften kelimesinden emr-i muhātab yāhūd ism-i fā' il-i muhaffef olan yāb lafzından mürekkeb olarak tevsīfidir. Murādına irici ma' nāsınadır. (**zafer**) Fethateynle maṭlūba dest-res ve nā' il olmaḡ ma' nāsınadır. (**feth**) Fānıñ fethi ve tānıñ sükūnuyla nuşret ve imdād ma' nāsınadır ve ḡahr ve ġalebe ile küffārdan ülke ve memālik olmaḡ ma' nāsına müsta' meldir. Tenbiyye nāzım-ı nihririñ

Didi ġüyā baña ol mülhem-i ġayb

beytinden buraya ḡadar yigirmi sekiz beytiñ maẓmūn ve me' āli ḡavliñ maḡūli ya' ni Cenāb-ı mülhemiñ sırr-ı nāzımıñ ilḡā ve ilhām etdiġi kelām-ı maḡbūli oldıġı ḡafı degildir.

105 *Olıcaḡ ḡayr ile bu ġüft ü ŧeniđ*
Ṭab'ıma geldi 'aceb ŧevḡ-i cedid

(**ġüft ü ŧeniđ**) Bu iki lafzlar Fāriside māzi sīġası üzere ism-i maşdarlardır oluñ aşlı kāf-ı Fārisiyyeniñ zammı ve fānıñ sükūnuyla ġüftendir söylemek ma' nāsına ve ŧāniniñ aşlı bu iki ŧeniñ ve nūnuñ (25) kesreleriyle ŧeniđendir işitmek ma' nāsına. Bu iki fi' liñ muḡābiliniñ ber-ā-ber ifādesi murād olunduġda maşdarıñ ḡarfı olan nūn ḡızf olunan ġüft ve ŧedid ve ġüft ve ġū denilir. Söyleme ve işitme ma' nāsına nitekim biya' ve ŧirā alıŧ ve veriş mefhūmunı ber-ā-ber ifāde ḡasd olunduġda dād u sitād denir ve kelime ve ketme mefhūmunı ma' nā-yı ifādede āmed ve refı ve āmed ve ŧed denilir ya' ni bu kelām-ı nefsiyi sem' -i fu'ād ile istimā' etdigimde derūnuma yeñi başdan bir rütbe meyl ve ḡ'āhiş geldi ki te' ŧirinden ta' accüb olunur demektir.

106 *Fehm idüb re'y-i ŧavāb oldıġını*
Māye-i berr ü ŧevāb oldıġını

(**fehm**) Fānıñ fethiyle añlamak ma' nāsınadır. (**rāy**) Rānıñ fethi ve hemzeniñ sükūnuyla i' tikād ve fikr ve endiŧe ma' nālarındır. (**ŧavāb**) Şehāb vezninde rāst ve ṭoġrı ma' nāsınadır. (**māye**) Dāye vezninde Fārisidir. Aşlı ve esās ve ŧervet ve semen ve bızā' a ma' nālarındır. (**berr**) Bānıñ kesri ve rānıñ teşdidiyle 'ibādet ve ṭā' at ve ḡayr ve iḡsān ma' nālarındır. (**ŧevāb**) Şehāb vezninde 'amel muḡābilidir. Verilen ecr ve cezāya denir.

107 *Ol cihān-bāna du‘ā celbi için*
Tā ebed şükr ve şenā celbi için

(**cihān-bān**) Qarīben geçdi. (**tā ebed**) Lafzında tā Fārisīde intihā-yı gāyet içündür. Ebed fetḥateynle zamān-ı ṭavīl ve aḥd-i memdūddan ‘ibāret olmağla dünyāda bu eṣer bākī oluğça efrād-ı müntef̄inden ḥayır du‘ā ve şükr ve şenā ḥāşıl ve sūy-ı ḥıdiv-ānelerine vāşıl olmağ için demekdir.

108 *Ele pīrāne-ser aldım kalemī*
Nev-civānlar gibi kıldım himemī

(**pīrāne-ser**) Terkībi Fārisīde müsinn ve ihtiyār kimse ma‘nāsına olan pīr lafzınıñ āhirine edāt-ı liyākat olan elif ve nūn ve yā-yı resmīyyeü’l-ḥaḳḳıyla ve baş ma‘nāsına olan ser kelimesini zam ile şīḥ-āne ve ḳoca-vārī ma‘nāsına müsta‘meldir ki ihtiyārılık hengāmında ve ḳocalıḳ başa geldiği zamānda demekdir. (**nev**) Nūnuñ fetḥiyle Fārisīde yeñi ve cedīd ma‘nāsındır. (**civān**) Cīmiñ zammıyla deliḳanlı yigit ma‘nāsındır. (**himem**) Hāniñ kesri ve mīm-i evveliniñ fetḥiyle himmetiñ cem‘idir.

109 *İtdim inşāya hemān āğāzı*
Öyle bir nev-eṣer-i mūmtāzı

(**inşā**) Hemzeniñ kesriyle bir kimse kendiliginden bir nesneyi peydā ve icād eylemek ma‘nāsındır. (**āğāz**) Be-ma‘nāü’ş-şürü‘ kemā mer fikā taḳdīm. (**nev**) Ānifen geçdi. (**eṣer**) Mūcidiñ vücūduna dāl olan ‘alāmete denir. (**mūmtāz**) Mūntaḥib ve güzīde ma‘nāsındır.

110 *Yüz yigirmi kütübüñ zübdesidir*
Anlarıñ ḥal olunan ‘uḳdesidir

(**kütüb**) Zammateynle kitābiñ cem‘idir. (**zübde**) ‘Umde vezninde kerre yağına ve südüñ ḳaymagına denir ve her nesneniñ ḥülāşasına denir. (**ḥal**) Hāniñ fetḥi ve lāmiñ teşdīdiyle düğüm maḳūlesini çözmege ve muğlaḳ ve mübhem nesneyi izāḥ itmege denir. (**‘uḳde**) Zuyde vezninde düğüme denir ve sa‘bü’l-meāl olan muğlaḳ ve müşekkil nesneye denir. Mā naḥnü fihde oldığı gibi nāzım-ı fāzıl bu nazm-ı vecīziñ te’lifi ḥuşuşunda Şīḥāḥ-ı Cevherī ve Fā’iḳ-i Zemāḥşerī ve Ḳāmūs-ı Firūz-ābādī ve Mağrib-i Meṭarzi ve Müfredāt-ı Rāğib İşfehānī ve Tehzīb-i Ezherī ve Cāmi‘-i Ezherī ve Mısbāḥ-ı Münir ve nihāye-i ibn-i eṣir ve lisānü’l-‘Arāb ve mücerred ve mūntaḥab ve şemsü’-‘ulūm behcetü’l-luğāt mişllü kütüb-i luğatden vesā’ir edebiyātdan yüz yigirmi ‘aded kitāba mūrāca‘at etmekle nazm-ı mezbūr gāyet muntazam ve mūntaḥab ve menfi‘-i mühezzeb oldığını eş‘ār ve ṭalāḳı terğibe āğāz ve ibtidār eyledi.

111 *Yazılıb müşkil-i Kur'ân u hadîs*
Ni'met-i Haqqı itdim taḥdîs

(26) Ya'ni âyât-ı Kur'âni'ye ve ehâdis-i nebevviyede ba'zen vârid olan luġât-ı faşîha ki 'ilmde râsiḥ olmayan kimseler ol emrde ma'nâ-yı münîfi idrâk ve te'yîn ḥuşûşunda muḥayyir olurlar Mollâ

Telli dîbâ imiş istibraḫ u sündüs atlas
'Abḳari كاله ابو رباشا ثو ابا يو

beytiniñ müfredâtı gibi o maḳûle luġâtleri bu manzûmede taḥrîr ve ma'nâ-yı şerîfiñ beyân ve tefsîr eyledim ve bu cihetle Cenâb-ı Ḥâlîkiñ bu bende kimsye en'âm ve iḥsân buyurduġı ni'met celîle-i 'ilmi beyne'n-nâs işâ'a ve ifşâ ve âşâr ve aḥkâmını icrâ ve enkâ ile vâcibe-i taḥdîs ni'meti te'diye ve îfâ eyledim demek olur.

112 *Yazdıġım ba'z-ı luġât-ı 'Arab*
Ekşeri müşkil-i eş'âr-ı 'Arab

Ya'ni câ-be-câ taḥrîr eyledigim luġât-ı ġarîbe ġayr-ı me'nûsu'l-isti' mâlîñ ekşerisi 'Arab-ı ġurebânîñ eş'âr-ı müsteşhid bahâsında mezkûr olan elfâzdan olmaġla kavâ'id-i 'Arabiyyeniñ şevâhidini tezkiye ve fûnûn-ı edebiyyeniñ fevâ'idini tenmiye ḳabilinden olunduġı zâhirdir.

113 *Çoġı da ḳarb-ı meşelde cârî*
Nükteden ya'ni degildir 'ârî

(**ḳarb-ı meşel**) Bel'-i 'aset vezninde beyân-ı meşel ma'nâsınadır çünki meşel şol kelâma denir ki anı bir kimse bir mâdde zımnında tekellüm itmiş olub mevrinde olan ġarâbetde yâḥûd nezâkete mebnî-i nâs beyninde fâşî ve müştehir olmaġla ol mevride nev'-i mümâşelet ve münâsebeti olan maḥallde ḳarb ve îrâd olunur. Meşelâ her bir umûrunda mübaşşır-âne ḥareket ile 'âḳıbet-endîş ol diyecek maḥallde فا اذا اشتریت ذکر ام ابيع و قد الخوج قيل الولوج meşellerini ḳarb ve îrâd gibi ve lafz-ı meşel kendisiçün şân-ı 'acîbtarz-ı ġarîb olan her bir ḥâl ve kıssa ve şıfat için müste'âr olur ya'ni bu manzarîb olan her bir ḥâl ve kıssa ve şıfat için müste'âr olur ya'ni bu manzûmede muḥarrer olan luġât-ı 'Arabiyyeniñ ekşeride 'Arab 'âribeniñ emşâlinde cârî olmaġla nükteden 'ârî ve fâ'ideden ḥâlî degildir. Meşelâ

*Şa‘b güc hart ağac kabuğunu soymağdır
Bir gün gibi dikenli ağacın adı fütād*

beytiniñ müfredatı (Eş‘ab men hartü’l-fütād) meşeliniñ ve dağı şenşene ‘ādete dinmiş dağı hūya ta‘ba

Yılanın erkegi hem bir kesin adı aḫzem

beytiniñ elfāzı işbu Şenşene a‘ref-hā men aḫzem meşeliniñ ḫal ve izāḫına dā‘ir oldığı gibi ve kıs ‘alā Hudā.

114 *İntihāb eyleyerek efşahını
Müşterek lafzların aşlahını*

(müşterek) İsm-i mef‘ül şığasıyla şol lafza denir ki medlūli olan ma‘nâlardan her biriniñ arasına vaz‘-ı müstakıl ile mevzū‘ ola. ‘Ayn ve ‘ucüz lafzları gibi ya‘ni bu nazmı elfāz-ı ‘Arabiyyeniñ ziyāde-i faşih olanlarını intihāb ederek ve iştirāk lafzı ile müşterek olan lafzların maḫāme-i aşlah enseb olan ma‘nâlarını aḫz iderek tertib eyledim demekdir.

115 *Yazmadım pek luğat-ı meşhūrı
Olmaya tā zürefā menfūrı*

Ya‘ni erbāb-ı zerāfete bā‘iş-i nefret ve mevres-fütūr-ı vesāmet olmasın diye lisānımızda pek meşhūr ve mütedāvil olan elfāz-ı ‘Arabiyye ki şuyū‘na mebnī-i Türkī mecrāsına cārī olmuşdur cāmi‘ ve imām ve mescid ve medrese ve ḫān ve ḫamām ve ḫamāl ve baḫḫal mişllü ma‘nā-yı mā-vaзі‘ lehy-i cümleñin ma‘lūmı olan elfāz-ı ḫāyideyi ašlā kaleme almadım demek olur.

116 *Terk idüb çok luğat-ı ḫurmāyı
Deveye dā‘ir olan ma‘nāyı*

Ya‘ni şeref-i fevākihden olup kendinde ğazāyet dağı mevcūd olmağla keşirü’n-nefi‘ ve’l-yereke olan ḫurmāniñ şānına şınıf-ı ‘Arab i‘tinā ve ibtidā zuhūrundan müntehā-yı kemāline kadar her ḫāletinde bir ism-i maḫşūş ile müsemmā kılmalarıyla keşirü’s-semā olan eşyā cümlesindendir lākin nāzım-ı taḫrīr ḫāfiyesiniñ dördüncü kıt‘asında maḫla‘ zuhūrunda ismi olan ḫalī‘ lafzıyla tamām-ı nazc ve kemāl bulub (27) ḫurıdıkdan soñra nām-ı olan temir lafzını beyān ile iktifā etdiği kezālik deve dağı ‘Arabın ‘izz-i emvāli olmağla envā‘ī ve elvānī ve اني و اسنافي و ذكوري و الو

ve neḥāfeti ve şıgar-ı hacmi ve cesāmeti ve sür‘at-i seyri ve baṭā‘eti vesā‘ir evşāf ve ḥālātı i‘tibārlarıyla mevzū‘ olan esāmi keşiresiyle kütüb-i luġāt-ı meşhūn ve ḥattā bu fakriñ zafer-yāb olduĝı esmāsını altmış ‘adedden efzūn ise de nāzım-ı merḥūm yine toktuz ‘adedini rā kāfiyesiniñ kıt‘asında keşide-i silk-i kaṭār edip baķısını tesyīb kerde kerde vādi ihmāl etdigini imā eder.

117 *Daḥı aḥvāl-i nisāya dā‘ir*
Sūd ile yaĝmūra māye dā‘ir

Ya‘ni evsa‘u‘l-luġat-ı ‘Arabda ṭā‘ife-i nisvāniñ sin ve sālı ve yāl ve eṭrāf ve irdāf ve a‘ tāfi ve melāḥati vesā‘ir aḥvāl ve hey‘eti i‘tibārıyla esmā-yı keşresi der-kār ise de teḥāşā ‘innü‘l-ıṭnāb ikşeri ṭı olduĝından sūd-ı envā‘ınıñ ve yaĝmur ve şu nev‘leriniñ ekşer esmāsı metrūk olduĝın işrāb ve eş‘ār eder.

118 *Zikrini itdigim ekser ihmāl*
Çölde irād olunan ba‘z-ı maķāl

(ihmāl) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi raĝbet ve iltifāt eyleyip boşalmaĝa denir. **(maķāl)** Kavlden maşdar-ı mīmīdir.

119 *Anlarıñ ekşeri nā-müsta‘mel*
Bādiye ḥalkına ammā ne güzel

Ya‘ni terk ve ihmāl olunan luġātıñ her ne kadar ehl-i bādeye ya‘ni sükkān-ı beyābān ve ‘urbān-ı şaḥra nişinān beyninde müsta‘mel ise de buldān vaķarı ahālisi ‘indinde mehcūr ve nā-müsta‘mel olmaĝla terki evvelı ‘ad olundu demekdir.

120 *Zeyline derc olunub hem emşāl*
Işlāḥāt-ı ĝarīb isti‘māl

Ya‘ni bu manzūmeniñ ḥurūf-hicā tertibi üzere nazım olunan kıt‘aları reside-i ḥüsn-i ḥitām olunduĝdan şoñra ḥāmesinde ‘Arab ‘arabaniñ teşḥiz-i ezhāñ ve bā‘is izdiyād-ı ādāb ve ‘irfān olan mişāl-i letā‘if me‘ālī muştalāḥāt-ı belāĝat-semāt nādirü‘l-isti‘mālī vażı‘ ve idrāc olunmaĝla ezher-i cihet i‘tibāra çesbān ve ḥüsn-i kabūle şāyān olduĝın beyānıdır.

121 *Tuḥfe‘den oldı dü-bālā vālā*
İtmemiş mişlini kimse imlā

(**dü-bālā**) Terkibi Fārisīde esmā-yı ‘adedden olan dü lafzıyla kad ve kâmet ve uzunluğ ma‘nāsına olan bālā lafzından mürekkeb olarak iki boy ve iki kat demektir. (**vālā**) Bālā vezninde mürtefi‘ ve ‘alā ma‘nāsına Fārisīdir. (**imlā**) ‘İnn-i zühuru’l-çalb yazmağa denir.

122 *Hall-i emşāl belī müşkildir*
Bilür anı o ki dānā-dildir

(**dānā**) Fārisīde dānişten maşdarından şifata müşebbehedir ‘alīm ve bilici ma‘nāsına. (**dil**) Dālñ kesriyle çalb gönül ma‘nāsınadır ya‘ni meşelā meşneviyyātda gelecek

خين عادبخي
قد عناق جاباذني

meşelü o emşālī ‘Arabdan bir meşeli bir beyinde irād-ı vehm-i mefhūm ve me‘ālini hal ve izāh ile ezhār murād eş‘ab min havtī’l-fütād olduğu ancak dil-i āgāhı menbi‘-i fūnūn-ı ma‘ārif olan ehl-i reşād bilir demektir.

123 *Çadrini ehl-i dirāyāt añlar*
Āşinā-yı edebiyyāt añlar

(**dirāyāt**) Diyānāt vezninde dirāyet lafzınıñ cem‘idir. Dirāyet ri‘āyet vezninde ‘ilm ve ma‘rifet gibi bilmege denir. (**āşinā**) Hemzeniñ mediyle ve şīniñ sükūnı ve nūnuñ fetih ve mediyle Fārisīde tanış ma‘nāsınadır ki bigāne muķābilidir ve büzgec ve şenāver ma‘nāsınadır ve ma‘ārifden mezāk-ı rühānisi olan kimseye itlāk (28) olunur. (**edebiyyāt**) Edebiyyeniñ cem‘idir. ‘Ulūm-ı edebiyyeniñ beyāni gecdi.

124 *Tuħfe tertibi gibi ħarf-i hecā*
Oldı bunda daħı revnaç-pirā

(**tertīb**) Her şibhi mevzi‘-i lāyıkında kalmak ma‘nāsınadır. (**ħarf-i hecā**) Kisā vezninde eliften yāya kadar ħurūf-ı teheccī ve ħurūf-ı mebānī itlāk olunan ħarflere denir ki imām-ı müberred gibi hemze ile elifi bir ħarf-i ‘add edene yigirmi sekiz ve küfle-i başar yün gibi bunlardan her birini ħarf-i müstaķbel-i ‘add edene göre yigirmi tokuz ħarfdır. (**revnaç-pirā**) Bā-i Fārisiyeniñ kesri ve mediyle revnaç düzici ve ħüsn-i letāfet verici ma‘nāsına vaşf-ı terkibidir ya‘ni bundan aķdem-i nazm itdigimiz tuħfe kıt‘alarının kāfiyeleri tertīb-i ħurūf-ı hecāya mebnī olduğu gibi bunca merre tertīb-i mezbūra ri‘āyet bā’iş izdiyād-ı letāfet oldı demektir.

125 *İdicek kıt‘a-yı dīgerde güzār*
Eylemem vezn-i ‘arūzun tekrār

Ƙıı' a beyānı Ƙıı' a-i evveliniñ 'üvānı Őerhinde gelir. (**diger**) Dālñ kesri ve medi ve kāf-ı Fārisiyeniñ fethiyle ğayrı ve baŐka ma' nāsınadır. (**güzār**) Kāf-ı Fārisiyeniñ zammıyla geąmek ma' nāsınadır. (**vezn**) Vāviñ fethiyle ehl-i 'arüz istilāhında bahūr-ı 'arüziyyeden bir bahre muvāfią Ői'r-i nazm ve taąti' eylemek ma' nāsınadır. (**'arüz**) Őabūr vezninde mizān-ı Ői're itlāk olunur ki tefā'il ve mufā'ilden 'ibāretidir ki Ői'r anıñla mu'āraza ve muąābele olunub mevzūnı nā-mevzūndan mütemeyyiz olur ve 'arüz Ői' rden her beytiñ mıŐrā' olunan cüz-i āhīrine denirse kim mıŐrā' -ı Őāniniñ cüz-i āhīrine ąarb itlāk olunur gerek bu cüzler-' ilel ve zihāfātın sālīm olsun fā'ilātün ve mefā'ilün gibi ve gerek ma'lül ve muąayyer olsun fā'ilāt ve fa'lāt ve mefā'ilün ve fa'ülün gibi ya'ni bir Ƙııanıñ vezn-i 'arüziyyesi müŐemmenü'l-cezā yāhūd müseddesü'l-cezā yāhūd merbi'ü'l-cezā olarak Ƙānąı bahrden oldıąı bir def' a zıkr ve beyān olunduąda yine ol bahrden olarak nazm olunan Ƙıı' a-yı dıąerde vezn-i i' āde ve tekrār olunmaz meŐelā Ƙıı' a-yı evvelinin maąta'nda fā'ilātün dūrre-i bahr-ı remel demekle Ƙıı' a-yı mezbūreniñ bahr-ı remel müŐemmenü'l-cezādan oldıąın eŐ'ār itmegle Ƙıı' a-yı ŐāliŐe ve rābi'ada ta'riiz eyledi kezālik Ƙıı' a-yı ŐāliŐeniñ maąta'nda mefā'ilün mefā'ilün budur ma'mülümüz ancak demekle Ƙıı' a-yı merąūmeniñ bahr-i hezec müŐemmenü'l-cezādan oldıąın ifāde etmiŐ olmadıąla dāl-ı ĳāfiyesiniñ ikinci ve sin-i ĳāfiyesiniñ evvelki Ƙıı' aları daąı bahr-i mezbūrdan ise de tekrār beyān-ı vezn eylemedi. Ƙas 'alā hāzā.

126 *Őab'-ı mevzūna ihāle iderim*
Zihn-i derrāke ĳavāle iderim

(**Őab'-ı mevzūn**) İŐtikāmet-i fehm ile mevŐūf olan ehl-i salıĳanıñ őabi'at ve nihādına denir. (**ihāle**) Hemzeniñ kesriyle (**ve ĳavāle**) Őāhābe vezninde bir nesneyi bir kimseye tefevvüz ve ŐipāriŐ eylemek ma' nāsında 'arf olunmuŐdur. (**zihn**) Zālñ kesriyle fehm ve 'aĳl ve zekā ve kuvvet-i ĳāfiıza ma'nālarıdır. (**derrāk**) Őeddād vezninde seri'ü'l-idrāk ma' nāsına zihniñ Őıfatıdır.

127 *Ƙānde mefhūm u me'āli dir isem*
Öyle bir remz-i ĳafi eyler isem

(**me'āl**) Maĳal vezninde merci' ma' nāsınadır. (**remz**) Ĝamz vezninde iŐāret ma' nāsınadır. (**ĳafi**) Ĝanı vezninde gizlü nesneye denir bu beyt mābi'dine merhūndur.

128 *Maĳadım zübde-i ma'nā dimedir*
Eyle diĳĳat aña ammā dimedir

Ya'ni meşelâ hâ-yı kâfiyesinde tevbe-i şâdıka mefhûmı naşûh ve kâfiye-i râde me'âl-i hâfire evvel-i emrde demektir dedigi gibi câ-be-câ kıt'a-larda ve keşir ammâ meşneviyyât emşâl ve maştalâhât-ı zarâfet-i isti'mâlde mefhûm ve mâl ta'birinden nâzım-ı taḥrîriñ mezâd ve maḳşûdı ma'âna-yı mersûm lafz-ı merkûmuñ (29) zübde ve ḥulâsası ve ḥâşıl ma'nâsıdır bu maḳâmda tedḳik-i nazâr ile demek olur.

129 *İltizâm eyle tenâsüb hünerin*
Daḥı envâ'ı şanâyi' güherin

(**iltizâm**) Ehl-i bedi' ıstılâhında muḥâsenât lafziyyeden lüzûm-ı mâlâyelzem ve i' nât-ı tesmiye olunan muḥsinedir ki şâ'ir kâfiyede nâşir-i seci' ve fâsılada ḥarf-i reviniñ mâḳablinde bir yâ iki ḥarf-i maḥşûşıñ tekellüfsüz irâdına te'hid ve iltizâm etmege denir. Meşelâ bu manzûmeniñ o âḥir kıtâ'atı olan yâ-yı müşennât taḥtiyye kâfiyesinin üç kıt'asında daḥı ḥarf-i revî yâ olur birinde âvî ḥâvî ṭâvî gibi ḳablü'l-yâ ser-â-pâ vâv ve elif ve diğesinde âzî bâzî tâzî gibi zây-ı mu'ceme ve elif ve kıt'a-yı âhirede bâdî cādî ḥādî gibi dâl-ı mühmele ve elif iltizâm diye kitâb yâḥûd şa'ir kelâmıñ her kelimesinde ḥurûf-ı hecâdan bir ḥarfiñ irâdına iltizâm itmege de denir nitekim fâ kâfiyesiniñ evvel kıt'asının makta'nda mezkûr olan iltizâm bu ma'nâya maḥmûldür. (**tenâsüb**) Siniñ zammıyla muḥâsenât-ı ma'neviyyeden mürâ'ât-ı nazîr ve tevfiḳ ve itlâḳ ve telfiḳ-i tesmiye olunan şan'at-ı bedi'adır ki ma'naları beyinde tenâsüb tezâdıñ ğayrı münâsebet bulunan lafzını yâḥûd elfâz-ı 'adideyi etmekden 'ibâretdir.

Nâzım-ı niḥrîr kıt'a-yı şer'iyye ve kıt'a-yı semâviyye kıt'alarıñ ve meşneviyyâtiñ ekşer ebyâtında işbu tenâsüb san'atına ri'âyet buyurduğı ezher min ân necefidir. (**şanâyi'**) Bedâyi' vezinde ḥırfet ma'nâsına olan şan'atıñ cem'idir bu maḳâmda murâd şanâyi' bedi'adır ki iltizâm ve tenâsübüñ ihvâḳı olan tabâḳ ve cinâs ve reddü'l-'acez ale'l-şadr ve telvîh ve telîh ve tevriye meşellü muḥâsnât-ı lafziyye ve ma'neviyyeden 'ibâretdir hüner ve güher mâ-sabıḳda meşrûhdur.

130 *Nâdirât-ı edebiyet cem'in*
Müşkilât-ı Arabiyyet cem'in

Ya'ni 'ulûm-ı edebiyeniñ navâdirinden olub ekşer kütüb-i luğatde bulunmayan ferâ'id fevâ'idini ve fûnûn-ı 'Arabiyeniñ şa'bü'l-menâl ve ğarîbü'l-isti'mâl olan fevâ'id-i şevâridini cem' ve tedvîn ve ḥal ve teybîn ḥuşuşunda demektir ve beyt-i sâbıḳ ile bu beyt mâ-ba'dine merhûnlardır.

131 *Ḥayli it'âb vücûd itmişidim*
Reh-i nâ-reftelere gitmişidim

(it' āb) Hemzeniñ kesriyle bir kimse kendi vücūdına ya' ni rūḥ ma' a'l-beden mecmū'ndan 'ibāret olan zātına yāḥūd ğayrıya zaḥnet virüb yormaḵ ma' nāsınadır. **(reh-i nā-refte)** Terkiḇ-i izāfiyyesinde **(reh)** Rāniñ fetḥi ve hā-yı melfūzaniñ fi'l-aşl-ı sükūnı ve bu maḵāmda men eclü'l-izāfe kesriyle Fārisīdir. **(refte)** Hefte vezninde gitmek ma' nāsına maşdar olan reften lafzından ism-i mef'ül menfidir pes reh-i nārefte ṭarīkat-ı ğayrı sülūka gibi gidilmiş yol ma' nāsınadır ya' ni nazm-ı luġatde bu meslek-i düşvāre kimseye gitmemiş ve bunuñ mişlini hiçbir ferd nazm ve imlā itmemiş demekdir.

132 *‘Avn-i Ḥaḵḵ itdi ḥitāmın iḥsān*
Ḥārīḵ-ı ‘āde dinürse şāyān

(‘avn) ‘Ayniñ fetḥiyle meded ve yardım ma' nāsınadır. **(hitām)** kitāb vezninde bir nesneyi itmām edip āḥirliğe denir. **(ḥārīḵ-ı ‘ād)** Ḥilāf-ı mu‘tād diye kıṭ‘a-yı āḥirede gelir. **(şāyān)** Vezninde lāyīḵ ve revā ma' nāsınadır.

133 *Ba‘z-ı fāḥriyye daḥı yazdım ise*
Nefs ü şeytāna uyup azdım ise

(fāḥriyye) Bahriyye vezninde bir kimseye muttaşif oldığı ḥiṣāl ve fezā'ili irād ederek mesāḥāt edip öġünmege denir.

134 *Ḥāşeli'llāh ki degil ‘ucb-ı ‘acib*
Maḵşadım nazmıma ḥalkı terġīb

(30) (ḥāşeli'llāh) Elifiñ kaşrıyla **(ve ḥāş Allah)** elifiñ ḥıẓfıyla ma' āza'llah mevḵı'nda ya' ni mütekellim-i nefesi yāḥūd āḥir kimesneyi bir mekrūḥ ve münkerden tebriye ve tenzīḥ zımnında irād olunur. **(‘aceb)** ‘Ayniñ zammı ve cimiñ sükūnıyla aḥlāḵ-ı zemīne mühlükeden kibir ma' nāsınadır ki kendüyi görüb ve kendüsini beğenmekten 'ibāretdir. Fārisīde pindār denir. **(‘acīb)** Ğarīb vezninde pek ta' accüb olunub ṭaīlanacaḵ şibhe denir.

Me'al-i beytin merhūnin meselā şād-ı ḵāfiyesinin 'ünvānında

Reteli şādır şīn ḥiṭālū'l-ġayr-i raşāş

neşidesi ve kıṭ‘a-yı 'ayniyeniñ maḵṭa'nda

Benim ol ‘ayn-ı ‘irfān kim dilim deryā-yı ma' nādur

maḵālesi bu kıṭ‘a-yı ḵāfiyeniñ ḥitāmında

Yāve-gūyān-ı zamāna baña taḳlīd iderüz

ta‘biri mişllü cā-be-cā temeddüh ve tebāhiye dā‘ir maḳāleler tahrīr itdim ise de ulū cehle zāhir-i ehvāyı nefse mutāva‘at ve evvelü‘t-tekbirine mütāba‘t-ı şüretinde rāh-ı zulāl olan tezkiye-i nefis vādisine gitdim ise de maḳşūd-ı merāmım hāşā ‘aceb ve tefāhūr ve zehūḳ-ı tekebbür degildir belki ni‘met perver-digārı taḳdiş ve bu nazmıñ ta‘līm ve ta‘allümüne nāsı tahrīz ve terḡib-i ḡarāz şaḫīḫine mebnīdir demek olur.

*135 Resm-i inşafı idenler der-piş
Olmayan ehl-i ḫased bed-endiş*

(resm) Ḥaşm vezninde ‘alāmet ve nişān ve şive ve‘ādet ma‘ārifet ma‘nālarınadır **(inşāf)** Hemzeniñ kesriyle ‘adl ve dād eylemek ma‘nāsına ma‘rūfdur. **(der-piş)** Bā-i Fārisiyye ile der ve piş vezninde öñde ve ilerüde demektir. **(ḫased)** Dād-ı ḳāfiyesiniñ maḳta‘ı ve lām-ı ḳāfiyesinin ‘ünvānı şerḫlerinde gelir. **(bed-endiş)** Nev-derviş vezninde fena faḳrlü ve yaramaz getir eylü ve sakīm ve yañlış mülāḫazalu kimse ma‘nāsına vaşf-ı terkībidir ve bu beyt-i merhūndur.

*136 İtmeyüb ta‘nayı birden der-kār
Ḥüsn-i ādāb ile eyler ikrār*

(ta‘ne) Terme vezninde burada ta‘n bi‘l-kavl-i murāddur ki bir kimseyi iṭāle-i lisān ile ḳadeḫ ve ta‘bīb eylemek ma‘nāsınadır. **(der-kār)** Ber-dār vezninde iş güc ve şan‘at ma‘nāsınadır ve emr-i şābit ve muḫaḳḳaḳü‘l-vuḳū‘ ma‘nāsınadır bu beytde merhūndur.

*137 ‘Arabī mısra‘ı ber-vech-i kemāl
Tercüme itmede vardır işkāl*

(mısra‘) Minber vezninde mısra‘ muḫaffefi olarak beytiñ iki ḳāfiyeyi müştemil olan iki cüzünden her birlerine denir teşniyesinde mısra‘ān denir. **(tercüme)** Dehrüce vezninde bir lisānı āḫir lisān ile tefsīr ve beyān eylemekle denir bu beytde merhūndur.

*138 ‘Ayn-ı itbān be-ḡāyet ma‘sūr
Var ise ba‘zı tesāmüh ma‘zūr*

(‘ayn) Burada şibhiñ zātı ve kendi ma‘nāsınadır. **(itbān)** ‘İrfān vezninde kelimeniñ ma‘nāsına lāzımdır muḳteżā-yı maḳām ise getirmek ma‘nāsına dāl olan lafz müte‘addi getirip ‘ayn-i irād yāḫūd ‘ayn-ı itā be-ḡāyet ma‘sūr denmeli idi meger

ki itā-yı bedeli ityān-ı tuğyān kalem-i nāsih yāhūd nāzım-ı nihrir kelāmını şārih kāmūsıñ atı kelimesini cā gibi ba‘zen müte‘addi olarak isti‘māl olunur dedigine binā etmiş ola. **(ma‘ sūr)** Mebsūr vezninde maşdardır ve bir iş şu‘ubetlü ve çaparız olmak ma‘nāsına ‘asir gibi güc ve düşvār olan iş ma‘nāsına müsta‘meldir. **(tesāmüh)** Tenāsüb vezninde sühület ve müsā‘ade vechiyle mu‘āmele etmege denir. **(ma‘ zūr)** Maqbül vezninde ‘ufüvv ve kuşūrı zımnında irād etdiği ‘özr ve bahānesi maqbül olan kimseye denir bu niyyet dağı merhündür.

139 *Cā-be-cā hāşıl-ı ma‘nā oldı*
Öyle iken yine ra‘nā oldı

(cā-be-cā) Bāniñ fetihiyle Fāriside aşl ma‘nāsı mekân-be-mekân mağall-be-mağall demekdir lākin ba‘z kerre aralık **(31)** ma‘nālarında ‘arf olmuşdur. **(ra‘nā)** Kıt‘a-yı sādise de gelir māl-ı ebyāt merhüne sālİK meslek insāf olan ihvān müşkil-i şen-āsān ol emrde ta‘n ve teşni‘i ikā‘ etmeyip hūsn-i ādāba ri‘āyet ile ikrār ve i‘tirāf ederler ki ‘izbi olan mışra‘ı lisān-ı āhir ile ‘ali vechü’l-kemāl terceme ve tefsirde şa‘nubet ve eşkāl-i der-kārdır zirā mışra‘ı ‘Arabiniñ tercemesinde vezne ri‘āyetle bile terkisiniñ ‘aynını getirmekte gāyet ‘usret-vārdır meşelā

Cihānda hayr-ı nās oldur ki nef‘ nāsa sa‘i eyler
ير الناسيسعي كو انالا في الناس لنفعفخ

beytinde mışra‘ı evvel şāniniñ terceme ve tefsir olmak hasebiyle müfredatı terkiye olmak muqtezā-yı tercemedden iken Fārisi olan cihān lafzı ve ‘Arabī olan hayr ve nās ve nef‘ ve sa‘i lafzlarıyla ta‘bīr ma‘-i muhāfazatü’l-vezn elfāz-ı mezbūreniñ ‘ayn-ı Türkilerin irād gāyetle müte‘assir belki müte‘azzir oldığın eş‘ār ve bu elfāz-ı mezbūreniñ lisānımızda şuyū‘na vuķū‘ bulan müsāmağadan i‘tizār ve cā-be-cā mefhūm ve māl ile ta‘bīr olunmuşluğun yine rengin ve ra‘nā oldığın beyān ve ihtārdır.

140 *Çünkü bu nazm-ı lügāt-ı ‘Arabī*
Oldı bī-ğad kütübüñ münteħabı

(bī-ğad) Hadsiz ve nihāyetsiz ma‘nāsnadur lakin bu mağāmda ziyāde keşret ifādesiçün mübālağaya mehmūldür müfredat-ı sā‘ire sābıķda meşrūhadır.

141 *Buna da dinse sezā dünyāda*
Nuħbe-i Vehbi-yi Sünbül-zāde

Ya'ni sâbıkâ-i bast ve beyân olduğu üzere bundan ikdâm-ı luğat-ı Fâriside nazm olunan manzûmemiz Tuḥfe-i Vehbi denmekle meşhûr ve binâ olunduğı gibi bu manzûme-i müntaḥabe-i mu'teberimiz dağı Nuḥbe-i Vehbi deyü ma'rûf-ı enâm olmağı sezâ ve şâyândur aşl-ı maḫşûd işbu manzûmenin ismi Nuḥbe olduğın ifâde ve ilhbârdır nitekim beyt-i sâbık vech-i tesmiyeyi enbâ ve eş'ârdır. Vehbî nâzımın maḫlaşı Sünbülzâde künyesi olduğı geçdi.

142 *Oldı hem Tuḥfe'ye ra'nâ tev'em*
Dü-birâder gibi güyâ tev'em

(tev'em) Cevher vezninde bir bağından ikiz toğan veledlerden her birine denir ve ikisine birden tev'emân denir. **(dü-birâder)** Dâlin zammı ve vâv-ı mektûbe-i ğayî melfûza ile ve bâ-i muvaḥḫidenin kesriyle iki ḫardâş demektir. **(güyâ)** Kâf-ı Fârisiyenin zammıyla maḫâm-ı temsilde irâd olunur meselâ gibi ikinci tev'em muvâfık ve münâsib ma'nâsına olmak ma'nâsınadır.

143 *Anları murğ-ı dil pür bel-bâl*
Eyledi ucmağı iki şeh-bâl

(murğ) Mîmin zammı ve rânın sükûnuyla Fâriside kuş cinsine denir 'Arabide tayr gibi. **(dil)** Dâlin kesriyle ḫalb ve gönül ma'nâsınadır murğun dile izâfeti müşebbehe bihin müşebbehe izâfeti ḫabîlindedir. **(pür)** Bâ-i Fârisiyenin zammıyla tolu ve memlû ma'nâsınadır ki keşret lâzımıdır. **(bel-bâl)** Muvaḥḫidelerin fethiyle ḫalbe âriz olan ğam ve ğuşsa ve ḫüzn ve tasaya denir pes pür bel-bâl terkibi keşirü'l-ḫüzn ve şedîdü'l-hem ma'nâsına dil lafzının şıfatı olur. **(şeh-bâl)** Bel-bâl vezninde Fâriside ḫanad ve cenâh ma'nâsınadır bâl ve per gibi nâzım-ı taḫrîrin ocağı ta'birinde muḫasenat-ı ma'neviyyeden tevriye-i muraşşaha vardır zirâ sayâḫ ve sabâḫ ḫarînesiyle ma'nâ-yı ḫarîb muraşşaha ki kuş maḫûlesinin uçmasıdır ve ma'nâ-yı ba'idi lisân-ı Türkide ismi uçmağı olan ravza-i cennet ve behişt dâ'imü'n-nî metdir ve bu maḫâmda murâd ma'nâ-yı ba'iddir.

144 *Kânetâ fi'l-luğateyni senedâ*
Şükru'l-lâhi bî-sa'y ebedâ

(kânetâ) Ef'âl-ı nâkışadan kân kelimesinin teşniye-i mu'nişidir teşniyete **(32)** zamîri ismi olmak üzere sâbıkü'z-zıkr Nuḥbe ile Tuḥfe'ye râci'dir. **(fil-luğateyni)** mu'aḫḫar senedin zarfıdır luğatından murâd 'Arabî ve Fârisidir. **(sened)** Fethateynle bir kimsenin ḫası yâḫûd ma'nevi i'timâd-ı isnâd edip tayandığı mesned ve mu'temedi ma'nâsına fi'l-i nâkışın ḫaberidir ve tenvini ta'zîm içündür. **(şükru'l-lâh)** Terkibinde şükr naşr vezninde fi'l-i mâzidir celâl fâ'ilidir ve bu şükr ḫaḫḫ Ta'âlâ ḫazretlerine isnâd olunduğda a'bâdın ef'al-i ḫüsne ve a'mâl-i marziyeleri maḫâbilinde mükâfât ve mücâzât murâd olunur. Bî-sa'y ḫavlinde bâ-i câre maḫâbile

içün ve cāzı ma' nāsına olan şükr fa' line müte' allıktır. **(sa' y)** Siniñ fethi ve ' aynıñ sükūnıyla kaşd ve kesb ve ' amel ma' nalarından birine mahmūl olarak yā-yı mütekellime muzāf ve fi' liñ mef' ul bih-i ğayr şarihidir ve bu şükru'l-lāh cümlesi lafzen haber ya' ni inşā-i du' ādır. **(ibtidā)** Hemzeniñ ve bā-i muvaḥḥideniñ fethiyle vaqt bī-ġāye-i müstaḳbelde müsta' mel zarf-ı zamān olarak şükr ve mecāzatiñ zarfidir ve ebed lafzı hemişe ve dā' imā ma' nāsına da müsta' meldir.

145 *Ḳad kefet müntaḥabāt-ı nazmī*
Zemenü'l-baḥşi leküm müstendā

(ḳad) Ḳāfiñ fethi ve dālñ sükūnıyla medhūli olan cümle-i māziyeniñ mazmūnunu taḥḳiḳ içündür. **(kefet)** Fi' li kifāyetden māzi-yi mü' ennesdir kifāyet kitābet vezninde bir nesne bir kimseye vefā eder ve yetişür olmak ma' nāsınadır ki ol kimse anıñ sebebiyle müstaḡni olub sā' ire ihtiyācı ḳalmaz olur. **(müntaḥabāt)** İntiḥabdan ism-i mef' ul cem' -i mü' ennes olarak muṣaḥḥah ve mu' teber luġatler ma' nāsına fi' liñ fa' ili ve bā-i mütekellime muzāf olan nazma muzāfdur cümle-i muzāri' ye mevḳı' nde māziye irādı tefā' ul ve ḳav' ine izhār-ı hırs içündür. **(zemen)** Fethateynle zamān muḥaffefi olarak ḥavādiş kendinde vuḳū' bulan vaqt ma' nāsına kifāyetiñ zarfidir. **(baḥş)** Bāniñ fethi ve ḥāniñ sükūnuyla şey' in beyinde olan nisbeti ṭariḳü'l-istidlāl işbāt itmek ma' nāsına zamāniñ muzāfu'n-ileyhidir. Cem' i ebḥāş gelir. Kemā sebḳ. **(leküm)** ḳavlinde lām-ı cāre güft fi' line müte' allıktır. Zāmīr-i ḥiṭābiñ maḥall-i ba' idi menşüb fi' liñ mef' ul-i ğayr-ı şarihidir. **(müstendā)** Lafzı istināddan ism-i mef' üldür müstend-i ileyh ve mu' temed-i ileyh ma' nāsına müntaḥabātdan ḥaldir māl-i ḳıṭ' a benim manzūmeteyn mezbūreteynden her birerleri mütekeffil oldukları luġatlerde ṭalab luġate sened-i ' azīm ve mesned ḳoymadur bunları inşā ve imlā ḥuşuşunda meddü'd-duhūr-ı meşāb ve mā-i cevri ve ced ve sa' im ' andu'l-lāh maḳbūl ve meşḳūr olmak müsted' ā ve ma' mūldür ve bu manzūmelerimiñ mutazammın ve müstemel oldığı luġāt-ı müntaḥaba mübāhiş-i laġviyyede mübāhişe münāzara ve zamanında siziñ için mu' temed-i ' aleyh olduğu ḥālide ḳāfiye ve bunlar ile sā' ir manzūmelerden istignā ḥāşıl olmaġla ma' rifet-i luġatde vāfiyyedir demek olur.

ḲIT' ATUN ŞER' İYYETUN EL-FEYTUHĀ Lİ'L-İBTİDĀ

(ḳıṭ' a) Ḳāfiñ kesriyle ḳible vezninde luġatde bir nesneden bölük ve cüz ve pare ma' nāsınadır ḳıṭ' aü'l-cüz ve ḳıṭ' aü's-şevāb gibi işṭilāh-ı ehl-i ' arūzda iki beytden ṭoḳuz beyte ḳadar olan şi' re itlāḳ olunur. Ziyādeye itlāḳı ' umūm-ı mecāz ṭariḳıyla ḳıṭ' adan ve ḳaşıdeden ' ām-ı ma' nā murād etmege mebnīdir yāḥūd ḳıṭ' anıñ

ma' nâ-yı lağviyyesine maḥmüldür bu ' ünvända kıt' a mübyedâ-yı maḥzûfa ḥaberdir hinde kıt' a-yı taḳdîrindedir. (**şer' iye**) Şer' e mensûb ma' nâsına kıt' anın şıfatıdır şer' bu kıt' ada dîn yolu diye gelecektir. (**el-feytuhâ**) Terkîbinde mü' enneş zamîri kıt' aya râci' dir. (**ülfıyyet**) Vecdet gibi buldum demektir. (**li'l-ibtidâ**) Lâm-ı cäre liyâkat ve istiḥkâk (33) içündür. (**ibtidâ**) Ef' âl bâbında maşdardır. Bir nesneye şürü' ve âgâz ya' ni başlamak ma' nâsına.

Hâşıl-ı ma' ni bu kıt' a şer' e mensûb ve müte' allık olan elfâzın ma' âni-i luğâviye ve şer' iyyeleri beyânını mutazammın nefyedir ben bu kıt' ayı ibtidâ-yı nazma lâyıık ve münâsib buldum demektir çünkü umûr-ı şer' iyye umûr-ı sâ' ireden eşref olduğu berâhîn-i kıt' aya ile şâbit ve mü' dallel ekşer âşânın i' tidâd ve i' tibârı şer' -i şerîfe mevķûf ve muḥavvil olmağla şer' at-ı ğarâda müsta' mel olan elfâz-ı şerîfenin ma' nâ-yı laṭîfesi beyân-ı ehemmi ve elzem ve âşinâ sâ' irenin beyânından iḳdâm olduğuçün sâ' ir kıt' alar üzerine taḳdîme şâyeste ve şâyân olduğu nümâyân ve rütbe-i tefevvuķı ğanî ' anü' l-lisândır.

146 *Evvelâ Allâh bil ism-i celâl-i kibriyâ*
Lâ ilâhe ğayruhû yok andan özge hiç Ğudâ

Ma' lûm ola ki evvel mâ-yeceb ' aliyyü' l-mükellef Ma' rifetu' l-lâh mefâdınca nâzım-ı niḥrîr umûr-ı şer' iye beyânı ḥâvi olan kıt' anın evvelinde Allah Te' âlâ ḥazretlerinin vücûd ve vaḥdâniyyetini i' lâm ba' de çend ebyât ile ba' z şıfat-ı zâtiye ve şıfat-ı fi' liyelerini ifhâm ba' de-zâ keyfiyyet e' ammla müte' allık olan umûr-ı şer' iyyenin ḥaḳîkat-ı şer' iyelerini hüsn-i beyân ile nazm-ı vâlâsı aḥsenü' l-nizâm kıldı. (**Allâh**) İsm-i celâl ki cenâb-ı ma' bûd bil-Hakkın cem' -i şıfat-ı kemâlini müstecmi' ve ḥâvi ve celâl ve kibriyâsını müfid ve muḥtevi olan ' ilm-i ḥâş zât-ı vâcibü' l-vücûddur iştikâkı ve ' adem-i iştikâkı ḥuşuşunda olan aḳvâl-i muḥtelefe ḥaber tafzen kütüb-i tefâsirde ve ğayrılarda mebsûţadır. (**lâ-ilâh-ı ğayre**) Terkîbinde lâ nefî cins içündür. (**ilah**) Kitâb vezninde ma' bûduna lisânımızda tañrı ta' bir olunur ğayre de zamîr-i Allaha râci' dir ğayre sūy ve mâ- ' adâ ma' nâsınadır ki Türkîde özge ve başka ile adâ olunur. (**Ğudâ**) Fârisîdir. Türkîde şüyü' -ı ḥasbiyle ilah kelimesine tefsir vâķi' oldı.

Me' âl-i ma' ni cümleden maḳdem-i ma' lûmın olsun ki Allâh lafz-ı şerîfi ' azamet ve kibriyâ zât bî-hem-tâsına muḥtaşş olan zât-ı ma' bûd bi' l-Haḳķın ism-i şerîfidir ve ondan ğayrı ma' bûd bil-Haḳķ olarak ma' bûd yokdur ancaķ ' ibâdete lâyıık ve müsteḥaḳ oldur zîrâ vücûb-ı vücûd tedbîr-i ' âlem ve ḥalk-ı ecsâm ve istiḥkâk-ı

‘ibâdet ve şâ‘ir havâşu’l-vehîr endâd ve emşâlinde munezzeh ve muḳaddes olan zât-ı kerîmeye muḳtaşşdır.

147 *Kul huva‘ lâhu aḥad sen söyle birdür ol ilâh*
Eş-şamed gâyet ulu zât-ı refi‘i dâ‘imâ

(**kul**) Emr-i ḥâzırdir sen söyle ma‘nâsına ḥitâb min yüşliḥü’l-ḥitâbedir. (**hû**) Zâmir-i gâ‘ ibdir o zât ve o şey‘ demektir bu maḳâmda zâmir-i şândır ya‘ni mercî‘-i cem‘-i ezhânda merkûz-ı vücûd ve kâfe-i zamâ‘irde meşhûd olduğı izân ve eş‘âr için zikri sebḳ etmege ḥâcet müsinn etmediginden muḳadder-şândan ‘ibâret olarak mübtedâi oldur. (**Allâh**) Mübtedâi şânidir. (**aḥadd**) Hemzesi vâvdan mübeddel olarak aşlı vâhid idi vâv hemzeye idâl ve taḥfif için elif hızf olunup aḥadd oldu zâtında ve şifâtında bir ya‘ni şerîki ve tazîri yok ma‘nâsına mübtedâ-yı şâniniñ haberidir mübtedâ-yı şânî ma‘-i ḥabere zâmir-i şânîñ haberi ve taḳsîridir. (**Allâh aḥadd**) Cümlesi mübtedâi evveli ‘aynı olmağla ‘â‘idadın müstağnidir. (**şamed**) Fetḥateynle muḥtâcü’l-iley olan sened ma‘nâsına ve dâ‘im ve ref‘iü’ş-şân ma‘nâlarıdır nitekim nâzım mâ‘nî-yi şelâşeye işâret eyledi umûr-ı mezkûreniñ kemâli zât-ı ref‘iü’l-âyâtı gâyet mecd ile muttaşif olduğı ezher minü’s-sirâcü’l-vehhâc ya‘ni cem‘î mevcûdatdan ğinâ-yı muḥlak ile müstağni ve ‘âme-i maşnu‘ât vücûdında ve beḳâsında zât füyûzât-ı baḥşına eşedd-i ihtiyâc ile muḥtâc olan cenâb-ı fu‘âl lemâ yürîd ḥâzretlerine maḥz olub şamedâniyyet ile mevşûf olmağa istiḥkâḳ-ı tâm ancak âferinde-i cihân ve cihâniyyât olan cenâb-ı vâhibü’l-mevâhibe sezâ ve şâyân olmağın esmâ-i ḥüsnâdan kıldı.

148 *Pek ziyâde pâk-i ḳuddûs öyledür subbûḥ hem*
Ḥayy sâğ ḳayyûm bâḳi kim aña yokdur fenâ

(**ḳuddûs**) Ḳâfiñ ve dâl-ı meşiddeniñ zammeleriyle ve ḳâfiñ fetḥinde cevâz ile ḫâhâret ma‘nâsına olan (34) ḳudsden me‘ḥûz şîğa-i mübâlağa olarak şevâ‘ib-i neḳâ‘işden pâk ve munezzeh olan Ḥaḳ cell ü a‘lâ ḫâzretleriniñ esmâ-i ḥüsnâsındandır ‘uyûb-ı neḳâ‘işden ziyâde pâk ve ḫâhir ma‘nâsına. (**sebûḥ**) Sîniñ zammı fetḥeniñ cevâzıyla ḳuddûs vezninde tebriye ve teb‘id ma‘nâsına olan tesbiḫden me‘ḥûz ibniyye mübâlağadan ve esmâ-i şifât-ı ilâhiyyedendir lisânda ve cem‘i zamanda tesbîh ve takdîs olunduğıçün. (**Ḥayy**) Ḥânîñ fetḥi ve yâniñ teşdidıyla ḫayâtdan şîğa-i müşebbehedir diri vezninde ma‘nâsına ki meytîñ zıddıdır ya‘ni ‘ilm ve kudretiñ musaḫḫihi olan şîğa-yı ḫayât ile muttaşif demektir cenâb-ı vâcibü’l-vücûd üzerine mevt ve fenâ için sebil olmayıp ḫayât-ı ḫakîḳa ile muttaşif olduğıçün esmâ-i ḥüsnâdandır. (**ḳayyûm**) Ḳâfiñ fetḥi ve yâniñ teşdidıyla ve ḳıyâm-ı a‘lâm vezninde endâd ve emşâlden ḫudûşdan munezzeh ve müberrâ ve zât-ı kadîmine zevâl

ve fenâtır yanında ma' rā maḥlūkātīn tedbīr ve hıfzında 'aliyyü'l-devām kā' im yāḥūd bidāta kā' im ve ğayrıları muḥavvim ma' nālarına esmā-i ḥüsnādandır.

149 'Afv idicidir 'afuv yarlığayıcı ğafūr
İstedigini murād eyler yurīdu mā yeşā

(**'afuv**) Fāniñ zammı ve vāviñ şedīdiyle şabūr vezninde evzān-ı mübālağadandır mes' iñ isā'etini ziyāde 'afuv ve maḥv ve 'uḫūbete müsteḥiḳ olanlarıñ 'afıvv ya' ni mübālağa ile terk edici ma' nāsına esmāü'l-ilahdandır. (**ğafūr**) Ğayūr vezninde ve ğaffār settār vezninde ebniye-i mübālağadandır müznibiñ zünübünü mübālağa ile setr ve iḥfā edici ma' nāsına esmā-i ḥüsnādandır. (**yurīdu**) Muzāri'-i ğā'ibdir ḳasd ve murād eder demektir. (**māişā**) da mā meşūledir işā muzāri'-i ğaybdır murād ider ve diler ma' nāsına mevsülün şılasıdır 'ā' id mef'ül-ı maḥzūfdur. Māişā takdirindedir ya' ni Allah Te'ālā irāde-i tāmme-i ezeliye ile muttaşıdır ḥalk ve iḥyā ve i' dām ve fenā ve men' ve i'tā ve sā'ir eşyādan her neye ki irāde-i ilahıyyesi ta'alluk eder ise irādeniñ faḳī üzere ḳudret-i ḳāhiresi ta'alluk edip murād ḥāşıl olur demektir.

150 Bārī vü fātır yaradıcı dimek ḥālḳ gibi
Var idicidir mükevvin 'arz yer gök semā

(**bārī**) Maḥlūkātı tefāvütten beri olarak ḥulk ve icād edici. (**fātır**) Maşnu'atı 'ademden vücūda iḥrāc edici. (**ḥālḳ**) Mekūnātı muḳtezā-yı ḥükmi üzere taḳdīr edici demektir ve bu şıfat-ı şelāseniñ mālī yaradıcı demek olur. (**mükevvin**) İcād edici ma' nāsına olan tekvīnden ism-i fā'ildir var edici demektir. (**arz**) Mü'ennes-i semāi olarak ism-i cinsdir küre-i arzīñ mecmū'ına ve eḫrāf ve nevāḥisinde her bir cānibinde itlāk olunur. (**semā'**) Müfreddir ḫabaḳāt-ı eflākdan ya' ni yedi ḳat göklerden her birerlerine itlāk olunur cem'i kerāmāt vezninde semāvāt ve ecniḫat vezninde ismiyyet gelir kıt'a-yı şer'ıyyede nazm-ı kelām bārī Te'ālā ḫazretleriniñ ḥulḳ ve tekvīn şıfatlarına müncer olub ḥulḳ ve icād ise maḥlūkāt ve mekūnāta ta'alluk etmeğle 'āzim maşnū'at olan ecsām-ı sufliyye ve ecrām-ı 'ulüvviyyeniñ luğatları beyānına ta'riz olundu yāḥūd bu ḳıḫ'a ya şer'ıyye itlākı tağlīb tariḳıyladır fā fehm.

151 Şāri' ulu yol daḫı şer'u şer'at din yolu
Ġitmek olmuşdur sulūk imān inanmaḳ bi-riyā

(**şāri'**) Şāḫib vezninde meslek-i nāfiz ḳavim ve cāde olan ḫarīk vāziḫ-ı müstakīm ma' nāsınadır ve vāziḫü'l-şer'e ma' nāsına Allah Te'ālā ḫazretlerine ve mübinü'l-şer'e ma' nāsına enbiyā-ı a'zām 'aleyhimü'l-islām ḫazeratına ve 'ālem bil-şer'a ma' nāsına fuḳahā-yı kirūm ḫazeratına şāri' itlāk olunur. (**şer'**) Fer'

vezninde. (**şerî'at**) T̄arîkat vezninde Allah Te'âlâ hazretlerinin a'bādını dürü's-selāmā hidāyet için va'zî' ve ta'yîn ve peygamberân-ı a'zām 'aleyhi's-selāma vahy ve tebyîn buyurduğu tekālîf-i şer' iye ve ahkâm-ı ilahiyedir ki Türkîde dîn yolu tağyîr olunur. (**dîn**) zaḥı 'Arabîdir şuyû'ı ḥasebiyle tefsîrden cüz kılındı. (**sulûk**) Duhûl vezninde maşdardır maḥsûs ve ma' -kûl bir nesneye girmek ve (35) muḳtezâsı üzere gitmek ma' nāsına. (**îmân**) Ef'âl bâbından maşdardır. Luğatde bir kimseye söylediği sözde taşdîk etmek ma' nāsına ki inanmak ta' bîr olunur. A' ref-i şer' ide beni zî-şânîñ dünyânîñ cānib-i muḳaddes Rabbü'l-'izzetden ḥaber verdiği umürîñ cem'isini riyâ ve nifâḳdan 'ārî olarak taşdîk etmektir.

152 *İlçi-veş gönderdiği Haḳḳ'ın kitâbile resûl
Hem nebî peygamber ücem'-i şerîfi enbiyâ*

(**resûl**) Luğatde vâsıtaya ve bir cānibden cānib-i âḥire gönderilen kimseye dirler ki Türkîde ilçi ta' bîr olunur bu şüretde fu'ûl-i be-ma'nâ ism-i mef'ûldür mürsel ma' nāsına. Lisân-ı şer' ide insandan olarak Allah Te'âlâ hazretlerinin kendine vahy ve ilhâm itdiği ahkâm-ı şer' iyyeyi sâ'ir ḥalka teblîğ için şer' -i cedîd ile meb'ûş olan zâtdur cem' i zammıyla rüsûl ve 'ulemâ vezninde rüselâ gelir. (**veş**) Lafzını vâvîñ fethiyle Fârisîde edât-ı teşbihdir gibi ma' nāsına. (**nebî**) Luğatde nebâ ve yenbâdan fi'îl ya'ni ism-i fâ'ildir menbî ma' nāsına ki ḥaber verici demektir. Şerî'atde cumhûr-ı eṣâ'ire 'indinde nebî-i resûlden 'âm-ı mutlak ile e'ammdır zîrâ resûl faḳat cānib-i Rabb-ı 'izzetden kitâb-ı semâvi inzâl ile yâhûd şer' -i cedîd i' tāsıyla meb'ûş olan zât-ı şerîfe itlâḳ olunur ammâ nebî şer' -i cedîd şâḥibine itlâḳ olunduğı gibi kendiden maḳdem gelen resûl-i kerîmîñ şerî'atı ḥalka teblîğ ile vahy olunan zât-ı mülkü's-şıfâta daḥı şâmildir ekşer enbiyâ-i nebî İsrâ'îl gibi cumhûr mu' tezile 'indinde resûl ile nebî beyninde müsāvât vardır. Şeyḫ Ebû Mansûr Mâtirîdi te'vîlâtında beynlerinde 'umûm ve ḥuşûş min vech olmağa zâhibdir zîrâ nebî ancak insandan olur melekden olmaz ama resûl melekden de olur. Cā' ilü'l melâ'iketi rüsûlen nazm-ı celîlede olduğı gibi ve'l-hâşıl nebî cānib-i Ḥaḳdan kendüye vahy ve ilhâm olunan ahkâm-ı şer' iyyeyi ḥalka teblîğ ve ḥalkı Ḥaḳka da'vet için meb'ûş olan insandır. (**enbiyâ**) Nebî lafzınıñ cem'idir nebiyûn gibi. (**peygamber**) Fârisîdir. Türkîde şuyû'ı ḥasbîle tefsîr vâқи' oldı bunda elif ziyâdesiyle peygamber ve ğaynîñ ḥızfla peygamber ve elifi ḥızfla peygamber daḥı luğatdir kelâm elçi ve Ḥaḳdan ḥaber getirip ḥalka teblîğ edici demek olur.

153 *Dindi pek memdûḥa Aḥmed hem Muḥammed öyledir
Pek güzîde muştafâ seçmek begenmek ıştîfâ*

Nâzım-ı niḥrîr ḥil'at-ı fâḥire nübüvvet-i dūş-ı liyâkatlarına zîb ve zîver olan peygamberân i' tāmîñ risâlet ve nübüvvetlerinin mâ' nî-i münifelerine îmâ 'aklında ve

tâc-ı pür-ibtihâc risâlet-i ser-i siyâdet-makarrlarına efser bir gevher olan ser-levha-yı mu' aşşere enbiyâ-ı 'aleyh ekmelü't-tahâyâ efendimiziñ eşher-i esâmî-i şerîfesiniñ ma' nâ-i latîfesini enbâ eyledi. **(Aḥmed)** Ef al-i tafḍîl beniyyesi üzere kıyâsen iştikâkı fâ' il için ziyâde ḥamd idici ma' nâsına olmak şaḥîḥ ve tâhir ise de **(Muḥammed)** İsm-i şerîfiyle ma' nâda Muḥammed olmaḡ izhar olmaḡla a' ref ve eşher-i vâcib gibi mef' ul için olmaḡla ḥaml edip ḥamd ile medḥin terâdüfüne yâḥûd medḥiñ 'umûmuna mebnî pek memdûḥ 'ibâresiyle ta' bîr eyledi. **(Muḥammed)** Tef' ile bâbından ism-i mef' üldür. Bâb-ı mezbûruñ binâsı teksîr için olmaḡla ziyâde maḥmûd ve memdûḥ ma' nâsına olması zâhirdir. Cenâb-ı sulṭânü'l-enbiyâ 'aleyh-i efdâlü't-tahâyâ ḥazretleriniñ keşret-i memdûḥını ya' ni ins ve cin ve melâike-i kirâm 'aleyhi's-selâm 'andlarında maḥmûdını mûcib-i medḥ ve şenâ olan evşâf-ı ḥamde ve aḥlâḡ pesendîyeyi ziyâde câmi' olmasıyladır bu ma' nâyâ muḥkem-i menzilde vâniñ la' liñ ḥulḡ-ı 'azîm âyet-i kerîmesi güvâḥ-ı bî-işbâ' dur. **(Muşṭafâ)** Ef âl bâbından ism-i mef' üldür güzide muḥabbet ve muḥtâr ma' nâsına sulṭân ser bir levlâk 'aleyh şalavât-ullah mâdârâtü'l-eflâk 'andu'l-lâḥ kâfe-i maḥlûḡâtdan muḥtâr-ı mümtâz 'âme-i maşnu'âtdan münteḥab ve ser-i firâr oldıḡı Vemâ erselnâke ille raḥmetel-lil 'âlemin **(36)** nazm-ı celîlinden be-dîdâr daḡı Fekeyfe izâ ci' nâ min külli ümmetin bi şehidin ve ci' nâ bike 'alâ hâülâi şehidâ naş-ı kerîminden âşikâr ve İmâm Müslim ve Tirmîzi ve sâ' ir ehl-i ḥadîşin vâşıla raḡya'l-lâḥü Te' âlâ 'anh ḥazretlerinden taḥrîc etdikleri ḥadîş-i laṭîf ki an-nebî şalli Allâḥ 'aleyhi ve sellem kâl ân Allâḥ iştifâ min یشا قريشا كنانه بذي من اسمعيل سما اصطفي و من كنانهيني قريشا iştifâ min Ḳureyş benî Ḥâşim ve iştifâni min benî Ḥâşim ve fi rivâyât ân Allah iştifâ min veled-i Âdem İbrâḥim İsmâ' il el-ḥadîş ve İmâm Aḥmed bin Ḥanbel'in 'Âiše-i Şiddîka radîa'l-lâḥ-ı 'anhâ ve ân ebihâ ḥazretlerinden tâhrîh etdiḡi ḥadîş-i laṭîf ki Ḳâlet ḡâle resûlü'l-lâḥü âleyhi ve selleme ḡâle Cibril 'aleyhi's-selâm ḡalebet meşâriḡâl ârdi ve meḡâribaha felem ecid racülen efzel min Muḥammedin şalla'l-lâḥü 'aleyhi ve sellem eḡâdis-i şerîfesinden ve nezâ 'irinden müstebândır. **(güzide)** Kâf-ı Fârisiyyeniñ zammıyla her nev' iñ müntaḡibi ve muḥtârı ma' nâsına Fârisidir. Güzide şuyû' ı ḥasbiyle tefsîr kıldı. **(iştifâ)** İfti' âl bâbından maşdardır bir nev' iñ efrâdından mümtâz olanı intihâb edip seçmek ve a' lâsını ihtiyâr etmek ma' nâsınadır.

154 *Dört resûlu'l-lâḥ ulü'l-'azm işte bu kavli eşaḡ*
Nûḥ u İbrâḥim ü Mûsâ vü Muḥammed Muşṭafâ

(ulü'l-'azm) Şol peyḡamberân zûyu'l-ḡarîme denir ki şer'iatı te' sis ve aḡkâmda sa' y-ı belîḡ edip tebliḡ ve taḡrîrinde bezl-i meḡd ve meşâḡḡ-i keşîreye şabr ve ḡavminiñ cefâ ve ezâsına taḡammül ile memdûḥ ve maḥmûd ola 'adedinde ehl-i tefsîr ihtilâfât-ı keşîre ile ihtilâf etdiler nâzım-ı niḡrîr her ne kadar aşâḡ aḡvâl üzere derttir demiş ise de aşâḡı ve eşheri sulṭânü'l-efserin 'Abdu'l-lâḥ Bin 'Abbâs raḡya'l-lâḥü 'anhâ ḥazretlerinden mervî oldıḡı üzere nazmda mezkûr olan enbiyâ-ı

erba‘ ‘aleyhimü’s-selâm hazerâtına cenâb-ı rûhu’l-lâh ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâmi dağı zam ile beşdir hatta ba‘ zı muhaqqakîn tabk fermüde-i sultânü’l-efserin üzere nazm edip

Ulü’l-ğaram Nûh u el-Ĥalilü’l-müvedded
Ve Mūsā vü ‘İsā vü el-ĥabīb Muhammed

buyurduğu Kādı Muşşisi Şeyhü’l-islâm Sa‘ dī ‘aleyhü’r-rahmetü’l-bārī hazretleriniñ ĥāşiyesinde meşûrdur ve ba‘ zı ‘ulemā ‘indinde ulü ‘azm ve isbât-i rüsül-i kirâmdan sol sādâtdır ki emr-i tebliğde ve ĥuşûsât-ı sâ‘ iredede kendülere işâbet eden beliyyâte şabr-ı Cemil ile şabr edip maĥlûka beşş-i şekvâ etmeye bu taqdırce meşârü’n-ileyh hazerâtına Cenâb-ı zih ya‘ ni İsmâ‘il yâĥüd İshâk ve Ya‘ kûb ve Yûsuf ve Dâvud ve Eyyüb ‘aleyhi’s-selâm hazerâtı dağı munazzam olur bu ‘aşr-ı mübeşşere-i kâmileniñ keyfiyet-i ibtilâzı ve tavk-ı beşerden ĥaric olan ezâ ve cefâya şabr-ı cemilleri muhkem-i tenzilde mezkûr ve kütüb-i tefâsirde ve kışâş-ı enbiyâda mufaşşalan mestûrdur.

155 Gizlü sırdaş oldı nâmûs ve dağı Cibril adı
Vahy-i ilhâm ekşer inzâle melek me‘mür añâ

(nâmûs) Ķâmûs vezninde bir kimseniñ aĥvâl-i bâtınasına vâkıf ve muţalli‘ olan maĥrem-i esrârına denir ve enbiyâ-i a‘zâm-ı ‘aleyhimü’s-selâm hazerâtınıñ hâlât-ı bâtına-i müstahsenelerine itlâ‘ -ı tām ve kâfe-i peygâmerâna maĥrem-i esrâr olmağla meşhûr ve benâm olan nâmûs-ı ekber ya‘ ni rüsül melâ‘ ike-i maĥrebenden emînü’l-vahy hazret-i Cibril ‘aleyhi’s-selâma ‘ilm-i eşher olmuşdur. **(vahy)** Luğatde işâret ve kitâbet ve mektûb ve risâlet ve kelâm-ı ĥafî ve ĥayre ilka ve olunan şey ve ilhâm ma‘nâlarıdır. **(ilhâm)** Ĥayr-ı maĥz olan ma‘nâ-yı telkin ve tefhîmdir beyne’l-nâs ilhâm-ı vahyden a‘ ref ve eşher olmağla tefsir kılınıdı vahy-i ilahi ba‘ zen mütekellim Te‘ âlâ hazretleri ĥurûf ve lafz ve şavtdan ‘ârî olan kelâmını mülk-i vâsıta olmaqsızın muahĥi-i ileyhe esmâ‘ ile olur hazret-i kelimu’l-laha vâdî-yi muĥaddes-i tavvy ve Cenâb-ı Ĥabibu’l-lâha ‘aleyhü’s-selâma leyle-i esrâda fevĥûs-semavâtü’l-la‘ lide olduğu gibi **(37)** ve ba‘ zen yine mülk-i tevessüt etmeksizin ileyhiniñ ĥavline ‘umûr-ı ĥayrına ve aĥkâm-ı ĥayrısını ifâ ve ifhâm ile olur ve ba‘ zan hazret-i emînü’l-vahy ĥesâb-ı muĥaddes-i kibriyâdan telâkķi etdin ki aĥkâm-ı ilâhiyyeyi inzâl ve nebî-i zî-şânın sem‘ ine ilkâ ve işâl etmekle olur bu envâ‘ -ı şelâşeniñ aĥlebi nev‘ -i şalış olduğunu nâzım-ı tazarru‘ eyledi.

156 *Fātiḥa seb‘u’l-mesānī ümmü Qur‘ān dindi hem
Muḥkem ol āyet ki te‘vīl olmaya anda revā*

(**seb‘u’l-mesānī**) Ser-levḥa-i kelām-ı qadīm ve eşher-i aqvāl üzere bi-temāmihā nüzülde sūr-ı Qur‘āniyyeniñ cümlesi üzerine taqdim buyurulan sūre-i Fātiḥaniñ esāmīsindendir. (**seb‘**) Buyurdığı bālā-yı nifāk yedi āyet oldığıçün (**mesānī**) ile beyān olduğu meşānī teşniye ve tekrirden olduğu taḫrīrce bu sūre-i celīlede Allah ‘alā cell ü ‘alā ḥazretlerine evşāf ‘azmi ve esmā-i ḥüsnā ile ḥamd ve şenā oldığıçündür. (**ümmü’l-Kur‘ān**) Sūre-i Fātiḥa-i şerīfeniñ esmā-i ‘adīdesinden ism-i diğerdur. Ümmü’l-Kur‘ān tesmiye olunduğu bu sūre-i celīle Qur‘ān-ı ‘azimü’l-bürhāniñ müfteḥi ve mebdē’i olmağla kāne Furqān-ı bāherü’l-beyāniñ aşlı ve münşā‘ıdır ve bu sūre-i celīleye sūretü’l-kenz ve sūretü’l-ḥamd ve sūretü’s-şalāt ve sūretü’s-şifā ve sūretü’l-ta‘līmü’l-mesele tesmiye olunur bu esmā-i şerīfe ile tesmiyeniñ vechleri ve bunlardan mā‘adā esāmī sā‘iresi ve veche tesmiyesi kütüb-i tefāsīrde meşūrdur. (**muḥkem**) Āyāt-ı Kur‘āniyyeden ol āyete itlāk olunur ki nazm-ı kerimeniñ ma‘nā-yı kavīmine delāleti zāhir ve kendiden murād olan ma‘nā tebdīl ve tağyīrden mesnūn ya‘ni taḥşīş ve te‘vīl ve nüşḥadan me‘mūn ola *عليمستي بكلا للها* naş-ı metni ve vācibü’l-vücūdun zāt ve şifātına delālet eden *نصوص ما نتصور ل* gibi. (**revā**) Cā‘iz ma‘nāsına Fārisīdir. Şuyū‘ı hasebiyle tefsīrden cüz kılındı ya‘ni muḥkem ol āyettir ki nazm-ı şerīfinden müstebān olan ma‘nā-yı menfi zāhirinden şarf olunmağ ile te‘vīl cā‘iz olunmaya.

157 *Hükmi-ı kaṭ‘ī ile Ḥaḫḫ’iñ emri farz ü muftaraḍ
Nehy men‘ itmek daḫı münkerde fi‘l-i nā-sezā*

(**farz**) ‘Arz vezninde ve farīza ‘arīza vezninde (**ve münḫariz**) ifti‘āl bābından ism-i mef‘ūl sīgāsı üzere aḥkām-ı şer‘iyyede olan vücūbdur ki kitābü’l-ileyḥden yāḥūd sūnnet-i mütevātireden yāḥūd icmā‘-i müctehidinden hükmi-ı kaṭ‘ī ve delīl-i yakīni ile şābit ola meşelā Şalātīñ ve zekātīñ farziyyetine kitābu’l-lāḥdan Eḫimü’s-şalāte ve ātüz-zekate āyet-i celīlesiniñ delāleti gibi. (**nehy**) Emriñ zıddıdır men‘ itmek ya‘ni kâ‘il kendiden dūn-i mertebe olan kimseye şu fi‘li işleme demektir. Meşelā Felā tecu‘lū lillāhi endādā naş-ı celīleniñ işrākından nehy için olduğu gibi. (**münker**) Ef‘āl bābından ism-i mef‘ūldür. Aqvālden ve ef‘ālden ve niyyātden olarak Allah Te‘ālā ḥazretleriniñ rızasına muḥālif olan şeyleriñ küllisine şāmildir. (**münkeriñ**) Külline şāmildir münkeriñ zıddı ma‘rūfdur. (**nā-sezā**) Fārisīde edāt-ı nefi olan nā ile lāyık ma‘nāsına olan sezāsından mürekkebdur fi‘l-i nā-sezā lāyık olmayan fi‘l demektir.

158 *Pâklık oldu tahâret gısl yıkanmak dimek*
Muğtesel mirhâd o yir kim gısl eyleyler iktizâ

(**tahâret**) Neẓâfet vezninde maşdardur şevâbdan ve bedenden ħabşi ve ħiddeti izâle edip pâk ve tâhir olmak ma' nâsına. (**gısl**) Ğaynıñ zammıyla lâzımdır iğtisâl gibi yıkanmak ma' nâsınadır ama ğaynıñ fetĥiyle gısl mef' ul-i beyniyesi üzere ism-i mekândır teğassül için müheyyâ olan maħall ma' nâsına. (**mirhâd**) Mîmiñ kesriyle mirşâd vezninde tağassül gibi gısl olunacak mevzi' dir hamâm ve gısl-ħâne gibi.

159 *Āb-dest almak tavađdu āb-deste di vuđū*
Hem namâz oldu şalâta vâşıl ma' nâsı du' ā

(38) (**tavağdu**) Memdūneniñ kesriyle taşaddî vezninde zuhûrât-ı islâmdan olan vużū' ilmini işlemek ya' ni āb-dest almak ma' nâsına luğatdır lakin zadıñ zammı āħırde hemze ile tele' lü' vezninde a' zâ-yı şelâseyi gısl ile meshden ' ibâretdir ammâ vâviñ fetĥiyle ve zū kendiyle āb-destü'l-insân şuya ıtlâk olunur. (**vuđū**) Vâviñ zammıyla mehmûz olarak āb-dest ıtlâk olunan fi' l kia' zâ-yı şilşileyi gısl ile mesh-i râsdan ' ibâretdir amâ vâviñ fetĥiyle vuđū kendiyle āb-dest alınan şuya ıtlâk olunur mîzâh-ı mîmiñ kesriyle minsâh vezninde āb-dest alacak mevzi' e denir ki āb-dest-ħâne ta' bir olunur. (**şalavat**) A' ref-i şer' ide erkân-ı ma' lûme ve ef' âl-i maħşûşadan ' ibâretdir ki Fâriside ve Türkide namâz ta' bir olunur lafz-ı şalavat namâz ma' nâsında menkûlât-ı şer' iyyedendir. Ma' nâ-yı luğavîsi du' ādır ki evveli a' ladan tazarru' ve niyâz tarîkıyla maṭlûb ve maḫşûdını istemek ma' nâsınadır ma' nâ-yı menkûl ile menkûl-i ' anh beyninde ' alâķa şalavat-ı şer' iyenîñ şalavat-ı luğaviyyeyi iştimalidir.

160 *Ma' nî-i mâ' ün zekât ve tâ' ate dirler dağı*
Tezkiye pâk eylemek ħoşluķla virgide ' ağâ'

(**mâ' ün**) Şâbûn vezninde zekât ma' nâsına ve tâ' ât ve inķiyâd ve muṭlaķâ ma' rûf ve ihsân ve yağmur şu ve muṭlaķâ kendisiyle intifâ' olunacak şey' e denir. (**zekât**) Dağı ' Arabîdir. Aşlı şadaķa vezninde zekâtdır. Fâ' ide-i taşrîf üzere vâvi ħalb olup ħaşât vezninde oldu ma' nâ-yı lağvîsi tahâret ve nümâ ve bereket ma' nâlarına olup şer' ide ħavâyic-i aşliyyeden fazla dînde fâriğ olan nişâbıñ ba' de cevelânü'l-havl rebî' -i ' aşrını niyet ile fuķarâya a' tâ etmekden ' ibâretdir zekât-ı şer' iyye evsâh-ı mâli izâle ve nümâ ve berekete sebep olması ' alâķa-yı naķldır. (**tezkiye**) Tađtiye vezninde tef' il bâbınıñ muṭarrid olarak maşdarîdir ṭhur ve pâk eylemek ma' nâsına.

(a' tā) Mafşūr olarak a' şā ve memdūd olarak cezā veznlerinde tayyib-i nefis ile āhire verilen şey' -i mergūba denir ' a'ıyye gibi.

161 *Ḥacc tavāf-ı Ka' bedir hem bere dindi zezeme*
Yeşrib ü Taybe Medine Mekkedür Ummü'l-ḳurā

(ḥacc) Hāniñ fetḥi ve cimiñ teşdidiyle luğat de muṭlaḳ ḳaşd yāhud şey' -i mu' azzamı ḳaşd etmege denir şer' ide eşher ḥacda şerā' it-i maḥşūşaya mülābis olarak Ka' be-i Mu' azzamayı ḳaşd ve tavāf etmektir. Nāzımıñ zāhir ' ibāresinden ḥac faḳat beyt-i mu' azzamı ṭavafdan ' ibāret olması münfehım olur ma' -i hizā ḥacıñ erkān-ı şelāsesi olan iḥrām ve ḳafe-i a' rafa ve ṭavāf ziyāretten birisi olmasa ḥac olmaz bu takdīrce

Ḥac ṭavāf ve ḳafe ve iḥrām zezem biredir

denilse evlā olurdu lākin vuzūḥ murāda binā-yı eşher erkān-ı ḥac ile iktifā eyledi. (ṭavāf) Bir nesneniñ etrāfında devrān itmektir. (bi' r) Bāniñ fetḥiyle cüz' vezninde efzal miyāhü'l-arz olan Allah Te' ālā aleyhi ve sellem ism-i ḳadimidir. (Taybe) Tāniñ fetḥi ve yā-yi müşennāt taḥtiyyeniñ sükūniyle ve yāyı elife ḳalble tābe ve yāniñ teşdidiyle Taybe ve mimiñ zammı ve yāniñ teşdidiyle muṭaybe esmā-i Medīne-i münevverendir. (ümmü'l-ḳurā) Ḳāfiñ zammıyla Mekke-i Mükerrreme şeref-hā نك الكي يوم اللي الكي künyesidir ḳable'n-nām olmağla cem' -i cihātdan kendine ḳaşd ve teveccüh olundığıçün yāhud ḥarām kāfe-i buldāndan refi' ü' ş-şān olduğıçün yāhud küre-i arzı duḥū ve baş Mekke-i Müşerrefeden olduğıçün cem' -i bilādīñ aşl ve mebdē' i meşābesinde olmağla ümmü'l-ḳurā itlāk olundu nüş-i maṭbū' ada mirā' -ı evvelde Ka' be bedeline Mekke ve mısrā' -ı şānide Mekke maḳāmında Ka' be vāḳi' oldı zāhir bu ki ḳalem ṭāb' ından ya ḳalem-i nāsıḥdan sehv ola zīrā ṭavāf olunan zāt Ka' bedir Mekke degil ümmü'l-ḳurā Mekkedir faḳat Ka' be degil.

162 *'İd-i adḥā mevsim-i ḳurbāndaki bayrāmdur*
Naḥr ü uḍḥiyye daḥı ḳurbān ber-vefḳ-i rızā

(39) ('īd-i adḥā) Ehr-i zi'l-ḥiccenīñ onuncı on birinci on ikinci günlerinde olan 'īd-i sa' d mü' mininden ki ḳurbān bayramı ta' bīr olunur. (naḥr) Baḥr vezninde insandan ve sā' ir ḥayvāndan şadriñ a' lāsı yāhud mevzi-i ḳulādadur ve naḥr bāb-ı şālīşden masdar olarak ḥayvān mevzi-i ḳulādadan zebḥ etmek ma' nāsına gelir ' id-i adḥaya yümü'n-naḥr tesmiye olundığı evvel günlerde lā' id velā yuḥşā olundığıçündür nāzımıñ ḳurbān olunan ḥayvāna naḥr itlāk etmesi naḥrinden ya' ni boğazından zebḥ olundığına binā-i mecāzdır. (uḍḥiyye) Hemzeniñ zammıyla ve kesriniñ cevāz ile şibḥ vaḳtiniñ ismiyle tesmiye kabīlinden olarak eyyām-ı naḥriñ

ekser bā-ḍahvelerinde taḳarrüb eli Allah ḳaşdıyla esnāf erba‘-ı ḥayvāndan zebḥ olunan ḥayvān-ı maḥşūşanıñ ismidir aḍḥiyyeniñ cem‘i ayādi vezninde aḍāḥi gelir müfredinde ve cem‘inde yāniñ teşdidıyla ve ḳurbān-ı mezbūre aḍāhiyye denildiği gibi ḍāhiyye de denilir taḥiyye vezninde cem‘i taḥyāyā vezninde ḍuḥyāyā gelir ve ḍuḥa-i merḳūmeye hemzeniñ fethiyle aḍḥā da denilir cem‘i aḍḥi gelir yümü’n-naḥre ‘īd-i aḍḥi denildiği bu cihetdendir. **(ḳurbān)** Ḳur‘ān vezninde kendiyile Allah Te‘ālā ḥazretlerine taḳarrüb olunan niceniñ ismi olarak ‘Arabīdir cem‘i ḳurābīn gelir Türkīde şuyū-ı ḥasebiyle tefsīr ḳılındı. **(ber-vefḳ-i rızā)** Terkībinde ber lafzı Fārisīde a‘li ma‘nāsına isti‘lā içündür Cenāb-ı Rabbü’l-‘izzetiñ rızā-i şerīfine muvāfaḳat üzere demektir.

163 *Şā‘imūn oruc ḥıttıcılar oruc şavm u şıyām
Fıtr oruc açdığı şeydir ehl-i şavmiñ evvelā*

(şā‘imūn) Şā‘imiñ cem‘-i sālimidir cem‘-i mükesseri şādlarıñ zammı ve vāv ve yālarıñ teşdidıyla şavām ve şıyām ve şavm ve şıyyem gelir şā‘im oruc ḥıttıcı demektir. **(şavm)** Yevm vezninde **(ve şıyām)** ḳıyām vezninde luḡatde muḥallaḳa imsāk ma‘nāsına ki ta‘āmdan ve kelāmdan ve sālir ef‘ālden kef-i nefese e‘amdır şer‘de ḥulū‘-ı fecrden ḡurūb-ı şemse ḳadar ehlinden sādur ve nite muḥāver olarak muḥḫrāt-ı şelāşeden imsāktır ki Türkīde oruc Fārisīde rūze denir. **(faḫr)** Fāniñ kesriyle şavmiñ zıddıdır ya‘ni şanmaḳ ekl ve şurbudur bu cihetden ‘īd-i şıyāma ‘īd-i faḫr denir ve faḫr şā‘imiñ kendiyile ifḫar edip oruç açdığı me‘kül ve şerūba ıtlāk olunur şabūr vezninde füḫūr gibi nāzım-ı taḫrīr ehl-i şavm ta‘biriyle ehl-i küfrüñ ve ḥā‘iz ve nüfesā olan nisā-i mü‘minātuñ ol ḫalde şavma ehl olmaḳlarından anlarıñ muḥḫrāt-ı mezbūreden imsāklarına şer‘de şavm ıtlāk olunmadığına imā buyurdu.

164 *Taḫrī ḥavfiyla ḫarāmdan iḫtirāz itmek vera‘
İşm olmuşdır ḡünāḥ ismi şaḳınmaḳ ittikā*

(vera‘) Vāviñ ve rāniñ fetheleriyle taḳvā ma‘nāsınadır ki Allah Te‘ālāniñ ‘ıḳābından ḥavf edip muḫarremāt ve menāḫiden nefsiñi vekāye ve şebēḫātden iḫtirāz ve ictināb etmektedir. **(işm)** Hemzeniñ kesri ve şā-i müşleşeniñ sükūniyla bāb-ı rāb‘den maşdardır muḫlaḳa zenb ve ḡünāḥ ve şer‘de işlemesi ḫalāl olmayan şey‘i işlemek ve ḫuşūsa ḫamr ve ḳumār ma‘nālarıñdır cem‘i hemzeniñ mediyle āşām gelir şıfatı nā‘im vezninde āşim ve elīm vezninde ve eyyām vezninde āşām ve ceḫül vezninde eşūm gelir. **(ittikā)** İfti‘āl bābından maşdardır luḡatde muḫlaḳā bir şeyden iḫtirāz edip şaḳınmaḳ ma‘nāsınadır a‘ref şer‘inde āḫiretde muzarr olan ‘azābdan ve münāḳaşa fi’l-hesābdan nefsiñi vekāye ve muḫāfaza etmek ma‘nāsınadır ism-i fā‘ili müttakīdir ki neşāt-ı evvelīde ḫüsn-i i‘tikād ve iḫlāşa muḫārrin a‘māl-i şāliḫāt ve

terk-i münkerāt ile āhiretde nefsinin ‘āzābdan ve sūy-ı hesābdan vekāye eden kimseye dinir müttaḫīnīn mūrātīb-i selāsesi kütüb-i tefāsirde mezkūrdur.

165 *Bostān-ı Firdevs ü cennet bağına dirler dağı*
Hakk bize kılsun müyesser yessera llāhu lenā

(40) (Firdevs) Fānīn kesri ve dālīn fetḫiyle envā’-ı fevākihi ve işnāf sebzevātı cāmi’ ve müştēmil olan bağçeye denir cem’ī feradis gelir ve sekiz cennetden a’ lā derecātü’l-cinān olan cennettir cinān-ı şemāniyye eşher-i aqvāl üzere cennetü’n-na’im cennetü’l-’adn dārü’l-ḥuld zārü’l-ḫarār dārü’s-selām cennetü’l-me’vā cennetü’l-firdevs ve vesīledir. **(yessera llāhu lenā)** Allāh Te’ālā cennet-i firdevsi bizlere müyesser ve sühütle ya’ni belā ‘āzāb ve lā-cenāb naşīb eylesin demektir. Müyesserü’l-lāh taḫdīrinde mef’ül zamīrini maḫzūfdur. Müyesser tef’il bābından māzī müfred-i ḡā’ibdir. Müyesserü’l-lāh cümlesi lafzen ḫaberdir ma’nā-yı inşā’ ve du’adır vukū’na izḫār hırş için ḫaber sīgasıyla irād buyurdu.

166 *Hem kıyāmet sâ’at anda şübhe yok lâ-raybe-fih*
Hāviye nār-ı cehennemdir bizi hıfz it kınā

(sâ’at) Kıyāmetden ‘ibāretidir ki nefḫa-yı şāniye yāḫūd şalişeden sonra tā fırḫa-yı imān cināne ve zümre-i taḡyān nirāne düḫūl edince kadar ki ihyā-yı envāt ve ḫāffe-i ‘araşāt ve muḫāsebe-i a’ māl ve aynā-yı devāvīn ve naşb-i mevāzīn kendide vāḫi’ olacaḫ yevmü’t-tenād tavīlü’l-ımtidādīn ismidir. **(kıyāmet)** Dağı ‘Arabīdir Türkīde şuyū’ı için cem’e vāḫi’ oldu Fārisīde ristehiz ve ristehir ve ristāḫir ve rüz-ı şumār derler. **(lā-reybe-fih)** Terkībinde lā nefi cinsdir reyb şekk ve şübhe ma’nāsınadır fī zarfiyyet içündür zamīr-i mecrūr terkīb-i mezbūruñ ḫablinde mezkūr olan şibh-i rāci’dir meşelā hezāü’l- kelām lā-reybe-fih gibi yāḫūd yüm-i i’ tibāriyla sâ’ate yāḫūd kıyāmete rāci’dir ya’ni yevm kıyāmetiñ vukū’ı muḫbirin-i şādıḫīn olan enbiyā-yı a’zām ‘aleyhimü’s-selām ḫazerātınıñ vaḫy-i ilahi ile müttefikü’l- kelām olarak ḫaber-i mütevātirleri ile reyb ve şekke maḫall ve muḫtemel degildir. **(hāviye)** Derekāt-ı cehennemden biriniñ ismi yāḫūd muḫlaḫā esmā-i cehennemdendir ḫaḫime ve lafzı ve sefer ve sa’ir ve caḫīm gibi. **(kınā)** Lafzında ḫaf lafif-i mefrūk olarak ve fī yaḫından emr-i ḫāzır sīgasıyla du’adır hıfz it ma’nāsına aşlı hemzeniñ kesriyle oḫ idi fā’ide-i taşrīf üzere a’ lālden soñra ḫaf ḫaldı nā-mütekellim ma’a’l-ḡayr zamīri olarak fī’l-i emriñ mef’ülüdür bizi demektir.

167 *Ṭođrı yol ancak hidāyet şāh-rāhı semtidir*
Eş-şırātu 'l-müstakīm innemā şavbu 'l-hüdā

Mısrā'-ı evvel şāniniñ tefsir ve tercemesidir. (**şırāt**) Sirāt vezninde ve mürādıdır ıarık ve sebıl gibi yol demektir. (**müstakīm**) İstikāmet ile muttaşif ya'ni ıoğrı olan şey'e denir. (**innemā**) Ḥurūf-ı müşebbehe bil-fi'lden olan an kelimesiyle mā-i kāfeden mürekkebe olarak ıuruk ıaşrındandır ancak ma'nāsını ifade eder ve dā'imā cümle haberiyye üzerine dāhil olur nāzımın bu kelāmında innemāniñ medhūli olan cümlelerin mübtedāsı maḥzūfdur innemā hū şavbu'l-hüdā tağdirindedir. (**şavb**) Şevb vezninde semt ve ıaraf ve cānib ma'nāsınadır. (**hüdā**) Ḥudā vezninde hidāyet ya'ni maṭlūba müşil-i delālet ma'nāsınadır. (**şāh-rāh**) Fārisidir açık ve işlek ulu yol ve ıarık-i cāde ma'nāsına Türkide de zebān-zeddir.

168 *Fā'ilātün fā'ilātün düre-i baır-i remel*
İfhemū siz añlayıñ vezni bu hazā veznuhā

Ya'ni bu kıı'a beır-i remel müsemmenü'l-cezādandır ki her bir mısrā'ı tağti' olundukda dört kere fā'ilātün vezninde olur lakin bu kıı'ada hızf-i 'ali vardır ya'ni 'arūzınıñ āhirinden sebeb-i hafif ki fā'ilātün lafzından tündür işkāt olunub fā'ilā kaldığdan sonra fā'ilün oldu imdi her bir mısrā'ı fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün olub baır-i remel maḥzūf olur. (**düre**) Dālin zammı ve rāniñ teşdidıyla büyük incü dānesine denir dürr-i yetim dürr-i şeh-vār gibi lakin mađāmda dürreden murād isti'āre ıarıkıyla bu kıı'anın ḥāvı olduğı elfāz nefise-i mergūbedir elfāz-ı mezkūreden nāzımın dürr ile ta'biri baırın ma'nā-yı lağvısi olan deryāya ihām ile mürā'āt-i nazire ri'āyet (41) içündür. (**ifhemū**) Fehmden emr-i muḥātab cem'-i mezkūrdur siz fehm idiñ ya'ni añlayıñ demektir. (**hazā vezn-hā**) Terkıbinde hā harf-i tenbiyye zā meşār-ı ileyh müfred-i müzekkere mevzū ism-i işaretdir bu ve şu demektir vezn-hā mü'enneş zamiri kıı'aya rāci'dir ya'ni bu kıı'a-yı mevzūneniñ vezni ve tağti'i budur demektir.

FEHĀZĀ DURRU NAZMİN LUĞATİ'L-ĤIYLETİ'L-ULYĀ

(**fehāzā**) da fā istināf naıvi yāḥūd maḥzūfdan mebnī-i fā-i faşihadır 'izā 'arefte kıı'ayü'l-şer'ie ilkā-yı sem' ve şarf-ı zihn eylemek zımnında muḥātaba tenbiye ve te'kid olunur zā-yı müfred müzekere mevzū' ism-i işaretdir ve merfū'ü'l-ıal olarak mübtedādır meşārü'l-ileyhi kelām-ı manzūm i'tibār ile mābe'dindeki kıı'adır. (**dür**) Dālin zammı ve rāniñ teşdidıyla incü ma'nāsına mübtedāniñ haberidir (**nazm**) LuĖatde dizmek ma'nāsına maşdardır lakin bu mađāmda ism-i mef'ül ma'nāsınadır manzūm ya'ni dizilmiş ma'nāsına dürrün nazma izāfeti mevşūfiñ şifata izāfeti qabilindedir edāt-ı teşbīhi hızfıla teşbīhe belığdir. (**fi-luĖāt**) Terkıbi carm'ü'l-cürür zarf müstakırr olarak dürr manzūmeniñ şifatu yāḥūd mübtedāniñ ḥayr ba'de haberidir. (**luĖāt**) LuĖatiñ cem'idir luğat eşnāf-ı insāndan her sınıf ve her tā'ife Ėarāz

ve merâmlarından kendiyile ta‘bîr itdikleri eşvât ve elfâzdan ‘ibâretidir. **(hilye)** Hânî kesriyle hilkât ve şüret ve şıfat ma‘nâlarında müsta‘meldir. **(‘alyâ)** ‘Aynî zammıyla a‘lânî mü‘enneşi olarak hilyeniñ sıfatıdır.

Maşşül-i ‘ünvân şu kıt‘a-yı âtiye hilkât-ı ‘alyâ-yı nebî ‘aleyh-is-selâm ve şüret-i müstesnâ-yı peygamber kâfe-i enâmîñ luğatini beyân-ı huşûsatda dürr manzûm gibi maqbûl ve mergûbdur demek olur.

169 *Şıfatdır hilye ammâ şüret-i hüsniyledür ma‘nâ
Melih öyle güzeldir kim hoş-üslûb ola ser-tâ-fâ*

(hilye) Hânî kesriyle hilkât-i hüsne ve şüret-i müstaḥsene ve şıfat-ı cemîle ma‘nâlarıdır. **(melih)** Emîr vezninde melâḥatden şığa-i müşebbehedir mütenâsibü’l-endâm hûb ve dilber ma‘nâlarıdır. **(hoş)** Fârisîdir eyü ve güzel demektir. **(üslûb)** Tarz ve tavır demektir. **(ser-tâ-pâ)** Fârisîdir başdan ayağa kadar demektir ya‘ni erike-nişîn kaşr-ı cemâl şalla‘l-lâhi Ta‘âlâ‘aleyhi ve sellem ḥâzretleriniñ cesed-i şerîfleri mine’r-râsi ile’l-kademi cihetü câmi‘a ḥüsn ve cemâl idi nitekim Ḥâkânî hilye-i pâk-i nebî ‘aleyhi’s-selâmda buyurur.

*Ehl-i ḥüsnüñ iken a‘lâsı idi
Katı şîrîn ü dil-ârâsı idi
Ekmelü’l-ḥulk idi ol hûb-ı ḥişâl
Zü’l-celâl itmiş idi feyz-i cemâl*

170 *Melâḥat ol güzelliğdür ki artar ḥüsni baḫdıkca
Besîm oldur ki güldükce gül-i ḥandân olur gūyâ*

(melâḥât) Bâb-ı evvelden ve şâlişden olarak maşdardır Fârsda ân ve ḥüsn rûz-ı efrûz ta‘bîr olunan ma‘nâyadır ki cezb kılub uşşâk aña menûṭ bir ḥâlet-rev ḥaneyeye bir keyfiyyet ve cüdâniyyedir. Lisân ile ta‘bîr ve kalem-i taḥrîr olunmaz ancak müşâhede-i zevk selîm ve mükâşefe ṭab‘-ı müstaḫîmle ma‘lûm olur ḥüsn ḥudâ-dâddur nâzım-ı merḥûmîñ artar ḥüsni baḫdıkca ta‘bîri şâ‘iriñ

إذا حسنا جهيد کو ازدم نظران

mışrâ‘ına imâdır ya‘ni zât-ı bîh-metâyı nebî ‘aleyhi’s-selâm da müdi‘ ve mevcûd olan daḫâyık ḥüsn ve cemâl-i im‘ân nâzar ve diḫkât olduḫca ân bân min ḥaysü’z-zuhûrumuz dâd olur demektir. **(besîm)** Bâb-ı şâniden şıfat-ı müşebbehedir ḥüsnu’l-zuhk ve laṭîfü’t-tebessüm ma‘nâsına ki güldükce henüz açılmış gül gibi mergûb ve maṭbû‘bü’l-ḫulûb olur nitekim Ḥâkânî Hilye’sinde buyurur:

*Gülse i'zâz ile ol fahr-i mülk
Ne felek dir idi el-‘izzetü lek*

*Gül-i handâna dönüb açsa dehân
(42) Feyz-i nûr eyler idi ol dendân*

*Bâg-ı hüsn içre o rûy-ı rengîn
Bir açılmış güle beñzerdi hemîn*

*Zâhir olurdu ziyâ-yı envâr
‘Aksi divâra düşerdi her bâr*

(handân) Gülici ve açılıcı ma‘nâsına. **(güyâ)** Meşelâ ma‘nâsına Fârisîdir şuyû‘ ı hasebiyle tercemedен cüz kılındı.

*171 Dü-çeşmi karadur nûr-ı siyeh-veş ed‘acü’l-‘ayneyn
Ed‘ac ol ince kaşlu kim çekilmiştir hilâl-âsâ*

(ed‘acü’l-ayneyn) İzâfetle gözleri kara demektir zîrâ **(ed‘ac)** bâb-ı râbi‘den olarak aḥmer vezninde şıfat-ı müşebbehedir da‘c fethateynle taleb vezninde ve da‘ce dâliñ zammı ve ‘ayniñ sükunıyla ğurfe vezninde maşdarlardır göz-i vâsi‘ olarak siyâhı şedîd olmak ma‘nâsınadır ki muḥassin-i ‘uyündandır âhû gözi nâzım-ı merhûmiñ beyânı bu ma‘nâya mebnîdir ba‘zı kütüb-i luğatde da‘c ve da‘ce gözün beyâzı ziyâde beyâz ve siyâhı ğâyetde siyâh olmağla mübîndir hürü’l-‘ayn gözleri gibi Hâḳânî-i merhûm Ḥilyesinde:

*Göziniñ ağı beyâz idi katı
Ruḥları şâf idi sâfi şıfatı*

*Hem siyâhı idi ğâyetde şedîd
Bir idi aña qarîb ile ba‘îd*

*Vâsi‘ vü ḥüb-ı laṭîf idi gözi
Nûr-ı maḥz idi sa‘adetlü yüzi*

buyurduğu ma‘nâyı şâniye mebnîdir. **(aynîñ)** Göz ma‘nâsına olan ‘ayniñ teşniyesidir. **(dü-çeşm)** ‘İbaresinde olan dü lafzı Fârisîde esmâ-i ‘adeddendir iki ma‘nâsına çeşm Fârisîdir göz ma‘nâsına. **(nûr)** Zâhir-i nefse maḥzarü’l-ğayre ma‘nâsına olduğu zâhirdir. **(siyeh)** Fârisîdir siyâhdan muhaffefdir. **(veş)** Lafzı vâviñ fethiyle Fârisîde edât-ı teşbîhdır gibi ma‘nâsına. Elfâz-ı mezkûre her ne kadar Türkî degil ise de elsinе de zebân-zed olmağla tefsîr vâқи oldu. **(ezecc)** Bâb-ı râbi‘den olarak şıfat-ı

müşebbehedir hem ince hem uzun kaşlu kimseye denir ki elsine de kalem kaşlu ve hilâl kaşlu ta' bîr olunur meḥâsin-i ḥüb-rüyandandır mü' enneşinde zecâ denilir. يقال يا' ni câmi' i maḥâsin-i ' âlem şalla'l-lâhü Te' âlâ 'aleyhü ve sellem ed' acü'l-'ayneyn olduğu gibi ازج جبين لعا idi ki mübârek kaşları mah-nev gibi daḳîḳ ve ṭavîl idi nitekim Ḥâḳânî Ḥilyesinde buyurur.

*Böyle naḳl Ḥakîm bin Ḥüzâm
Ḥam-ı ebrû-yı resûli a' lâm*

*Görinür idi hilâl ile şerîk
Mâh-ı nev gibi ṭavîl ü bârîk*

*Çekme pür kâr-ı ezel aña mişâl
Kaşı pergârına beñzerdi hilâl*

*Ḳâb-ı kavseyn tezekkürde a' yân
Â' raz ol kaşı kemân idi hemân*

(hilâl) Mâh-ı nev gibi yeni ay ma' nâsınadır. **(âsâ)** Fâriside veş lafzı ve çün lafzı gibi edât-ı teşbîhdır.

172 *Ḳapağında siyeh kirpikleri çok ehdebü'l-eşfâr
Gözi ḳudretten olan sürmeli ekḫel zihî ra' nâ*

(ehdebü'l-eşfâr) İzâfetiyle göziniñ kirpikleri çok kimseye denir ve uzun kirpikli kimseye denir zîrâ ehdeb aḥdeb vezninde bâb-ı râbî' den olarak şıfat-ı müşebbehedir. **(eşfâr)** Hemzeniñ fetḫiyle ebrâr vezninde şîniñ zammı ve fânîñ sükûnıyla şüfreniñ cem' idir ki göz ḳapağında kirpik biten yeriñ ismidir. **(ekḫel)** Bâb-ı râbî' den şıfat-ı müşebbehedir maşdarı ṭaleb vezninde keḫldir ki kirpikler bitdiği yerde ḫalkı olan siyâhlığa denir gözi âhü gözi gibi ḳudretten sürmeli kişiye ekḫel denir mü' enneşinde keḫlâ gelir göze ve şâḫibine vaşf olur yuḳal recelü'l-kehl ve imreet keḫlâ ve ' ayn-ı keḫlâ. **(zihî)** Zânîñ kesriyle luğat-i Farsda ne güzel ma' nâsına kelime-i taḫsindir. **(ra' nâ)** Mechülü'l-mebnî olarak maḫbûb ve a' lâ ma' nâsında şâyî' dir ya' ni aḫsü'l-maḫlûḳât 'aleyhü ekmelü't-taḫiyyât ḫazretleriniñ mübârek göziniñ ḳapağında siyâh kirpikleri çok idi mübârek gözleri ḳudretinden sürmeli idi nitekim Ḥâḳânî Ḥilye'sinde buyurur:

*Tîr-ı müjgânî siyâh idi anîñ
Târ-ı gîsûsı gibi ḫûr anîñ*

*Ƙara kirpik degil ey ehl-i uşul
Sürme-i leyle-i mirâc idi ol*

*Mülk-i cân u dil-i uşşâka meger
Nâvek-i endâz idi ol kirpikler*

*Meyl-i ekhel itmez idi bî-teklîf
Ekhelü'l-‘ayn idi ol zât-ı şerîf*

*Ekhel kudretle mekhel idi ol
Her huşûşıyla tekemmül idi ol*

173 (43) *Beyâz şâf çeşmi câ-be-câ humretlüce eşkel
Açık kaşludur eblec kim ola gâyet cebîn-ârâ*

(eşkel) Aḥmer vezninde şıfatdır göziniñ beyâzında kırmızılık olan âdeme denir ki kırmızı ala olur meḥâsin-i ‘uyündandır. (eblec) A‘rec vezninde şıfatdır iki kaşınıñ arası vâzıḥ ve açık olan âdeme denir ki açık kaşlu ta‘bîr olunur nitekim çatık kaşluya aḳren derler ya‘ni server-ı ḥübân-ı ‘âlem şallallâhü Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ḥâzretleriniñ ‘ayn-ı raḥmet olan dîde-i Ḥaḳ-dîdeleriniñ beyâz-ı ḥâlişi eşnâsında aralık aralık kırmızılık var idi ve mübârek kaşlarıñ mâbeyni mûdan ‘ârî olarak şâf ve berrâḳ ve zıyâ-güster idi ve mübârek cebhesine be-gâyet zîb ve fer vermişidi. Nitekim Ḥâḳânî buyurur:

*Mest-i ‘aşk olmağın ol çeşm-i ḥumâr
Ḥumrete mâ‘il idi bir miḳdâr*

*Dîdesine ne idi dirseñ o âl
Daḥı çeşminde idi câm-ı visâl*

*Görmemişdi raşad-engiz kadar
Gözleri gibi Ḥudâyı gözler*

*Daḥı mâlikle Ebü Hâle didi
Mâh-inev gibi açık kaşlu idi*

*Kaşınıñ gûşe-i pîç ü tâbı
Câmi‘-i ḥüsnüñ idi mihrâbı*

*İki ebrūlarınıñ arası hem
Sim-i ḥaliş gibi idi her dem*

elfaz-ı tefsir ma' naları şerḥden münfehim olur.

*174 Esilü'l-had degirmi ruḥları tolayı bir mikdār
Tele'lü' parlamak mānend-i bedr āsumān-pīrā*

(**esilü'l-had**) İẗāfetle yüzi pek müdevver olmayıp bir mikdār tolanı ve sivrek olan kimseye denilir zīrā elfaz-ı esil emir vezninde bāb-ı ḥamiden sıfatdır ṭavīl ma' nāsına. (**had**) Teşdīd ile ruḥ ya' ni yañak ma' nāsına. (**tele'lü'**) Zıya ve lame' ān ki parlamak ta' bir olunur ya' ni ecmel olan 'aleyhü'ş-şalavāt ve selām hazretleriniñ vech-i münevver müdevverleri bir mikdār ṭala ve leyle-i bedre ḳameriñ eflāke zīb ve zīyā verdiği gibi vec-i nebī 'aleyhi's-selāmda müdi' olan zıya ve envārdır ve dīvāra şāmil olurdu nitekim Ḥākānī buyurur:

*Rūy-ı rahşānı değirmiydi anıñ
Nitekim cürmi meh-i tābānıñ*

*Gün gibi baksañ o rūy-ı ekmel ḥazretleriniñ
Sebūruñ gibi görünürdi sehl*

*Şöyle bir nūr idi ol vech-i hüsn
Aña bakılmaz idi şavḳından*

*Vāzıḥ itmişdi o yüzden fettāḥ
ایتہ نیدو فیہا مصباح*

*Āfitāb-ı ruḥ rahşān-ı nebī
Māhitāb eyler idi tīre şebi*

Elfaz-ı sā'ire beyt-i hāşıl-ı ma' nādan müstebān olur.

*175 Münevver burnunuñ ortası riflatluca aknāü'l-enf
Yüzi gül-reng olandır ezherü'l-levn melek-simā*

(**kanāü'l-enf**) İẗafetle ḳaşaba-i enfiñ ortası fi'l-hamle rif'atlu ve yüksekce olarak delikleri nev' ā ṭarca olan kimseye denir ضسق و الخرين ته الكصب ضيق المنخر ينو يقل في انفه قني و هو و نتو سطاقسسته zīrā aḳnā ahmer vezninde ve şıfattır maşdarı a' şā vezninde aḳnādır ki burnuñ ortası bir mikdār tümsekce ve delikleri ṭarca olmaḳtan ' ibaretdir

muḥāsın-i enfendir. **(enf)** Burun ta‘bir olunan ‘uzv ma‘nāsınadır ya‘ni istiḥmam-ı revāyih kurb-ı Ḥudā-yı Ehram zāt-ı pāk‘itr-nāk humāyunlarına huşuş ve selem nebi‘aleyhi’s-selāmıñ mübārek burnunuñ ortasında nev‘ā yükseklik var idi kemā ۱۱
اوضحه -Ḥākānī

*Meh cebin ile o beyni şerif
Ḥüb ve hem-vār idi mevzūn u laṭif*

hācibine qarīb olduğı yer

*Bir sehl yükseklik idi dir cābir
Görinürdi o nebi-i ‘Arabī
Karşudan mürtefi‘ü’l-enf gibi*

(ezherü’l-levn) İzafetle levni be-gāyet hüsn ve şahvet üzere olan şey’e dinir mü’enneşi zehrā gelir bin-ünebi ‘aleyhi’s-selāma Fātımaü’z-Zehrā tesmiyesi bu ceḥddendir ya‘ni mazhar-ı nūr-ı cemāl ‘aleyhi şelavāt ve mülkü’-Ta‘ālā hazretleriniñ zāt-ı mülk simāt-ı hüma bunları gāyet hüsn ve leṭafet üzere aḳ ve berrak çehre ve dil-güşā sirac-ı vehhāc gibi ziya-pāş ve zāt-ı işrāk idügi meşhūr āfāk idi kembeyne’l-Ḥākānī:

*İttifāk itdi bu ma‘nāda ümem
Ezherü’l-levn idi faḥr-i ‘ālem*

*Yüziniñ ḥaliş idi ağı katı
Ruḥları şāf idi şāfi şıfatı*

*Reng-i ruyı gül ile يكدك idi
Gül gibi kırmızıya mā’il idi*

(44) *Anı Haḳḳ āyine-i zāt itdi
Zāt yakasına mir’āt itdi*

176 *Dalü’l-fem olan şakḳ-ı dehānında biraz vüs‘at
Odur eşneb ki incü dişleri şāfi vü bī-hemtā*

(**Dalü'l-fem**) İzâfetle ağzının şağında mu'tedilce vüs'at olan kimseye itlâk olunur. (**eşneb**) Aşmer vezninde vaşfdır dişleri incü gibi âb-dâr ve tâb-dâr ve ince ve şafive hem-vâr olan kişiye denir ya'ni merkezine dâ'ire gün ve mekân 'aleyh-i şalavâtü'r-rahman hazretleriniñ menbi'-i cevâmiü'l-kelim olan dehân-ı feyz âşiyânları muhâsen-femden olan vüs'at mu'tedele ile vâsi' ve mübârek dişleri dürr-i meknûn gibi şâfi ve berrâk ve bî-nazir idi kemâkü'l-Hâkânî fi'l-Hilye:

*Havz-ı hüsn içre o insân-ı güzîn
Sîn yâ-sîn idi güyâ ki hemîn*

*Ya'ni olmışıdı odur meknûn
'Âleme bâ'ış taķrîh-i 'uyûn*

*Silk-i cevher gibi ol
Şu'le-dâr idi dimiş ehl-i maķâl*

*Olmasa dişleri muşbâh-ı zulm
Zulumât içre kalurdı 'âlem*

177 *Dürr-i dendâni seyrekce dizilmiş eflecü'l-esnân
Senâyâ zîr ü bâlâ dört 'aded ön diş ki pek zîbâ*

(**eflecü'l-esnân**) İzâfetle seyrek dişli kişiye denir zîrâ eflec fetḥateynle bâb-ı râbi' nin maşdarı olan felciden şıfat-ı müşebbehdir. (**esnân**) Diş ma' nâsına olan siniñ cem' idir. (**sanâyâ**) Pirâyâ vezninde seniyyeniñ cem' idir. Seniyye iki aşğıdan iki yukarudan dört 'aded ön dişleriñ her birerlerine denilir ya'ni ol efşah-ı inâm 'aleyhü's-şalavât ve'l-selâm hazretleriniñ hem-reng dürr-i nazîm olan mübârek dişleri pek şık olmayub miyânlarına ḥulûli mümkün olur derece açık ve seyrekce idi ve senâyâ itlâk olunan altlı ve üstli dört 'aded ön dişleri pek zîbâ ve yaraşıklı idi. Nitekim Hâkânî buyurur:

*Dişleri şâf idi hem seyrek idi
Rişte-i dâne-i dördün yek idi*

*Güyiyâ ol dürr-i dendân nefis
İki mısra' idi mevzûn u selîs*

*La'line virmiş idi hsn ü cemâl
Dişleri iki dizi incü mişâl*

*Anîñ öñ dişleri itdikce zuhur
Zâhir olurdı hemân şu‘le-i nûr*

*Şöyle ifrâtle harķ eyler idi
Meclisi maṭla‘ şarķ eyler idi*

178 *Siyeh-mû top sakallı zâta keşşü’l-lıhye dirler hem
Biraz müyi sefid-âlûd olan ekhel imiş ammâ*

(**keşşü’l-lıhye**) Kâfiñ fethi ve izafetle şık ve gür şakallı kimseye denir siyâhdan ve şarıdan ve kamrâldan e‘ammdır bu şüretde siyah mü Türkînin tefsirde medḥali yokdur ancak hâye-i sa‘âdetde vâқи‘-i beyân için irâd olundu. (**ekhel**) Şaḳalına قرسيوب جور و ادضا عنده شيخوخت emâresi zâhir olan kimseye denir ya‘ni Nâbî merhûmuñ:

*Hâzin cennet olur ḥuccet-i iflâs be-kef
Kemterîn müyuñ iderlerse behişt içre murâd*

Beyt-i beligiyle vaşf buyırdığı müy-ı ‘âlem-hâ-yı resûl-i Ekrem şalla’l-lâhü Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemden ba‘zı olan laḥye-i mübârekeleri siyâh ve uşûlî sık ve gür olarak ṭüb idi ya‘ni kıvırcık da deĝil idi ve tâvil müstersil de degil idi mübârek laḥyesinde eşaḳ akvâl üzre on yedi ‘aded târ-ı beyâz zâhir olmuş idi nitekim Ḥâkânî müşikâf bu ma‘nâyı eder.

*Diş-i pâkinde uşûlî çaĝ idi
Katı çok târ-ı beyâzı yaĝ-idi*

*Şeb kadar idi o riş makbûl
Tâ meger süre ve’l-yıl idi ol*

*Ne kıvırcık ne dırâz idi katı
İ‘tidâl üzre idi her cehti*

179 *Ḳalınca üstühânlarla kavî ḍaḥu’l-‘ızâm oldı
Hem orta boylu tâm-ul-ḳad mişal-i serv-i müştēsñâ*

(**ḍaḥu'l-‘ızām**) İzâfetle iri ve kalın kemüklü kavîü'l-bünye kimseye denir zirâ daḥm dâdîñ fethi ve ḥâniñ sükûniyla ‘azim ma‘nâsına. (**ıẓām**) Kemük ma‘nâsına olan ‘uzmuñ cem‘idir. (**üstühân**) Kitâbetde şâbit teleffuzda sâkıṭ ḥa‘ce ve cevâhir gibi vâv-ı ma‘düle ile kemük ma‘nâsına Fârisîdir. (45) (**tâmu'l-ḳad**) İzâfetle reb‘ ve vasaṭü'l-ḳâme gibi orta boylu ma‘nâsınadır ya‘ni yektâ-nişin-i ḳaşr celâl ve cemâl ‘aleyhü şalavâtü'l-mülkü'l-Ta‘âlâ ḥâzretleriniñ cedd-i şerîfleri iri kemüklü merdâne ve kavîü'l-bünye idi ve ḳâmet-i vâlâları serv-i müsteşnâ gibi mevzûn ve muntaẓam ve orta idi. Nitekim Ḥâḳânî buyurur:

*Vaşf itdiler o ma‘nâ-yı nesebi
Didiler iri kemükliydi nebî*

*Üstühân-ı beden-i pâki tamâm
Ya‘ni cisminde olan cümle ‘ızâm*

*Her biri iri vü merdâne idi
Şûret ü sîreti şâhâne idi*

*Orta boylu idi ol sidre-i maḳâm
Ortalıḳ anıñile buldı niẓâm*

*Seyr iden mu‘cize-i ḳâmetini
Didi heb medḥ idüben ḥâzretini*

*Görmedik böylece gül-rüy güzel
Ten güzel boy güzel boy güzel*

*Ne ‘aceb olsa vasaṭ-ı ḳad resûl
Ümmete vâsiṭa-yı ḥâḳ idi ol*

180 *Muvâfiḳ ḥüsn-i ḥilḳatle cesîm endâmdır ebcel
Ki âfâḳa ola nûr-ı mücessem-veş ziyâ-baḥşâ*

(**ebcel**) Aḥmer vezninde bâb-ı ḥâmisden şıfat-ı müşebbehedir. ‘Azîmü'l-ḳadr olarak tenâsüb-i i‘zâ ve şekl ve şemâ‘il şâḥibi ve vecihe ve seyyid ve zîşân ve kimseye denir ya‘ni tâvus ḥoş-ḥirâm dârü’s-selâm ‘aliyyü’s-şalavâtü’s-selâm ḥâzretleriniñ bâ‘iş-i icâd-ı ‘âlim olan zât-ı ḥümâyûnları muntaẓam ḥüsn-i ḥilḳat ile cesîm ve ser-â-pâ mütenâsibü'l-endâm ve evvel-i şârıḳ maşrıḳ-ı ḥüdâyiniñ vücûd-ı pâk tabınakları nûr-ı mücessem ve şems-i zaḥı gibi ziyâ-baḥş ve pertev-endâz olduḡı eṭrâf ve âfâḳda meşhûr ve be-nâm ve ma‘lûm-ı endâmdır. Niteki Ḥâḳânî buyurur:

*Hem cesīm idi resūl-i Ekrem
Yāre şūr rūḥ-ı mücessem dir isem*

*Hāşılı ḥūb idi her ‘uzvı anıñ
Cümle āyāti gibi Qur‘ān’ıñ*

*Gevher-i kılzum envār idi ol
Şadef-i lücce-i dīdār idi ol*

*Menbı‘-i nūr idi ol zāt-ı hümām
Bilür bunı havāş ile ‘avām*

*181 Bu gūne aḥsen-i taḳvīme mazḥar server-i ‘ālem
Olur nev‘-i beşer içinde elbet cümleden a‘lā*

(aḥsen-i taḳvīm) Cins-i insāna ḥāş olan şüret ve ma‘nādan ‘ibāretdir ki kāmēt-i müstevīye ve ḥilāt-i mu‘adla ve ḥayāt ve ‘ilm ve kudret ve irādet ve tekellüm ve sem‘ ve başār ve sā’ir ārāyiş-şüret-i zāhir ve sīret-i bāṭıniye şāmildir. **(mazḥar)** Maḥall-i zuḥūr demektir. **(gūne)** Kāf-ı Fārisīniñ zammıyla ve elif-i ziyādesiyle gūne ve cins ve nev‘ ve tarz ve reviş ma‘nāsınadır ki dürlü ta‘bīr olunur. **(beşer)** İnsān mürādifidir. **(server)** Rehber vezninde Fārisīdir. Seyyid ve şāḥib-i riyāset ma‘nāsına. **(elbet)** Elbetden muḥaffefdir lā-cerem ve lā-maḥālet gibi maḳām-ı cezmdē müsta‘meldir ya‘ni ol kıt‘adan berü zıkr olunan muḥāssin cümle zāt-ı vālāsına muḥattaş olmağla mazḥar-ı tām ism-i cemil olan ecmelü’n-nām-ı ‘aleyhü’ş-şalāt ve’l-islām seyid-i ‘ālem ve nev‘ benī ādem ve sā’ir efrād-ı āferīdeniñ cümlesinden a‘lā ve ‘aẓīm oldığı cüzz-i mekre erbāb-ı ‘irfān ve taḥḳīk-gerde-i aşḫāb-ı im‘āndandır. Nitekim Nābī ‘alā tarīkū’l-ḥiṭāb buyurur:

*Muḥtevi cümle kemālātı kitāb-ı zātıñ
Olamaz ğayre sezāsında olan istibdād*

*Enbiyā cümlesi pervāne-i envārındır
Sensin ey nūr-ı nazar-gāh Hudā-yı şem‘-i murād*

*Kimine var meşel ü şibhi bulunur ‘ālemde
Muḥaşşar saña faḳat rütbe-i nefī endād*

182 *Lenā lā ŧekke fihī yoğ bizimçün bunda hiç ŧübhe
İnandık eyledik taŧdıđ âmennā vü ŧadađnā*

(**lenā**) Lām-ı iħtiŧāŧ ile mütekellim ma‘a’l-ğayr zamirinden mürekkeb zarf-ı müstaķırır olarak lāniñ isminden ħāldir. (**lā ŧekke fihī**) Terkiċinde lā nefy-i cins için istiğrākı müfiddir. (**ŧekk**) ŧübhe ve gümān ma‘nāsına yakīn makāli olarak lāniñ ism-i menbīdir ħaberi maĥzūf-ı mevcūdīdir fihī cār ma‘a’l-mecrūr lāniñ isminin ŧıfatıdır yāĥūd fihī lāniñ ħaberidir. Zamīr-i mecrūr bu kıt‘ada mezkūr olan umūruñ mecmā‘na raci‘dir tezkir ve efrād-ı mā-zıkr i‘tibāriyledir yāĥūd beyt-i āĥiriñ mazmūna raci‘dir. (**âmennā**) Ef‘āl bābından māzī-i tekellim ma‘a’l-ğayrdır inandık ma‘nāsına zīrā maŧdarı olan imān (46) inandık ma‘nāsına oldıđı kıt‘a-yı ŧer‘ide geçdi. (**ŧadađnā**) Tef‘il bābından māzī-yi mütekellim ma‘a’l-ğayrdır taŧdıđ etdik demektir taŧdıđ bir kimseniñ kelāmını ŧadađa-i nisbet eylemek ya‘ni gerçek söyledi demektir.

Ĥāŧıl-ı ma‘nā ser-levha-yı mecmu‘anıñ kelāmını ŧadađa-i nisbet eylemek ya‘ni gerçek söyledi demektir mecmu‘a-yı ĥüsn ve behā‘aliye ezke‘t-taĥıyyāt ve ve iyyāhā ĥazretleriniñ silk-i ebyāt-ı sābıkada muntazam olan ابنهاريدكرمرو ile maĥallen ve kāfe-i maŧnū‘ātdan mükerrem olan nev‘-i beŧeriñ cümlesinden aĥsen ve a‘lā oldığında mu‘āŧer ehl-i imān için aŧlā reyb ve ŧübhe oldığı zāĥir ve و هو بر اورورا aleyhi ve sellemiñ ĥıye-i mübāreklerinde vech-i meŧrūh üzere iĥbār ve beyānları ŧadıđ ve vākı‘a-yı mu‘ābıkıdır.

183 *ŧaŧub ħaldık ŧaymađdan ŧayılmaz söylemekle bu
Taĥayyernā ‘ani-l iĥŧā zā bi’n-nuĥkı lā yuĥŧā*

Mıŧrā-ı evvel tefsīr ve terceme ve mısrā‘-ı sānī müfessir ve mütercimdir. (**taĥayyernā**) Tef‘il bābından māzī-i mütekellim ma‘a’l-ğayrdır müteĥayyir olduğ ya‘ni ŧaŧırdık demek. (**‘ani-i iĥŧā**) Taĥayyür-i nāye müte‘allığ zarf-ı lağvıdır iĥŧā ef‘āl bābından maŧdardır ‘ad gibi ŧaymađ ma‘nāsına. (**zā**) Ĥarībe mevzū‘ ism-i ŧāretidir bu demek. (**bi’n-nuĥkı**) Mā-ba‘düne müte‘allığ zarf-ı lağvıdır söylemekle demek. (**lā yuĥŧā**) Ef‘āl bābından fi‘l-i muzāri‘ nefi-i istiğbāldır ŧayılmaz demektir mef‘ül-i bi‘l-vāsıta olan bi’n-nuĥkı lafzınıñ ‘āmili üzerine tađdīmi mücerred vezni muĥāfaza ve ĥarf-ı revīye mürā‘āt içündür ĥaŧır için zīrā maĥāsin-i nebeviyyeniñ nuĥk ile iĥŧāsımümkün oldığı gibi ‘aql ile ve ħalem ile ta‘dādı daĥı mümkün degildir.

Ĥāŧıl-ı ma‘nā āfitāb-ı ‘ālem-gir cemāl-i ‘āliye ŧalavātü’l-mülkü’l-Ta‘ālā ĥazretleriniñ Menbī‘ü’l-Envār ve Maĥzenü’l-Esrār olan zāt-ı meleksimāt ĥümāyūnlarında idā‘-gerde-i aĥsenü’l-ĥāliķeyn olan ŧūrī ve ma‘nevī aĥsen-i taĥvīm mürātib-i a‘daddan efzūn ve taṣvķ-ı beŧerden bīrūn bir ĥālet ĥayr-ı tefzā olmađla

kāfe-i ‘uqālā ta‘ dād-ı maḥāsin seyyidü’l-enbiyā ‘aleyhi’s-selāmi istiknāh ve istikṣāde müteḥayyirlerdir nitekim Nābī-yi mu‘ ciz‘ edā buyurur :

*Ne disem rif‘ atin ol mertebeden bir terdir
‘Arṣa nisbetle ḥabāba dinür mi bünyād*

*Senin o ṣāfiñi ‘ad itmek incündür yuḥsā
Bu kadar olmaz idi nā-mütenāhi a‘ dād*

*Sen benim ḥalk senin ecelin incündür didi ḥaḥ
Bundan a‘ lā daḥı bir mertebe olmaz müzdād*

*Çün senin zātın ola aṣl-ı ḥayāt
Ehl-i dārın ne bilsün seni ey aṣl-ı mevād*

184 *Mefā‘ ilün mefā‘ ilün budur me‘ mülümüz ancaḥ
Ḥabibin rüz-ı maḥşerde ṣeffi‘ itsün bize Mevlā*

Ya‘ ni bu kıt‘ a baḥr-ı hezec sālīm müşemmenü’l-cezādandır ki taḫṫi‘ oldukda her mıṣrā‘ ı dört kere mefā‘ ilün vezninde olur. **(me‘ mül)** İsm-i mef‘ üldür maṣdarı emeldir ki ümīd ve ricā ma‘ nāsınadır Türkīde umma ta‘ bir olunur. **(ḥabīb)** Fi‘ il-i be-ma‘ nā mef‘ ül olarak maḥbūb ma‘ nāsına ve fi‘ il be-ma‘ nā fā‘ il olarak muḥibb ma‘ nāsına da gelir bu maḥāmda ikisi de ṣāḥiḥdir. **(rüz)** Fārisīdir ‘Arabīde yüm Türkīde gün denir ve zamān-ı mümtedd ma‘ nāsına da iṭlāk olunur. **(maḥşer)** Mecmu‘ gibi ism-i mekāndır mahall-i ḥaşr ve cem‘ demektir ki zindān-ı bī-der ve dīvār ehl-i cerāim olan ‘arṣa-i hā‘ ile pür-gā‘ ile-i ‘araṣatdan ‘ibāretedir. **(ṣeffi‘)** Fi‘ il-i be-ma‘ nā fā‘ ildir ṣāḥib-i sefā‘ at olan zāta dinilir. **(Mevlā)** Ma‘ in ve nāşir ma‘ nāsına sıfātü’l-ilāhdandır çünki zābit-i nādire günün inşād etdiği ba‘ zı na‘ t-i ṣerifi zeylinde

*Cenāb-ı kibriyādan cürmüm iḥsān ile ‘afiv itdir
Severek geçmez degil ey pād-iṣāḥ ṣūret ü ma‘ nā*

*Yāḥūd maḥfi degil ḥāk-i der-i devlet-me‘ ābından
Ki erbāb-ı ṣaḥn-ı ümīd himmete olur gūyā*

*Kaşīde virse bir sulṫāna ṣā‘ ir luṫf-ı ümīd eyler
Sevindir bendeki naḥd-i ṣefā‘ atle ḥizā vü nidā*

buyurduğu mefād nice ṣā‘ irān cā‘ ize ḥāḥende re‘b-i ḫadīm memdūḥın medḥ sitāyişini ṫaleb-i ma‘ rūr ve iḥsān özine takdīm olmaḡla nāzım-ı niḥrır daḥı evlā-i memdūḥu’n-nām-ı ‘aleyhü’s-ṣalāt ve’s-selām ḥazretleriniñ **(47)** ḥilye-i pākini baṣt ve beyān ba‘ dedir yüze ger ṣefā‘ at nebüü’r-raḥme olduğın i‘ lān eder fellāh.

EL-MELİKÜ'L-‘ADL RŪḤŪ'L-‘ĀLEM YUḤYĪ'L-VERĀ

(**melik**) Emīr vezninde mülk şāhibine denir ki murād-ı pādişāhdır nitekim bu kıt‘ada gelir. (**‘adl**) Zūlmüñ naķizidir bu daḡı bu kıt‘ada gelecektir lakin bu maķāmda meliki ‘adl ile tavşif-i mübālağaya maḡmūldür yāḡūd maşdar ism-i fā‘il ma‘nāsınadır. (**rūḡ**) Māyeü‘l-ḡayāt olan vedi‘a-yı ilahiyedir ki Fāriside ve Türkide cān ta‘bīr olunur. (**‘alem**) Mecmū‘-ı maḡlūķātđan ‘ibāretedir. (**yuḡyī**) Ef āl bābından muzāri‘dir iḡyā ider demek. (**verā**) Fetā vezninde maḡlūķ ma‘nāsınadır ya‘ni mülk-i ‘ādil-i ‘ālemiñ rūḡı menābe sendedir nitekim bir cisme rūḡ-ı ḡulūl edip ḡayāt-ı ḡaķīķi ile muttaşif olduķda neşv ve nümā bu evb-i kābiliyyet ve isti‘dādına lāyık-ı menāfi‘ ile intifa‘ itdiđi gibi rūy-ı zemīnde daḡı sultān-ı ‘ādil mutaşarrıf olub esnāf-ı ‘abādi cevri ve ‘ad ve andan veķāye itdikde esbāb-ı emn ve āsāyiş der-kār ve herkes taḡşil-i münāfa‘ zafer-yāb ve ber-ḡūr-dār olmađla kāne mülk-i ‘ādil ecsād-ı maḡlūķāta sarī ve rūḡ-ı pūr-fütūḡ mecrāsına cārī olmuş olur.

*185 Pādişāḡ oldı imām ol mü‘minine muķtedā
Öyle şāhen-şāḡa zıllu‘l-lāḡ ta‘bīri sezā*

(**imām**) Ma‘ānī-i keşire beyninde müşterekdir cümle ma‘ānīsinden biri pādişāḡ-ı islāmdır ki imāmü‘l- mü‘minin ıtlāķ olunur mü‘binine muķtedā-yı biḡ oldığıçün. (**muķtedā**) İfti‘āl bābından ism-i mef‘ūldür muķtedā biḡ ma‘nāsına ki kendüye itā‘at ve itbā‘ olunmuş demektir. (**zıllu‘l-lāḡ**) Terķib-i izāfi ile sāye-i Yezdān gibi pādişāḡ-ı ‘ālem-penāhdır nitekim ḡadıḡ-i şerīfde Es-sultānü zıllu‘l-lāḡı fil-arđı yū‘vi ileyhi küllü maḡlumın min ‘ibadihi. El-ḡadıḡü ve fi rivāyetin uḡra. Es-sultānü‘l- ‘ādilü‘l-müteväđi‘u zıllu‘l-lāḡı ve rumḡuhü fil arđı yūrfe‘u lehü ‘amelin seb‘ıyne şıddıķan. Keza fi‘l-cami‘i‘ş-şāđir. Ve innemā sümmiye zıllu‘l-lāḡı lienneḡü yedfe‘u‘l-ezā ani‘n-nāsi kemā yedfe‘uz-zıllu ezā ḡarriş-şemsi ve ķile ‘azze‘l-lāḡ ve mene‘athu ve ķile اللهستر قيل و خاصته Āllāḡü keza fi‘l-kevkebi‘l-miniri şerḡu cāmī‘i‘ş-şāđiri ya‘ni bu terķibde zıll lafzının ma‘ānī-i ‘adidesinde gölge ve ‘izz ve men‘athu ve setri ve ḡāşşā ve ḡıfz ve ḡimāye ma‘nālarından her birerlerini irāde cā‘izdir ma‘ānī ol mecāz mebnī ‘alā‘l-kināye tarīkiyledir zīrā ḡarāret-i şemsden bī-tāb olan kimseler eşcār ve ḡayyām meşellü şeyleriñ rāḡat-vāyesine ilticā ile zıll zıllle kendülerinden def‘-i eza etdiği gibi mezālīm-i müteḡallibeden muztarib olan maḡlumān ve melḡūfān daḡı sultān-ı ‘ādiliñ zıll-zālil-i re‘fetlerine intimā ile ezā-yı tākāt-süz-ı zūlmđen ḡalāş olurlar ma‘ānī-i sā‘iresi zāḡiredir fā fehmi. (**şāhen-şāḡ**) Şāḡān-şāḡ muḡaffefi olarak Fārisidir mülkü‘l-mülūk ya‘ni pādişāḡlar pādişāḡı ma‘nāsına. (**sezā**) Cezā vezninde Fārisidir lāyık ma‘nāsına.

ḡāşıl-ı ma‘nā imāmü‘l-mü‘minin olan pādişāḡ-ı mu‘azzama zıllu‘l-lāḡ ta‘bīri lāyık ve münāsibdir.

186 *Şāh-ı islāma velī vü hem ḫalīfe dindi kim*
Pādişāhlardır ulu'l-emr-i 'adālet-intimā

(**velī**) Ğanī vezninde bāb-ı sādiden sıfatdır ma'īn ve naşr ve bir nesneye kudret cihetiyle müstaķilen mutaşarrıf ma'nāsınadır Fārisīde ḫudāvendigār ta'bir olunur pādişāhlara veli itlāk olunduğı ma'nālara mā-şadaķ olduklarındandır. (**ḫalīfe**) Sefīne vezninde hāy-i mübālağa ile pādişāh-ı 'azme itlāk olunur aşlı ḫalif idi fi' il be-ma'ni fā' il olarak zīrā kündiden maķdem olan pādişāhıñ ḳā'im-maķāmıdır yāḫūd be-ma'ni-i mef'uldür zīrā ḫazret-i mālīkū'l-mülk ve'l-melekūt anı pādişāh-ı sābıķıñ maķāmına ḳā'im ḳıldı vāşıl-ı mevķi' isti'māli pādişāh-ı islāmdır ḫulefā-i rāşidīn gibi ki icrā-yı ahkām-ı ilāhiyede ḫalīfe-i resūl-i Ekrem salla'l-lāhü Ta'ālā 'aleyhi ve's-sellem derler ve bu şıfatla olan pādişāh-ı islāma ḫalīfe (48) itlākı ḫā'izdir. (**ulu'l-emr**) 'Adāletle mutaşavvıf olan pādişāhlardır ḳālū'l-mevālī ebu's-su'ūd fī tefsīr ḳavle Ta'ālā Yā eyyühellezīne emenü eṭıyu'llahe ve eṭıyu'r-rasūle veliū'l-emri min kum. Hümm vūlatül 'adli ke'l-ḫulefai'r-rāşidīn. Ve men yüktedā bihim minel mühtedin ستحقاق منا فيمعز لالجور امر اقا و العطف 'alellāhi Ta'ālā ve'r-resūlü 'aleyhi's-selām li ādemi vücūbi'd-daati lehüm ve ḳile hümm 'ulemāü's-şeri' (**intimā**) İfti'āl vezninde intisāb ma'nāsınadır انتسب اليه انتمي يقال اذا انتسب ya'ni ulu'l-emr 'adl şıfatıyla mutaşavvıf ve 'adālele mensüb olam pādişāhlardır.

187 *Çün ḫılāfet şer' ü ḳānūna muvāfiķ salṭanat*
Naşş-ı Qur'an ile vācib emrine iķtidā

(**ḫılāfet**) Kināyet vezninde maşdardır ḫulefā-i rāşidīniñ arasına iķtifā ve şer' ve ḳānūna mutābıķ salṭanat ile ahkām-ı ilāhiyyeyi icrā etmeklikdir. (**şer'**) Ḳıṭ'a-yı şer'iyyede geçdi. (**ḳānūn**) Hārūn vezninde süryānīdir. Ḳā'ide ve resm ve aşt ve miķyās ve endāze ma'nālarında elsine-i şelāsede müsta'meldir. (**naş**) Nūnuñ fetḫi ve şādīñ teşdīdiyle taşriḫ ve beyān ve delīl ma'nālarına ve mütekellim-i kelāmı kendi iķün sevķ etdiği ma'nādan ğayrı ma'nāya muḫtemel olmayan lafza itlāk olunur naşşū'l-Ḳur'an ve naşşū'l-ḫadīs bu ma'nādan me'ḫūz dur ya'ni ḫavza-i ḫükümetinde olan re'āyā ḳavānīn-i şer'iyye üzere mutaşarrıf olan ḫalīfeniñ emr ve nahyine inķıyād ve ahkāmına itba' ve itā'at etmek naşş-ı Qur'an ile 'āmih-i mükellefin üzerine vācibdir bu maķamda naşş-ı Qur'āndan murād beyt-i sābıķıñ şerḫinde zıkr olunan Eṭı'u'l-lāhe ve eṭı'u'r-rasūle ve üli'l-emri minküm naẓm-ı celilidir zīrā eṭı'u emri vücūb iķündür.

188 *Kencüm ü kudmüs-ı gâyetde mu‘azzam pâdişâh
Hem melik ile mülk oldı şeh-i şevket-nümâ*

(**küncüm**) Yâ-yi müşennât tahtıyye ve hâ-yı mu‘ceme ile hüyûr vezninde gâyet ulu ve ‘azîm ma‘nâsınadır ve bunuñla mülük ve selâtin vasflanır yukâl mülk-i kencüm ü sulţân ey ‘azîm. (**kudmüs**) Kâfiñ zammıyla ‘usfûr vezninde sulţân-ı ‘azîmü’ş-şâna denir. (**melik**) Emîr vezninde (**mülk**) kûtf vezninde mülk şâhibine denir ki murâd pâdişâhdır cem‘i mülük ve melikâ gelir. (**şevket-nümâ**) Kuvvet ma‘nâsına olan şevket mürekkebdır kuvvet ve mehâbet gösterici ve ‘azamet izhâr edici demektir.

189 *Efser-i şâhiye dindi tâc u ticân cem‘idir
Hem o tâc iklîl kim cevherle ola pür-ziyâ*

(**tâc**) Lafzı Fârisiden ma‘rebdır mülük ve selâtime maşşûş başlarına giydikleri kisvedir ki selefde her iklimiñ pâdişâhları birer güne tertîb edip başlarına giyerlerdi. (**ticân**) Tâniñ kesriyle tâc-ı mezbûruñ cem‘idir. (**iklîl**) Hemzeniñ kesriyle selâtin-i sânifenîñ ve mülük-ı ‘Acemiñ incü ve elmâs ve la‘l ve yâķût meşellü cevâhir-i muzî‘e ile tezyîn ve terşi‘ edip başlarına giydikleri tâcdır. (**efser**) Fâriside muţlak tâcdır şâhitde yâ-yı nisbet içündür.

190 *Taht-ı sulţânî serîr ü cem‘i gelmişdir sürûr
Hem erike tahtdır kürsî dahı dinmiş ana*

(**serîr**) Taht ta‘bîr olunan nişimene denir ki ma‘rûfdur taht-ı mülükda gâlib olmuşdur. (**sürûr**) Zammıyla serîr-i mezbûruñ cem‘idir vâ‘ize vezninde esre de gelir. (**erike**) Sefine vezninde serîr ma‘nâsınadır cem‘i erâ‘ik gelir. (**kürsî**) Tahta denir serîr gibi pes âyete’l-kürsîde vâķi‘ vus‘-i kürsîde lafz-ı şerîfiniñ zamîri celâle izâfeti isti‘âre-i temşiliyye yâķûd ‘ilmden kinâye yâķûd mecâz-ı mürsel tarîķiyle mülk ve salţanat irâdesine maħmûldür.

191 *Dest şadr oldı vezîre dinülür düstür kim
Aşl-ı ma‘nâsı kavânn defteridir gâlibâ*

(49) (**dest**) Meclisiñ şadrına dinir şaff-ı na‘l muķâbilidir ve bu ma‘nâda dest lafzı Fârisiden me‘rebdır ya‘ni fi‘l-aşl Fârisi olup ‘Arab dahı aķz ve taşarruf eylediler. (**düstür**) Mestür vezninde vezîr ve meşîr ma‘nâsına Fârisü’l-aşldır ‘Arab

ta'rib edip zamm-ı dālla 'usfūr vezninde vezīr ve mu'temed'yle ve kavānīn memleketi müştemel olan defter-i mühimme ve muhtāc-ı leyse olan umūr kayd olunan haride ma'nalarında isti'māl etdiler.

192 *Pek muḳarrabalar ḳarābīn ü muṣāhibdir ḥabā*
Şıdḳile ma'rūf olanlar şādıḳīn ü aṣdıḳā

(**ḳarabīn**) Kavānīn vezninde furḳān vezninde olan ḳurbānīn cem'idir ḳurbān pādīşāhīn celes-ı ḥāşına ya'ni ḥıdemāt-ı pesendide ile pādīşāha makreb olan hem-dem ve hem-nesne itlāk olunur. (**ḥabā**) Sabā vezninde pādīşāhīn nedīmi ve muṣāhibi ve makrebi olan kimseye denir cem'i esbāb vezninde aḥbā gelir. (**şādıḳīn**) Şādıḳīn cem'idir ki gerçek sözlülükle ma'rūf olan ādeme denir. (**aṣdıḳā**) Şıdḳīn cem'idir ki dostluğu metīn ve mustahkem olub muḥabbet-i şādıḳa ile mevsūf olan kimseye itlāk olunur.

193 *Cengde şiddet silāḥıñ ḥıddeti şevket imiş*
Hem daḥı ḳudret dimekdir vaşf-ı şāh olmaḳ revā

(**şevket**) Bāb-ı rābi'den maşdar olarak ceng ve cidālde şiddet ve sūtūn ve ālet-ı ḥarb olan silāḥda keskinlik ve ḥıddet ve dilḥāhi üzere merāmını icrāya miknet ve ḳudret ma'nalarındadır nev'-i beşer için mümkün olan ḳudretin aḳşā-yı ḡāyeti selāṭīn-i a'zam ḥazerātına maḥşūş olmaḡla şevketlü vaşfıyla pādīşāhlar mevsūf olmaḳ lāyık ve revādır.

194 *Ḳıst u 'adl olmuş mezālīmden teḥāşī eylemek*
Hem siyāset emr ü nehyin itmek icrā dāimā

(**ḳıst**) Ḳāfīn kesriyle ('adl) 'aynīn fethiyle ikisi de bāb-ı şānīden maşdar olarak cevr ve zulmden teḥāşī ve muḥannet ederek nüfūs ve 'uḳūlden istikāmeti derkār olan dār ve inşāfı ve ḥālet-i müstaḥseneyi icrā eylemekden 'ibāretdir. (**siyāset**) Riyāset vezninde vāli ve ḥākim-i ra'ıyye beyninde emr ve nehyini icrā etmege denir.
يقال سست عية الر نهيتها و لها امر سياسته

195 *Ziver-i fermān olan tuḡrā imiş tevḳī' hem*
Mā'ni-i menşūr fermān-ı itā'at iḳtiḏā

(**tevḳī'**) Te'sīr ma'nāsında müsta'meldir bu 'alāḳa ile berāt pādīşāhiye ve evāmīr sulṭāniyyeye keşide ḳılınan ḥaṭṭ-ı ḥümāyūn ve tuḡrāya itlāk olunmuştur medār-ı te'sīr oldığıçün. (**menşūr**) Şol mektüb ve nāme-i selātine itlāk olunur ki maḥtūm ve memhūr olmaya ḥālā mazmūnuna itā'at lāzım olan fermān ve berāt ta'bir olunan nāme-i şāhidir ki tuḡrā-yı ḡarrā ile müzeyyen ve muvaşşāḡ olur. (**ziver**) Diğer vezninde Fārisīdir zīb ve ziyet ve esbāb-ı ziyet ma'nalarındadır.

196 *Sikke urulan maḥalle dindi dāru 'd-ḍarb kim*
Nām-ı şāhī anda naḡdinde ola revnaḡ-fezā

(dāru'd-ḍarb) Ḍarb-ḡāne ıtlāḡ olunan maḡalliñ ismidir ki anda naḡdine ya'ni altun ve gümüş üzerine sikke urulan ulu cehle naḡdiniñ ḡusn ve revnaḡları ve kıymetleri sım ve zer ḡayr-ı meskūkdan müzdād olur. **(sikke)** Siniñ kesri ve kāfiñ teşdīdiyle 'Arabī olarak iki kıṭ'a-yı ḡadīden 'ibāretdir ki anlarda mülūk-ı islāmiyyeniñ ismleri ve dāru'l-selāṭinleri olan bilādīñ ismleri müntaḡış ve düvel-i nişār taşvīrleri muşavverdir.

197 *Ḳullar olmuşdur memālīk-i memālīk mülkler*
Şehr imiş mısr u beled hem köylere dinmiş ḡurā

(mālīk) Ḳul köle ma'nāsına olan memlūk lafzınıñ cem'idir. **(memālīk)** ıtlāḡ Mesālīk vezninde mülk lafzının cem'idir mülk ve memleket mülūkūñ istiḡlāl cehdiyle zabt ve taşdifinde olub ḡalem-rev-i saltānati olan **(50)** ārāzı ve āyālāta ıtlāḡ olunur. **(mısr)** Büyüt-ı keşire ve esvāf-ı 'adīdeyi müşt Emil olan şehre denir 'umūmen vāmu'd-dünyā künyesiyle meknī olan şehri ma' rūfuñ ismidir **(beled)** ve belde-i mısr gibi menāzil vefire-i me'ḡuleyi ḡavī olan şehre denir cem'i bilād ve buldān gelir. **(ḡurā)** Ḳāfiñ zammı ve elif-i maḡşure ile ḡaryeniñ cem'idir ḡarye nāsīñ ictimā' etdikleri mevzı'dan 'ibāretdir bu cihet ile şehirden ve köyden e'amm olur lākin 'urefā şehri maḡābili olan köyde isti'mālī şāyī'dir.

198 *Caḡfel ü ceys ü ketībe cünd dinmiş 'askere*
Ordu mefhūmı mu'asker ceng imiş ḡarb u veḡā

(caḡfel) Cīm-i mu'cemeniñ hā-i mühmele üzerine taḡdīmiyle ca'fer vezninde **(ceys)** cimiñ fetḡiyle ketībe sefine vezninde **(cünd)** cimiñ zammı ve nūnuñ sūkūniyla benī 'Ādem müctemi' olan 'askere denir. **('asker)** Ca'fer vezninde elsine-i şelāşede müsta'meldir. **(mu'asker)** Müdḡavec vezninde ism-i mekāndır mecma'-i 'asker olan maḡalle dinir elsine de ordu ta'bır olunur ḡarb ceng ve cidāl ve rezm ma'nāsında ma'rūfdur. **(veḡā)** 'Azā vezninde muḡārebeye ve lāzımı olan ḡirīv ve feryāda denir.

199 *Ḳā'idü'l-ecnād ser-'asker gibi başbuḡdur*
Dindi rāyet hem 'alem bayraḡa sancaḡdır livā

(ḡāidü'l-ecnād) İzāfetle ser-'asker ma'nāsına ki Türkīde başbuḡ ta'bır olunur çünkü kā'id-i dāba e'ammı edici ādeme ıtlāḡ olunur ki yedekci derler. **(ecnād)** Cünūd

gibi ‘ asker ma‘ nāsına olan cündüñ cem‘ idir yāhūd cem‘ ü’l-cem‘ dir ‘ askeriñ re‘ isine k̄āidü’l-ecnād denildiği nereye giderse ‘ asker kendüye rām ve münkād olarak tāb‘ ve pey-rev oldukları mülābesesiyledir. **(rāyet)** Ğāyet vezninde ħüsn-i manzar ma‘ nāsına olan rā-i meksüre ile reyden yāhūd ‘ alāmet-i manşūbe ma‘ nāsına rū‘ yetden me‘ ħūz olmak cā‘ izdir birağ ma‘ nāsına cem‘ i rāy ve rāyāt gelir. (‘ **alem**) Ğalem vezninde e‘ amdır bayrağa ıtlāğ olunur ser-gerde ve ru‘ sā-yi ‘ asker ‘ alāmeti oldığı için. **(livā)** Kisā vezninde ser-‘ asker bayrağına denir ki sancağ ta‘ bīr olunur cem‘ i evliye gelir bu şüretde rāyet ve ‘ alem ve livā beynlerinde fark-ı şekl ve şüret ve levn ve hey‘et-i i‘tibār ile olmayub belki şāhibi i‘tibāriyledir ki vüzerā ve ümerā ve ser-‘ askerler bayrağına livā ve anlara tāb‘ ve ma‘ iyyetinde olan sā‘ ir ser-gerdeler bayrağına rāyet denilir ‘ alem e‘ amdır ikisine de ıtlāğ olunur ve livā ile rāyetden her birerleri āhiriñ mağāmında isti‘ māl olunur.

200 *Fī-sebīli’l-lāh ħağ yolunda ya‘ ni dīn için
Kāfir ile ceng itmekdir cihād u hem ğazā*

(fi-sebīli’l-lāh) Terkibinde fi tarfiyyet içündür sebīl tarīğ-i vāziğ vāsi‘ dir ki açığı ulu yol demektir ħissī ve ma‘ nevīden e‘ ammdır sebīli’l-lāh muṭlaqā tağarrüb-i ilā’l-lāh şerefine muvaşşal olan umūr-ı ħayriyye meslekīdir ki kıṭ‘ a-yı şer‘ iyyede izāğ olundu ve ekşer fażl-ı a‘ mālden olan ğazā ve cihādta isti‘ māl olunur. **(cihād)** Kıṭāl vezninde **(mücāhede)** muğātele vezninde müfā‘ele bābından maşdarlardır düşmen-i dīn olan küffār ile ħarb ve kıṭāl eylemek ma‘ nāsınadır. **(ğazā)** Cezā vezninde ve ğaz ve ğaynıñ fetħi ve zanıñ sükūnyla a‘ lā kelimu’l-lāh qaşdıyla düşmen ile ceng ve kıṭāl eylemege gitmekdir.

201 *Şulħu bozmağda muğayyerlikde nebz ü intibāz
Silm ü hem līm ü tevādū‘ şulħa dinmişdir şehā*

(nebz) Nūnuñ fetħi ve bānıñ sükūnyla ‘ adem-i i‘tibārdan nāşī bir nesneyi atmağ ma‘ nāsınadır nağiz şulħda mecāzen müsta‘ meldir. **(intibāz)** Nāzımıñ bilenine göre muğayyerlik ya‘ ni bir āmerde muğayyer olmak ma‘ nāsınadır lakin şāhib-i k̄āmūsıñ el-intibāz iletici ve tağayyür الحرب بزة كلمنا كل من الفر يقين في القتال kavline göre ħā-i mu‘ceme bedeline ħā-i mūhmele ve zā-i mūhmele bedeline zā-i mu‘ceme ile muğayyerlik olmak ma‘ nāsına olur **(51)** vallāhi ‘ alem **(silm)** Sīniñ fetħiyle ħarb vezninde ve sīniñ kesriyle ‘ ilm vezninde şulħ ma‘ nāsına barışığı ve barışmağ ta‘ bīr olunur. **(līm)** Lāmiñ kesriyle barışmağda denir şulħ ma‘ nāsına tevādū‘ tefā‘ül vezninde biri biriyle ħuşūeti terk edip iki taraf barışmağ ma‘ nāsınadır şulħ dağı barışmağ ma‘ nāsına ‘ Arabīdir şuyū‘ na binā-i tefsīr kılandı. **(şehā)** da ki elif Fāriside ħarf-ı nidādır ey şāh demek olur.

202 *Nasr-ı dāyimle mu'eyyed ide Hāḡ dārāmızı*
Eyyedü'l-lāhu binaşrın dā'im sultānenā

Mısrā'-ı evvel şāniniñ tefsir ve tercemesidir. **(eyyedü'l-lāhu)** Cümlesi lafzen haber-i ma' nā inşadır Allāh Ta'ālā te'yid ve taḡviye eylesün diyü du'adır. **(binaşrın)** da bā-ta'diye içündür naşr şādın sükūnıyla nuşret gibi i'āne ve meded-gārı ma'nāsınadır. **(dā'im)** Şābit ve mümtedd ve ber-ḡarār demektir. **(sultānenā)** Eyyede fi'liniñ mef'ül-i bih-i şarīhidir. **(sultān)** Bürhān vezninde ḡahr ve ḡalebe ve ḡudret ve saḡvet şāhibi olan melike ıtlāḡ olunur. **(dārā)** Fārisidir selātın Fārsıñ fırḡa-i şāniyesi olan mülük-ı keyāndan mülk-i tāsi' ki dārāyın-i Behmen bin İsfendiyārdır dārā-yı ekber ve dārāb daḡı derler ve dārā ziyāde ḡıfz edici ma'nāsına da gelir pādişāhlar ḡabza-i teḡyirinde olan memālikiñ ḡıfzına ihtimām etdikleriçün dārā ıtlāḡ olunur.

203 *Yād-ı evşāf-ı mülūkī virdi revnāk nazmıma*
Oldı ḡüyā kim nazir-i ḡışsa-i şāh u gedā

Ya'ni mülūka mensüb ve muta'illiḡ olan evşāf-ı cemileyi yād ve zıkr etmek benim bu nazma ulaḡdır revnāḡ ve letāfet verdi ki kāne ḡüsn ve ḡerāvetle Şāh u Gedā ḡikāyesinin naziri oldı ḡışsa-i mezbūre faḡir ma'nāsına olan gedālıḡ bile mülāḡḡab bir şāḡs-ı fāzıl ile aḡmed-i şāhlık bile mülāḡḡab bir dilber peri peyker şive ger bünyelerinde ḡüzērān eden mācerāyı 'aşḡ- 'ifti'māl ve 'āşıḡ ve ma'sūḡ meyānelerinde vuḡū'-yafte olan devri ve firāḡ sūri-i melāl iştimāl ve nihāyetü'l-emr.

ḡutan bir dāmeni elbette maḡşūda irer dirler
Görenler Yūsufuñ dāmenini dest-i Züleyḡāda

neşidesince zelāl-i şāf visāl ile müreffehü'l-ḡāl müşerihü'l-bāl oldukları beyānında bir ḡışsa-i pür-ḡaşşadan 'ibāretdir ki anı şu'arā-yı Farsdan helāli ve şu'arā-yı Rūmdan Yaḡyā Beg nām-ı şā'ir sūḡan-verler elfāz-rengin ve mezāmın nev-āyın ile nazm etmişlerdir beynü's-şu'arā ḡüsn-i sebk ile ma'rūfdur.

LĀMİ'UN KE'N-NŪRĪ ENNĪ ḲULTUKUM MĀ FĪ'S-SEMĀ

(lāmi') Cāmi' vezninde leme'ān edici ve parlayıcı ma'nāsına mübtedā-yı maḡzūfuñ haberidir ما سيذكر في هذا القطعة بين ايديهم demektir **(ke'n-nūri)** Lafzında kāf teşbiyye içündür. **(nūr)** Nūnuñ zammıyla zū ve ziyā ma'nāsınadır ki zūlmetiñ zıddıdır ve cins-i nūr iki nev'dir dūnyevī ve uḡrevīdir dūnyevī daḡı iki nev'dir biri 'ayn-ı basiret ile meder keder ki envār-ı ilāhiyyeden menşer olan nūrdur nūr-ı 'aḡl ve nūr-ı Ḳur'ān ve nūr-ı imān gibi ve biri 'ayn-ı başar ile maḡsūsdur ki icsām-ı nizeden

‘ibāretdir şems ve kamer ve nücūm gibi ve nūr-ı uhrevī Yes‘ā nūrūhüm beyne eydihim āyet-i kerīmesinde menşūş olan nūrdur ve ba‘zı müfessirīn aqsām-ı envārı işbu ebyāt āyetde dürc eylemiştir. * تضي انوار ثلاثه من السما * مثلهن قلبي سرفي و صور * كوكب ثانيه و بدر فاوله * شمن ثالثه و مدور منير * بدره العقل و القلب نخوم علو مي * منور شمن حمن الر معرفته و * قبلتي البيت ه و كتاب * ديذي سو فخر و اعلي ديان الا من * الله غافر شفيعي رسولا * اكبر الله و اللهم بولا *

ve nūr bā‘ iş reviş-nāyī ‘ālem şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretlerine itlāk olunur gūzāfi tercemetü’l-kāmūs. **(ennī)** Hemzeniñ kesriyle hūrūf-ı müşebbehe bil-fi‘lden olan en ile yā-i mütেকellimden mürekkebe olarak taḥkīk demektir. **(kultukum)** Size söyledim ve haber verdim demektir lākin kul vema yesteķī minne kelām ma‘nāsına olduķda ‘andü’l-cumhūr mef‘ülünde **(52)** naşb-ı ‘amel edemez bu sûretde kull leküm taḥdīrde olur ba‘zılar a‘māl edip kullü zīdā kā‘imā derler bu şûretde taḥdīrden müstağnīdir **(mā fi’s-semā)** de mā-i mevsüledir fi taraḫiyet içündür semā felege ve cihet-i ‘ulve denir ya‘ni bu kıt‘ada zıkr olunan şeyler nūr gibi leme‘ān idicidir taḥkīk bin size semāyı ve cānib-i ‘ulvīde olan maşnū‘atı aḫbār ve beyān eyledim demektir.

204 *Zibrkân aydır kamer gibi güneş şems ü zukā*
Yūh yūhā vü ğazāle būh dimiş hem aña

(zibrkân) Zāniñ ve rāniñ kesriyle ve bā-i muvaḥḫideniñ sūkūniyla aydır yaķāl ḫalea’z-zeberkānu ey el-kameru cem‘i zebārīk meşābīc vezninde **(kamer)** Fetḫateynle üçüncü gecedir muḫaķķa kadar āya itlāk olunur muḫākdan üçine kadar hilāl denir. **(şems)** Ems vezninde güneşe denir ki cümleye rüşendir. **(zukā)** Zāl-i mu‘cemeniñ zammı ve kaşriyla ve mediyle esmā-i şemsdendir. **(yūh)** Yā-i müşennāt-ı taḫtiyyeniñ zammıyla nūḫ vezninde esmā-i şemsdendir *ey يقال لك منا عمر اللهج نوح سن و انور* şems. **(yūhā)** Yine yāniñ zammı ve elif-i maķşûre ile güneşin ismlerindedir. **(ğazāle)** Saḫābe vezninde güneşe itlāk olunur. **(būh)** Yā-i müşennāt bedeline bā-i muvaḥḫide ile esmā-i şemsdendir ve bunlardan ğayrı ‘ayn ve berāḫ ve şaķ‘ā ve cāriye ve ğüre ve ‘ucüz esmā-i şemsdendir. Fārisīde āfitāb ve şīd ve hūr ve hūrşīd ta‘bir ederler ve kamer māh ve māc ve hūr derler.

205 *Necm ü kevkeb yıldız ammā parlağı dürrī anıñ*
Tārīķ ol yıldız ki vaķt-i şubḫ olur pertev-nümā

(necm) Nūnuñ fetḫi ve cīmiñ sūkūniyla yıldızda denir cem‘i encüm ve nücūm gellr ve ma‘ref-i bi-l-lām olarak el-necm ülker yıldızınıñ ‘alemidir ki şüreyyā dahı dırlar. **(kevkeb)** Cevher vezninde ve kevkebe debdebe vezninde necm gibi yıldızdır cem‘i kevākib gelir Fārisīde sitāre ve aḫter derler. **(dürrī)** Dālñ zammı ve rāniñ

teşdile-i nūrānī ve dırahşān olan kevkebe vaşf olur yukāl kevkeb dürrī ey māzi. **(tārık)** Vaqt-i subhıdan maqdemce tūlū‘ eden yıldızdır ki ziyāde berrāk ve nūrānīdir elsinde şabāh yıldızı derler. **(pertev-nümā)** Fārisīdir ziyā gösterici ya‘ni muzī ma‘nāsına tārıkıñ vaşfıdır el-nücmü’s-şākīb gibi.

206 *Ay u günden mā‘ adāya seb‘a-ı seyyāreden*
Ḥunnas u kunnes buyurmuşdur kitābında Ḥudā

(ḥunnas) Dukka‘ vezninde hānisiñ cem‘idir. **(kunnes)** Vezn-i mezbūr üzere kānisiñ cem‘idir ‘ali kavlı seb‘a-ı seyyāreden ḥamse-i müteḥayyireye ya‘ni zuḥal ve müşteri ve meriḥ ve Zühre ve ‘uṭarid tesmiye olunan beş kevkebe itlāk olunur zīrā aḥnūsūñ ma‘nāsı rücu‘ ve kunnesiñ ma‘nāsı istad ve kevākib-i mezbūre sā‘ir kevākib şevābit meşellü şarḳdan ğarba seyr ve ḥareket etdikleri gibi kendi tedvirlerinde başkaca ḥareket-i maḥşūşaları daḫı olmağla kāh şems ve ḳamerden ric‘at ve te‘ḥir itmek ile bāriz üzāhir ve kāh daḫı nesrīn-i mezbūriyyeniñ cürm ve şi‘ā‘ larınıñ taḥtında muḥtefi ve müstetir olmağla ḥunnas kunnes itlāk olundu kemā ḳāl-i Allāh Ta‘ālā fi kitābü’l-‘aziz felā uḳsimübil ḥunnesi’l-cevāri’l-künnes ve ‘ali kavlı muḥlakā kevākibe itlāk olunur gündüz ğāib gece zuḥūra rāci‘ olduklarıçün.

207 *Ḥalḳ-ı yıldız uçmadır kim şu‘ledir gökde şihāb*
Anda yıldızlar maşābiḥ olmada zīnet-fezā

(şihāb) Kitāb vezninde lāmi‘ ve raḥşān olan ateş şu‘lesine denir lakin şeyātīn-i aḥbāra ğaybiyye sirḳate etmekiçün cā-be-cā cānib-i semāya şu‘ūd etdiklerinde anları men‘ için melā‘ike-i kirāmīñ remi itdikleri şu‘lelü ateş parçasında ğālib olmuşdur ḥalḳ aña yıldız uçma ve yıldız aḳma ta‘bir iderler ḥaḳīḳatde yıldız degildir ḳāl-i Allāh Ta‘ālā **(maşābiḥ)** Mışbāḥıñ cem‘idir mışbāḥ miftāh vezninde sirāc ve ḳandīl meşellü ālet-i tenvīr ve ziyādır yıldızlar semāniñ maşābiḥidir ki semāyı tenvīr ve izāne edip zīb ve ziynet verirler kemā ḳāl-i **(zīnet-fezā)** Zīnet artırıcı demektir.

208 *Ḳuṭb o yıldız kim anıñ üzre felek dönmekdedir*
Dāḥiye gökdür yere ḳarşu yüzi baṭnū’s-semā

(ḳuṭb) Ḳāfiñ zammıyla felekde bir küçük yıldızdır ve ḥaṭt-ı üstüvānıñ cānib-i şimāliyyesinde olanlara merre etdi ez-zuhūrdur aña ḳuṭb-ı şimāli denir ki Türkide demür ḳazık ta‘bir olunur maḳābili ehl-i cenūbe idi ez-zuhūr ve ehl-i şimāle idi el-

ḥafā olan ḳuṭb cenūbidir ki küre-i felek anlarıñ üzerine devrān eder. **(ḍāhiye)** Nāḥiye vezninde göge denir cem‘i ḍavāḥī gelir semavāt ve eflāk ma‘nāsına ve daḥı göge semā ve felek ve cerbā ve ḥaḍrā denir Fāriside āsumān ve sipihr denir. **(baṭnū’s-semā)** felegin yere karşı olan yüzine ıtlāk olunur ki muḳa‘ar da denir zıddı muḥaddebdir.

209 *Hem mücerreh kehkeşān ya‘ni şaman uğrısıdır
Gök kenārına dinür ḳuṭr u ufuk ḳuşluk ḍuḥā*

(mücerreh) Fethateynle müferreh vezninde gicelerde felekde yol şeklinde zāhir ve nümāyān olan beyāzlıḳdır ‘ali ḳavl kevākib saḥābiyenin ictimā‘ında peydā olur aña ‘Arabide fethateynle şerc daḥı denir Fāriside kehkeşān Türkide şaman uğrısı derler. **(ḳuṭr)** Ḳāfiñ zammıyla muṭlakā nāḥiye ve cānib ma‘nāsınadır cem‘i aḳṭūr gelir aḳṭārū’s-semavāt gökleriñ keñarları ve aḳṭārū’l-‘arz yerin ṭaraf ve cānibleri demektir. **(ufuk)** Zammetinle ḳutr gibi nāḥiye ve cānib ma‘nāsınadır cem‘i hemzeniñ mediyle āfāk gelir ‘ali ḳavl felegiñ cevānib ve etrāfından zāhir ve mer‘i olan kenārına ve etegine denir ḳavl ola göre mutlak şāniye göre felege maḥşuş olur. **(ḍuḥā)** Hüdā vezninde şemsiñ irtifā‘ı vakti ki ḳabā ḳuşluk ta‘bir olunur.

210 *Faḥt u ḳamrā ayiñ aydınlığı olan gicedir
Neyyirān ayile gün gündüz nehār aḥşam mesā*

(faḥt) Baḥt vezninde ay aydınına denir zūy-ül-ḳamer ma‘nāsına. **(ḳamrā)** Ḥamrā vezninde ayın aydınına ve meh-tāb-ı giceye denir kezālik muḳammir muḥassin vezninde muḳameret muḥasene vezninde ve ḳamre farḥe vezninde bunlar da meh-tāb-ı giceye denir. قمره مقمرة و مقمر و قمر و ليله يقال القمر فيها اذا كان **(neyyirān)** Seyyidān vezninde şey-i mażi ma‘nāsına olan neyyiriñ teşniyesidir ay ile güneşe denir icsām-ı nūrāniyyenin enveri oldukları için ve ḥāssa-i şemse neyyir-i a‘zam denir. **(nehār)** Seḥāb vezninde rāciḥ olan yūmm-i murādifidir ki fecriñ tulū‘ndan şemsiñ ḡurūbuna ḳadar zamāndan ‘ibāretdir ba‘zılar yūmm-i fecriñ ṭulū‘ndan şemsiñ ḡurūbuna ḳadarına Türkide gün ta‘bir olunur nehār şemsin ṭulū‘ndan ḡurūbuna ḳadarına Türkide gündüz ta‘bir olunur diye fark etdiler. **(mesā)** Semā vezninde zuhūrdan sonra ḡurūb-ı şemse ḳadar vāḳitdir ki aḥşam denir maḳabi-i sabāḥdır.

211 *Yıldırımlar şā‘ikā gök gürlemek de ra‘d imiş
Berḳ şimşekdir ziyāsı parlamak anıñ senā*

(sā‘ikā) Cānib-i semādan düşen ateşe denir ki cū-yı semādan zuhūr iden eşvāt-ı şedideye muḳārin olarak nüzül ve isābet itdiği nesneyi iḥrāk ve ihlāk eder.

Türkide yıldırım denir. **(ra‘d)** Rāniñ fethi ve ‘ayniñ sükūnuyla şehābdan mesmū‘ olan şavta denir ki gök gürlemesi ta‘bir olunur şavtü’s-sehāb ma‘nāsına dağı ra‘d maşdar olur gök gürüldemek ma‘nāsına. **(berķ)** Ra‘d vezninde şehābdab zāhir olan şu‘le-i nārdır ki leme‘ān ider şimşek ta‘bir olunur. **(senā)** Sīniñ fethiyle ‘asā vezninde şişegin aydınlığına ve parlamasına denir. امعانه اهضو اي لبر قسنار ايتيقال

212 *Ṭolu cemed ü selc qar buz hem kırağudur celīd*
Yağmura ğays u maṭar dindi buluṭ müzn ü ḥayā

(cemed) Mīmiñ sükūnuyla ḥamd vezninde muṭlaķā ṭavakkin şibhe denir ve gökden yağın buz pāreleri ki **(54)** ṭolu ta‘bir olunur fethateynle cemed qara ıṭlāk olunur ve ṭoñmuş şuya denir ki buz ta‘bir olunur ve dağı ṭoluya ‘Arabīde fethateynle berd ve ḥabbü’l-ġamām ve ḥabbü’z-zen ve ḥabbü’l-ġar denir Fārisīde yekreng ve sikence ve engerek vezninde sengerek denir. **(selc)** Lāmiñ sükūnuyla qara denir cem‘i sülūc gelir ama fethateynle selc şād ve mesrūr olmak ve ḥāṭır-ı dağdağa ve ḥalecāndan kırtulub ārām ve iṭmīnān bulmak ma‘nāsınadır ve dağı qara cemed ve saķıṭ ve ḥaşıf denir Fārisīde berķ derler ve selc buza da ıṭlāk olunur. **(celīd)** Emīr vezninde kırağı ta‘bir olunan ruṭubete denir ki ruṭubetlü havalarda yere düşer Fārisīde şebnem ve jāle denir. **(ğays)** Yāniñ sükūnuyla **(ve maṭar)** fethateynle yağmura denir māü’s-sehāb ma‘nāsına ve dağı yağmura ṭaşış ve nazīze ve rec‘ ve rızķ ve dīme ve bağış ve kāḥıf ve şecāc denir ba‘zı esāmisi şā kāfiyesinde ve ğayrılarda gelir Fārisīde bārān derler bir kimse korkdığı nesneden kaçarken dağı ziyāde korkuya uğrasa Acem ḍarb-ı meşel edip Ez bārān giriṭte vezīr nāvedān āmede derler Türkide yağmurdan kaçarken ṭoluya uğradı meşeliniñ mişlīdir. **(müzn)** Mīmiñ zammıyla buluda denir şehāb gibi. **(ḥayā)** Ḥaniñ fethi ve qaşrıyla yağmura ve mişāli olan buluda denir ve buluda şayf ve medrār vezāle ve ğaym ve ğamām vecī ve müccel ve delūḥ derler Fārisīde ebr ve miğ denir.

213 *Hem odur kavsu kuzah kim dürlü dürlü rengle*
Yāy gibi zāhir olur yağmur soñunda ber-hevā

(kavsu kuzah) Ḥavzu zifr vezninde ‘alāim-i semāya ğalaṭı olan elegim şagma ta‘bir olunan dā‘ire-i hevā‘iyedir ki elvān-ı muḥtelefeyi müştemil olarak ba‘zı evkātde yağmur ‘aķabinde hevāda yāy resminde zāhir ve nümāyān olur Qaşṭalāni ve Ḥazla da denir. Fārisīde ter-berre ve terāz ve terseh ve rengīn-kān ve serkīs ve servīse denir.

214 *Ḥaḳ buyurmuşdur yedi ƙat göklere seb‘un ūidād*
Āsumāndır üstümüzde es-semāu fevƙanā

(**seb‘un ūidād**) Seb‘un semavāt gibi yedi ƙat göklerden ‘ibāretdir zīrā esba‘ yedi ma‘nāsına esmā ‘adedindendir. ūidād ƙavī ve muḥkem ma‘nāsına olan ūedīdin cem‘idir vech ıtlāƙ zāhirdir kāl-ı Allāh Ta‘ālā ve beneynā fevƙakūm seb‘an ūidādā ey seb‘un semavāt *تغير ابي في الغزافي وته كذا العصور و كرمتر هور فيها يوتر النالا محكتم الحنقق* (es-semāu fevƙanā) Semā gökdür Fārisīsi āsumāndır kemā mer anifen. (**fevƙanā**) Üstümüzde demektir yerā fevƙ cihāt setden cānib-i ‘ulūvve denir ya‘ni.

215 *Lāyih olmuşdur kitābımda bu beytler nūrūla*
Fī kitābī hazīhi‘l-ebiyāt lāhet bi‘d-điyā

Mısrā‘-ı evvel ūānīniñ tefsīri ve tercemesidir. (**fī kitābī**) Kitābımda demek. (**hazīhi‘l-ebiyāt**) Bu beytler demek. (**lāhet**) Māzi-i mü‘enneşdir lāyha ve zāhire oldı demek. (**bi‘d-điyā**) Nūr ile demektir ziyāsı nūr ile tefsīr-i lafzeyn müterādifin olmalarına mebnīdir lākin ūāhib-i keşşāf ziyāniñ nūrdan aƙvā olduğun *نور القمر ضيا او* ayet-i kerīmesiyle müddi‘ā eyledi.

216 *Rūyūñuz nurile parlatdı gözimiz gün gibi*
Vechüküm ke‘ş-şemsi bi‘n-nūrī eđā‘et ‘aynenā

Yine mısrā‘-ı evvel ūānīniñ tefsīr ve tercemesidir (**vechüküm**) yüziñiz demektir. (**rūy**) Yüz ma‘nāsına Fārisīdir ūöhretine binā-i tefsīr kılındı. (**ke‘ş-şemsi**) güneş gibi ma‘nāsına zāhirdir. (**bi‘n-nūrī**) Nūr ile demektir nūruñ tafşili ‘ünvān-ı ƙıı‘ada geđdi. (**eđā‘et**) Ef‘āl bābından māzi-i mü‘enneş olarak vechüküm mübtedāsınıñ haberidir zāmīriñ te‘nīsi vechden zāt ve nefsi-i murād olmağa mebnīdir. (**‘aynenā**) Gözimizi demektir eđā‘et fi‘liniñ mef‘ulüdür.

217 *Ṭurmayub taḫşīl-i ‘ilme ƙalışursañ rüz u ūeb*
Mihr ü māh-āsā olursun sen de nūrānī liƙā

(55) (**rüz u ūeb**) Gündüz ve gece demektir. (**mihr ü māh-āsā**) ūems ve ƙamer gibi demektir. (**liƙā**) Kitāb vezninde mülāƙāt gibi bir nesneye rast gelüb ƙavuşmaƙ ve buluşmaƙ ma‘nāsınadır ya‘ni tezyī‘-i evƙāt etmeyip dā‘ima ‘ilm ve ma‘ārif taḫşīline sa‘i belīg ile bezl-i maƙdūr ve ihtimām eder isek neyyirīn gibi nūr-ı ‘alemiñ ‘alemi izā‘a ve tenvir etmekle āfāƙ ve aƙtārda ūehr-ūi‘ār ve be-nām olup saña melāƙı olanlar itifāza envār ederler demektir bu ƙıı‘a ve maƙābilindeki ƙıı‘a ƙıı‘a-yı evvel gibi baħr-ı remel maḫzūf müşemmenü‘l-cezādandır nāzım ṭab‘-ı mevzūna ihāle etdi.

KİT'ATUN ARDIYYETUN TUNEBBİ'UKUM MĀ BİHĀ

(kıṭ'a) Beyānı kıṭ'a-yı evvel-i 'ünvānında geçdi kıṭ'a mübtedā-yı maḥzūfa haberdir heze kıṭ'a demektir. **(ardıyyetun)** Arda mensūb demektir kıṭ'anıñ şıfatıdır. **(tunebbi'ukum)** Fi'li ef'āl bābından muzāri' mü'enneşdir fā'ili zamīr-i müstetir kıṭ'aya rāci' cümlesi kıṭ'anıñ şıfat-ı şāniyyesidir yāhūd esyāf-ı beyānıdır cem'-i muḥāṭab zamīri tenbī fi'liniñ mef'ül-i evvelidir. **(mā)** Mevşüle-i mef'ül şānisidir. **(bihā)** da bā-i be-mā'nī fi tenbī fi'line müte'alliḳdir zamīr-i arza rāci'dir.

Hāşıl-ı ma'nā şu kıṭ'a arza mensūb ve müte'alliḳ olan eşyāniñ luḡatleri beyānında bir kıṭ'adır size yer yüzünde olan maşnu'atı inbā ve iḥbār ider demişdir ya'ni kıṭ'a-yı sābıkada mezkūr olan elfāz icrām-ı 'ulviyyeye müte'alliḳ oldığı gibi bu kıṭ'ada mezkūr olan da icsām-ı suflıyyeye müte'alliḳdir.

218 *Yer yüzidir sâhire toprağa dirler burâ
Turb u turâb öyle hem nemlüsi olmuş şerâ*

(sâhire) Zâhire vezninde nefsi- 'arza yāhūd vech-i arza itlāk olunur ve sâhire şol arza itlāk olunur ki ḥaḳ cell ü 'alā yumm-i kıyāmede ḥaşr-ı maḥlūkāt için tecdīd eyleyecekdir ki arz-ı beyzâ daḥı denir müfessirîn-i a'zām Feizāhüm bi's-sehirah nazm-ı celīleniñ tefsirinde beyān buyurdular. **(burâ)** 'Asā vezninde toprağa denir. **(turb)** Qurb vezninde **(turâb)** ğurâb vezninde **(türbe)** ğurfe vezninde tālarıñ zammıyla **(tarbâ)** şahrâ vezninde tîrâb termâ vezninde tîreb şıḳal vezninde elif-i ziyâdesiyle **(tevrēb)** cevher vezninde **(tevrâb)** elif-i ziyâdesiyle **(terīb)** 'Aşir vezninde **(terīb)** emir vezninde 'aḡā devâ vezninde cümlesi toprağa itlāk olunur Fāriside ḥāk ve tehik derler. **(şerâ)** 'Aşā vezninde ruṭubetlü ve nem-nāk toprağa denir.

219 *Pâk olana tîb u toprağa dindi şa'id
Ehl-i teyemmüm için işte o toprak sezâ*

(tîb) Sîd vezninde ṭāhir ve pākize ve hoş ve gökcek olan nesneye denir. **(şa'id)** Sa'id vezninde turâb gibi toprağa denir. **(teyemmüm)** Temeyyün vezninde a'ref-i şer'ide âb-dest bedeli ṭahâret-i şer'iyyedir ki yüzi ve elleri dirseklere varınca pāk toprağla mesh eylemekden 'ibâretdir nâzım-ı taḥrîr bu beytde Fe teyemme-müşâ'id den ṭayyiben nazm-ı celīleniñ tefsirine telmiḥ eyledi.

220 *Reml kuma kum karşısan toprağa dinmiş ruḡām
Kûfe kızıl kum daḥı belde-i şöhret-nümâ*

(**reml**) Rāniñ fethi ve mīmiñ sükūniyla neml vezninde ma'lūmdur ki kuma denir cem' i remmāl gelir Fāriside kāf-ı Fārisi ile rīk derler. (**ruġām**) Şehāb vezninde topraġla karışık kuma denir ve daġı yumuşak topraġa denir. (**kūfe**) Kāfiñ zammıyla müdevver kızıl kumluga denir. 'Ali kavlıhurde hurde çakıllu kumluga denir ve daġı Kūfe Medīneü'l-ıırākü'l kibrī ki Ķa'beü'l islām ve dārü'l-hicretü'l-müslimīn tesmiye olunan belde-i meşhūreniñ ismidir ki zamān-ı sâbıkda ziyāde zīb ve ziyet ve revnaġ ve letāfet ile muttaşif bir belde-i tayibbe olmaġla hadd-i 'özr daġı tesmiye olunmuş idi. (56) Rāyü'l-'ayn müşāhede etmekle meşneviyatında izhār-ı te'essüf ider. Hilāfet-i fāruġ-ı a'zamda Sa'id bin Ebū Vaġġaş rađıya'llāhü Ta'ālā 'anh hazretleri temşir eylemişdir. Şāliş temşir rābbü's-selām hazret-i 'Oşmān bin 'Affān rađıya'llāhü Ta'ālā 'anh hilāfetinde mecma'-yı 'askerü's-selām olmaġla kūfeü'l-cender daġı derler. Vech-i tesmiyesinde olan eġāvil-i muhtelife kāmūsda ve tercemesinde mestürdür.

221 *Dindi felāt u tenūfiyye beyābāna hem*
Öyle dimekdir daġı berr ü beriye melā

(**felāt**) Hasāt vezninde ıřsız ve řenliksiz beyābāna denir ki çöl ta'bir olunur yāhūd vāsi' -i şahrāya denir ki ova ta'bir olunur. Cem' i haşā vezninde felā ve felevāt. (**tenūfiyye**) Tāniñ fethi ve nūn-ı muħaffefeniñ zammı ve yā-yı müşeddede sülūkiyye vezninde ve yā-yı müşeddedeniñ hızfiyla ve fāniñ fethiyle tenūfe řenliksiz řenliksiz çöl beyābāna ve kır hālī ovaya denir. (**berr**) Baġr muġābilindedir ki şahrā ma'nāsınadır ki kara ta'bir olunur. (**beriyye**) Ra'iyye vezninde şahrā ve beyābāna ve řu ve nebāt eşeri olmayan kır ve çöle denir. (**melā**) Halā vezninde şahrā ve beyābān ma'nāsınadır ki kezālik ebyāt-ı ātiyyede gelecek murādif ve maġarrilerinden ġayrı sehbe ve bülükka şahrā demektir. Sebrüt ve bediħ ve bedid ve beydā ve timā ve cüdā ve dimūme ve cedced ve fedfed mevmāh ve mihme ve mihmehte ıřsız ova demektir ve meliħ ve ġayfaġ ve mefāze-i vāsi ovaadır. Fāriside deřt ve hāmūn derler.

222 *Yol şaşırır anda kim gitse oşahrā-yı tih*
Ol ova kim olmaya şuyı di feyfā aña

(**tih**) Tāniñ kesri ve mediyle ucı bucaġı yolu ve nişānı olmayan şahrā ve beyābān denir ki aña vāki' olanlar yol ve iz bulamayıp ġayrān ve ser-gerdān olurlar. Ĥamrā vezninde tayhā ve şayfa vezninde metiħe ve merħale vezninde metiħe ve maġ' ad vezninde metye tepe gibi beyābān-ı mezbürdan 'ibāretidir. (**feyfā**) Ķaşrile ve feyfā mediyle ve ġayfāt heyhāt vezninde fālarıñ fethiyle mefāze ve berriye gibi şusuz

çöl beyābāna denir. Cem‘i feyāfi gelir ve seyf vezninde feyf daḥi feyfā gibidir. Cem‘i efyāf ve füyūfdur.

223 *Belqa’ vü kafr ol yere dindi ki ḥālī ola*
Düz ova şahrā imiş mişlidir anıñ faḍā

(**belqa’**) Ca‘ fer vezninde ve belqa’ e hā ile şenliksiz ve otsuz ve şusuz ve kır ve ḥālī yere denir. Cem‘i belāki’ gelir. (**kafr**) Kāfiñ fethi ve fāniñ sükūnuyla ve terme vezninde kafre ve ma‘ yār vezninde maḥfār otsuz ve şusuz ḥālī çöl yere denir. (**şahrā**) Ḥamrā vezninde şol düz ve hem-vār arz-ı vāsi‘ e denir ki anda ašlā şīb ve firāz ya‘ ni iniş ve yoḡuş olmaya. (**faḍā**) Semā vezninde sāḥa ve meydāna denir ve vāsi‘ ve aḥiḥ düz şahrāya denir. المثقفه سو اذا جا الغضا ضا قا لقضا

224 *Dindi çöle bādiye hep dereler evdiye*
Kā’ ova düz şafşaf ol yolcılara pek şafā

(**bādiye**) Āriye vezninde ve bed ve bāniñ fethi ve dālīñ sükūnuyla ve bādāt-ı te‘ ile ve bedava seḥābe şahrāya denir ki hazar-ı muḥābilidir. (**evdiye**) Hemzeniñ fethi ve dālīñ kesriyle a‘ diye vezninde vādīniñ cem‘idir. Vādi taḡlar ve tepeler aralıklarında aḥiḥ ve ırāḥ yere denir ki dere ta‘bīr olunur. (**kā’**) Şā vezninde çevresinde cibāl ve tilāl görünmeyen vāsi engīn şahrāya denir ki ova ta‘bīr olunur cem‘i ki‘ ve kı‘ yān gelir kāflarıñ kesriyle. (**şafşaf**) Ġabḡab vezninde dübdüz olub ergisi bügrisi olmayan yere denir. şafşaf يقال فيها عوجالا مستوتها رض اي صفصف قاع vezninde şaḥşah ve aḥdāḥ vezninde şaḥşāḥ düz yerdir.

225 *Ṭavd u ‘alem ü tūr taḡ yüksegi şāhiḥ anıñ*
Pek yücesi şāmīḥ u yücelik oldı ‘ulā

(**tavd**) Tāniñ fethi vāvīñ sükūnuyla taḡa denir ki ma‘ lūmdur. (**‘alem**) Kālem vezninde mutlakā taḡa denir. (57) ‘Alā kavliñ uzun taḡa denir cem‘i a‘ lām gelir sādāt-ı kāvm ba‘zı muşā‘ib-i dehr sebebiyle taḥkīr ve tādīl oldukça ‘Arab ḍarb-ı meşel edip جعلت بطايحا اعلام ارض derler ve bir nesne ziyāde meşhūr olduğda kenār-ı ‘alā ‘ilm derler. (**tūr**) Şūr vezninde ‘Arabīü’l-aşl yāḥūd Süryāni mu‘arreb olarak taḡā denir tūr-ı rū sinīn ve tūr-ı Sinā ve tūr-ı zatā ve tūr-ı hārūn Medyen’de. Beyt-i muḥaddes ḥavālisinde ma‘ rūf taḡlardır. (**şāhiḥ**) Yüksek ve mürtefi‘ ma‘ nāsına ism-i fāi‘ ildir yüksek taḡ ve bina ve ağac maḥūlesi vaşf olur yakāl-i cebel-i āhiḥ ey mürtefi‘. (**şāmīḥ**) Şāhiḥ vezninde ve müradīfidir ki yüce ve ‘alī nesneye denir yakāl-i cebel şāmīḥ ey şāhiḥ. (**‘ula**) ‘Atā‘ vezninde hassa yüksek ve ‘alā olmaḥ ve şeref ve

şân cehtiyle bülend nertebe ve refi‘ü’l-ķādr olmak ma‘nāsınadır semū vezninde ‘ulū ve ğani vezninde ‘ali daħı bu ma‘nāyadır.

226 *Keşti-i Nuħ indigi tağ daħı Cudi ki o
Āmid ü Mevşil meyânında görindi baña*

(**Cūdi**) Cīmiñ zammıyla Diyār-bekir ile Mevşil mābeyninde vāki‘ bir tağdır ki tūfānda sefine-i Nūh ‘aleyhi’s-selām Vesteveret ‘ale’l-cūdüyü nazm-ı celil mantıķunca anıñ üzerinde müstaķır oldu. (**Āmid**) Ĥāmıd vezninde Diyār-bekir eyāletiniñ kâ‘idesi olmağla Diyār-bekir tesmiye olunan beldenin ismidir. (**Mevşil**) meclis vezninde Diyār-bekriñ şarkı cenūbesinde vāki‘vū ĥālā elsine-i nāsda mīnun zammı ve şādın kesriyle Mūşul dedikleri beldedir nazm-ı İrān’a gitdikçe cebel-i Cudi’yi müşāhade etdigin eş‘ār eder.

227 *Tağa cebal dindi hem cem‘i gelürmiş cibāl
Ķum tepe adı keşib öyle dimekdir naķā*

(**cebel**) Fethateynle muṭlaķā tağa denir ‘arız olsun tevīl olsun. (**cibāl**) Cīmiñ kesriyle cebelin cem‘idir ki evtād-ı ‘arz olan tağlardır ve bunlardan ğayrı ووزر يعو و کفر شنخروور و نفخا و شيق و نخا ve kâ‘ile-i cebel gibi tağlardır Fārisīde kāfiñ zammıyla kūh vāvīñ ĥızfıyla ki ve kūh-sār ve kūh-sār denir. (**keşib**) Emīr vezninde Ķum yığınının olan tepeye denir cem‘i hemzeniñ fetħi ve şāniñ kesriyle ekşibe ve zammeteynle kesb ve reh-bān vezninde keşbān gelir. (**naķā**) Nūnuñ ve kāfiñ fetħleri ve elif-i maķşüre ile üstü örgüc gibi maħdeb olan kūm yığınının denir cem‘i ‘anķā vezninde inķā ve ĥālī vezninde naķī gelir.

228 *Yüksek olan Ķum tepe adı da cumħur imiş
Cem‘i tilāl oldı çün tel tepe muṭlaķā*

(**cumħūr**) ‘Uşfūr vezninde şol Ķum yığınının olan tepeye denir ki pek yüksek olmağla etrāfına ĥavāle ve müşerref ola cumħūr-ün-nās gürüh insāndan cem gafir ve cem‘ keşire denir cem‘i cemāhir gelir ve her şeyiñ mu‘azzam ve firāvānına denir. (**tilāl**) Cibāl vezninde telīn cem‘idir tel tāniñ fetħi ve lāmīñ teşdidiyle muṭlaķā küçücük tağ tarzında olan tepedir gerek Ķumdan olsun ve gerek toprakdan olsun ve bunlardan ğayrı rubūt ve rebāvet-i emriñ ĥarekāt-ı sülāsiyle ve rābiye ve ĥaşāt vezninde ribāt ve zerice ve Ķubūr ve farṭ ve nebke ve eki yüksek tepedir Fārisīde perendek ve yişte denir.

229 *Tīn çamurdur anıñ Ķurısı şalşal hem
Balçığa dirler vaħal se‘ta olanı fenā*

(**tīn**) Tāniñ kesriyle çamura ve balçığa ki ma' rûfdur. (**şalşal**) Selsâl vezninde kum ile qarışık hâliş ve pāk çamura denir 'alā kavlı desti ve küb meşellüler yapıp güneşde kurduğda şalşal denir tabh olundukda fehâr denir. من صلصل لعجار كا و منه قوله (**vaḥal**) Fetḥateynle taleb vezninde ve vāviñ fetḥi ve ḥāniñ sükūniyla şulı şıvık çamura denir cem' i evhâl ve vaḥal gelir. (**se'ta**) Temze vezninde bed rāyılı şiyâh çamura denir حلق تعالي من لا نسان حلق تعالي gibi Fâriside kâf 'Aceminiñ kesriyle kül denir.

230 (58) *Kumlu çamurla pişen taş adı sicil imiş*
Cem' i hicâre gelür taş hacir atdı remâ

(**siccil**) Siccîn vezninde seng-i kül ma' rebîdir ki murâd kumlu çamur ile pişdikten soñra hacere mütekalib olan taşdır. (**hicâre**) Ḥāniñ kesri ve âhirde hâ ile hāniñ hızfıyla hicâz vezninde hicâr ve efles vezninde aḥcer ve aḥfâl vezninde aḥcâr haceriñ cem' idir. (**hacer**) Fetḥateynle taşta denir ki ma' rûfdur. (**remâ**) Remîden fi' l-i mâzîdir atdı ma' nâsınadır.

231 *Şald dimek pek katı mermere dindi ruḥâm*
Oldı ufaḥ taş ḥaşât cem' i de gelmiş ḥışâ

(**şald**) Şādîñ fetḥi ve kesri ve lâmiñ sükūniyla ve sefer cel vezninde şalvdır gâyet katı ve şalâbetli ve düz ve melâsetli olan nesneye denir mermer ve simâkı ve âlet te' şir etmeyen selâbetli yer gibi. (**ruḥâm**) Ğurâb vezninde mermer dedikleri taşın ismidir. Ḥaşâd vezninde ufacık taşta denir hacir-i şağîr ma' nâsına 'azmine şahre denir. (**ḥışâ**) A' şâ vezninde ḥaşâtiñ cem' idir ufacık taşlara denir ki çakıl ta' bîr olunur.

232 *Havlulara döşenen taşta dimişler balât*
İnlüsinedi şafîḥ ol ki sezâ-yı binâ

(**balât**) Seḥâb vezninde ḥavlulara ve yollara döşenen taşta denir ki kaldırım ve döşeme ta' bîr olunur vâhid belâtabır bu ma' nâya mebnî Ka' be-i Mu' azzama' nın mîrâb-ı rahmeti tahtında beyt-i şerife mülâsık-ı mefrûş olan yeşil mermer ki tülâ ve âzrâ üzerinde bir kimse namâz kılacek mikdârdır balâta-yı ḥazrâ ta' bîr iderler 'ala kavlı-seyyidnâ İsmâ' il şalavātu'l-lâh ve şalâme 'ala nebînâ 'aleyh ḥazretleri anıñ tahtında defîn-i ḥâk-i 'itr-nâk 'anber-fâm ve ammâ kîn-i icâbetden oldığı ittifâk-gerde-i 'ulemâ-yı i' lâmdır. (**şafîḥ**) Emîr vezninde binâyâ lāyık ve sezâ-vâr olan 'arîz ve yaşşı taşta denir ve her yaşşı ve enlüsiniñ yüzine ıtlâk olunur kâğıd ve teneke ve

tahta meşellüleriñ yüzi gib ve muṭlaḳā taş cinsine cendel ve cerel ve cervel ve ḳahḳar ve behber ber-ṭabl ve cembr denir Fārisīde seng ve kālār derler.

233 *Cümle bu topraḳdaki nesneye pāyān yok*
Mā bī cemī' s-ṣerā leyse lehu 'l-intihā

Mısrā'-ı evvel şānīniñ ta' bīr ve tercemesidir. **(mā)** Mevşūfe **(bī cemī' s-ṣerā)** müte'allıḳ maḫzūfiyle şıfatıdır yāḫūd mā mevşūle mā-ba'd . **(cemī')** Mecmū' ve cümle ma'nāsına. **(ṣerā)** Ruṭūbetlü ve nem-nāk topraḳ ma'nāsınadır lākin burada mecāzen muṭlaḳ topraḳ ma'nāsında müsta'meldir. **(leyse)** Ef āl-i nāḳışadandır. **(leh)** Zarf-ı müstaḳırr olarak maḳdem-i ḥaberīdir. **(el-intihā)** Mu'aḥḫar ismidir.

Ḥaşıl-ı ma'nā 'arza muta'allıḳ ve yirde mevcūd ve müteḫaḳḳıḳ olan maşnū'atı 'ilm-i maḥlūḳ iḥātadan 'āciz olmaḡla cümlesiniñ luḡātını irād ve beyān ṭāvḳ-ı beşerden bīrūn ve 'ad ve şumārden efzūndur. **(pāyān)** Fārisīdir ḡāyet ve nihāyet ve intihā ma'nāsına.

234 *Müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fā'ilün*
Rūy-ı zemīnde ider ehl-i hūner i'tilā

Ya'ni bu ḳıṭ'a baḫr-i münseriḫ müşemmenü'l-cezādandır lākin cümle eczāsı maṭviye ve cemī' ḍurūbi ve ba'z 'ārīzī mevḳūfe ḥaşivleri meḳşūfedir. **(rūy-ı zemīn)** Fārisīdir vechū'l-arz gibi yer yüzi ma'nāsınadır. **(ehl-i hūner)** 'İlm ve ma'ārif şāḫibi demektir. **(i'tilā)** İfti'āl vezninde isti'lā ve ta'alā ve ta'aliye gibi bir nesneye tefavvūḳ ve bālāsına şu'ūd ma'nāsınadır ehl-i 'ilmiñ sā'ir nās üzerine nazm-ı celīlleri ve emşāli delīl ḳaṭı' ve bürhān sātı' oldıḡı zāhirdir. تفوق يعلمون لا الذين و نوا الذين الله برفع و ام ليتوي و هل در جات اوتوا العلم الذين منكم ايعلمون الذين رجحانه

TEFREHU Bİ NAZMĪ MĀ DÜMTÜ ḤAYYĀ

(tefrehū) Şülāşiden muzāri'-i muḫāṭdır mesrūr ve şādān olursuñ ma'nāsına yāḫūd ef āl bābindan **(59)** muzāri'-i muḫāṭdır āḫırleri mesrūr ve dil-şād idersīn ma'nāsına ve 'ali kelāū't-taḳdīrin lafzen ḥaber ma'nā-yı inşādır ve ḥāniñ sūkūnı zarūret-i şī'r içündir 'alāmet-i cezm degildir bu şūretde 'alem vezninde feraḫ yāḫūd Ekrem vezninde efraḫ denilse lafzen ve ma'nā-yı maḳsūde evfaḳ olurdu. **(bi nazmī)** Fi'l-i mezburuñ mef'ūl biḫ ḡayr-ı şariḫdir. **(mā dümtü)** de mā maşdariyye tevḳiyyetiyyedir dümtü acūften māzi-i muḫāṭab olarak te'vīl maşdardadır müddet-i devāmiñ ma'nāsına. **(ḥayyā)** Ef āl-i nāḳışadan olan mā dāmeniñ ḥaber-i menşūbīdir.

Hâşıl-ı ma‘nâ kayd-ı hayât ile muttaşif olduğın müddetince benim bu nazmımı mu‘tâlâ‘a ile feraḥ-nâk ve mesrūr ol yâḥūd ‘ulūm-ı edebiyeye ḫâlib lanlarıñ ḫalb-i ḫazınlerin bu nazmımın nikât ve mezâyâsını tefehhüme tefriḥ ve şādân ile demekdir.

235 *Olmuş yanaḫ ḫadd yüzdür muḫayyâ*
Taḫbîl ü telşîm öpmekdir ammâ

(ḫadd) Ḥânîñ fetḫi ve dâlîñ teşdidiyle vech-i insânda gözüñ ḫuyruḡundan âverdiñ nihâyetine ḫadar yere denir yâḥūd gözüñ ḫânesinden çeñe kemigine ḫadar yere denir teşniyesinde ḫaddân gelir ve ḫadd-i mezbûre ‘arîz ve âcine ve vecne şerişe denir Fâriside ruḫ ve ruḫsâr ve rebḫ Türkide yañaḫ derler. **(muḫayyâ)** Mîmiñ zammıyla müheyyâ vezninde yüzüñ mecmû‘ına denir ve ‘uzv-i mezbûre vech ve şafiḫa ve ḫısma ve girişme ve ḫal‘at ve manḫar denir Fâriside rûy çehre ve sîmâ derler. **(taḫbîl ü telşîm)** Öpmekdir ḫable ve leşm ve fefm ve şenbele mürâdifleridir Fâriside bûsiden derler.

236 *Ebkâr dimek cümle ḫız oḡlan*
Düşîze ḫızlar olmuş ‘azârâ

(ebkâr) Ebrâr vezninde bikriñ cem‘idir bikr fikr vezninde şol ḫıza denir ki henüz er görmemiş ola Türkide ḫız oḡlan ḫız ta‘bir ederler. **(‘azârâ)** ‘Aynîñ ve rânîñ fetḫiyle ve ‘azâri rânîñ kesriyle ‘azrânîñ cem‘idir ‘azrâ ḫamrâ vezninde bikr ḫıza denir. **(düşîze)** Püşide vezninde Fârisidir ‘azrâ gibi ḫız oḡlan ḫıza denir.

237 *În ci‘te leylen gice gelürseñ*
Fe‘l-beytu âlin hem oda tenhâ

(in) Ḥarf-ı şart. **(ci‘te)** Mâzi-i muḫâtab olarak fi‘l-i şart. **(leylâ)** Fi‘l-i şartın zarfı. **(fi‘l-beytu da)** Fi‘l-cezâiye. **(el-beytu)** Mübtedâ. **(hâl)** Taḫdiren merfû‘-ı ḫaber cümlesi şartın cevâbı yâḥūd cevâb-ı maḫzûfuñ ‘illeti ve ḫâ‘im-maḫâmıdır ḫâne-i maḫbûba ḫiḫâb edip der ki eger gice bende ḫâneye gelürseñ dil-i maḫzûnumı şâd ve ḫâḫır ve vîrânemi âbâd edersin zîrâ beytü‘l-aḫzenim ḫâli ‘innü‘l-aḡyâr ve dîde-i ḡam-dîde ḫudüm meserret-lüzüm ki ez dil ü cân intizâr üzeredir.

238 *Buşrâ lenâ çün müjde bizimçün*
Hem müjdeciye baḫşîş ḫuzeyyâ

(**buşrā**) Ṭūbā vezninde ve bişāre bāniñ kesriyle kitābe vezninde ve bişāre bāniñ zammıyla ḥurāfe vezninde isimlerdir müjde ve muştuluk ma' nāsına. (**lenā**) lām ihtisās ile mütekellim ma' a'l-ğayr zamīrinden mürekkeb olarak bizimçün demektir. (**ḥuzeyyā**) Ḥā-i mühmele ile taşgīr şıgasıyla şüreyyā vezninde müjdeciye verilen bahşış ve 'aṭīyeye denir müjde mīmiñ zammı ve zā-i 'Acemīniñ sükūniyle Fārisīdir nevīd gibi.

239 *Oğlan ğulām u hem ıul dimekdir*
Olmuş esiriñ cem'ı usārā

(**ğulām**) Ğurāb vezninde bıyığı terleme ḥaddīne varmış oğlana 'alā ıul hengām tafuliyyetinden çār ayru olma ḥadīne varınca ıtlāk olunur muṭlaķā ıul ve kule maķçār ayru olma ḥadīne varınca ıtlāk olunur muṭlaķā ıul ve kule maķūlesine de ğulām ıtlāk olunur 'ıyd gibi Fārisīde bende derler. (**usārā**) Sükārā vezninde esiriñ cem'ıdır. (**esir**) Emīr vezninde aḥzīñ murādıfıdır ki ṭutsaķ ta'bir olunur Fārisīde berde ve girifte derler.

240 *Ĥamr oldı bāde lā teşreb içme*
Sarḥoş olanlar cümle sükārā

(60) (**ḥamr**) Ḥāniñ fetḥi ve mīmiñ sükūniyle cemr vezninde ve ḥamre cemre vezninde muṭlaķā müsekker olub ādemi sarḥoş iden şıraya denir şaḥbā ve şanhbā ve rāc ve raḥīķ ve nāmūr ve ıarķif ve 'aķār ve müdām ve rāf mūrādıfıdır Fārisīde mey ve bāde derler Türkīde süci denir. (**lā teşreb**) Tehi ḥāzırdır içme demektir. (**sükārā**) Sīniñ zammı ve rāniñ fetḥiyle ferādī vezninde ve sīniñ kesriyle sükārā ve 'ateşī vezninde sekerī sekrān kelimesiniñ cem'ıdır Ve teran-nāse sükārā nazm-ı celīlinde ucında rivāyetdir sekrān şıfatdır mest ve sarḥoş ādeme denir.

241 *Hem 'arf u nekhet ıoķuya dirler*
Pek ṭīb olana di fūḥ u reyyā

('arf) 'Ayniñ fetḥiyle ḥarf vezninde rāyiḥa gibi muṭlaķā ıoķuya denir lakin rāyiḥa tūbede isti' mālī ekşerdir. (**nekhet**) Raḥmet vezninde muṭlaķā ıoķuya ve ḥāşşa ağız rāyiḥasına denir. (**fūḥ**) Fūc vezninde rāyiḥa-i tībeye maḥşūşdur. (**reyyā**) Rāniñ fetḥi ve yāniñ teşdidiyle pek ḥoş olan rāyiḥaya denir şezi gibi Fārisīde būy derler.

242 *Aḥmaķ ıarıya ra'nā dinürmüş*
Maḥbūba dimek bilmem ne ma'nā

(**ra' nā**) Hamrā vezninde būn ve aḥmaḳ ma' nāsına olan er' ane vaşfınıñ mü' ennesidir būn ve aḥmaḳ ve müsterḥī ve gevşek ḥatuna denir ḥāşılı bī-ḥasebi'l-luġat maḳām-ı zemmdede müsta' meldir elsine-i şu' arāda dilber-i ra' nā ve gül-i ra' nā gibi maḳām-ı medḥde isti' māliniñ vechi nā-ma' lūmdur. Mütercim-i ḳāmūs dir ki lisān-ı şu' arāda maḥbūbeyi ra' nā ile tevşif istirḥādan nāşī nihāl-i tāze gibi temāyüli i' tibār iledir bu şüretde muḥābibe ıtlāḳı ḥamḳā ve hevca şifatlarından tecvide maḥmūldür.

243 *Yā leyte şı' rī keşke bileydım*
Aşlı ne bunuñ mā aşlı hazā

(**yā leyte şı' rī**) de yā ḥarf-i nidā münādi-i mahzūfdur yā ḳavm taḳdīrindedir. (**leyte**) Ḥurūf-ı müşebbehe bi-l-fi' lden kelime-i temennīdir ya' ni bir nesneyi ummaḳ ma' nāsına ḥarfdır Fārisīde keşke ve Türkīde nolaydı demek mefḥūmunda müsta' meldir ekşer bi-l-umūr-ı mūmtena' niñ ve ba' zen mūmkün-i müsteba' d olan mevāddan temennīsine ta' alluḳ eder. (**şı' r**) Şīniñ kesri ve 'ayniñ sūkūniyla ' ilm vezninde ve şīniñ fetḫiyle temr vezninde ve şı' re şīniñ ḥarekāt-ı şülāsīyle cemre ve ḥafre ve ḳable vezinlerinde ve şı' ri zıkrī vezninde ve şı' rī rec' ā vezninde ve şu' ūr zuḥūr vezninde şa' ūre şaṭūre vezninde meş' ūr mebsūr vezninde meş' ūre hā ile ve meş' ūrā meşvūḥā vezninde bāb-ı evvelden ve ḥāmısdan olarak on iki maşdardır bir nesneyi ḥoşca fehm edip zekā ve fetānetle daḳıḳa ve mezāyāsına varıp iyüce idrāk eylemek ma' nāsınadır ki ' ilmden aḥş olur şı' rī de yā mütakellim zamīridir. (**mā aşlı hazā**) da mā istifhāmiyyedir aşlı bie şeyiñ mebd' e ve menşe' i ma' nāsınadır. (**hazā**) İsm-i işāretdir nāzım-ı taḥrīr bu beytde ma' nā-yı luġavī beyānı zımnında beyt-i sābıḳdaki ra' nā lafzınıñ maḥbūbda isti' māliniñ menşe' inden su' āl ve istiḳārı imā eder.

244 *Yüksek ' alıyy ü alçaḳ deniyy hem*
Yüce senī vü pek yüksek esnā

(**' alıyy**) Ğanī vezninde ism-i fā' il yāḥūd şifāt-ı meşḥūrdur yüksek ve bülend nesneye ve refi' ü'l-ḳadr şeref ve şān şāḫibi kimseye denir. (**deniyy**) ' Abī vezninde şifāt-ı müşebbehedir i' tibārdan sākıṭ aşlā işe yaramayan ādeme denir. (**senī**) Veznī ve ma' nā-i ' alā gibi ḥasnā ve ma' nā-i mürtefi' olan şeylere ıtlāḳ olunur. (**esnā**) İsm-i tefzīl sıġası üzere pek yüksek ve ğāyet ' alā ma' nāsınadır.

245 *Ṭoġduñ şerefle mānend-i pervīn*
Aṭlā' te sa' den mişle-s-şüreyyā

Mısrā-ı evvel şāniniñ tefsīr ve tercemesidir. (**aṭlā' te**) Ef āl bābından māzi-i muḥātabdır şülāsīden (61) ṭal' at gibi zuḥūr etdik ve ṭoġduk demekdir. (**sa' d**) Ḳutlu

ve ferhunde ve meymün ve mübârek ve müşerref olmak ma' nāsına olarak atla' te fi' liniñ fa' ilinden hâldir. (**meşel**) Şibh ve mânend gibi bir şeyiñ nazîri ve beñzeri ma' nāsınadır. (**şüreyyâ**) Şāniñ zammıyla hüzeyyâ vezninde Fāriside pervîn ve Türkide ülker dedikleri tûb-ı kevākibden 'ibâretdir menâzil-i kâmerdendir yigirmi dört kevkeb olduğı mervîdir .

246 *Müstef' ilâtün eyitdim kalemden*
Âb-ı hayâtı yârâna icrâ

Ya' ni bu kıt' a cümle icrâsı müreffel olan baħr-ı recez murabba' dır burada terfîl-i müstef' ilün âħirine bir sebep-i hafîf ziyâde etmektir âb-ı hayât zulumâtda kâ' in çeşme-i meşhûrdur ki andan bir kere nûş eden eli âħirü' d-dehr mu' ammer olub devâm-ı zideğani ve hayât-ı câvidânı bulur. İskender taleb edip zafer-yâb olamadı hazret-i Hızır 'aleyhi's-selâma müyesser oldu ve şu ' arâ iştilâhında laţîf ve zengîn ve dil-pesend kelâmdan kinâye olur burada bu ma' nâ murâddır maħbûbuñ dehânından ve kelimât rûh-baħşāsından daħı kinâye olunur ve ehl-i taşavvuf ' indinde muħabbet-i haķıķiye işâretdir ki bâiş-i hayât-ı câvidâdır.

DÜRÜN MANZŪMUN Lİ İHVĀNI'Ş-SAFĀ

(**dürün manzûmun**) Mübtedâ-yı maħzûfa haber olarak mevsûfuñ şifata izâfeti kabîlindendir kelâm-ı teşbihe belîge maħmûldür. (**dür**) Dālîñ zammı ve rāniñ teşdîdiyle incü ma' nāsına manzûm dizilmiş ma' nāsınadır. (**li ihvân**) Zarf-ı müstaķırr yâħûd manzûme müte' allik zarf-ı lağvıdır. (**ihvân**) Hemzeniñ kesriyle ve hemzeniñ zammıyla daħı cā' izdir hāniñ teşdîdiyle âħ lafzınıñ ve kafâ vezninde âħā lafzınıñ ve delü vezninde aħû lafzınıñ cem' leridir müfredi olan âħ ve âħā ve aħû qarındaş ma' nāsınadır Fāriside birâder gibi ve yâr-ı siddîk ve maħab-ı sâdik ma' nāsına da ıtlâk olunur. (**şafâ**) Vefâ vezninde bir nesne bulanıķ olmayub ĩurı olmak ma' nāsına maşdardır burada ism-ı fâ' il ma' nāsınadır ihvāni'ş-şafâ izâfeti yine mevşûfun şifata izâfeti kabîlindendir lâkin vaşf-ı be-ħal müte' allikü'l-mevşûfdur.

Hâşıl-ı ma' nâ bu kıt' a kalıbları ve hıķd u ĩadd ğıll ü ğışş emsâli küdürâtdan sâlim ve sâfi olan ihvân ya' ni şâdikü's-serîne ve pākize dil olan ĩılân şafiü'l-cenân içün nazm olunmuşdur manzûm gibi bir ra' nâ kıt' a-i mergûbedir.

247 *Vüs'at üzre ola ĩālîñ merħabâ*
Dostum pek ĩoş me' âli ĩabbeżâ

(**merħab**) Maţlab vezninde maşdar mîmi olur vüs'at ma' nāsına ve ism-i mekân olur maħall-i vâsi' ma' nāsına ve يا' ni tã' ife-i ' Arab vürüd eden misâfire merħabâ derler mezâikeden ve istişķâlden ' arî ma' mür âbâdân yere geldiñiz vüs'at kalble ins ve ülfet üzere olub kaţ' en dil-ğir ve

mütevahhis olmamañız ma' mûldür demektir yâhûd rahbeka'l-lâh merhabâ taqdirindedir bu şüretde merhabâ kelimesi terhibâ lafzınıñ mevzi'ne vazı' olunmuşdur pes bu taqdirce merhabâ fi'l-i maḥzûfıyla cümle-i du'âiyye olur nâzımıñ muhtarı bu ma'nadır. (**ḥabbezâ**) Hânıñ ve bâ-yı müşeddedeniñ fetḥiyle ni'm gibi ef'âl-i medhdendir pek hoş ve ne güzel ve ne 'aceb muḥabbet olunacaq nesnedir demektir fi'l-aşl-ı ḥub fi'l-i mâzîdir aşlı kerem vezninde ḥabebdir şar maḥbûbâ ma'nâsına ve zâ kelimesi esmâ-i işâretten bir ism-i mübhem olarak fâ'ilidir ki mecmû'ı ism-i vâhid mebzilete tenzîl olunub maḥallen mübtedâ ve mâ-ba'dı ḥaber olmaḥ üzere merfû'lardır ḥabbezâ zeyd gibi zeyd ne hoş ne güzel kimsedir dostum lafzınıñ medḥali yoḡdur tekmîl-i vezn içündir.

248 *Hażmı hoş ola henî'en dimedir*
Hem merî'en yek-me'âl olmuş aña

(**henî**) Emîr vezninde sühûletle ma'deye vâşıl olup 'aliyyü'l-fevr hażm olan ta'âm-ı hoş-vâre (62) denir ve meşakkatsiz sühûletle ḥaşıl olan şibhe denir. (**merî**) Emîr vezninde hażmı âsân olan ta'âm ve şaraba denir ki Fâriside güvâr ve hoş-güvâr ve Türkide siñici ta'bîr olunur imdi ekl ve şurb eden kimseye henî'en merî'en ḳavli ki neseble du'âdır me'âli ekl ve şurb eyledigin mi'deñde hażm olmuş ola ve gedâ ve devâ olup bedeniñe siñip mâde âfiyet ola demektir. (**yek-me'âl**) Me'ali bir demektir.

249 *Merreten-veş târeten bir keredir*
Şimdi geçmiş oldu güyâ ânifâ

(**merre**) Kerre vezninde bir kerre ma'nâsınadır cem'i mîmiñ kesriyle merrâr gelir kerrâr gibi. (**târeten**) Merre ma'nâsınadır ki bir kerre demektir ve vaḡt ve ḥıyn ma'nâsınadır cem'i târât gelîr bir kerre mülâḳî oldum diyecek yerde laḳîte merreten derler laḳîte laḳît merreten sebükündedir ve bir kerre işledim diyecek maḥallde fa'lete târeten derler fa'lete fi'le târeten taqdirindedir bu şüretde merreten târeten maşdar-ı maḥzûfuñ şıfatları olup maşdar makâmına iḳâme olunmaḡla meful muḡlaḳ mecâzî olurlar. (**veş**) Lafzı Fârisî olarak edât-ı teşbîhdır. (**ânif**) Sâbıḳ vezninde ve ânif ketif vezninde ḥâle muḳârin zamân-ı mâzîden kinâye olur ki burnuñuñ ucunda geçen işbu ân ḳarîb demek olur. Yüḳâlü ḳâle lehü ânifâ ve ânifen ey fi evveli vaḡtin yuḳa'r-rabbü minna.

250 *Suḥḳan u tebben daḡı ta'sen dimek*
Ola sankim levîm u ḥusrâna sezâ

(**suḥḳ**) Sîniñ zammıyla ba'dü vezninde ve zâmmeteynle 'unḳ vezninde bâb-ı râbi'den ve ḥamisden maşdardır ırâḳ olmak ma'nâsına Yüḳâlü saḥîḳa'r-racülü

sühkan iza beude. maḳām-ı du'āda rahmetu'l-lāhdan ba' dü ma' nāsına murād olur Fe sühkan li ashabi's-sa'ir nazm-ı celilinde oldığı gibi. **(teb)** Tāniñ fethi ve bāniñ teşdidiyle naḳs ve ḥasār ve ziyān ma' nāsına maşdardır ve teb ve tebāb ḥusrān 'alāḳasıyla muṭlaḳā helāk ma' nāsına da isti' māl olunur Ve yüḳalü tebben tebben lehü alad-du' ai fe alā üzerine maḥmül-ı maşdar oldığıçün menşüb ḳılınır ya' ni helāk ve ḥusrān aña melābis olsun demekdir. **(ta's)** Tāniñ fethi ve 'ayniñ sükunıyla helāk olmaḳ ma' nāsına bāb-ı şālişden ve rābi' den maşdardır يقال و هلك اذا الر جل تعس تعاله يقال اي هلاكه aşl bu mādde ayak ḳoyup yüz üzere yaḳalamaḳ ma' nāsına mezzū' dur bu 'alāka ile helāk ve şer ve ba' dü ve rütbeden sāḳıbu 'alāka ile helāk ve şer ve ba' dü ve rütbeden sāḳıṭ ılmaḳ ma' nālarında isti' māl olundu cemī' ma' nālarında ḥitāb şüretinde bāb-ı şālişden ta' set ta' sen dersen ve ḥikāye ve ğıybet şüretinde bāb-ı rābi' den ta' s ta' sād dersen bu müşādir-i şelāşe lev m ve ḥusrāna lāyık olanlar ḥaḳḳında maḳūl olur.

251 *Fi'l-i muzmar ile naşbı bunlarıñ
Ḥāce-i naḥv añladır anı saña*

Ya' ni beyt-i sābıḳda mezkūr olan müşādir-i şelāşe ḥayta ve cedā' gibi 'āmiliniñ ḥazfı sema'ā vācib olan mef' ul mütallıḳ ḳabılinden oldığı ketb-i naḥvde mübīn olmaḳla naḥv okuduğında ḥāce saña tefhīm eder demekdir. **(ḥāce)** Ḥā-i mu' cemeniñ beyne'l-feth ve'z-żam imālesi ve vāv 'alāmeti ile üstād ma' nāsına Fārisidir Türkide daḫı zebān-zed ve meşhürdur.

252 *Hem teferruḳ tefriḳa taḳılmadır
Soñra cem' i güc olan eydī Sebā*

(teferruḳ) Tecemmu' vezninde zıddıdır ki eşyā-i müctemi' a biri birinden ayrılıb fırḳa olmaḳ ma' nāsınadır iftirāk ve infirāk gibi. **(tefriḳa)** Tabşıra vezninde tefriḳ gibi müte' aḳḳid nesneleri biri birinden ayırmaḳ ma' nāsınadır yaḳāl fırḳa tefriḳa ve tefriḳā-i izābedde bu şüretde teferruḳ lāzım tefriḳa müta' dī olmuş olur nāzım-ı taḥrīr tefriḳayı taḳıtmaḳ ma' nāsına ḥaml itmeyüb taḳılmaḳ ma' nāsına ḥaml etmesine ketb-i luḡatde müsā' de bulamadıḳ bu taḳrīrce

Hem teferruḳ iftirāk taḳılmadır

dese şevāb olurdu **(63)** teş' ab teşḳat şetāt tebder tıḳdar tenāşer keşāḫ inkisāḫ teferruḳ Fāriside perākendiden ve telāşiden derler. **(eydī sebā)** Terkibinde eydī kelimesi ṭarīḳ yāḥūd ni' met yāḥūd cemā' at yāḥūdbelā dimen ma' nāsına olan yed lafzınıñ cem' idir **(ve āyādī)** cem' iü'l-cem' idir burada eydī kelimesiniñ muzāf-ı ileyhi olan sā lafzı 'aşā vezninde sükūn üzere mebnī olarak tekellüm olunur aşlı sebep vezninde sebādır

hemzesi elife ibdāl olundu ba‘ dü-l-izāfe ḥamsetü’l-‘aşer gibi ism-i vāhid hükmünde oldu Sebā Belkısıñ beldesi ismidir bānisi olan ‘ Abdü’ş-şems bin Ya‘ rib bin Kaḥṭān Sebā laḳabıyla mūlaḳḳab olmağla binā-gerdesi olan Mārib şehrine daḥı ismiyle olundu eşher-i bilād Yemen’ dendir nāzım-ı niḥrīr bu beytle قواقر سبالا يدى meşel-i meşhūrınñ ḥaline imā eder meşel-i mezbūr bir cem‘ iyyetiñ perīşān ve perākende olub bir daḥı cem‘ iyyetleri şa‘ vetli ve emr-i ‘ asīr olduğında ḍarb olunur ve meşel-i mezbūruñ mevridi oldur ki Sebālıḳı ile mūlaḳḳab olan ‘ Abdü’ş-şems merḳūm cümle-i ḳabā’ il-i Yümnī-i Cāmi‘ ya‘ ni ḳabā’ il-i Yemen’ iñ cümlesi aña mensūb ve andan mütferi‘ ve münşa‘ ib olmuşdur zīrā merḳūmuñ özü ve kendü müdahḥic ve eş‘ ardan ve عامله و عستان و اذجم لحم و حمير و انمار و nām on nefer evlādı olup her biri bir ḳabile pederleri olmağla şahş-ı merḳūm Ebū-l-Ḳabā’ il olmuşdur. Leḳad kane sebein fi meskenihim āyetün cennetani ‘ an yeminivvessimāl nazm-ı celīli mantūḳunca kabā’ il-i mezbūre Mārib şehrinde perverde-i ni‘ am-ı aleyhiye nā-mütenāhiye iken peygamberlerini tekzīb edip şemse ‘ ibādet etmişleriyle Feerselna ‘ aleyhim seyler ‘ arimi āyet-i kerimesi medlūlünce seylü’ l-vem zuhūr edip şehri mezbūri ğarḳ-āb-ı fenā ve riyāz ve cinānı bi’ l-kilye ihlāk ve ifnā etmekle ḳabā’ il-i merḳūma iḳṭār-ı arza müteferriḳ olup ḥālleri maḍreb-i meşel mezbūr olmuşdur tafşīli tefāsīr ve tevāriḥdedir.

253 *Oldı Allāhümme Yā Allāh dimek*
Şanki ol āḥirde mīm evvelde yā

(Allāhümme) Lafz-ı şerīfi ḳavl-ı rāciḥ üzere aşlı Yā Allāh olub keşret-i isti‘ malden nāşī harf-i nidā ḥızf ve āḥirine mīm-i müşeddede ta‘ vīz olundu ‘ aliyy-i ḳavl aşlı Yā Allāh āmennā baḥīr olub taḥfif için ḥarf-i nidā ve aḳşad ma‘ nāsına olan ümm lafzınıñ hemzesi ve mütē‘ allıḳāt-ı fi‘ l-i ḥızf olunub Allāhümme oldu gūzāfi tefsīr-i ḳavle Ta‘ ālā. (ḳıl Allāhümme mālikü’ l-mülk)

254 *Ḥāl-i ṭīb anlar için ṭübā lehüm*
Hem ḥuşūşen dīnmedir lāsiyyemā

(ṭübā) Ḥüsnā vezninde aṭīb lafzınıñ mü‘ enneşi olur ḥālet-i ṭībe ma‘ nāsına. **(lehüm)** Anlar için demekdir ve beşerī vezninde maşdar olur ṭīb ve güzellik ma‘ nāsına ve baḥt ve refāh-ı ḥāl ile dirlik ve ḥayr ve raḥāt ve devlet ma‘ nālarınadır ve cennetde bir şecer-i mübārek ismidir ve ‘ alā ḳavl uḡat-ı Hindīde cennetiñ ismidir. **(lāsiyyemā)** Terki binde lā nefy-i cins içündür. **(siyy)** Siniñ kesri ve yā-i müşeddede ile menşūb olarak lāniñ ismidir mā-nekre yāḥūd zā’idedir ve bu terkīb istiḥnā mevḳi‘ nde müsta‘ meldir ya‘ ni mā-ba‘ düni mā-ḳabline terciḥ için mesbūḳ olmağla

müsāvâtadan tefzile ihrâc olunmuş gibi olur andan lisânımızda husûsen ile ta'bir olunur meşelâ Tüsteḥabbü's-şadekatü fi şehri Ramezâne. Lasiyye ma fi'l-aşril evâḥiridedikde 'iṭâ şadakanîñ 'iştirâk-ı âḫirde istiḥcâbı âkid ve ifzal olduğı mütebeyyin olur ve mâ-ba' dünde gelen ismin refi' ve ceri ve nekre olursa naşbı daḫı câ'izdir.

255 *Mâ'ni-i lillâhi derruh medhile*
Ḥaḫ aña çok ḫayrile kılsun cezâ

(lillâhi derruh) Terkibinde derr dâliñ fetḫi ve raniñ teşdidiyle bir kimseden sâdır olan 'amel-i ḫüb ve eşer-i nigüya ıtlâk olunur bu ma'nâya mebnî 'Arab bir kimseyi medḫi mutazammın du'â etdikde Allâh derruh derler ey cezâ-i derruh ve 'amele demekdir hızf-ı muzâfla ya'ni 'amel-i mezbûr maḫâbilinde Rabbü'l-berâzât çok ḫayr ile (64) cezâ ve mükafât eylesin demekdir.

256 *Eymenu'l-lâh öyle eymu'l-lâh daḫı*
Hem le'amruk cümle sevgend-i Ḥudâ

(eymenu'l-lâh) Hemzeniñ fetḫi ve mîmiñ ve nûnuñ kesri ve mîmiñ fetḫiyle ve eymu'l-lâh hemzeniñ ve mîmiñ kesriyle vahîmu'l-lâh hâniñ fetḫi ve mîmiñ zammıyla ve ümmu'l-lâh hemzeniñ fetḫi ve mîmiñ ḫarekât-ı şelâseye vâmu'l-lâh hemzeniñ kesri ve mîmiñ zammı ve fetḫi ve minnu'l-lâh mîmiñ zammı ve nûnuñ kesriyle ve mimu'l-lâh mîmiñ ḫarekât-ı şelâsesiyle ve limu'llâh lâm-ı ibtidâiyeniñ fetḫiyle ve limenu'l-lâh lâmiñ fetḫiyle bunlarıñ mecmû'ı kısm-ı mevzu'na mevzu' isimlerdir eymenu'l-lâh kısmı taḫdîrindedir sâirler andan muḫtaşar ve muḫaffefdir eymen kelimesi 'indü'l-başarıyn bereket ma'nâsına olan yümnden me'ḫız olmağla hemzesi vaşdır ve 'ind ve küfiyn yemîniñ cem'i olmağla hemzesi kıṭ'adır. **(le'amruk)** Lâmiñ ve 'ayniñ fetḫiyle ḫasem olarak müsta'meldir le'amruk ḫasemi taḫdîrindedir işbu ḫasem-i ma'razında ibrâd olunan le'amruk lafzında muziler 'ömr-i dîn ve millet ma'nâsınadır dedi lakin ekşer 'ulemâ ḫayât ve bekâ ma'nâsını irâde ederler Le 'amruke inneḫüm lefi sekratihim ya'mehûn nazm-ı celîlinde müfessirin ḫayât ve beḫâ ma'nâsına ḫaml etdiler pes le'amruk ḫavli seniñ 'ömr ve beḫâna ḫasem ederim ve 'indimde 'izz ve eşref olan ḫayâtına and içerim demek olur lakin bu le'amruk ḫavli maḫlûkdan şâdır olduğda muḫtâr olan ḫasem olmayub mücerred te'kid-i ḫükm için olmağdır zîrâ maḫlûk için esmâ-i Allâh'dan ḫayrıya ḫasem câ'iz olmadığı ketbi faḫihde muşarraḫdır. **(sevgend)** Sîniñ ve kafîñ fetḫiyledir bend ve zinde Fâriside peymân ve peygûn mürâfidir ki 'Arabide 'ahd ve yemîn ve ḫalf ve ḫasem ve eliyeye denir Türkide and derler sevgend Ḥudâya mudâfdır ḫa'ide-i Fars üzere muzafîñ âhiri meksûr olur Ḥudâ Fâriside Rab yâḫûd Vâcibü'l-vücûd ma'nâsına esmâ-i ḫüsñâdandır.

257 *Enteli'l-lāhi olasin maḳbūl-i Rab*
Hem leke'l-lāh luṭf-ı Hāḳ saña revā

(**enteli'l-İllāhi**) Terkibinde ente zamir-i hitab mübtedā lillāhi zarf-ı müstaḳırr haber olarak lafzen haber-i ma'nā inşā-i du'adır zīrā fuṣaḥā-yi 'Arab bir kimseye zātınū a' māliñ dergāh-ı Rabbü'l-'izzetde marzī ve maḳbūl ola diyecek yerde enteli'l-lāhi derler. (**leke'l-lāh**) 'İbāresinde leke zarf-ı müstaḳırr maḳdem-i haber ism-i celāli mücer-i mübtedā olarak yine cümlesi lafzen haber-i ma'nā cümle inşāiyye-i du'āiyyedir zīrā Allāh Ta'alāniñ lafz ve iḥsāni ve 'ināyet-i bī-pāyāni saña lāyık ve sezā-vār olsun diyecek yerde mākbūl olur.

258 *Dinse ebleyte cedīden bir kese*
Çok yeñi eskit diyü itmek du'ā

(**ebleyte cedīden**) Terkibinde ebleyte ef'āl bāından māzī-i muḥātabdır eskitdiñ ve köhne kıldıñ ma'nāsınadır. (**cedīd**) Emir vezninde yeñi nesne ma'nāsına ebleyte fi'liniñ mef'ūlidir bu cümle de cümle-i sābıḳalar gibi inşā-i mevzu'a vaẓı' olunan cümle-i haberiyeye ḳabīlindedir zīrā bir kimse cedīd ve nā-müsta' mel-i şevb gid gide teriyye ve tebrik maḳāmında tā'ife-i 'Arab ebleyte cedīden dirler ki çok yeñi libās giyüb eskit ma'nāsına ki tūl-i 'ömr ile du'ādan kināye olur.

259 *Kullemā her-bār üşküř şükür kıł*
Tañrıya li'r-rabbi ancaḳ innemā

(**kullemā**) Kelimesinde kul müfred-i münkeriñ ve cem'-i ma'refiñ ifrādını ve müfred-i ma'refiñ icrāsını iḥāta ve istiḡrāka mevzū' ismdir mā maşdariye-i ḥarfıye ba'dünde zikr olunan cümle şıladır 'Arābdan maḥalli yoḳdur kullemā kelimesi ṭarafıyyet üzere mensūbdur nā-şabv-ı şevāb vāḳı' olan fi'ldir ve zamañ-ı muḳadderdir imdi kullemā cā'ek 'alem-i ekreme ḳavliniñ me'āli ekremü'l-'ālem kul vaḳt-i cā'ek demek olur ki andan (65) lisānımızda saña her bār-ı 'alem geldikde iḳrām ile demek ile ta'bir olunur. (**üşküş**) Bāb-ı evvelde emr-i muḥātabdır şükür it ma'nāsına şükür şiniñ zammı ve kāfiñ sükūniyla mün'iminiñ in'am eylediği ni'meti bilip ya'ni mün'iminiñ tafdil ve iḥsāni ḳalbile i'tikād edip ve lisaniyle medḥ ve şenā ve cevārih sāire ile baḳderü'l-istiḳāḳ-ı mün'ime itā'at ve inḳıyād ile mükāfāt eylemekden 'ibāretedir. (**li'r-rabbi**) Tañrı Ta'alā hazretine demektir zīrā Rab rāniñ fetḥi ve bāniñ teşdiidiyle muṭlaḳ zikr olundukda kāfe-i maḥluḳātın māliki ve āme-i maşnū'atı besleyüb terbiye eden cenāb-ı perverd-gāriñ esmā-i ḥüsnāsındandır. (**innemā**) Hemzeniñ kesri ve nūnuñ teşdiidiyle ṭuruḳ-ı kaşrdandır ya'ni ḥükmi mezkür iḳün işbātı mā'adan nefi ifade eder lisānımızda andan ancaḳ ile ta'bir olunur.

260 *Müjdecî olmuş mübeşşir hem nezîr*
Geldi tahkîkan bize kad câ'enâ

(**mübeşşir**) Tef'îl bâbından ism-i fâ'il sığasıyla ve mübâşır ef'âl bâbından ism-i fâ'il beniyyesiyle ve neşir emîr vezninde fi'îl-i be-ma'nâ fâ'il olarak bir kimseye bâ'îş-i feraḥ ve mürîş-i sürûr olan ḥaber-i meserret eşeri iḥbâr ve ifâde idici kişiye denir ki aña Türkîde müjdecî ve muştucu derler. (**nezîr**) Beşir vezninde ve muḳâbili olarak bir kimseye bir māddeyi 'ilâm ve iḥbâr ile tahzîr ve tahvîf idici ya'ni ol maddenîñ muḥavvef ve muḥâtırâlı olduḡun eṣ'âr ve ifâde ile aña ḳorḳu verip âgâh idici ma'nâsınadır sıyâḳ-ı nazmdan zâhir olan Türkîde ma'nâ-yı 'atfa dâl olan hem lafzıyla nezîr mübeşşir üzerine ma'tûf olmaḳdır bı taḳdîrce nezîr lafzı da mübeşşir gibi müjdecî ma'nâsına gelmekdir lâkin kütüb-i luḡat buña müsâ'id degildir meger ki Fe beşşirhüm bi-'azabin elim nazm-ı kerîmi gibi isti'âreye maḥmûl ola yaḥûd muḳâbele ḳarînesiyle nezîriñ ma'nâsınıñ zuhûriña mebnî ma'tûf olmayub Ḳad câ'enâ nezîr nazm-ı celîliniñ ma'nâsına îmâ olarak ibtidâye ola bu şüretde mıṣrâ-ı sāni da merhûn olarak lafzıyla

Müjdecî olmuş mübeşşir hem nezîr
Ḳorḳudıcı geldi bize câ'enâ

denilse evlâ olurdu. (**ḳad câ'enâ**) Türkîde ḳad ḥarfîye tahkîḳ içündir câ'enâ geldi demekdir.

261 *Hazîhi'd-dünyâ dimekdir bu cihân*
Leyse yokdur öyledir hem mâ vü lâ

(**hazîh**) Muhâtaba tenbîye ve te'kîdi münzemin olan 'aref-i tenbîye ile müfred-i mü'enneşe işârete mevzû' olan ze ismden mürekkeb olarak ḳarîbe işârete mevzû'dur bu ve işte şu ma'nâsınadır. (**dünyâ**) Dâlñ zammıyla 'uḳbâ ve âḥîret muḳâbili olarak 'Arabîdir Türkîde de dünyâ denir Fârisîde cihân ve meytî derler. (**leyse**) Lâmiñ fethiyle nefî için mevzû' bir kelimedir aṣlı feraḥ vezninde leyse idi tahfîf için yâsı iskân olundu Türkîde yok ve degil ma'nâlarında müsta'meldir. (**mâ**) Kelimesi ḥarfîyye olarak vücûh-ı 'adîde üzere müsta'meldir nâfiye ve maşdariye ve kâfe ve zâ'ide gibi burada nefî ma'nâsı murâddır ki leyse kelimesine meşâbe olan mâdır. (**lâ**) Ḳarf-ı nefî olur ki cevâb maḥallinde ve sâ'ir maḥall-i inkârda îrâd olunur yokdur ve degildir ma'nâlarına Fârisîde ne lafzıyla edâ olunur.

262 *Men yelümnî kim benî ta'yîb iden*
Zâke budur bu da öyle hakezâ

(**men yelümnî**) Ḳavlinde men şartîyye yelûm kelimesi lûmden muzâri'dir aṣlı yelûm idi men-i şartîyye cezm edip içtimâ'-ı sâkineyn maḥzûr ile vâv sâḳiṭ olmuşdur

nūn nūn-ı veḳāye yā zāmīr-i mütেকellimdir her kim beni ta' yīb iderse demektir cezā-i maḥzūfdur nāzımın tercümesi men kelimesi istifhāmiye olmağı ihām ider lakin men istifhāmiye cāzım olmamağla tercüme-i mezbūra müsāmaḥaya maḥmūldür. **(zāke)** Müfred-i mezkūre işārete mevzū' olan zā lafzıyla ilḥāk olunan kāf-ı ḥiṭābdan mürekkeb olarak bu ve budur ma' nāsına ki Fārisīde hemzeniñ kesriyle ve mediyle in lafzıyla edā olunur ve bu esmā-i işārete **(66)** lā-ḥaḳ olan kāf-ı ḥiṭāb tezkīr ve te' nisde ve efrād ve teşniyye ve cem' de muḥāṭab olan kimseye tābi' dir ve kāfiñ mā-ḳabli umūr-ı mezkūre de meşārü'n-ileyhe tābi' dir. **(hakezā)** lafzında hā ḥarf-i tenbīhdır kezā ism-i mübhemdir aniñla bir nesneden kināye olur şöylece ve bunuñ gibi ve şuncılayın ve bu da öyle demektir fi'l-aşl kāf teşbiyle ism-i işāretten mürekkebdır.

263 *Oldı evlā lek saña şerdır yaḳīn*
Sen bize yaklaşma lā taḳrab lenā

(evlā lek) Hemzeniñ fethiyle ve 'ıyd ve tehdīd için müsta' meldir قاربك اي اولي ya' ni saña dāhiye-i mühlike ve müsibet maḳārib ve nāzil olsun demektir ki cümle-i du' āiyedir bu taḳdīrce ḳarīb ma' nāsına olan eylā kelimesinden fi' l-i māzi olub fā' ili maḥzūf olur ba' zılar evlā kelimesini aḥrā ve eceder ma' nāsına ḥaml ile evlā lekü'l- uḳāb ve' l-helāk ile te' vīl eylediler ki ' uḳāb yāḥūd helāk saña her vechle elyaktır demek olur ve ba' zılar aslı evlāku' l-lāh mā-tekrehe olmağla lām-ı zā' idedir Ḥaḳ Ta' ālā saña ḥoşlandığın ḥāleti ikā' eylesün demek olur dedi bu mā' nī-i şelāsededen evvel ve şālīş du' ā-i şāni ḥaberdir. **(lā taḳrab)** دنو ve yakınlık ma' nāsına olan ḳurb kelimesinden nehy-i muḥāṭabdır yaklaşma ve yaḳīn olma demektir.

264 *Naḥnu innā biz sen ente ben ene*
Eyne ḳande ḳaḅḅı yerde ḥaysümā

(naḥnu) Mütেকellim ma' a' l-ḡayr zāmīridir. **(innā)** kelimesinden nā-i mütেকellim ma' a' l-ḡayr zāmīridir ḥurūf-ı müşebbehe bi- l-fi' lden olan en ile mürekkeb olarak taḥḳīḳ biz demektir ba' zen aşlı üzere nüvātāt-ı selāse ile innā denir ve bažen taḥfīf için en kelimesinden nūn-ı şāni ḥızf olunub inā denir şaḥş-ı mütেকellim ma' iyyetinde olan kimseler ile nefesinden ta' bir eyledikde meşelā naḥnü fe' alna zehebnā derler ba' zen mütেকellim-i vāḥid mu' azzamda da isti' māl olunurlar Naḥnü ḥaleknāḥüm ve innā erselnā ileyküm naẓm-ı kerīmlerinde oldığı gibi lisānımızda biz lafzıyla edā olunur. **(ente)** Tāniñ fethiyle müzekker-i muḥāṭab ve tāniñ kesriyle mü' ennes-i muḥāṭaba. **(eyne)** Keyf vezninde mekāndan su' āle delālet ider ya' ni ṭaraf-ı mekāndır istifhāmı mutaẓammındır yuḳāl eyne zeyd ey fi ey mekān hū bundan Türkīde ḳande ve nerde lafzlarıyla ta' bīr olunur Fārisīde kāfiñ zammıyla

kücā derler. (**ḥayṣümā**) Ḥaniñ fetḥi ve āhirinde ḥarekāt-ı şelāse ile ya‘ni zam üzere ve fetḥ üzere ve kesr üzere bināsıñ cevāzıyla cevāzıyla zarf-ı mekān olan ḥayṣ kelimesiyle mā-i kāfeden mürekkebdir ve bu ḥayṣ kelimesine mā-i kāfe muttaşıl olduḡda şartı mutazammın olub iki fi‘lini cezm eder meşelā ḥayṣümā teclīs-i eclīs denildikde sen ne mekānda ve ḳanḡı yerde cülüs edersin ben de orada cālis olurum demek olur.

265 *İzhebū gidiñ dönüñ hem f‘erci‘ū*
Sizler entüm ikiniz de entümā

(**izhebū**) Bāb-ı şālišden emr-i ḥāzım cem‘-i mezkūrdur zāhib-i evveliñ ya‘ni gidiñ demektir. (**f‘erci‘ū**) Terkībinde fā ta‘ḳīb içündür erci‘ū bāb-ı şāniden emr-i muḥāṭab cem‘-i mezkūrdur rücū‘ iden ya‘ni dönēñ demektir. (**entüm**) Cem‘-i mezkur muḥāṭab zamiridir cemā‘at-i nisāye ḥiṭābda entün denir Türkide siz ve sizler demekle edā olunur. (**entümā**) İki mezkure ḥiṭāb ile iki mü‘enneşe ḥiṭāb beyninde müşterekdir siz ikiniz demektir Fāriside teşniyeye ve cem‘e ḥiṭābda şumā denir.

266 *Küllü men cā‘e gelen hep cümlesi*
Rāḥa gitdi bizden evvel ḳablenā

(**küllü**) Kāfiñ zammı ve lāmiñ teşdidiyle elfāz-ı ‘umūmdandır medḥūliniñ cemī‘-i efrādına yāḥūd cemī‘ eczāsına şümül ve istiḡrākına delālet ider müzekkeri ve mü‘enneşi müsāvidir meşelā külli recül ve külli imreet (67) denilir. (**men**) Mimiñ fetḥiyle zūy-ı faḳūle maḥşuşū‘l-fāz ‘umūmundandır efrādı ve cem‘i tezkiri ve te‘nişi müsāvidir mevzūle ve istifhāma ve şartıyye ve mevşūfe olarak isti‘māli kütüb-i naḥvde mühindir bu terkibde nekre-i mevşūfe olması zāhirdir küllü insān cā‘e ma‘nāsına nāzımıñ tefsirine göre şartıyye olmasaydı nekre-i mevşūfe olması cā‘izdir. (**cā‘e**) Fi‘l-i ma‘zidir geldi ma‘nāsına bu maḳāmda olduḡı gibi gāḥ olur ki zevālden şoñra yāḥūd aḥşām üsti gitdi ma‘nāsına isti‘māli olunur yukāl rāḥ zeyd ey zehebe fi vaḳi‘-ravāḥi. (**ḳablenā**) Terkībinde ḳabl kelimesi mütekellim ma‘a‘l-ḡayr zamirine muzāf olarak zarfiyyet üzere menşūbdur zāhir olan rāḥ fi‘liniñ zarf-ı zamānidir cā‘eniñ zarfi olmaḳda cā‘izdir.

267 *Nice dirildir yeri ba‘de-l-memāt*
Keyfe yuḥyī-l-arḡa ba‘de mevtiḥā

Mısrā‘-ı evvel şāniniñ tefsiri ve tercümesidir gerçi ba‘de-l-memāt terkibi ‘Arabīdir lakin luḡat-i ‘Arabīyeye ezni mümāresesi olan kimseye vāzı‘ olduḡına mebnī maḳām-ı terkibde isti‘māl olundu. (**keyfe**) İne vezninde ḡālibā istifhām için isti‘māl olunur ism-i mübhem gayr-ı mümkündür nice ve ne gūne ma‘nāsına. (**yuḥyī**) Ef‘āl bābindan fi‘l-i muzāri‘dir iḥyā eder ya‘ni dirildir demektir. (**arḡ**) Hemzeniñ

fethi ve rāniñ sükūnıyla mü'enneş-i semā'ī ve ism-i cins olarak yere denir ki Fāriside zemīn derler cem' i hemzeniñ fethi ve rāniñ sükūnıyla irzāt ve firūz vezninde irūd ve fetħateynle erzūn ve arāzi gelir. **(ba'de)** Şoñra demekdir ki qabı maqabilidir qabl ve ba'de kelimeleri izāfetden qat' olurlar ise zam üzere mebnī olurlar muzāf olurlar ise ma'reb olurlar. **(mevt)** Mimiñ fethiyle fevt vezninde ħayātūñ zıddı olarak maşdardır ölmek ma'nāsına ki ħayātūñ zevālidir ve ħayāt envā'-ı 'adīde ile mütenevvi' oldığı gibi mevt dağı mütenevvi'dir meşelā kuvve-i nāmiyyeniñ zevāline itlāk olunur mevtü'l-insān ve mevtü'l-nebāt ve mevtü'l-arz gibi ve kuvve-i 'ākileniñ zevāline itlāk olunur mevtü'l-qalb gibi ki cehāletdir ve ħavāsı ħareke ve idrākdan ta'til eden nevme mevt-i aşğar itlāk olundığı gibi bu maqāmda kuvve-i nāmiyyeniñ zevāli ma'nāsında müsta'meldir mevtiñ muzāf-ı ileyhi olan hā zamīri mü'enneş-i semā'ī olan arza rāci'dir Fāriside ħayāta zindegāni ve mevte merg derler.

268 *Ādeme çalışdığından gayrı yok*
Leyse li'l-insāni illā mā se'ā

Yine mışra'-ı evvel sāniniñ tefsir ve tercümesidir. **(leyse)** Ef āl-i nāķışadandır. **(li'l-insāni)** Żarf-ı müstaķırr maqdem-i ħaberdir mu'ahħar ismi maħzūfdur. **(illā)** Edāt-ı istişnādır. **(mā se'ā)** Terķibinde maşdariyyedir medħuliyle te'vīl maşdar da olub illā sa'ye ma'nāsına olur taqdir-i nazm-ı şerif leyse li'l-insāni şety menü'l-nefi ve'l-cezāü'l-eczā sa'ye ve e'ammla demekdir illāniñ mā ba'di leysenin ħaberi olmağda cā'izdir mā kānü'l-insānü's-se'āye ey cezā-i se'āye demekdir nefi ve istişnāniñ müfādı olan qaşr üzerine vārid olan su'āl ve cevābı süre-i necmiñ tefsirinde mezkurdur leyse kelimesiniñ ma'nası kıt'ada geçdi.

269 *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
Ehl-i 'ilmin olmaya sa' i hebā

Ya'ni bu kıt'a baħr-i remel-i müseddesdendir lākin 'arūz ve darbları sāb' sākin ħızf ile maşşurdur. **(sa'i)** Ra' i vezninde maşdardır iş işlemek ve çalışmaq ma'nāsına māzisi beyt-i sābıķda geçdi. **(hebā)** Semā vezninde ħubār gibi taza itlāk olunur ve 'adem i' tidād mülāsebesiyle mu'teber olmayan şey nā-ħaberde de isti'māl iderler bu maqāmda murād ma'nā-yı sānidir fā fehm.

(68) BĀ İLE'L-BĀ MEN ENŞEDE NAZME-L-' ACİB

(bā) Cā vezninde māzidir maşdarı bāniñ fethi ve vāviñ sükūnıyla budur ki bir nesneye vāşıl olub varmaq 'alā qavl bir nesnden munqatı' olub şey āħire mütēħaşşıs olmaq ma'nāsınadır bu maqāmda ma'nā-yı şāni aźhardır zīrā nāzım-ı merħūm elif

kāfiyesinde bi'l-küllîye munkaṭi' olup bā kāfiyesine rāci' ve müteḥaṣṣıṣ oldu. (**ile'l-bā**) Terkibinde ile intihā-yı gāyet için ḥarf-i cerdir bā-i ḥurūf hicāden ḥarf-i ṣāniniñ ismidir. (**men**) Mevsūle-i bā fi'liniñ fā'ilidir. (**enşede**) Ef'āl bāından māzi gā'ibdir taḥtında müstetir olan fā'il zāmiri ile cümlesi mevşülün şılasıdır inşād-ı şu'arā oğumak ma'nāsınadır. (**nazm**) Kelām-ı manzūm ma'nāsına fi'liñ mef'ulidir nazmıñ 'acibe izāfeti mevşüfiñ şıfata izāfeti qabilindendir. (**'acib**) Ğarib vezninde meşeli nādir olduğından yāhūd ḥüsn ve leṭāfetde nihāyete balıg olduğundan nāşi pek ta'accüb olunacak şeye denir.

270 *Cem' i 'anādil gelür bülbül adı 'andelib*
Ḥavcem ü verd oldı gül sevgilü ḥıdn ü ḥabib

(**'andelib**) Selsebıl vezninde elhāl-i maṭraba ile nağamāt eden bülbül kuşıdır cem' i rübā' iye red ile (**'anādil**) gelir mesācid vezninde 'ankebūtuñ cem' i 'anākib geldiği gibi. (**ḥavcem**) Ca'fer vezninde kırmızı güle denir verd-i ḥamr ma'nāsına. (**verd**) Ferd vezninde luğatde her nebātüñ çiçegine ıtlāk olunur ba'de Fāriside ve Türkide gül ta'bir olunan çiçekde 'ilm-i gālib olmuştur. (**ḥıdn**) Ḥāniñ kesriyle bir kimseniñ zāhiren ve baṭinen her umūrunda yār-ı vefā-dārı olan muḥıbb-i şādıkına denir emir vezninde ḥıdn gibi. (**ḥabib**) Lebīb vezninde fi'il-i be-ma'ni-i mef'uldür maḥbūb ma'nāsına sevgilü demektir ve ism-i fā'il ma'nāsına olarak muḥıbb ma'nāsına da gelir.

271 *Baba şoyı pāk olan kimseye dirler nesib*
Vālidesi cānibi ṭāhir olandır ḥasib

(**nesib**) Emir vezninde ābā ve ecdād-ı kerimü'l-zāt ve pesendide şıfāt olan şoy kimseye denir. (**ḥasib**) Kezālik ābā ve ecdādı şeref ve āşālet ve kāder ve ḥaşyet şāḥibi olan kimseye denir 'alā qavl vālidesi ṭarafı 'iffet ve 'işmet şāḥibi olana denir.

272 *'Irq ṭamardır daḥı pāk nesillü 'arık*
Aşla di cursūme hem cinsi iyidir necib

(**'ırq**) 'Aynıñ kesriyle insānda ve ḥayvānda maḥall cereyān-ı dem olan ṭamara denir. (**'arık**) Emir vezninde şoyı şopı pāk aşlı ve nesli rezā'ilden ṭāhir olan kimseye denir. (**cürsūme**) Cimiñ ve sāy-i müşelşeniñ zammıyla bir nesneniñ aşlına ve göğüne denir arūme ve zı'zı' gibi. (**necib**) Şerif vezninde şayı pāk ḥasib ve aşıl olan insāna ve ḥayvāna denir cem' i incāb gelir eşraf gibi ve nücebā gelir şerefā ve keremā gibi zammıyla necib gelir neziriñ cem' i nüzür geldiği gibi.

273 *Farṭ-ı zekādır daha öyle zekiler duhāt*
'Aqla dinür lübb kim 'ākil olandır lebib

(**dehā**) Zālīñ fethiyle bahā vezninde ziyāde ḥiddet-i ‘aql ve kuvvet-i zihn vücūdāt-ı rā‘i ve ḥüsn-i fikr ki farṭ- zekā ve cin fikirlilik ta‘bīr olunur ve bāb-ı rābi‘den maşdar olur bir kimseye pek ‘ākıl ve zeyrek ve ḥüsn fikr ve tedbīr şāhibi olmak ma‘nāsına ism-i fā‘ili dāhi gelir dehā mezbūr ile muttaşif ma‘nāsına dāhiniñ cem‘i nākışdan ism-i fā‘iliñ cem‘inde muṭtarid oldığı üzere dālīñ zammıyla (**duhāt**) gelir kuzāt ve rumāt gibi. (**farṭ**) Fāniñ fethi ve rāniñ sükūniyle ifrāt lafzından ism olur ḥadden ziyāde ve kıyāsdan bīrūn ma‘nāsına (**zekā**) Vefā vezninde bir kimse tīr-i fehmi ve ḥadīd-üz-zihn olmak ma‘nāsına ‘Arabilerdir ḡāyetü’l-ḡāye zeyreklik ve ḥiddet-i zihn ma‘nāsında lisānımızda müsta‘mel ve şayi‘ olmağla tercüme kılındı. (**lūbb**) Lāmiñ zammı ve bāniñ teşdidiyle her şeyiñ ḥālisine ve ceviz ve bādem meşellü içlü nesneleriñ (69) içine lūbb ve kabuğuna kaşır denir ve lūbb ‘aql ve hūşa denir cem‘i elbāb gelir. (**lebīb**) Emīr vezninde ‘ākıl ve hūş-mend olan kimseye denir. (‘**aql**) İnsān aniñ vesātetle ḥüsn ve kuḫ ve menfa‘at ve muzareti temyīz etdiği kuvve-i ma‘neviyye yāḥūd ‘ilm ve idrāk ma‘nāsına şayi‘ olmağla tercüme kılındı.

274 *İrbe gibi irb hem ‘aql u zekāya dinür*
Şāhib-i dīn olana ‘ākile dirler erīb

(**irbe**) Hemzeniñ kesriyle ve zammıyla luğatdır beyt-i sābıkda mezkūr olan dehāya ve ‘aql ve zekāya denir. (**irb**) Hemzeniñ kesri ve rāniñ sükūniyle ‘aql ve zekā ve dīn ve millet ma‘nālarıdır. (**erīb**) Emīr vezninde ‘ākıl ve zeyrek ve dīn ve diyānet şāhibi kimseye denir.

275 *Rāb ügey babadır rābe ügey ana hem*
Ġayrıdan olan veled zevc yanında rebīb

(**rāb**) Bāniñ teşdidiyle ügey babaya denir zevcesiniñ zevc-i evvelden olan veledini terbiyede kâ‘im oldığıçün. (**rābe**) Dābe vezninde kişiniñ pederiniñ zevcesine denir ki Türkīde ügey ana ta‘bīr olunur. (**rebīb**) Raḫīb vezninde bir kimseniñ zevcesiniñ evvelden olan oğlana denir ki ügey oğlu ta‘bīr olunur ügey kıza rebībe denir zevc-i şāniniñ zīr-i terbiyesinde olduklarıçün.

276 *Ġorḫmağā di ḥīfe hem ḥavf u feza‘ ḫorḫudur*
Ġorḫucıdır ḥāif u ḫorḫaḫ olandır naḫīb

(**ḥīfe**) Ḥāniñ kesriyle miḥāfe gibi ḫorḫmak ma‘nāsındır ki emn maḫābilidir. (**ḥavf**) Cevf vezninde ḫorḫmağā ve ḫorḫuya denir. (**feza‘**) Fethāteynle ceza‘ vezninde belkilüb ḫorḫmak ma‘nāsındır. (**ḥāif**) Bāb-ı rābi‘den ism-i fā‘ildir ḫorḫıcı kimse ma‘nāsına. (**naḫīb**) Emīr vezninde yüreksiz ḫorḫaḫ kişiye denir cebān gibi.

277 *Ḳıss papas baş papas usḳuf u hem cāşelik*
Bī' a kilīsa imiş deyr gibi haç şalīb

(**ḳıss**) Ḳāfiñ fetḫi ve sīniñ teşḫidiyle Naşāri ḫā'ifesiniñ 'ilm cihetiyle re'islerine denir ki keşiş ta'bir olunur ve ḫā'ife-i naşārāniñ 'ulemāsına sikkīn vezninde ḳıss daḫı derler ki papas ve keşiş olacaḫdır ḳıssniñ cem' i ḳusūsdur kūhūl vezninde ḳıssniñ cem' i ḳıssıundur. (**usḳuf**) Hemzeniñ ve kāniñ zammeleriyle ḳuḫrub vezninde naşāri ḫā'ifesiniñ rütbede ḳıss ve ḳıss dediklerinden yukarı olan keşişleridir cem' i usākafe ve usākafe gelir. (**cāşelik**) Sāy-i müşelleşeniñ fetḫiyle millet-i mesīhiyyeniñ baş papazları olan patriḳ tarafından naşb olur nan keşişdir ki rütbede patriḳden dūn-ı maḫrān ve usḳuf ve ḳıssden yukarıdır. (**bī' a**) Bāniñ kesriyle sīga vezninde naşārā ma'bedi olan kilīsaya denir cem' i 'ineb vezninde biya' gelir. (**deyr**) Dāliñ fetḫi ve yāniñ sūkūniyle naşrānileriñ manastırlarına denir ki kiliseden başkadır manastır sūkkānına re's olan papaza re'sü'd-deyr denir deyrniñ cem' i edyādır. (**şalīb**) Emīr vezninde naşāri ḫā'ifesiniñ ḫāc ta'bir itdikleri nesneye denir ki Fāriside çelipā zu' mlarınca derler ḫāzret-i 'İsāniñ heyet-i maşlūbesidir.

278 *Bulamayuz ḫāzıḳ u māhiri ḳande ḫekīm*
Lā necidu-l-ḫāzıḳa-l-māhira eyne-ḫ-tabīb

Mısrā' -ı evvel şāniñ tefsir ve tercümesidir. (**lā necid**) Bulmaḳ ma'nāsına olan vūcūdāddan nefi istikbāl-i mütekellim ma'a'l-ğayrdır bulamayuz demektir. (**ḫāzıḳ**) ḫāzākatden ism-i fā'ildir bir şān'atı geregi gibi öğrenüb mahāret peydā iden kimseye denir. (**māhir**) Mahārete ism-i fā'ildir 'amelinde ve şān'atında ḫāzıḳ ve üstāz kişiye denir. (**eyn**) Ḳıḫ'a-yı sābıḳda geḫdi lakin mutaḫammın oldıḫı istifhām bu maḫāmda istib'ad içündür. (**tabīb**) ḫasīb vezninde mutlaḳā 'amel ve şān'atda istād-ı kāmil ve māhir olan kimseye denir şoñra tedbīr-i marzī ve mu'āmece-i marāz eyledikte ḫāzıḳ olan ḫekīme itlāḳda şāyi' olunmuşdur.

279 *Lāyık-ı te'dīb olur ol ki edebsiz ola*
Ehl-i edeble görüş sen de olursun edīb

(70) (**te'dīb**) Tehzīb vezninde maşdardır 'ilm öğrenmek ve ādāb-ı şer'iyeye ve 'arfiyye ve şānā'iyeye öğrenmek ma'nāsına. (**edeb**) Mefhūm-ı küllīdir taḫtında aḫlāḳ-ı marzīyye-i ḫāhire ve bi'l-cümle şer' iñ isticāb ve āḳliñ istiḫsān etdiḫi eḫvār ve aḳvāl-i mūndericdir 'iffet ve zārāfet ve nezāfet ve nezāket ve izḫār-ı 'adl ve luḫf-ı muḫāmla ve ḫüsn-i mu'āşeret ve inşāf ve sāir mekārīm aḫlāḳ ve maḫāsiniñ evşāf gibi. (**edīb**) Emīr vezninde umūr-i edebiyeye cāmi' olan kişiye denir cem' i ediā gelir 'ulemā gibi.

FETHU'LLĀHU LENĀ MĪN YEDĪHĪ ḤAYRE'L-BĀB

(feth) Bāb-ı şalışden māzidir ism-i celālīñ fā' ilidir fethīñ ma' nāsı kapalı olan nesneyi açmaqdır gerek maḥsūs olsun fethü'l-ebvābü'l-büyüt gibi ve gerek ma'kül olsun fethü'l-ebvābü'l-ilm iḳfālū'l-ḳalb gibi bu maḳāmda murād bu ma' nādır. **(lenā)** Bizimçün diye ḳıṭ' a-i şānide geçdi min ibtidā-i ḡāyet için ḥarf-i cerdir. **(yed)** Ḳudret ve ni' met ve luṭf ve ' ināyet ma' nālarınadır zamīr-i maḥrūr miftaḥü'l-ebvāb olan Allāh Ta' ālā' ya rāci' dir. **(ḥayre'l-bāb)** Terḳīb-i izāfisi fi' l-i fethīñ mef' ulüdür cümle-i māzūye lafzen ḥaber-i ma' nāda tefe' ul yāḥūd vuḳū' na izḥār ḥırş ve raḡbet için inşā-i du' ādır ḥayr-ı nāsīñ meyl ve raḡbet eylediği nesne ile ma' refdir ' aḳl ve ' ilm ve māl ve iḥsān gibi. **(bāb)** Ḳapuya denir diye ḳıṭ' a-i ātiyede gelir.

280 *Muḥtaşar mücez imiş sözi uzatmaḳ itnāb*
Çadırıñ ipi tunāb cem' i tunab u etnāb

(mücez) Ef āl bābından ism-i mef' ul olarak ve acz ve veciz gibi muḥtaşar nesneye denir. **(muḥtaşar)** Daḡı ' Arabīdir tafşilden ' āri olan kelāmda ve yaḳīn kesdirme olan ṭarīkde ve füzül ve beyḥüdesi ḥıẗf olunan nesnede isti' māli şāyi' olduğına binā-ı tercüme ḳılındı. **(itnāb)** Ef āl bābından maşdar olarak taḳrīr-i kelām ta' bīr ' an-ül-merām itmede sözi tefsīl edip uzatma ma' nāsına. **(tunab)** Zammınla ' unak vezninde çadırıñ etrafında olan ser-ā-perde ya' ni etekliğini baḡladıkları ip yāḥūd çadırıñ ḳazığına baḡladıkları ipdir cem' i ṭāniñ kesriyle tunāb ve hemzeniñ fethiyle etnāb gelir.

281 *Ḥızb imiş ṭā' ife ammā ki olub ḥāin-i dīn*
Enbiyā üstüne cem' iyyet idenler aḥzāb

(ḥızb) Ḥāniñ kesri ve zāy-ı mu' cemeniñ sükūnyıla muṭlaḳā her nesneden fırḳa ve ṭā' ife ma' nāsına ıṭlāḳ olunur ve ḥaşşa insān cemā' atine de denir cem' i aḥzāb gelir ve aḥzāb şol ṭavā' if-i muḥtelife müşterekiñden ' ibāretdir ki Ḥendeḳ ḡazvesinde her ḳabilemeden mecma' olub ḥazret-i sulṭānū'l-enbiyā ' aleyhi efzālū'l-teḥayā üzerine ḥarb ve ḳıtāl için hücum Medīne-i Münevvereyi berāya ḳarīb-i muḥāşaradan şoñra perīşān ve perākende olarak ḥāib ve ḥāsır maḥallerine rücū' etdikleri süre-i aḥzābiñ tefāsirinde meşṭūr ve kesb-i tefsirde mufaşşalā mezbürdur bu ḡazveye ḡazveü'l-ḥendeḳ ve ḡazveü'l-aḥzāb denir.

282 *Fitneye dindi şaḡab şaḡıb anı taḥrīk idici*
Fitne er bābına müşḡib dinilür hem şaḡḡāb

(şaḡab) Ta' ab vezninde fitneye denir nās beyninde vāḳi' olan iḥtilāf-ārā ve şikāḳ ve ḡavḡā ma' nāsına ' Arabīdir Türkīde şuyū' na mebnī tercüme ḳılındı. **(şaḡıb)** Şīniñ fethi ve ' ayn-ı mu' cemeniñ sükūnuyla miyān-ı nāsda aşub ve şikāḳ peydā edip

taḥrīk fitne ve teheyyüç-i şer ve şür iden kimseye denir. **(müştâib)** Minber vezninde. **(şagğâb)** Şeddâd vezninde müştâib müştâib vezninde bunlarda müştâib-1 fitne ve mahrek şer ve fesâd olan aşḥâb-1 fitneye denir.

283 *Dindi ḥinnâ kınyaya boyalı el keffin ḥadîb*
İhtidâb oldu boyanmaḡ boyadır ḥadîb u ḥidâb

(ḥinnâ) Ḥāniñ kesri ve nūnuñ teşdidiyle kınyaya denir ki tā'ife-i nisvân ellerine ve ayaklarına yaḡub tezyîn iderler. **(keffin ḥadîb)** Terkîb-i tevşîfi olarak boyalı el demektir zîrâ keff kâfiñ fetḡi ve fāniñ teşdidiyle yedd gibi el ma' nâsınadır ḥadîb fi'l ya' ni mef' üldür mahzûb ya' ni boyalı ma' nâsınadır. **(71) (ihtidâb)** A' zāniñ vesâ'ir eşyāniñ metlûn olub boyanmasına denir **(ḥadîb)** Ḥāniñ fetḡi ve zādîñ sükûniyle. **(ḥidâb)** Kitâb vezninde muṭlaḡā boyadır.

284 *Sine mizḡanmaḡa di yıl sene hem cem' i sinîñ*
Ḥaḡb seksen yıl imiş cem' i de gelmiş aḡḡâb

(sinne) Sîniñ kesriyle 'ade vezninde ve vesen fetḡetiyle ve vesne hâyla ve vesne temre vezninde dört luḡatdır nevmden evvelde bedene 'arız olan fütür ki uyuyaḡalma ve ımızḡanma ta' bir olunur ve 'aliyy-i kavlı uyḡunuñ evveliñe beyn-ün-nevm ve-l-yaḡaza ḡâletidir Sübḡa-i Şıbyān-ı nâzımınıñ

Şorarlarsa sinne ma' nâsınadır
Di uyḡu evveli ma' nâsınadır

dediḡi buña mebnîdir. **(sene)** sîniñ ve nūnuñ fetḡeleriyle 'âm gibi yıl ma' nâsınadır ki Fārisîde sāl denilir cem' i ḡayr-ı kıyâs üzere cem' -i müzekker sâlim bünyesiyle ref' inde sinûn-i naşb ve cerinde sinîñ gelir ve senehât ve senevât gelir. **(ḡaḡb)** Ḥāniñ zammı ve ḡāfiñ sükûniyle ve ḡaḡb zammetinle seksen yıla itlâḡ olunur ve muṭlaḡ dehr ve zamân ma' nâsına da gelir cem' i hemzeniñ fetḡiyle aḡḡâb ve efles vezninde aḡḡâb gelir.

285 *Ciyd gerdendir aniñ şâḡ ṡamarı ḡabl-i verîd*
Gerdene hem raḡabe dindi gelür cem' i rıḡâb

(**ciyd**) ‘Iyd vezninde boyuna denir ‘unuç gibi gerden kâf-ı Fârisîniñ fethiyle Fârisîdir şuyū‘ı hasebiyle Türkî maqâmına iķâme olundu. (**ħablü’l-verîd**) izâfet-i beyâniyye ile boyunda şâh tamar ıtlâķ olunan iki tamaradan her birerlerine denir tesniyyesinde verîdân denilir vech-i tesmiye ‘ırķeyn-i mezbûreyn başdan vârid ve nâzil ve tîn denilen yürek tamarına vâşıl oldığıçün insân ğazab-nâķ olduķda mezbûr tamarlar müntefih olub şişerler. (**rakabe**) Feteħâtla cıyd ve ‘unķ gibi gerdene denir ve ruķebe köleye ve câriyyeye ıtlâķ olunur tesmiyetü’l-küllî bismi’l-cüzi tariķıyla cem‘i rânîñ kesriyle (**riķâb**) gelir.

286 *Şulb bil hep kemügi oldı terâ’ib göğsün*
Terb hem-zâd olana dindi hem aķrân etrâb

(**şulb**) Şâdiñ zammı ve lâmiñ sükûniyla yağrınıdan kıuyruk soķımı gelince kıadar arķa kemigine denir ki oñurģa ta‘bîr olunur cem‘i aşlâb gelir. (**terâ’ib**) Ğara’ib vezninde terîbeniñ cem‘idir göğüs taħtası ta‘bîr olunan kemiklere ıtlâķ olunur. (**terb**) Tâniñ kesri ve rânîñ sükûniyla sinnde müsâvî yaşdaş ve yaşid demekdir Fârisîde hem-zâr ve hem-sâl denir. (**etrâb**) Hemzeniñ fethiyle mezbûr terbiñ cem‘idir yaşdaşlar ve aķrân ma‘nâsına ledde vezninde ‘ade ve cem‘inde lidât terb ve etrâb gibidir.

287 *Ekl ü ħazm oldı yemek ħazm siñdirmekdir*
Çok yiyen kimse ekül u daħı dinmiş şaķlâb

(**ekl**) Hemzeniñ fethi ve kafîñ sükûniyla muţlakâ zî-rûħ cinsiniñ ta‘âm ve ‘alef maķûlelerini yemesine denir. (**ħazm**) Ekl vezninde ve mürâdifidir yâħûd ħazm aĝzını töldirarak ħırşla yemekdir bu şüretde eklden eħaşş olur. (**ħazm**) Ğâniñ fethi ve zânîñ sükûnuyla mi‘dede olan ta‘âmi siñirtmek ve eritmek ma‘nâsınadır. (**ekül**) Cehûl vezninde evzân-ı mübâlağadandır eklde ħaddi tecâvüz edip çok yiyen kimseye denir. (**şaķlâb**) Şâdiñ kesriyle ekül olan insâna ve ħayvâna denir.

288 *Lübs giymek giyecek nesnelere elbise di*
Câmedir şevb ki hem cem‘i şiyâb u eşvâb

(**lübs**) Lâmiñ zammıyla eşvâb giymek ma‘nâsınadır. (**elbise**) Elsine vezninde libâsiñ cem‘idir. (**libâs**) Kitâb vezninde lebûs şabûr vezninde ve lâmiñ kesriyle lübs ve maķ‘ad vezninde melbes ve minber vezninde milbes gömlek ve sirvâl ve cübbe vesâ‘ir giyilecek nesnelere denir. (**şevb**) Daħı libâs gibi giyecek câmeye denir cem‘i şânîñ kesriyle şiyâb ve hemzeniñ fethiyle eşvâb gelir.

289 *İntisāb it der-i Hāḫḫa bulasın mercī' -i ḫayr*
İntesib bābe ilāhin fe tecīd ḫayra meāb

(72) Mıṣrā'-ı evvel şāniniñ tefsīr ve tercemesidir. (**intesib**) İfti'āl bābından emr-i muḫātabdır intisāb ve ta'alluḫ taḫşīl et demektir. (**fe tecid**) Kelimesinde fā سجد قانت سجد قانت باب الله تنتسب ان سيور جزا taḫdīrince olur tecid fi'l-i muzāri muḫātabdır emr-i ba'dinde muḫadder-i şarḫa cevāb olarak meczūmdur bulasın demektir. (**ḫayra meāb**) Terḫīb izāfeti ḫayırlu mercī' demektir ḫayrıñ ma'nāsı bu ḫıṭ'anıñ 'ünvānında geçdi meāb rücū' ma'nāsına olan evbden ism-i mekāndır aşlı me'ūb idi maḫāl gibi i'lāl olunur meāb oldı.

Hāşıl-ı ma'nā nāzım-ı niḫrīr min yūsliḫ-ül-ḫiṭāba tevcīh-i kelām edip dir ki ebvāb-ı sāireden münḫatı' ve ḫalḫıñ rızāsını talebden münḫatı' olub Hāḫ Ta'ālā' nıñ rızāsını taḫşīle sa'y-i belīḡ eyle ki dü 'ālemde ḫayırlu mercī' bulup kām-yāb olasın. (**der-i Hāḫḫa**) da der dālñ fetḫi ve kā'ide-i izāfet-i Fārisiye üzerine rānıñ kesriyle bāb-ı Hāḫḫa demektir zīrā dālñ fetḫi ve rānıñ sūkūnyıdır Fāriside ḫapudur. (**Hāḫ**) Esmā-i ḫüsnādandır.

290 *Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün*
Gizlü düşmen gibidir bil ki müdāhin aḫbāb

Ya'ni bu ḫıṭ'a bahr-ı remel müşemmenü'l-ecnādandır lākin şadr ve ibtidālariñ ba'zısı sālīm olarak fā'ilātün ve ba'zısı maḫbūn olarak fe'ilātündür ve ḫaşivler ya'ni ikinci üçüncü cüzler maḫbūn olarak fe'ilātündür ve 'arūz ve ḫarblar maḫbūn ve maḫzūfdur. (**müdāhin**) Müdāheneden ism-i fā'ildir zamīrinde olan nesnenin ḫilāfını izḫār ile neffākāne ibrāz-ı ḫulūs edici kimseye denir.

ZĀKE MUFĪDUN LEKUM ECMA'U KULLĪ'L-'UCĀB

(**zāke**) İsm-i işāret olan zā ile ḫarf-i ḫiṭābdan mürekkebdır ey muḫātab işte şu demektir müşārın ileyh nazm-ı te'vili ile ḫıṭ'a-yı tāliyedir yāḫūd mecmū'-ı nazmdan 'ibaret olan nuḫbedir. (**mufīdun**) İfādeden ism-i fā'il olarak zāke mübtedāsına ḫberdir ḫberdir. (**lekum**) Cār ma'a'l-mecrūrı müfide mütea'lliḫdir siz giḫün ma'nāsına. (**ecma'a**) Cem'den ism-i tafḫil olarak mübtedānıñ ḫber-i ba'dü ḫberidir. (**kullī'l-'ucāb**) İzāfetle 'acīb olan şeyleriñ küllisine demektir ya'ni şu ḫıṭ'a yāḫūd manzūme ey 'ilm-i luḡate ṭālib ve ḫāhiş-ker olanlar size fevāid-i 'ilm-i luḡatı ifāde ve iktisāb huşuşunda kāfidir ve fen-i luḡatıñ 'acāyib ve ḡara'ibiniñ küllisini cāmi'dir ecma'u kullī'l-'ucāb mübālaḡaya maḫmūldür.

291 *Şeyb kıocalık dağı gençlik olmuş şebâb*
Oldı kıocalmağ meşîb genc olan âdem de şâbb

(**şeyb**) ‘Ayb vezninde saç ve şakalı ağarmağ ma‘nâsınadır ki kıocalık ve ihtiyârlık denilir. (**şebâb**) Şehâb vezninde şîniñ zıddıdır ki yetişüb yigit ve civân olmağ ma‘nâsınadır ki gençlik ve delûkanlılık ta‘bîr olunur ve şebâb şâbbiñ cem‘i de olur yigitler ve civânlar ma‘nâsına. (**meşîb**) Mîmiñ fethiyle pirlık ve ihtiyârlık derecesine varmağdan ‘ibâretidir ki kıocalmağ ve ihtiyârlamağ denilir. (**şâbb**) Bâniñ teşdidiyle genc ve yigit ma‘nâsınadır cem‘i şîniñ zammı bâniñ teşdidiyle şebâb gelir şebâb geldiği gibi şebâb her şeyiñ evveline ve tâzeligi zamânına denir.

292 *Gidicidir zâhib ü altınıña adı zehab*
Gelmege hem gitmege dindi iyâb u zehâb

(**zâhib**) Vezhüb şabûr vezninde ism-i fâ‘ildir gidici ma‘nâsına (**zehab**) fethateynle ma‘âden cinsinden altuna denir esmâ-i sâire şey zâ-i mu‘ceme kâfiyesinde gelir. (**iyâb**) Kitâb vezninde rücû‘ ma‘nâsına ki bir kimse gitdiği mağallden girü dönüp gelmeye denir. (**zehâb**) Şehâb vezninde seyr gibi yürüyüp gitmege ve mürûr gibi geçip gitmege denir.

293 *Pek gülecek nesneye didiler uğhûke hem*
Şol ki ‘acîb ola pek di añña şey‘un ‘ucâb

(**uğhûke**) Hemzeniñ zammıyla ‘ucûbe vezninde mâ yazđak münne ma‘nâsınadır ki gülmege bâ‘iş olan (73) gülecek şeye denir H‘âce Nasrâddin fıkraları ve sâde dilân ‘Arabda cuđâ nâm kimsenin ‘ucûbe kelâmları gibi. (**şey‘un** ‘**ucâb**) Terkiñ-i tavşifinde şey her mevcûda denir ki Fâriside çiz Türkide nesne denir. (‘**ucâb**) Ğurâb vezninde ve ‘ucâb cîmiñ teşdidiyle evzân-ı mübâlağadandır kendiden ziyâde ta‘accüb olunacağ nesneye denir.

294 *Dâr eve dinmiş dağı yüce sarâya ‘imâd*
Mevđı‘-i ma‘mûrdur ‘âmir ü ğâmir ħarâb

(**dâr**) ‘Arşa ve binâyı câmi‘ mağalle denir ya‘ni birkaç ħaneyi ve ħavluyı dâ‘ire mādâr-ı müştemel olan dâ‘ireye denir ki Türkide ev ta‘bîr olunur ve müştemel olduğı ħânlere ‘Arabide beyt ve Türkide oğa denilir. (‘**imâd**) Kitâb vezninde ebniye-i refi‘aya ħavi ‘âlâ sarâya denir ve ŧayanacađ şeye ve direge denir üşüvâne gibi.

(‘**āmīr**) ‘Ayn-ı mühmele ile ma‘ mūr olan maḥalle denir. (**ġāmīr**) Ġayn-ı mu‘ ceme ile ġāmīr muḳābilidir ki ḥarāb ve virāne olan mevzi‘ e denir.

295 *Bāb ḳapıya dinür bellü ḳıcırdı şarīr*
Gāhi sinek vızlamak oldı ṭanīnu zübāb

(**bāb**) Medḥalü’l-miknete ma‘ nāsınadır ki Fāriside der ve Türkide ḳapu denir bābü’l-beyt ve bābü’d-dār ve bābü’l-beled gibi ve mecāzen bir ūeye vesīle-i vüŷül olacak nesneye denir kütüb-i ‘ilmiyyede olan bāblar gibi. (**şarīr**) Emīr vezninde zī rūḥuñ ġayrıdan şadır olan sese denir ḳıcırdı ta‘ bīr olunur şarīrū’l-bāb şarīrū’l-ḳalem gibi. (**ṭanīnu zübāb**) İzāfetle sinek vızıldamaḳ ma‘ nāsına ve sinek vızıldısı ma‘ nāsına gelir. (**ṭanīn**) Anīn vezninde maşdar olur vızlamaḳ ma‘ nāsına ve ism olur vızıldı ma‘ nāsına. (**zübāb**) Ġurāb vezninde sinek nev‘ ine denir.

296 *Hem ḥıŷmīñ ġayrıdan alma imiş zevceyi*
Oldı vaṭandan ḳıḳub gitme daḥı iġtirāb

(**iġtirāb**) İ‘tirāf vezninde vaṭandan ḳıḳub gidip dūr olmaḳ ma‘ nāsınadır teġarrüb gibi iġtirāb tezevvüc iden kimse menkūḥası olan zevcesini bāy-ı muta‘ lakātından almayub ḥıŷmīñ ġayrıdan ya‘ ni icābından almaḳdır.

297 *Ḳaşb gibi ḳaḏb hem kesme daḥı buncadır*
Sözi bedīhe edā söyleme de iḳtiḏāb

(**ḳaşb**) Ġaşb vezninde ḳaṭ‘ gibi kesmek ma‘ nāsınadır ḥayvanāt boġazlayan kimseye ḳaşāb itlāḳı bu ma‘ nādan me‘ hazdır. (**ḳaḏb**) Dād-ı mu‘ ceme ile ḳaşh vezninde iḳtişāb ve iḳtiḏāb gibi kesmek ma‘ nāsınadır ve ḳaḏb eyyām-ı şayfda ḥayvanāta yedirilen tāze yoncaya denir. (**iḳtiḏāb**) İftiṭā‘ ma‘ nāsına geldiği gibi irticāl ma‘ nāsına da gelir ki tefekkūr ve mülāḥaza eylemeksizin bi’l-bedāhe söz söylemekden ‘ibāretidir ki ḥāzır cevāblıḳ denilir.

298 *Hālimize aġlarız ḥaşr-ı ḥesāb günü*
Nebki ‘alā ḥālinā yevme yeḳūmu’l-ḥisāb

Mıŷrā‘-ı evvel şāniniñ tefsīridir. (**nekbī**) Bükādan muzāri‘ mütেকellim ma‘ -ül-ġayrdan girye ve bükā ederiz aġlarız demektir. (‘**alā ḥālinā**) Terkībinde ‘alā ḥarf-i cerdir istilā-i ma‘ nevi yāḥūd min cāre ma‘ nāsına. (**ḥāl u ḥālet**) İnsān kendi üzerine oldığı heybet ve keyfiyete itlāḳ olunur nefsi ve bedeni ve sāfiden e‘ ammdır mütেকellim ma‘ a’l-ġayr zamīrine izāfetle ḥālimiz demek olur. (**yevm**) Bu maḳāmda zamān-ı mümtedde ma‘ nāsına zarfdır. (**yeḳūm**) Ḳıyāmdan muzāri‘ dir ḳā‘ im olur ma‘ nāsına. (**ḥisāb**) Kitāb vezninde cesbe ve cesbān gibi şaymaḳ ma‘ nāsınadır.

Hâşıl-ı ma'ni yevm-i kıyâmetde nâs a' mâliniñ muhâsebesicün kubûrundan kalkub 'arşa-i maşşere cem' olduğda nefsimize 'arız olacak hâlâtdan ağlarız demekdir.

299 *Rızka rızâ nüktesi naħnu kasmnâ dadır*
Kâni' olan kismete çekmeye hiç ıztırâb

(**rızk**) Râniñ kesriyle muṭlakâ kendisiyle intifa' olunan şeye denir. (**rızâ**) Râniñ kesri (74) ve zammı elif-i maşşüre ile rıdvân ve merzât gibi hoşnûd olmak ma'nâsınadır bir nesneyi begenüb taḥsîn ve ihtiyâr eylemek ma'nâsınadır. (**nükte**) Nokta vezninde ve murâdifidir bu makâmda nükte-i 'ilmiyye murâddır ki kelâmniñ mantûḫunda zâid ma'nâ-yı laṭif ve fehvâ-yı daḫik olacaḫdır. (**naħnu kasmnâ**) 'İbâresi işbu Naħnü kasmnâ beynehüm meişetehüm fi'l-ḫayâti'd-dünyâ âyet-i kerîmesine telmîh ve imâdır. (**kâni'**) Kânâ'at idici ma'nâsınadır ki kismetine râzi olan kimseye denir kismet taḫsîm gibi bölmek ve bir kimseniñ ḫaşşasını ifrâz itmek ma'nâsınadır. (**ıztırâb**) ifti'âl vezninde taḫrik edip çalkanmaḫ ve teşviş ve ihtilâldir ḫaşıl-ı ma'ni Naħnü kasmnâ beynehüm me'ışetehüm âyet-i celîlesiniñ ma'âni-i laṭife ve işârât-ı daḫikasın fıkır ve mülâḫaza eden kimse ezelde maḫsûm olan rızka râzi ve kâni' olub aṣlâ muṭtarib olmaz demekdir zirâ rızk için telâş ve ıztırâb mücib-i izdiyâd oldığı cezm-gerde-i 'ulüvvü'l-lebâbdır bu kıṭ'a-yı arzıyye gibi her bir mıṣrâ'ı müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün olmaḫla baḫr-i münserih müşemmenü'l-cezâdandır.

KAÐ TEMURRU'L-FURÂAT-US-SEYYÂRATU MİŞLE-S-SİḤÂB

(**kaç**) Kelimesi tâḫkik içündür. (**temur**) Merûrdan muzâri mü'enneş-i ğâ'ibedir. (**furşat**) Ğurbet vezninde bu beyt ve naşib ma'nâlarına temur fi'liniñ fâ'ilidir. (**seyyâre**) Tayyâre vezninde mübâlaĝa-i ism-i fâ'iliñ mü'ennesi olarak fursatniñ şıfatıdır mübâlaĝa ile seyr idici ve gelüb geçici demekdir ve seyyâre kâfileye ve kârbâna ıṭlâḫ olunur. (**mişl**) Kelime-i teşbihdir. (**siḫâb**) Buluṭ ma'nâsına olan seḫâbeniñ cem'i diyü bu kıṭ'ada gelir ya'ni bâ'ış-i vüṣûl ḫuld-ı berrin ve mücib-i neyl rızâ-i Rabbü'l-'âlemîn olan beyân-ı furşat ve nevbet ki müüdet-i 'ömr-i 'azîzden 'ibâretdir taḫkik-i şâbit ve pâyidâr eyleyip cû semâda rüz-gâr etmeyip ya'ni baṭâ'et ve baṭâlet tariḫlerine gitmeyip 'ömr-i girân-bahâyı 'ilm ve 'amel ve kesb-i kemâle şarf eyle demekdir.

300 *Levḫ-i maḫfûza ne 'alî künyedir ümmü'l-kitâb*
Levḫ taḫta vahy yazılmış olan mişl-i kitâb

(**ümmü'l-kitāb**) Aşlu'l-kitāb ma' nāsına semā-i sābe' niñ fevkinde olan levh-i maḥfūzuñ künyesidir kütüb-i semāviyyeniñ aşlı ve münşā' ı ve cemī' kazā ve ḳaderiñ münba' i ve mübde' i olmağla ümmü'l-kitāb ıtlāk olundu. (**levh**) Lāmiñ fetḫi ve vāviñ sükūniyla taḥtaya ve muṭlaḳā üzerine yazı yazılan saḥḥ-ı müstevi ya' ni yaşşı nesneye denilir taḥta olsun kemik olsun ve gerek ḥazret-i Mūsā şalavatu'l-lāh ve's-selāma 'alā nebīnā 'aleyh ḥazretleriniñ elvāḫı gibi ḥicāre olsun. (**vaḥy**) Vāviñ fetḫi ve ḥāniñ sükūniyla yazılmış nāme ve kitāb ıtlāk olunur kitāb-ı be-ma' nāü'l-kütüb gibi ilhām ma' nāsına olan vaḫyiñ beyāni ḳıṭ' a-yı şer' iyyede geçdi.

301 *Şu yüzünde sol ḳabarcıḳ kim olur dirler ḥabāb
Hem sevişmekdir ḥibāb olmuş muḥabbet de ḥubāb*

(**ḥabāb**) Şehāb vezninde şuyuñ yüzünde ḥādiş olan ḳabarcıḳlara denir ki şu şiddetle aḳdıḳda ve yağmur yağdıḳda ḥādiş olur. (**ḥibāb**) Kitāb vezninde müfā' ale bābindan maşdardır sevişmek ma' nāsına ki işneyn beyninde cāri olur. (**ḥubāb**) Ğurāb vezninde ve kitāb vezninde ḥub ve muḥabbet ve vedād gibi dostluḳ ve sevgi ma' nāsınadır.

302 *Ḥaḳḳı bāṭıldan ayırmaḳ ḥaşmı ilzām itme hem
Muşṭalahdır lafz-ı emmā ba' dü ya faşlu'l-ḥiṭāb*

(**faşlu'l-ḥiṭāb**) Terkiḫi sıfatıñ mevsūfe-i izāfeti ḳabilinden olmağla el-ḥiṭābü'l-fāşıl ma' nāsınadır fi'l-aşl-ı ḥiṭāb müfā' ale bābindan maşdar-ı şānişidir muḥātaba ma' nāsına bir kimseye söz söylemekdir (75) ve ba' zen ḥiṭāb-ı kelām ma' nāsına müsta' mel olur burada kelām ma' nāsınadır faşl fark gibi ayırmaḳ ma' nāsınadır lākin burada maşdar ism-i fā' il ma' nāsına olarak fāşıl ma' nāsınadır pes faşlu'l-ḥiṭāb faḳiḫ olan ḳadı beyne yāḥūd yemīn ile ḥaḳḳı bāṭıldan temyīz edip ayırmaḳ ma' nāsına ve bir kimse ecvibe-i müskiye ile ḥaşmı ilzām ve ifḥām etmek ma' nāsınadır ve bir kimse kelāma ḥamdla ve taşliye ile şürü' etdikden şoñra maḳşūda emmā ba' dü kelimesiyle şürü' itmek ma' nāsına 'amme-i mü'ellifiñ muşṭalahıdır Ba' de'l-besmeleti ve'l-ḥamdeleti ve't-teşliyeti taḳdirinde olur ve ḥiṭbā-i 'Arab-ı mülūk ve emren muḥazzerinde inşād eyledikleri ḥuṭbede ba' dü'd-du'ā irād iderler ba' dü'd-du'a-yı leke taḳdirindedir bu kelimeyi ibtidā ḥazret-i Dāvūd 'aleyhi's-selām yāḥūd ya' rebin ḳaḥṭān-ı tekellüm eylemişdir ve bu kelimeye faşlü'l-ḥiṭāb ıtlāk olunduğı gibi iḳtizāb daḫı denir iḳtiṭā' ma' nāsından me' ḥazdır.

303 *Saḥb çekmekdir yiyüb içmek daḫı şiddet ile
Hem bulut olmuş şehābe cem' i gelmişdir siḫāb*

(**saḥb**) Siniñ fetḫi ve ḥā-i mühmeleniñ sükūniyla bir nesneyi yeryüzünde çeküb sürimek ma' nāsınadır ve ḥısr ve şiddetle pek pek ta' ām yemek ve pek pek şu

içmek ma' nâsınadır. (**sehâbe**) Şahâbe vezninde mezen ve hayâ gibi buluda denir cû hevâda münce'ri oldığıçün. (**sihâb**) Siniñ fethiyle sehâbeniñ cem' idir zammıyla sah' b' acâyib vezninde sehâyib gibi.

304 *Muhtedir kâdir odur kim şahib-i kudret ola
Halqa memlûki gibi mâlik olan mâlik-i rıķâb*

(**muhtedir**) İktidârdan ism-i fâ' il beniyyesiyle. (**kâdir**) Kudretten ism-i fâ' il şîğasıyla bir nesne kudret ve kuvvet şahibi olub güci yeten zor-âver kimseye denir. (**mâlikü'l-rıķâb**) izâfetle nâsa memlûki gibi mâlik ve mutasarrıf ve emr ve nehyi beynü'l-nâs câri ve nâfiz olan kimseye denir zirâ mâlik bir nesneye 'alî sebîlü'l-istiklâl zabt eylemege kâdir olan kimseye denir rıķâb beyün ma' nâsına yâhüd köle ve câriye ma' nâsına olan raķabenîñ cem' idir.

305 *Rıķ açlık rıķ u râ' iķ dağı aç ķarnına
Tükrüğe dinmiş buzâķ ağız yarı rıķ u ruğâb*

(**rıķ**) Râniñ kesriyle açlık ma' nâsınadır cû' gibi. (**rıķ**) Râ-i mühmeleniñ fethiyle seyd vezninde henüz ta'âm ekl etmemiş ac karnına tıran kimseye denir. (**râ' iķ**) Câmî' vezninde bu dağı nesne yemeyip ac ķarın üzerine tıran âdeme denir vezn-i mezbûr üzere besâķ ve başâķ gibi. (**rıķ**) Râniñ kesriyle ve (**ruğâb**) ğurâb vezninde derün-ı dehânda sükün eden şı ki ağız yarı denir.

306 *Tüti bîğa söylemek nuķ u ķafesde fi'l-ķafaş
Fi'r-riyâdi bağçelerde ķarğadır zâĝ u ğurâb*

(**bîğa**) Bâ-i muvaħħide-i evveliniñ fethi ve şânîniñ sükûniyla bir nev' yeşil ķuşuñ ismidir ki Türkide taħrîfle papağan Fâriside tüti dirler ekser yeşil olur ķâbil-i t' alîm ve ma' rûf ķuşdur. (**nuķ**) Nûnuñ zammı ve tîniñ sükûniyla ve meclis vezninde mantıķ ma' âni-i münfehim olur ħurûf ve eşvât ile söylemek ma' nâsınadır. (**fi'l-ķafaş**) Lafzında fi zarfiyyet içündür ķafaş fethetinle tüti ve bülbül ve ķanarya ve keklik emşâli ķuşlar ħabs olunan ķuş mahbesine denir ki Türkide ķafes ta' bîr olunur. (**fi'r-riyâdi**) Lafzında fi zarfiyyet içündür riyâz râniñ kesriyle şulaķ ve çayırılı çimenlü yeriñ ismi olan ravzaniñ cem' idir bağçelerde demek olur. (**zâĝ**) Çenesi güççük ve bozumtıraķ bie nev' ķarğadır. (**ĝurâb**) Ğayniñ zammıyla muţlakâ ķarğa ķuşına denir.

307 *Munşiu'n-nazm ol ki inşâd eyleye mevzün kelâm
Ger unutsa lev sehâ ta'yib olunmaz lâ yu'âb*

(76) (**munşiu'n-nazm**) İzâfetle kelâm-ı mevzün ve şî'ri inşâd ve inşâ ya' ni kelâm-ı manzûmı kendiliginden vazî' ve peydâ eden kimseye denir. (**lev sehâ**)

Terkibinde lev kelimesi şartıyedir ya'ni bir cümleniñ mazmūnuñ huşūline cümle iħrāniñ mazmūnunuñ huşūline rabṭ ve ta'lik içündür ki Fāriside ve Türkide ger ve eger lafzlarıyla ta'bir olunur. **(sehā)** Sehvden māzi müfred-i gāibdir sehv bir kimseniñ kalbi başka şey mülāhazasında olmağla bir huşūşı ğaflet edip unutmak ma'nāsınadır lev sehā eger unutsaydı demek olurdu. **(lā yu'āb)** Fi'l-i muzāri nefy-i istikbāldir ta'yib ve ta'bir olunmaz ya'ni lev m olunub kınanmaz demektir.

308 *Haḡ bize kāfi ki taḡḡīkan güzel merci' odur*
Ḥasbuna'l-lāhu ta'ālā innehu ni'm-el-me'āb

Mısrā'-ı evvel şāniniñ tefsiridir **(ḡasbuna'l-lāhu)** Haḡ Ta'ālā bize kāfidir demektir çünkü ḡasbunada ḡab fi'l-aşl-ı maşdardır fi'l-i ma'ānisi mutazammındır maḡseb lenā ma'nāsına ki kāf lenā min ġayre demektir ve ḡasbuna'l-lāhü i'temednā aliyu'l-lāh ma'nāsından kināyedir. **(innehu)** Taḡḡīk Allāh Ta'ālā demektir zīrā in ḡurūf-ı müşbebe bi'l-fi'lden taḡḡīke mevzū'dur zāmir-i menşub in kelimesiniñ ismi olarak Allāh Ta'ālāya rāci'dir. **(ni'm-el-me'āb)** cümlesi inniñ ḡaberidir ni'm nūnuñ kesri ve 'ayniñ sūkūniyle ef'āl-i medḡdendir ne ḡoş ve ne güzel ma'nāsına me'āb merci' ma'nāsına bā ḡāfiyesiniñ ikinci kıt'asının beyt-i ḡümāyūni şerḡinde geçdi.

309 *Devr-i ebvāb eyleyüb olma cihānda der-be-der*
Dergeh-i Bārī ṡururken ġayre itme intisāb

(devr-i ebvāb) İzāfetle cerrārlar gibi ḡapu ḡapu gezip ṡolaşmak ma'nāsınadır. **(der-be-der)** Dāllarıñ fetḡi ve rālarıñ sūkūni ve iki der beyninde bā-i muvaḡḡide-i meftūḡa ile Fārisidir ḡapu-be-ḡapu ve ḡapudan ḡapuya demektir zīrā der lafzınıñ ḡapu ma'nāsına oldığı ḡāfiye-i bāniñ kıt'a-yı şānişiniñ āḡirinde beyān olundu Fāriside bā-i meftūḡa 'Arabide bā-i cāre-i maksūre ma'nālarına gelir ve der-be-der lafzı batrīḡü'l-kināye ḡor ve ḡaḡir ve zelil ma'nāsına da isti'māl olunur bu makāmda bu ma'nāniñ irādesi zāhirdir. **(dergeh)** Dergāh taḡḡifi olarak Fārisidir Allāh Ta'ālā'nıñ bāb-ı ma'neviyyesidir mecāzen ekābiriñ ḡapusu eşigine de iṡlāk olunur ya'ni celb-i münāfi' ve def'i muzār huşūsunda cins maḡlūḡa tekāyyū ve rızālarını cüst-cū ile erāḡe āb-rū ve zill ve ḡaḡāreti nefsiñe ṡabi'at ve ḡūy etme belki nefi' ve ḡabza-yı ḡudretinde maşḡar olan ḡālīḡu'l-ḡavi ve'l-ḡadr ḡāzetleriniñ dergāhına ilticā eyle demektir.

ḲAD ETEYNĀKE Bİ NAZMIN MERĠŪB

(ḡad eteynāke) terkibinde ḡad ḡarf-i taḡḡīḡdır dāḡil olduğu fi'liñ mazmūnuñ şābit ve muḡaḡḡaḡ oldığına delālet eder. **(eteynā)** Etyāndan māzi-i metekellim ma'a'l-ḡayrdır kāf-ı ḡiṡāb-ı fi'liñ mef'ūlüdür. **(bi nazmin)** de bā-i şey ma'nāsına

naẓmıñ şıfatıdır ya‘ni taḥkīk biz saña nezd-i ehl-i ‘irfānda mu‘teber ve maḳbūl naẓm-ı dil-pesend getirdik demektir.

310 *Ḥacel keklik adıdır hem ya‘kūb*
Bal arısı begi olmuş ya‘sūb

(**ḥacel**) Ḥāniñ ve cīmiñ fetḥeleriyle keklik kuşunuñ erkeğine denir dışisine hāyla ḥacele denir. (**ya‘kūb**) Kezālik ḥacel gibi erkek keklige denir lakin kekligin ismi olan ya‘kūb ‘Arabī olmağla münşarifdir a‘lām-ı ricālden olan ya‘kūb ‘Aceme olmağla ğayr-ı münşarifdir (**ya‘sūb**) Ya‘kūb vezninde emīrū’l-nāhl ma‘nāsına ki Türkīde bal arısı begi ve arı begi olunur.

311 *Rīḥ yel esmesine dindi hubūb*
Hem şimāle eseni karşı cenūb

(77) (**rīḥ**) Rāniñ kesriyle hevāi müteḥarrikden ‘ibāretdir bād ve Türkīde yel dirler cem‘i riyāḥ gelir. (**hubūb**) Ḳu‘ūd vezninde hebb ve hebīb gibi rüzgārıñ temevvücüne yel esmek denir ammā şabūr vezninde hubūb şiddetle esüb toz ve toprak şavuran yele denir. (**cenūb**) Şabūr vezninde ḳuṭb cenūbı semtinden şimāle karşı esen yele ḳible yeli ve lodos denir.

312 *Va‘di naḳd itmedir incāz ammā*
Di yalan va‘deye va‘du ‘arḳūb

(**incāz**) Hemzeniñ kesriyle va‘di naḳd etme ya‘ni valde vefā itme ve sözine ṭurmadır. (**va‘du**) ‘Ade ve mev‘ide gibi bir kimseye bir nesneyi edeceğini ve işleyeceğini ḳavlle ḥaber vermek ki söz vermek ta‘bīr olunur. (**va‘du ‘arḳūb**) İzafele ‘arḳūbuñ va‘di demektir ‘arḳūb ‘ayniñ ve ḳāfiñ zammeleriyle arz yemāmede ‘Amāliḳa ḳumundan ‘arḳūb bin şaḥr yāḥūd ‘arkūb bin ma‘beddir ‘aşırında kızb ve dürüğla nām-dār ve ḥalef-i va‘d ile şöhret-şār merd-i nā-bekār idi menḳūldur ki bir gün kendi birāderi gelüb ‘arḳūbdan bir miḳdār ḥurma taleb eyledikde merḳūm ‘aliyyū’r-re‘is ve’l- ‘ayn diyerek naḥl-i tānına işāret edip işbu ḥurma ağaçlarım çiçeklendikde vireyim diye va‘d ve itmā‘ eyledi vaḳt-i mev‘ūd geldikde ḳuraḳ olmasına ta‘līḳ ve ḳuraḳ olduğda büsr olub ya‘ni kızarmasına ta‘līḳ ve kızardıkda raṭb olmasına ve raṭb olduğda kemāle resīde olub temr olmasına ihāle ve ta‘līḳ eyledi ve ki temr olduğda gice ile mahfice düşürüp der anbār edip birāderine dānesini göstermedi bu güne kızb ve ḥalef va‘dleri sebebiyle ināmda ḍarb-ı meşel olup ḥalef ve yalan olan va‘de va‘d-i ‘arḳāb ve cem‘inde muvā‘id-i ‘arkūb ve ‘arkūbiyye dendi.

313 *Yaya rācil daḥı bir er de recül*
Her neye olur ise binme rüküb

(**rācil**) Kāmil vezninde ve recil sebil vezninde piyāde kimseye denir ki bendi olmayub yaya olan kişidir. (**recül**) Rāniñ fetḥi ve cimiñ zammı ve ba'zen taḥfif için cimin sükūnuyla nev'-i insāndan ḥad-i bulūğa varmış erkege denir ki Fāriside merdüm ve Türkide er kişi ta'bir olunur cem'i ricāl ve cem'ü'l-cem'i ricālāt gelir. (**rüküb**) Ku'ud vezninde at ve deve ve katır ve ḥimār mişllü ḥayvānlara ve taḥterevān ve maḥfe ve 'araba mişllülere ve insān arḫasına ve sefine gibi şeylere binmek ve süvār olmak ma'nāsına itlāk olunur.

314 *Çıkıcı ḥāric ü dāḥil girici*
Çıkma hem girme ḥurūc ile vuḫüb

(**ḥāric**) Bir mekāndan taşra çıkma ma'nāsına olan ḥurūcdan ism-i fā'ildir ḥücre ve dār ve belde mişllü emegeneden çıkıcı nesneye denir. (**dāḥil**) Ḥāric vezninde ve naḫīzidir ki taşradan bir maḥalle girici şeye denir. (**ḥurūc**) Bürüz gibi bir maḥallden taşra çıkmak ma'nāsıdır. (**vuḫüb**) Duḫül vezninde maşdardır bir nesne bir maḥalle girmek ve bir şey ḡā'ib ve nā-bedīd olmak ma'nālarıdır.

315 *Rā'ib efsūncı imiş ra'b efsūn*
Ru'b ḫorḫu daḥı ḫorḫaḫ ru'būb

(**rā'ib**) Kāhin gibi ri'āb şidād vezninde ru'bdan ism-i fā'ildir ruḫyeci ve efsūncı şa'beze-kār simiyā-ger kimseye denir ki dā'ir ruḫye ve efsūna itlāk olunur ki göz bayıcı ve göz baḡcı ta'bir olunur. (**ru'b**) Rāniñ fetḥi ve 'ayniñ sükūnuyla siḥr ve şa'beze ve simiyāya dā'ir ruḫye ve efsūna itlāk olunur ki nāziriñ gözini ḫoldırup ḫalbini merḡūb eder. (**ru'b**) Rāniñ zammı ve 'ayniñ sükūnuyla ve zammınla da luḡatdır ḫorḫuya denir ki insāniñ ḫalbine 'arız olan ḫavf ve feza'dır bu sūretde ru'b ismdir ve bāb-ı şālişden maşdar lāzım ve müte'addi olarak ḫorḫmak ve ḫorḫutmak ma'nālarına da ra'b itlāk olunur. (**ru'būb**) Rāniñ ve bāniñ zammı ve 'ayniñ sükūnuyla ve ru'yib rāniñ kesriyle za'if ve cebāneti ḡālib ḫorḫaḫ kimseye denir ḡālibā.

316 **(78)** *Ḫışru cevz olmuş ise ḫavz ḫabuḡı*
Lübb içidir ki gelür cem'i lübūb

(**ḫışru cevz**) İzaretle ḫavz ḫabuḡı demektir zīrā cevz cimiñ fetḥi ve vāviñ sükūnuyla Türkide de cevz ve ḫavz dedikleri meyveniñ ismidir ḫışr ḫāfiñ kesri ve şiniñ sükūnuyla cevz bādem ve fındıḫ ve fıstıḫ makūlesi nesneleriñ pūşidesine denir ki ḫabuḫ ta'bir olunur. (**lübb**) Lāmiñ zammı ve bāniñ teşdīdiyle cevz ve levz ve kestāne meşellü içli nesneleriñ içine ve özine denir ve her şeyiñ ḫālişine denir ve 'aḫl

ve hūşe ıql ve hūşe ıtlāk olunur (**lūbūb**) lāmiñ zammıyla lūbb-i mezbūruñ cem' idir ve lūbūñ cem' i elbāb gelir aşhāb vezninde ve hemzeniñ fetḥi ve lāmiñ zammıyla eleb gelir.

317 *Güzel işe didiler ḥüsn-i 'amel*
Şanma kim ḥūb günāhın adı ḥūb

(**ḥüsn-i 'amel**) Şıfatıñ zammıyla güzellige denir cemāl gibi ve güzel olmak ma' nāsına gelir zū-cemāl gibi lakin burada fetḥetinle ḥüsn ma' nāsınadır cemāl gibi. (**'amel**) Fetḥateynle fi'l-i murādıfidir yāḥūd kaçd ile olan fi'le ve işe denir fi'lden aḥşdır. (**ḥūb**) Ḥā-i mu'cemeniñ zammıyla Fārisīdir güzel ma' nāsına. (**ḥūb**) Ḥā-i mühmeleniñ zammıyla işm ve vebāl ve cünāḥ gibi günāh ma' nāsınadır ḥāniñ fetḥiyle ḥūb ve ḥāb ve ḥābe daḥı ḥūb gibi işm ve günāh ma' nāsınadır.

318 *La' b oyun cem' i lu' ab geldi anıñ*
Hem meşakḫat dimedir laḡb u luḡūb

(**la' b**) Lāmiñ zammı ve 'ayn-ı mühmeleniñ sükūnuyla oyundur ezhūke vezninde el' ūbe gibi. (**lu' ab**) Lāmiñ ve 'ayniñ zammeleriyle la' bıñ cem' idir. (**laḡb**) Lāmiñ fetḥi ve 'ayn-ı mu'cemeniñ sükūnuyla. (**luḡūb**) Ḳu' ūd vezninde ve ḳabūl vezninde yorilub zaḥmet ve meşakḫat çekmege derler.

319 *Bir ṭama' -kār idi Eş' ab meşhūr*
Oldı ecnās-ı ḳabāyil de şu' ūb

(**Eş' ab**) Aḥmer vezninde şiddet-i hırş ve ṭama' la ma' rūf bir şahs-ı ṭama' -kārıñ ismidir ki mübālaḡa ṭama' ile meşhūr oldıḡından ' Arab ḡarb-ı meşel edip itma' min eş' ab daḥı lā tekün eş' ab fette' ab derler merḥūmiñ cümle ṭama' ndandır ki ba' zı cīrāniñ muṭbaḥından çıktıḡını gördükde belki bize laḡm-ı maṭbūh gelir ḥulyāsıyla şerid yapmak için ḳuru etmeklerini ḳaş' aya toḡrayub müheyyā ederdi ve bir cenāze ardında iki kimse sīrrān şoḡbet etseler ḡālibā bu meyt mālından baña bir mikdār şey vaşiyet etmek gerek anı söyleşirler derdi ve beldesinde bir velīme-i sūrī olsa şāyed ḡalaṭ-ı münteseb olan cem' -i ' azīme ıtlāk olunur ki ebu'l-ḳabāyil olacaḡdır tafşīli sūre-i Hucerātde ve ce' alnākūm şu' ūben ve ḳabā' ile nazm-ı celīliniñ tefsīrindedir.

320 *'Afv u āsām idici Haḡ ancak*
İnnemā-llāhu 'afuvvun li zūnūb

Mısrā' -ı evvel şāniniñ tefsīridir. (**innemā**) Ancak ma' nāsına ṭuruḡ-ı ḳaşrdan oldıḡı elif ḳāfiyesiniñ āḫir ḳıṭ' asında geçdi. (**'afuvven**) 'Afv edici ma' nāsına ḳıṭ' a-yı

şer'iyede geçti. **(zünüb)** Şu'üb vezninde işm ve günâh ma'nāsına olan zenb lafzınıñ cem'idir ism-i celâl mübtedâ-i 'afu haberli zünüb haberin mef'ül-i bih-i şarihidir.

321 *Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilat*
Virememe gayre kitâbım maħbûb

Ya'ni bu kıt'a baħr-i remel müseddesü'l-eczādandır lakin şadr ve ibtidâlar ve huşular maħbûn ve 'arûz ve darbları maħbûn ve maqşûrdur.

(79) BĀRETU'L-BĀU FETE'TE'ETİ'L-LUGĀT

(bānet) Māzi-i mü'enneş-i ġā'ibedir intika't ma'nāsınadır maşdarı beyn gelir 'ayn vezninde büyünet gelir künūnet vezninde ve büyünet gelir duħūl vezninde. **(el-bāu)** Fi'liñ fā'ilidir. **(fete'te'eti)** Kelimesinde fā ta'ķib içündir ki mā-ba'di bilā mühle ve lā-terāħ mā'-ķablinden şoñra vāķi' olur fete'te'eti māzi-i mütekellim ve vahdedir. **(el-lugāt)** Luġatiñ cem'i olarak fi'liñ mef'ulidir ya'ni ħarf-i bā uzar müretteb olunan kıt'alar munķati' ve munfaşıl olub bitdi pes 'aķabinde ben ħarf-i tā ķāfiyesinde olan luġatları tekellüme şürü' itdim demekdir te'te'h ħarf-i tāyı tekellüm etmemdir.

322 *Cümle bī-külfet gelenler sāniħāt*
Hem te'āķubla gelenler vāridāt

(sāniħāt) Sāniħanıñ cem'idir sāniħa bir kimsenin ħatırına bilā fikr ve rüye tekellüfsizce ya'ni bāü'l-bedāhe senūħ ve zūħūr eden ħātıra-i daķıķa ve fıķra-i laţıfeye denir. **(vāridāt)** İcsāmdan ve ma'aniden biri biri 'aķabinde gelen şeylere denir.

323 *Söz ħadīş u hem kelām-ı enbiyā*
Heb rivāyet idicilerdir ruvāt

(ħadīş) Cedid vezninde ve mürādifidir daħı haber ve peyām ma'nāsınadır ki sem'-i insāna vāşıl olan her kelāma itlāķ olunur ve 'aliyyü'l-ħuşuş enbiyā-i kirām 'aleyhimü's-selām ħazerātınıñ lisān-ı gevher-feşān mu'ciz-i beyānlarından şadır olan kelām- belīġü'n-nizāma denir cem'i ġayr-ı kıyās üzere eħādīş gelir. **(rivāyet)** Nāķışdan ism-i fā'iliñ cem'inde muţarred olduġı üzere rāvī lafzınıñ cem'idir rāvī rivāyetden ism-i fā'ildir ki bir kimseniñ kelāmını ħaml ve ħıfz edip şaħş-ı āħire tarīķü'l-ħikāye naķl ve beyān eden kimseye denir nāķilü'l-ħadīş gibi.

324 *Sebķ geçmek geçdiġiñ cinleri*
Vaşf-ı Rab üzre melekler sābiķāt

(**sebk**) Sīniñ fetḥi ve bāniñ sükūniyla bir kimseyi taḥaṭṭī ve tecāvüz edip ilerüsüne geçmek ma' nāsınadır Fāriside güzeşten denilir. (**sābıķāt**) İstima' -i vaḥyde tā' ife-i cini sebk ve taḥaddüm eden melā' ike-i kirām 'alehimü's-selāma denir yāḥūd ṭavā' if-i melā' ike-i kirāmdan nez' -i ervāḥa müvekkil olub ervāḥı mü' minin ile cinnet ve ervāḥı küffār ile caḥīme-i sebk ve emr-i şevābı ve ' aḳābı tedbīr eden melā' ikedir.

325 *Tā' at idicilere erkek dīşi*
Ḥaḳ buyurdu ḳānitin u ḳānitāt

(**ḳānitin**) Tā' at ve ' ibādet ma' nāsına olan ḳunūtdan ism-i fā' ilin cem' i müzekkeridir ṭā' itin gibi ricālden ṭā' at edici kimseler demekdir. (**ḳānitāt**) Cem' -i mü' enneşdir tā' at edici ' avretler demekdir ḳunūtuñ ma' āni-i sā' iresi ḳıṭ' a-i ātiyyeyi veli eden ḳıṭ' ada gelir.

326 *Fuḥa ma' nāsı şabāḥ uyḳusıdır*
İbtidā-yı nevm-i raḥātla subāt

(**fuḥa**) Fāniñ fetḥi ve ḥāniñ teşdīdiyle şabāḥ vaḳtinde uyunan uyḳuya denir ve ey vaḳt-i kān arḳa üzerine olan nevm denir. (**subāt**) Furāt vezninde sene gibi ibtidā-yı nevm denir yāḥūd muṭlaḳā istirāḥat-ı bedeni mücib olan nevm denir.

327 *Eb baba ümm ana oḒlanlar benin*
Bint kızdır hem analar ümmehāt

(**eb**) Vālid gibi babaya denir Fāriside peder derler eb lafzınıñ aşlı ḥarekātle ebūdur vāv hazf olunmuşdur cem' i ābā ve ebūn gelir (**ve eb**) lafzı şāḥib ma' nāsına da istī' māl olunur Ebū'l-Ḥayr ve Ebū'l-Berekāt ve Ebū Zeheb mişllü künyelerde olduḒ gibi. (**ümm**) Vālide gibi anaya denir Fāriside māder derler ve her nesnenin aşlına ve ' imādına denir ümmü'l-kitāb ve ümmü'l-ḳurā gibi. (**benin**) ve benūn ibn lafzınıñ cem' idir esbāb vezninde (80) ebnā gibi ibn veled zekūre denir Fāriside pūr ve püser denir Türkide oḒul derler ve bu ibn lafzınıñ aşlı fetḥateynle benev yāḥūd benīdir vāv yāḥūd yā-i hazf olunmuşdur ve bir nesneye mülāzemeti ve bir emre keşret ḥizmeti ve müdāvemeti olan kimseye bi'l-izāfe ibn ıṭlāḳ olunur ibnü'l-ḥarb ve ibnü's-sebīl gibi. (**bint**) İbne gibi ḳıza denir cem' i benāt gelir Fāriside duḒter derler. (**ümmehāt**) Hemzeniñ zammı ve mīm-i müşeddeniñ fetḥiyle ümm lafzınıñ cem' idir ümmāt gibi ' aliyy ḳavl ümmehāt zūy-' uḳūle ümmāt-ı behā' ime maḥşüşdur.

328 *Zer' ekmek nebt bitmekdir daḥı*
Necm olmuşdur çemen otdur nebāt

(**zer'**) Fer' vezninde tarlaya tohum saçmak ma' nâsınadır ki ekin ekmek ta' bir olunur hemzeniñ kesriyle ezderâ' gibi ekilmiş ekine mezzrû' ma' nâsına sefine vezninde zerî'e denir. (**nebt**) Sebt vezninde ot bitmek ma' nâsınadır ve nebt nebât ma' nâsına ism-i cinsde olur yerde biten her nesneye denir. (**necm**) Recm vezninde çimene ve sâkı olmayub kavun ve karpuz hıyâr kökünü yere yayılıp münbasit olan nebâta denir ve yıldızda denir nitekim kıt' a-i semâviyyede geçdi. (**nebât**) Nebât vezninde ism-i cinsdir yerde biten her nesneye itlâk olunur ba' de sâkıolmayanda belki hayvanât me' küli olan otda a' ref olmuşdur Fâriside keyâh derler.

329 *Yemm u tam oldı deñiz kamkâm hem*
Sebh yüzmektir gemiler sâbiḥât

(**yemm**) Yâniñ fetḥi ve mîmiñ teşdiyle deñize denir baḥr gibi Fâriside deryâ derler. (**ṭamm**) Tâniñ kesri ve mîmiñ teşdidiyle vezninde ṭam gibi deryâyaya denir 'aliyy kavlı derin ve engin şu üzerinde yüzmek ma' nasınadır Fâriside şâveride derler. (**sâbiḥât**) Sâbiḥanın cem' idir sâbiḥa sefineye itlâk olunur sâbiḥât sefain ma' nâsına ki gemilerdir.

330 *Şatmak almaştır şirâ ezdâddan*
Dindi kaç'î şatmağa bey' u betât

(**şirâ**) Şîniñ kesri ve elifiñ nedi ve kesriyle bir nesneyi şatub almak ma' nâsına ve bir metâ'ı şatmak ma' nâssına olmağla zıd olur zîrâ bir şeye mâlik olmak ve mlknden ihrâc itmek ma' nâniñ müteḳabilindir ma' nâniñ mezbûrunda iştirâ' lafzı da şirâ gibidir. (**bey' u betât**) Bir metâ'ı kaç'î şatmağa denir ki bây' ile müşteri beyninde muvâzâ'a yâḥûd meḥirlik olmaya zîrâ bey' u bâniñ fetḥi ve yâniñ sükûnuyla şatmak ma' nâsınadır. (**betât**) Şebât vezninde kaç' ma' nâsına maşdardır büt ve bütte gibi ba' zen ism-i fâ' il ma' nâsına olur ki kaç' demektir ve ba' zen mef' ül ma' nâsına olur burada iki ma' nâyâ da ḥaml-i câ' izdir.

331 *Ol güzel ḥuyyla pesendide şiyem*
Kun bi ḥusni'l-ḥulḳ memdūḥu' ş-şifât

Mıṣrâ'-ı evvel şânîniñ tefsiridir. (**kun**) Fi' l-i nâkıss olan kân fi' linden emr-i muḥâtabdır ismi taḥtında müstetir ente zamîridir. (**ḥusni'l-ḥulḳ**) Terki binde bâ-i mülâsebe yâḥûd sebebiyyedir. Kunuñ ḥaberi olan memdūḥa müte' allıktır izafet-i şifâtiñ mevşûfe izafeti ḳabilindendir bi'l-ḥulḳu'l-ḥüşn ma' nâsına. (**ḥulḳ**) Ḥânîñ zammı ve lâmiñ sükûnuyla. (**ḥulḳ**) Zammetyenle ḥüy ma' nâsınadır ki ṭab' ve ğarize ve seciye ve ḥalife ve diden ve şaṣane ve ' arikedahı denir Fâriside nehâr ve sirişt ve meniş derler. (**memdūḥu's-şifât**) Terki b izafesinde memdūḥunuñ ḥayr- menşûbdur medḥ ve taḥsîn olunmuş ma' nâsına. (**şifât**) Şifâtiñ cem' idir şifât bir kimseniñ zâtıyla kaç' im olan ma' nâyâ itlâk olunur ' ilm ve ḥilm ve ḥa ḥayr- menşûbidir medḥ ve taḥsîn

olunmuş ma' nāsına. **(şifāt)** Şifātın cem'idir şifāt bir kimsenin zātıyla ka'im olan ma' nāya itlāk olunur 'ilm ve hilm ve hayā ve tevāzū ' gibi. **(pesendide)** Fārisidir taḥsīn olunmuş şey ma' nāsına. **(şiyem)** Şinin kesriyle hūy ma' nāsına olan şimenin cem'idir taḥaddüm eden melā'ike-i kirām 'alehimü's-selāma denir yāhūd tavā'if-i melā'ike-i kirāmdan nez'-i ervāḥa müvekkil olup ervāḥ-ı mü'minin ile cennet ve ervāḥ-ı küffār ile caḥme-i sebḳ ve emr-i şevābı ve 'iḳābı tedbir eden melāi'kedir.

332 **(81)** *Ādem ol sen de çalış öğrenmege*
Çünkü ta'lim-i ilāhīdir luḡāt

Nāzım-ı niḥrīr beyt-i dil-pezir ile ve 'ilm-i ādemü'l-esmā-i küllehā nass-ı celiliniñ mefhūm-ı ceziline imā ve nev' beni-ādemiñ ta'lim ve ta'limine eşadd-i ihtiyāc ile muhtāc oldığı 'ilm luḡatın faẓl ve meziyyesine tenbīhe ve rif'at-ı şanını inbā eder.

FĪ MEYĀDĪNĪ'L-MAGĀZĪ UḤDURŪ KULLĪ'L-CĪHĀT

(fi) Zarfıyyet içündür. **(meyādīn)** Meydānın cem'idir meydān selmān vezninde şahrā-yı vāsı'a ma' nāsınadır ki vüs'atlüce 'arşaya denir. **(magāzī)** Maḡzā kelimesiniñ cem'idir a'dā ile ceng ve kıtāl idecek maḡaller mūraddır. **(uḥdurū)** Dād-ı mu'ceme ile ḡaybet mākabili olan huẓurdan emr-i hāzır cem'-i müzeḳker-i muḡātabdır yāhūd mühmele ile bir nesnenin eṭrafınıñhāta ve isti'āb ma' nāsına olan ḡaşrdan cem'-i muḡātabdır. **(kullī'l-cihāt)** İzafele eṭraf ve civānıñ cemi'sini demekdir zīrā kul kelimesi elfāz-ı 'umūmdandır cem'i eczānıñ şümül ve istiḡrāḳına delālet ider. **(cihāt)** Cimin kesriyle semt ve taraf ma' nāsına olan cehtiñ cem'idir bu 'üvānda bera't-ı istiḥlāl vardır zīrā bu kıt'ada emr-i ḡazāda elzem olan ba'zı nesneleriñ luḡatı zıkr olunur.

333 *Atludur fāris feres cebhe cemāle ḡayl at*
Her gelicidir yaḡın ya'ni ḡarībun kullu āt

(fāris) Atluya denir rākibü'l-fers ma' nāsına ki at nev'ine binen kimse olacaḡdır ve 'ale'l-'umūm at ve ḡatır ve ḡimār maḡūlesi bütün tırnaḡlı ḡayvānlara rākib olana da itlāk olunur. **(feres)** Fethateynle at nev'ine denir erkeḡine ve kısrāḡına şāmildir ba'zı 'Arab kısrāḡa ferse derler hā ile cem'i efrās ve firūs gelir. **(cebhe)** Cimin fethi ve bānıñ sūkūnuyla feres gibi at nev'ine denir. **(cemāle)** Cimin zammıyla at sürüsünden bir bölüḡe itlāk olunur. **(ḡayl)** Leyl vezninde at sürüsüne denir cemā'at-ı efrāş ma' nāsına ism-i cem'dir lafzından müfredi yoḡdur uḡayl atlı 'askere denir Ve minhü ḡavluḡüm cā'eti'l-ḡaylü kesseyli Fāriside ata esb ve yek-rān derler.

(**karībun kullu at**) Her gelici nesne yakındır ma' nāsına olan kullu atkarib kazıyye-i meşhūresiniñ haberini mübtedāsı üzerine taqđim ile sebkini ta' birdir bu taqđim andul-hayāt cā' iz degil ise de nāzımıñ maqsūdı terkipten kaṭ' -ı nazar-ı müfredāt ma' nāsını beyāndır ve zāruuret-i vezn ve kāfiye için manzūmelerde bunun emşāli keşr ve rāygāndır kullu kelimesi medhūliniñ efrādınıñ ' umūmiçündür. (**āt**) İtyāndan ism-i fā' ildir gelici ma' nāsına Fārisīde āyende derler aşlı fā' il vezninde ātīdir. Qāz gibi a' lāl olındı. (**karīb**) Cebīb vezninde ba' id muḳābilidir ki Türkīde yakın ta' bir olunur. Fārisīde nezdik derler. Nitekim yā kāfiyesinde gelir.

334 *At şitābiyle koşarken haşlamak dabḥ oldu çün
Düşmene şalıcı atları guzātıñ ' ādiyāt*

(**dabḥ**) Medḥ vezninde ve (**dubāḥ**) gurāb vezninde maşdarlardır. at kısmı sür' atle segirdüb koşarken nefesinde hāşıl olan şavtdır ki o maḳūle şavtlara Türkīde harlatı ve haşlamak ta' bir olunur. (**şitāb**) Kitāb vezninde Fārisīdir sür' at ma' nāsına. (**' ādiyāt**) Segirtmek ve koşmak ma' nāsına olan ' adūdan ism-i fā' il cem' -i mü' enneşdir ' umūmen segirdici hayvanāta vaşf olur lākin ve' l- ' ādiyāt sūre-i celilesinde guzāt-ı mevcūdiniñ a' dā-yı dīn üzerine ḥamle ve hücūm ile segirdüb şaldıran atları murād olduğıçün nāzım-ı taḥrīr taḥşisle tefsīre işāret buyurdı. maḳūlesinden

335 *Hem muğīrāt atları gāret-gerān düşmeniñ
Zīr-i na' lından kığılcımlar şaçanlar mūriyāt*

(**muğīrāt**) Nehb-i emvāl yāḥūd kaṭl ve nüfūs yāḥūd sebī ve istirkāk kaşdıyla cānib-i a' dāba ba' tete (82) duḥūl ve fecā' et-i vuşūl ile başkın etmek ma' nāsına olan āgāreden ism-i fā' il cem' -i mü' enneşdir sür' at ve şitābla gidip ba' tete a' dāyı başmak ma' nāsına olan āgāre ḥaḳīkatde ehl-i ḥuyūl olan Fārslarıñ fi' li ise de fi' l-i mezbūruñ ḥuşūlünde atlar e' ammda olmağla isnād-ı mecāzı tarīḳiyle guzātıñ fereslerine isnād olundı fā fehmi. (**gāret-gerān**) Āgāre edici kimseler demektir zīrā gāret āgāreden ism-i masdardır tā' at itā' atden ism-i maşdar olduğı gibi. (**ger**) Lafzı kāf-ı Fārisīye ile edāt ism-ı fā' ildir elif ile nūn Fārisīde edāt-ı cem' dir. (**mūriyāt**) Çakmak taş maḳūlesinden ateş çıkartmak ma' nāsına olan irādan ism-i fā' il cem' -i mü' enneşdir guzāt muvahhidiniñ feresleri seyr-i serī' ile giderken na' llarınıñ altından şerāre ve kığılcım çıkardıklarından mūriyāt itlāk olundı. (**zīr**) Fārisīde taḥt ma' nāsınadır.

336 *Şoy olanlardır ciyād u üç ayağın tam başub
Bir ayağıñ ırnağı üzre turanlar şāfināt*

(**ciyād**) Cimiñ kesriyle eşkini güzel ve segirtmesi a' lā şay at ma' nāsına olan cevādıñ cem' idir. (**şāfināt**) Üç ayağını tamam başub bir ayağınıñ ırnağını dikici at ma' nāsına olan şāfiniñ cem' idir maşdarı ḳu' ud vezninde şufūndur bu ḥaşlet-i at

kısımında hışāl-i memdūhedendir ekşeriyā ‘ Arāb huleşve kehīl ta‘bīr olunan şoy atlar da olur ‘āme-i nesh Nuhbe’de bu maqāmda şoy olanlardır ciyād ve üç ayağın kaldırub bir ayağın tırnağı üzere dönenler şāfināt vāki‘ olmuşdur lākin ‘āme-i kütüb-i luğate ve sūre-i Şād‘ da İz ‘uriḍa ‘aleyhi bilāşiyi’ş-şāfināti’ciyādi āyet-i celīlesiniñ tefsirinde aqvāl-i müfessirine muhālefetden başka zāhir-i emn-fehm olan ma‘nā mahall qabilinden olmağla beyt-i mezbūrda maḥv ve işbāt vāki‘ oldı.

337 *Erkek at oldı hışān u hıcr u remke kısrığı*
Mühr taydır atların yügrükleridir sābihāt

(hışān) Kitāb vezninde erkek ata denir ki aygır olacaktır yāhūd şoy olmağla her kısrığa çekilmeyüb cins kısrıklara çekilen aygır ata denir. **(hıcr)** Hāniñ kesri ve cimiñ sükūnuyla düvel için ittiḥāz olunan kısrığa denir. **(remke)** Feteḥātle bu daḥı düvel için ittiḥāz olunan kısrak ata ve bār-gire denir. **(mühr)** Mimiñ zammı ve hāniñ sükūnuyla at kısmınıñ veledine denir ki tay ta‘bīr olunur mü‘enneşde mühre denir. **(sābihāt)** Sābeheniñ cem‘i olarak seri‘-üs-seyr yükrek atlara denir ve deryāda sebḥ edip yüzen sefinelere itlāk olunur ve yügrek atlara sevāc daḥı denir.

338 *Qalkıñız a‘dāya mızrağile siz ey atlular*
Eyyuha’l-fursāñ kumū li’l-e‘ādī bi’l-ḳınāt

Mısrā-ı evvel şāniniñ tefsir ve tercümesidir. **(eyyuha’l-fursāñ)** Terki binde ey ism-i müfred mübhem ve bī-ḥasebi’z-zāhir-i münādādır çünkü ma‘rif bi’l-alām ile mevşūf olan ey kelimesinden ḥarf-i nidāniñ ḥazfı cā‘ izdir hā ḥarf-i tenbīhdır. **(fursāñ)** Atlu ve binici ma‘nāsına olan fārisiñ cem‘idir fevāris gibi. **(kumū)** Qıyāmdan emr-i ḥāzır cem‘-i müzekker-i muḥātabdır qalkıñ demektir. **(li’l-e‘ādī)** lafzında lām ta‘līl içündür e‘ādī hemzeniñ fethiyle düşmen ma‘nāsına olan ‘adüvvüñ cem‘i olan a‘dāniñ cem‘idir pes e‘ādī cem‘ü’l-cem‘dir ve ‘ibārede taḳdīr-i muzāf ile kumū’l-ḥarebetü’l-e‘ādī demektir. **(bi’l-ḳınāt)** lafzında bā muşābaḥat içündür ḳınāt ḳāfiñ fethiyle mızrağla denir rümḥ gibi cem‘i ḳınvāt gelir feteḥātle ve tāniñ ḥazfıyla ḳınā gelir hışā ve mihā gibi.

339 *Tengdir bu vādi-yi nā-reftede at oynamaz*
Kim didi Vehbī koşup da kendiñi meydāna at

(teng) Ceng vezninde Fārisidir ḥar yine denir mekān-ı zıyyıḳ ma‘nāsına **(vādi)** Tağlar ve tepeler arasında olan ḥaracık yerlere denir ki dere ta‘bīr olunur. **(nā-refte)** Lafzında nā Fāriside edāt-ı **(83)** nefydir. **(refte)** Hefte vezninde Fāriside gitmek ma‘nāsına olan reftenden ism-i mef‘üldür vādi-yi nā-refte ḥarīḳ-i ḡayr-ı sülūke gibi işlek ve cādde olmayan vādi ve ḥarīḳ ma‘nāsınadır nāzım-ı nādire kūy-ı üslūb-ı bedi‘ üzere olan nazm-ı mu‘ciz edāsını şa‘bü’l-meāl olub sā‘ir ehl-i nazmıñ esb-i fikrlere ruḥşat-ı cevelān verilmeyen minhāc üzere olduğunu nefsinde şa‘bü’l-meslek

olub at oynamayan vādi-i nā-refteye teşbîh ile isti'āre-i mekniyye ve teng ve ıarlıđı nisbetle isti'āre-i taħyīliyye i'tibār ve taħdīs ni'meti mütezammın faħriyye ile manzūme-i mergūbesine ħaṣṣ ve terđib-i ıarıđını iħtiyār eyledi fe'allāhü dürr.

MĀ CEVĀBU'L-ĤUMĖ ĖAYRE SÜKŪT

(mā) Lübs kelimesine meṣābe olan mādır. **(cevāb)** Őevāb vezninde su'ālīñ Őordıđı Őey maķābilinde irād olunan kelām ma'nāsına merfū' olarak mā kelimesiniñ ismidir. **(ħumķ)** Ĥāniñ fetħi ve mīmiñ kesriyle ħuṣn vezninde Őıfatdır ħafifü'l-'aķl aħmaķ ve ođuz kimse ma'nāsına cevābīñ mużāf-ı ileyhidir. **(ğayr)** Ĥayr vezninde alā ma'nāsına iṣtisnā içündür mā kelimesiniñ ħaber olmak üzere menṣūbdur. **(sükŭt)** Ėu'ūd vezninde ħāmūṣ olmak ma'nāsınadır ki terk-i kelāmdan 'ibāretdir Türkide Őuṣmaķ ta'bir olunur.

Ĥāṣıl-ı ma'nā aħmaķ olan kimseniñ su'āline sükŭtdan mā'id-i cevāb başıp yokdur zīrā aħmaķıñ yā su'ālī beyhūdedir yāħŭd ķābil-i fehm oldıđından cevābına taṣaddī beyhūdedir.

340 Balıđıñ adı semek hem dağı ħuvvet Ėötüricisi zemīni behmŭt

(semek) Fetħateynle balıķdır cem' i kesreyn ile simāķ gelir. **(ħuvvet)** mŭlŭk Ėuvvet vezninde bu dağı balıđıñ ismidir cem' i ħitān ve aħvāt gelir. **(behmŭt)** Bā-i muvaħħideniñ fetħi ve ħāniñ sükŭnı ve mīmiñ zammıyla dŭnyāyı Ėötüren balıđıñ ismidir ve bā-i muvaħħide bedeline yā-i meṣennāt-ı taħtiyye ile yehmŭt vŭzŭn-ı mezbŭr üzere belhŭt-ı ħāmil-i arz olan balıđıñ ismidir Vehb bin Münebbeh ħāzretlerinden rivāyet olunan eṣeriñ icmālī budur ki Ĥaķ Cell ũ 'Alā ħāzretleri yerleri ħaķ itdikde müteķarrer olmayub sefine gibi ħareket ederdı pes bir 'azīmŭ'l-cŭṣṣe mŭlk ħaķ edip emr eyledikde yeriñ altına girŭb omuzları üzerine alub yeri tuta mŭlk-i mezbŭr dağı me'mŭr oldığı üzere edip bir elini maṣrıķdan bir elini mağribden ııķarub yeri etrafından tŭtdı lakin ayakları ķarār idecek maħall olmamağla Allāh Ta'ālā yaķub aħmerden bir Őaħre-i 'azīme ħaķ edip ol Őaħreyi mŭlk-i mezbŭruñ ķademini taħtına vāz' buyurduķda Őaħra-i mezbŭreniñ dağı cāy-ı ķarārı olmamağla Cenāb-ı Bārī bir 'azīmŭ'l-cŭṣṣe öķüz ħaķ eyledi ve emr-i Ĥaķķ ile ol Őevr-i 'azīm yaķub aħmerden olan Őaħre-i 'azīmeyi arķası üzere aldı ol öķüzŭñ ismi Keyŭṣā öķüzŭñ dağı pāyları cāy-gir-i ķarār olmamağla Cenāb-ı Ĥālīķu'l-đab ve'l-nŭn bir 'azīmŭ'l-vŭcŭd balıķ ħaķ eyledi kemāl meretebe büyüklüğünden ve Ėözleriniñ Őu'le ve leme'ānından kimse nażar etmege ķādir olamaz ħattā rivāyetde vārid oldı ki dŭnyāda olan deñizler ħŭt-ı mezbŭriñ burnunuñ bir deligine vāz' olunsa bir Őaħrā-i 'azīmede olan dāre-i ħardal ķadar ancaķ olurdu Allāh Ta'ālā ol balığa öķüzŭñ ayakları altında tŭr diye emr eyledi ol ħŭtŭñ ismi behmŭtdur ve ol ħŭta ķarār-gāh

olmağün bir baħr-i ‘azim ħalk eyledi ve ol baħriñ taħtında hevā ve hevā taħtında zūlemāt ħalk edip bunlarıñ taħtında ‘ilm-i maħlūķāt münķať olmağla māverāsın ķādir-i ħallāķdan ġayrı kimse bilmez ‘azizim.

341 *Ķorķma hem Ķorķudıcıdır rehbut*
Raħm idici vü teraħħum raħmüt

(**rehbüt**) Rāniñ ve hāniñ fetħalarıyla meleküt vezninde Ķorķmak ma‘nāsına olan rehbden Ķorķmak ma‘nāsına ismdir ve nāzım-ı niħririñ neyānına ġöre rehbut merħüb gibi ism-i fā‘il ma‘nāsına da ġelir Ķorķudıcı demek (84) olur lākin ķāmūsda taşriħ olunmamışdır. (**raħmüt**) Meleküt vezni üzere bir kimseyi esirġemek ve riķķat ve şefķat eylemek ma‘nāsına olan raħmet ve merħametden mübālağayı mutażammın-ı ismdir ve bu raħmüt lafzı rehbut lafzına müzdevic ve muķarrer olarak isti‘māl olunup münferiden isti‘māl olunmaz rehbut ħayr mın raħmüt mişl-i sā‘irinde oldığı gibi en ma‘a’l-fi‘lü’l-cehül ile mü’evveldir en terhebe ħayr mın en teraħħum demektir ya‘ni seniñ ħavşalañ şefķat ve merħamete müteħammil olmamağla saña iħsān tağyānına bā‘iş olmağdan nāşī dā‘mā ħavf ve ħaşyet üzere olmağ ħālīñe ħusbāndır ve işbu rehbut ve raħmüt ve meleküt ve ceberüt ve lāhüt ve tağüt meşellüler ehl-i luğātıñ ekşeri ‘indinde maşdar ma‘nāsı müfid-i ismdir ve ba‘zı ‘indinde maşdardır ve bu raħmüt lafzı ism-i fā‘il ma‘nāsına raħm edici maķāmında isti‘māl olunmağ ķāmūsdan müstebān degildir nāzım-ı niħrır rehbut ile raħmütü ism-i fā‘il ma‘nalarında isti‘māl olunmasını emhāt-ı sā‘irede vāķıf olmağ zann-ı ġālibdir.

342 *Pek tevāzu‘ da ħuşū‘ ile ħudū‘*
Tā‘ata tül-i Ķıyām oldı Ķunüt

(**ħuşū‘**) Ķu‘ūd vezninde bir kimse kendi nefsinı zelil ve alçaķ ‘ad edip tevāzu‘ ve zārā‘et eylemekden ‘ibāretdir. (**ħudū‘**) Ħuşū‘ vezninde ve mürādifidir ve ‘aliyy Ķavl ħudū‘ a‘zā ve cevāriħle tevāzu‘ ve inķıyāda ħuşū‘-ı şavt ve başr ile tezellül ve istikānete maħşūşdur. (**ķunüt**) Ku‘ūd vezninde tā‘at ve ‘ibādet eylemek ma‘nāsınadır ve Ķıyām-ı tāvīl ma‘nāsınadır ve du‘ā eylemek ma‘nāsınadır şalavat-ı vitire ķunüt itlāķı sā‘ir namāzdan ziyāde du‘āyı müştemel ve ħāvī oldıđıçün yāħūd tül-ı Ķıyāmı müştemel oldıđıçündür şalavat ve vitirde oķunan du‘āya da ķunüt denir İyyāke na‘būdü ve leke nüşalli ve nescüdü kelimeleriyle aķşı ġāyetü’l-ħuzū‘ olan ‘ibādeti ve şalātı ve secdeyi Allāħ Ta‘ālā‘ya taħşışı mutażammın oldıđıçün.

343 *Mütecebbir mütekebbir gibidir*
Kibre cebbüre dinür hem ceberüt

(**mütecebbir**) Tecebbürden ism-i fâ'ildir. (**mütekebbir**) Mütecebbir vezninde ve mürâdifidir bu şıfatlar ile a' bâddan birisi vaşflansa haqqında zemîme ve qadehdır zîrâ murâd-ı kibr ve nahtvedir ki hod-bîn ve hod-pesend olub herkes ' indinde lâ-şey' mesâbesinde ve nüfûs-ı zâ'ide eşhâş bî-fâ'ide hükümünde olmağla şıfat-ı şeytâniyyeniñ aħbaş ve aqbaħile mevşûf demekdir ammâ vâcib-i Ta' âlâ hazretleriniñ ceberût ve kibriyâsı havşala-i ' aqldan bîrûn olmağla hemân cabbâr ve mütekebbir olmadıgına ve ' azamet ve kibriyâ-zâd-ı celîline muhtaşş oldıgını i'tikâd etmek vâcibdir. (**cebbûre**) Cîmiñ ve bâ-i müşeddedeniñ zammeleriyle ve cîmiñ fetħi ve bâ-i müşeddedeniñ zammeleriyle. (**ceberût**) Melekût vezninde ve cîmiñ zammı ve bânîñ fetħiyle mübâlağayı mutažammın maşdarlardır ' azamet ve celâlet ma' nâsına Fâriside büzürg Türkide ululuk ta' bîr olunur.

344 *İzzet ü salţanat u memlekete
Didi aşhâb-ı feşâhat melekût*

(**melekût**) ' Azamût vezninde qahr ve ğalebede isti' mâl olunan ' izzet ma' nâsına ve kudret ve sahtvede isti' mâl olunan salţanat ma' nâsına bir nesneye istibdâd ve istikbâl vechi üzere mutaşarrıf olarak mâlik olmağ ma' nâsına olan mîmiñ fetħi ve lâmiñ harekât-ı şelâşeyle memleket ma' nâsına ıtlâk olunur işbu melekût lafzı aşhâb-ı feşâhat olan ' Arab ' Arabü'l-lisânında bu ma' âni-i şelâşede müsta' meldir ve ehl-i taħkik ' indinde ' âlem-i zâhire ' âlem-i şehâdet ve ' âlem-i haħk ve ' âlem-i mülk denir ve ' âlem-i bâtına ' âlem-i ğayb ve ' âlem-i emr ve ' âlem-i melekût ıtlâk olunur ve işbu melekût ve ceberût ve rahbût ve rehbût ve ' azamût maķûlesinde vâv ve tâ-i mübâlağa için zâ'idedir pes melekût mülk-i ' azîm ma' nâsınadır ve kıss-ı ' aleyh.

345 *Çâh-ı Bâbil'de olan iki melek
Biri Hârût u birisi Mârût*

(**Hârût u Mârût**) Tâlût vezninde nâsi' -i ibtilâ ve şahrâ ile mu' cize beynini temyîz-i hükmiçün inzâl olunan (85) iki melegiñ ismleridir zîrâ hazret-i Süleymân ' aleyh-is-selâmdan şoñra siħre fen-i siħrden ebvâb-ı ğarîbe istinbâţ edip siħr ile mu' cize beynini fark ve temyîze muķtedir olmayan kimseler meyânında da' vâ-yı nebvî ile haħkı izlâle meşğûl olmuşlar idi Allâh Ta' âlâ bu iki melegi inzâl buyurdıgı nâse ta' lîm-i siħr itmekle saħre-i kezzâbınıñ temvîhât-ı bâtılalarına firîfte ve mağbûn olmayub ħîn-i iktizâda ma' ârizaya iktidâr ve siħr ve füsûn teşebbûş-i esbâb ve müzâvele-i âlet sebebiyle nüfûs-ı ħabîsedan istimdâd ve ta' lîm cereyânıyla maħlûğdan müstefâd-ı mu' cize ise bu kuħlûğdan müstefâd-ı mu' cize ise bu kuyûddan ' ârî olarak ancak te' yîdir bânî ve tevfiķ-i sübhâni olmasın i'tikâd edip sa' âdet-i dâreyn ile bir murâd olalar. (**çâh**) Fârisidir kuyu ma' nâsınadır bi' r gibi. (**Bâbil**) Bâtıl vezninde eyâlet-ı ' İraqda belde ismidir Dicle ve Firât nehirleri qurbunda vâķi' dir selefde mülûk-ı Ken' âniyen maķarrı olup Nemrûd-ı merdûd hazret-i

İbrāhīm şalavātu'l-lāh ve selāma 'alā nebīnā ve 'aleyh h̄azretlerini evrāda nāre-i ilkā eyledigi mervīdir nāzım-ı nihrir bu iki melek Bābil'dedir ya'ni arz-ı Bābil'de bir kuyuda maḥbūslardır dedigi muşarraḥ ve muḥarrerdir.

346 *Hıkd u zıgn oldı ḥasūduñ kini*
Şaḥş-ı maḥsūda dinürmüş me'nūt

(hıkd) Hāniñ kesri ve fetḥi ve ḳāfiñ sükūnuyla ḳalbde imsāk ve ihfā olunub icrāsına fırsat gözedilen gizlü ğayza denir ki kin denilir cem' i ihḳād ve ḥuḳūd gelir ve keşirü'l-hıkd olan kimseye ḥuḳūd denir ḥaḳūd vezninde andan deve kinlü ta' bīr ederler. **(zıgn)** Dādiñ kesri ve ğayn-ı mu' cemeniñ sükūnuyla ma'nā-yı mezbūrda hıkd ile mürādıfdir cem' i azġān gelir bu hıkd ve zıgn ekşer yā ğayrda olan fazl ve kemāl ve māl ve menāl zā' il ve meslūb olunmasını temennī eden ḥāsīd-i bed-endīşiñ fi' li olmaġla ḥasūduñ kini ta' bīr olundı. **(me'nūt)** Maḥsūs vezninde ve mürādıfdir ki mevhībe-i ilāhiyye olan ni' metlerine ḥased olunmuş kimsedir.

347 *İftirā itme büht hem bühtān*
Nuḥkı ḥayretle tutulmuş mebhūt

(büht) Bāniñ fetḥi ve hāniñ sükūnuyla ve fetḥateynle. **(bühāt)** Buḥlān vezninde bir kimseniñ işlemediği fi' li yāḥūd söylemediği ḳavli isnād ile ifk ve iftirā eylemek ma'nāsınadır. **(mebhūt)** Meskūt vezninde müteḥayyir ve medhūş olub nuḥka ḳādir olmayan kimseye denir.

348 *Mıştaba oturacaḳ yer anda*
Ya'ni dükkāna dinürmüş ḥānūt

(mıştaba) Mimiñ kesri ve tāniñ fetḥiyle tüccār dükkānlarında ve müyekkidelerde ve ḳahve-ḥānelerde oturacaḳ peyke ve seki ve büyük ḳapular aralıġında olan nişimene ve sekīye denir mimiñ fetḥiyle mıştaba ġalaḫ-ı meşhūrdur. **(ḥānūt)** Tābūt vezninde aşḥāb-ı ḥirfet ve erbāb-ı ticāretiñ sākin oldıġı dükkāna denir cem' i ḥavānīt gelir dükkān daḫı ' Arabīdir.

349 *Lāt u 'uzzā dinilen butlar hem*
Oldı şeytān daḫı kāhin ḫāġūt

(ḫāġūt) Cālūt vezninde zamān-ı cāhiliyyetde 'Arab müşriklerinden Şaḳıḳ ḳabileleriniñ ḫapdıḳları lāt ismiyle müsem mā olan şaneme ve 'Atfān ḳabileleriniñ perestiş etdikleri 'uzzā nām-ı şaneme denir ve muḫlaḳā ma'būd-ı bāḫıl olan putlara

denir ve ser-gerde-i ehl-i ğavāyet olan şeytān-ı la‘īne ve zu‘munca ğaybdan haber veren fālcı māķulesi ķāhin bī-dīne a‘rāf bed-āyīne ve her bir dālālet şaķāvet re‘īsine ve ehl-i kitābīn müte‘annidlerine ıtlāķ olunur.

350 *Ḳuvvet-i dīn güzel ķūt bize*
Ḳuvvet-üd-dīni lenā ni‘m-el-ķūt

(86) Mısrā-ı evvel şānīniñ tefsīridir. (**Ḳuvvet**) Zā‘f muķābilidir dīn-i İslām ve ta‘āt ve millet ve şerī‘at ve vera‘ ve taķvā ma‘nālarıdır (**lenā**) bize ve bizim için demektir. (**ni‘m**) Ef‘āl-i muvaḥḥidedendir ne güzel demektir. (**el-ķūt**) Ḥūt vezninde zād ve zahīreye denir murād-ı zahır ahretdir.

351 *Genc iken diñle naşīhatlerini*
Dime pīrāne ne şaşķın fertūt

(**pīrān**) Vīrān vezninde Fāriside ķoca ve iḥtiyār ve sāl-ḥürde-i rūzgār ma‘nāsına olan pīriñ cem‘idir. (**fertūt**) Fermūd ve fersūd vezninde ‘ateh getürmüş ve bunamış kimseye denir ya‘ni ey muḥāṭab şāb-ı ḥīn şebābında müsinn ve iḥtiyār olan kimseleriñ pend ve naşīhatlerini ķabūl ile ve ḥod-bīn olub iḥtiyār kimselere ma‘tūh ve şaşķın diye ta‘n ve ķadeḥ ile.

Cİ‘TU Bİ‘Ş-ŞĀİ İLEYKUM Sİ‘ATEN Lİ-L- EBḤĀŞ

(**ci‘tu**) Cā‘fī‘liniñ mütekellim-i vaḥdesidir maşdarı şey vezninde cey ve hā ile ceye ve mecī gelir. (**bi‘ş-şāi**) Lafzında bā‘ta‘diyye içündür şā ḥurūf-i hicādan ḥarf-ı rābi‘iñ ismidir. (**ileyküm**) Ḥarf-i cerr olan iley kelimesiyle cem‘-i müzekker muḥāṭab zāmīrinden mürekkeb olarak size demektir. (**si‘aten**) Sīniñ fetḫiyle sine vezninde siniñ kesriyle sine vezninde ves‘at ve genişlik ma‘nāsıdır. (**ve ci‘tu**) Fi‘line mef‘ūl leh olarak mañşūbdur. (**li‘l-ebḤās**) Terķibinde lām cāre sa‘iye müte‘allıķdır cār ma‘a‘l-‘cer ve rūs‘ate kelimesiniñ mef‘ūl biḥ ğayr-i şarīhidir. (**ebḤās**) Hemzeniñ fetḫiyle bir nesneniñ güneḥ ve ḥaķīķatine ıtlā‘ için teftiş ve tefahḫuş eylemek ma‘nāsına olan baḫşīñ cem‘idir.

Ḥāşıl-ı ma‘nā ey şāyeste-i ḥiṭāb olan ma‘şer-i ‘uķalā size ḥarf-i şā ķāfiyesinde olan ķıṭ‘a-yı ātiyyeyi götürdüm ebḤās-ı lağviyyeyi tevsī‘ ve fevā‘idi tekşir için demektir.

352 *Genç olanlar dime ma‘nāsına olmuş aḥdās*
Nev-ḥaber almağa da dirler imiş istiḥdās

(**aḥdās**) Hemzeniñ fethiyle ekyās vezninde şey-i hādiş ma' nāsına olan ḥadesiñ cem' idir umūr-ı ḥādise ma' nāsına bu i' tibāriyle insāndan ve ḥayvāndan ḥadīşü's-sin olan genclere ıtlāk olunur ḥavādiş gibi dehriñ nev büyü-tundan ve zuhūr eden veḳāyī' ve nevā'ibine denir. (**istiḥdās**) İstiḥbār vezninde ve mürādifidir bir kimseden ḥaber şormak ve bir ḥuşuşdan yeñi ḥaber almak ma' nāsına.

353 *Oldı imdād taleb itme ğavās ile ğuvās*
Daḥı imdād idiciye di muġiş ile miġyās

(**ġavās**) Ğayniñ zammıyla. (**ġuvās**) Ğayniñ fethiyle feryād iderek imdād istemege ve i' āne ve nuşret taleb etmege denir istimdād ve i' āne ve nuşrete daḥı ıtlāk olunur. (**muġiş**) İġāşeden ism-i fā' il bünyesiyle feryāda yetişip meded ve nuşret idici kimseye denir. (**miġyās**) Midrār vezninde evzān-ı mübālağadandır dā' imā feryāda yetişüb bīkeslere ma' in ve zāhīr olmak ' ādeti olan kimseye denir.

354 *İstiġāşe dime mefhūmı imiş istimdād*
Meded itmek daḥı ğavş oldı o ma' nā da ğıyās

(**istiġāşe**) İstifa' l bābından maşdardır kimseden meded ve nuşret taleb etmege denir istinşār ve istimdād gibi. (**ġavş**) Ğayniñ fethi ve vāviñ sükūniyle iġāşeden ism-i maşdardır müsā' ade ve mu' āvenet etmek ma' nāsına. (**ġıyās**) Kitāb vezninde feryād- nes olup i' āne ve nuşret etmek ma' nāsına.

355 *Meclis-i meyde ḳadeḥ yoldaşına dindı nedīm*
Pek ḥabāşetlü muşāḥibler idinmek aḥbās

(**nedīm**) Emīr vezninde bāde-nuş ve ehl-i ' işret olan kimseniñ muşāḥibine denir ki ḳadeḥ yoldaşı ve bezm-i şarāb hem-demi ta' bīr olunur ve tevsī' tarīḳıyla muḫlakā muşāḥibe nedīm ıtlāk olunur. (**aḥbās**) Hemzeniñ kesriyle bir kimse ḫabī' deni ve cibiliyyeti alçaḳ fer ve māye-i murdār ve mekāre-i ḥabīş ve bed-kār kimseleri muşāḥib ittiḫāz edip o maḳūle-i nādān ile ülfet etmege denir.

356 *Cem' i zūkrān u zūkūr oldı zeker erkekdir*
Dindı unşā dişiye cem' i anıñ geldi inās

(87) (**zeker**) Fetḫateynle insāndan vesā'ir ḥayvāndan erkek kısmına denir ki ünşi maḳābilidir cem' i zāllarıñ zammıyla zūkrān ve zūkūr gelir ve zāllarıñ kesriyle zekār ve zekāre gelir ve ḳıvām-ı zūkūret olmaya mülābesesiyle ālet-i tenāşüle zeker ıtlāk olunur. (**unşā**) Ḥunşā vezninde insāndan ve ğayrıdan dişi kısmına denir. (**inās**) Hemzeniñ kesriyle ' unşā lafzınıñ cem' idir.

357 *Ḳuble öpmek teveḳān olma imiş pek müştāk*
Hem cimā' itme viḳā' vu refes ile irfās

(**ḳuble**) 'Urfe vezninde taḳbīl ve lesm gibi öpmek ve pūs etmek ma'nāsınadır. (**teveḳān**) Feteḫatle ḫayvān vezninde pūr ṣebh-i ziyāde ḫ'āhiṣ-kār ve arzū-mend ve müştāk olmağa denir tavḳ vezninde tavḳ ve kitābe vezninde tiyāke gibi. (**vikā'**) Cimā' vezninde ve mürādifidir ki zen ve ṣevher ya'ni 'avret ile er beyninde olan mu'āmele-i izdivāc olacaktır ki mücāma'at ve müvāḳa'at ve vaṭy ta'bīr olunur. (**refes**) Feteḫatle. (**irfās**) Hemzeniñ kesriyle cimā' eylemek ma'nāsınadır ve faḫṣ-ı kelām sevilmek ma'nāsınadır.

358 *Gebe ḫublā dahı inās toğurmaḳdır kız*
Dā'imā kız toğuran 'avrete dirler mīnās

(**ḫublā**) Unṣā vezninde baṭınında veled olan gebe ḫatuna denir cem'inde ḫubliyāt ḫāniñ zammıyla ve cibāli gelir ḫāniñ ve lāmiñ fetḫeleriyle. (**inās**) Hemzeniñ kesriyle dişi toğurmaḳ ma'nāsınadır. (**mīnās**) Mīmiñ kesri ve hemzeniñ sükūniyla dā'imā kız toğurmaḳ 'ādeti olan ḫatuna ve her bār dişi toğurmaḳ mu'tādı olan ḫayvāna denir bunda yā ile mīnās da cā'izdir.

359 *Ḳurısı yaşı ḳarıṣmış ota da dağs dinür*
Düşler aḫlām imiş ammā ḳarıṣıḳlar aḳgās

(**dağs**) Dādiñ kesri ve ḡayniñ sükūniyla ḳurısı yaşı ḳarıṣıḳ bir demet ota denir cem'i idḡās gelir. (**aḫlām**) Aḳlām vezninde uyḳuda olan kimseniñ 'ālem-i ḫayālinde müṣāhede eylediği miṣālden 'ibāret olan rū'yā ma'nāsına olan ḫulm lafzımiñ cem'idir düşler demektir. (**aḳgās**) Aḫlām vezninde iḫtilāṭ-ı raṭb ve yābisten 'ibāret olan daḡsıñ cem'idir niteki zıkr olundu pes ta'bīr ve te'vīl-i ṣalāḫiyyeti olmayan ḳarıṣıḳ rū'yālara aḳgās aḫlām tā'biri bundan me'ḫūzdur.

360 *Siḫr idüb üfleyiciler düğüme nefḫāsāt*
Hem düğümler 'uḳad u üfleyiciler nefḫās

(**nefḫāsāt**) Nūnuñ fetḫi ve fāniñ teṣdidiyle ib ve ibriṣim ve kiriṣ maḳūlesi şeyleri düğümlüyüb ve efsūnla aña üflemekle siḫr edip nüfus-ı sāḫrelere iṭlāḳ olunur seḫāre vezninde nefḫāseniñ cem'idir te'nīṣi mevṣūfi nefis olmak i'tibāriyle yāḫūd bu fi'l ḫabīṣ-i maḫzūr ekṣeriyā nisvān metṣītına mütecāsir olmak mülābesesiyledir. (**uḳad**) 'Ayniñ zammıyla nutḳ vezninde 'ukdeniñ cem'idir ib ve ḳayṭān meṣellü

şeylerde olan düğümlere denir. **(neffās)** Fāniñ teşdidiyle ḥannās vezninde marizler üzerine ruḳye okuyup üfürenler gibi üfleyici ve efsüncüya denir.

361 *Arık olmağa ğışāşe dinilür ğış arığa*
Arık at alma daḫı bed-ḥaber almaḫ ıġsās

(ġışāşe) Ğayniñ fethiyle bir nesne za‘if ve mefzül ya‘ni arık ve zebün olmak ma‘nāsınadır. **(ġış)** Ğayniñ fethi ve şāniñ teşdidiyle zāmir ve mehzül gibi sıfatdır lāġar ve arık olan şeye denir semiz maḫābilidir. **(ıġsās)** Hemzeniñ kesriyle laḫm-i mehzül ya‘ni arık ve zebün et almaḫ ma‘nāsına ve müriş-i taḫdış derün olacak muvaḫḫiş kötü ḥaber almaḫ ma‘nāsına gelir.

362 *Aḫa şoġanına ‘anşal soġana dindi başal*
Fūm u şūm oldı şarımsaḫ pıraşa hem kurrās

(‘anşal) Şādiñ zammıyla ‘anşar vezninde fethiyle cendeb vezninde başal-ı berrī ve başalü’l-fār ve işkıl dedikleri devā-i ma‘rūfdur ki Türkide aḫa soġanı ve Fāriside beyāmiş derler ve beynü’t-ḫabā işkıl demekle müte‘arrifdir. **(başal)** ‘Asal vezninde cümleñ ma‘kūmı olan şoġandır ki Fāriside sūḫ (88) ve piyāz derler. **(fūm)** Fāniñ zammıyla şarımsaġa denir ve buġdaya ve noḫuda ve etmege denir ve arpa ve darı meşellü kendiden etmek yapılan ḫubūbata denir. **(şūm)** Fūm vezninde ve ma‘nā-yı evvelde mürādifidir şarımsaġa denir. **(kurrās)** Zamān vezninde ve kütān vezninde pırasa ta‘bir olunan sebzeğe denir Fāriside kündenā derler.

363 *Biçmeniñ vaḫti ḫaşād u ekine ḫarş dinür*
Hem oraḫ miḫşad imiş oldı ekinci ḫurrās

(ḫaşād) Şehāb vezninde ve kitāb vezninde ekiniñ biçim vaḫtine denir ve ekin ve çayır maḫūlesi biçmek ma‘nāsınadır oraḫçıya ḫāsıd ve ḫaşşād denir. **(ḫarş)** Ekine ve ekin ekmege ve tarla sürmege denir zeri‘den e‘ammdır. **(miḫşad)** Mimiñ kesriyle mincel vezninde mürādifidir ki ekin biçecek ālete denir oraḫ ta‘bir olunur. **(ḫurrās)** Kütān vezninde ekinci ve rencbere denir.

364 *Nesr kerkes kerevān ba‘za göre ḫavşancıl*
Vanḫulı da didi kerkes gibi bir ḫuşa buġāş

(nesr) Nūnuñ fethi ve siniñ sükūnyıla cevāriḫ-i ḫuyūrdan kerkes didikleri ḫuşdur ki Türkide taḫriḫiyle kerkenez derler ḫaraḫuş nev‘indendir şāhin ve toġan maḫūlesi daḫı alur cem‘i ensür ve nüsür gelir. **(kerevān)** Kāfiñ fethi ve rāniñ sükūnyıla selmān vezninde erkek keklige denir ve ḫuy ḫuşı nev‘inden çağırḫan ḫuy

dedikleri kuşa denir ‘indü’l-ba‘z ‘uqāb ve kāsir dinilen kuşa denir ki tavşancıl didikleri yırtıcı kuş olacaktır. **(buğās)** Bāniñ harekāt-ı şülāsi ve ğayr-ı mu‘ceme ile boz renklü aqbaba kuşu gibi baḥḥāl ve cife-i ḥavār bir nev‘ kuşdur Türkide lori kuşu ta‘bīr olunur şayyād degildir.

365 *Ümm-i kaç‘am ölümüne künye meniyye daḥı mevt
Didiler kabre cedeş cem‘i gelürmüş ecdās*

(ümm-i kaç‘am) Ümm-i ca‘fer vezninde ölümün künyesidir ‘Arab ‘Arabā bir kimseye öldi diyecek yerde ḥamt-ı bih ümm-i kaç‘am derler ve ümm-i kaç‘am cengiñ ve kıtālīñ daḥı künyesidir. **(meniyye)** Ğaniyye vezninde kabre ve mizāre denir. **(ecdās)** Cedeşīñ cem‘idir ḫubūr ma‘nāsına.

366 *Müsteḥaḫḫ-ı terike vāriş imiş meyyitden
Oldı mīrās baḫiyye terike irş ü türās*

(vāriş) Terike-i meyyite müsteḥaḫḫ olan ya‘ni vefāt eden kimseniñ māl-ı metrūkı kelā yāhūd ba‘zen kendüye işābet eden kimseye denir cem‘i verese gelir. **(baḫiyye)** Yāniñ teşdīdiyle taḫiyye vezninde kişiniñ ba‘dü’l-mevt ibḫā eylediği şeye denir ki mīrās olacaktır. **(terike)** Tāniñ fetḫi ve rāniñ kesriyle bu da mevtiñ terk ve ibḫā eylediği mīrās ve muḥallefātına ıtlāḫ olunur fi‘le be-ma‘nā mef‘üledir. **(irş)** Hemzeniñ kesriyle ve de tereke-i mevrüse ma‘nāsınadır. **(vāriş)** Verāset gibi maşdar da olur meyyitiñ terk etdiği mālā vāriş olup almaḫ ma‘nāsına. **(türās)** Tāniñ zammıyla bu da mīrās ma‘nāsınadır mīrās daḥı ‘Arabīdir şüyū‘na binā-i terike maḫāmına ikāme olundu aşlı mūrāştır mīmiñ kesriyle.

367 *Cānlı hem cānsız olan mālā di nāḫıḫ-ı şāmıt
Ev metā‘ına dīnür her ne ise cümle eşās*

(nāḫıḫ) Māldan ḥayvān ve müvāşī kısmına ıtlāḫ olunur ve mütekellim ya‘ni söyleyici ma‘nāsınadır. **(şāmıt)** İki ma‘nāda da nāḫıḫ maḫābilidir ki altun ve gümüş vesā‘ir cānsız olan māl kısmına ıtlāḫ olunur ve ḥāmūş ve sākıt ma‘nāsınadır nāzım-ı taḥrīr burada muḥasenāt-ı badi‘yyeden leff ü neşr-i müretteb şan‘atını iḫtiyār eyledi. **(eşās)** Şehāb vezninde ev metā‘ına denir ki ḥāneniñ levāzım ve mühimmātı olan mefrūşāt ve evāni vesā‘ir mālzemesi olacaktır.

368 *Ḥaḫḫ baña ḥayr-ı meded-kār o faḫat dād-ı resm
İneme‘r-rabbu muḡisī huve lī ğiyās*

Mısrâ-ı evvel şânîniñ tefsîr ve tercümesidir. **(innemâ)** Faqat ve ancak ma' nâsına edât-ı kaçrdır. **(rab)** Haq Ta' âlâ hazretleriniñ esmâ-i hüsnâdandır. **(muğîsî)** Yâ-i mütekellime-i izâfetle igâşeden ism-i fâ' ildir **(89)** biçâreleriñ imdâdına erişip igâne ve nuşret eden zâta denir bu ma' nâdan Fâriside dad-ı res 'ibâresiyle ta' bir olunur. **(hû)** Zâmir-i gâ'ibdir o ma' nâsına. **(lî)** Lâm-ı câr ile yâ-i mütekellimden mürekkeb olarak baña ve benim için ma' nâsınadır. **(hayru gıyâs)** İzâfetle menfa'atlı mü'eyyen ve fâ'idelü yardımcı ve meded-kâr demektir hayr-ı bâ kâfiyesiniñ kıt' a-yı şâniyyesiniñ 'üvânında geçdi gıyâs bu kıt' ada geçdi.

369 *Şaķınıñ neket-i isrâfdan idiñ hazeri*
İttekû va'hterzû min nekebâti-l-ik'âs

Yine mısrâ-ı evvel şânîniñ tefsîridir. **(ittekû)** Bir nesneden nefsi hıfz ve veķâye edip şaķınmak ma' nâsına olan ittikâdın muhâtab-ı cem'-i müzekkerdir **(ihterzû)** Bu da hazer edip bir şeyden nefsi muhâfaza edip şaķınmak ma' nâsına olan ihtirâzdan emr-i hâzır cem'-i müzekkerdir. **(min)** Câredir 'aliyy-i sebîlü'l-bedel ittekû ihtirâzdan her birerlerine müte'allıktır. **(nekebât)** Fetehtle müşbet ve muhânet ve meşakkat ma' nâsına olan neket lafzınıñ cem' idir. **(ik'âs)** Hemzeniñ kesriyle isrâf vezninde ve mürâdifidir ki mâl maķûlesini haddi mütecâviz-i harc ve şarf eylemek ma' nâsınadır 'ali kavlı Cenâb-ı Bârî'niñ rızâsına muhâlif yire mâlı şarfedip beyhûde itlâf ve tebzîr eylemekdir hâşıl-ı ma' lümdür.

370 *Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün*
Tab'a böyle suhan itmez mi leţâfet irâs

Ya'ni bu kıt' a baır-i remel müsemmenü'l-cezâdandır lâkin şadr ve ibtidâlar ve huşular maĥbûn ve 'arûz ve darblarıñ ba'zısı maĥzûf ve maĥbûn ve ba'zısı aşlemdir ma'ânîü'l-elfâz ma' lümdür istihâm-ı taķrîridir ya'ni böyle selâsetle kelâm-ı mevzûn ve suhan letâ'if-i meşhûn ehl-i diliñ tab' ana elbette diķkat ve nezâket ifâde ve i'tâ eder demektir.

371 *Nûr-ı 'aynım çalısub kesb idegôr sen yoĥsa*
Pederiñ 'ilm ü kemâli saña kıalmaz mîrâs

Ya'ni ey gözüm nûrı sa' i belîg edip 'ilm ve kemâl kesb ve taĥşîl ile zîrâ 'ulûm ve ma'ârif mîrâs kıalır şey degildir.

BÛLGAI'L-CİM KE NAĶDİN BİREVÂC

(bülğa) Ğurfe vezninde kifâyet edecek mikdârî rızka denir. **(cîm)** Hurûf-ı hecâden ĥarf-i ĥâmis ismidir ve ĥarîr nev' inden dîbâ ta' bir olunan ĥumâşîñ ismidir. **(naĥd)** Nûnuñ fetĥi ve kâfiñ sükûnuyla nesne muķâbilidir ki iştirâ olunan şeyiñ

şemenini peşin vermek ma' nāsına. **(kāf)** Edāt-ı teşbîhdır. **(birevâc)** Lafzında bâ-i cäre mülâbese içündir. **(revâc)** Rāniñ fethiyle kesād vezninde ve muķābilidir ki aķçe ve metā' maķūlesi beynü'n-nās rāyic olup geçmek ma' nāsınadır.

Hāşıl-ı ma' nā ķādiye-i cīmden ehl-i luġate miķdār-ı kifāye 'ilm rızķı naķd-i revâc meşellü mu' teber olarak peşinen ve mu' cellā i' tā olunmuşdur.

372 *Şem'-veş parlayıcıdır vehhâc*
Di çerâġa daķı nibrâs u sirâc

(vehhâc) Hāniñ teşdidiyle vehhâb vezninde bal mumı ve ķandil ve güneş gibi şu' le ve ziyâ şāhibi parlayıcı nesneye denir. **(nibrâs)** Kırtâs vezninde çerâġa denir mişbâh gibi. **(sirâc)** Kitâb vezninde fitili yanar ceraġa denir mum ve ķandil ve çıra gibi cem' i zammetinle sürüc gelir çerâġ nehâr olan âfitâb-ı 'âlem-tâbe sirâc ıtlâķ olunur diye ıtlâķ olunduġı gibi.

373 *Abanos ağacı nev'inden sâc*
Daķı filiñ kemüġi olmuş 'âc

(sâc) Hindistânda betr ve eṡrâf-ı iknâfe oradan celb olunur bir nev' siyâh ve saħt ya' ni sert ve ķatı ağacıdır ki yine mebnî diyâr-ı Hind olan abanos ağacı nev' indendir lakin abanos ağacı kuzġün siyâh ve sâc ağacı siyâha mâ' il kırmızı olmaġla beynlerinde fark işbât etdiler. **('âc)** Fil kemigine denir ki bu diyârlarda fil dişi dedikleridir.

374 **(90)** *Oldı hayvânı toġurtmaķ intâc*
Dölüni almaġa da dindi netâc

(intâc) Hemzenin kesriyle behâ'im kısmı toġurtmaķ ma' nāsınadır ve hayvanât vaż'-ı ḥaml etdiġi zamânda ebelik edip mu' âvenetde toġurtmaķ ma' nāsınadır. **(netâc)** Seḫâb vezninde kimse mu' âvenetde etmeksizin hayvân toġurup şāhibi dölüni almaġa denir.

375 *Muđġa et parçası ķanı 'alaķa*
Merdler nuṡfeleridir emşâc

(muđġa) Ğurfe vezninde bir çinem miķdârı et parçasına denir. **('alaķa)** Feteḫatle dem-i cāmiddir ki ķoyu ve ṡonuķ ķandır ġaraz-ı nāzım süre-i mü'mininiñ evâ' ilinde mübîn olan ḥulķ-ı insāniñ mebd'e' i ve eṡvâr-ı ḥulķunda naķlini tefsire

işâretidir. **(emşâc)** Hemzeniñ fethiyle ensâb vezninde şey-i âhir ile muhtelif ve qarışık nesne ma' nâsına olan meşe ve meşic lafzlarından cem' dir muṭlaḳâ muhtelif şeyler ma' nâsına her bir memzûc ve muhteliṭ olan şeylere vaşf olur niteki İnnâ ḥalekene'l-insâne min nuṭfetin emşacin nazm-ı celilinde cins-i nuṭfeye vaşf oldığı gibi kelâm-ı nâzımın zâhirinden münfehim olan lafz-ı emşâc aṣlâb-ı ricâlden ḥurûc eden nuṭfeleriñ ismi olmaḳdır lâkin bu ma' nâya kütüb-i luḡât ve tefâsîr-i müsâ' id degildir meger ki murâd-ı nâzım ricâl ma' nâsına olan merdler ile nev'-i benî Âdem olup nuṭfeler ile de vecûd-ı insân kendiden tekevven eden nuṭfeler ola bu şüretde mâye-i ḥilkat-ı insân olan nuṭfeler aṣlâb-ı ricâl ve erḥâm-ı nisâdan ḥurûc ve nüzûl eden mâ'in-i muhteliṭinden ' ibâret olmaḳla emşâc ıtlâḳ etdi fâ fehm.

376 *Fezz u tevî ile daḥî vitr ile ferd*
Tek dimek çift olanlar ezvâc

(fezz) Fânîñ fethi ve zâlîñ teşdidiyle yalnız ma' nâsına ve tek ma' nâsınadır cem' i fezz ve efzûz gelir. **(tev)** Tâniñ fethi ve vâvîñ teşdidiyle ferd ve yektâ ma' nâsına ki tek demektir. **(vitr)** Vâniñ kesri ve fethiyle yalnız ve yegâne ma' nâsınadır ve ' adeden çift olmayana denir ki tek ta' bir olunur. **(ferd)** Fânîñ fethi ve râniñ sükûniyle yalnız yegâne ve yek-dâne olan şeye ve meşil ve nazîri olmayan kimseye denir bih-metâ ma' nâsına ve mesâviyye-i münkasım olmayan ' adede denir ki tek ta' bir olunur zevc muḳâbilidir. **(ezvâc)** Hemzeniñ fethiyle çift ma' nâsına olan zevc lafzınıñ cem' idir ḥayvândan vesâ'ir işyâdan iki qarımın ikisine birden ıtlâḳ olunur.

377 *Süd ana zı' r u çocuklar eṭfâl*
Daḥî emzirmege dindi imlâc

(zı' r) Zânîñ kesri ve hemzeniñ sükûniyle şol ḥâtûna vesâ'ir ḥayvâna denir ki gayrîñ veledini emzirir ola insândan olana dâye ve emzirici ve süd ana ta' bir olunur ve çocuḒuñ süd anasınıñ zevcine de zı' r ıtlâḳ olunur cem' i efles vezninde ezver ve tıyûr vezninde zıvur gelir. **(eṭfâl)** Hemzenin fethiyle tıfln cem' idir tıfl ṭânîñ kesriyle dūni edūni sūvâr olan küçük mevlûde denir ki çocuk ta' bir olunur Fâriside gūdek denir ve her şeyiñ küçüğüne ve her ḥayvânın veledine daḥî tıfl ıtlâḳ olunur. **(imlâc)** Irzâ' vezninde ve murâdifidir ki mevlûdı emzirmekdir.

378 *'Avreti çok olan âdem minkâḥ*
Ḳocaya çok varıcı zen mizvâc

(minkâḥ) Mîmiñ kesriyle midrâr vezninde evzân-ı mübâlagadandır keşr-ün-nikâḥ ma' nâsına ki nikâḥ ile çok ḥâtunlar ' aḳd ve tezevvec eden kimseye denir niteki keşirü'l-ıtlâḳ olan ya' ni çok ' avret boşayan kimseye muṭlaḳ ıtlâḳ olundığı gibi. **(mizvâc)** Vezn-i mezbûr üzere keşiretü't-tezevvec olan ḥâtuna ya' ni bir zevceden

boşanıp zevc-i âhire varmak ‘âdeti olan câşıncı maķûlesi imreet ve ķocaya denir ümm-i hârice nâm-ı imreet-i câhiliyye gibi.

379 (91) *Pilicidir řavuđıñ ferrüce*
Hem ĥoros ile şavuk dık ü decâc

(**ferrüce**) Fâniñ fetĥi ve tâ-i vahdet ile tennüre vezninde şavuk piliciniñ bir dânesine denir cem‘-i cinsi tesmiye olunmuşdur. (**dık**) Dâliñ kesriyle ĥorosa denir cem‘i dâliñ zammıyla dıvek ve dâliñ kesriyle diyekedir şarde vezninde ve şavuga da dık ıtlâķ olunur. (**decâc**) Dâliñ fetĥi ve zam ve kesriniñ cevâzıyla ma‘ rûf ehli ķuřuñ erkeğine dişisine denir Türkide erkeğine ĥoros dişisine şavuk denir kelâm-ı nâzımıñ zâhiri leff ü neşr ise de maķřudı dık ve decâcdan her biri ĥoros ile şavukdan her birerlerine ıtlâķ olunduğına işâretidir.

380 *Bağış az yağışı olan yağmur*
Çok yağandır dağı ķâĥif ü seccâc

(**bağış**) Fâĥiř vezninde ĥurde ķatrelü za‘îf yağıcı yağmura denir Türkide çisenti ve oğuz işladan denir ve bu maķûle maşar-ı za‘îfe ķatre vezninde ba‘şe de denir. (**ķâĥif**) řâĥib vezninde âñsızın zuhûr eden şiddetlü yağmura denir ki ânide ĥâřıl olan seyl ne olursa silüb süpürüb götürür ola cem‘i ķâfiñ zammıyla ķaĥaf gelir. (**seccâc**) şeddâd vezninde ve ebl ve sîb ve sâĥibe gibi iri döneli ve şiddetlü olarak çok yağan yağmurdur.

381 *Şatlu şuya didiler ‘azb u furât*
Milĥ tuzdur acı şu milĥ-i ücâc

(**‘azb**) ‘Aynıñ fetĥi ve zâliñ sükûniyla ĥoř-vâr ve lezzetlü şuya denir haşmı âsân ĥalâvetlü nefis ta‘âma da denir. (**furât**) Fâniñ zammıyla pek ‘azb ve teblü ve ĥâyet şatlu laşif şuya ıtlâķ olunur cem‘i fâniñ kesriyle furtân gelir ĥurâb ile ĥurbân gibi. (**milĥ**) Mîmiñ kesriyle ta‘âma ķatılan tuzdur biri olsun baĥri olsun ve milĥ acı ve tuzlu şuya denir deñiz şuyı gibi ‘azb muķâbilidir. (**ücâc**) Hemzeniñ zammıyla ta‘ mında acılıķla tuzluluk olan şuya denir Fâriside řur-âb ve telĥ-âb denir.

382 *Nehc ü menhec dimedir yol dağı hem*
Âşikâre yola dinmiş minĥâc

(**nehc**) Nûnuñ fetĥi ve hâniñ sükûniyla açık ve bellü yola denir ve yola sülûk eylemek ma‘nâsına gelir. (**menhec**) Mak‘ad vezninde. (**minĥâc**) Mirşâd vezninde âşikâre ve işlek câdde yola denir zâĥuk ve mübecce gibi şarık-ı vâziĥ ma‘nâsına.

383 *Oldı iki taş arasındaki yol*
Fecc kim gelmiş anî cem'î fucâc

(**fecc**) Fâniñ fethi ve cîmin teşdidiyle (**ve fucâc**) ğurâb vezninde iki taşın aralığında olan vâsi' yola denir me'sâzim gibi. (**fucâc**) Fâniñ kesriyle fecc lafzının cem'idir miyân-ı cibâlde olan vâsi' ve câdde yollara denir.

384 *İrtikâ-veş yukarı çıkma 'urûc*
Nerdübân süllem imiş hem mi'râc

(**irtikâ**) İfti'âl vezninde şecer ve cebel ve minâre ve şath meşellü nesnelere şu'ûd edip çıkmak ma'nâsınadır tef'îl vezninde terki' ve raniñ zammı ve kafîñ kesri ve tâ-i müşeddede ile raqı gibi. ('**urûc**) Şu'ûd vezninde bu da bir maḥall-i mürtefi'e çıkmak ma'nâsınadır. (**veş**) Lafzı Fâriside edât-ı teşbihdir kemâ mer fi'l-ıktı'a-i şer'iyye. (**süllem**) Sükker vezninde kendiyile emkine-i 'âliyyeye şu'ûd olunan nerdübâna denir derece gibi cem'î ve mürâdifidir ki nerdübâna denir derece gibi cem'î meşâcid vezninde selâyim gelir. (**mi'râc**) Mîmiñ kesriyle mirkât vezninde ve mürâdifidir nerdübâna denir.

385 *'Ucb-veş kibr dimekdir ḥuyelâ*
Kibr ü 'üvân idicidir neffâc

(92) ('**ucb**) 'Aynîñ zammı ve cîmiñ sükûniyle aḥlâk-ı zemîyye-i münhiyyeden zehv ve kibr ma'nâsınadır ki kendüyi görüp ve kendisini beğenmekten 'ibâretdir. (**ḥuyelâ**) Nufesâ vezninde aḥmed vezninde aḥyel ve mesîre vezninde maḥîle gibi sıfât-ı rezîleden olan kibr ve zehv ma'nâsınadır. (**neffâc**) Şeddâd vezninde intifâcdan ism-i fâ'îl şığasıyla müntefic gibi decâce-i Hindîye âsâ kabarıcı mütekebbir kimseye ıtlâk olunur.

386 *Çig imiş neyy ü melgûş hem enîz*
Pişme nağe oldı pişirmek indâc

(**neyy**) Nûnuñ kesri ve yâniñ sükûni ve âhirde hemze ile laḥmdan vesâ'ir ta'âmdan ve meyve maḳûlesinden cig ve nâ-puhte ve ḥâm olan şeye denir. (**melgûş**) Mîmiñ zammı ve lâmiñ fethi ve ğayn-ı mu'cemeniñ sükûni ve vâviñ fethi âhirde sîn-i mühmele ile ney gibi cig ve ḥâm ma'nâsınadır nesh-i maḥbu'ada sîn-i mühmele bedeline sâ-i müsellese vuḳû'ı taḥrîf-i tâ'bdandır. (**enîz**) Emîr vezninde kemâliyle bişmemiş çigsi Tâtârî ete denir. (**nađc**) Nûnuñ zammı ve fethi ve ḳâd-ı mu'cemeniñ sükûniyle meyve ve et maḳûlesi gereği gibi nişâbını bulub kemâle resîde olmak

ma' nâsınadır Fârisîde bâ-i Fârsîyyeniñ zammıyla puhte Türkîde bişme ve olmak ve irmek denir. **(indâc)** Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi geregi gibi bişirip nişâbını buldurmağ ma' nâsınadır.

387 *Münkesir oldı kırılmış nesne
Şişe kırûra dahı dindi zücâc*

(münkesir) Kırılmağ ma' nâsına olan inkisârdan ism-i fâ' ildir kâ' inâ mâ kân kırılmış şey ma' nâsına gerek inkisâr-ı maşsûs ile münkesir olsun 'azm ve 'avd ve zücâc ve sifâl maķûlesi gibi gerek inkisâr maķûlesi ile şikeste olsun kalb-i kesir ve hâtır-ı münkesir gibi. **(kırûra)** Şişe ve şırça nev'inden içine meşrûbât maķûlesi konılan billür bardağ ve kıse ve kırışka ve bûkâl mişllü zarflara denir cem' i kıvârîr gelir Fârisîde âb-gîne denir. **(zücâc)** Gurâb vezninde şırçaya denir.

388 *Katı ses şâha ve recs ü dacce
Dahı pek pek çığırandır 'ac'âc*

(şâha) Hânîñ teşdîdiyle şol hevl-nâk-ı şedîd şayhaya âvâze denir ki şiddetinden kulağları şağır itme derecesinde ola. **(recs)** Rânîñ fetħi ve cîmiñ sükûniyle şehâbdan sâdr olan şavt-ı şedîde denir ki gök pek gürüdemek ma' nâsına ve muţlakâ katı âvâze de denir şâha ve hâye' a ve şayha gibi şavt zâ' if ma' nâsına olan vecs ve verzü ve hems muķâbilidir. **(dacce)** Dâdîñ fetħi ve cîmiñ teşdîdiyle bu da şayha ve feryâd ile olan şavt-ı hâ' ile denir. **('ac'âc)** 'Aynîñ fetħiyle belbâl vezninde ve 'accâc şedâd vezninde bülend-i âvâz ile pek pek şayha edip çağırın kimseye denir.

389 *Serce gerdir ki gelür cem' i sürüc
Di eger urmağa ata isrâc*

(serc) Sîniñ fetħi ve rânîñ sükûniyle at egerine denir ki ma' rûfdur cem' i sîniñ zammıyla sürüc gelir Fârisîde zânîñ kerîyle zîn derler. **(isrâc)** Hemzeniñ kesriyle atı vesa' ir dâbbeyi egerlemek ma' nâsınadır eger yapan kimseye serrâc denir.

390 *Düşmeni bozma imiş hezmu 'adüvv
Ceng heycâ ve kıtâl oldı hiyâc*

(hezmu) 'Azm vezninde düşmen 'askerini bozup şandırmağ ma' nâsınadır. **('adüvv)** 'Aynîñ fetħiyle düşmene denir cem' i a' da ve cem' ü'l-cem' i e' âdî gelir niteki tâ kıfîyesiniñ ikinci kıt' asınıñ beyt-i hümayûnunda geçdi. **(heycâ)** Kaşr ile selmâ vezninde ve mediyle şahrâ vezninde ceng ve cidâl ve harb ve kıtâl ma' nâsınadır. **(hiyâc)** Kıtâl vezninde ve mürâdifidir ki makâtle ma' nâsına.

391 *Ƙoparub da ƙıƙarıñ müttehemi*
Aħricū-l-mütteheme bi-l-iz'āc

Mısrā' -ı evvel şānīniñ tercümesidir. (**aħricū**) Aħrācdan emr-i muħātab cem' -i müzekkerdir taşra (**93**) ƙıƙarıñ ve def' edin demekdir. (**müttehem**) İthāmdan ism-i fā' il şıǵasıyla töhmetlü ālūde-dāmen ve'l-ābali meşreb kimseye denir. (**iz' āc**) İħrāc vezninde bir nesneyi yerinden ƙoparmak ve mekānından țard ve teb' id eylemek ve bir kimseyi muțtarib ve bī-ƙarār eylemek ma' nāsınadır.

392 *Ƙıl du' ā itmesün ey nūr-ı bașar*
Şaǵ gözi şol göze Allāh muħtāc

(**du' ā**) ve nūr-ı bașar ve muħtāc lafzlarınıñ ma' nā-i vazı' ları zāhir ve me' āl-i ma' nā cemī' -i ezhānda ħāzırdır.

ĤĀNET'İL-ĤA KE RĀĤİN 'ABAƘAN Lİ'L-EFRĀĤ

(**ħānet**) Fi' l-i māzi müfred-i mü' enneşdir maşdarı ħālarıñ fetħiyle ħıyn ve ħuyūnetdir bir şeyiñ vaƙtı gelüb ƙatmak ma' nāsına. (**ħā**) Ĥarf-i sādisiñ ismi olarak ħānet fi' liniñ fā' ilidir. (**ke rāħ**) Lafzından kaf teşbīħ içündür. (**rāħ**) Bāde ma' nāsınadır ħamr gibi ve feraħ ve sūrūr ma' nāsınadır irtiyāħ gibi ve el āyasına da denir rāħe ve kef gibi burada ma' ānī-i selāşeden her birini irāde muħtemeldir cārimū' l-cūrūr fi' liñ fā' ilinden ħāl yāħūd mübtedā-i maħzūfa ħaberdır hey ke rāħ taƙdırinde. (**' abak**) 'Ayniñ fetħi ve bāniñ kesriyle ketef vezninde şol kimseye denir ki cüzice țib ile tațyīb itmekte bir medet rāyiħası bedeninden zā' il olmaya ammā fetaħatinle ' abk mısıñ Ve ' anber ve edhān- țibe maħulesi tıbler bedene mültezıķ olup yaymak ma' nāsınadır bu maķāmda bu ma' nāniñ irādesi de muħtemeldir iki veche göre de naşbı temiz olmak üzeredir. (**efrāħ**) Hemzenin kesriyle bir kimseye feraħ virüb mesrūr ve şādān eylemek ma' nāsınadır tefrīħ gibi lām-ı cāre mecrūriyle ħānet fi' liniñ mef' ūl-i lehidir.

Ĥāşıl-ı ma' nā ƙıț' a-yı cīmiyye encāma resīd olub ƙıț' a-yı hā' iyyeniñ nazmına şūrū' uñ ve ƙatı taƙarrüb edip zamānı geldi ƙatdı ħā kāfiyesinde silk-i nazma keşide olan luğatlerde țālibiñ derūnunu tefrīħ ve tenşit için țib-ālūd bādeye yāħūd nefsi sūrūr ve neşāta yāħūd neş' e-engiz olan maħbūbuñ dest ' itr-nākine meşābe olduğı ħalde demekdir maķşūd-ı selāset-i nazmla ƙıț' ayı medħ olacaķdır.

393 *Pek kerem idici mi' tā ve cömertlik de semāħ*
Şuħimiş buħl țama' -ı şaħş-ı baħil oldı şuħħāħ

(**mi'tā**) Midrār vezninde evzān-ı mübālağadandır keşirü'l-iṭā ma'nāsına ki bezl ve infāk 'ādeti olub virgüsü çok olan kimseye denir. (**semāh**) Seḥāb vezninde ve kitāb vezninde saḥī ve cömerd olmaḡ ma'nāsınadır sīniñ fetḥiyle semāhat ve sīnleriñ zammıyla semūḥ ve semūḥat gibi. (**ṣuḥ**) Şīniñ ḥarekāt-ı şülāsī ve ḥanıñ teşdidiyle ḥırş ve ṭama'a muḡarin-i baḥl ve imsāk ma'nāsınadır ki ṭabī' olan ḥasılik olacaḡdır. (**ṣuḥḥāh**) Subbāḥ vezninde ve şeḥīḥ ḡabīḥ vezninde ḥarşa muḡarin-i baḥl ve imsākla mutaşarrıf olan ḥasıs ve nākise denir cem' i işḡe ve işḡā gelir.

394 *İtmedir ādeme ta'zīm ile iḡrām ibrāḥ*
Ḥorlamaḡdır daḡı tezlīl ü mezellet ismāḥ

(**ibrāḥ**) Hemzeniñ kesriyle bir kimseye ta'zīm ve iḡrām eylemek ma'nāsınadır. (**tezlīl**) Taḡḡir vezninde ve mürādifidir ki bir nesneyi zelīl edip ḡor ve ḡaḡir eylemek ma'nāsına. (**ismāḥ**) Hemzeniñ kesriyle serkeş insān ḡayvān yavaşayıp zelūl ve muṭbī' ve münḡād olmaḡ ma'nāsınadır ve esmāḥ bir kimse semāhat şıfatıyla muttaşıf olub muḡıyy ve civān-merd olmaḡ ma'nāsınadır.

395 *İrmege vaḡt-i şabāḡa dinülürmüş işbāḥ*
Öyleden şoñra da aḡşama ḡadar oldu revāḥ

(**ısbāḥ**) Hemzeniñ kesriyle duḡūl fi-l-işbāḥ ma'nāsına ki vaḡt-i şabāḡa girmege ve ermege denir ve ol nehāra da denir şabāḡ gibi. (**revāḥ**) Şabāḡ vezninde aḡşama denir 'alā ḡavl-i zevālden (94) aḡşama ḡadar vaḡte denir muḡābili ḡudüvvdür.

396 *Ṭar yine lāḡ dinür düz yer imiş hem şırdāḥ*
Cāy-i rāḡatda merāḡ daḡı bol yol raḡrāḡ

(**lāḡ**) Mekān-ı zīḡ ma'nāsına ki ṭaracıḡ yere denir Fārisīde teng-nā derler. (**şırdāḡ**) Ḳırtās vezninde ve şardaḡ ca'fer vezninde vehteme gibi mekān-ı müstevī ma'nāsına ki düz yer ta'bīr olunur. (**merāḡ**) Mīmiñ fetḥiyle rāḡat ma'nāsına olan rūḡdan ism-i mekāndır cāy-ı rāḡat ve maḡall-i istirāḡat ma'nāsına ve aḡşām vaḡti ma'nāsına olan revāḡdende ism-i mekān olur vaḡt-i revāḡde kendine varılan ve vaḡt-i mezbūrda kendiden riḡlet olunan yere denir. (**raḡrāḡ ve raḡraḡ**) Rālarıñ fetḥiyle yol ve geñiş yoladinür ṭarīḡ-i vāsi' ma'nāsına ve muṭlaḡā vāsi' ve münbasit olan nesneye denir menzil-i raḡraḡ ve 'ayş-ı raḡrāḡ gibi.

397 *Di ḡalāş itmege incā ve ḡalāş oldu necāt*
Hem zafer bulmaḡa ḡurtulmaḡa da dindi necāḡ

(**incā**) Hemzeniñ kesriyle inḳāz vezninde ve mürādifidir ki bir kimseyi giriftār oldığı dāhiyyeden taḥlīṣ edip ḳurtarmaḳ ma' nāsınadır Fārisīde rehā-kerden denir. (**necāt**) Felāḥ vezninde ve mürādifidir ki ḥalāṣ olub ḳurtulmaḳ ma' nāsınadır Fārisīde resten ve rehīden ve vāresten denir. (**necāḥ**) Necāt vezninde bir kimse kendi ḥācetine zafer-yāb olmaḳ ve me'mūl ve maṭlūbuna nā'il olmaḳla ḥelecān-ı derūn ve ıztırāb-ı ḳalbden ḥalāṣ bulub ḳurtulmaḳ ma' nāsınadır.

398 *Suḥt ma' nāsı ḥarām oldı güneh zenb ü cünāḥ*
Dindi zāniye musāfiḥ ki zinā adı sıfāḥ

(**suḥt**) Sīniñ zammı ve ḥāniñ sükūniyla ḥarām ma' nāsınadır ki kesbi maḥzūr ve ekl ve tenāveli memnū' olan nesneden 'ibāretidir. (**zenb**) Zālīñ fetḫi ve nūnuñ sükūniyla günāḥ ma' nāsınadır ḳıṭ'a-yı ṣer'iyyede geḫen işm lafzıyla mürādifdir. (**cünāḥ**) ve zinā ve ma' nā-i günāḥ gibidir. (**musāfiḥ**) Müfā' ile bābından ism-i fā' il beniyyesiyle cem'i-ı edyānda ḥarām olan zinā fi'lini mürteḳib olan kimseye denir zāni gibi. (**sifāḥ**) Ḳıṭāl vezninde zinā eylemek ma' nāsına ki ḥıram-ı ferāḥ taṣarruf eylemekden ibāretidir.

399 *Feraḥ ile ferec ü rāḥ u meraḥ cümle sevinc*
İrtiyāḥ oldı sevinmek sevinendir mifrāḥ

(**ferāḥ**) Fāniñ ve rāniñ fetḫaları ve āḫirde ḥā-ı mühmele ile sūrūr ve ḫubūr mürādifidir ki Türkīde sevinc Fārisīde ṣādī denilir. (**ferec**) Feraḥ vezninde āḫirde cīm ile muṭlaḳā sūrūr ma' nāsına isti'māl olunur bir dāhiyye ve muṣıbetiñ inḳiṣāf ve incilāsından ṣoñra ḥāṣıl olan feraḥ ve sūrūra da denir. (**rāḥ**) Sūrūr ve ṣādī ma' nāsınadır kem āmer fi'l-üvñān hezzeü'l-ḳıṭ'a. (**meraḥ**) Feraḥ vezninde ve mürādifidir. (**irtiyāḥ**) İbtihāc vezninde ve mürādifidir ki sūrūr ve neṣāṭ ve inbisāṭ ma' nāsınadır ki Türkīde sevinmek Fārisīde ṣādīden denir. (**mifrāḥ**) Mıṣbāḥ vezninde sūrūr ve ṣādān kimseye denir ketef vezninde ferec ve 'aṭṣān vezninde ferḫān ve fāriḫ ve mefrūḫ gibi.

400 *Dindi ṣāḫī ayıḡa sarḫoṣ olandır sekrān*
Bādenin adı raḫīḳ ile 'uḳār u daḡı rāḥ

(**ṣāḫī**) Sarḫoṣ ayılmaḳ ma' nāsına olan ṣāḫvdan ism-i fā' il beyniyyesiyle sarḫoṣluḡu zā'il olan kimseye denir ki Türkīde ayıḡ Fārisīd ḫuṣyār ve ḫuṣyār denir. (**sekrān**) 'Aṭṣān vezninde mest ve sarḫoṣ olmaḳ ma' nāsına olan sekrden ṣıfatdır sarḫoṣ ādeme denir cem'i elif ḳāfiyesiniñ altıncı ḳıṭ'asında geḫdi Fārisīde mest ve ser-mest denir. (**raḫīḳ**) Refīḳ vezninde. ('uḳār) Ğubār vezninde. (**rāḥ**) Dār vezninde ḫamr gibi bādeye denir mürādifleri elif ḳāfiyesinde ḳıṭ'a-yı mezbūre de zıkr olundu.

401 *İltiyâh ile luvâh oldu egerçi şuşamak
Hâliş ü şâf olan şuya dinür mâ-i qarâh*

(95) **(iltiyâh)** Hemzeniñ kesriyle irtiyâh vezninde zammâ gibi şuşamak ma' nâsınadır. **(luvâh)** Ğurâb vezninde **(ve luvûh)** ku' ud vezninde **(ve lüvhân)** nüzvân vezninde şuşamak ma' nâsınadır. **(mâü'l-karâh)** Mâ şu ma' nâsınadır. **(karâh)** Şehâb vezninde her bir hâliş ve sâfi nesneye ki aña şey-i âhir qarışmamış ola mâ-i qarâh Fâriside âb-ı nâb gibi hâliş şudur.

402 *Sahtiyân üzre dizüb koncuğı nisvân-ı Ārab
Boynuna tağdığı âvîze nezâketle vişâh*

(vişâh) Kitâb ve ğurâb vezinlerinde şol hâli ve ziynete denir ki 'Arab hâtûnları bir 'arîz-ı suhte-yân üzerine ve sa' na göre kimi elvân boncuğ ile ve kimi incü ve la'l vesâ'ir mücevherâtlâ tarşi' ve tezyîn edip hamâ'ili taqınurlar ve vâvı hemzeye ibdâl ile işâh dağı derler cem' i kütüb vezninde veşüh ve ecneha vezninde evşeha gelir ve vişâh incüden vesâ'ir cevâhirden ittihâz olunan kılade ve gerdanlığa da denir âvîze Fârisidir aşkı ma' nâsına.

403 *Göz ucuyla nazar itme dimedir lahz u şufûn
İltimâh oldu hem az bakma ki öyle ilmâh*

(lahz) Lâmiñ fethi ve hâmiñ sükûniyla bir nesneye göz kıyruğıyla bakmak ma' nâsınadır nezevân vezninde lahzân gibi. **(şufûn)** Ku' ud vezninde bu da bir şeye göz ucuyla bakmak ma' nâsınadır göz kıyruğıyla bakan kimseye şâfan denir ve şabûr vezninde şufûn denir. **(iltimâh)** İltiyâh vezninde bir nesneye ihtilâs-ı nazar ile çalub alma bakûb göz hırsızlığı yapmak ma' nâsınadır.

404 *Nür-veş parlayan aydınlık imiş zav u ziyâ
Şem'-dan meşem'a hem dindi çerâğa mişbâh*

(zav) Dâdiñ fethi ve zammıyla aydınlık ve nürdür ki güneş ve ay ve yıldız ve âteş gibi ecrâm-ı nürâniyyeden zâhir olur. **(ziyâ)** Dâdiñ kesriyle bu da aydınlık ve rüşenâyî ma' nâsınadır ve bunda yâmiñ vâva ibdâliyle meşem'a dağı luğatdır Fâriside tâb ve tâbiş ve rüşenâyî denir. **(meşem'a)** Mîmiñ kesriyle meksena vezninde mûm ve şem'a diñilen şem'-dâna denir ki ma' rûfdur. **(mişbâh)** Miftâh vezninde kıt'a-i cîmiyyede geçen sirâc ve nibrâsın mürâdifidir ki kandil ve çırakma gibi âlet-i tenvîre denir Fâriside şem'-i Īrân ve çerâğ denir.

405 *Vaṭy u ‘aḳd oldı nikāh ā‘nī menākiḫ nisvān*
Tālib olmaḳ da nikāh itmekiçün istinkāh

(**nikāh**) Nūnuñ kesriyle vaṭy ma‘nāsınadır ki cimā‘ eylemektir ve ‘aḳd ma‘nāsınadır ki cimā‘-i mübāh olmaḳ için şer‘ide inşāya mevzū‘ olan zevcet ve tezevveç kavleriyle bir hātūnı kendüye zevc ve eş eylemektir. (**vaṭy**) Vāviñ fetḫi ve ṭanıñ sükūnuyla. (**‘aḳd**) ‘Aynıñ fetḫi ve ḳāfiñ sükūnuyla ‘Arabilerdir şuyū‘ ve şöreti ḫasebiyle terceme kılındı. (**menākiḫ**) Mesā‘id vezninde tā‘ife-i nisvāna itlāk olunur bi’l-fi‘l yāḫūd bi’l-ḳuvve menkūh oldukları için. (**nisvān**) Nūnuñ kesriyle nisā gibi lafzınıñ ğayrıdan imreet kelimesiniñ cem‘leridir. (**a‘nī**) Erīd ve iḳşad ma‘nāsına tekmi‘-i vezn için getirilmiştir. (**istinkāh**) İstibāh vezninde ḫātūnı nikāh eylemege tālib olmaḳ ma‘nāsına ve ‘aḳd ve nikāh eylemek ma‘nāsınadır.

406 *Nükte-āmiz söze dindi laṭife ammā*
Hurāṭa itme fukāhe daḫı hem mezh ü mizāh

(**laṭife**) Daḳıḳa vezninde ‘arf-ı luğatde kelāma itlāk olunur ki nükte ve meziyyeyi ya‘ni ma‘nā-yı daḳıḳa müştemel ola. (**āmiz**) Hemzeniñ mediyle Fārisīdir āmiziş ve āmiḫte ma‘nāsınadır ki ḳarışık ve maḫlūt demektir ve ittişāl ve imtizāc ma‘nāsına gelir. (**fukāhe**) Fāniñ zammıyla laṭifeye ve sāma‘e-i inbisāt veren ḫoş kelāma denir ki Türkīde ḫorata ve Fārisīde bāniñ fetḫiyle bezle denir. (**mezh**) Medḫ vezninde. (**mizāh**) Kitāb vezninde bunlar da laṭife ve şaḳā eylemek ma‘nāsınadır.

407 **(96)** *Ġā‘ib olmaĝa di ğaybūbe ḫuḍūruñ zıddı*
Vech yüzdür yüze yüz olmaĝa da dindi kifāh

(**ĝaybūbe**) Ġayniñ fetḫiyle bir nesne ĝā‘ib nā-bedīd olmaḳ ma‘nāsınadır ki ḫāzır ve mevcūd olmaḳ ma‘nāsına olan huḍūruñ zıddıdır. (**vech**) Vāviñ fetḫi ve cīmiñ sükūnuyla ā‘zādan yüze denir maḫyā gibi sā‘ir mürādifleri elif ḳāfiyesinde zıkr olundu. (**kifāh**) Ḳıtāl vezninde mikāfce ve muvācehe gibi yüze yüz olmaḳ ma‘nāsınadır Fārisīde rū-be-rū denir.

408 *Ṭayr ḳuş cem‘i ṭuyūr u ṭayarān ucmaḳdır*
Cem‘i de ecniḫa gelmiş ki ḳanat oldı cenāh

(**ṭayr**) Ḥayr vezninde ḳuş cinsiniñ ismidir vāḫide ve keşire itlāk olunur ṭā‘ir lafzı faḳaṭ vāḫide itlāk olunur Fārisīde murĝ denir. (**ṭuyūr**) Zammetyenle ṭayriñ cem‘idir aṭyār gibi aḫyār vezninde Fārisīde murĝān denir fetehātle cevelān vezninde cū havāda uçmaḳ ma‘nāsınadır şayrūre vezninde ṭayrūre gibi Fārisīde perīden denir. (**ecniḫa**) Ecvibe vezninde cenāḫiñ cem‘idir ḳanadlar ma‘nāsına. (**cenāh**) Şeḫāb vezninde ḳuşuñ ḳanadına denir Fārisīde bāl ve per derler.

409 *Cem'ine dindi maḳālīd ü anahtar mıḳled*
Daḫı iḳlīd dimek öyle mişāl miftāḫ

(**maḳālīd**) Maşābīḫ vezninde ve maḳālīd mesācid vezninde mıḳlediñ cem'idir. (**mıḳled**) Minber vezninde (**ve mıḳlād**) miftāḫ vezninde. (**iklīd**) Hemzeniñ kesriyle iklīl vezninde. (**miftāḫ**) Mışbaḫ vezninde kilīd ve iḳfāl kendüsiyle fetḫ olan anahtardır miftāḫıñ cem' i mefātīḫ ve mefātīḫ gelir.

410 *Di ucuzluḡa refāḡa hem odur ḫaşb u raḫā*
Ḳaḫt ḳıtlıḡ daḫı ḳıtlıḡ seneniñ adı kulāḫ

(**refāḡa**) Rāniñ fetḫiyle reḫāve vezninde veref ve nef vezninde. (**ḫaşb**) Ḥāniñ kesriyle ḫaşb vezninde. (**raḫā**) A'tā vezninde elfāz-ı mürādifedendir ucuzluḡ ve bolluḡ ve refāḫ-ı ves'at ve ferāḫı 'ayş ma'nāsınadır Fārisīde erzāni ve şāvgāni denir. (**ḳaḫt**) ve zinā ve ma'nā-i kehtve cedb ve maḫall gibidir ki ihtibās-ı maḫar sebebiyle zer' ve nebāt ḳalīl olub ḳıtlıḡ olmaḡ ma'nāsınadır. (**kulāḫ**) Ğurāb vezninde ḳıtlıḡ yıla denir sene-i mecdiye gibi.

411 *Ḥaḡ feşāḫat feyzānıñ bize in'ām itdi*
En'ama-l-lāhu ileynā feyedān-el-ifşāḫ

Mısrā-ı evvel şāniniñ tefsīr ve tercemesidir. (**en'am**) Ef'āl bābından olan en'āmdan fi'l-i māzīdir ism-i celāl fā'ilidir. (**ileynā**) Ḥarf-i cer olan iley mecrürü olan mütekellim-i ma'a'l-ğayr zamīriyle fi'liñ mef'ül-i biḫ ḡayr-ı şariḫidir. (**feyedān**) Seyelān vezninde feyz ve füyüz ve feyzūza gibi keşretten nāşī şü çayı gibi taşub aḡmaḡ ma'nāsına ve bir nesne keşir olub coḡalmak ma'nāsına fi'liñ mef'ül-i biḫ-i şariḫidir. (**ifşāḫ**) Hemzeniñ kesriyle mütekellim kelāmı ḫalāḡat-ı lisān ile laḫn ve ḫaḫā ve lüknetden sālīm ve ḫāliş olaraḡ vāzi' ve aḡıḡ 'ibāre ile tekellüm eylemek ma'nāsına feyzāniñ muzāfu'n-ileyhdir.

Ḥāşıl-ı ma'nā Allāḫ Ta'ālā ḫazretleri bize 'azb-ül-lisāna olan kelām 'Arabīyi feşāḫat ve belāḡat üzere aḡıḡ ve zāhir edā eylemegi lisānımızda mā-i cārī gibi feyzānına en'ām ve iḫsān eyledi demekdir.

412 *Bir imiş 'ilm ü 'amel ḫarfine eyle diḡḡat*
'İlmile 'āmil olan bula dü 'ālemde felāḫ

Ya'ni 'ilmile 'ameliñ ḫurūf-ı mebanide ittiḫādı 'ilmiñ 'ilmden infikākınıñ 'adem-ı cevāzını eş'ār ve 'ilm-ı bilā 'amel 'ilm iblis-āsā mücib helāk ve ḫisār ve müreş-i zülāl ve teyyār ve ma'rız-ı ḡāzab-perverdigār olmaḡla 'ulūm-ı nāfe-yi iknisāb ve taḫşil ve mücib ve muḡtezāsı olan a'māl-i şāliḫa ile nefsi ve riḫān-dārından

taḥallüş ve tekmil kııl zîrâ dünyâ ve âhiretde fevz ve felâḥ ‘ilm ve ‘ameli cem‘le oldığı ḳadâ felâḥü’l-mü‘minûn ile maḥşûşdur.

(97) *SERREN’ÂL-LÂHU BÎ NAŞRIN VE FÛTÛḤ*

(**serrenâ**) Terkîbinde ser med vezninde sÛrûdan fi‘l-i mâzî müte‘addîdir mütekellim ma‘a’l-ğayr zamîri mef‘ûl-i bih-i şarîhidir ismü’l-celâle fi‘liñ fâ‘ilidir cümlesi lafzen ḥaber-i ma‘nâ inşâ-i du‘âdır. (**naşr**) Lafzında cäre seyr fi‘line müte‘allîḳdır naşr lafzen mecrûr-ı maḥallen menşûb mef‘ûl-i bih ğayr-ı şarîḥdir fi‘liñ (**ve fÛtÛḤ**) da vâv-ı ‘âṭifa fÛtÛḤ fânîñ ve tâniñ zammeleriyle fetḥiñ cem‘i olarak naşr üzerine ma‘tûfdur me‘âl-i ‘ünvân Allâḥ Ta‘âlâ bizi ya‘ni mu‘âşer-i mü‘mîniñi naşr-ı ‘azîm ile ferḥân ve fÛtÛḥât celîle-i zâhine ve bâṭına ile mesrûr ve şâdân eylesin demektir.

413 *Bâ‘zılar nâm-ı Hudâ didi Bedûḥ*
Yürimek tarz-ı nezâketle budûḥ

(**Bedûḥ**) Şabûr vezninde ba‘z ehl-i luğat ‘indinde Allâḥ Ta‘âlâ ḥazretleriñ esmâ-i ḥüsnâsındandır ğâlibâ bir şeyi bi-l-bedâhe ve ânsızın işlemek ma‘nâsına olan bedeḥten şîġa-i mübâlaġa olmaḳ üzere Allâḥ Ta‘âlâ’ya itlâḳı şaḥîḥ olmaġa mebnîdir zîrâ cem‘-i maḥlûḳâtıñ medet-i muṭâvelede belki ezmine-i ğayr münâhebede işlemekten ‘âciz oldukları emr-i ra‘sîri Allâḥ Ta‘âlâ ân-ı ğayr-ı münḳısmda inşâ ve icâd buyurduğu ‘ayn-ı i‘tibâr ile dâ‘ima maḥşûs ve müşâhiddir ve ba‘zılar ‘indinde Bedûḥ mekâtib ve mürâselâtı mürsel-i ileyhe işâle-i ‘âne ‘ahde liyâḳate ihâle olunan melegin ismidir binâ-yı ‘aleyh mektûblarıñ zuhûrına taḥrîr olunur. (**budûḥ**) Ḳu‘ûd vezninde tebedduḥ gibi dilberâniñ nâzikâne tarz-ı adâ ile refṫâr edip yürümekligidir.

414 *Âşikâr olmaġa dinildi vuzûḥ*
Zâhir olmaḳ da bedâhette sunûḥ

(**vuzûḥ**) Zuhûr ve burûz vezninde ve mürâdifleridir ki bir nesne zâhir ve a‘yân ve âşikâr olmaḳ ma‘nâsınadır. (**sunûḥ**) Vuzûḥ vezninde bir kimseniñ ḥâṫırına bi-l-bedâhe ânsızın bir râ’y yâḥûd bir maşlaḫat zâhir ve be-dîdâr olmaḳ ma‘nâsınadır.

415 *Çanaġın ṫolması ġâyetde ṫufûḥ*
Su içüb ḳanmaya da dindi ḳunûḥ

(**ṫufûḥ**) Tâniñ zammıyla vuzûḥ vezninde ṫas ve tencere ve şaḫan meşellü ḳab maḳûlesi ṫaşub dökûlmek derecesinde pek ṫolu olmaḳ ma‘nâsına ki Fâriside ser-şâr

ve lebriz denir. **(kūnūh)** Kāfiñ fethiyle şu içüp kıanmağla artık içemeyeceğini işrāb içüb başını yıkarı kıaldıran insāna ve hayvāna denir.

416 *Gice içilen bāde ğabūķ*
Şubha karşı içilen oldu şabūh

(ġabūķ) Şabūr vezninde aħşām vaķtı içilen bāde ve süd maķūlesine denir. **(şabūh)** Vezn-i mezbūr üzere ġabūķ muķābilidir ki şabāh vaķtı içilen bāde maķūlesine ıtlāķ olunur ve şabāhla erkenden şağılan süde denir.

417 *Çün peşimān olandır nādīm*
Tevbe-i şādıķa mefhūmı naşūh

(nādīm) Hādīm vezninde nedāmetden ism-i fā'ildir işlediği fi'le yāhūd söylediği kavle esef edip peşimān olan kimseye denir. **(naşūh)** Şabūr vezninde hūlūş ve niķā ma' nāsına olan naşh lafzından şıfatdır mevşūfi olacaktır ya'nī tevbe-i naşūh tevbe-i sādıķa demektir Hāzret-i aliyy-i kerīmu'l-lāh Ta'alā vechle hāzretlerine tevbe-i naşūhdan su'al itdiklerinde buyurdılar ki şu altı nesneden 'ibāretdir zūnūb-ı māzīye nedāmet ve ferā'iz fā'ideyi kıazā ve redd-i mezālīm ve istiħlāl-i hūsemā ve sābıķda işildiği zūnūba bir daħı 'avd ve rücu' etmemeye 'azīmet ve bundan şoıra nefsi tāt-i ilāhiyyeye kıaşr etmektedir.

418 **(98)** *Rūha mensūb olan rūhānī*
Cān u Cebrāil ile 'İsā'dır rūh

(rūhānī) Rānīñ zammıyla rūha mensūb olan nesnedir ki kendi de rūh ve hayāt olan cānlu şeydir ve rūhānī cismānī muķābilidir ki bilā olan vehci ilāhiyyeye cān ta'bir olunur. Cesed rūh olan melā'ikeye ve cin tāt'ifesine denir cem'i rūhāniyūn gelir. **(rūh)** Rānīñ zammıyla madde-i hayāt hāķıķate vuķūf cenāb-ı A'lāmü'l-ğayūba muhtaşş olmağla 'uķūl-ı beşeriyeye idrākından 'ācizdir ve rūh emīnü'l-vaħy olan Cebrāil 'aleyh-is-selāma ıtlāķ olunur ve cenāb-ı 'İsī şalavātu'l-lāh ve selāma 'alā nebiyye ve 'aleyh hāzretlerine ıtlāķ olunur ve vaħy-i ilāhiye ve emr-i nübüvvet ve Kıur'an-ı 'azīmü's-şāna rūh ıtlāķ olunur bā'ış-i hayāt-ı rūhānī olduklarıçün ve hāzret-i Rabbü'l-'ālemīnīñ hūkm ve emīrine ıtlāķ olunur ve 'arşdan mā'adā cemī' maħlūķātından a'zam olan melegīñ ismidir.

419 *İftitāh oldu 'iānet talebi*
Feth açmaķdır açılmış meftūh

(iftitāh) İfti'al vezninde feth ma' nāsına bir nesneye āğāz ve ibtidā eylemek ma' nāsınadır ve imdād ve 'iānet ve nuşret taleb etme ma' nāsına gelir istiftāc gibi. **(feth)** Fānīñ fethi ve tānīñ sūkūniyla kıapalı nesneyi açmaķ ve bir muğlak nesneniñ

iğlâkını izâle eylemek ma' nâsınadır hissî olsun ' aqlî olsun. **(mefûh)** Açılmış şey ma' nâsına mahsûs ve ma' külesi şâmildir.

420 *Hem temeddüh taleb-i medh etmek*
İmtidâh öğme öğülmüş memdüh

(temeddüh) Tekellüf vezninde medh olunmağdan mahzûz olmağla tekellüfle medhe şâyeste ba' z etvâr ve evzâ' ezhâr edip memdüh olmağı istemek ma' nâsınadır ve mâliñ olmadığü eşyâ ve muttaşif olmadığü evşâf ile fahr edip öğünmek ma' nâsınadır. **(imtidâh)** İfti'âl vezninde medh ma' nâsınadır ki bir kimseyi halkıyye yâhûd ihtiyâriyye olan şîfât-ı cemîlesi sebebiyle hüsni şenâ edip öğmek ma' nâsınadır medh gibi. **(memdüh)** Maħmûd vezninde evşâf-ı cemîle ve ahlâk-ı perendidesi hasbiyle öğülmüş kimseye denir.

421 *Levm ü ta'yîr dimekdir kınamak*
Dağı rüsvâlîğa dindi fuzûh

(levm) Nevm vezninde ' azl ve ' itâb ma' nâsına ki Türkîde kınamak ta' bîr olunur Fârisîde serzeniş derler. **(ta'yîr)** Yâ'in ile ta'yîb vezninde bir kimseden şâdir olan fi'l-i kabîhi yüzine urmağla ' arlandırmağ ve kınamak ma' nâsınadır teşrîb ve te'nîb ve taqrî' gibi. **(fuzûh)** Ku'ûd vezninde rezâlet ve rüsvâlîk ma' nâsınadır.

422 *Kebş koçdır ki gelür cem' i kibâş*
Boynuzuyla urıcı oldı naṭûh

(kebs) Kâfiñ fetħi ve bânîñ sükunıyla enenmedik erkek koyuna derler ki Türkîde koç ta' bîr olunur cem' i kâfiñ kesriyle kibâş ve hemzeniñ fetħiyle ekbâş gelir. **(naṭûh)** Naṭûh vezninde şıgır ve koyun ve keçi ve geyik meşellü boynuzlu hayvânlardan boynuzuyla urub süsici hayvâna denir ki süsgen ta' bîr olunur.

423 *Yügrük at kaydu'l-ebâvid av için*
Tepegen ata dağı dindi zârûh

(kaydu'l-evâbid) İzafetle şaydu'l-erânib vezninde yügrek olub koğdığını tutan ata ıtlâk olunur kâne yügrekliği sebebiyle tavşan ve cîrân maḳûlesi vahşî hayvânlara yetişüb kaçmağdan ve hareketden kayd-ı men' etdigiçün çünki kayd bukağı ve bağ ma' nâsına olmağ münâsebetiyle men' ma' nâsında da isti' mâl olunur. **(evâbid)** Bâ-i muvahhideniñ kesriyle ' âbid vezninde âbidiñ cem' idir vahşî **(99)** canavarlara ıtlâk olunur. **(zârûh)** Naṭûh vezninde ayağıyla tepici at ve katır ve sâ'ir tavara denir ki Türkîde tepegen Fârisîde leked-kûd derler.

424 *Pek segirdüb қошanı oldı cemūm*
Baş pek yavuz atıñ adı cemūh

(**cemūm**) Cehūl vezninde şol ata denir ki segirtmekden fütūr-ı ‘ārız olmayub tekrār-be-tekrār segirdüb қошmaq ‘ādeti ola. (**cemūh**) Cehūl vezninde başı pek sert ve serkeş olub rākibini şaymayan ata itlāk olunur.

425 *Tañrımız tāhir ü çoқdur keremi*
Rabbunu ‘l-lāh kerīmun subbūh

Mısrā-ı evvel şānīniñ tercemesidir. (**rab**) Rāniñ fetħi ve bāniñ teşdidiyle cemī‘-i maħlūqātı besleyüb terbiye eden ħazret-i perverdigāriñ esmā-i ħüsnāsındandır mütekellim ma‘a‘l-ğayr zamirine muzāfdır. (**Allāh**) İsm-i celāl-i kibriyādandır kema mer fi ‘üvnānü‘l-ķıṭ‘ aü‘ş-şer‘ iyye. (**kerīm**) Emīr vezninde ‘izzet ve şeref şāħibi olan zāta itlāk olunur bu maķāmda luṭf ve en‘ām ve iħsān şāħibi olan ħazret-i Bārī murāddır. (**subbūh**) Ziyāde tāhir ma‘nāsına ķıṭ‘ a-yı şer‘ iyyede geçdi. (**rabbunā**) Mübtedā ism-i celāl bedel küll-i kerīm ħaber-i subbūh ħaber-i ba‘dü ħaberdir.

426 *Olma mağrūr fenā dünyāda*
Biñ yaşarsıñ dağı mānende-i Nūh

(**mağrūr**) Mağbūn vezninde bāṭıl ve beyhūde nesneye meyl ve heves ile ferifte olub aldanmış kimseye denir. (**fenā**) Beķā vezninde ve muķābilidir ki yoқluқ ve mün‘adim olmaq ma‘nāsınadır ki burada fānī ma‘nāsında müsta‘meldir. (**dünyā**) Dāliñ zammıyla fi‘lī vezninde ķurb ma‘nāsına mevzu‘ olan ve nevden me‘hüz olarak āħiret muķābilidir āħirete nisbetle ķarīb oldığıçün yāħūd ķarībü‘z-zevāl oldığıçün dünyā tesmiye olundu ve bu dünyāniñ ħaķıķati yoğısa da yine ħaķıķatinde iħtilāf olunub ba‘zılar bu ‘ālem-i mütenāhiyyeniñ mecmū‘mıñ ismidir didi ve ba‘zılar ķablü‘l-āħire-i mevcūda ve maħlūqa olan mecmū‘-ı cevāhir ve a‘rāziñ ismidir mecāzen her bir eczāsına da itlāk olunur dediler ve ba‘zılar ħüsn ile idrāk-ı müte‘allıķ olan dünyā ‘aql ile idrāk-ı müte‘allıķ olan āħiretdir dediler. (**Nūh**) Rūh vezninde ebu‘l-beşer-i şānī Nūh bin Lemek bin Mettu bin Şelaḥ bin İdrīs ‘aleyhimā‘ş-şalāt ve‘l-islāmdır ki ‘ömr-i şerīfleriniñ müddet-i müteṭāvile imtidadı beynü‘l-en‘ām mütevātir ve meşhūr ulüvvü‘l-‘azm cümlesinden birini zī-şān ve da‘vetine icap et den rev-gerdān olan tā‘ife-i ħızlān tebār-gerde-i ṭūfān oldukları müfād-ı Qur‘ān-ı ‘azīmü‘ş-şāndır ‘ömr-i şerīflerinde iħtilāf olundu İbn-i ‘Abbās raḍya‘l-lāhü ‘anhā ķavli üzeresin şerīfleri kırķ seneye bāliğ olduķda nübüvvet ile ba‘ş olunub tokuz yüz elli sene ķavmini dīne da‘vet üzere kıyām ve ba‘dü‘ṭ-ṭūfān iki yüz elli sene ķāmetde ‘ömr-i şerīfleri resīde-i encām olub ħazire-i Kudse ħarām olmağla müddet-i beķaları biñ iki yüz kırķ sene olmuşdur Veheb bin Minbe ķavli

üzere biñ dört yüz sene Miķā'il bin Süleymān rivāyeti üzere biñ dört yüz elli sene mu'ammer olmuşdur me'āl-i beyt zāhirdir.

CĀ'ET'İL-HĀU Bİ NAZMİN MERSŪĦ

(cā'et) Fi'l-i māzī müfred-i mü'ennes ğā'ibedir geldi ma'nāsına. **(cā')** Hurūf-ı hicādan ħarf-i sāb'īñ ismidir ve cā'et fi'liniñ fā'ilidir. **(bi nazm)** Kelimesinde mülābese cā' fi'line müte'alliķdir nazm maşdardır kelām-ı manzūm ma'nāsına. **(mersūĦ)** Maħallinde sābit ve üstüvār olmak ma'nāsına olan resūĦden ism-i mef'uldür sābit ve rāsīĦ ma'nāsına olarak fi'liñ mef'ül-i biĦ ğayr-ı şarīĦi olan nazmıñ şıfatıdır fi'l-i lāzımdan ism-i mef'ül binā kılınmadıĦından mersūĦ kelimesi faşīĦa degildir.

Ħāşıl-ı ma'nā cā-i mühmele **(100)** kāfiyesi encām bulub mu'ceme kāfiyesinde olan luĦatleri kıt'a-yı Ħā'ie her birerlerin mevzū'-ı lāyıkında rāsīĦ ve sābit nazm-ı merĦūb ile silk-i vezne dizdi demekdir.

427 *Dindi İdrīs nebīye UĦnūĦ*
Pīr olan şeyĦ gelür cem'i şuyūĦ

(UĦnūĦ) Hemzeniñ fetĦi ve Ħā-i mu'cemeniñ sūkūnı ve nūnuñ zammıyla ve ĦunūĦ şabūr vezninde Ħazret-i İdrīs 'aliyy-i nebiiyun ve 'aleyhi's-selām Ħazretleriniñ Süryānī ism-i şerīfleridir ve el'ān Ħayātda olan dört nebī-i zī-şānıñ biridir ki anlar İdrīs ve 'İsā ve Ħızr ve İlyās 'aleyhi's-selāmdır Ħazret-i İdrīs 'aleyhi's-selām nübüvvet ve Ħükmiyyet ve salţanat ceĦtlerini cāmī' olmaĦla müşelliş bi-n-ni' me itlāk olunur. **(şuyūĦ)** Şīnıñ zammıyla ve kesriyle şeyĦ-i mezbūruñ cem'idir eşyāĦ gibi.

428 *RāsīĦūn sābit olanlar eyüden*
Sābit olmaĦa daĦı dindi rūsūĦ

(rāsīĦūn) Bir cism bir maħalde yāĦūd bir şıfat bir mevşūfda gereĦi gibi sābit ve muĦkem olma ma'nāsına olan rāsīĦiñ cem'idir. **(rūsūĦ)** Ħu'ūd vezninde bir nesne yerinde sābit ve üstüvār olmak ma'nāsına bāb-ı evvelden ve şālīşden maşdardır.

429 *Nesh bir nesneyi zā'il itmek*
Ħükmi zā'il olan āyet mensūĦ

(nesh) Mesh vezninde bir nesneyi birinden zā'il kılmaĦ ma'nāsına bāb-ı şālīşden maşdardır ve bir nesneyi taĦyir edip bozmaĦ ma'nāsına ve bir mektūbuñ şüretini şaĦīfe-i 'uĦrāya naĦl ma'nāsına ki bir kitābı Ħarşusunda nüşĦa edip şüretini

yazmaktır ve bir nesnenin şüretini uķbaķ-ı şürete taķvıl eylemek ma' nāsına da gelir bu ma' nā zıķrı atı mesh ile murādıdır. **(mensūh)** Şol āyet-i kerıme ve ḥadıṣ-ı şerıfe itlāk olunur ki taķlıl ve taķrım vesā'ir aķkāmdan olduķı ḥālide kendiden müstefād olan ḥükm-i şer'ı zā'il olub ḥükm-i mezkūruñ müddetiniñ intihāsı beyān olunmuş ola āyet-i mütāreke āyet-i muķātile ile mensūh olduķı gibi buña mensūhü'l-ḥükm derler ve āyet-i celileniñ ķarā'iniyle ta' būdüñ intihāsı beyān için olur buña mensūhü't-tilāvet derler.

430 *Deri Őoymaĝa dinür selḥ ammā*
Derisi Őoyılan olmuş meshūḥ

(selḥ) Siniñ fetḥi ve lāmiñ sükunıyla ḥayvān maķūlesinin derisini yüzüb çıkarmak ma' nāsına bāb-ı evvelden ve şāliṣden ve muṭlaķā bir nesneyi Őey-i āḥirden Őıyırub çıkarmaĝa denir selḥü'l-leyl min el-nehār gibi ve ayıñ āḥir gününe itlāk olunur. **(meslūh)** Derisi yüzölüp çıkarılmış koyun ve keçi ve Őıĝır maķūlesine denir.

431 *İntifāḥ oldu egerçi Őişmek*
Pek semiz ķarnı büyük de menfūḥ

(intifāḥ) İfti' āl vezninde insān ve ḥayvān maķūlesi bir 'illet-i ḥadıṣeden nāṣı yāḥūd ba' dü'l-mevt müntefiḥ olub Őişmek ma' nāsınadır. **(menfūḥ)** Semiz ve ķarnı büyük Őişman kimseye itlāk olunur.

432 *Şüret-i evveli taķvıl olunan*
Aķbeḥ şürete olmuş memsūḥ

(memsūḥ) Bir Őeyiñ şüretini bir ķabiḥ ve ķirkin şürete taķvıl eylemek ma' nāsına olan mesh lafzından ism-i mef' üldür şüret-i evveli aķbeḥ şürete tebdıl olunan Őeye denir yehūd tā' ifesinden aṣḥāb-ı sebtin maymun şüretine ve pırleri ḥazıre şüretine **(101)** ve mānde ' İsa ' alehi's-selāmı tekzıb edenler ḥazıre şüretine memsūḥ oldukları gibi ve giryeü'l-munzar olan kimseye mesih ve memsūḥ itlāk olunur.

433 *Ķulaĝıñ kendüsine menfezine*
İşiden didi Őımāḥ uṣmūḥ

(Őımāḥ) Kitāb vezninde. **(uṣmūḥ)** Üslüb vezninde ķulaĝıñ kendüsine denir ' Arabıde üzñ Fārisıde ĝuş gibi ve ķulaĝıñ menfezine ya' ni deligine de denir nāzımıñ bunları ehl-i sem' a nisbetinde leṭāfet vardır.

434 *Alķaĝa dırler imiş dün daḥı*
Yücelik oldu ' uluvv ile Őumūḥ

(**dūn**) Dālīn zammıyla fevķ kelimesiniñ zıddıdır mekānda alçaķ ve rütbede ve kıymette aşığı olan Őeye ıtlāk olunur ve ba'zen fevķ ma'nāsına da isti'māl olunmağı ezdāddandır ve dūn kelimesi Őerīf ve nefis ve kemter ve ḥasīs ma'nalarına gelmekle bu cehtden dađı zıd olur ve imām gibi öñ ma'nāsına ḥalef gibi eñse ma'nāsına müsta'mel olmağıla bu vechle de zıd olur ve kāf-1 ḥiṭābla dūnuñ hizā ve elzeme ve ihfizā demektir. (**'uluvv**) Sümüvv vezninde bir nesne mürtefi' ve terakķī vezninde ta'allī gibi bir kimse Őān ve Őeref sāḥibi olmaķ ma'nāsına gelir. (**Őumūḥ**) Ḳu'ūd vezninde pek yüksek ve bülend olmaķ ma'nāsına bāb-1 ŐāliŐden maŐdardır Őīniñ fetḥi ve mīmiñ sūkūnuyla Őemḥ gibi Őāmiḥ-i 'āli ve mürtefi' Őeye denir.

435 *İki hem-sinn ü iki mişl olana*
Dindi Őerḥān u gelür cem' i Őurūḥ

(**Őerḥān**) Őeyḥān vezninde yaŐıd ve yaŐıdaŐ ma'nāsına olan Őerḥ lafzınıñ teŐniyesidir iki yaŐdaŐlar ma'nāsına ve miŐl ve mānen d ma'nāsına olan Őerḥ lafzınıñ müŐennāsıdır iki yaŐdaŐlar ma'nāsına ve Őerḥ vaķt-i Őebābiñ ol hengāmına denir cem' i Őuyūḥ vezninde Őurūḥ gelir 'Arabīde etrāb ve emŐāl ma'nāsına. (**hem-sinn**) Fārisīde mu'ayyet ma'nāsını müfid olan hem lafzıyla yaŐ ma'nāsına olan sinn lafzından mürekkeb olmağıla yaŐdaŐ ma'nāsına olur 'Arabīde lāmın kesriyle ledde ve terb Fārisīde hem-zād ve hem-sāl gibi.

436 *Re's baş eñse ḳafādır ammā*
Tepeniñ üstüne dirler yāfūḥ

(**re's**) Rāniñ fetḥi ve hemzeniñ sūkūnuyla a'zā-i ḥayvāniyyeden baŐa denir Fārisīde ser dirler ve her Őeyiñ yuķarısına ıtlāk olunur ve bir ḳavmiñ seyīd ve sergerdesine ıtlāk olunur re'is gibi cem' i re'vs ve er'ves gelir efles vezninde. (**ḳafā**) A'Őā vezninde boyunuñ ardına denir ki eñse ta'bīr olunur ḳuzāl mürādifidir Fārisīde ferā-rūy ve hiyre derler nüŐḥ-i maṭbū'ada eñse ḳafadır mevķi'nde kelle ḳafadır vuķū'ı nā-becādır zīrā kelle Fārisīde ve Türkīde bāŐiñ ṭopundan 'ibāretidir. (**yāfūḥ**) Yāķūb vezninde bāŐiñ maķdemiyle muḥiriniñ kemikleri ḳavuŐdığı yere denir ki mevzi'-i mezbūr eṭfālde yumuŐaķ olmağıla ḥareket eder Türkīde bınķıldayık ve imik ta'bīr olunur cem' i yevāķiḥ gelir ve yāfūḥü'l-leyl giceniñ tamām-1 zulmeti vaķtine denir.

437 *Ṭabḥ Şey'oldı pişirmek ḳünkim*
Dinilür piŐmiŐe meŐvī matbūḥ

(**ṭabḥ**) Ṭāniñ fetḥi ve bāniñ sūkūnuyla muṭlaķā piŐürmek ma'nāsındır gerek büryān ve kebāb ve ḳavurma cihetiyle olsun ve gerek tencere maķūlesinde piŐürme

ile olsun. (**şey'**) Şîniñ fethi ve yâniñ teşdidiyle kebâb ve büryân itme cihetiyle pişürmek ma' nâsınadır. (**meşvi**) Kebâb olmuş lahme. (**matbûh**) Pişmiş ta' âma denir.

438 *Vekn ü veker olmuş ise kuş yuvası*
Ferh kuş yavrısıdır cem' i furûh

(102) (**vekn**) Vâviñ fethi ve kafîñ sükûniyle ve vekne vâviñ harekât-ı sülâsiyle kuşuñ yuvasına denir. (**veker**) Vezn-i mezbûr üzre (**ve vekre**) temre vezninde bunlar da kuş yuvasına denir içinde kuş olsun olmasın Fâriside lâne ve âşiyân denir. (**ferh**) Farq vezninde kuş yavrısına denir ve her hayvânîñ yavrılarına ıtlâk olunur ağaçlarıñ diblerinden bitip çıkan filizlere denir. (**furûh**) Zâmmeteynle ferhiñ cem' idir efrehe ve efrâh gibi.

439 *Teng-kes cilveli hâtûn raşûf*
Bayılan zevk cimâ' ile rabûh

(**raşûf**) Şabûr vezninde ve raşfâ hamrâ vezninde mersûfe maḥbûbe vezninde ferci gâyet târ olan 'avrete denir. (**teng**) Ceng vezninde Fâriside târ ve zîk ma' nâsına. (**kes**) Kafîñ zammıyla ferec ma' nâsına zibâ-nezd olmağla terceme kılındı. (**rabûh**) Sabûr vezninde vaqt-i mücâma' atda şiddet-i şehvete muḥarrin-i rehâvetden nâşî bayılıb bî-hûd olan 'avrete denir fethateynle. (**ribh**) Hâtûn-ı rabûh olmak ma' nâsınadır.

440 *Şaklanur sa'y ü sebâtile 'ulûm*
Yuhfazu'l-'ilmu bi ciddin ve rusûh

Mısrâ'-ı evvel şâniniñ tercemesidir. (**yuhfaz**) Hıfzdan muzâri' mechûldür hıfz bir nesneyi ḥarâset edip saklamak ve bir kelâmı ezber eylemek ve bir şey'i görüb gözetmek ma' nâlarınadır. (**el-'ilmu**) Elfâz-ı 'umûmdan olan müfred maḥalli bi-l-lâm olmağla 'ulûm ma' nâsına olub fi'liñ nâ'ib-i fâ'ilidir. (**bi ciddin**) Lafzında bâ sebebiyle yuhfaz fi'line muta'allıktır. (**cid**) Cîmin kesriyle sa'y edip çalışmak ma' nâsına fi'liñ mef'ûl-i bih gâyr-ı şarîhidir. (**rusûh**) Şadr-ı kıt'ada geçdiği üzere devâm ve sebât ma' nâsına cid üzerine ma' tûfdur.

441 *Virme şıket zurefâ mecma'ına*
Bezm-i 'irfânda ol gâyet şûh

(**zurefâ**) Şurefâ vezninde zarîfiñ cem' idir zarîf zarâfetlü âdeme ya'ni zekî ve zeyrek ve belâgat ve leḫâfet üzere hoş kelâm söyleyici kimseye ve melâhatlü ve hûb hey'etlü ve nâzik kıyâfetlü şahsa denir. (**mecma'**) Maḥşer vezninde ism-i mekândır maḥall-i cem' ma' nâsına. (**bezm**) 'Azm vezninde Fârisidir meclis-i cem'iyyet ma' nâsına. (**'irfân**) İz'ân vezninde bir şey'e tefekkür ve tedebbür tarîkiyle

ma'rifetden 'ibâretidir burada hızf-1 muzâf tarikiyle ehl-i 'irfân murâddır. **(şüh)** Fârisîdir nâzımın Tuhfe'de beyânı üzere açık meşreblü nâzik-tab' hâzır cevâb kimseye denir.

DELLETİ'D-DĀLLU 'AYĀNEN Lİ HUA'ŪLİ'L-MAKĀŪD

(dellet) Bir kimeyi bir nesneye doğru yol gösterüb kulağuzluk eylemek ma'nāsına olan delâletten mâzî-i mü'enneşdir. **(dāl)** Hâl vezninde hurûf-1 hicâdan harf-i şâmeniñ ismi olmak üzere fi'liñ fâ' ilidir. **('ayân)** 'Aynın kesriyle müfâ'ileden maşdardır bir nesneyi şübhesiz açıktan göstermekdir ve fi'liñ mef'ûl-i muṭlağ-1 mecâzîsidir. **(li huşûl)** Lafzında 'aliyy ma'nāsına olan lâm-1 cäre dellet fi'line müte'allıktır. **(huşûl)** Vuşûl vezninde maşdardır hâşıl ve şâbit olmak ma'nāsına fi'liñ mef'ûl-i bih ğayr-1 şarihidir. **(maḫşûd)** Kendi cânına 'azm ve tövbe olunan nesneye denir huşûluñ muzâf-1 ileyhidir me'âl-i ma'nâ hafî degildir.

442 *Boylu hendek gibi yarılmış olan her uhdūd
Nār âteşdir odunlu dimedir zātu veḫūd*

(uhdūd) Üslub vezninde yerde olan uzun yarığa ve hendekte denir cem'i eḫâdîd gelir. **(nār)** Dâr vezninde âteşe denir ma'rûfdur ve mü'enneş-i semâ'idir. **(veḫūd)** Şabūr vezninde ve viḫād kitâb vezninde ve vâkîd emîr vezninde ve âteş yakacak oduna vesâ'ir çer çöpe denir ki tutarak ta'bîr olunur. **(zât)** **(103)** Şâhib ma'nāsına olan zû lafzının mü'ennesidir cem'i zevât gelir ve zât bir nesnenin 'ayn ve nefesinde isti'mâl olunur.

443 *Hūd ma'nāsı yehūd idici inkār cuḫūd
Cem'-i hâ'in havene münkir-i ni'met de kenūd*

(hūd) 'Ūd vezninde fi'l-aşl tā'in ma'nāsına olan hâydiñ cem'idir ta'yün ma'nāsına sonra yehūd tā'ifesinde ism-i cins olmuşdur 'ibâdet-i 'acelden tā'ib oldukları mülâbesesiyle ve bir peygamber-i zî-şân ismidir ki Hūd bin 'Ābir bin Şâliḫ bin Fâliḫ bin Faḫsed bin Sām bin Nūḫ 'aleyhi's-selâmdır. **(ye' hūd)** Ye'ūd vezninde mādde-i merḫūmeden muzâri' dir ta'ife-i caḫūda 'ilm olmuşdur vezn-i fi'l ve 'ilm olmağla yıkanabilirken inkâra mışr olan kimseye denir zîrâ caḫd ve cuḫūd ku'ūd vezninde bilerek inkâr etmege denir pes tā'ife-i mesfûreye cuḫūd itlâḫı *انفهم استيقتتها و* *ومجد* nazm-1 celîli mışdâḫınca hāmü'n-nebiyâ şallu'l-lâh ve sellem hâzretlerinin risâletini 'ilmü'l-yaḫîn bilürler iken ḫasede mebnî-i inkâr eyledikleriündür bu şüretde cîmiñ fetḫiyledir ammâ cîmiñ zammıyla caḫūd dedikleri muḫarrefdir elsine-i a'vâmda derün iken çefîd ğalaṭ-1 fâhişdir. **(ḫavere)** Fetḫateynle hâ'iniñ cem'idir remân vezninde ḫavân gibi hâ'in emânete ve 'ahde ğadr ve ḫıyânet eden kimseye

denir. **(kenūd)** A' nūd vezninde men' emiñ ni' metini inkār ile küfrān-ı ni' met eden kimseye ve kāfire ve ' āsiye ve baḥīle denir.

444 *Sögüt ağacı hılāf u daḥı şafşāf öyle*
Gölgedir zıll u çekilmiş de uzanmış memdūd

(hılāf) Kitāb vezninde sögüd ağacından bir nev' iñ ismidir ki melḥī sögüd ve salḫım sögüd dedikleridir. **(zıll)** Zāniñ kesri ve lāmiñ teşdīdiyle muḳābilidir ki muṭlaḳā gölgeye denir gerek aṣlā güneş görmemekle olsun gerek zū-yı şemse şecer ve binā misllü bir nesne ḥā'il olmaḡla olsun imākī-i ma' nā-yı şāniye ḥāşdır. **(memdūd)** Her neden olursa çekilip uzanmış nesneye denir medīd gibi ve uzun şey'e itlāk olunur ṭavīl gibi.

445 *Sāmidūn oldı e' āli daḥı sāmī ' āli*
Yücelik oldı sumuvv u hem o ma' nāda sumūd

(sāmidūn) Sāmidīñ cem' idir sāmīd ' āli ve mürtefi' ma' nāsınadır ve mütekebbir olan kiseye denir ve müteḥayyir ve ser-gerdān olan kimseye ve ' abse-i iştiḡāl ile lehv ve la' b idici kimseye denir ' āli a' lāniñ cem' idir Türkīde müte' ārif olmaḡla terceme kılındı. **(sāmī)** ' Uluvvü irtifa' ma' nāsına olan sumuvvdan ism-i fā' ildir ' āli ve yüce ma' nāsınadır şamiḡ gibi. **(sumuvv)** ' Uluvv vezninde ve mürādifidir ki yükseklik ma' nāsına. **(sumūd)** Ḳu' ūd vezninde ' uluvv ve tekebbür ve taḥayyür ma' nālarınadır.

446 *Alta taḥt üste dinür fevḳ refi' oldı yüce*
Aşaḡa inme hubūt u yukarı çıkma şu' ūd

(taḥt) Tāniñ fetḫi ve ḥā-i mühmeleniñ sükūnuyla cihāt set-i iḳsāmından alt demektir ki Fārisīde zīr denir. **(fevḳ)** Taḥt vezninde ve muḳābilidir ki bir nesneniñ üstüne denir zamānda ve mekānda ve ' adedde ve rütbe ve şerefde isti' māl olunur. **(refi')** Emīr vezninde yüce ve yüksek nesneye ve şerefü'l-ḳadr ' āli-şān kimseye denir. **(hubūt)** Ḳu' ūd vezninde yukarıdan aşağıya inmek ma' nāsınadır. **(su' ūd)** Hubūt vezninde ve muḳābilidir aşağıdan yukarı çıkma ma' nāsınadır irtifa' ve ' urūc gibi.

447 *Gerçi maḥmūd dimek medḫ olunmuş ammā*
Zikri Ḳur' ānda olan filiñ adı da maḥmūd

(maḥmūd) Memdūḫ vezninde mürādifidir ki zikr-i cemīl ile şenā olunmuş ve pesendīde olunub begenilmiş nesneye denir ve maḥmūd sūre-i filde mezḳūr olan filiñ ismidir ki mülūk-ı Yemenden Ebrehe bin Es-sabāḫ **(104)** Ka' be-i Mu' azzamayı

hedm ve tahrīb kaşdıyla Mekke-i Mükerreme üzerine hücum etdikde iştiḥāb ettiği fildir tafşīli tefāsirde meşṫurdur.

448 *Uyḫudur nevm anıñ evveline dindi nü'ās*
Uyanıḫlara di eyḫāz uyumuşlara ruḫūd

(**nevm**) Yevm vezninde beden-i insānıñ medār-ı rāḫatı olan uyḫuya denir ruḫād gibi Fāriside ḫāb denir. (**nü'ās**) Ğurāb vezninde uyḫunuñ evveli ma' nāsınadır ki imızḡanmaḫ ve uyuklamaḫ ta' bīr olunur vezn-i mezbūr üzere rikās gibi Fāriside ser-ḫāb ve ḡuş-asb denir. (**eyḫāz**) Ekyās vezninde yānıñ fetḫi ve kafıñ zammıyla yaḫaḫ ve ketef vezninde yaḫaḫ ve sekrān vezninde yaḫḫān lafzlarınıñ cem' idir uyanıḫ kimselere denir Fāriside bīdārān denir. (**ruḫūd**) Rūkū' vezninde nā'im ma' nāsına olan ruḫadıñ cem' idir rek' vezninde raḫd gibi uyumuş kimselere denir Fāriside ḫābīde derler.

449 *Şabb u ḫāvī dime 'āşıḫ daḫı dil-ber de behīc*
'Aşḫile ḫāli yaman kimse 'amīd ü ma' mūd

(**şabb**) Şādıñ fetḫi ve bānıñ teşdīdiyle ḫib-i mefraḫ ile āfete dil olan 'āşıḫa denir. (**ḫāvī**) Bāb-ı rāhi' den maşdar olarak 'aşḫ ve muḫıbb ma' nāsına olan hevī lafzından ism-i fā' ildir 'āşıḫ ma' nāsınadır. (**'āşıḫ**) Vāmıḫ vezninde ve mūrādifi olarak ifrāḫ üzere muḫıbb ma' nāsına olan 'aşḫa mübtelā ve girif-tār olan kimseye denmek üzere 'Arabīdir Türkīde şuyū'ı ḫasebiyle terceme kılındı. (**behīc**) Emīr vezninde pek ḡuze münāsibü'l-a' zā dil-ber olan maḫbūba denir ve dā'imā mesrūr ve şādān olan kimseye denir. (**'āmīd**) Emīr vezninde. (**mā' mūd**) Maḫmūd vezninde 'aşḫ ve muḫabbetden zār ve zebūn olana denir.

450 *İftidād oldı öni bozma ki kızlıḫ 'uzre*
'Abḫara pek ḡüzeli tāze cevārīdir ḫūd

(**iftidād**) Hemzeniñ kesriyle iftirā' vezninde ve mūrādifidir kızın bekārını izāle itmege denir. (**'uzre**) Ğurfe vezninde kızlıḫa denir bekāret ma' nāsına ve izāle-i bekāret ma' nāsına gelir iftidād gibi. (**'abḫara**) Ḥaydara vezninde cāriyeden ve ḡayrıdan pek ḡüzel olan nesneye denir. (**ḫūd**) Ḥanıñ zammıyla cem' dir ḫūdāt gibi müfredi ḫanıñ ve vāvıñ sūkunuyla ḫūddur ḫilḫat ve endāmı ḫüb-nerm ve nāzik tāze maḫbūba cāriyelere ve kızlara denir.

451 *'Urub ol erlerini pek sevicı ḫātūnlar*
Hem uzun boylusı 'aḫbūl u muḫabbetli vedūd

(**‘urub**) Zammeteyle cem‘dir müfredi şabūr vezninde ‘arūbdur zevcine pek muhabbetli olup zevcinden gayrıya ašlā imāle-i nazār itmeyen hātūna denir. (**‘aṭbūl**) ‘Aynıñ zammıyla ‘anḳūd vezninde ve ‘aṭbūle hā ile ve ‘aṭl sūnbūl vezninde atlu ve cānlu uzun boylu ve uzun gerdānlu dil-ber ve nāzenīn hātūna denir. (**vedūd**) Şabūr vezninde evzān-ı mübālağadandır pek muhabbetli dostlığı muḳkem kimseye denir ve a‘bād-ı şāliḫine rızāsı ve raḫmeti keşir olan cenāb-ı kibriyānīñ ism-i şerīfidir fu‘ūl-i be-ma‘nā fā‘ildir ve be-ma‘nā mef‘ūl olarak ḳalıp evliyāda maḫbūb ma‘nāsına ḫamlde cā‘izdir.

452 *Mer‘e ‘avret ki gelür cem‘i nisā ve nisvān*
Çocuğı çok ṭoğuran ‘avrete hem dindi velūd

(**mer‘e**) Mimiñ fetḫi ve rāniñ sūkūnuyla ḫamza vezninde ve evvelinde hemze-i vaşl idḫāliyle emr‘e hātūn ve ‘avret ma‘nāsınadır mezkūrī mimiñ ḫarekāt-ı şūlāşiyile ve rāniñ sūkūniyla mer‘ā ve hemze-i vaşl ile merī‘dir ki er kişiye denir recūl ma‘nāsına. (**nisā**) Kisā vezninde (**ve nisvān**) gilmān vezninde ve nisve kisve ve meş‘abe veznlerinde mer‘e kelimesiniñ lafzınıñ gayridan cem‘leridir mer‘ā emri kelimeleri lafzlarınıñ gayrlarından ricāl ile cem‘lendiğı gibi. (**velūd**) Şabūr vezninde evzān-ı mübālağadandır be-ma‘nā fā‘il olarak çok çocuk ṭoğuran ‘avrete denir ve muṭlaḳā vālid ve vālide ma‘nālarına gelir.

453 **(105)** *Eşḫiyādan şayılursun ideğör va‘de vefā*
Evfi b‘-l-va‘di ye‘uddūneke min ehli‘l-cūd

Mısrā-ı evvel şāniniñ tercemesidir. (**evf**) Gādr muḳābili olan vefā lafzından emr-ı hāzırdır fā‘ili taḫattürde müstetir zamīr-i ḫiṭābdandır. (**bi‘l-va‘di**) Lafzında bā-i cāre fi‘l-i emr müte‘allikdir. (**va‘d**) Vāviñ fetḫi ve ‘ayniñ sūkūnuyla ḳavl ile vir nesneyi idecek olmaḳ ma‘nāsınadır ki kimseye söz vermek ve bir nesneye adamaḳ ta‘bīr olunur ‘ayniñ kesriyle a‘de ve mev‘ade gibi cār ma‘a‘l-mecrūr fi‘liñ mef‘ūl-i biḫ gayr-ı şariḫidir. (**ye‘uddūneke**) Terkiḫinde ye‘uddūn a‘dādı biri birine zam eyleyüb şaymak ma‘nāsına olan ‘ad lafzından fi‘l-i muzārī cem-i mezkūr-ı gā‘ibdir kāf-ı ḫiṭāb min yuşliḫ lehü‘l-ḫiṭābdan ‘ibāret olarak fi‘liñ mef‘ūlidir. (**min**) Cāre-i tab‘iziyye ba‘dūn fi‘line müte‘allikdir. (**ehl**) Hemzeniñ fetḫi ve hāniñ sūkūnuyla bir kimseniñ ‘aşiretine ya‘ni evlād ve ‘iyāline vesā‘ir aḳrabāsına müte‘allikātına denir ve ehl bin neseb yāḫūd bir dīn yā bir mezḫeb yā bir şan‘at yā bir beyt yā bir belde cem‘ itdiğı kimsele denir mā-naḫnū fih şānā‘at maḫmūde-i şāḫāniñ cem‘ itdiğı kimselerden‘ ibāretdir. (**cūd**) Cīmiñ zammıyla bedel ve ‘iṭā ve kerem şāḫibi civān-merd olmaḳ ma‘nāsınadır şıfatı cevād gelir.

Hāşıl-ı ma‘nā va‘de vefā eden aşḫāb-ı cūddan ma‘dūddur demekdir.

454 *Şeref-i cedd ile fâhr itme hemân cidd eyle*
Kimse ‘âlim olamaz itse bezl-i mechûd

(**cedd**) Cîmiñ fethi ve dâliñ teşdidiyle eh-ül-eb ma‘nâsına ki dede ta‘bir olunur. (**cidd**) Cîmiñ kesriyle sa‘y ve gûşîş edip çalışmak ma‘nâsındır nâzım-ı taḥrîr bu mısrâ‘ da muḥasenât-ı lafziyyeden cinâs-ı muḥarref şana‘atına ri‘âyet etdi cebtü‘l-bered cennetü‘l-bered terkibinde olan berd ve bürd gibi. (**mechûd**) Tâb ve tākāt ve miḥnet ve meşakkāt ma‘nâlarına olan ceḥdden ism-i mef‘ûldür.

Hâşıl-ı ma‘nâ âbâ ve ecdâdınıñ cem‘ ve taḥşîl etdiği ‘ulûm ve ma‘ârif ile iftihâr edip taẓyi‘ etme belki ceḥd-i ceḥîd ve sa‘y-ı belîğ edip taḥşîl-i hüner ve kesb-i kemâl ile zîrâ muḥannet çekip şarf-ı maḥdûr itmedikce bir kimseye ‘âlem ve fâzıl olamaz demektir ya‘ni kin a‘zâ mefhûmuyla ‘âmil ol demektir.

İLEYNÂ NAḤDU KENZİ’L-‘İLMÎ MEVRÛŞUN MİN-EL-ECDÂD

(**ileynâ**) Câr ma‘a‘l-mecrûr mu‘ḥar-ı mevreş lafzına müte‘allıktır bize demektir taḥdîm-i mücerred vezne ri‘âyet içündir ḥaşra maḥmûl olmak da muḥtemeldir. (**naḥd**) Nûnuñ fethi ve kâfiñ sükûnuyla iştirâ olunan meta‘iñ şümünni peşin ve fi‘l-hâl virmek ma‘nâsına ve aḥçanıñ vesâ‘ir nesneniñ zuyûf ve redîsini saḥub ayılmaq ve ayırmaq ma‘nâsına ve tāmü‘l-vezn ve kâmilü‘l-‘ayâr altûn ve aḥçe ma‘nâsına gelir mâ-naḥnü-fih ma‘nâ-yı şâlişden müste‘ardır. (**kenz**) Kâfiñ fethi ve nûnuñ sükûnuyla mâl-i medfûn ma‘nâsına ve muḥlakâ altûn ve gümüş ma‘nâsına gelir kenz ‘ilme muzâfıdır. (**ilm**) Ma‘lûmdur. (**mevrûş**) Metrûk vezninde vefât eden kimseniñ terk etdiği mâlîna ve muḥtelafâtına denir. (**min**) Kelimesi mevreşe müte‘allıktır. (**ecdâd**) Hemzeniñ fethiyle ebü‘l-eb ma‘nâsına olan ceddîn cem‘idir ta‘lîb ṭarîkiyle eb ecdâd da dâḥildir nâzımınıñ ceddleri Muḥammed Mar‘aşî ‘ulemâdan olub şâriḥü‘ş-şâh ve-n-naẓâ‘ir oldığı ḥarf-ı hâ kâfiyesinde olan kıṭ‘a-i evvelânîñ o âḥirinde muşarraḥdır ya‘nî tenḳîr ve teftîşsiz bilâ tekellûf-i nâ‘il olmak manşûr olmamaḥda me‘âl-i medfûna müşâbe olan ‘ilm yâḥûd beynü‘l-enâm maḥbûl ve mergûb olmada sîm ve zere müşâbe olan ‘ilm ḥarîsesi bize âbâ ve ecdâdımızdan müntakıldır yâḥûd âbâ ve ecdâdımızdan bize mâl intikâl etmeyip ancak ‘ilm intikâl etdi demektir bu kıṭ‘anıñ a‘vâniyle kıṭ‘a-i sâbıkanıñ maḥṭa‘ı ve kıṭ‘a-i şânîyede

Pederiñ ‘ilm ü kemâli saña ḳalmaz mîrâş

mısrâ beyninde olan şâ‘ibe-i tenâḳuzuñ def‘i sehldir.

455 (106) *Telazzî od ‘alevlenmek ‘alevlendirmediḳ iḳâd*
Şuvâz u hem leheb yalıñ yalıñlanıcıdır vaḳḳâd

(**telazzî**) Tefa‘il bâbından maşdar olmak üzere âteş yalıñlanub alevlenmek ma‘nâsınadır. (**îkâd**) İcâd vezninde ‘ateşi yaqub ‘alevlendirmek ma‘nâsınadır. (**şuvâz**) Ğurâb ve kitâb veznlerinde âteşin dünsüz şâfi yalıñına denir. (**leheb**) Ta‘ab vezninde bu dağı âteşin dühândan şafi şu‘lesine ve yalıñına denir emîr vezninde lehîb ve ğurâb vezninde lühâb gibi. (**vakkâd**) Şeddâd vezninde mübâlagadır pek ‘alevlenici ve şu‘lolenici ma‘nâsınadır.

456 *Ķovanıdır ħaliyye naħl arı şehd ü ‘asel baldır*
Şekerdir ħand u sükker kim şekerçiye dinür ħunnâd

(**ħaliyye**) Ğaliyye vezninde ve hâsız ħallî ğanî vezninde arı ħovanına denir ki ma‘rûfdur. (**naħl**) Nûnun fethi ve ħâ-i mühmeleniñ sükûnuyla bal arısına denir. (**şehd**) Mehd vezninde bala denir ve bunda şîniñ zammı dağı cā’izdir cem‘i şîniñ kesriyle şihâd gelir. (‘**asel**) ‘Ayniñ ve sîniñ fetheleriyle bala denir Fârisîde engebîn denir. (**ħand**) Ķâfiñ fethi ve nûnuñ sükûnuyla şeker ħamışı ta‘bir olunan nebâtüñ ‘uşâresinden ma‘mûl olan şekere denir. (**sükker**) Sîniñ zammı ve kâf-ı meftûħanıñ teşdidiyle ħalâvetde ħarb-ı meşel ve her bir şey’-i aħliye müşebbeh-i bih ve mümeşşil ħılınan şekeriñ ismidir. (**ħunnâd**) Şeddâd vezninde şekeri a‘mâl edene ve alıp şatana denir ki şekerçi denir.

457 *Taraşşuddur taraħħub-veş gözetmek intizâr ile*
Raşad yol gözlenen yerdir ulu yola dinür mirşâd

(**taraşşud**) Tefe‘ül vezninde bir nesneye göz digüb diğğatle nazâr itmek ma‘nâsına. (**taraħħub**) Vezn-i mezbûr üzere bir nesneyi gözetmek ve muntazâr olmak ma‘nâsınadır irtikâb gibi. (**veş**) Lafzı edât-ı teşbih-i Fârisîdir. (**raşad**) Fethateynle fi‘l-aşl râşadıñ cem‘idir ħadem ħademiñ cem‘i oldığı gibi bu şüretde raşad tarîk-i câddeden ‘ibâret olan mirşâdı sâ‘î bi-l-fesâd olan ħıttâ‘-i tarîkden lafz ve ħarâset itmeyle ebnâ-i sebîli veĳâyeye için yol üzerinde oturan pâs-bânlar ve der-bend bekcilerine ıtlâğ olunur soñra ħâliñ ismiyle maħalle tesmiye ħabîlinden olarak mezbûr pâs-bânlarıñ ârâm-ğahı olan mevzi‘e raşad tesmiyesi ħaĳıĳat-i ‘arfiyye olmağla nâzım-ı taħrîr mevzi‘-i mezbûr ile tefsîr eyledi.

Ba‘dezâ memerr-i kevâkıbde kevâkıbiñ seyr ve ħarekâtlarını ve mevâzı-ı ma‘îneye bülûğlarını taraşşud için ĳonuya da Eflâtun’uñ ve merâğa Ĥ‘âce Naşîrü’d-dîn-i Tûsîniñ ve Semerĳand’da Uluğ Beg binâ-gerdesi olup Ğıyâşü’d-dîn Cemşîd ve ‘Alî Ķuşî ve Ķâdı-zâde Rûmî’niñ mütevellî oldukları dürbîn gibi hendese üzere mevzû‘ büyük billûrlar ile maşnû‘-ı ibniyye mükellefede ħaĳıĳat-ı ‘arfiyye meşâbesinde olmuşdur bu da ħâliñ ismiyle maħalle tesmiye ħabîlindedir. (**mirşâd**) Minhâc vezninde ve mürâdifidir ki câdde ve ulu yola denir.

458 *Elūk u hem elūke ilicilik olmuş sefāret-ves̄
Dinūr ilçiye vefđ u cem‘ gelmişdir vufūd evfād*

(**elūk**) **Ḳabūl** vezninde (**elūke**) Hā ile şahşın beyninde yāḥūd cemā‘atin beyninde yāḥūd vāḥid ile cemā‘at beyninde vāki‘ münāsefe ve münāfereti keşf ve izāle ile işlāḥ-ı zātü’l-beyn için tavassuṭ eden kimseye denir ki lisānımızda şahş-ı mezbūra ilçi ve kār-ı merḳūma ilçilik ta‘bīr olunur ve elūke ilçiniñ ḥāmil olduğu nāmeye ve risāleye de ıtlāḳ olunur. (**sefāret**) Sīniñ fetḫiyle nezāret vezninde ve kesriyle kitābet vezninde ḳavmin miyānında vuḳū‘ bulan vaḥşeti def‘ ile mābeynlerini işlāḥ eylemek ma‘nāsınadır ki ilçilik olacaktır. (**vefd**) Vāviñ fetḫi ve fāniñ sūkūnuyla bir devletden āḫir devlete ilçilik yāḥūd sā‘ir maşlahat zāmnında gelen ādeme ve ḳavmi tarafından tanzīm-i maşlahat için selāṭin ve ümerāya gelen kimseye denir. (**vefūd**) Şehūd vezninde. (**evfād**) Evtād vezninde vefdiñ cem‘ idir.

459 *Şibāk avcı duzaḳları şuruk hem ipleri anıñ
Ḳanaş av şayd ma‘nāsına avcı ḳāniş u şayyād*

(107) (**şibāk**) Şīniñ kesriyle semek ve tıyūr şayd için ip maḳūlesinde olmuş balıḳ ağı ve avcı duzağı ma‘nāsına olan şibkeniñ cem‘ idir. (**şuruk**) Fetḫateynle ipten urulmuş ağa ve duzağa ve anıñ eczā-i müştebekesi olan iplerine denir. (**ḳanaş**) Ḳāfiñ ve nūnuñ fetḫeleriyle şikār olan ava denir ḳāniş gibi. (**şayd**) Ḳayd vezninde av avlamak ma‘nāsına ve şayd-i maşid ma‘nāsına gelir ki berrī ve baḫrī olan vaḥşī ḫayvāna avcıniñ zafer bulub ḳabza-ı temellüküne eleminden ‘ibāretidir. (**ḳāniş**) Avcı ma‘nāsınadır ḳunāş gibi. (**şayyād**) Şeddād vezninde avcıdır ḳabūl vezninde şabūd gibi.

460 *Esīrlerdır sebāyā seby ü istirḳāk esīr itmek
Raḳīḳ ü ḳınn u ‘abd olmuş ḳul i‘tāk itmedir āzād*

(**sebāyā**) Hedāyā vezninde ḡanī vezninde olub mezkūre ve mü‘ennese ıtlāḳ olunan seby lafzınıñ cem‘ idir. (**seby**) Sīniñ fetḫi ve bāniñ sūkūnuyla esīr eylemek ma‘nāsınadır. (**istirḳāk**) Ḳulı ve cāriyeyi esīr etmek ma‘nāsınadır. (**raḳīḳ**) Emīr vezninde ḳul ve cāriye maḳūlesi memlūka denir mezkūre ve mü‘enneşe müfrede ve cem‘e ıtlāḳ olunur. (**ḳınn**) Ḳāfiñ kesri ve nūnuñ teşdidıyla kendide müdebberlik ve mükāteblilik mişllü şā‘ibe-i ḫürriyet olmayan ḳula denir ḫālişü’l-‘ubūdiyyet olan ‘abd maḫz olacaktır ‘abd muṭlaḳdan aḫşdır. (**‘abd**) Ḳul cinsine denir memlūk ma‘nāsına ki ḫür muḳābilidir Fārisīde bende derler. (**i‘tāk**) Hemzeniñ kesriyle ḳul ve cāriye ḳısmını raḳītden iḫrāc edip āzād eylemekdir āzād olmuş ḳula ‘atīḳ ve ‘ātīḳ ve ma‘tīḳ denir.

461 *Ġulām u zen getüriciye ehl-i fişk-ı bed-kāra*
Mü'enneş ise kavvāde dinür erkek ise kavād

(**kavvāde**) Ġaddāre vezninde şol 'avrete denir ki ehl-i fücür olan zānilere 'avret-i celb ediverip bize döneklik etmek 'ādeti olan maķūle-i qarıya elsinede hācı inne ta' bīr olunur. (**kavvād**) Şeddād vezninde şol merd-i nā-bekāra denir ki bed-kār ya' ni kötü fi'llü ehl-i faşlı tıblere ve zātılere oğlan ve 'avret celb edivirmekle bize döneklik etmek 'ādet-i qabīhası ola ve kavvād lafz fi'l-aşl-ı āhiriñ binecegi hayvānı yeden yedici ma'nāsına olub kār-ı ma'hūduñ ma'nā-i mezbūre münāsebeti bā' iş-i itlāk olmuşdur.

462 *Muķayyed oldı bağlanmış dahı bağlamadır takyid*
Buķaġu gibi kayd u bendlerdir cümlesi aşfād

(**muķayyed**) Esir ve 'abd-ı ābıķ ve tıtsāk mişllüleri bağladıkları bāġ ve buķaġu maķūlesi şeyler ma'nāsına olan kayd māddesinden ism-i mef'ül beyniyyesi üzere bağlanmış nesnedir. (**takyid**) Tef'ıl vezni üzere anfā-i mezkūr olan muķayyed lafzınıñ maşdarı olarak bağlanmaq ma'nāsınadır. (**aşfād**) Hemzeniñ fethiyle buķaġu ve zincir ve tomruķ ve ip gibi ehl-i cürm ve cināyet kendisiyle kayd ve bend olub bağlandığı nesnelere ma'nāsına olan şafed lafzınıñ cem'idir ve bu şafed lafzını bend ve bāġ ma'nāsına geldiği gibi 'atıyye ve ihsān ma'nāsına da gelir Bi'l-birri yesta'bidü'l-hurru fehvāsınca 'atıyye kayd-ı ma'nevī oldıġun lafz-ı mezbūruñ ma'nāsını cem' kabılinden olarak el-şafed-i şafed denildi el-'atā-i kayd ma'nāsına ve şāhibü'l-keşşāfiñ Nevā'ibüğü'l-Ķalem nām-ı risālesinde. (**şafed-i fih-liyān**) Şafed fih-liyān dediği 'atā-i fih *مطل تاحير و لقيد صيه عقدنا* demekdir.

463 *Şebeh ü şibh ikisi de beñzemek teşbih beñzetmek*
Dinür hem nesneniñ mişline nidd ü cem'idir endād

(**şebeh**) Fethateynle (**ve şibh**) şimñ kesri ve bāniñ sükūnuyla mişl ve nazir ma'nāsınadır ki beñzemek lāzım gelir şeye gibi ve muṭābaķat beñzemek ma'nāsına mevzū' olan olan müşābihdir. (**teşbih**) Tef'ıl vezninde beñzetmek ma'nāsınadır. (**nidd**) Nūnuñ kesri ve dālñ teşdidiyle mişl ve mānend ma'nāsınadır nedid gibi ve ba'z ehl-i luġat qavlince mānend-i münā'di ve mişl-i muḫālife itlāk olunur. (**endād**) Hemzeniñ fethiyle nidd lafzınıñ cem'idir muṭlaķā emşāl yāḫūd emşāl-i muḫālefet ma'nāsına.

464 **(108)** *Dimişler mīcne tokmaġa haft u bekk u daķķ kaķmaķ*
Çiviye qazıġa dindi veted cem'i gelür evtād

(**mırce**) Mimiñ kesri ve medi ve medi cimiñ ve nūnuñ fetḫalarıyla āḫirde hā ile çivi ve qazıķ gibi nesnelere kendiyile daķķ olunub kaķılan tokmaķdır cem'i

mevâcin gelir mesâcid vezninde Fâriside küzîne derler. **(haft)** Hâ-i mühmeleniñ fethi fânîñ sükûnı âhirde tâ ile çivi ve kazık maqûlesi şeylere kaçmak ma'nâsınadır. **(bekk)** Bâ-i muvaḥḥideniñ fethi ve kâfiñ teşdidiyle haft gibi kaçmaktır. **(dakḳ)** Dâliñ fethi kâfiñ teşdidiyle ve zinâ ve ma'nâ bekk gibidir qar' ve vehs ve hers haft vezninde olarak mürâdifleridir. **(veted)** Fethateynle ve ketef vezninde ağaçdan yapılub yere yâhûd divâra kaçılan şeye denir ki kazık ta' bîr olunur temürden maşnû' olan çiviye mismâr denir. **(evtâd)** Hemzeniñ fethiyle vetediñ cem' idir ve evtâdü'l-arz tağlara ve evtâdü'l-bilâd ravsâlara ıtlâk olunur.

465 *Egerçi nefd ısbâğ oldu ma'nâda düklemek hem
Düketmek hem düklemek her ne şey olursa infâd*

(nefd) Fethateynle ve nûnuñ fethi ve fânîñ sükûnuyla bir nesne bitüb düklemek ma'nâsınadır şehâb vezninde nefâd gibi. **(ısbâğ)** Hemzeniñ kesriyle nâzımıñ beyânına göre bu daḥı nefd ve nefâd kelimeleri gibi düklemek ma'nâsınadır lâkin gâlibâ tefsîr bi'l-lâzım kabîlinden olmalıdır zîrâ kütüb-i luğatda bulduğımıza göre ısbâğ lafzı müte'addi olarak itmâm ve ikmâl ma'nâsına müsta'meldir râsbağ-ı Allâhü'n-ni' met vâsbağ-ı filânü'l-vuzû' terkîblerinde olduğu gibi. **(infâd)** Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi ifnâ edip düketmek ma'nâsına müte'addidir ve lâzım olarak düklemek ma'nâsına da gelir.

466 *Muḥakḳaḳ ol kerîm Allâh hiç va'dinde ḥulf itmez
Hüve'r-rabbu'l-kerîm innehü lâ yuḥlifü'l-mî'âd*

Mısrâ-ı evvel şânîniñ tefsîr ve tercemesidir. **(hüve)** Zâmir-i gâ'ib müfred-i mezkûrdur Allâh Ta'âlâ'ya râci' dir. **(rab)** Esmâ-i ḥüsnâdandır kem âmer-ârâ. **(kerîm)** 'İzz ve şeref ma'nâsına olan kerem lafzından şıfat-ı müşebbehedir bu vaşfla vâcib Ta'âlâ ḥazretleri şıfatlandıkda luḫf ve in'âm ve iḥsânı murâd olur. **(innehu)** Lafzında in maksûre-i medḥûli olan cümleñiñ mazmûnını taḥḳîḳ ve te'kîd içündür zâmir-i menşûb muttaşıl rab kerîme-i râci' dir. **(lâ yuḥlif)** Terkiibinde lâ nefi içündür yuḥlif va'de-i vefâ etmeyip ḥalef eylemek ma'nâsına olan iḥlâfdan fi'l-i muzâri' dir. **(mî'âd)** Mîkâd vezninde berr ve iḥsâna müte'allîḳ bir nesneyi ḳavlle edecek ve işleyecek olmaḳ ma'nâsına olan va'd gibi maşdardır.

Hâşıl-ı ma'nâ müstebân ve kütüb-i kelâmiyyede müberhendir.

467 *O kim zemm ide ḥalkı sürmegile ol irâğ andan
Femen kâne yezmu'n-nâse cennib 'anhu bi'l-iḫrâd*

Yine mısrâ-ı evvel şânîniñ tercemesidir. **(femen)** Lafzında fâ istinâf-ı naḥvidir. **(men)** Mevşüledir o kimse ki ma'nâsına. **(kâne)** Ef'âl-i nâḳışadandır ismi

tahtında müstetir-i zamîr olarak men-i mevşûleye râci' dir. **(yezm)** Medh mu'kâbili olup ta' n edip yermek ma' nâsına olan zemm lafzından muzârî' -i müzekker-i gâ' ibdir fâ' ili olan zamîr-i müstetir kâne kelimesiniñ ismine râci' dir kân ismiyle haberiyile cümlesi mevşûluñ şılasıdır. **(nâs)** Nev' -i insândan 'ibâret olarak yezm fi' lineiñ mef' ulidir. **(cennib)** Bir nesneden yanlayub ba' id olmak ma' nâsına ve bir nesneyi nefsenden ba' id ve ırâq eylemek ma' nâsına olan tecnîbden emr-i muhâtabdır. **(anh)** Lafzında 'an kelimesi cennib fi' line müte' allıktır zamîr-i mecrûr min-i mevşûleye râci' dir. **(bi'l-iitrâd)** Lafzında bâ sebebiyyedir. **(itrâd)** İb' âd vezninde bir kimseniñ tard ve ib' âdı yâhûd ma'hallden nefy ve ihrâcı bâbında emr eylemek ma' nâsınadır.

Me'âl-i beyt mezemmet-i nâs ile iştiğâl etmek 'âdeti olan kimseler ile mücâlesetden tahzîr ve bu haşlet-i zemimeden her bir şâlih hitâbı tenfirdir.

468 *Şarîr-i hâme şanma vaqt-i tahrîrât-ı nazmında
Kalem eyler elimde ta' ne-i hussâddan feryâd*

(109) (şarîr) Emîr vezninde şavt ve ses ma' nâsınadır ki Türkîde kalem ve kapu ma'kûlesi şeylerde kıcırdı ta' bîr olunan şavt olacaqdır. **(hâme)** Nâme vezninde Fârisîdir kalem ma' nâsına. **(tahrîrât)** Yazmak ma' nâsına olan tahrîriñ cem' idir. **(nazm)** Maşdardır manzûm ma' nâsına ki murâd-ı kelâm menşûr mu'kâbili olan kelâm-ı manzûmdur. **(ta' ne)** Lisân ile bir kimseyi kadh ve ta' yîb ma' nâsına olan ta' n lafzından maşdar binâ-i merredir. **(hussâd)** Fücâr vezninde bir kimseye mevhibe-i ilâhiyye olan ni' m-i zâhireniñ yâhûd ni' am-ı bâtınaniñ selb ve zevâlini temennî idici kimse ma' nâsına olan hâsid lafzınıñ cem' idir. **(feryâd)** Berbâd vezninde Fârisîdir nâle ve zârî ile âh ve enîn etmek ma' nâsına. Maşşûl-i beyt hâsid-i bed-endişleriñ nâ' becâ ve lâyıksız ta' n ve teşnî' lerinden şikâyeti mütezammın olarak tahayyülât-ı şu' arâ kâbilindendir.

VEFFAQA'L-LÂHU LENÂ MESLEKE HAYRİN VE REŞÂD

(vefk) Bir kimseniñ işini Allâh Ta' âlâ râst getirip matlûbuna muvâfık kılmak ma' nâsına olan tevfiq lafzından fi' l-i mâzîdir ism-i celâl fi' liñ fâ' ilidir. **(lenâ)** de lâm cârî-i ihtîşâş ile fi' l-i mezkûra müte' allıktır mecrûrî olan mütakellim ma' a' l-ğayr zamîri fi' liñ mef' ul-i bih ğayr-ı sarîhidir. **(meslek)** Medhâl vezninde yola girmek ma' nâsına olan sülûk lafzından ism-i mekândır. **(hayr)** Ğayr vezniñde nâsiñ meyl ve rağbet eylediği 'aql ve 'ilm ve mâl ve 'adl ve ihsân gibi nesnelere 'ibâretidir. **(reşâd)** Sehâb vezninde gerek hissî gerek ma' nevî toğrı yol bulub sülûk etmek ya' ni tarîk-i müstakîme mühtedî olup gitmek ma' nâsınadır. **(hayr)** Lafzı meslegiñ muzâf-ı ileyhi reşâd lafzı hayr üzerine ma' tûfdur cümle-i mâ' zûya lafzı hayr-ı ma' nâ inşâ-i du' âdır maşşûl-i 'ünvân Allâh Ta' âlâ bizi hayr ve reşâd meslegine muvaffak kılsın demektir.

469 *Müstakill olmağa her şey'de dinür istibdād*
Toğru söz kavlı u sedīd söylemek anı isdād

(**istibdād**) İstiklāl vezninde ve mürādifidir ki ticāret ve māl ve manşib mişllü şeylere ve rā'y ve tedbīr gibi nesnelere müşāriki olmayan başlu başına olmak ma' nāsınadır. (**qavl**) Qāfiñ fethiyle kelām gibi söz ma' nāsınadır ve kelāmdan 'āmdır. (**sedīd**) Şedīd vezninde müstakīm ve toğru olan şey'e denir. (**isdād**) Hemzeniñ kesriyle toğru söz söylemek ve rāst ve şevāb olan şey'e işābet eylemek ve bir nesneniñ toğrusunu taleb eylemek ma' nalarına gelir.

470 *'Udde vāhab gibi yat yarağa dindi 'atād*
Hāzır itmek dime ma' nāsı da olmuş i'tād

(**'udde**) 'Ayniñ zammı ve rāniñ teşdīdiyle seyr ve sefer ve harb mişllü nesneleriñ levāzım ve mühimmātından 'ibāretdir ki qaba Türkcede yat ve yarağ ta' bīr olunur. (**vāhab**) Hemzeniñ zammı ve hāniñ sükūni ve feth-i bā ile 'udde mürādifidir. (**'atād**) 'Ayniñ fethiyle tedāriki lāzım-ı vāhim olan levāzım ve mühimmāta denir ve bir nesne hāzır ve āmade olmak ma' nāsına gelir. (**i'tād**) Hemzeniñ kesriyle hāzır ve müheyā etmek ma' nāsınadır ta' tīd gibi.

471 *Şu'le-i āteşi söndürmege dirler ihmād*
Cemre ve cemr köz olmuş külün adı da remād

(**ahmād**) Hemzeniñ kesriyle āteşiñ korı söndürülmeyüb fakat 'alevi teskīn edip başdırmaq ma' nāsınadır. (**cemre**) Temre vezninde bir dāne āteş qorına denir ki köz dağı ta' bīr olunur. (**cemr**) Temr vezninde cinsdir közüñ qaliline ve keşirine itlāk olunur ve cemre-i evfāk çakıl taşlarına denir hussāh gibi cemr ve cemre lafzlarıñ cem'i cemrāt ve cemār gelir ve menāsik-i hacdan olan remi cemār-ı 'alā kavlı ma' nā-i şāniye mebnīdir ve bir kavle göre tād ve teb'īd ma' nāsına olan cemrden me'hūzdur ki remi cemrāt olunduğda şeytān-ı la'īn tād ve teb'īd olunduğuna mebnīdir Fāriside ma' nā-i evvelce cemreye aħker ve şānice hūdesiniñ şālīşce devr-i gerden denir. (**remād**) Cemād vezninde āteşiñ külüne denir.

472 **(110)** *Yeñi māl tārif imiş eskisine dindi tilād*
Şarf u harc itmege dirler ki dūkenmek de nefād

(**tārif**) Şārif vezninde yeñi nā'il olunmuş mālā denir tārif gibi māl hādīs ma' nāsına. (**tilād**) Kitāb vezninde bir kimseniñ çok zamāndan berü mālīk oldığı mālā itlāk olunur telīd gibi māl-ı qadīm ma' nāsına. (**şarf**) Harf vezninde çevirüb döndürmek ya' ni bir nesneyi bir hāletden hālet-i āhīriye tahvīl eylemek ma' nāsına ve aqçayı harc ve infāk eylemek ma' nāsınadır. (**harc**) Serc vezninde kiseden çıkan maşraf dinilür ki duhl ve irād muqābilidir lisānımızda dağı hare itlāk olunur binā-i

‘ileyh Türkî maqāmında isti‘ māl olundu. **(nefād)** Sehāb vezninde māl maqūlesiniñ dükenmekligidir.

473 *Mecd dinmiş kereme zāt-ı kerīm oldı mecīd*
Şeref-i zātı olan ehl-i keremler emcād

(mecd) Mîmiñ fetḥi cîmiñ sükūnuyla bir kimse şān ve şerefe ve kerem ve celālete nā‘il olmaḡ ma‘nāsınadır ki lisānımızda ululuḡ ta‘bîr olunur. **(kerem)** Fethateynle ‘izzet ve şeref ma‘nāsınadır ki levḡ ve ḡasānet ve denā‘et muḡābili olmaḡla mecd lafzıyla müterādif yāḡūd muḡarrebidir. **(mecīd)** Emîr vezninde mecd ve ululuḡ şāḡibi olan kimseye denir ki zāt-ı kerīm denilir. **(zāt-ı kerīm)** Lafzı ri‘āyet terkîb-i tavşifi sebkinde olaraq mevşūf ile şıfatdan mürekkebdir zāt lafzı aşl vazı‘nde şāḡib ma‘nāsına olan zū kelimesiniñ mü‘enneşidir mecāzen bir nesneniñ ‘ayn ve ḡaḡıḡatinde ve nefis ve ḡāşşasında müsta‘meldir kerīm mecīd vezninde şeref zātı ile muttaşif olan kimseye denilir cem‘i ‘ulemā vezninde kuremā ve i‘zām vezninde kirām gelir ve bu kerîmlik vaşfiyla cenāb-ı vācibü’l-vecūd şıfatlansa en‘ām ve iḡsānı murād olur insān şıfatlansa mevşūfundan şādır olan ef‘āl-i cem‘iyle ve aḡlāḡ-ı ḡamīde murād olur ve āşār-ı kerem zāḡir olduḡça kerīm ıtlāḡ olunmaz binā-i ‘aleyh kerem-i uşūl ceḡtiyle ya‘ni ābā ve ecdādıñ şeref ve mefāhiri i‘tibāriyle olmayub kişiniñ kendi zātında olan ‘izz ve şeref ve bunun āşārı olan mekārım-i aḡlāḡ ve muḡāsın ef‘āl-i murād olur. **(emcād)** Hemzeniñ fetḥiyle şeref-i zātı ile muttaşif ma‘nāsına olan mecīdiñ cem‘idir.

474 *Dindi cömerde cevād viricidir mu‘ṡī*
Refd imiş baḡş u ‘aṡā baḡşışı virmek irfād

(cevād) Sehāb vezninde şıfatdır cūd ve seḡā ve semāḡat ve a‘ṡā ile muttaşif müzekkere ve mü‘enneşe ıtlāḡ olunur. **(mu‘ṡī)** Mîmiñ zammıyla muḡsın vezninde a‘ṡā idici ya‘ni kendide meyl ve muḡabbet olunan nesneyi virici ma‘nāsınadır mübālaḡasında miḡrāb vezninde mi‘tā denilir. **(refd)** Rāniñ kesri fāniñ sükūnuyla ismdir baḡşış ve ‘aṡā ma‘nāsına ki vergi ta‘bîr olunur. **(‘aṡā)** Vezniñde ve med ile semā vezninde ve virgi ma‘nāsında ‘Arabīdir Türkīde şuyū‘ı ḡasebiyle ta‘rîf lafzı vāḡi‘ oldı. **(irfād)** Hemzeniñ kesriyle vergi maqūlesini vermek ma‘nāsına denir ve bir kimseye yardım ve i‘āne etmek ma‘nāsına gelir.

475 *İḡtişād oldı ne ifrāt ne tefrîṡ daḡı*
Bezl ü taḡtîr meyānında dimekdir iḡşād

(iḡtişād) İfti‘āl vezninde bir emrde ifrāt ve tefrîṡ-i zemīne mücānebet edip i‘tidāl üzere ḡareket eylemek ma‘nāsınadır ifrāt hemzeniñ kesriyle bir emrde ḡadii tecāvüz eylemek ma‘nāsınadır. **(tefrîṡ)** Taḡşîr vezninde ve mürādıfidir ki bir ḡuşuşda mu‘teber olan ḡadd-i mutavassıṡdan ḡāsîr ve nāḡış eylemek ma‘nāsınadır ve bu ifrāt

ve tefrîṭ ve iktisād i' tîkād cehdiyle olur ef'âl-i 'abād ḥuşûşunda kadriyyeniñ ifrâṭı cibriyyeniñ tefrîṭi işâ'ireniñ iktisâdı gibi ve ahlâk cehdiyle olur tehevver ve cibn ve şecâ'at gibi ve ef'âl-i i'tibâr ile olur meşelâ vuzûda a'zâ-yı vuzûyı ğuslde murât şelâşeyi tecävüz ile isrâfı ve a'zâ-yı mezbûreyi ğuslde 'adem-i ihtimâm ve sünen-i vuzûya ri'âyet ile isbâğ-ı (111) vuzû gibi ve'l-ḥâşıl كلاً دميم مر الا طرفي medlûli ve ḥayru'l-umûr evsâṭuhâ mefhûmı üzere ifrâṭ ve tefrîṭ mazmûm ve medḥûl ve iktisād ve i'tidâl şer'en ve 'irfen mu'teber ve maḳbûl olduĝı ĝanı 'innü'l-beyân ve iltiḳaşıdır. (iktisād) Hemzeniñ kesriyle nâzımıñ beyânına göre mâlı infâk ḥuşûşunda tebzîr ve isrâf ile taḳtîr ve imsâk beyninde vech-i ma'rûf ile infaḳtır.

476 *Ululuĝa dî siyâdet daĝı sevd ü sûded*
Şehr hem mâl-ı keşîr ü çaralık oldu sevâd

(siyâdet) Kitâbet vezninde (sevd) hevd vezninde (sûded) sûret vezninde bir kimseye ḳavmi beyninde ulu ve 'azîmü'l-ḳadr ve nâfiz-ül-kelim olmaḳdan 'ibâretdir seyd lafzı bunlardan şıfatdır ki ulu ve şân ve şeref şâḫibi refi'ü'l-ḳadr ve 'azîmü'l-menzile olan re's ve ser-gerdeye denir. (sevâd) Şehâb vezninde şehre ve şehriñ etrâfında olan köy kendü çiftliklerine denir ve mâl-i keşîre itlâk olunur ve insândan cem'iyetlü 'aded-i keşîre ve cem-i ĝafire ve cumhûr-i 'azîme denilir ki 'Aleyküm bi's-sevâdü'l-'azîm ḥadîs-i şerîfi bu ma' nâya maḥmûldür ve sevâd siyâh levne denir ki çaralık ta'bir olunur ve her şey'in şâḫşına ve şubḫına denir ki çaraltı denir.

477 *Kılıca seyf gibi dindi ḥusâm u şamsâm*
Keskini şârım imiş baĝı daĝı oldu nicâd

(seyf) Zeyf vezninde âlet-i ḫarbdan olan kılıca denir ki ma'lûmdur Fâriside tîĝ ve şemşîr denir. (ḥusâm) Ğurâb vezninde keskin kılıca denir. (şamsâm) Şâdiñ fethiyle ve şamsâme hâ ile aşlâ bir nesneden yüzi dönmeyip egilip bükülmez olan kesici kılıca denir. (şârım) Ḳâti' ma'nâsına. (nicâd) Kitâb vezninde kılıc baĝına denir ḥamâ'ilü's-seyf ma'nâsına.

478 *Yurt me'vâ daĝı yurt tutmaĝa dî istîṭân*
Ḳande olursa muḳîm olmaĝa dinmiş irşâd

(me'vâ) Mîmiñ ve vâviñ fethâlarıyla meşvâ vezninde ve mürâdifidir ki mesken-i ittiḫâz olunan yurda ve mekâna denilir vâviñ kesriyle maḥvî vezninde mâ'vi daĝı denilir. (istîṭân) Hemzeniñ kesriyle itân ve tûtîn ve tûtân gibi insân bir maḥalli vaṭan ittiḫâz edip kendüye ârâm-ĝâḫ ve menzîl-i iḳâmet ḳılmaḳ ma'nâsınadır. (irşâd) Hemzeniñ kesri ve şâniñ müşelleşe ile bir cemâ'at bir yerde muḳîm olmaḳ ma'nâsına maşdardır bir yerde muḳîm olan cemâ'ate râniñ kesriyle reşd denir.

479 *Ümmü rāşid şıçanıñ künyesi rāşid ‘āķil*
Hakka sevķ eylemek irşād u şavāb oldı reşād

(**ümmü rāşid**) Şıçan dedikleri mü’ziniñ künyesidir ism-i ‘ilmi fāredir Fāriside müş denir. (**rāşid**) Toğrı yola sülük edici kimse demektir ki ‘āķil-i veziriñ olmaķ lāzım gelir. (**irşād**) Hemzeniñ kesriyle bir kimse gerek ħissī gerek ma‘nevī toğrı yol gösterüb tarīķ-i müstaķime sevk eylemek ma‘nāsınadır. (**reşād**) Şehāb vezninde şavāb ve toğrı ma‘nāsına ve toğrı yol bulup sülük eylemek ma‘nāsınadır dālīñ zammıyla reşd ve fetħateynle reşed gibi.

480 *Hem beşik hem döşemek mehd ü düzeltmek temhīd*
Döşenen nesne de mānend-i firāş oldı mihād

(**medh**) Mimiñ fetħi hāniñ sükūnuyla küçük çocuk yatırılmaķ için yapılan nesneye denir ki Türkide beşik Fāriside gühvāne denilir ve mehd-firāş ve basāt maķūlesi şeyleri baş edip nesneyi düzeldip döşemek ve bir işi tesviye ve tanzīm ve ıslāħ eylemek ma‘nāsına müsta‘meldir. (**mihād**) Kitāb vezninde firāş mişllü döşege ve döşemeye denir ve mihād rüy-ı arza da denilir.

481 *Şa‘b güç ħart ağac kabuğını şoymakdır*
Bir keven gibi dikenli ağacın adı ķannād

(**şā‘b**) Şādiñ fetħi ‘ayniñ sükūnuyla güc ve çetīn ve ‘asīr olan şey’e Fāriside düşvār (112) derler ki āsān ve kolay muķābilidir. (**ħart**) Şa‘b vezninde kesilmiş ağacıñ ve dalıñ kabuğını şoyub düzeltmek ma‘nāsınadır. (**ķannād**) Şehāb vezninde bir ağac ismidir ki gāyet saħt ve pek olup igne gibi dikenleri olur Türkide kün dedikleri şeceriñ kebir kısmı yāħūd aña şebīħ bir ağacdır ve bu niyyetle nāzım-ı taħrīr eş‘ab min ħartü’l-ķannād meşeliniñ müfredātını ħal ve izāc etmişdir.

482 *İttikā oldı tayanmaķ ki tevessüd gibidir*
Yaşdıđıñ adı visāde hem o ma‘nāda visād

(**ittikā**) Hemzeniñ ve tā-i müşeddenin kesriyle bir nesneye sevginüb tayanmaķ ma‘nāsınadır tef‘il vezninde. (**tevkū**) Ef‘āl vezninde. (**ikā**) gibi ve sevginüb dır tef‘il vezninde (**tevkū**) ef‘āl vezninde (**ikā**) gibi ve sevginip tayan kimseye ism-i fā‘il şığasıyla müttekī denilir ve kendüye i‘timād olunup tayanılan şey’e ism-i mef‘ül beyniyyesiyle müttekā denir. (**tevessüd**) Tefa‘ül vezninde yaşdığ maķūlesi isnād edip tayanmaķ ma‘nāsınadır. (**visāde**) Vāviñ ħarekāt-ı sülāşiyle ħāşşa baş yaşdığına denir muħde gibi. (**visād**) Kitāb vezninde yaşdığa denir visāde gibi ve muṭlaķā sevginip yaşdanacaķ nesneye denir müttekā ma‘nāsına cem‘leri vasad ve vesā‘id gelir.

483 *Ṭalağın adı tıḥāl u daḥı bögrek de kulā*
Cigere dindi kebid cem' i gelürmiş ekbād

(tıḥāl) Kitāb vezninde cevḥ ḥayvānda iḥṣā ta' bīr olunan eczā-i bāṭniyyeden ṭalāk ıtlāk olunan 'uzva denir. **(kulā)** Ğurfe vezninde eczā-i dāḥiliyye-i ḥayvāniyyeden bögrek ta' bīr olunan 'uzva denir ki iki taraflu bögreklere qarīb arḥa kemigine yapışık iki dāne laḥmedir ic yağından ince taraf içre şarılımış olur teşniyyesinde kelītān denir kāfiñ zammıyla cem' inde külliyyāt ve küllī gelir. **(kebid)** Kāfiñ fetḥi ve kesri bāniñ sükūnuyla ḥamd ve ğamd veznlerinde ve kāfiñ fetḥi bāniñ kesriyle ketef vezninde insāniñ vesā'ir ḥayvāniñ eczā-i cevfiyyesinden cigere denir. **(ekbād)** Hemzeniñ fetḥiyle kebidniñ cem' idir.

484 *Hem süveydā yüregiñ nokta gibi kara demi*
Yürece ḳalb ü cenān dindi gönül adı fve'ād

(süveydā) Taşğir şığasıyla yürekde siyāh nokta gibi olan ḳana ıtlāk olunur ki ḥabbetü'l-ḳalb daḥı denilir. **(ḳalb)** Ḥalb vezninde 'azā-i bāṭniyyeden şekl-i şanavberi resminde ya' ni cam ağacınıñ daḥı açılmış tāze ḳozağı heybetinde olan ḳıṭ' a-yı laḥme denir ki lisānımızda yürek ta' bīr olunur cem' i ḳulüb gelir **(cenān)** şehāb vezninde bu daḥı şanavberii'ş-şekl olan muzğadan 'ibāretidir ki bāl ve ḥuld fetḥateynle verū' rāniñ zammıyla murādifleridir. **(fu'ād)** Ğurāb vezninde yürece denir ḳalb ma' nāsına cem' i ef'ide gelir ve bu ḳalb ile fu'ād meşhūre göre birdir dā'imā ḥātıra-i iḥrāya taḳallūbi i' tibāriyle ḳalb ve tefā'id ve tevaḳḳudı i' tibāriyle fu'ād ıtlāk olunur ve bizim lisānımızda yürek dedigimiz iḥṣā-i bāṭniyyeden şol taraḫda mu' allıḳ olan muzğa-i şanavberiyedir ve gönül dedigimiz ḥareket ve sükūn ve meyl ve ğurbet ve istikrāḥ ve nefret maḳūlesi ḥālātūñ medāridir nāzımıñ kelāmı ḳalb yürek fu'ād gönül olmasın nāṭıḳdır.

485 *Şāhidiñ cem' i şuhūd u daḥı ḥāzır olmaḳ*
Hem şehādet ṭaleb itmek dimedir istiṣḥād

(şuhūd) Sucūd vezninde ğā'ib muḳābili olarak ḥāzır ma' nāsına olan şāhidiñ cem' idir ve şāhid bir müd'āya şehādet edici olan kimseye de denir Fāriside güvāḥ ve Türkide ṭanıḳ ma' nāsına bunuñ cem' i şehd gelir şāḥibiñ cem' inde şāḥb gibi ve cem' ü'l-cem' i şuhūd ve eşḥād gelir **(ve şuhūd)** ḳu'ūd vezninde maşdar olur bir maḥalle ḥāzır olmaḳ ma' nāsına ki ğıybet muḳābilidir. **(istiṣḥād)** Bir kimseden bir māddeye şāhidlik eylemesini istemek ma' nāsınadır ve meḥūlden maşdar oalraḳ şehid olmaḳ ma' nāsına gelir.

486 (113) *Ƙırd maymun ki gelür cem' i ƙurüd u ƙırede*
Kene didikleri ƙurduñ adı da oldı ƙuräd

(ƙırd) Ƙäfiñ kesri rāniñ sükünuyla maymun dedikleri cānavara denir Fāriside püzine denir. (ƙurüd) Şuhüd vezninde. (ƙırede) 'İnebe vezninde ve ƙırd 'ineb vezninde ve ƙuräd eşcār vezninde mezbūr ƙırdıñ cem' leridir. (ƙuräd) Ğurāb vezninde kene ta' bir olunan böcege denir ki ƙoyun ve keçi ve şıgır ve deve maḫülesine yapışur cem' i ƙäfiñ kesriyle ƙurdandır.

487 *Hem tesādüf dime birbirlerine aşmasıdır*
Ya' ni ḫayvānlarıñ dindi cemā' atine sifād

(tesādüf) Tenāküh vezninde erkek ḫayvānlarıñ dişileri üzerine aşub çiftleşmesine denir nezā ve nezevān gibi. (sifād) Kitāb vezninde erkek ḫayvān dişisiye aşmak ve çiftleşmek ma' nāsınadır insānda mecāzen müsta' meldir.

488 *Ƙā' id ol zen ki ola ḫayz u veleden ƙalmış*
Hem oturmak da ƙu' üd oldı oturtmak iƙ' ād

(ƙā' id) Ƙocamış olmağla veleden ve ḫayzdan ƙalmış olan ḫātūna denir ve bu ƙā' id ve ḫayz ve ḫāmiş ve ḫālik mişlülülerden küfiyyūna göre tāniñ sukūtı mü'enneşe maḫşūş olan sıfātdan oldığına mebnīdir sibeveyh ' indinde bu sıfatlarıñ mevşūfi olan imreet-i insāndan yāḫūd şeyden ' ibāret olmağla imreet-i ƙā' id terkibi insān ƙā' id-i ƙuvvesinde olmağla cādde-i meslükeden olan ḫaml-i ' alıyyü'l-ma' nāya maḫmūdür. (ƙu' üd) Culūs vezninde ve mürādifi olmağ üzere muḫlaḫā oturmak ma' nāsınadır ve ba' z ehl-i luğat ƙavli üzere ƙu' üd ayak üzerinde olan kimseniñ oturmağı ve culūs yaturken yāḫūd secdede iken ƙalkub oturmağdan ' ibāretdir ki ƙu' ü yukarudan aşağıya intikāl ve culūs aşağıdan yukarıya intikāl ile olur. (iƙ' ād) Hemzeniñ kesriyle oturtmak ma' nāsınadır.

489 *Şer' de ruḫşatı var kim idicek zevci vefāt*
'Avratıñ zıynetini terk itmesi olmuş iḫdād

(iḫdād) Hemzeniñ kesriyle ḫātūn zevci vefātından şoñra ' adeti eşnāsında yās tütüb arāyış ve zıynetini terk eylemek ma' nāsınadır kitāb vezninde ḫidād gibi iḫdād bir nesneyi keskin eylemek ma' nāsına da gelir mü' min ve mü' mine için müşā'ib sā' ireniñ işābetinde yās ve mātem tütmağ şer' de maḫzūr ise de gerek müteveffā ' anḫā zevchā ve gerek bā' in ḫalāğ ile muḫlaḫā olan ḫātūn ni' met-i nigāhın fevtine te' sif için ' adet için de yās tütmağ ḫağ-i şer' dir.

490 *Yol sünen yüksekî necd ergisi olmuş şâṭıḅ
Câdde ulu yol imiş cem'î de gelmiş cevâd*

(**sünen**) Sîniñ ḥarekât-ı şülâṣî ve nūnuñ fethiyle ve sîniñ ve nūnuñ zammeleriyle ki dört luğatdır ṭoğrı yola denir. (**necd**) Nūnuñ fethi cîmiñ sükūnuyla eṭrâf ve cevâlisinden mürtefi' yer olup yüksekinde olan açık ve işlek yola denir. (**şâṭıḅ**) Kānib vezninde muḥref ve ṭolaşım olan egri yola denir. (**câdde**) Dālîñ teşdidiyle ulu ve işlek yola denir şâri' ve minhâc gibi Fâriside şâh-râh derler. (**cevâd**) Cîmiñ zammı vâviñ teşdidiyle câddeniñ cem' idir.

491 *Şūfiler gibi iderler mi riyâ ehl-i 'ıfâf
Hel yurâ'üne ulu'l-'ıffeti mişle-zühhâd*

Mıṣrâ'-ı evvel şānîniñ tercemesidir. (**hel**) Bel vezninde kelime-i istifhâmdır. (**yurâ'üne**) Kelimesi müfâ' ile bâbîniñ maşdarları olan mürâ'ât ve rı'â lafzlarından fî'l-i muzâri' cem'-i müzekker-i gâ'ibdir ve bu mübâhât vezninde mürâ'ât ve kıṭâl vezninde rı'â şol ḥaşlet-i zemîneye denir ki bir kimse 'amel-i şâliḥi işlemekte ihlâş-ı niyet itmeyüb ya'ni ol 'amel ile taḳarrüb-i alî Allâh ve taḥşîl-i rızâ-yı ilahi gözetmeyüb belki ḥalka gösteriş olarak beynü'n-nâs memdūḥ ve mu'teber ve ḥabâ'îş-i derūniyyesiniñ ketm ve ihfâsına siper olmak ḳaşd ide. (**ul**) Şâḥib ma'nâsına olan zū kelimesiniñ lafzınıñ ğayrıdan cem' idir. (114) ('**ıffet**) Ḥıffet vezninde ve 'afâf şehâb vezninde ve afâfe saḥâbe vezninde ḳabâyiḥine perhîz-kâr olup ictinâb ve ihtirâz etmek ma'nâsınadır ve bu yurâ'üneu'l-'ıffeti terkîbi min عراب الاحيث اغث البر کلو تي kabîlindedir. (**mişl**) Mîmiñ kesri şāniñ sükūnuyla ve fethateynle mişl ve emîr vezninde meşîl lafzen ve ma'nâ-i şibhe ve şibh ve şibîh gibidir ki bir nesnenîn mânendi ve beñzeri demektir ki lisânımızda onuñ gibi denilir. (**zühhâd**) Ḥasâd vezninde emr-i dînde perhîzkâr ve verâ-kâr ve def'-i zârüret idecek mikdârı rızḳdan fazla ve zâ'id olandan 'arâz edici kimse ma'nâsına olan zâhid lafzınıñ cem' idir lâkin bu maḳâmda zühhâd lafzıyla ma'nâ-yı ḥaḳîḳisi murâd olunmayub mütezehhidîn olan mürâ'î şūfiler murâddır ve kelâmıda olan istifhâm inkârıdır ḥâşıl-ı ma'ni ehl-i 'ıffet olan kimseler mürâ'î şūfiler gibi şirk-i ḥafî olan riyâyı etmezler demektir.

492 *Gerçi her hâlde hoş ḥaḳḳa tevekkül ammâ
Güc imiş olmayıcaḳ maşrafâ ğâlib irâd*

(**tevekkül**) Tefe'ül vezninde her ḥuşuşda ḥazret-i Mevlâ-yı müte'âle i' timâd ve inḳıyâd ve her emrini merci'-ı umûr olan cenâb-ı ḥaḳḳa tefvîz edip ıṣmarlamak ma'nâsınadır. (**irâd maşraf**) Cümleñiñ ma'lûmıdır maḥşûl-i beyt serâ ve zârâde ḥaḳ Ta'âlâ ḥazretlerine tevekkül güzel ḥaşletdir lâkin maşraf irâda ğâlib olmayıp belki

emr-i bi'l-aks olduğda haq tevekkül ile mütevekkil olmayan kimseye şü'ûbet ve güçlük der-gârdır demek olur.

NEBZETU'Z-ZĀL MĪN-EL-ĠAYBĪ ETETKŪM BĪNĪBĀZ

(nebze) Talha ve ğurfe veznlerinde az nesneye denir şey'-i kalil ve yesir ma' nāsına. **(zāl)** Hurūf-ı hicādan harf-i nāsī' iñ ismidir. **(min-el-ġayb)** Terkibinde min cāre mā ba' dinde olan etetküm fi' line müte' allıktır. **(ġayb)** 'Ayb vezninde belürsüz ve nā-bedīd olan şey'e denir. **(etetküm)** Terkibinde etet lafzı gelmek ma' nāsına olan ettiyāndan fi' l-i māzi müfred-i mü'ennes-i ġā'ibedir fā'ili olan zamīr-i müstetir nebzeye rāci' dir cem' -i müzekker muḡāṭab zamīri fi' liñ mef' ulidir. **(binebāz)** Lafzında bā kelimesi ta' diye içündür. **(nibāz)** Kirām vezninde nebziñ cem' idir.

Hāşıl-ı ma' nā zāl kāfiyesinden olarak bu kıt' ada mezkûre olan luġāt-ı yesire sizlere ya' ni bu kıt' ayı okuyanlara cānib-i ġaybdan nebzi-i temr gibi neş' e ve inbisāt irāş ider demektir kıt' anıñ āhirini daḡı bu ma' nāyı mü' eyyedir.

493 *Tafşiye tenciye kırtarma imiş hem inķāz*
Hışn mānendi taḡaşşun yerine dindi melāz

(tafşiye) Terbiye vezninde bir nesneyi āhirden tab' id edip uzaķlaşdırma ma' nāsınadır ki aḡd-i hümāyı āhirden ḡalāş edip kırtarmaķ lāzım gelir. **(tenciye)** Vezn-i mezbūr üzere necāt verip kırtarmaķ ma' nāsına müte' addı olur ve necāt bulup kırtulmaķ ma' nāsına lāzım daḡı olur. **(inķāz)** Hemzeniñ kesriyle taḡlīş edip kırtarmaķ ma' nāsınadır tanķiz ve istinķāz gibi. **(hışn)** Hāniñ kesri şādīñ sūkūnuyla kal' a ve ḡişār ve şu' ūd ve hebūtı müte' essir olan şarb-ı cibāl gibi taḡaşşun olunup şakınacaķ ve şıġınacaķ yere denir. **(melāz)** Mekān vezninde bu daḡı ilticā edip şıġınacaķ maḡalle denir mültecā gibi.

494 *Çün sıġınmaķ dime ma' nāsı imiş 'avz u 'iyāz*
Mültecā-veş sıġınacaķ yerin adı da me' āz

('avz) 'Aynıñ fetḡi vāvıñ sūkūnuyla. **('iyāz)** Kitāb vezninde bir şey'e ilticā edip şıġınmaķ ma' nāsınadır ta' avvez ve isti' āde gibi. **(mültecā)** Müttekā vezninde şıġınmaķ ma' nāsına olan ilticāden ism-i mekān olmaķ üzere şıġınacaķ maḡalle denir mültecā ve ma' kal gibi. **(me' āz)** Melāz vezninde ve mürādifidir ki taḡaşşun olunup şıġınacaķ yere denir.

495 **(115)** *Her ne olur ise olsun uzaķ itmek işķāz*
Daḡı bir tā' ifeden ayrılan olmuşdur şaz

(**işkâz**) Hemzeniñ kesriyle insândan vesâ'ir hayvândan bir nesneyi bir maħallden ıard ve tab'îd edip koğmak ve uzak etmek ma'nâsınadır ki Fâriside dūrkerden denir. (**şâz**) Zâlin teşdidiyle ism-i fâldir bir tâ'ifeden ve cemâ'atden ayrılıb çıkan kimseye denir ve ıstılâh-ı 'ulūmda hükmi- 'amdan ve kâ'ide-i külliyyeden ħaric ve münferid olana denir.

496 *Dâ' imâ seyr-i seri' itmek imiş iclivvâz*
Sür'atiyle yürümekdir daħı ħazħaz aħzaz

(**iclivvâz**) Hemzeniñ ve lâmiñ kesreleri ve vâviñ teşdidiyle insân ve ħayvân tir-i refâtâr olarak gitmek ya'ni seyr ve ħarekesinde rûz-gâr gibi ġâyet sür'at etmek ma'nâsınadır. (**ħazħaz**) Ĥânîñ fethiyle. (**aħzaz**) Hemzeniñ kesriyle sür'atle yürümege denir.

497 *Aħvezi cümle işinde mütebaşır kimse*
Ġâlib olmaya di ihvaz u daħı istihvâz

(**aħvezi**) Eş'arî vezninde şol kimseye ıtlak olunur ki her umûrunda mütebaşırâne ħareket edip ne ġüne maşlahat olur ise an'a ġâlib olmağla bir vech kemâl-i 'uhdesinden gelip ta'bsız ve meşakqatsız temşit ve râbița verir ola. (**ihvaz**) Hemzeniñ kesriyle. (**istihvaz**) İstif'âl vezninde bir kimse bir kimseye yâħûd bir nesneye ġâlib ve müstevli olmak ma'nâsınadır.

498 *Şukbe vû sūk̄b delik naqb u şakb delmektir*
Geçme ma'nâsına nefaz oldu geçirmek infâz

(**şukbe**) Tūlħe vezninde. (**sūk̄b**) Tūmr vezninde bir ıarafdan öbür ıarafa nâfiz ve geçmiş olan delige denir Fâriside sūrâh denilir. (**naqb**) Nūnuñ fethi ve kâfiñ sūkūnuyla. (**şakb**) Vezn-i mezbūr üzere ism olarak delinik ma'nâsına da ıtlak olunurlar. (**nefaz**) Şeħâb vezninde bir nesne âħir nesneye işâbet edip ıoķundukdan sonra biri ıarafından öte tarafına geçmek ma'nâsınadır ku'ūd vezninde nuf'üz gibi. (**infâz**) Hemzeniñ kesriyle okı nişândan geçirmek maķûlesine denir ve bir kimse hükümüñi ve emrini nâs beyninde icrâ eylemege denir.

499 *'Azf uşanmak ki deġişdirme de tebdil ibdâl*
Uyluğâ faħz dinür cem'i gelürmüş efħâz

(**'âzf**) 'Ayn-ı mühmeleniñ fethi râ-yı mu'cemeniñ sūkūnuyla melâl ve uşanmak ma'nâsınadır vuķūf vezninde 'uzūf gibi. (**tebdil**) Tekmîl vezninde bir nesneyi şey'-i âħire deġişmek ma'nâsınadır. (**ibdâl**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi virüb âħir nesneyi bedel almakdır ki deġişdirme ta'bir olunur istibdâl gibi. (**faħz**)

Temr vezninde ve ketef vezninde uyluk ta'bir olunan 'uzva denir. (**efhāz**) Feḥziñ cem'idir.

500 *Fāsıkiyye dime meḥūmı imiş burma şarık*
Ḳavuḡuñ adı 'amāre şarığıñ da mişvāz

(**fāsıkiyye**) Sīniñ ve ḳāfiñ kesreleri ve yāniñ teşdīdiyle bōrküne şarık şarınmak denir ki şarığı nargile marpuçı resminde burub şarınmak olacaktır ki ekşer yā hevāsına mütāba'at eden şebān böyle burma şarık şarınırlar. ('**amāre**) 'Ayniñ fetḥiyle başa giyilen kisveye denir takye ve ḳalenseye ve fes gibi. (**mişvāz**) Mihrāb vezninde şarığa denir 'imāme gibi teşevvez şarık şarınmağa denir ta'mīm gibi.

501 *Paralanmağa tefettüt di taḳaşşum gibi kim*
İncizāz oldu kesilmek kesilen parça cüzāz

(**teveltüt**) Tefa'ül vezninde bir nesneniñ toḡranub ufanmaḳlığı ki paralanmak ve parçalanmak ta'bir olunur. (**taḳaşşum**) Tefettüt vezninde bir nesne kırılıb ayrılmak ma'nāsınadır. (**incizāz**) İnkıtā' vezninde ve mürādifidir ki kesilmek ma'nāsınadır neş-i maḥbū'da incizāz mevḳi'nde vāḳi' olan inticāz fehmi 'ācizāneme (116) göre nā-be-cādır. (**cüzāz**) Cīmiñ ḥarekāt-ı şūlāşiyile bir nesneden kesilüb kırılan parçalara ve kırıntılara denir kıḥ'a ve ḳurāza gibi.

502 *Ḥutılan kimse aḥīz ü hem esīre didiler*
İstiḥāz alma imiş öyle demek hem te'ḥāz

(**aḥīz**) Esīr vezninde fi'l-i be-ma'nā mef'uldür firār eden yāḥūd firār itmek şandında iken ḥutılan kimseye denir ve a'dādan seby ve istirkāḳ olunan ḥutsağa denir ki esīr denilir ve bu esīr daḥı me'sūr ma'nāsına ya'ni ḳayış maḳūlesi olan āsar ile muḥkem bağlanmış ḥutsaḳ ma'nāsına 'Arabīdir Türkīde şuyū'ı ḥasebiyle aḥīz lafzınıñ tercemesi ḳılınır. (**istiḥāz**) Hemzeniñ kesriyle aşlı hemzeteyn ile intihāz olan ittiḥāz ma'nāsınadır ki nesneyi almak ve edinmek olacaktır ve bu istiḥāz kelimesi ifti'āl bābından olmak üzere aşlı ittiḥāz olub tā-yı evvellisine ibdāl olunmaḡla i'lāl 'aliyyü'l-i'lāl olunmuş olur ba'zılar istif'āl bābından olub tāñiñ birisi maḥzūf olunmağa zāhib olunmuşlardır. (**te'ḥāz**) Tezkād vezninde bir nesneyi almaktır.

503 *Dānesi iri olan yağmura vābil dirler*
Azacık yağmura hem dindi reşāş ile rezāz

(**vābil**) Kātib vezninde iri dānelü şiddetle yağın saḡanaḳlı yağmura denir ve bell gibi. (**reşāş**) Şehāb vezninde azacıḳ yağın yağmura denir maḥar-ı ḳalīl ma'nāsına

ki serpinti ve çisenti ta'bir olunur ve muṭlakā şu maḳûlesiniñ serpin-disine denir. **(rezâz)** Reşâş vezninde za'if yağmura ve ḳatreleri ḥurde olan yağmura denir.

504 *Şaṭṭ suyu Dicle'dir olmuş Su kenârî şâti'*
Daḥî Zevrâ' gibi Bağdâd'a dinürmüş Bağdâz

(şaṭṭ) Tâniñ şeddesiyle baṭî vezninde şâti' gibi şu kenârına denir ve Bağdâd behişt-i âbâddan cereyân iden nehriñ ismidir ki ma'rûf olan nehr Dicle olacaḳdır. **(şâti')** Ḥâti' vezninde ḳıyı ve kenâr ma'nâsınadır ki şâti'ü'n-nehr ırmaḳ kenârı ve şâti'ü'l-cer deñiz kenârı demek olur. **(zevrâ')** Ḥamrâ' vezninde ḥulefâ-i 'Abbâsiyyeden Manşûr Devâniḳî'niñ binâ-gerdesi olup dârü'l-mülk-i 'Irâḳ olan Medînetü's-selâmîñ ismidir ki Bağdâd ismiyle şöhret-yâb olan şehrdir nitekim tuḡrâyı lâmiyyetü'l-mu'cem nâm-ı ḳasîdesinde işbu

Ḳayyimü'l iḳâmeti biz zevrâi süknâ
Bihâ ve lâ nâḳâti fihâ ve lâ cemeli

beytinde irâd eylemişdir. **(Bağdâd)** Dâlin-i mühmeleteyn ile ve Bağzâz dâlin-i mu'cemeteyn ile ve Bağzâd-ı evveliniñ 'icâmı sâniyyeniñ ihmâliyle **(ve Bağdâz)** evveliniñ ihmâli sâniyyenin 'icâmı ile ve Bağdân şehbân vezninde ve Bağdeyn Baḥreyn vezninde ve Maḡdân meydân vezninde yedi luḡatdır ki cümlesi mezbûr medînetü'l-islâmîñ ismleridir.

505 *Pek açık bellü yalana didiler feşfeşe kim*
Aşlı yok lâf u güzâfile yalancı melâz

(feşfeşe) Zelzele vezninde taşdîḳ olunmaḳ ihtşâmî olmayan açık yalanî ifrâtlâ söylemek ma'nâsınadır. **(melâz)** Şeddâd vezninde va'di-i mevâ'id 'urḳûb ve iddi'â itdiği mevdet ve muḥabbetden şıdḳ ve şebât-ı meslûb olan lâf-zen yalancı kimseye denir. **(güzâf)** Fârisîdir ma'rebi cîmiñ ḥarekât-ı şülâşîyle cüzâfdır ki bey' ve şirâ'da veznsiz vekîlsiz taḥmîn ve oranlama cihetiyle alub şatmaḳ ma'nâsınadır bol boldan ṭulûm ataraḳ söylenen yalana ıtlâḳı bu mülâbese iledir.

506 *Baña yardımcı Ḥaḳ ancak ki odur ḥayr-ı penâh*
İnnema'llâhu naşîrî huve lî ḥayru mu'âz

Mısrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. **(innemâ)** Ancak ma'nâsına turuḳ-ı ḳaşrdan oldığı elif ḳâfiyesinde ḳıṭ'a-yı âḫirinde geçdi ismü'l-celâle mübtedâ'. **(naşîrî)** Yâ-i mütekellime izâfetle baña yardımcısıdır ma'nâsına ḥaber olarak ḳaşru's-şîfat 'aliyyü'l-mevşûf ḳabîlindedir. **(huve)** Zâmir-i gâ'ibdir Allâh Ta'âlâ'ya râci' olmaḳ üzere mübtedâ'dır. **(117) (lî)** Lâm-ı ihtîşâş ile yâ-i mütekellimdir mürekkeb olarak benim için ma'nâsına mâba'dindeki ḥayra müte'alliḳdir. **(ḥayr)** Ziyâde mergûb ve

menfa'atlı ma'nāsına mübtedā'nın haberidir. **(mu'āz)** Mültecā ve melāz ma'nāsına hayrın muzāf-ı ileyhi ve cümleler istināfiyyedir.

507 *Şükr kim Haḫḫ'a şükreden de leziz oldı sözüüm*
Oḫuyan ḫand-i mükerrer-veş ider istilzāz

(şükr) Şinın zammıyla mün'im-i in'am ve ihsān etdiği ni'meti bilüb nāsa neşr ve izhār etmekden 'ibāretidir. **(şükr)** Şinın fethiyle ma'rūfdur. **(leziz)** 'Aziz vezninde ḫūm-ı tis'a-i meşhūreden lezzet ile mevşūf olan nesnedir ki taḫlu ta'bir olunur. **(ḫand)** Şeker diye dāl ḫāfiyesinde geçdi. **(mükerrer)** Mu'azzam vezninde tekrār olan şey'e denir ḫand-i mükerrer denilen şeker ḫamışın 'uşāreşinden muncemid olan şire bi'd-defe'āt taḫḫ ve kemāliyle işlāḫ olunmaḫla ḫill u ḫişşdan 'ārī a'lā ve ḫāliş şekerden 'ibāretidir. **(veş)** Lafzı edāt-ı teşbihdir kemā merre ḫayri merre. **(istilzāz)** Bir nesneyi leziz bulmaḫ ve lezzetlü 'add etmek ma'nāsınadır maḫşūl beyt luḫāt-i 'Arabıyyede bu ḫüne nazm-ı selis ve edā-yı rengin ve nefis ile beyāna iḫtidār ni'metini tafāzzul ve ihsān eden mün'im-i ḫāḫīḫi hazretlerine şükr ve şenā olsun ki maḫz-ı ināyeti sebebiyle bu ḫıḫ'ada belki bütün Nuḫbe'de kelāmım şekerden elezz ve aḫlā oldı zīrā şükrün lezzeti cismānī ve nazm-ı renginiñ lezzeti rüḫānīdir ve lezzet-i rüḫāniniñ lezzet-i cismāniyyeye meziyyet ve tefevvuḫı ittifaḫ-gerde-i uḫalādır pes bu kitābı oḫuyan ḫand-ı mükerrer tenāvül etmiş gibi telezzüz eder.

FE KUN Bİ RAY MUḫİ'EN MUḫĀHIYEN Lİ'N-NÜR

(fe kun) Lafzında fā fā-i faşihā olmaḫ zāhirdir. **(kun)** Kan yekun māddesinden emr-i muḫātabdır sen ol ma'nāsına İzā 'arapte me fil ḫıḫati'z-zaliyyeti fe kun bi iḫāḫati ma fil ḫıḫati'z-zaiyyeti'l-mudietti müşākilen li'n-nūri. **(bi rāy)** Lafzında bā-i mülābese kūn fi'line müte'alliḫtır. **(rāy)** Dār vezninde 'itiḫād ve rabt ḫalb ma'nāsına maḫmūzu'l-ıyn olan ra'y muḫaffefidir hemzeyi elife ibdāl ile taḫffiden 'arz-ı 'āşirü'l-ḫurūf olan ḫarf rāye telmihdir. **(mudi'en)** Tenevver ma'nāsına olan izā'etten ism-i fā'ildir maşdarı mübāḫāt vezninde muḫāḫatdır. **(nūr)** Dördüncü ḫıḫ'amiñ 'ünvānı şerḫinde geçdi. **(muḫi'en)** Lafzı cer ile rāy lafzınıñ şıfatıdır. **(muḫāhiyen)** Kānnın haberidir li'n-nūr lafzında lām-ı cāre muḫāhiyen lafzına müte'alliḫdır.

ḫāşıl ma'nā ḫıḫ'a-yı sābıḫalara 'ilm ve itlā' zulme cehli izāle itdik ise rā'y mudi'en ve fikr-i şāḫıḫ ile ḫıḫ'a-yı rā'iyyeyi idrāk ve iḫāta edip ḫalbiñi nūr-ı 'ilm ile tenvīr ve nūr-kāmla müşābeḫet ve mücāneseti kemā yenbeḫi kesb ve taḫşil ile demekdir.

508 *ḫudā-yı mü'nime çok şükr iden kimesne şekür*
Ziyāde münkir-i luḫfu ni'am olan da kefūr

(**şekür**) Şabūr vezninde evzân-ı mübâlağadandır mün'imiñ en'âmını Hâk ma'rifetle bilüb lisânla mün'ime çok şenâ-i cemîl edip ve ol ni'meti mün'imiñ rızâsı olmayan maḥallere şarf ve isti'mâlden kemâl mertebe mücânebet eden kimseye denir. (**kefûr**) Şekûr vezninde ve muḳâbilidir ki mün'imiñ luḫf ve iḫsânını mübâlağa ile setr ve inkâr eden kimseye denir ziyâde küfrân ni'met iden ḫabîş olacaḫdır ve kefûr lafzı vaḫdâniyyeti yâḫûd şer'îyyeti ziyâde caḫd ve inkâr eden ḳafire denir.

509 *Mevâni' i yoġiken hem bilâ kusûr u fütûr
Tenâkuḫ istemeyen zat-ı pâke dindi ḫaşûr*

(**ḫaşûr**) Şabūr vezninde şol kimseye denir ki nisvânla mücâma'te ḳudret nâmesi var iken aşlâ cemâ'ate meyl ve te'hle raġbet eylemeye ḫazret-i Yaḫyâ şalavatu'l-lâh ve's-selâma 'aliyy-i nebîyâ ve 'aleyh gibi ve ḳalbi ṭâr ve ġam-ġin ve ġuşşalu kimseye denir.

510 (118) *Keşîrû'l-âfe olan nesneye denir naḫḫûr
Daḫı ḫarâm ki memnû' imiş adı maḫzûr*

(**maḫḫûr**) Dâd-ı mu'ceme ile âfeti ve mażarratı çok olan şey'e denir. (**maḫzûr**) Zâ-i mu'ceme ile memnû' ma'nâsındır bu münâsebetle şer' de memnû' olan münhenât ve muḫremâta itlâḳ olunur ki şer'en murahḫaş olan mübâḫ muḳâbilidir.

511 *Me'âl-i dîgere mebnî Ḥudâ'ya itlâḳı
Zamân u 'âdete de dehr dindi cem' i duḫûr*

(**dehr**) Nehr vezninde muṭlaḳâ zamân ma'nâsındır 'aliyy-i ḳavl zamân-ı ṭavîle denir 'indü'l-ba'z mecmû'-ı müddet-i dünyâya denir (**ve dehr**) dâ'b ve 'âdet ma'nâsına müsta'meldir ki 'âdet ḫayâtda bâkî olur (**ve dehr**) âferinende-i zemîn ve zamân olan cenâb-ı vâcibü'l-vecûd ḫazretlerine itlâḳ olunur işbu لا تسبو افان الو الدهم هر لا تسبو افان الله و في الدهر هوبان الله تسبو الدهر و اته لا ḫadîs-i şerîfnde oldıġı gibi lâkin Allâh Ta'âlâ ḫazretlerine itlâḳı ba'zılar 'indinde dehr esmâ-i ḫüsnâdan olmaġla mebnîdir ve ba'zılar 'indinde dehr zamândan 'ibâretdir lakin ekşer nâs bu 'âlemde cereyân eden ḫavâdis-i yevmiyyeyi dehr ve zamâna nisbet itmekle zamândan şikâyet ve dehre nâhem-vâr kelimât ile sebb etdikleri bi'l-âḫire ḫavâdişîñ ḫalıḳ ve fâ'iline râci' olmaġla sebb dehrden nehy olundu pes zu'm-ı nâsa göre dehr fâ'ilü'l-ḫavâdiş olmaġla ḫadîs-i şerîfîñ te'vîli me'âli şöyle olur ki Lâ tesübbü fâ'ile'l-ḫavâdis fe innelâhe hüve fâ'ilü'l-ḫavâdişî yâḫûd Fe inne fâ'ile'l-ḫavâdişî muşarri fühâ hüve'l-lâhü Ta'âlâ. (**duḫûr**) Ḳu'ûd vezninde dehrîñ cem'idir.

512 *Kitâb-ı Ḥazret-i Davûd'a soñra ḫâş oldı
Mecelle gibi kitâb adı idi gerçi Zebûr*

(**mecelle**) Maḥalle vezninde şol şaḥîfeye denir ki anda nuşş ve pende dâ'ir veşâyâ ve hükm yazılmış ola mecelle Lükḡmân gibi her kitâba ve mektûba ıtlâḡ olunur. (**zebûr**) Fu'ûl-i be-ma' nâ mef'ûl olarak mezbûr ve mektûb ma' nâsına her kitâba ıtlâḡ olunur ḡâşşatü'l-kütüb-i erba' a semâviyye cümlesinden Ḥâzret-i Davûd 'aleyhi's-selâma nâzil olan kitâb-ı celilîñ ismidir.

513 *Selef anı ḡalefe naḡl iden ḡadîş daḡı*
Kılıc ki cevher ile zeyn ola o da me'sûr

(**me'sûr**) Menkûl vezninde selefiñ ya'ni zamânen müteḡaddim olan zevâtüñ ḡulefa ki mütenâḡir olub zabḡ ve rivâyetde anların ḡa'im maḡâmı olan kimselere naḡl ve rivâyet etdikleri iḡbâr ve eḡâdîşden 'ibaretdir ed' iyye-i me'sûre gibi ve me'sûr şol kılıca denir ki yüzinde cevher-i vesâ'ir ḡüne-i maḡbûl ve mu'teberliğine dâ'ir eşer ve nişân ola.

514 *Ketûm şaḡlayana dindi gizlü esrârı*
O ḡüne sırrı da fâş eyleyen kimse bezûr

(**ketûm**) Şabûr vezninde kendiniñ ve âḡiriñ gizlü sırrını ziyâde ketm ve iḡfâ edip pek şaḡlayan kimseye denir. (**bezûr**) Ketûm vezninde ve muḡâbilidir ki sırr ve râzı ketm ve iḡfâ edemeyip iḡşâ etmege mecbûr olan kimseye denir.

515 *Kemâl ü faẓlile mâhir olan imiş nihrîr*
Tuyub da muḡḡali' olmaḡa dindi 'aşr u 'uşûr

(**nihrîr**) Nûnuñ kesriyle 'ulûm ve ma'rifte ḡâzıḡ ve mâhir ve ḡaḡâyıḡ ve deḡâyıḡa âḡâḡ ve vâḡıf olan kimseye ıtlâḡ olunur ḡüyâ ki ecnâs-ı 'ulûmı ḡabza-i taşarrufına alıp naḡr ü zebḡ eylemişdir. ('aşr) 'Aynîñ fetḡi ve şâ-i müşelleşeniñ sükûnuyla. ('uşûr) Ḳu'ûd vezninde bir nesneniñ cüst ve cûsunda ve tâlebinde degil iken nâ-gehâni âḡâḡ ve muḡḡali' olmaḡdan 'ibaretdir ve 'aşr insâniñ ve ḡayvânîñ ayaḡı sürçüp ḡapanmaḡ ma' nâsınadır a' şâr gibi.

516 *Zülâl tatlı şü selsel daḡı anîñ gibidir*
O şey' ki pâk olunur ḡayrı şey' anınla ḡahûr

(119) (**zülâl**) Ḡurâb vezninde ve zelil dalil vezninde ve zelül şabûr vezninde şâfi ve ḡafif ve boḡazdan geḡmesi suhûletli şoḡuḡ ve tatlı şuya denir cîm ḡâfiyesinde geḡen 'azb ve furât gibi. (**selsel**) Ca'fer vezninde ve salsâl ḡalḡâl vezninde içimi tatlı laḡîf ve mülâyim şuya denir. (**ḡahûr**) Şabûr vezninde zâtında pâk ve ḡâhir olup sâ'ir taḡḡîr-i muḡḡâc olan nesnelere daḡı pâk eder olan şey'e denir ḡâhir ve ḡahûr demek olur.

517 *Ḥubūr gerçi sürūruñ mürādifi ammā*
O kimse kim ola mesrūr u şād-mān yaḥbūr

(**ḥubūr**) Sürūr vezninde mürādifidir ki insāna ‘arız olan feraḥ ve inbisātdan ‘ibāretdir lisānımızda sevinc ve sevinmek ta‘bīr olunur Fārisīde şādī ve şād-mānī denir. (**yaḥbūr**) Ma‘fūr vezninde maḥbūr ve sürūr ma‘nāsınadır ki feraḥ-nāk ve meserretlū olan kimseye denir ve yaḥbūr tūy kuşuna denir ḥabāri gibi.

518 *Şabā ol yel ki eser şems maṭla‘ından hem*
Aña muḳābil esen rīḥ-i müflis oldu dubūr

(**şabā**) ‘Aşā vezninde istivā-i leyl ve nehār hengāmındaki neyr-i a‘zam olan āfitāb-i ‘ālem-tāb ḥaml ve mizān burclarına ḥulūl etdiği zamandır evvel vaḳtinde şemsiñ ṭulū‘ etdiği taraftan esen rüzgāra denir. (**dubūr**) Şabūr vezninde bād-ı şabāya muḳābil ya‘ni cānib-i maḡribden esen baṭı yeline denir ki ḳarayel ile lodos miyānından eser ve bu rīḥ-i dubūra müflis ıtlāk olunduğıçündür ziyāde teng-dest ve zügürd olan limseye müflis min dubūr dedikleri bu cihetdendir.

519 *Semūm gündüz esen bād-ı germ kim ma‘lūm*
Anñ gice eseni öyle zehr-nāk ḥarūr

(**semūm**) Ḳabūl vezninde ekşeriyā gündüzlerde esen ısıcaḳ rüzgāra denir ki sām yeli ta‘bīr olunan semmiyyetlū yel olacaḳdır. (**bād**) Fārisīdir ‘anāşır-ı erba‘dan ‘unsūr-ı hevāya ıtlāk olunur. (**germ**) Kāf-ı Fārisiyyeniñ fetḫiyle ḥār olan şey’e denir. (**ḥarūr**) Semūm vezninde gice esen rīḥ-i ḥāreye ıtlāk olunur ve ‘ind-ül-ba‘z gündüz esen ısıcaḳ yele daḫı denir. (**zehr-nāk**) Zehrlū demektir.

520 *Müvelled ise de meşhūr-ı ‘ālem olmuşdur*
Yedi sıcaḳ güne dinmiş temmūzda bāḥūr

(**bāḥūr**) Bāsūr vezninde ve bāḥūrā‘ ‘āşūrā‘ vezninde şehūr-ı rümiyyeden mäh-ı temmūzuñ on toḳuzundan yigirmi altısına varınca olan yedi güne denir ki ekşer bu günlerde şiddet-i ḥarāret-i hevā vāḳi‘ olur ve bu yedi güne eyyām-ı bāḥūr ıtlāḳı beyn-ün-nās meşhūrdur ve şāḫib-ı ḳāmūsūñ el-bāḥūr ve el-bāḥūrā‘ şiddetü’l-cerfi temmūz ta‘bīri ‘Arabīü’l-aşl olmasını ihām iderse de ekşer ehl-i luḡat-ı ‘Arabīü’l-aşl olmayub müvelled olmasına zāhiblerdir ve cā-i mühmele bedeli ḥā-i mu‘ceme ile bāḥūr daḫı zebān-zeddir bu taḳdırce güneşli ya‘ni ḥarāreti te‘şirli gün ma‘nāsına Fārisīdir.

521 *Yalan söylemek ifk ü efike olmuştur*
Yalancı kâzib imiş kizb-veş yalan dağı zür

(**ifk**) Hemzeniñ kesri ve fethiyle ve ufûk ku'ûd vezninde maşdarlardır yalan söylemek ma'nāsına Fārisīde dürûğ-goften denir. (**efike**) Sefīne vezninde ismdir yalan denir bu tağdırce nāzım-ı taḥrīr

Yalan söylemek ifk ü ufûk olmuştur

demeli idi yāḥūd

Yalan söylemek ifk ve efike di yalana

demeli idi. (**kâzib**) Yalan söyleyici kimseye denir kezzāb vezninde effāk ve emīr vezninde efik ve şabūr vezninde efûk gibi Fārisīde dürûğ-ğüy denir. (**kizb**) Fısq vezninde ve ketf vezninde şıdķ muḳābilidir ki ḥaberiñ maẓmūnı vāḳı'a muṭābıḳ olmamadan 'ibāretdir Fārisīde dürûğ ve lisānımızda yalan denir meyyin ve hırş mürādiferidir feşfeşe kizbden aḥaşşdır kemā mer. (**zür**) Zāniñ zammıyla yalan (120) söze denir ve işrāk-ı bi-llāh ma'nāsına isti'māl olunur ki kizb ve iftirāniñ ziyāde 'azmini ve efike ve bühtāniñ gāyet esna'idir.

522 *Nemīme kizb ile ifşā-yı ḳavl fāsiddir*
Nubāḥ ürümesi kelbiñ ḳudurması da 'aḳūr

(**nemīme**) Sefīne vezninde iki kimse yāḥūd iki cemā'at beyninde ilḳā-i fesād edip birbirine düşürmek için naḳl olunan kelām-ı fitne-engīze denir ki ḳoğıcılık ta'bir olunur bu şıfat-ı ḥabīse ile mevşūf olan ḳoğıcıya şeddād vezninde nemmām ve cehül vezninde nemūm denir. (**nubāḥ**) Ğurāb ve kitāb veznlerinde kelbiñ ürümesine denir. ('**aḳūr**) Cehül vezninde her gördüğünü ṭalayub ışıırır olan yırtıcı canāvara denir kelb-i 'aḳūr ve nimir-i 'aḳūr gibi ki ḳudurmuş denir.

523 *Melūm odur ki anı ḥalk eylese ta'yīb*
Kelāl ile nazarı munḳatı' olan maḥsūr

(**melūm**) Meḳūl vezninde lev̄m ve ta'yīb olunub ḳınanmış olan ādeme ve lev̄m ve ta'yīre müstehāḳolan kimseye denir. (**maḥsūr**) Uzun uzadı bir nesneye bakmaḳ sebebiyle feri gidip ṭonuḳlanmış olan göze denir ḥasīr gibi.

524 *Şedīd ölüm dime mefhūmı mevtu aḥmer imiş*
Dinildi zül ile ḥor olmağa cihānda duḥūr

(**mevtu ahmer**) Lafzınıñ ma' nâ-yı terkîbesi kızıl ölüm demektir ki maqtûlîñ beşeresi kırmızı kan ile âlûde olmak münâsebetiyle kaṭl murâd olur muṭlaḳâ sekerâtı şiddetlü ve ğamrâtı şu' übetlü olan ölüme ıtlâḳ olunur. (**duḡūr**) Hâ-i mu' ceme ile zuhūr vezninde ve cebel vezninde deher zelîl ve ḡor ve ḡaḡîr ve mübtezal olmak ma' nâsınadır.

525 *Bevâr oldı helâk u kesâda dînmiş hem
Olana fâsîd ü hâlik daḡı dînilmiş bûr*

(**bevâr**) Helâk vezninde ve mürâdifidir ki ḡayat ile muttaşîf olan şey' iñ helâk olunması yâḡûd bir nesneniñ maḡv ve telef yâḡûd maḡşûd olan menfa' ati zâ' il ve zâyi' olmaḡla fâsîd olmasına denir bir metâ' a raḡbet olunmaḡla revâc olunmayub kesâd olmasına denir. (**bûr**) Bânîñ zammıyla şol kimseye denir ki niyet ve ' aḡîdesi fâsîd olmaḡla ma' ni hâlik olub anda dñnyâ ve âḡirete müte' allıḡ ḡayr ve felâḡ eḡeri olmaya ve bunda müferid ve teḡniyye ve cem' ve müzekker ve mü' enneḡ müsâvîdir.

526 *Kızamıḡıñ adı ḡaḡba çiçek daḡı cuderî
Çiçek çıḡarmış olan kimseye dînür mecdûr*

(**ḡaḡba**) Temre ve şemre vezninde beden-i insânda zuhūr iden bir nev' ufaḡ sivilcelerdir ki kızamıḡ denir. (**cuderî**) Cîmiñ zammı ve fetḡi ve iki şûretde daḡı dâliñ fetḡiyle çiçek ta' bîr olunan ḡabarcıḡa denir ki ekḡeriyâ çocuklarda çıkar. (**mejdûr**) Çiçek çıḡarmış olan çocuḡa denir ve çocuḡuñ âḡarı dörtni yüzende zâḡir olana denir.

527 *Me'âl-i ḡâfire evvelü' l-emr de dimekdir
Sivilce çıḡmış olan aḡız oldı hem maḡfûr*

(**ḡâfire**) Bir nesneniñ evveline ıtlâḳ olunur evvelü' l-emr ve ḡâliḡ-i evveli ma' nâsına meşelâ bir kimse faḡîr iken ḡanî olub soñra yine faḡîr olduḡda yâḡûd ḡanî iken faḡîr olub soñra yine ḡanî olduḡda rec' eli ḡâferete derler yine ḡâlet-i evveliye rücû' etdi demektir. (**maḡfûr**) Dişleriñ dibinde ḡurde ḡurde sivilceler çıḡmaḡla yâḡûd dişler çürüyüp fâsîd olup ufanıp dökûlmekle yerleri çuḡur çuḡur ḡalmış olan aḡza ıtlâḳ olunur.

528 *Egerçi ma' ni bir ferd ü tev ü mer olmuş
Di ferd-i vâḡide hem nefse ḡana de tāmûr*

(**ferd**) Fârid ve ferîd misllü münferid ma' nâsınadır ki yalnız bir dâne olan şey'e denir ve zevc muḡâbili olarak tek ma' nâsına ıtlâḳ olunur kem âmer fi ḡâfiyetü' l-cim. (**tev**) Tâniñ fetḡi vâviñ teḡdidiyle ferd ve yektâ ma' nâsınadır. (**mer**) Mîmiñ fetḡi ve râniñ teḡdidiyle tev vezninde merre gibi bir kere ma' nâsına ıtlâḳ

olunur. **(121) (tāmūr)** Bāsūr vezninde ve hemze ile tāmūr tefe‘ül vezninde ferd-i vāhid ma‘nāsınadır ki bir kimse demektir ve nefis-i nāṭıķaya denir emāre-i bā‘ iş emr olduđıçün ve muṭlaķā ķana denir dem ma‘nāsına ve ķalbe ıṭlāķ olunur ve süveydā-i ķalbe denir ki yüregiñ ķanı olacaķdır ve bādeye ve vezine ve şuya ve şu ķabına denir.

529 *Yüzün açıcı olan ‘avrete dinür sāfir
Dađı misāfir idici kimse mişl-i sefūr*

(sāfir) Şā‘ir vezninde keşfü’l-vech ma‘nāsına olan sefer lafzından şıfat-ı muhtaşşa olarak dā‘imā yüzini keşf ider olan ‘avrete denir dağı müsāferet idici kimseye ya‘ni bir mekāndan āhire seyr ve irtiḥāl eden kimseye denir ve kātib ma‘nāsına gelir. **(sefūr)** Şabūr vezninde misāfir ve müseffir gibi bir yerden āhire giden kimseye denir.

530 *Ķarañu gice dağı leylü müdlehim olmuş
Deci gibi Ķarañuluķ da zulmet ü deycūr*

(leylü müdlehim) Terķib-i tevşifesinde leyl gice ma‘nāsınadır müdlehim müķşe‘ir vezninde mübālağa ifāde eder ğāyet siyāh ve ziyāde mużallım olan şey‘e ve giceye vaşf olur ve med ḥarc vezninde müdlehim dađı siyāh nesneye ve Ķarañuluķ giceye denir. **(decı)** Dālñ zammı ve elifñiñ Ķaşrıyla zulmet ve Ķarañuluķ ma‘nāsına olan duciyyeniñ cem‘idir ğurfe vezninde ve deci ğani vezninde mużallım ve Ķarañu giceye denir dāciyye gibi ve deyācı dālñ fetḫiyle giceleriñ ziyāde zulmetlerine denir. **(zulmet)** Zā-i mu‘cemeniñ zammıyla siyāhlıĝa ve Ķarañuluĝa denir şahrā vezninde zalmā ve seḫāb vezninde zelām gibi ki nūr muķābilidir. **(deycūr)** Ṭayfūr vezninde Ķarañuluĝa denir ve ṭobraĝa ve Ķaramtıķ boz nesneye denir.

531 *Cihānda adı şanı olmayan kimesne dağı
Hemīşe uyķuya me‘lūf olana dindi deşūr*

(deşūr) Şabūr vezninde beynü’n-nās adı şanı ya‘ni şöhret ve şanı olmamaĝla derece-i i‘tibārdan sākıṭ olan kimseye denir ḥāmıl ve ḥumūl gibi şumūl vezninde ve dā‘ima nevmler me‘lūf uyķuya mülāzım-ı tenbel ve üşengen kimseye denir

532 *Ķureyş mecma‘niñ adı dārü’n-nedve idi
Dinildi meclis-i fişķ u şeķāvete ḥābūr*

(dārü’n-nedve) Menzil ma‘nāsına olan dār ile şūrī için ‘aķd-ı meclis iden camā‘at ma‘nāsına olan nedve lafzından mürekkeb olarak Mekke-i Mükerrreme‘de ecdād-ı resūlallāh şalli Allāh Ta‘ālā ‘aleyhüs’s-selemden derece-i ḥāmisede vāķi‘ olan Ķaşı bin Kilāb binā eylediĝi ḥānedir ki dā‘imā Ķureyş anda müctema‘ olup

müsāvere ederler idi hatta şem‘-i ‘ālem-efrūz risāleti atfen dā‘iyye bātılasıyla şanādīd-i Kureyşden çend ‘aḡed müşrik-i nā-pāk ve Ebū Merre-i Necdī şüretine mütemeşşil İblīs-i pūr-telbīs bu dārü‘n-nedvede ‘aḡd-i ḡalka cem‘iyyet-i peydā ve ārā-i fāsıdeleri bi‘l-küllīye mużmaḡill ve hebā oldıḡı kütüb-i seyrde mebsūḡdur. **(ḡābūr)** Fısqā ve işkıyā meclisine ve bezm-i ‘işrete denir.

533 *Şaçılmış incü gibi oldu nazm-ı dil-cüyum
Fe kāne nazmu laḡıfı ke lü‘lü‘in menşūr*

Mısrā‘-ı evvel şānīniñ tefsīridir. **(fe kāne)** kafzında fā fā-i faşīḡe yāḡūd istināfiyyedir kāne fi‘l-i nāḡışdır oldı ma‘nāsına. **(nazm)** Kelām-ı manzūm ma‘nāsına. **(laḡıf)** Leḡāfetlü ve diḡḡatlü dil-cüy ve maḡbūl ma‘nāsına kāf-ı teşbiye içündür. **(lü‘lü‘)** Lāmlarıñ zammeleri ve hemzeleriñ sūkūnlarıyla mücevherāt aḡşāmından incüye denir dürr gibi. **(menşūr)** Manzūm vezninde ve muḡābilidir ki tefriḡ olunub saçılmış nerneye denir ve manzūm ma‘nāsına olan nazm ile menşūrı cem‘de muḡasenāt-ı bed‘iyyeden şan‘at-ı tıbāk zāhirdir.

ḡāşıl-ı ma‘ni benim bu nazm-ı laḡıf dil-pesendim leḡā‘if-i nazma ve daḡāyık-ı şı‘re vāḡıf ve āşinā olanlara lü‘lü‘-i menşūr gibi neşāt ve inbisāt baḡş eder demekdir.

534 **(122)** *Mefā‘ilün fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün
Bu şı‘rimiñ bilür elbette ḡadrin ehl-i şu‘ūr*

bu kıḡ‘a baḡr-i mücteş maḡbūndandır. **(şı‘r)** Kelām-ı mevzūndur. **(şu‘ūr)** ‘ilm ve idrāk ma‘nāsınadır me‘āli ma‘lūmdur.

535 *Murādım oldı çü ḡidmet ḡadīş ü tefsīre
Ümīdim ol ki ḡudā ide sa‘yimi meşkūr*

(ḡadīs) Mazḡar ḡuşışen cevāmiü‘t-tekellüm şallu‘l-lāḡ Ta‘ālā ‘aleyhi vesellem ḡazretleriñ lisān-ı gevher-feşānlarından ādır olan aḡvāl-i şerīfe ve aḡbār-ı laḡıfeye ıḡlāk olunur. **(tefsīr)** Luḡatde muḡlākā keşf ve ezḡār ma‘nāsınadır işḡılāḡ-ı şer‘de āyāt-ı Kur‘āniyyeniñ ma‘ānī-i kerīmesin ve ḡışaş ve aḡkāmıñ ve esbāb-ı nüzülūñ keşf ve izāḡa dā‘ir olan ‘ilme denir çünki nazm-ı celīl bāḡirü‘l-i‘ cāz eşrefü‘l-lisāna olan luḡat-ı ‘Arabıyye ile ḡil‘at-ı tırāz ve eḡādīs-i ḡayrū‘l-berıyye ‘ali ḡā‘ilḡa ekmelü‘n-naḡıyye daḡı ol lehce-i mergūbe ile cilve ger ibrāz olmaḡla luḡat-ı fasīḡa-i ‘Arab-ı ‘urbābı cem‘ ve tedvīn ile ifāde ve beyān-i ‘ilm-i tefsīre ve ‘ilm-i ḡadīşe ḡidme-i celīle oldıḡı ‘ayān ve ‘ilmiñ mevḡūf-ı ‘ileyḡı ve mübādīsı zülk-i ‘ilmden ma‘dūd idüḡi bī-kemāndır. **(sa‘y)** Ra‘y vezninde bir nesneyi vecūda

getirmek için şarf-ı maḳdūr edip çalışmak ma' nāsınadır. **(meşkūr)** Şükr olunmuş ma' nāsınadır ve Hāḳ Ta'ālā cānibinden şükr-i 'ibāde maḡfired ve raḡmetle mecāzātdır.

MÜNBI'UN MIN BA'ḌI MEŞHŪRİ'L-KUNĀ ZŪ'L-MUḤTAŞAR

(münbi') Muḡbir vezninde ve mūrādifidir ki ḡaber verici ve ifāde ve beyān idici demektir. **(min)** İbtidā'iyedir. **(bā'dı)** Kūl muḳābilidir. **(meşhūr)** Beyne'l-nās ma' rūf ve ma' lūm olan şey'e denir. **(kunā)** Kāfiñ zammıyla menā vezninde eb ve ūmm ile maşdar olan ism ma' nāsına olan künyeniñ cem' idir. **(zā)** İsm-i işāretidir hizā gibi. **(muḡtaşar)** İsm-i mef' ūl beniyyesiyle uzun uzadı olmayub icāz ve ihtişār olunan kelāma denir ve ism-i işāretiñ meşār-ı ileyhi olmaḳ üzere nazm ile mü'evvel olan kıṭ'adan 'ibaretdir münbi'-i maḳdem ḡaber-i zā'l-muḡtaşar mūḡir-i mūbtedā' min cāre münbi' lafzına mūte'allıḡdır.

Hāşıl-ı ma' ni şü muḡtaşar nazm ya' ni şü kıṭ' a-yı vecīze beyne'l-nās meşhūr ve ma' rūf olan künyeleriñ ba' zısınıñ beyān ve ifādeye dā'irdir demektir.

*536 Hāzret-i Ādem safıyyu'l-lāha dınmiş bū'l-beşer
Hem ebū'l-cinn ū ebū murra o iblis-i eşer*

(bū'l-beşer) Ebū'l-beşer demektir. Vezn için ve taḡfif için hemzesi ḡızf olunur ve bu terkīb izāfi peder ya' ni baba ma' nāsına olan eb ile insān mūrādifi olan beşerden mūrekkeb olarak efrād āferide-i beşerden ba' zınıñ bilā-vāşıta ve ba' zınıñ vāşıta-i vāḡide yāḡūd vesā'it-i keşine ile pederleri olan ḡazret-i Ādem şalla'l-lāhü 'aleyh ve 'ali nebıyā şalavātu'l-lāh ḡazretleriniñ künye-i şerīfeleridir ve bu künyelerde olan eb lafzı ekşeriyā şāḡib ve mūlāzım ma' nāsına isti' māl olunur. Bu kıṭ'ada ebū'l-cinn ve ebū murra ve ebū'l-eşbālden ḡayrı gelecek künyeler gibi. **(ebū'l-cinn)** Nāzım-ı niḡririñ beyānına ḡöre ebū'ş-şeyātın olan iblis-i la' iniñ künye-i ḡabīşesidir lakin kūtūb-i tefāsirden zāḡir olan ḡilḡat-i Ādem 'aleyhi's-selāmdan aḡdem rūy-ı zemīnde sākın olan ṭā'ifeniñ pederleri olub nār-ı semūmdan maḡlūk olan cān-ı nām-ı rūḡāninin künyesi ebū'l-cinn ve iblis-i la' iniñ künyesi ebū'ş-şeyātın olmaḡdır. **(ebū murra)** Mimiñ zammı ve rāniñ teşdīdiyle bu daḡı iblis-i ḡabīşiñ künyesidir. ḡalāt-ı fecre Ḳureyş Dārü'n-nedve'de 'aḡd-i ḡalḡa-i cem' iyyed etdiklerinde ikād-ı nā'ire fitne için la' in-i mezbūr dāḡil-i meclis sūri olduḡda sūrūyle mūtemeşşel olduḡı Şeyḡ Necdī'niñ künyesi ebū murra olduḡı cihetden bu künye ile meknī oldu. **(iblis)** Ḳat'-i ūmīd (123) ma' nāsına olan eblāsdan me'ḡūz olmaḡ üzere şeyṭāniñ ismi olduḡı sīn ḡāfiyesinde gelir. **(eşer)** Ziyāde şerlū demektir.

537 *Künyesi şuyūñ ebū ḥayvān imiş hem bū'l-ġiyās*
Bal ebū manşūrdur kim bū'ş-şifā olmuş şeker

(**ebū ḥayvān**) Şeddād vezninde bā' iş-i ḥayāt ve malzeme-i ḥayvān olan şuya künye olmuşdur. (**ebū'l-ġiyās**) Kitāb vezninde 'açeş ve teşnelikden bī-tāb olanlarıñ imdādına yetişici olan şuyūñ künyesidir. (**ebū manşūr**) 'Adv mizāc olan emr-i aza ġalebe ile manşūr olan kimselere mülāzım olan 'asl-ı manşūşü'ş-şifādır. (**ebū'ş-şifā**) Müdāvāt-ı marazı için tertīb olunan ma'ācīn ve ma'ālcātıñ malzemesinden olan şekerdir.

538 *Bū'l-ḥaşīb atdır şarāba bū'l-muhennā dındı hem*
Bū na'īm itmek ebū beşr oldı naql-i ḥūd-ter

(**ebū'l-ḥaşīb**) Ḥaṭīb vezninde ves'ate ve bolluġa medār olan laḥmiñ künyesidir. (**ebū'l-muhennā**) İsmi nef'inden ekber ve şeri ḥayrından ekşer olub ḥazm-i ta'āma ma'īn ve meşāḥat olan şarāb-ı ümmü'l-ḥabā'ışıñ künyesidir. (**ebū'l-na'īm**) Cemī'-i ni' me mā'külesiniñ aşl ve esāsı vesā'ir mā'külāt kendiniñ furū'ı meşābesinde olan nān-ı 'aziziñ künyesidir. (**ebū beşr**) Bāniñ kesriyle ehl-i 'işret bāde-nūş olduġda merāret-i bāde sebebiyle yüzini devirip ekşitdiġi 'aķabinde beşāset ḥāşıl olub yüzi gülmek için üzerine tāvil etdiġi tuzlu ve tatlu meze ta'bīr olunan nevāleniñ künye-i kerihesidir. (**naql**) Nūnuñ fethi ve zammı ve ḳāfiñ sūkunuyla 'işret mezesine denir. Ḥūb-ter Fārisīdir ziyāde güzel demekdir

539 *Bū'ş-şehī ber-baṭṭ ebū'l-lehu ise ṭanbūra dinür*
Bu'l-kemāl olmuş nedīm-i nükte-dān-ı mu'teber

(**ebū'ş-şehī**) Ġanī vezninde shevāt-ı nefsāniyyeye şiddet-i iştiḥā ve 'ömr-i girān-māyeyi naġamāt-ı sāz ile izāe ve ifnāye mülāzım olanlarıñ isti'māl ve istimāc itdikleri sāz meşhūrdur ki lisān-ı ehl-i zamānda lāġvete ve Türkī-i ḳadimde ḳobuz ve 'Arabīde 'ūd ve mizher denilir. Ber-baṭṭ ca'fer vezninde Fārisī ma'reb olarak mezbūr lāġveteniñ ismidir ḳaz göġsüne müşābehetine mebnī tesmiye olunmuşdur. (**ebū'l-lehu**) şaḥv vezninde ālāt-ı mülāhīden olan ṭanbūr dedikleri sāz-ı meşhūruñ künyesidir. (**ebū'l-kemāl**) Cemāl vezninde mücāaset ve müşāḥabetde lāzımadan daḳāyık-şināsılıġ ve ḥāzır-cevāblıġ ve kemālāt-ı beşeriyyeden olan ma'lūmātı cāmī' olan müşāhibiñ künyesidir. (**nükte-dān**) Daḳāyık bilici demekdir.

540 *Sofraya dirler bisātu'r-rahme gibi bū'r-recā*
Hem ebū sāyığ daḥı pālūde-i ḥelvā-eşer

(**bisātu'r-rahme**) Bāniñ kesriyle raḥmet ve iḥsān maḳūlesinden olan ta'ām üzerine vaзі' olub tenāvel olunmaġ için baş olunan sofranıñ künyesidir. Sofra daḥı 'Arabīdir. 'Arfe vezninde fi'l-aşl misāfir istişcāb etdiġi zād ve nevālesini içine şarup

ve üzerinde tenāvül etdiği metīnden ve suh̄teyān-dan maşnū‘ olan bisāṭiñ ismi olup soñra misāfiriñ ve muḳīmiñ üzerinde ṭa‘ām etdikleri bisāṭlarıñ küllīsine ta‘mīm olundu. Lisānımızda sofra ta‘bīr olunur. **(ebū‘r-recā)** Semā‘ vezninde mercū‘l-berekāt olan yāhūd her gören üzerinde olan ṭa‘āma da‘vet olunmasını recā ve ümīd eden sofranıñ künyesidir. **(ebū sāyığ)** Tenāvel eden kimseniñ h̄lūḳūmundan suh̄letle geçen ḥalāvetlū pālūde dedikleri ṭa‘āmiñ künyesidir.

541 *Bū‘l-mūsāfir oldı peynir açlığa bu‘l-‘umme di
Ṭuz ebū šābir tere bū‘l-ḥızrdır kim tāze-ter*

(ebū‘l-mūsāfir) İstişcābında suh̄let ve mā-ḥazır ādām ve ḳütūḳ oldığıçün ekşeriya müsāfirlere mülāzım **(124)** müşābesinde olan ma‘rūf pīriñ künyesidir ki ismi zamm-ı cīm ile ve zammeteynle cebīn ve ‘utl vezninde cebīndir. **(ebū ‘umre)** Cemre vezninde müflisliğin künyesidir ve müflisliğin lāzımı olan acılığın künyesidir. Ebū ‘Ömer ve Şālih bin İshāḳū‘n-Naḥvī‘niñ

ان ابا عمرة شرجار
اصحاري الظلم لمن في جبر
رج الذ باب جنقه الحمار

ürçüzesi ma‘nāsına muḥtemeldir ve in a‘rafe ābā ‘umre sevāliyle mes‘ūl olan ‘Arabīniñ keyfū‘l-a‘refe ve hüve murabba‘ ba‘un fi kebedi cevābı cū‘ ve acılıḳ ma‘nāsına olmağa mebnīdir ve ebū ‘umre ḡāyet şūm-ḳadem bir kimseniñ künyesi idi ki ḳanḡı ḳavmiñ diyārına nüzūl ve ḳanḡı ḳabīleniñ yurdına ḥulūl eylese orada elbette cidāl ve ḳitāl yāhūd bir güne belā ve fitne zuhūr ider idi. Ġālībā bu münāsebetle ḥalḳiñ mebgūzı olan zū-gerdelige ve acılığa künye ḳılınmışdır. **(ebū šābir)** Ḳādir vezninde berri ve baḥri ṭuz envā‘ınıñ künyesidir ki ismi milḥdir. Fārisīde nemek derler semek vezninde yufḳa itmek ma‘nāsına olan şābireden ki sefine veznindedir yāhūd cemd ve buz ma‘nāsına olan şābrdan ki şecer veznindedir yāhūd her nereye gitse ma‘iyyetinde ṭuz istişhāb eder olan şābir-nām kimseye mülāzemetinden tekneye olunmuşdur. **(ebū‘l-ḥızr)** Kitf vezninde bürüdet şitā tazeligini ve yeşilligini izāle etmeyen tere dedigimiz sebzeniñ künyesidir.

542 *Di ebū ṭālib ebū munḳiz atıñ a‘lāsına
Ḳurd ebū ca‘de ebū‘l-eşbāl olmuş şīr-i ner*

(ebū ṭālib) Ḳātib vezninde rākib olan kimse ṭaleb itdigini ya‘ni ḳoḡdığını yetişüb ṭutar olan a‘li ve yūgrek atıñ künyesidir. **(ebū munḳiz)** Muḥsin vezninde rākibini ḳaçdığından inkāz ve taḥlīş ider olan şoy ve yūgrek atıñ künyesidir. **(ebū ca‘de)** Cemre vezninde ve cīmiñ zammıyla ebū cā‘de sebā‘ envā‘ından ḳurd

dedikleri yırtıcı canavarın künyesidir. Tüyi cu'üdetli ya'ni çok kıvırcık olmak mülâbesesiyle yâhūd ca'deyi yâni koyun kıuzısını ekle harîş ve mülâzım olmağla tenkiye olunmuşdur. **(ebū'l-eşbāl)** Hemzeniñ fethiyle erkek arslanın künyesidir ve bunda eb kelimesi baba ma'nâsınadır ebū'l-beşerde olduğu gibi. Zîrâ eşbāl şibliñ cem'idir ve şibl şiniñ kesri ile av avlamak derecesine gelmiş arslan enigine denir. **(şîr)** Tîr vezninde Fâriside sulţânü'l-sebâ' olan arslanın ismidir. **(ner)** Nünüñ fethiyle erkek ma'nâsınadır. Muqâbili mâddedir.

543 *Ebū eyyüb ebū şafvân deve mefhūmıdır*
Hem ebū'l-aḥzâl kıtırđır bû ziyâd ammâ ki ḥar

(ebū eyyüb) Rücū' ma'nâsına yâhūd tarîk ma'nâsına olan ebū lafzından yâhūd bütün gündüz yolda seyr eylemek ma'nâsına yâhūd merküb olan develer birbirine kızışıp mu'ârıza ederek gitmek ma'nâsınalarından me'hūz olarak deveniñ künyesidir. **(ebū şafvân)** Sekrân vezninde ḥâliş ve pāk nesne ma'nâsından me'hūz olarak yâhūd keşîrū'l-bin olan nâka ma'nâsından aḥz olunarak deveniñ künyesidir. **(ebū'l-aḥzâl)** Aḥmer vezninde seyrinde ḥaft ve sür' at olan yâhūd kıavâ'imi ğilzet ve ḥuşūnete mülâbis kıtırın künyesidir ismi bağl. **(ebū ziyâd)** Ḥımâr vezninde az yükile yola toğrı gitdiginden mezâide ḥamle mülâbis ḥükmünde olmağdan nâşî yâhūd ziyâde ismiyle müsemma olan kimseye dâ'imâ kendiye rākib olmağla ḥumârın künyesidir. Ḥar Fârisidir ḥumâr ma'nâsına.

544 *Biz muḥakkak 'ilmi âḥāmızdan aldık tıfl iken*
Kad aḥaznâ'l-'ilme min âbâ'inâ ḥâleş-şığar

Mısrâ-ı evvel şâniniñ tercemesidir. **(kad)** Kelimesi mâzi üzere dâhil olduğda kâh zamân-ı mâziyi ḥâle kıtırîb için olur kâh miḥr medḥūliniñ mazmūnı taḥkîk ve te'kîd için olur. Burada **(125)** ma'nâ-yı şânî murâd olunduğı tercemede vâki' lafzından müstebândır. **(aḥaznâ)** Fi'll-i mâzi mütekellim-i ma'ü'l-ğayrdır. Biz aldık ma'nâsına. **(el-'ilm)** Lafzında lâm ta'rîf-i cins içündür. İstiğrâk-i 'arfiye maḥmûl olmağda câ'izdir. 'İlm 'aynıñ kesri ve lâmıñ sükūnuyla bir şey'in ḥaқиkatini bilmek ma'nâsına olduğu ma'lūmdur. Muqâbili cehldir. **(min)** İbtidâ'iyye aḥaznâ fi'line müte'allıktır. **(âbâ'inâ)** Türkide âbâ hemzeniñ ve bânıñ medleriyle baba ma'nâsına olan ebiñ cem'idir. Baḥrîkü't-tağlîb ecdâda şâmil olduğına şahş-ı vâhid için âkâ-i 'adîde olmadığı kıarîne-i vâziḥadır ammâ rekbü'l-kavm devâbihim kıabilinden olarak inkışâmü'l-câd alıyyü'l-ecâd ma'nâsına maḥmûl olmağ ihtimâli mercūḥdur. **(nâ)** Mütellim-i ma'ü'l-ğayr zamîridir. **(ḥâl)** Umûr müteğayyire 'avârız-ı mebtedeleden insâna muḥtaşş olan hey'et ve keyfiyete ıtlâk olunur. Şiḥḥat ve marâz faqr ve ğinâ şığar ve kıbr gibi. **(el-şığar)** Lafzında lâm-ı ta'rîf mezheb-i manşûra göre 'ahd-i ḥâricidir. Mezheb-i mercūḥa göre muzâf-ı ileyhden 'avzdır. Fî ḥâl-i şığar nâ

demekdir. Sıgar şadıñ kesri ğayn-ı mu‘cemeniñ fethiyle cürm ve cüşse küçüklüğe denir. Muqâbili vezn-i mezbûr üzere kibrdir. Murâd-ı lâzım olan hengâm-ı tufüliyyet ve ‘unfuvân-ı şebâb oldığı tercemesinden müstefâddır.

Hâşıl-ı ma‘ nâ nâzım-ı nihrîr hâ kâfiyyesinde

Anı ibn-i şârihü'l-eşbâh

diye taşrih ve bu maqâmda biz hadâset-i sinnimizde ‘ulûm-ı şatı ve fûn-ı mütedâvileyi âbâ ve ecdâdımızdan ahz ve ta‘lim etdik demesi pederleri vâcidâdı zümre-i ‘ulemâdan olup ‘ilm ‘azizü'l-meâl kendülere şâğıran ‘an kabiri mirâşin kabîlinden oldığın imâdır. **(tıfl)** Tâniñ kesriyle ‘Arabîdir. Lisânımızda çocuk ta‘bir olunan küçük mevlüde tâlâkı şâyi‘ olmağla tercemeye dürc olundu.

545 *Oķu Ğayru'l-lâh'im oğlum Ğayr-ı 'ilmi göresin*
Sen de baba-veş hünerle böyle mânend-i peder

Nâzım-ı nihrîr mağdüm-ı necâbet-mevsûmunı Ğayru'l-lâh Efendi'ye eşref-i kemâlât-ı beşeriye olan ‘ilmi t‘alim ve taşşil ile emr ve ‘ilmiñ Ğayr ve münâfi‘ ni rü‘yet ve müşâhede edesin diye du‘â zammında kesb-i kemâle terġib edip hüner ve ma‘ârifde pederiñ Vehbî Efendi gibi Kâ‘beñ ‘âlî ve Ğaderiñ sâmi olsun demekdir çünkü baba veledde nisbet ile büyük olmağla baba lafzından câh ve rütbe-i i‘tibâriyle büyüklük murâd olur ve düşmek sukût ma‘nâsına olmayub belki vukû‘ ve gün ma‘nâsınadır. Filan şey‘ güzel oldu diyerek maqâmda güzel düşdi dedigimiz gibi bu beyitte ve beyt-i sâbıkda eb ve ibn zıkr olunmağda künyelere münâsebet-i Ğafi degildir.

TİLKE EDDÂDU MA‘ÂNİ'İN KELÂMİ'L-AĞYÂR

(tilke) Tâniñ kesri ve kâfiñ fethiyle mu‘lişe işarete mevzû‘ olan te yâġud ti lafzıyla kâf-ı Ğitâbdan mürekkebirdir. İsm-i işaretle kâf-ı Ğitâb efrâd ve teşniyye ve cem‘ ve tezkîr ve te‘nişden muġâtaba tâb‘dır ve muqâbili müşârü'l-ihâye tâb‘dır. İsm-i işaret ile muqâbiline işaret câ‘iz olduğu gibi mâbe‘ dire işaret daġı câ‘iz olmağla ey muġâtab şu kıt‘a-yı âtiye demekdir. **(eddâdu)** Hemzeniñ fethiyle đad lafzıniñ cem‘idir. Đad đadıñ kesri ve dâliñ teşdiyle bu kıt‘ada zıkr olunacağı üzere bir nesneniñ nazîr ve müşâbehesine denir ve ma‘âriż ve muġâlifine de denir. Burada muġâlif-i ma‘ânisi murâddır ve ehl-i luġat ‘inde đad envâ‘-ı teġâbülden e‘ammdır ya‘ni teġâbü-l-i teżâdda ve teġâbü-l-i teżâyüfe ve teġâbü-l-‘adem-ve-l-melekeye ve teġâbü-l-icâb ve-l-selebe şâmidir. Tilke lafzı mübtedâ-i edđadu

haberî mā ba‘di tetābbu‘-i izāfāt kabīlindendir. **(ma‘āni)** Kelime ve kelāmın medlūli ya‘ni elfāz kendi arasına vazı‘ olunan şūret-i ‘aqliyyeden ‘ibāret olan ma‘nā lafzımın cem‘idir. **(kelām)** Selām vezninde lisān-ı mütেকellimden **(126)** şadır olan söze denir. Luğatde fā‘ide-i tāmeyi müfid olmağdan ve olmamağdan e‘ammdır. **(el-ahyār)** Lafzında lām ‘ahd hāricīdir. Ahyār hemzeniñ fethiyle kebs vezninde olan hayrın yāhūd muhaffefi olan hayrın cem‘idir. Hayr hayrī ve nef‘i-i keşir olan kimseye denir.

Hāşıl-ı ma‘nā şu kıt‘a luğat-ı ‘Arabiyeyi lahn ve haṭadan ‘ārī olarak ifāde ve beyān itmekle nāse fā‘ide-i ‘azīme ve münāfi‘-i keşire huşūline bā‘iş olan zevātın kelāmının ma‘āni-i mütqādeye dāl olan elfāzı beyānındadır.

546 *Pādişāha kula hem cebr dir ehl-i aḥbār*
Ḳul daḥı şāḥib-i Mevlā bunı yād it her-bār

(cebr) Şabr vezninde ber-muhtell olan nerneyi işlāḥ ma‘nāsına ve bir nesneyi ḳahr ya‘ni ğalebe ve tezlil tārīkiyle aḥz ve girift ma‘nāsınadır. Bu ma‘nālara mebnī pādişāha ıtlāḳ olunur. Zīr-i hükümetinde olan ra‘yeyi kendi murādı üzere ḳahr yāhūd işlāḥ itdiğiçün ve cebr kula da denir. Reftesine daḥı mālīk olmayan ‘abd ma‘nāsına imdi haber lafzı ma‘nān müttezādına mevzū‘ olunmağla ezdāddan olmuş olur. **(aḥbār)** Hemzeniñ fethi ve bā-i muvaḥḥide ile haberin cem‘idir. Ehl-i aḥbārdan murād ehl-i luğat olacağdır. **(Mevlā)** Mīmīñ fethi ve elif-i maḳşūre ile ma‘āni-i keşire beyninde müşterekdir. Ez-cümle ‘abd memlūke ıtlāḳ olunur ve ‘abdiñ seyidine ve mālīkine de ıtlāḳ olunmağla ezdād olur. Kezālik ‘abdi i‘tāḳ ve āzād eden kimseye ıtlāḳ olunur. İsm-i fā‘il beniyesiyle mu‘taḳ ma‘nāsına ve āzād olunmuş kimseye ıtlāḳ olunur. Mef‘ūl şığasıyla mu‘taḳ ma‘nāsına ve in‘am eden kimseye denir. Mün‘im ma‘nāsına ve in‘ām olunmuş kimseye denir. Mün‘im ‘aleyh ma‘nāsına bu ma‘nālara göre daḥı ezdāddan olur. Ma‘āni-i sā‘iresi kütüb-i luğatde müstefīdir. **(yād)** Fārisīdir. Zīkr edip añmaḳ ma‘nāsına mevzū‘ her lafzıyla kere ve def‘a ma‘nāsına olan bārdan mürekkebdir.

547 *Hem verā arda öñe dindigini fehm eyle*
Oldı hem dağnece mefhūmı iḳbāl u idbār

(verā) Mediyle seḥāb vezninde ezdāddandır. Cihāt setinden ḥalefe ve imāma ya‘ni bir cihete müteveccih olan kimseniñ ökse tārāfına ve öñ tārāfına ıtlāḳ olunur. Müfessirīñ işbu Vekāne verāehūm melikūn āyet-i kerīmesinde *لخفهم و قدامهم* ‘ibāresiyle tefsīr etmekle bu maḳāmda verā kelimesiyle cihet-i imām ve cihet-i ḥalefden her birerleriniñ irādesi şāḥiḥ oldıḡın taşriḥ etmişlerdir. **(dağnece)** Dağrece vezninde rubā‘iden maşdardır. Bir kimse beri gelmek ma‘nāsına olan iḳbāle ve öte gitmek ma‘nāsına olan idbāre de ıtlāḳ olunmağla ezdāddan olur ve iḳbāl ve idbār

hemzelerin kesriyle ‘Arabîdir. Bir kimseniñ âhire müteveccih olup yönelmesi ve eñsesini döndürüp gitmesi ma‘nâlarına şâyi‘ olmalarıyla dağnece lafzına tefsîr vâkı‘ olmuşlardır ve bunlar ecsâmda isti‘mâl olunduğı gibi iğbal-i câhîñ ve ni‘metiñ teveccühünden ‘ibâret olan devlete ve idbâr zıddı olan nükbete ıtlâk olunur.

548 *Ezr ü münne ikisi za‘f ile kuvvet dimerdir*
Damd imiş hem yaş olan hem kurı olan eşcâr

(**ezr**) Hemzeniñ fetħi ve rā-yı mu‘cemeniñ sükūnuyla güc ve kuvvet ma‘nâlarıdır ve münne kavle-i Ta‘âlâ eşedd ve bih ezeri Ey aħkam-ı bih kuvveti güzâfı tefsîr Ebū’-su‘ūd Rahmetü’l-lâh ve ezr-i nātüvânlık ve za‘f ma‘nâsına da ıtlâk olunmağla ezdâddan olur. (**münne**) Mîmiñ zammıyla ğunne vezninde kuvvete denir. Yağâl fih münne ey kuvvet ve za‘fa da denilmekle ezdâddan olur. (**damd**) Ĥamd vezninde sebz ve tâze olan ota ve ağaca denir ve kurumuş olana dağı denilmekle zıd olur ve koyun ve keçi nev‘iniñ güzîde ve a‘lâsına ve kemter ve ednâsına denilmekle yine zıd olur. Nitekim cem‘i olan çamâdîd bu kıt‘anıñ o âħirinde hem çamâdîd koyunlar ki تنو مند ve nizâr diye gelecekdir fâ fehm.

549 (127) *Az şuya çok şuya dağdâğ olunmuş ta‘bîr*
Dindi ca‘fer büyük olsa küçük olsa enhâr

(**dağdâğ**) Dâdiñ fetħi ve hâ-yı mühmeleniñ sükūnuyla azca şuya denir mâ-i kalîl ma‘nâsına ve çok olan şuya da denilmekle ezdâddan olur. (**ca‘fer**) Cevher vezninde nehr-i kibîr ma‘nâsına büyük ırmağa denir ve nehr-i şağîr ma‘nâsına küçük dereye de denilmekle ezdâddan olur ve esâmî-i ricâldendir ve südi çok nâkeye de denilir ve münne Kavlühüm rā‘eytü ca‘ferân ‘alâ ca‘ferin fi ca‘ferin ey ‘alâ nağatin keşîrâti’l-lebeni fin nehriş şağîri evi’l-kebiri’l-vâsi‘.

550 *Ma‘n uzuna kışaya hem çoğâ hem aza dinür*
Nebi mefhūmı oldı kibâr ile şığâr

(**ma‘n**) Mîmiñ fetħi ve ‘ayniñ sükūnuyla uzun nesneye denir. Yağâl şey‘ ey tavîl ve kışa nesneye denir. Kaşîr ma‘nâsına pes bu ma‘nâniñ müttezâdına mevzū‘ olmağla eddâddan olur ve çok nesneye denir keşîr ma‘nâsına ve az nesneye denir. Kalîl ma‘nâsına imdi bu cihetle de ezdâddandır ve dağı bir kimse hağğını ikrâr itmek ma‘nâsında dağı isti‘mâl olunmağla bu i‘tibâr ile de zıd olunmuş olur ve ma‘n bin zâ‘idü’ş-Şeybâni-î Ĥâtim gibi cūd ve şehâda ‘ilm ve çarb mişdir. (**nebl**) Fetħateynle büyük taşlara ve büyük kesiklere denir. Müfredi nebledir ve küçük taşlara ve kesiklere dağı denmekle zıd olur. Güzâfı tercemetü’l-kâmūs-ı nâzımıñ kibâr ile şığârı ıtlâkıñdan ta‘lîmîm-i müstefâd olur.

551 Gerçi terfil ile ta'zîr me'âlî ta'zîm
Dağı tezlîle de te'dîbe de dinmiş tekrâr

(**terfil**) Tebcîl vezninde bir kimseyi ta'zîm edip ululamağ ma'nâsınadır ve bir kimseyi tezlîl ve taḥkîr edip ḥorlamağ ma'nâsına da itlâk olunmağla eḍḍaddan olur. (**ta'zîr**) Bir kimseyi ululamağ ya'ni tevkîr ve ta'zîm ma'nâsınadır ve bir kimseyi ḍarb ile yâḥûd ḍarb-ı şedîd ile te'dîb ve tezlîl eylemege de denmekle zîd olur.

552 Hem kavî şey'e dağı gevşege de dindi elûs
Bol olan nesnedir efcîc ü olandır dağı tar

(**elûs**) Hemzeniñ fethiyle zor ve kuvvet ma'nâsına olan levş kelimesinden şıfatdır. Metîn ve kavî ma'nâsınadır ve za'f ve gevşeklik ma'nâsına olan levşeden şıfatdır. Za'îf ve müsterḥî ve gevşek olan şey' ma'nâsınadır. Zıddiyeti derkârdır. (**efcîc**) Hemzeniñ kesriyle vâsi' ve bol olan dereye denir ve taracık derîn dereye de denmekle zîd olur. Şâriḥ kâmusdan naqlen mütercim dir ki 'âme-i 'Arab her dereye efcîc derler ve ba'z luğatde vâsi' olanına ve Yemen luğatinde zıyyık ve 'amîk olanına denmekle zıddiyeti müselleme degildir. İntehî zîrâ eklemenîñ eḍḍaddan 'ad olunmasında bir kabîlenîñ luğatı mu'teber oldığı âḥir kıt'ada muşarraḥdır ve nâzımîñ itlâkı ehl-i luğatîñ dereye taḥşîşine münâfidir.

553 İnme çıkma aşağı yukarı hem oldı kanû'
Kâb yaklaştı dağı dinmek imiş itdi firâr

(**kanû'**) Şabûr vezninde şâhib-i kâmusuñ beyânına göre hâñîñ fethiyle hebût ma'nâsınadır ki andan aşağıya nüzûl edecek yere denir ki lisânımızda iniş ta'bir olunur ve şâḍîñ fethiyle şu'ûd ma'nâsınadır ki yüksege çıkacak yoğuşdan 'ibâretdir. Zıddiyet bu cihetle şâbitdir. Gâlibâ nâzımîñ yedinde olan nüşhada ḥanıñ ve şâḍîñ zammeleriyle hebût ve şu'ûd vâki' olmağla aşağı inme ve yukarı çıkma ile tefsîr eylemişdir ve bi'l-cümle şabûr vezninde olan kanû' Fâriside sebep ve firâz ve lisânımızda iniş ve yoğuş ma'nâsınadır. Meger ki nâzım-ı niḥrîremhât-ı sâ'irede iniş yerden inme ve yoğuş yere çıkma ma'nâsına muḥḥali' olmuş ola ve kanû' mübâlağa ile şâhib-i kanâ'at olan kimseye de denir ama kâfiñ zammıyla kanû' tezellül ve ḥasâsetîñ isve'i olan dilenmek ma'nâsına ve terfi' ve tenzihiñ aḥseni olan 'âlicenâblık ve nezâhat ma'nâsına da olmağla bu dağı zîd olur. Nâzımîñ 'ibâresinde vâki' olan (128) kanû' lafzını duḥûl vezninde okuyup kâdîr ve rûtbe-i 'itibâr ile ma'nevî inme çıkma ma'nâsına maḥmûl olmada ihtimâl-i eb'ad degildir. (**kâb**) Kâl vezninde mâzidir. Maşdarı kavîl vezninde kavbdır ki bir nesneden ḳorḳup ḳaçmağa denir hereb gibi ve bir nesneye ḳarîb ve yakîn olmağa da denilmekle eḍḍaddan olur. Pes mâzisi olan kâb lafzı yakîn geldi ve uzak gitdi ma'nâlarına zıddır.

554 *Revze gitmek dağı gelmek dime ma' nāsınadır*
Dağı irmāz demek gitme ve cāyında qarār

(**revze**) Rā-i mühmeleniñ ve zāl-ı mu' cemeniñ fetheleriyle ravza vezninde biri öte gidip gelmek ma' nālarınadır ki denir ve āmed şod etmek ve olta etmek ta' bir olunur eđđāddan ve rāniñ fethi vāvniñ sükūnı āhirde dāl-ı mühmele ile rūd lafzı biri öte gelip gitmek ma' nāsında revze lafzınıñ mūrādifi olarak eđđāddandır. (**irmāz**) if' āl bābından maşdar olarak nāzımıñ nüshasına ve mekānında şābit ve pāy-i dār olması ma' nāsına olmak ile eđđāddan olmuş olur lakin kāmūsda ve tercemesinde fazla 'inn-i zıddıyete bu māddeniñ ef' āl bābından isti' mālī dağı bulunmayıp belki if' ilāl bābından irmizāz ki iğşi' rār veznindedir. Bir kimse ya bir nesne yerinden zā' il olmak ma' nāsınadır. Yuqālū irmāe'z-zer-rācūlū izā zāle 'an mekāna ve yerinden ayrılmayub şābit ve mülāzım olmak ma' nāsınadır. يقال ارمز اذا اذالم الشع mekāna imdi eđđāddan olan irmizāz sā' irede vāqıf olmuş ola. Naẓmda vāki' -i irmāz māzi olarak irmāz oqunmak muhtemel ise de vezn ve tefsir müsā' id degildir.

555 *Besl ma' nāsı helāl ile harām olmuşdur*
Medh ü zemme dağı takrız dimişler ebrār

(**besl**) Bāniñ fethi sīniñ sükūnuyla isti' māl ve tenāvili cā' iz olan helāl nesneye denir ve fi' l ve ta' ātisi maḥzūr ve memnū' olan nesneye de denmekle zıd olur. (**takrız**) Bir kimseyi medh eylemek ma' nāsınadır مدحه اذاقرضه eylemek ma' nāsına da demekle zıd olur. Aşl ma' nāsı kat' dir. Güyā ki mādiḥ memdūḥı medh ile emsālinden kat' ve efrāz eder. Qadeh ve hicv ve mündemetle mehcūk 'ırz ve nāmūsunu kat' etmiş olur.

556 *Kāzib ü şādıka zu' mi olunurmuş itlāk*
Zu' m şek hem dağı haq sözile bātıl güftār

(**zu' mi**) Zāniñ zammıyla yalancı kimseye denir يقال اي غميز رجل كذاب ve şadiku' l-kavl kimseye de denir Yuqālū hüve ze' ni ey şādık. (**zu' m**) Zāniñ harekāt-ı şülāsiyle ekşer yā bir kavliñ şıdkı müteḥakkik olmayub belki meşkūk ve müştebeh olan maḥallde isti' māl olunur. Meşelā bir ḥaberiñ şıdkı ve kizbi müştebeh olduqda kāl-i kezā dimeyüb za' m-ı kezā derler ve za' m lafzı hükmi vāqı' a-yı muḥālif kizb ve bātıl sözde de müsta' mel olmağla eđđāddan olur. Güftār kāf-ı Fārisiniñ zammıyla Fārisidir söz ma' nāsına.

557 *Çok ödünç alıcı hem virici olmuş midyān*
Dāyine dindi ğarīm ü dağı medyūn nā-çār

(**midyān**) Miftāh vezninde çok çok istikrāz edip ödünce alıcı ādeme denir ve nāse çok çok ödünce verici olan kimseye denmekle zıd olur. (**ġarīm**) Kerīm vezninde alacak şāhibine denir. يقال اي هو غريمه دانيه فيور جلو olan kimseye de denir yukālū hū ġarīme ey medyūna. (**nā-ġār**) Fārisīdir. Ğāresiz demektir.

558 *Hem mefāze dime kurtulma helāk olma yeri*
Fevz kurtulma helāk olma dağı ya‘ni demār

(**mefāze**) Mīmiñ fethiyle ism-i mekāndır. Fevz ve necāt bulacak maħalle ve kurtulacak yere denir ve mühlekeye ya‘ni helāk olacak maħalle de denmekle zıd olur. (**fevz**) Cevz vezninde ħavf ve ħatrdan necāt (129) ve selāmet bulub helāk olmak ma‘nāsına da olmağla zıd olur. (**demār**) Helāk vezninde ve mürādifidir.

559 *Rehve yüksek yere dirler dağı alçağ yerdır*
Zübye yüksek yer ile oldu çukur yer ey yār

(**rehve**) Ğahve vezninde mürtefi‘ ve yüksek yere denir ve best ve alçağ çukur yere de denmekle zıd olur ve hāsız sehu vezninde. (**rehv**) Zihī rehve gibi ma‘niyīn müttezā dinde müsta‘meldir. (**zübye**) Zāniñ zammı ve bā-i muvaħħideniñ sükūnuyla ġurfe vezninde şol yüksek tepeye denir ki aña seyl şuyı çıkmaya rābiye gibi zübyeniñ cem‘i zübī gelir. Hadī vezninde bir emr-i ziyāde hā‘il ve müştedā olduğda Belağā’s-seylür-rubā meşeli buña mebnīdir ve zübye arslān mağūlesi ħayvānı şayd için cifr olunan çukura da denmekle zıd olmuş olur.

560 *Şoğukuñ hem sıcağıñ şiddetine dindi maşad*
Şoğuk ile sıcağıñ adı iken bārid ü ħār

(**maşad**) Fethateynle mesed vezninde ve şādīñ sükūnuyla ħasd vezninde hengām-ı şitāde havāniñ birūdeti şedīd olmak ma‘nāsınadır. Berdü‘l-acūz şoğuku gibi. (**ve eyyām**) Şayfda havāniñ ħarāreti müştedd olmak ma‘nāsınadır. Eyyām yāħūd ısıcağı gibi zıddıyeti zāhirdir. (**bārid**) Berd gibi şoğuka denir. Vaşf da olur. (**ħār**) Şıcak şey‘e denir.

561 *Şey‘i maħbūba da mekrūha dağı dindi bedi‘*
‘Arf hoş koğulu yeldir dağı bed-būy āşār

(**bedi‘**) Fi‘il-i yem‘ini mef‘ülüdür. Mübtedi‘ ma‘nāsına ki mişālsiz ve örneksiz ihtirā‘ olunmuş nesneden ‘ibāretdir ol şey‘ tab‘-ı selīm kendiye meyl ve rağbet itmekle ‘indü‘l-nās mağbūl ve mağbūb ise aña bedi‘ dinildiği gibi tab‘iyyet-i olduğında da bedi‘ dinilmekle zıd olur. (**‘arf**) ‘Ayniñ fethiyle ħarf vezninde rāyiħa-yı

ṭibeye denir ve bunda isti' mālî ekşerdir Medīne-i Münevvere 'alî sākin-hā efzelü'l-şalavat vel'l-tahıyyede leyle-i mevlide tilāvet olunan mevlid bir zenciniñ bendlerinde vāki' olan 'Azzara'l-lāhümme kabrahü'l-kerimü bi 'urfın şeziyyin min şalātin ve teslimin 'ibāresinde olduğu gibi ve ba'zen bedevî ya'ni nā-ḥoş rāyiḥa-yı kerihede de isti' māl olunmağla zıd olur. Nāzım-ı nihririñ rāyihadan 'ibāret olan 'arf lafzını rih ile tefsiriniñ meşāme-i vesūli riyāḥiñ temviciyle olduğundan mürāveret 'alākasına mebnīdir.

562 *Hem yakına uzağa sākıb iderler ta'bir*
Avcıya dindi kaniş ü hem o ma'nāda şikār

(**sākıb**) Karīb ma'nāsınadır yukāl menzil-i sākıb ey karīb ve ba'id ma'nāsına da gelmekle zıd olur yukālū mekân-ı sākıb ey bağid. (**kaniş**) Kamış vezninde avcıya denir. Kānis ve künāş ve şayyād gibi ve şikāna ya'ni avlanan şayda daḥı denmekle olur ve nefsi-i şayda fetḥateynle kanaş denildiği dāl kâfiyesinde geçdi.

563 *Zevcden kaçıcı yaklaşıcı hātūn helüb*
Zevce vü zevc libās oldığın eyle tezkār

(**helüb**) Şabūr vezninde zevcden mütecennibe ve mütebā'ide olan nāşize ve tā'atsiz olan 'avrete denir ve zevcine mutia' ve mūnise olmağla mütekaribe ve rızā-cūy olan hātūna da denmekle zıd olur. Şāniü'l-ḥulefā 'Ömer bin el-ḥitāb raḍyallāhü Ta'ālā 'anh ḥazretleriniñ Raḥimā'llāhü'l-helube ve le'ane'l-lāhü'l-helube kavlinde merḥūme mutia'-yı mel'ūna nāşize olandır. (**zevc**) Fevc vezninde eş ma'nāsınadır ki çift olan şey'leriñ her birinden 'ibāretdir. Bu cihetle hātūnuñ erire ve erk hātūnuna da itlāk olunmağla zıd olmuş olur ve ba'zen ḥasbü'l-katazā taşriḥ-i te'nīs için erk hātūnuna zevce de itlāk olunur. (**libās**) Kitāb vezninde giyilecek şevbe denir. zevc ve zevce her biri āhiri irtikāb-ı (130) kabīḥden māni' ve sātır olmağla ve zevcin beyninde keşret muḥālaṭa ve şiddet-i mülābeseden nāşi şevbiñ şāhibini iştimal gibi iştimal bulunmağla beynderinde zevciyyet olan recl ile emrāhdan her birerlerine libās itlāk olunmağla ma'nā-yı müste'ārda zıd olur. (**tezkār**) Tekrār vezninde bir nesneyi hātırda tutmağ ma'nāsınadır.

564 *Kur' imiş ḥayz daḥı pāklık olmuş andan*
Oldı mescūr o kab kim boş ola hem ser-şār

(**kur'**) Kafiñ fetḥiyle ve zammıyla ḥayz ma'nāsınadır ki tā'ife-i nisvāniñ namāzsız olmağ ḥāletidir. Tuhr ma'nāsınadır ki ḥayzdan pāk olmağ ḥāletidir. Bu cihetle edḍāddan olmağla Ve'l müṭallekātü yeterabbeşne bi enfüsihinne şelāsete kurū' nazm-ı celilinde İmām-ı A'zam ḥayz ve İmām-ı Şāfi tuhr ma'nāsını aḥz eyledi. (**kurū'**) Kubūr vezninde kur' lafzınıñ cem'idir. (**mescūr**) Mestūr vezninde 'alevlendirilmiş ateşe ve kızardılmış firuna denir. 'Alevi ve kızgınlığı sākin olmuşa

da denmekle zıd olduğu kākāmūsda ve oqyanusda mezkūr olmayub belki şuyı ziyāde keşretde ve taşkın olan deryāya ıtlākına ta'riz olunmağla ma'nā-yı şāniye imā vardır ki deryā ve havuz vesā'ir k̄āb üzerinden taşar hayşiyetde pek tolu olduk da denilmez. **(ser-şār)** ser-dār vezninde Fārisīdir. Leb-riz ve leb-ā-leb gibi pek tolu demektir.

565 *Hem şadākatle huşūmetde 'alāka olmuş
Şef-i noksāna dinürmüş dağı rıbh-ı bisyār*

(alāka) Saḥābe vezninde şaḥşeyn beyninde olan mevālet ve şadākatine denir ve iki kimse meyānında vāki' olan münāza' ve huşūmete de dinmekle zıd olur. **(şef)** Şīniñ fetḥi ve kesri ve fāniñ teşdidiyle māl maḳūlesiniñ noksān bulub eksilmesine denir ve faẓl ve rec bulup ziyāde olmasına denmekle zıd olur. **(bisyār)** Fārisīdir. Ziyāde demektir.

566 *Qaraya kırmızıya ebyāza da cevn dinür
Qara eşvāba beyāza dağı dindi daḥdār*

(cevn) Levn vezninde qara olan şey'e denir. Esved ve siyāh gibi ve kırmızı olan şey'e denir. Aḥmer ve surḥ gibi ve aq olan nesneye de denir. Ebyāz ve sefid gibi pes ma'nā-yı evvel ile şāliş beyninde teẓād-ı ḥaḳīkī-i şāni ile ṭarafeyn beynlerinde teẓād-ı meşhūrī taḥaḳkuḳ itmiş olur. **(daḥdār)** Dālīñ fetḥi ve ḥā-yı mu'cemeniñ sükunıyla tekrār vezninde şırf qara olan şevbe ve ḳumāşa denir ve sāde beyāz olan şevbe de denmekle zıd olur ve beyāz ve siyāhdan nesc olunmuş çubuḳlı şevbe de denir. Naẓmda daḥdār bedeli reḥār ve ḳavī'-i ğalaṭ zan olunmağla mısra' -yı şāni tağyir olunmuşdur.

567 *Kılı çok hem kılı yok olana ehleb dirler
Hem ḍamādīd koyunlar ki tenevmend ü nizār*

(ehleb) Aḥmer vezninde bedeni pek kıllu olan kimseye denir. Mü'enneşi helbā' gelir ve gövdesinde ašlā kıl olmayan tüysüz kimseye de denmekle zıd olur. **(ḍamādīd)** Ḳanādīl vezninde koyun ve keçi şınıfınıñ ḳuvvetlü ve semüz olan güzidelerine denir ve za'if ve düşkün olan arḳlarına da denmekle zıd olur. Müfredi olan ḍamd bu kıṭ'ada geçdi. Tenevmend tāniñ ve mīmiñ fetḥeleri ve nūnuñ zammıyla atlu ve ḳuvvetlü ma'nāsına. **(nizār)** Kitāb vezninde arıḳ ma'nāsına Fārisīdir.

568 *Zıd imiş gerçi muḥalif dağı misle dinmiş
Cem'-i ziddeyn Me'ālī hele bunda der-kār*

(**zıd**) Zādın kesri ve dālın teşdidiyle birbirine muhālif olan şey'lerden her birine ıtlāk olunur ve birbirine müşābe ve mümāsil olanlara da denilmekle zıd olur. Lafz-ı zıdda zıddiyeti cem' ma' nāsına der-kār ve sābit ve āşikār olur.

569 *Bir kabīle luğati olmadır ancak şartı
Ġayri kavmiñ luğati olamaz ezdāda medār*

(131) Ya' ni ehl-i luğat ıstılāhında bir lafzın ezdāddan 'ad olunmasınıñ şartı kabā'il-i 'Arabdan bir kabīleniñ luğatında o lafz-ı ma' niyyin müteżādında müsta' mel olmağdır. meşelā efcic lafzı ehl-i Ġicāz luğatinde hem vāsi' ma' nāsında hem tār ve zīk ma' nāsında isti' māl olunsa zıd denir ama Ġicāz luğatinde vāsia' Yümn luğatinde täre denilse zıd olmaz.

570 *Mücez itdik ki uşandırmaya çok sözle beyān
İktaşarnā bi beyānin li melāli 'l-iksār*

Mısrā'-ı evvel şāniniñ tercemesidir. (**iktaşarnā**) İfti' āl bāından māzi-i mütekellim ma' ü'l-ğayrdır. İktaşār ve ihtişār ve icāzü'l-fāt-ı müterādife kabīlindedir. Kelāmı tafşilden 'ārī kılub uzatmamak ma' nāsınadır. (**beyānin**) de bā-i mülābese içündür. İzāh ve ezhār ma' nāsına olan beyān-ı menşūbu'mağall olarak fi' liñ mef' ulidir. (**li melāl**) de lām-ı ta' l'il içündür. Melāl ve melāle uşanmak ma' nāsınadır. (**el-iksār**) da lām 'ahd hāricidir. İksār hemzeniñ kesriyle çoğaltmak ma' nāsınadır tekşir gibi.

Hāşıl-ı ma' nā beyt-i ātīde eş'ār edeceği üzere ezdāddan olan elfāz bu kıt'ada beyān olana münhaşır olmayıp hadd-i keşretde ise de tatvīl-i mağāl müriş-i melāl oldığıçün zıkr olunan mikdār ile iktifa olundu. Binā-yı berrin ki Nuḥbe'niñ hıfzına tālin olanlara setāmet ve melāl vermege.

571 *Gerçi vāfir bulunur böyle luğatler ammā
Zihni teşhiz için itdik bu kadarca eş'ār*

(**vāfir**) Keşir ma' nāsına. (**zihn**) Fehm ve 'aql ve kuvvet-i ḥāfıza ma' nāsına. (**teşhiz**) Hā-i mühmele ile tehdid vezninde kesmez olan künd aleti bileyüb keskin eylemek ma' nāsınadır.

Hāşıl-ı ma' nā kütüb-i luğati tetbi' edene ḥafı olmadığı üzere luğat-i 'Arabda ezdāddan olan elfāz ekşer min in yuḥsīdir lakin eş'ār ve i' lām olunur.

İNNİ İCTENEYTU'L-ḤAMLE MİN AĞŞĀNİ NAḤLİ'L-İKTİDĀR

(**innī**) Ḥurūf-ı müşebbehe bi'l-fi'lden olan in ile yā-i mütেকellimden mürekkebdir ve mütেকellim zāmīri inniñ ismi ba'dında vaqi' cümle-i fi'liyye haberidir. (**ictereyt**) ifti'āl bābından māzi-i mütেকellim ve ḥaddedir. İctinā ağacın meyvesini dermek ve devşirmekdir. (**el-ḥamle**) de lām cins için olmağ zāhirdir. Ḥaml ḥāniñ fethi ve kesri ve mīmiñ sükūnyla ağacın meyvesine dinūr semre gibi. (**min**) ibtidā-i ḡāyet içvān-ı ḥarf-i cerrdir. (**ağşāni**) Hemzeniñ fethiyle cem' dir. Gusun gibi mifredi 'ayn-ı mu'cemenin zammı vū şād-ı mühmeleniñ sükūnyla ḡuşndur. Ağacın dalı budağı ma'nāsına. (**naḥl**) Nūnuñ fethi ve ḥā-i mu'cemeniñ sükūnyla ḥurmā ağacına denir. (**el-iktidār**) da lām 'ahd içündir. İktidār ifti'āl vezninde ḡudretlü olmağ ma'nāsınadır ki güci yetmek ta'bir olunur.

Ḥāşıl-ı ma'nā taḥkīk bin keşret-i mūnāfa'e naḥle müşābe olan ḡudret-i 'alemiyyeniñ aḡsānından ya'ni fūrū' ve fūnūndan kendiyile telezzüz ve tefekkūh olunacak şemerātı ya'ni leza'idir ve ḥāniyyeden olan ma'lūmātı tenāvül ve ictinā ve Nuḥbe'de ya bu kıt'ada āmāde ve muheyā kıldım. Sende zā'ife rūḥı bu maḡūle müstelezzāt ile ḥālvū'l-mezāk ve şīrīn-kām kılmāğa tālib ve ḥ'āh-şeker isek buyur ve bu ekl-i dā'imden ḥavşala-yı fevā'idi toyur demekdir ve berā'at-ı istihlāl zāhirdir.

572 *Bākūredir turfandası ya'ni yemişlerdir şimār
Öyle yeñi turfandayı dirmek yemektir ibtikār*

(**bākūre**) Evvel irişen nesneye ve ibtidā yetişen meyveye de denir hāsız bākūr gibi Fāriside bīş-res ve nev-bāve denilir. (**şimāl**) Cibāl vezninde meyveniñ (**imāl**) Cibāl vezninde meyveniñ turfandasını düşürmek ma'nāsına nev-turfandayı yemek ma'nāsınadır.

573 **(132)** *Oldı ḥadāyık bağçeler yecrī aḡarsular miyāh
Eşcār ağaclardır daḡı müşmir me'āli meyve-dār*

(**ḥadāyık**) Ḥadīkaniñ cem'idir Ḥadīka sefine vezninde şulu ve ağaclu bağçeye denir. Ravza ve cennet ve Firdevs gibi. Bağçe Fārisidir. pālīz ve ḡālīz gibi. Lisānımızda da bağçe denir. Türkī ismi yok gibidir. (**yecrī**) Aḡmağ ma'nāsına olan cerī ve cereyāndan fi'l-i muzāridir seylān eder aḡar ma'nāsına. (**miyāh**) Şu ma'nāsına olan mā lafzınıñ cem'idir ve bu mā lafzınıñ aşlı māi yāḡūd mūh olup hemzesi hādan mūnḡalibe olduğına cem'i kılleti emvāc vezninde emvāh ve cem'-i keşreti riyāḡ vezninde miyāh ve muşāḡḡari mūya ve mevīhe geldiği şāhiddir. Zīrā cem'i ve taşḡīrū'l-elfāzı aşlına ercā' etmek ḡā'ide-i muḡarrerdir. (**eşcār**) Enhār vezninde şeceriñ cem'idir. Şecer fethateynle ve 'unnab vezninde nebātāt-ı

‘araziyyeden benefse sāk üzere kā’ im olana denir. Gerek küçük ve gerekse büyük olsun Fāriside dıraht ve Türkide ağac ta’ bir olunur şeceriñ muqabili necmdir ki sāk üzere qā’ im olmayub yer üzerine yayılan nebāta denir. Fāriside giyāh ve Türkide ot ta’ bir olunur. **(müsmir)** Muhsin vezninde meyve tutmuş olan ağaca denir. **(meyve-dār)** Meyve tutucu ve meyve şahibi ma’ nāsına Fārisidir. Meyve yemiş ma’ nāsına. **(dār)** Terkiñde olduqda şahib ma’ nāsınadır ve dārende ma’ nāsınadır. Māl-dār ve hazīne-dār gibi.

574 *Hem fākihe olmuş yemiş mişmiş dağı zredāludur*
Kümme’ s-serā amrūd imiş iccāş erik rummān nar

(fākihe) Fātiḥā vezninde muṭlaqā yaş yemişe denir. Cem’i fevāke gelir. **(mişmiş)** Mimleriñ kesriyle zibric vezninde getḥalarıyla ca’ fer vezninde kayısı ve zerdālū ta’ bir olunan meyveniñ ismidir. Zerdālū Fārisidir. Sarı ma’ nāsına olan zerd ile erikenvā’ na ıtlāq olunan ālūdan mürekkeb olmagla sarı erikdimek olur. Lisānımızda Fārisisi müsta’ meldir. **(küm’ s-serā)** Kafıñ zammı ve mīm-i şeddeniñ fetḥi ve şā-i müşelşeniñ sūkānı ve rāniñ fetḥi ve elif-i maqşure ile amrūd ve armūd ta’ bir olunan meyveniñ ismidir. **(iccāş)** Hemzeniñ kesri ve cimiñ teşdidiyle Türkide erik ta’ bir olunan meyveniñ ismidir. **(rummān)** Zünnār vezninde Türkide nar ve enār ta’ bir olunan meyveniñ ismidir ki üç nev’ olur tatlı ve ekşi ve mayhoş ki lūfan ıtlāq olunur.

575 *Tüffāḥ olmadır dağı şeftalu adı ḥūḥ imiş*
Firsād o tut kim kırmızı ola kızarmaq iḥmirār

(tüffāḥ) Rummān vezninde fevākihden olmaya denir. Ferāsīde sīb denir. Sīb denir ile almanıñ ‘adedleri müsāvīdir. **(ḥūḥ)** Ḥāniñ fetḥi ve vāviñ sūkūnuyla meyve-i aqşāmdan şeftālū ta’ bir olunan fākiheniñ ismidir. Fāriside de şeftālū denir. Şeft-reng ve helv ve renginā dağı denir. **(firsād)** Fāniñ kesriyle tut ağacına denir. ‘Aliyy-i qavl meyvesine denir yāḥūd kırmızı olanına denir. Nāzımıñ beyānı ma’ ānī-i şālişe maḥmūldür. Nābī merhūmuñ:

Ey iden cāme-i atlasla tefāḥur gözüñ ac
Saḥa atlas görünür berk-i ḥakir firsād Nābī

beyti ma’ nāyı ola maḥmūldür. **(iḥmirār)** İşfirār vezninde evzān-ı mübālağadandır. Pek kızarmaq ma’ nāsınadır iḥmirār gibi.

576 *Ṭal’aniñ evvel meyvesi ḥurma ağacıdır naḥil*
Olmuş çiçekler adı da zühr ü dağı nevr ü nūvār

(**tal' a**) Tāniñ fethi ve lâmiñ sükûnuyla hurma ağacından ibtidâ zühür eden tomurcuğa denir. 'Alâ kavlı matla' da bāküredir. Turfandası kavlinde olduğu gibi lâkin lafzen mücer olanlarına da makdem olmağa câ' iz olan kısmından olur.

(**naḥîl**) Emîr vezninde 'ünvân-ı kıt' ada geçen naḥl gibi ḥurmâ ağacına denir.

(**zühr**) Zâmnın fethi hâniñ sükûnuyla otların ve ağaçların çiçegine denir. İsm-i cinsdir. Müfredi ha ile zühredir. Cem' i ezhâr gelir. (**nevr**) Sevr vezninde ve nevre hâ ile eşcâr ve a' şâbiñ çiçeklerine denir. (133) (**nüvâr**) Rummân vezninde zühr ve nevr ma' nâsınadır.

577 *Ḥurmaya dindi temr hem kınvân anîñ şalkımları*
Devḥa büyük ağaca düleb ü şınâr oldı çınâr

(**temr**) Tāniñ fethi ve mîmiñ sükûnuyla naẓc ve kemâl bulmuş ve kurudılmış ḥurmaya denir. İsm-i cinsdir ve aḥdi termedir. Cem' i feteḥatle temrât gelir ve tâze ḥurmaya raṭb ve kavruğuna büsr denir. Fâriside ḥurma ağacına tâl ve ḥurmayetiñ vefâ-ı cām denir. (**kınvân**) Kâfiñ ḥarekât-ı şelâsesiyle ḥurma şalkımı ma' nâsına olan kınvîñ cem' idir. Teşniyyesinde daḥı kınvân denir. Farḳı teşniyyesinde nûn-ı âḥire dâ' imâ meksûre ve ḥâlele naşbiyla cerrinde 'Arâbi yâ ile olmağa kınvîyin denir. Cem' inde elif dâ' imâ şâbit olub nûn-ı 'eâmminñ aḳzâsı üzere ḥarekât-ı şelâse ile ma' reb olur ve vecve-i mezkûrede bununñ nazîri şavnân lafzıdır ki yer gökden iki yâḥûd ziyâde çatal olan ağaçlara denir. (**devḥa**) Levḥa vezninde ulu ağaca denir. Şeceri-i 'aẓîme ma' nâsına. (**düleb**) Dâliñ zammı ve lâmiñ sükûnuyla çınâr ağacına denir. (**şınâr**) Kitâb vezninde çınâr Farisî ma' rebidir.

578 *Nâtûr bağıñ bekcisi kerm aşmadır hışırım ḳoruḳ*
A' nâb üzümler salkımı 'unkûd imiş lezzet-nişâr

(**nâtûr**) Nâḳûr vezninde baḡ ve baḡçe bekcidsine denir. Fâriside baḡ-bân dirler. Bağı gözedici ve hıfz edici ma' nâsına ve nâzır vezninde nâtır da bu ma' nâyâdır. Ḥamâm nâtırında da nigeḥ-bānlıḳ olma mülâbesesiyle nââm nâtırında da nigeḥ-bānlıḳ olma mülâbesesiyle nâtır denildi. (**kerm**) Kâfiñ fethi ve rāniñ sükûnuyla üzüm kündünde ḥâşıl olan aşmaya denir ki üzüm ağacı olacaktır. Baḡ kütügi ve omca da ta' bîr olunur. (**hışırım**) Ḥāniñ ve rāniñ kesreleriyle ḥurmanıñ ve üzümün ḥāmına denir ki ḳoruḳ ta' bir olunur (**a' nâb**) Hemzenîñ fethiyle cem' dir. Müfredi 'aynın kesri ve nunuñ fethiyle 'inebdir. Türkide yaş üzüm ve Fâriside engûr denir. Ḳurı üzümüne zebîb denir. ('**unkûd**) 'Aynîñ ve ḳafiñ zammeleriyle ḥurma ve üzüm mişllüleriñ şalkımına denir. (**lezzet-nişâr**) Lezzet taḡıdıcı ve lezzet verici demektir.

579 *Ayva sefercel didiler ḳatf u ekl hem meyveye*
Yapraḳ varāḳ imiş yeşillenmek de olmuş iḥdirâr

(**sefercel**) Zeberced vezninde fevâkihden ayva ta‘bir olunan meyveye denir. Cem‘i sefâric gelir. Müfredine sefercele denir. Fâriside bih ve âbî ve gumrât derler. (**katf**) Kâfîñ kesri ve fânîñ sükûnuyla derilmiş meyveye denir ve şalkma denir ‘unqūd gibi ammâ ‘atf vezninde katf ağacdan meyve dirmek ma‘nâsındır. (**ekl**) Hemzeniñ zammıyla ve zâmmeteynle meyveye ıtlak olunur şemere gibi. (**varak**) Cebel vezninde nebâtâtîñ yabrağına denir kâğıda denir sikkelü açcaya denir. Ketf vezninde varak gibi. Cem‘i evrâk gelir. Fâriside yabrağa berg denir. Terk vezninde ânfa bâbıñ beytinde güzerân etdiği gibi. (**ihdirâr**) İhmîrâr vezninde evzân-ı mübâlagadandır. Bir nesne pek yeşil olmak ma‘nâsındır i‘şitâb vezninde ihzîzâr gibi.

580 *Culfüzedir çam fıstığı cillevz fındıktır dağı
Dirler ğubeyrâ igdeye defne ağacı ğâf u ğâr*

(**culfüze**) Cîmiñ fetîhi ve lâmiñ sükûnı ve fânîñ zammıyla şiddet ve şalâbet ma‘nâsına olan culfüz lafzından me‘hûz olarak çam ağacında biten fıstığıñ ismi olarak luğat müvellide olmak muhtemeldir yâhûd cîm-i Fârisîniñ kesri ve fâ-i bedel ğayın-ı mu‘ceme ile çalgûze kim çam fıstığıñıñ қоzağıdır. Andan ma‘reb olmak da muhtemeldir. Luğat-i aşliyye olarak şebûtine zafer-yâb olamadık. Nâzım-ı nihrîr çam fıstığına beyân edip Şâm fıstığına ta‘rîz etmediği Şâm fıstığınu luğatde fânîñ ve tâniñ zammeleriyle fıstık ve fânîñ zammı ve tâniñ fetîhiyle fıstık olmağla Türkide kesretein ile müsta‘mel olan fıstık andam muhref olmağa mebnîdir. (**cillevz**) Sinevver vezninde ta‘bir olunan meyveye denir ki çam fıstığıñıñ birâderidir. Fâriside killevz denir. (**ğubeyrâ**) Taşğîr şîğasıyla igde ta‘bir olunan yemişîñ ağacına ve ğabrâ meyvesine denir yâhûd (134) bi‘l-aksdir ki ğabrâ igde ağacına ğabîrâ igde ta‘bir olunan meyveye denir. Nâzımın ğavl-i âhîre mebnî olmak zahirdir. (**ğâf**) Kâf vezninde nâzımın beyânına göre defne ağacıdır lâkin şâhib-i kâmusuñ ğâyet lezzetlü meyvesi olur bir şecerîñ ismidir demesi buña mülâyim degildir. (**ğâr**) ‘Âr vezninde ma‘ânî-i ‘adîde beyninde müşterekdir. Ez-cümle defne ağacına denir ki şemeresi mağâmında siyâh dâneleri olur. Tıbben havâş keşîresi vardır. Andan istihrâc olunan yağa dehenü‘l-ğâr ve dânelerine ğabbü‘l-ğâr derler.

581 *Beysîm dimekdir muşmula za‘rûr alıc incir de tîn
Ħabbu‘l-mülûk evşâfdan vişne kirâs âb-dâr*

(**beysîm**) Bânîñ fetîhiyle bertîl vezninde muşmula ta‘bir olunan meyveniñ ismidir. Türkide döngel dağı derler. Engelden döngel yenmez mişlinde olduğu gibi Fâriside ezkil ve kendes derler. Güzâfi lehçetü‘l-luğât. (**za‘rûr**) Zânîñ zammıyla zenbûr vezninde alıc ta‘bir olunan tağ yemişiniñ ismidir. Fâriside ejdef denir. Zâ-i Fârisiyye ile aħmer vezninde (**tîn**) şîn vezninde incir ta‘bir olunan meyve-i ma‘rûfeye denir. (**ğabbu‘l-mülûk**) Ħaħku‘l-sülûk vezninde fevâkihden ve vişne

denilen yemişe ve kirās ta‘bîr olunan meyveye ‘aliyy ʔarîkû’l-vaşf itlâk olunur. Hâcimleri şîğâr ile kibr miyânında mutavaşşit ve levnlere kıt‘a-yı yâkût gibi rengin ve âb-dâr olmağla mülûkuñ tenâvel ve tefekkühüne şâyân dâneler ma‘nâsını meş‘ar-ı şîfat-ı medhdir ve bu ikisi ʔa‘mâ olarak ‘Arabîde kâfîñ fethi ve şâdîñ kesriyle kırâşiyen ve sîn ile kırâşiyen denir. Fârisîde âlû bâlû ta‘bîr olunur.

582 *Yanımda akreb meyveler gündüz yañaqlar öpmedir*
‘İndî ʔuṭûfu’d-dâniye leşmu’l-ḥudûd-ı fi’n-nehâr

Mışrâ‘-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (‘**indî**) Sesi yâhûd ma‘nevî ʔurb ve ḥuzûr ma‘nâsına olan ‘ind lafzıyla yâ-i mütekellimden mürekkeb olarak ʔatımda ve yanımda ve i‘tikâdında demek olur. (**ʔutûf**) ʔu‘ûd vezninde meyve ma‘nâsına olan ʔatf lafzının cem‘idir. (**dâniye**) ʔurb ma‘nâsına olan denûden ism-i fâ‘il müfred-i mü’enneş olarak ʔuṭûfuñ şîfatıdır. (**leşm**) Lâmiñ fethi ve şâ-i müşelsenîñ sükûnuyla öpmek ma‘nâsınadır taḫbîl gibi. (**el-ḥudûd**) Şehûd vezninde ḥaddîñ cem‘idir. Ḥad ḥânîñ fethi ve dâliñ teşdîdiyle yüzde gözün ḥânesinden çeñe kemigine ʔadar yere denir. Türkîde yañaḫ Fârisîde ruḫ ve ruḫsâr derler. Teşniyyesinde ḥaddân denir. (**fi’n-nehâr**) da fi zarfiyyedir. Nehâr şehâb vezninde fecriñ ṭulû‘undan şemsiñ ḡurûbuna ʔadar zamânîñ ismidir.

Hâşıl-ı ma‘nâ ʔadd-i bâlâyı ḥübânı nihâl-i mevzûn sehlü’l-maḫḫ olan şüftreng âb-dâra ve taḫbîl ve telsîmi ictinâ ve itikâre teşbîhe edip demek ister ki nezdâr-ı bâb-ı ṭabî‘atda sîmâ benim ʔatımda sehlü’l-aḫḫ ve’l-tenâvel olan meyve-hây-ı teşhiyye fevâkih-i behiyye bâ‘iş bir öz ḥüsn ve ân gelir. Ḥân ve zuhûr-i melâḫat sîb-zeneḫdân olan rûz-ı rûşende ruḫsâr-ı işve-kâr andan şulu şeftâlû ile temti‘ ve telezzüz eylemekdir ki fevâkih-i sâ‘ireden elez ve aḫlâ ve eşḫâdır.

583 *‘İlm ü edeb-veş görmedim hoş meyveli bir baḡçe*
İtdim riyâz-ı ‘âlemi niçe zamân keşt ü güzâr

(‘**ilm**) Râ ʔâfiyesiniñ ikinci kıt‘asında geçdi. (**edeb**) Fetḫateynle zarâfet usluluḫ ma‘nâsınadır ki Ḥulḫla ʔula ve fu‘lâ ḥüsn-i ma‘âmla ve ḫıfz-ı ḥudûd-ı şer‘iyye ve sülûk-ı ʔarîḫa marâziyyeden ‘ibaretdir. (**riyâz**) Rânîñ kesriyle şulu ve ağaclı baḡçe ma‘nâsına olan ravzânîñ cem‘idir. Keşt ve güzâr Fârisîdir seyr ve sefer ma‘nâsına. Me‘âli ma‘lûmdur.

584 *Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün*
Naḫl ümîdim oldı bâḡ-ı cihânda meyve-dâr

(135) Ya‘ni bu kıt‘a baḫr-i recez sâlim-i müşemmenü’l-cezâdır (**naḫl**) ḫurma ağacı diyü bu kıt‘ada geçdi. Ümîd recâ ve me‘mûl ma‘nâsına Fârisîdir. Türkîde de

müsta' meldir. Aşıl Türkîsi ummağdır. Nahliñ ümîde izâfeti laceynü'l-mâ' gibi müşebbehü'n-bihiñ müşebbehe izâfeti kabîlindedir.

Hâşıl-ı ma' nâ mâkil-i mâiyyeti el-merîdir ki mağzâsınca kadar ma'mülüne müsâ'ade etmedigini beyândır.

HAŞRU'L-A'DÂD 'ASİRUN FE TEREKTU'L-İKSÂR

(hâşr) Kaşr vezninde bir nesneyi ihâta ve isti'yâb etmek ma'nâsınadır. **(a' dâd)** Hemzeniñ fethiyle şâyi ma'nâsına olan 'aded lafzınıñ cem'idir. **('asîr)** Keşîr vezninde bir iş düşvâr u güc olmağ ma'nâsına olan 'asr lafzından şıfatdır. **(fe terekt)** Cümlesinde fâ faşîhadır. Terekt terk itdim ya'ni ta'rîz etdim bıraktım ma'nâsına mâzi-i mütekellim-i vahdedir. **(iksâr)** İhâzâr vezninde coğaltmağ ma'nâsınadır ya'ni mürâtib-i a' dâd lâ-tekef 'ind-i had ma'nâsına gayr-ı mütenâhi olmağla ba'zı a' dâdı ba'zen zâmla hâşıl olan esmâ-yı 'adediñ efrâdını isti'yâb ve cez'iyâtını ihâta etmek müte'essir belki müte'azzirdir. İmdi ben uşul-i a' dâd olan âhâd ve 'işrât ve me'ât ülfî beyân ve mâ' adâsını muğâyeseyle terk ile iktifâ etdim demekdir.

585 *Bir iki üç ahad isneyn ü şelâş eyle şumâr
Erba'a hamse disün dörde beşe ol ki şayar*

(ahad) Esed vezninde vâhîde ma'nâsınadır ki Fârisîde yek ve Türkîde bir ta'bîr olunur. Ba'zıları 'adediñ ta'rîfînde mâ yeğa'a fil-'aded demeleriyle vâhid-i evvelü'l-'aded olur ve ba'zıları nışf-ı mecmû' hâsiyye ile ta'rîf etdiler buña göre vâhid-i a' dâddan olmayub evvelü'l-a' dâd işneyn olmuş olur. Mü'enneşinde hemzeniñ kesriyle ahâdi denir. **(işneyn)** Hâlet-i naşîbiyle âhîrînde yâ ile ve hâlet-i def inde elif ile işnân ve mü'enneşinde işnitân ve işniteyn ve hızf-ı hemze ile vâhidiñ za'fına ya'ni iki kânına denir. Fârisîde dü ve Türkîde iki ta'bîr olunur. **(şelâş)** Şehâb vezninde ve şelâşe şehâbe vezninde vâhid üzerine iki mişli munzam olmağla hâşıl olan 'adede denir. Fârisîde sîniñ fethi ve hâ-i muhaffefi ile se Türkîde üç ta'bîr olunur ve şelâşeden 'aşreye kadar esmâ-yı 'aded sâ'ir isimlere muhâlif olarak müzekkerinde tâ ile mü'enneşinde tâsız isti'mâl olunur. Meşelâ câ'ni şelâşet-i ricâl ve şelâşet-i nisve denir ve kıs 'alâ hizâ. **(şumâr)** Ğurâb vezninde Fârisîdir. Şaymağ ma'nâsına 'Arabîde 'ayniñ fethi ve dâliñ teşdidiyle 'ad ve ihşâ gibi. **(erba'a)** A' dâddan dört 'adede denir. Ma'dûd-ı müzekker olursa ma'dûd-ı mü'enneş olursa hâsız erba' denir kemâ mer ânifen. Fârisîde câr denir. **(hamse)** Hemze vezninde beş 'adediñ ismidir. Fârisîde bâ-i Fâriseniñ fethi nünüñ sükûnuyla penc denir.

586 *Sitte altı yedi seb'a sekize dindi şemân
Hem toğuz tis'adır eyler 'aşara onda karar*

(**sitte**) Sîniñ kesri ve tâniñ teşdidiyle altı ‘adediñ ismidir ve bunuñ aşlı sitte vezninde sidse olup sîn-i tâye ebdâl ve dâl-ı tâde idgâm olunmağla sitte ve sit olduğına muşğari-i sedise ve sedis ve cem‘i esdâs geldiği delâlet eder. Fâriside (**şeş**) denir beş vezninde. (**seb‘a**) Hamza vezninde a‘dâd-ı cümlesinden yedi adediñ ismidir. Fâriside (**heft**) denir. (**semân**) şanıñ fethiyle sekiz ‘adediñ ismidir ve bunuñ aşlı âhirde yâ ile şemânîdir. Yâsı kâdı kelimesiniñ yâsı gibi izâfet hâlinde şâbit olur. Şemânî nisve gibi muzâf olmazsa hızf olunur. Heze şemân gibi müzekkerinde semâniye denir. Fâriside (**heşt**) denir. (**tis‘a**) Tâniñ kesriyle toköz ‘adediñ ismidir. Fâriside nûnuñ zammı ve hâ-i malfuza ile (**nüh**) derler. (‘aşara) Şemere vezninde ‘uğûd-ı a‘dâdîñ ol mertebesiniñ ismidir ki Türkide on ve Fâriside hâ-i zâhire ile (**deh**) denir.

587 (136) *Dindi ‘işrûn yigirmiye şelâşûn otuza
Erba‘ûn kırk ise hamsûn diyerek elliye var*

(**işrûn**) ‘Ayniñ kesriyle ‘işretân ismidir ya‘ni iki kere on ismidir ki Fâriside (**bist**) ve Türkide (**yigirmi**) ta‘bîr olunur ve bu İşrûn kelimesi ‘Arâbda ya‘ni hâlet-i ref‘î vâv ile naşb ve ceri yâ ile olmağda cem‘-i müzekker sâle mülhâk olan ‘uğûd-ı şemâniyeniñ evvelidir ve ‘işrûn yigirmi ‘adediñ mecmû‘una ve on toközâ zamm olan vâhide ya‘ni yigirminciye de ıtlâk olunur. Nezâ‘ir-i seb‘ası dağı bu minvâl üzeredir. (**şelâşûn**) Şâniñ ve lâmiñ fetheleriyle otuz ‘adediñ ismidir. Fâriside (**sî**) denir fî vezninde (**erba‘ûn**) kırk ‘adediñ ismidir. Fâriside (**çil**) ve (**çihil**) denir. Cîm Fârisileriñ kesriyle. (**hamsûn**) Elli ‘adede ıtlâk olunur. Fâriside (**pencâh**) ta‘bîr olunur.

588 *Altmışa yetmişe sittûn ile seb‘ûn didiler
Dağı seksen de şemânûn imiş itdim iş‘âr*

(**sittûn**) Altmış ‘adedin ismidir. Fâriside şaş denir. (**mest**) vezninde. (**seb‘ûn**) Yetmiş ‘adede ıtlâk olunur. Fâriside (**heft-âd**) denir. (**şemânûn**) Seksen ‘adediñ ismidir. Fâriside (**heşt-âd**) denir

589 *Şaydılar toksanı tis‘ûn mie olmuşdur yüz
Biñe geldikde ‘aded elf imiş defter-dâr*

(**tis‘ûn**) Cem‘-i müzekker-i sâlîme mülhâk olan ‘uğûd-ı şemâniyeden ‘ağd-ı âhirdir ki Türkide toksan ve Fâriside şamed vezninde (**neved**) mürâdifidir. (**mie**) Mîmiñ kesri ve hemzeniñ fethiyle esmâ-yı ‘adediñ on iki uşûlünden on birinci aşl olmağ üzere yüz ‘aded ismidir. Fâriside (**şad**) denir kaç vezninde ve mie lafzınıñ teşniyesinde mietân ve mieteyn ve cem‘inde miet ve miün gelir. Üç yüze de şelâs

mie denir mākūfı buña maķīsdır. **(elf)** Hemzeniñ fetħi ve lâmiñ sükūnuyla biñ ‘ adede denir. Fārisīde **(hezār)** denir. Teşniyesinde elfān cem‘ inde ülūf ve ālāf denir. **(defter-dār)** Dārende-i defter ma‘ nāsına defter tıttıcı demekdir ki ehl-i ħesāb olacaķdır.

590 *Birler āħād imiş ammā ‘aşarāt onlardır
Oldı yüzlerde mi‘āt işte hemān şay tekrār*

(āħād) Hemzeniñ mediyle āħadıñ cem‘ idir. Emel ve āmāl gibi yāħūd vāhidiñ cem‘ idir. Sāhid ve eşhād gibi iki ihtimāle göre de derler demek olur ki müratib-i a‘ dāddan mertebe-i evveli olacaķdır ya‘ ni birden ona kadar uşul-i ‘ aşara murāddır ve bunlara āħād itlāk olundığı her biri taħtında olan ‘ aded üzerine bir ziyāde kılınmağla ħāşıl oldığına mebnīdir. Meşelā vāħid üzerine bir mişli zān olunmağla işneyn işneyn üzerine bir daħı ziyāde kılınmağla şelāşe ve şelāşe üzerine bir daħı izāfe olunmağla erba‘a oldığı gibi ve hilm-i cezā. **(‘aşarāt)** Fetħateynle şemerāt vezninde müratib-i a‘ dāddan mertebe-i şāniyede bulunan ‘ ukūd-i temāniyeye itlāk olunmağ üzere ‘ aşaranıñ cem‘ idir. Her biri taħtında olan ‘ aded üzere onar ziyāde kılınmağla ħāşıl oldığına mebnīdir. **(mi‘āt)** Şikāt vezninde ve tıre-i sābıķa üzere mieniñ cem‘ idir. Yüzler ma‘ nāsına mi‘tīn-i şelšemā‘e erba‘-ı mie taħtında olan üzere yüzer ziyāde kılınmağla ħāşıl olan mertebe-i şālīşe a‘ dādına denir ve müratib-i ülūf ‘ ad olunmadığı muķāyese ile ma‘ lūm oldığına binādır çünkü uşul-i a‘ dād ma‘ lūm oldıysa a‘ dād-ı sā‘ire bunlarıñ ba‘ zısını ba‘ zı āħire zāmm ve terkīb ile olur. Hemān şoy demekdir.

591 *İn te‘uddū ni‘ama’llāhi felā tuħşūhā
Şaysañız ħaķ ni‘amın eyleyemezsiniz iħşār*

(in te‘uddū) Terkībinde in ħarf-i şart-i cāzimdir. Te‘ud ve bāb-evvelde fi‘l-i müzārī‘ cem‘ -i müzekker-i muħātabdır. ‘ Alāmet-i cezm cem‘ -i nūnuñ sükūtıdır. **(ni‘ama’llāhi)** Terkīb-i izāfesinde ni‘am ‘ inab vezninde ni‘metiñ cem‘ idir. Ni‘met-i ilahıyye cenāb-ı feyyāz-ı mutlaķıñ maħlūķa iħsān eylediği ‘ atıyyeden ‘ ibāretedir. **(felā tuħşūhā)** Terkībinde fā cezā‘ıyyedir. Lā tuħşūhā iħşādan fi‘l-i müzārī‘ nefi-i istiķāl cem‘ -i müzekker muħātabdır. **(137)** Nūn cem‘ -i sükūtı ‘ alāmet-i cezmdir. Zāmir-i bāriz menşub-ı ni‘ama’llāhi rāci‘ dir ve bu maķūle cezāya fāniñ duħūlı cā‘iz oldığı gibi Fāniñ ħızfı da cā‘izdir lākin fā dāħil olduķda ķā‘ide-i naħviye fi‘l-i merfū‘ olmaķdır. Bu taķdırce Felā tuħşūnehe iķtizā ederdı meger zārūret-i vezne maħmūl ola mışrā‘ -ı şāni-i evveliñ tefsīridir ve bu maķāmda nāzım-ı taħrīr tağyir-i yesir ile Ve in te‘uddūni‘ -mete’llāhi lā tuħşūhā- āyet nazm-ı celīlini iķtibās eylemişdir ya‘ ni cenāb-ı mün‘im-i ħaķīķiniñ size in‘ām ve iħsān etdiği ni‘am-ı zāhire ve bātıneyi ta‘dād etmek isteseñiz efrād-ı ħayr-ı mütēnāhiyesini tafşil şöyle tırsun enva‘ımı ‘ alā tarīķü‘l-cemāl-i iħşā ve iħşār tıvķ-ı beşerden be-merāħil-i devrdir ve bu ma‘nayı

Ebū's-su'ūd-ı merhūm İbrāhīm 'aleyhi's-selāmda vūcūh-ı 'adīde ile tevzīh ve tahkīk eylemiştir. Tafşiline t̄alib olan mūrāca' at eylesin.

592 *Şayısız mālī olanlar da kalur sıfru 'l-yed*
Böyledir yevm-i hisāb işte anı şay her bār

(**şıfr**) Şādīn harekāt-ı şülāşī ve fānīn sūkūnuyla boş ve hālī ma' nāsınadır. Yevm-i hisāb yevm-i kıyāmetden 'ibāretdir ya' ni dünyāda had ve haşardan bīrūn-ı emvāl keşire ve emlāk-ı vefire şāhībi olanlar يوم لا نيفع مال بنونلاو mantūğundan gāfil ya' ni huğūk-ı mālīyeyi edāda mühmel ve mütেকāsıl olub taqtır ve imsāk yāhūd tebzīr ve isrāf ile itlāf ve ihlāk edenler rūz-ı hisābda eli boş kalırlar işte bunu her zamān şay ya' ni hātīrdan çıkarma demektir.

EN'AMU'L-EN'ĀMĪ LĪ'N-NĀSĪ HUVE'R-RABBU'L-ĶADĪR

(**en'am**) Ef āl bābından māzıdır. 'İtā ve ihsān itdi demektir. Tahtında müstetir fā' il zamīri ezhānda hāzır olan mün'im-i haqīkiye rāci'dir. (**en'ām**) Hemzeniñ fethiyle ni'am lafzınıñ cem'idir. Ni'am fethiyle deve ve şıgır ve koyun mağūlesine denir. Fi'iliñ mef'ūl-i bih-i şarīhidir. (**li'n-nās**) Lafzında lām-ı cāre en'am fi'line mütē'allıktır. Benī-i Ādem ma'nāsına olan nās lafzen mecrūr-ı mücellā menşūb olarak en'am fi'liniñ mef'ūl-i bih-i gayr-ı şarīhidir. (**hüve**) Zamīri mün'imü'n-ni'am olan Allāh Ta'ālā rāci olarak mübtedādır. (**Rabb**) Rāniñ ve bāniñ teşdidiyle mālīk ve şāhīh ma'nāsına mālīkū'l-mülk hażretleriniñ esmā-yı hūsnāsından olmağ üzere haberdir. Cümlesi istināf-ı beyānīdir. (**ķadīr**) Cem'ī mümkināt-ı mağhūr ĳudret-i ķāhiresi olan zāt-ı ecl ve 'alāniñ esmā-yı şıfatından olmağ üzere Rabbiñ şıfatıdır. Bu 'ūnvānda olan burāğā istihlāl ve haşıl-ı ma'nā hafı degildir.

593 *Enkeru 'l-aşvāt bed sesler eşeklerdir hamīr*
Añırıcı nāhıķ u şavtı şehīķ ü hem zefīr

(**enkeru'l-aşvāt**) Ķabīh āvāzlar ve kötü sesler ma'nāsınadır ĳunki ziyāde münker ya' ni aķīh ve evhaş ma'nāsına ism-i tafzīldir. Eşvāt-ı şavtıñ cem'idir ki Türkīde ses ve Fārisīde bāng ve āvāz denir. Şavt-ı humār şavt-ı girye ve āvāz-ı kabīh de mişldir. (**hamīr**) Emīr vezninde humārniñ cem'idir. Humār zātū'l-ķavā'imü'r-rab'adan Türkīde eşek ve Fārisīde har ve ālāğ ta'bir olunan hayvān-ı ma'rūfuñ ismidir. (**nāhıķ**) Nātıķ vezninde humārniñ añırması ma'nāsına olan nehāğdan vaşfdır añırıcı ma'nāsına. (**şehīķ**) Nehīk vezninde ve mūrādıfidir ki humārniñ şavtı ya' ni añırması ma'nāsınadır yāhūd humār añırırken şuluğun içeri alarağ seslenmekden 'ibāretdir ki eşek añırmasının şuyı olacağdır. Añırmasını añınla tamām ider. İnsānda içini hūkmün ta'bir olunur bekā eden eţfāl hālıdır. (**zefīr**) Emīr vezninde eşek ĳısmınıñ āvāzınıñ evveline denir. Şuyla bile nefesi edħaldır. İnsānda göğüs geĳirmek

ta‘bîr olunur. Pes şehîk ile zefîr şu uği seslenerek alıp yermekden ‘ibâret olur ve zefîr-i âfet ve dâhiye ve muşîbet ma‘nâsına da ıtlâk olunur.

594 (138) ‘Ayr u ‘ilc olmuş dağı ħar hem ħumr cem‘i ħımâr
Kancığı tâlîh atan caĥş ol sıpadır ki şağîr

(‘ayr) Ğayr vezninde muţlakâ eşege denir. Ehlî olsun vahşî olsun ammâ ‘aynîñ kesriyle ‘ayr kâfileye ve kârbâna denir. (‘ilc) ‘Aynîñ kesriyle bu da ‘ayr ve ħımâr gibi eşege denir. ‘Aliyy kavlı-i kavî ve semîn olan ħımâr-ı ehli ve ħımâr-ı vahşîye denir. (ħar) Ĥânîñ fetĥi ve rânîñ sükûnuyla Fârisîde ħımârîñ ismidir kemâ mer ânifen. (ħumr) Zâmmeteynle ħımârîñ cem‘idir. Ĥamîr gibi. (tâlîh) Tâ-i mühmelenîñ kesri ve lâmîñ sükûnı ve âhîrde hâ ile dişi eşege denir kezâ fi‘l-lehce-i nazmda şâhib vezninde tâlih ve kav‘ine dehyâb olamadık. Bu şûretde kancığı tîle ve atan olmağ zâhirdir. (atan) Şehâb vezninde kancık eşege denir. Cem‘i âten gelir. Efles vezninde vâtan gelir zâmmeteynle. (caĥş) Cîmîñ fetĥi ve ĥâ-i mühmelenîñ sükûnuyla eşek şıpasına denir. Veledü‘l - ħımâr ma‘nâsına cem‘i caĥş gelir. Mü‘enneşi caĥsedir ve bu mağûle küçük şıpayı tevleb de denir. Kemâ sayĥî.

595 Hem dağı kus‘ûm ħardır debnel anîñ tenbeli
Ĥâmire ħammâr eşekci ħaml yük çoğdur keşîr

(kus‘ûm) ‘Uşfûr vezninde ve aynîñ sîn üzere tağdîmiyle ku‘şûm ħımâr mürâdifidir. (debnel) Ca‘fer vezninde ve debl dâliñ zammıyla ve devbek ĥavkal vezninde işe yaramaz küçük ĥurde eşege denir. (ĥâmire) Ĥâmîle vezninde lâbin ve tâmir gibi ism-i fâ‘il-i nisbîdir. Zevâü‘l-ħımâr ma‘nâsına ki eşek ile yük çekmek mu‘tâdı olan kâfik ve cemâ‘atden ‘ibâretidir. Lisânımızda eşekci ta‘bîr olunur. (ħammâr) Şeddâd vezninde ve ĥammâre hâ ile bunlarda eşek şâhiblerine ya‘ni eşekci ta‘bîr olunan kavme ve kâfileye denir. (ħaml) Ĥânîñ kesriyle ĥayvânîñ ve insânîñ arkasında ve başında götürdüğü yüke denir. Fârisîde bâr derler. (keşîr) Kebîr vezninde çoğ demektir. Fârisîde bisyâr denir.

596 Oldı yâbânî ħımârîñ adı yaĥmûr u ferâ‘
Yavrısı tevleb ĥavâr olmaya ammâ kim kebîr

(yaĥmûr) Ya‘fûr vezninde ħımâr-ı yabânîye denir ki Fârisîde ĥar-ı deştî ve gûr-ı ĥar ve Türkîde yabân eşegi ta‘bîr olunur. (ferâ‘) Şehâb vezninde yabân eşegine denir. Ĥımârü‘l-vahş ma‘nâsına Küllü‘ş-şaydi fi cevfi‘l-ferrâi‘ meşeli bundandır. (tevleb) Şa‘leb vezninde muţlakâ eşek şıpasına denmekle ħımâr-ı vahşî şıpasına da şâmil olur. (ĥavâr) Ğurâb ve kitâb vezninde deve kısmınıñ yeñi toğmuş küçüğüne ve ħımâr-ı yâbânîniñ henüz toğmuş küçük şıpasına denir.

597 *Kevdenî kaçır dimekdir bağl-veş cem'î bigâl*
Şol ki toğurmaz kışır ola 'aķīm ü hem 'aķır

(**kevdenî**) Yā-i nisbetle cevherî vezninde ve kevden cevher vezninde dābe aķsāmından kaçırta denir ve eşeksiz künd ata ve semer-i bār-girine denir. (**bağl**) Bāniñ fethiyle ve ğayn-ı mu'cemeniñ sükūnuyla kaçırta denir. Cem'î bigâl gelir. Bāniñ kesriyle mü'enneşi bağle gelir. Fāriside ester denilir 'asker vezninde. (**bigâl**) Bağlıñ cem'idir. Kaçırta demektir. (**āķīm**) 'Azīm vezninde ve 'aķīme hā ile ħaml-i kabūl eylemeyen rahme denir ve kışır kalmış ħayvāna vaşf olur ve veledi olmayan er kişiye de denir. Cem'î 'uķmā gelir küremā vezninde ve u'aķām gelir. ('**aķır**) Faķır vezninde ve 'aķır aşlā kendiden veled tevled etmeyen ya'ni çocuğı olmayan kişiye denir. 'Aķır toğurmaz olan ħātūna ve ħayvāna denir ki kışır ta'bir olunur. Cem'î 'aķır gelir.

598 *Nāķadır dişi deve cem'î gelür nūķ u niyāķ*
İrisi buħt u deve adı cemel budn u ba'ır

(**nāķa**) Kāfiñ fethiyle dişi deveye denir. Fāriside eşter-i māde denir. Türkide mādeyi taħrifle māye ta'bir iderler. (**nūķ**) Nūnuñ zammıyla (**niyāķ**) Nūnuñ kesriyle nāķaniñ cem'leridir. Efles vezninde envaķu hemze-i muṭsavviķ ile envaķ ve ķalb-ı mekān ile envāķ ve invaķ gibi. (**buħt**) Bāniñ zammıyla ve buħtiyye yā-i müşeddede ile buğur ta'bir olunan iki örgüçlü deve ile 'Arabī deve beyninde tevled iden develere (139) denir ki lisānımızda deve ta'bir olunur. Boz deveden iri vü cesāmetli olur. (**cemel**) Fethateynle ve mīm sükūnuyla da cā'izdir. Erkek deveye denir. Cem'î cimleriñ ħarekāt-ı şulāşiyle cemāle ve cemālāt gelir ve cibāl vezninde cimāl gelir ve cimiñ zammıyla cemel ve semā'il vezninde cemā'il gelir. (**budn**) Bāniñ zammı ve dālīñ sükūnuyla baķare vezninde olan bedeneniñ cem'idir. Deveye bedene tesmiyye olunduğı 'azīmü'l-budn ve kibiri'l-cesed olması mülābesesiyledir. (**ba'ır**) Başır vezninde beş yaşına girmiş yāħūd azı dişini yarmış olan deveye denir ve muṭlaķa yük götüren ħayvāna denir.

599 *Bikr dinmiş gencine devser daħı yügrük deve*
Yavrısı olmuş faşil ü yük için maḥşūşu 'ır

(**bikr**) Bāniñ fethi ve kāfiñ sükūnuyla erkek deveniñ gencine denir. İnsānda ğulām ve ķani gibi. Bikre dişi deveniñ gencine denir. İnsānda cāriye ve fettāh gibi ve ba'ır daħı bikre gibidir ba'ır-i insān menzilesinde erkeğine ve dişisine şāmidir. Cemel recel meşābesinde nāfe-i imreet menzilesindedir. (**devser**) Cevher vezninde 'azīmü'l-cüşşe serī'ü's-seyr erkek deveye denir. Mü'enneşinde devsere denir. (**faşil**) Emir vezninde memeden kesilmiş olan deve yavrısına denir ki Türkide köşek ve torum Fāriside şütürepçe ta'bir olunur. Faşiliñ cem'î fāniñ kesriyle fişāl gelir ve

fāniñ zammı ve kesriyle faşalān gelir. (**‘ir**) ‘Ayniñ kesriyle zahıre götüren develere denir ve kārbanā da denir.

600 *Olma vaqt-i bahşde şavt idici ħarlar gibi*
Lā tekun fi vaqtı bahşin sâ’iten mişle’l-ħamîr

Mısrâ‘ı evvel şāniniñ tercemesidir. (**lā tekun**) Nehy-i ħāzır müfred-i müzekker muĥatabdır. Sen olma demektir. Ĥiṭāb min yüşliĥü’l-ĥiṭāba e‘ ammdir. Kān-ı nāķışadır. (**fi vaqt**) de fi zarfiyyetdir. Vaqt vāviñ fetĥi ve kāfiñ sükūnuyla zamāndan bir mikdār mefrūza denir. Vaqt zarf-ı zamān olub zurūf ve zamāndan muṭlaķā lafz-ı fi ĥızf olunmaķ kıyās olunmağla burada tekmiṭi vezn için ĥilāf-ı kıyās ziyāde kılinmiş olur. Vaqt ĥarf-i cer ile mecrūr ve buĥte muzaftır. (**bahş**) Vaqt vezninde bir nesneniñ ĥaķıķate itlā‘ için ma‘ nāsınadır. (**mişl**) Bir nesneniñ nazıri ve benzeri ma‘ nāsınadır ki Fāriside mānend ve veş ve āsā ve Türkide gibi ta‘ bir olunur. (**ħamîr**) Ĥımāriñ cem‘idir kemā mer fi evvelü’l-kıṭ‘a tercemede vāķi‘ olan ĥar Fārisidir. Ĥımār ma‘ nāsına kemā mer.

Ĥāşıl-ı ma‘ni mübāĥaşe-i münāfi eşnāsında ādāb-ı bahşe münāfi olan ref‘-i şavtdan nehy ve men‘dir.

601 *Üştürān çekmez egerçi bār-kūh-ı cürmümü*
‘Afv-ı Ĥaķķa nisbet ammā zerreden belki ĥaķîr

(**üştür**) Hemzeniñ zammeleri ve şiniñ sükūnuyla Fāriside deveye denir. Ebl ve cemel gibi ve hemzeniñ ĥızfı ve şiniñ zammıyla şütür de denir ve ān kelimesi ism-i cāmed āĥirinde ‘alāmet-i cem‘ olur. Rūzān ve şebān ve dıraĥtānda olduğı gibi. Pes üştürān develer demek olur. Bār Fāriside yük demektir ĥaml ma‘ nāsına. (**kūh**) Kāf-ı ‘Arabiyle Fāriside tağa denir. (**cürm**) Cimiñ zammıyla günāha denir. (**‘afv**) Kıṭ‘a-yı şer‘iyyede geĥdi. (**Ĥaķķ**) Esmā-yı ĥüsnā cümlesindedir. (**zerre**) Yüz dānesi bir arpa vezninde olan ĥurde ĥarncaya denir ve pençere maķūlesi menfezden nüfūz eden şu‘ā‘-yı şemsden mer‘i olan ufaķ toza da itlāķ ve taķdir olunsa cibāl-i şāĥiķaya münā‘dil olur. Ĥiṭide olan cürm ve āşamımı gerçi üştürān ‘ālem-i taĥammüle bāb-āver olamaz ammā

On sekiz biñ ‘alemi ĥark-āb ider ĥatresi
Var kıyās it vüs‘at deryā-yı raĥmet itdigin

mağzāsınca cenāb raĥmü’r-raĥmeyn ĥazretleriniñ ‘afv-i ‘azīm ve raĥmet ĥayr mütenāhiyyesine nisbet-i (140) zerreden daĥı kemter ve ĥaķîrdir.

BŪLĠA 'Z-ZĀĪ LEKUM 'AYNU ĠINĀ 'İN KE-REKĀZ

(bŭlġa) Ġurfe vezninde mikdār-ı vāfi rızka denir. **(zā)** Hurūf-ı hecādan ħarf-i ħādi 'iṣrūn ismidir. **(lekum)** Lām-ı cāre iḥtiṣāṣ ile cem'-i müzekker muḥāṭab zamīrinden mürekkeb olarak siziñ için demektir. **('ayn)** Lafzı elfāz-ı müsterekeniñ eṣheri ve ma' nā cihetinden ekṣerīdir. Bu maḳāmda bir nesneniñ nefis ve ḫaḳīḳī yāḫūd güzīde ve 'alāsı yāḫūd māl-i mevcūd u naḳd-i ḫāzır ma' naları zāhirdir. **(ġinā)** Ġaynıñ fetḫi ve elif-i memdūde ile semā' vezninde ve ġaynıñ kesri ve elif-i maḳṣūre ile kisā vezninde ġinā zenginlik ma' nāsınadır. **(ke-rekāz)** da kāf edāt-ı teṣbīhdır. Rekāz define ma' nāsına diye bu kıt'ada gelecektir.

Ḥāşıl-ı ma' ni ħarf-i zā kāfiyesiniñ mikdār-ı vāfi 'ilm ve ma' rifet rızkı ifā-yı ıtlāb siziñ için āmāde olmuş define ve ḫazīneye müṣābe ġinā-yı ḫaḳīḳīdir yāḫūd naḳd-i ḫāzır gibidir.

602 *Deşr-i māl u daḫi māl bulmaġa dinmiş irkāz*
Kenz mefhūmı define hem o ma' nāda rikāz

(deşr) Dālīñ fetḫi ve şā-i müselsenīñ sŭkūnuyla çok māla denir. Müfredi ve teşniye ve cem' i müsāvīdir ya' ni bir cins māl-ı kesire māl-i deşr denildiği gibi iki ve üç cinse daḫi mālān-ı deşr ve emvāl-i deşr denilir. **(irkāz)** Hemzeniñ kesriyle rikāz bulmaġ ya' ni māl-ı medfūn bulmaġ ma' nāsınadır. **(kenz)** Kāfiñ fetḫi ve nūnuñ sŭkūnuyla māl-ı medfūn ma' nāsınadır ve muṭlaḳā altūn ve gümüş ma' nāsına da gelir. Define-i emvāl-i medfūne ma' nāsına 'Arabīdir. Türkīde şāyi' dir. **(rikāz)** Kitāb vezninde zīr-i zemīne defn olunan māla ıtlāḳ olunur. Fārisīde genc ve gencine denir ve ma' denden zuhūr iden altūn ve gümüşe denir.

603 *Ġamzdır ḳoġulama kim ḳoġucuya dinmiş ġammāz*
Ḥalkı ta' yīb idicidir lemeze hem lemmāz

(ġamz) 'Aynıñ fetḫi ve mīmiñ sŭkūnuyla bir kimseyi ta' n ve ta' yīb edip ḳoġulamaġ ve ehl-i 'arfe sa' āyīb ile zarar-ı ḳaşd itmek ve göz ile ve ḳaş ile işāret itmek ma' nālarındır. **(ġammāz)** Şeddād vezninde mecālisde ḫalkı zımm ve ta' yīb itmek ve ehl-i 'arfe sa' āyīb eylemek 'ādeti olan kimseye denir nemmām gibi. Türkīde bu maḳūle şaḫş-ı mezmūma ḳoġucu ve ġammāz-ı muḫrefī olarak ḫammāz denir. Fārisīde saḫn-ı çin ve dü-rŭy denir. İki yüzlü demektir. **(lemeze)** Lāmiñ zammıyla hemeze vezninde dā'imā nāsı ta' yīb eden yāḫūd yüzine ḳarşu ta' yīb ve teşnī' eder olan kimseye denir niteki hemeze nāsı ġıyābında ta' n ve ta' yīb eden kimseye denir yāḫūd bi'l-'akıdır yāḫūd hemeze ve lemeze mürādiflerdir. **(lemmāz)** Şeddād vezninde nāsī mübālaġa ile 'ayblamak 'ādet-i ḳabīḫası olan bed-kāre denir.

604 *Hemeze hem dağı hemmāz da ta‘yīb idici*
Pek huşūmet iden a‘dāsına hem oldu lizāz

(hemeze) Lemeze vezninde ve mürādifidir ki dā‘imā nāsı ta‘yīb ve mezemmet eden kimseye denir. Nāzımın kavli terādüfe mebnīdir. Ānifen beynlerinde fark dağı beyān olundu ki hemeze-muğtāb lemeze ğiyāb olmağdır yāhūd hemeze nāsın nefsine mütē‘allik-i ‘uyūb ve nekāyışını zıkr ile ta‘n ve ta‘yīb eden ve lemeze nesebine mütē‘allik-i hālāt cihetiyle ta‘yīb ve tešnī‘ eden kimseye denir. **(hemmāz)** ‘Ayāb vezninde ve mürādifidir. **(lizāz)** Kitāb vezninde bir nesneye mülāşik olmağ ma‘nāsınadır ve şedīdü’l-huşumet deve kinlü kimseye denir. Mīmīn kesriyle melez gibi.

605 *Vaşf-ı hūbānda iderler şu‘arā isti‘māl*
Gerçi sıhriyyeye alıcıya dınmış řannāz

(řannāz) Hemmāz vezninde da‘imā nāsa sıhriyye-āmiz ile leked-kūb istiğnā olduklarına mebnī şu‘arā-yı dađayıķ-pīrā **(141)** hūbān gelir hān řive-i cūyānı medđ ve řıfatlarında maħbūb-ı řannāz ve dilber-i řannāz derler. řive-kār demek olur.

606 *Güyegüye geline müřterek ammā ki ‘arūs*
Kūs-zen oldu cehāz u gelin eşyāsı cihāz

(ārūs) řabūr vezninde evřāf-ı müřterekedir. Yeñi güyegüye ve yeñi geline denir lakin güyegiye itlāk olunan ‘arūsın cem‘i zammetynele ‘ırs gelir ve geline itlāk olunanın cem‘i ‘arāis gelir ammā ‘aynın kesri ve rānın sūkūnuyla ‘ırs zevce zevceden her birine denilir. Cedīd olsun ‘atıķ olsun Fārisīde güyegüye dāmād ve geline bīv ve sinhār denir ve zevce řevher ve zevceye zen denilir. **(cehāz)** řehāb vezninde nisvānın maħall-i kaza-yı viřr olan ‘uzvuna denir. Ferc ve řar ve řarc gibi. Fārisīde kāfın zammıyla kūs denir nitekim nāzım cehāzın tercemesinde imreet ma‘nāsına olan zen lafzına izāfetle kūs-zen ta‘bīr eyledi. **(cihāz)** Kitāb ve řehāb veznlerinde ‘arūs ve meyt ve misāfir maķūlesinin muħtāc oldukları levāzım ve mühimmāta denir.

607 *şarz-ı hey‘et dımedir şavr dağı şadde dınür*
Oldı şaftandaki zincif de ‘alāmet de řırāz

(řarz) Tānın fetđi ve rānın sūkūnuyla řekl ve hey‘et ve üslūb ve kıyāfet ma‘nāsınadır. Fārisīde peyker ve Türkīde kılık denir. **(řavr)** Tānın fetđiyle cevr vezninde ve zammıyla řūr vezninde iki nesne aralığında olan řad ve řaşılaya denir ki Türkīde sınır ta‘bīr olunur ve řadr ve mikdāra denir. Tecāvüz filān řavra denir. Ey

ħadde o mikdāra demektir. **(tırāz)** Libās vezninde ŧevbiñ zencifine ve yek ħapađına denir. ‘İlmü’ŧ-ŧevb ma‘ nāsına ve üslūba denir.

608 *Ġuŧn dal aŧl dinürmüŧ köküne herŧey’iñ*
Naħl ħurma ağacı kökleri olmuŧ a‘ cāz

(ġuŧn) Ġaynıñ zammı ve ŧādıñ sükūnuyla ağacın dalına denir. İncesine ve ħalınına ıtlāk olunur. Cem‘i ġuŧn ve ađŧān gelir. Fāriside ŧāħ ve fāħ denir. Türkide dal ve budak ta‘bır olunur. **(aŧl)** Hemzeniñ fetħi ve ŧādıñ sükūnuyla her nesneniñ vücūdınıñ aŧađısına denir. Ađacıñ köki ve tađıñ dibi ve divāriñ temeli gibi. Cem‘i uŧul gelir. Fāriside bin ve biħ denir. **(naħl)** Ĥurma ağacına denir. Naħil gibi kemā mer. **(a‘cāz)** Hemzeniñ fetħiyle i‘cāz lafzınıñ cem‘idir ki bir nesneniñ mu‘ħirine denir. İ‘cāzü’n-naħl ħurma ađacınıñ köklerine ıtlāk olunur ve her ađacıñ köklerine de i‘cāz denir.

609 *İntiħāb oldı iyisin ayırub da seçmek*
Müntehab ol seçilen nesne ayırmaħ ifrāz

(intiħāb) İntikā‘ vezninde ve mürādifidir ki bir cinsiñ efrādından ecved ve ħüsünü ve ‘alā ve enfesini seçüb ayırmaħ ma‘ nāsınadır. **(müntehab)** İsm-i mef‘ül beyniyesiyle seçilmiŧ olan ġüzide ve muħtār nesneye denir. Nūnuñ zammıyla nuħbe ve müntehab vezninde mantıķi ve muŧafā gibi. **(ifrāz)** Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi āħir nesneden ayırmaħ ma‘ nāsınadır. Farz ve temyiz ve tefriħ ve tebdid ve ibāne gibi. Fāriside peŧmiden denir.

610 *Ketm ü kitmān daħı gizlemedir iħfā-veŧ*
Āŧikār itmedi riħhār gibi hem ibrāz

(ketm) Kāfiñ fetħi ve tāniñ sükūnuyla **(kitmān)** ħirmān vezninde bir ħaberi yāħūd ŧey‘-i āħiri gizleyip saħlamadır. **(iħfā)** Hemzeniñ kesriyle bir ŧey‘i setr edip gizlemek ma‘ nāsınadır. Fāriside pinhān-kerden ve nihān-kerden denir ve bir kimse gizlemek ma‘ nāsına da gelir iħtifā gibi. Bu ma‘nāca lāzım olur. Fāriside pinhān-ŧeden ve nehfeten denir. **(iħhār)** İħfā vezninde ve muħābilidir ki bir nesneyi ketm ve iħfā etmeyip zāhire iħrāc ile āŧikāre ve ‘ayān eylemektir. **(ibrāz)** İħhār vezninde ve mürādifidir.

611 **(142)** *Ta‘miye gizleme mef‘ülü mu‘ammā gelmiŧ*
Gizlemek sözde merāmı luğaz ile ilđāz

(**ta' miye**) Tezkire vezninde bir nesneyi setr ve ihfâ edip gizlemek ma' nâsına (**mu' ammâ**) Ta' miyeden ism-i mef'ûl bünyesiyle gizlenmiş nesneye denir. Şu' arânî ebyât ve eş'ârda ihfâ etdikleri esmâ-yı vesâ'ir eşyâya mu' ammâ itlâkı elsine-i şelâsede meşhûrdur. (**luğaz**) Lâmiñ zammı ve ğaynîñ fethiyle ve zammeteynle ve fethateynle ve lâmiñ zammı ğaynîñ süķünüyla şol kelâma denir ki kendiden murâd olan ma' nâ-i ta' miye olunmağla mestürü'l-merâm ola. Cem' i hemzeniñ fethiyle luğaz gelir. Fâriside perdek ve çestân ve çistân denir ve Türkide bilmece ta' bir olunur ve luğazîñ mu' ammâdan farkı luğaz su'âl tarîķiyle olur meşelâ ba' zı edibbânîñ kâl lafzü'l-luğazında Mâ' aliyün mine'l-ef'âl Zîrvetühü tıķlu'l-cibâl Ve sefhühü zeylü'l-mişâl Ve beynehümâ hâlün Lehü veledâni min bâbin vâhidin lâ yettâliani Ehâdühümâ yeķülü bilâ lisânin fi cemi' i'l-izmân Ve'l-aķârü yuķbelü ve yürķdu fi külli ħinin ve ânin ķavli gibi ammâ mu' ammâ bilâ-su'âl olur. Bâ' zı şu' arânîñ maşş ve taķbîl ve merâret cevri ve cefâ ile ibtilâ ve ye's ve ħırmân-ı müştēhî ma' nâlarında ta' miyesinde ğayrı be-Fâtiķayü'l-a' râf be-Tuĥfe

و الصب قدشر الرعد فتح منك با
با من رمت اذا مز الو فار قتي صل
و مني في قال حكك سبا اجير

nażmında olduğı gibi. (**ilgâz**) Hemzeniñ kesriyle kelâmda merâmı setr ve ihfâ eylemek ma' nâsınadır.

612 *Pek faķirin adı miskîn ü gedâdır 'â'il*
Mi' veze eski libâs oldu faķirlik i' vâz

(**miskîn**) Mîmiñ kesriyle ve Benî Esed luğatinde mîmiñ fethiyle aşlâ bir nesneye mâlik olmayan faķire denir. 'Alâ ķavl kifâyet-i mikdârı mâlzemesi olmayana denir. ('â'il) Sâ'il vezninde faķire denir ki Fâriside gedâ Türkide züĝürd ta' bir olunur. (**mi' veze**) Miknese vezninde ve hâsız minber vezninde mübtezel olan kâhne libâsa denir. Cem' i ma' âviz gelir. (**i' vâz**) Hemzeniñ kesriyle faķir ve muĥtâc olmaķ ma' nâsınadır. Türkide yoĥsulluķ ve züĝürlük denir.

613 *Kerbe vü kerb u teraĥ ğuşşa gibi hep şasadır*
Munķabız olmağâ ğâyetde dinür işmizâz

(**kerbe**) Ğarbe vezninde. (**kerb**) Kâfin fethi ve rânîñ süķünüyla. (**teraĥ**) Ferah vezninde. (**ğuşşa**) Cüşşe vezninde ğam ve şasaya denir ki 'ârîz olduğı nefsi şiddet-i te' şiri sebebiyle dem-beste-i ĥayret eder. Bülbüle ve belbâl ve ğam ve hem ve şecēb

ve şecen ve şecev ve hüzn-i mā-zikriñ mürādifleridir. Fāriside bemenk ve endüh ve kızım denir ve Türkide kayğu ve şasa denir. **(işmizaz)** İksi' rār vezninde bir nesneden kalbi taralub münfa' il ve münkabız olmak ma' nāsınadır ve ańsızın ditreyip tüyler ürpermek ve bir nesneden derūna korku düşmek ve bir nesneyi girye görüp igrenmek ma' nālarına gelir. Aşl üzerine hemze ile işmi' zāz da denir.

614 *Yolcudur ibn-i sebīl oldu tecāvüz geçmek
Bil haķıķatde yola ehl-i luġat didi mecāz*

(ibn-i sebīl) İbn tarīķ gibi yolcu demektir zīrā sebīl emīr vezninde açık ulu yola denir ve ibn lafzı müşāhib ve mülāzım ma' nāsına mecāzen müsta' meldir ve 'arf-ı şer' de zād ve zahīresi kıalmamaġla beldesine rücu' dan 'āciz olan yolcuya denir ki beytü'l-māldan haşşası vardır. **(tecāvüz)** Tefā' ül vezninde bir maħallden maħall-i āhire intikāl edip geçmek ma' nāsınadır ve nesnede ġadd-i i' tidāli geçmek ve bir kimseniñ cünħa ve günāhiyla müvāhize etmeyip cürmünde aġmāz ile 'afv ve müsāmaħa eylemek ma' nālarına müsta' meldir. **(mecāz)** Mīmiñ fetħiyle ism-i mekān olarak mevzi'-i seyr ve sülūk olan yola denir. Burada mecāz haķıķat muķabili olmayub belki maħall-i cevāz olan tarīķiñ 'aliyy-i tarīķü'l-haķıķe ismidir ve mecāz bir yeri seyr ve sefer ile geķip gitmek ma' nāsına maşdardır mīmde olur cevāz ve mücāveze **(143)** ve tecāvüz ve mürūr ve 'ubūr gibi.

615 *Cā'ize oldu 'aķıyye bir iķim şudur hem
Ruġşat u izn me'ālinde imiş lafz-ı cevāz*

(cā'ize) 'Aķıyye ve iħsāna denir ki Türkide virgi ve baħşış denir ve Fāriside baħşış ve miġyāze denilir ve cā'ize berācim-i şuya denir. Cem' i cevā'iz gelir. **(cevāz)** Seħāb vezninde kıabl-i şer' den bir nesneye 'izn ve ruġşat olmak ma' nāsınadır ve bir yerden geķip gitme ve mürūr tezķiresine denir.

616 *Dindi ürkütmeġe infār u nifār ürkmeķdir
Oldı ķorķutma da terġib ü hem öyle ifzāz*

(infār) Hemzeniñ kesriyle bir şaħşı yāħūd kavmi yāħūd gerek vahşī ġayvāni ürkütmeġe denir tenfir gibi.Fāriside remāniden denir. **(nifār)** Seħāb vezninde ürkmek a' nāsına gelir. Nefre ve nüfūr ve teneffür gibi Fāriside remiden denir. **(terġib)** Terħīb vezninde ve mürādifidir ki bir kimseniñ derūnuna fez' ve ra' b-ı ilķā etmekle ķorķutmaġa denir. Tahvīf ve ihāfe ve tahvīl gibi Fāriside tersāniden denir. **(ifzāz)** Hemzeniñ kesriyle bir kimseyi ihāfe edip ķorķuya düşürmek ma' nāsınadır.

617 *Hem teġāmuz biri birine baķub göz kıpmaķ
ġüşe-i ķeşmile baķmaġa dinürmüş iġmāz*

(**teğāmuz**) Tefā'ül vezninde biri birlerine göz kıpmak ya'ni gözler ile işaret edişmek ma'nāsınadır. (**iğmāz**) Bir nesneye göz kıyruğuyla bakmağa denir ve kimseyi ta'yīb ve taḥkīr eylemek ma'nāsına gelir.

618 *Zāyı sīne çevirüb soñra mühendis didiler*
Yerler ölçücü mühendiz idi ölçü-hendāz

(**mühendis**) İsm-i fā' il şığasıyla şu yollarını ve bināları kıyās ve ḫakdīr itmede mahāreti olan istāde denir. (**mühendiz**) Veznen ve ma'nā-yı mühendis gibi yerleri ve bināları ölçüb ḫesāb itmekde ḫizāfeti olan kimseye denir ve āḫırde sīn ile mühendis lafzınıñ aşlı mühendir idi hendāz-ı ātīden mutaḫarrıf oldığına mebnī lākin kelām-ı 'Arabda māḫabli dāl olarak zā-yı mu'ceme bulunduğundan 'izb-i zāyı sīne ibdāl ile mühendis dediler. (**hendāz**) Hānıñ kesriyle ḫarmān vezninde kendisiyle mezzū'āt ve memsūhāt-ı mesāḫa olunacak ölçüye denir ki endāze Fārisī-i mu'ribidir. Ma'rebinde kıyās olan hānıñ fetḫi ise de kelām-ı 'Arabda muzā'afīñ ğayrı da fānıñ fetḫiyle fa'lāl vezni şāz ve nādīrū'l-vuḫū' olmağla hāyı meskūr eylediler ammā 'ulūm-ı riyāziyenin uşūl-i erba'asından olub aḫvāl-i mekādirden baḫş iden 'ilm ki kim muttaşıl kārū'z-zātıñ aḫvāl ve eşkālinden baḫş eder. Añā hānıñ fetḫiyle hendese itlāk olunur.

619 *İḫtirāz eyle sefāhatden o i'zāz yeri*
Faḫteriz 'an sefahi zāke maḫāmu'l-izāz

Mıḫrā'-ı evvel sāñnıñ tercemesidir. **faḫteriz**) Terkiibinde fā istināf-ı naḫvīye maḫmūl olmaḫ zāhirdir. İḫtirāz emr-i ḫāzır muḫātab-ı müfred-i müzekkerdir. Ey muḫātab sen tavḫı ve taḫaffuz ile ya'ni kendini şakīn demekdir. (**'an sefahi**) Lafzında 'an kelimesi muḫāveze için ḫarf-i cer olarak iḫtirāz fi'line müte'allıḫdır. (**sefahi**) Fetḫāteynle noḫşān 'aḫl-ı sebīl nefis-i insānīde olan ḫaftde isti'māl olunur yāḫūd cehālet ve nādānī ma'nāsınadır. Seḫāb vezninde sefāḫ ve seḫābe vezninde sefāhe gibi ve sefahi lafzı lafzen maḫcūr-ı maḫallen menşūb olarak fi'liñ mef'ul-i bih-i ğayr-ı şarīhidir. (**zāke**) Müfred-i müzekkere işārete mevzū' olan zā ile kāf-ı ḫiḫābdan mürekkeb olarak ey muḫāḫab şu demekdir. Bu maḫamda meşārū'l-ileyh meclis-i 'ilm yāḫūd muḫaffel-i kibār yāḫūd tevḫīr-i iḫtirāmı şu'ā'ir-i islāmdan olan mekān-ı mübārekden 'ibāretdir. (**maḫām**) (144) Merām ve murād veznlerinde ism-i mekandır. Mevzi'-i kıyām ve maḫall-i ikāmet ma'nāsınadır. (**i'zāz**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi a'zīz ve muḫterem kılmak ma'nāsınadır.

Ḫāşıl-ı ma'nā ḫaft-ı 'aḫl ı nādānıḫ muḫtezāsından olan evzā'-ı nā-hem-vāre ve eḫvār sebūk-mağziden ictināb ve iḫtirāz ile zīrā senin kendide bulunduğın maḫām-ı

haft ve beynilik edecek maḳām degildir belki ta'zīm ve tevķir ile Őürüt-1 ādāba ri'āyet edecek maḳāldır demektir.

620 *Eyleme züll ü hevān eyle ḥaḳāret kesbin*
İdegör mertebe-i 'izz ü vaḳārı iḥrāz

(**züll**) Zālīn zammı ve lāmīn teşdidiyle bir kimse ḥor ve ḥaḳir olmak ma'nāsındır. (**hevān**) Seḥāb vezninde zulluñ mürādifi olarak 'atf-1 tefsiridir. (**ḥaḳāret**) Sefāhet vezninde ḥaḳirlik ve i'tibārsızlık ma'nāsındır. (**meretebe**) MeŐrebe vezninde pāye ve rif'at-1 Şan ma'nāsındır. (**'izz**) 'Aynīn kesri ve zānīn teşdidiyle Şeref ve ululuḳ ma'nāsındır. (**vaḳār**) Seḥāb vezninde temkīnlü ve 'izz meşreblü olmak ma'nāsındır. (**iḥrāz**) Hemzenīn kesriyle bir nesneyi nefsiçün almak ve ḥıfz ve veḳāye etmek ma'nāsındır.

HāŐıl-1 ma'nā mūcib-i denā'et ve mevreŐ-i zillet ve sefālet olan evzā' ve eṭvārı irtikāb ile iktisāb-1 ḥaḳāretten iḥtirāz ve müstevcib 'izz ve Őeref olan eŐbāba teŐebbūŐ ile rütbe-i rizānet vaḳārı iḥrāz ve evc-i 'alāya pervāz ile demektir.

RABBŪNA 'L-LĀHU ĞANĪYYUN VE ḤAMĪDUN VE 'AZĪZ

(**rabbūnā**) Terkībinden Rab kāfe-i maŐnū'atı icād ve terbiye ieen cenāb-1 perverdigārīn esmā-yı ḥüsnāsından olmak üzere mübtedādır ve mütekellim ma'ül-ğayr zamīrine muzāfdır. (**Allāh**) 'İlm-i ḥaŐ vācibü'l-vücūd olarak ḥaberdir yāḥūd bedel-i küll min el-külldür. (**ğanī**) Seḥī vezninde Őevā'ib-i iḥtiyācdan ezher-i cihet-beri ve ğinā-yı muṭlaḳ ile tüvān-ger-vārı olan cenāb-1 vāhibü'l-müvāhibīn esmāsından olmak üzere mühtedānīn ḥaberi yāḥūd ḥaber-i ba'dü'l-ḥaberidir. (**ḥamīd**) Fi'il-i be-ma'nā mef'ül olarak cemi'-i ef'ālinde maḥmūd ve her lisānda Őenā-yı cemīl ile mevŐūf olan mün'im-i ḥaḳīḳīnīn esmāsından olmak üzere ğıŐŐı üzerine ma'tūfdur. (**'azīz**) Emīr vezninde ḳudret-i kāhire ve ğalebe-i bāhire ve 'atīyye-i vāfire Őāḥibi olan ḥüdāvendīçün ḥazretleriniñ esmāsından ve māḳabline ma'tūfdur.

621 *'Asced ü naḳrdır altun pek iyisi ibrīz*
Altunuñ hem ğümüŐüñ sikkeli naḳd-i 'azīz

(**'asced**) Ca'fer vezninde ma'deniyānda altuna denir zehel gibi ve incü ve yāḳūt ve zümrüd miŐllü cevher ḳısmına da iṭlāḳ olunur. (**naḳr**) Nūnuñ fetḫi ve Őādīn sükūnuyla altuna denir Emīr vezninde naḳir ve ğurāb vezninde nuḳār ve aḥmer vezninde anḳar gibi (**ibrīz**) Hemzenīn sükūnuyla aŐlā ğıŐŐı olmayıp ḥaliŐ altuna denir. Mübālağa içün olıçı yā-i nisbetle ibrizi ve ḥarmān vezninde 'aḳyān gibi (**naḳd**) Nūnuñ fetḫi ve ḳāfiñ sükūnuyla beyne'n-nās 'azīz ve muḥterem olan tāmü'l-vezn ve'l-a'yār sikkeli altuna ve aḳçaya denir. Dinār ve dirhem gibi ve bir nesne

iştirâsındadır. Hâl-i peşinen verilen aqçaya denir ki nesne muqâbilidir ve aqçanıñ vesâ'ir şey'in zuyûf verdisini hâliş ve cîddinden seçip ayırmaq ma'nâsına da ıtlâk olunur.

622 *Hem lecîn oldı gümüş nuqre ile fıdâ gibi
İtmege vaz'-ı hazîne dinülürmüş tekniz*

(lecîn) Zemîr vezninde gümüşe denir.**(nuqre)** Ğurfe vezninde eridilmiş altun ve gümüş kıt'asına denir.Sikke gibi ve insânın kafasında olan çukura denir. **(fıdâ)** Fânîñ kesri ve dâdîñ teşdidiyle gümüşe denir.Fâriside altuna zer gümüşe sîm denir. **(tekniz)** Mâlî mağzen ve şandûka mişllü maħalle vazı' edip koymaq ma'nâsına denir.

623 **(145)** *Temüre dindî hadîd ü bakırınñ adı nühâs
Hem raşâş oldı qalay Fârisî ismi erziz*

(hadîd) Şedîd vezninde ma'deniyâtdan temüre denir. Fâriside âhen denilir.**(nühâs)** Nûnuñ harekât-ı şulâşiyle bakıra denir. Şâd ve qatar ve mihl gibi ve ateşe ve ateşin tütünsüz hâliş 'alevine de denir. Fâriside mis denir.**(raşâş)** Şehâb vezninde ma'den-i seh'adan raşâs-ı ebyaz ta'bir olunan qalaya denir. Qalı' ve kaşdır ve 'alâyî gibi ve qurşuna raşâs-ı esved denir ve qalaya Fâriside erziz ve sepîd-rüy denir.

624 *Rüy-i tütüyâyı ma'âdinden idüb hem ta'dâd
Ĥârisinî diyü ta'birine heb oldı meciz*

(ĥârisinî) Dâriçinî vezninde ve ĥâ-yı mu'ceme bedeli mîm ile ma'âdinden rüy-i tütüyâ ve rûĥ-ı tütüyâ dedikleri siyâh ve berrâk ĥaceriñ ismidir ki ma'deni kilân memleketinde olmağla eṭrâf ve âfâka oradan celb olunur. Ĥaftada ve mülâyemetde güher-bâya şibhdır. Ĥacer-i mezbûr ateş üzere tutulduğda yanar ve neft-i râyiĥası gibi râyiĥası çıkar. Fâriside şebeh denir. Bânîñ fetĥiyle ve ma'deniyâtdan şebeh ile nühâsdan maşnû' ve mürekkeb olana pirinc ta'bir olunur. Güzâfi Tercümetü'l-Bürhânü'l-Qâti'.

625 *Qurşun üsrüb didiler civaya da zıbağ hem
Civadır aşl-ı ma'âdin demiş ehl-i temyiz*

(üsrüb) Üsküt vezninde ve bânîñ teşdidiyle üşküf vezninde ma'dende tevellüd eden ecsâd-i seb'adan qurşuna denir. Hemzeniñ medi ve nûnuñ zammıyla anîñ gibi Fâriside kiş denir **(zıbağ)** ve hemze ile zıbağ dirhem vezninde ve bânîñ kesriyle zıbağ zirec vezninde ma'dende mütevellid olan ecsâd-ı seb'adan civaya

denir zāvāk ve şard vezninde zibağ gibi. Fârisîde jîve ve sim-yâb denir. Altun ve gümüş ateş ile ne kûne izâbe olup istihrâc olunur ise civa dağı anlar gibi istihrâc olunur. Ba'zıları mağribde bir kuyudan çıkar. 'Alâsı oradan gelir ederler. Şişe ve kurşun ve kâlay ve kûnduz derisini zarflardan gayrıda tûrmayıp âhir kaba kûnşa firâr edip nâbûd olduğundan 'Arabîde firâr ve hârib ve Fârisîde gürizende tesmiye olunur. aşhâb ve kûf-ı civa cem'î ma'âdiniñ aşlı ve münşe'ât-gûni olmağa zâhiblerdir. Niteki şerh-i muvâkıfda ve şerh-i mukâşıdda mafşalâ-yı mestûrdur.

626 *Kîmyâ ehli dağı şems diyüb altuna
Hem kamerdir gümüşe şahş-ı faķır oldı 'avîz*

(**inķılâb**) Hâķâyık-ı tecvîz-gerde-i hulyâ-yı nâ-becâları olub san'atle meşelâ baķırınñ şûret-i nuhâsiyesini izâle ve i'dâm ve hey'et-i ibrîzi anda ibrâz ve cilve-i nemâ kılınmağla maķzîyü'l-merâm olma dâ'ivesinde olan kîmyâ-yı girân iflâs-ı encâm za'mlarınca güyâ bu mektûmı nâ-ehle keşf ve inşâ şavbından imâle-i licâm edip ma'âdin-i seb'anıñ 'izz ve şerefi olan zer hürşid-i peykeri seb'a-yı seyyâre itlâķ olunan heft aķteriñ uzv ve eşheri bulunan âfitâb-ı 'âlem-tâba teşbîh ile altuna şems dediler ve kıymet ve şerefde şâh-ı zehabiñ vezîri ve ka'im-maķâmı münâbesesinde olan sîm-i sepîd endâmı neyr-i aşğara temşil ile gümüşe kamer ta'bir eylediler. (**'avîz**) Faķır vezninde ve mürâdifidir ki kifâyet-i mikdârı mâlzemeye yâhûd teşâbe-i mâlik olmayan kimseye denir. Faķır ve ihtiyâca a'vâz ve faķır-ı eşvebi olan köhne libâsa mu'veze denildiği kıt'a-yı sâbıķda geçdi. Şan'at-ı kimyâya mübtelâ olanlarıñ ekşeri mâ-melekini yüneye koyup ihrâķ etmeğle faķır ve fâķa lâzıma-yı hâli olduğundan bu maķâmda 'avîz zikr olundu.

627 *Ķalâya müşteri vü Zühre dimişler baķıra
Demire hem didi merrih şanub zihnini tîz*

Heves-kârân-ı fenn iksîr-i raşâş itlâķ olunan Ķalâyı kevâķib Ķasse-i müteĶayyirenden müşteri ismiyle merrih nâmıyla tekîne ve ta'biye eylediler. (**tîz**) Fârisîde keskin ma'nâsıdır. Merrih dedikleri Ķadîde (146) münâsebeti Ķafi degildir.

628 *Rüy-i tütîyâ 'uķâid dağı kurşuna zühâl
Dediler böyle kinâyâtı idüb de tecvîz*

Aşhâb-ı kîmyâ Ķarışını ta'bir olunan rüy-i tütîyâ 'uķâid ve esreb ve anıñ itlâķ olunan kurşuna zühâl dediler ve bu seb'a-yı seyyâreniñ isimlerini zikr edip mâvezi'leleriniñ Ķayrı olan ma'âdin-i seb'ayı murâd etmekle za'mlarınca setr-i murâd eyleyip kinâyâ meslegine gitdiler demekdir.

629 *Nisbet-i seb‘a-yı seyyāre iderler gūyā*
Līk şan‘atları-veş cümle me‘ālī nāçiz

Tā’ife-i mezbūra ma‘ādin-i seb‘adan her birini kevākib-i seb‘a-yı seyyāreden birine mensüb ‘ad edip mensūba mensüb-ı ileyh ismiyle tesmiye iderler ve bu nisbet zāhiren eşeriñ mü‘eşşer-i zāhiriye nisbeti qabīlindedir ki meşelā ‘ālem-i suflīde gevher zerk-i tekevvün ve tevellüdi ‘ulviyyātdan şemsiñ te‘şiriyle olmağa mebnīdir ve kıs ‘alā hizā yāhūd ma‘ādinden her birini seyyāreden her birine bir vechle teşbīh edip müşebbeh-i bihiñ ismiyle müşebbehe tesmiye qabīlinden olmağda muhtemeldir gūyā Fārisīdir. Zāhir o gālibā mevķi‘lerinde isti‘māl olunur. **(līk)** Dīk vezinde Fārisīde edāt-ı istidrāk ve edāt-ı istişnādır. **(nāçiz)** Fārisīde haber-i i‘tibārdan sākıı olub mu‘tedebe olmayan şey’-i haķire denir ve bu şan‘at-ı kīmyā-geri ha‘iş-i şervet ve sāmān olmayan belki müceb-i iflās ve ħarman oldığını nāzım-ı niħrīr laţifesinde Nābi-i merħūm Ħayriyye’sinde:

Kīmyā-gārını şan‘at şanma
Mübtelā sözlerine aldanma

Kīmyā şanma ki şan‘atla olur
Mu‘cizeyle yā kerāmetle olur

diye beyān eylemişdir.

630 *İştilāhāt-ı ħarībe dağı çok anlarda*
‘Abeş oldığı ‘ayāndır idelim nazmı veciz

(iştilāhāt) İştilāhıñ cem‘idir. İştilāh bir lafzı mā veza‘a lehīn ħayrı bir ma‘nāda kavm-i ma‘īniñ isti‘māl üzere ittifaqlarından ‘ibāretdir ya‘ni bu dā‘bi davāyı mübtelā olanlar bildikleri şan‘atı ađyāre bildirmemek için ma‘ādin-i seb‘aya seyārāt ismiyle tesmiye üzerine ittifaq etdikleri gibi şan‘at-ı mezbūrenin sā‘ire mālzemesiniñ isimlerini dağı tađyīr ile ta‘bīr edip meşelā cīveye ‘abd ve kevkerde ‘aķreb ve ħacer-i mūkerrem ve nişādıra ‘uķāb ve nesr-i tā‘ir tesmiyeleri gibi lākin bīhūde olmağla anlardan kef-i ħāme olundu.

631 *Zūll-i ta‘cizile māl istemedem pek şaķınıñ*
Fetteķū min talebi ‘l-māli bi zūlli ‘t-ta‘ciz

Mışrā-ı evvel şanīniñ tercemesidir. **(fetteķū)** da fā faşīħa yāhūd istibnāfiyyedir. Etteķū şaķınmağ ve iħtirāz etmek ma‘nāsına olan itīķādan emr-i ħāzır cem‘i müzekkerdir. **(min)** Etteķūya müte‘allīķ ħarf-i cerrdir. **(taleb)** Fetħateynle bir

nesneyi âhirden istemek ma' nâsınadır. **(mâl)** Hâl vezninde nüfûs-ı ihsâniyye meyl ve râğbet ve kesb ve taḥşîline i' tinâ ve diḡḡat eyledikleri eşyânîñ küllisine şâmildir. **(bi züll)** Terkîbinde bâ-i câre talebe müte'allıḡdır. Züll zâln zammı ve lâmiñ teşdidiyle ḡorluk ve ḡaḡîrlik ma' nâsınadır. Zillet ve ḡaḡâret gibi. **(ta' cîz)** Bir kimseyi dermânde ve 'âciz ḡılmaḡ ma' nâsınadır.

Hâşıl-ı ma' nâ ilḡâḡ ve ibrâm tarîkiyle ḡayrıdan mâl taleb eylemek mucib-i ḡaḡâret ve müstevcib-i denâ'et ve rezâletdir. İmdi bundan bundan ziyâde ihtirâz eden diye nuşḡdur.

632 *Kîmyâ faẓl u hünördir var ise dünyâda
Olur erbâb-ı kemâl ehl-i ḡinâdan da 'azîz*

Ya' ni beyne'n-nâs kîmyâ nâmiyle meşhûr olan ma' nâ-yı 'anḡâ gibi. Mevcûdu'l-ism mevḡûdu'l-cism olarak ism-i bilâ-müsemmâdır eger kîmyânîñ dünyâda vücûdı var ise faẓl ve hûner ve 'ilm ve ma' ârifdir zîrâ taḡşîl-i iksîrden 'arz-ı 'izz ve şeref ve rif' at-şândır. Aşḡâb-ı 'ilm ve kemâliñ erbâb-ı mâl ve menâl üzere tevfiḡi ise **(147)** ḡanı' inü'l-beyândır.

SİNÂ U'S-SİN NÛRUN MUŞRIḡUN Lİ'L-CEVVİ KE'N-NİBRÂS

(sinâ') 'İḡâ vezninde rif' at ma' nâsına ve ateşîñ ve berḡiñ ve şemsiñ şu' â' ve zıyâsı ma' nâsınadır. **(sîn)** Ḥurûf-ı hecâdan on ikinci ḡarfın ismidir. **(nûr)** Nûnuñ zammıyla zıyâ ve rûşenâyî ma' nâsınadır. Tafşîli elif ḡâfiyesinde ḡıḡ' a-yı semâviyeniñ 'üvnânî şerḡinde beyân olundu. **(muşriḡ)** Âlet-i tenevvîr olan cism-i maẓî' iñ eḡrâfını izâ'e ve rûşen eylemek ma' nâsına olan işrâḡdan ism-i fâ' ildir. **(li'l-cevvi)** Lafzında lâm iḡtişâs-ı muşriḡa müte'allıḡdır. **(cevv)** Cîmiñ fetḡi ve vâviñ teşdidiyle havâ ma' nâsına ki arz ile semâ' aralıḡından 'ibâretedir. Vâviñ ve oḡanıñ iḡerüsüne denir. **(ke'n-nibrâs)** Lâfzında kâf edât-ı teşbîhdır. Nibrâs ḡirtâs vezninde ḡerâḡ ve meş' ale maḡûlesi âlet-i tenvîre denir. Sirâc ve mişbâḡ gibi.

Hâşıl-ı ma' nâ sîn ḡâfiyesi ḡıḡ' alarında mûnderic olan luḡâtîñ tâbiş ve lem' ânı ziyâde tâb-dâr ve tâb-nâk olan mişbâḡ gibi. Cevv ve havâyî izâ'e ve işrâḡ edici nûrdur demekdir ki murâd ḡulmet cehli izâle ile sâḡa-i dili pür-nûr eylemesidir.

633 *Benî âdem beşer hem cinne hem inse dinürmüş nâs
Biri biriyle üns ü ülfet itmek oldu istînâs*

(beşer) Benî âdem ya' ni insâna denir. Hayvân-ı nâtiḡ ma' nâsına müfredi ve cem' i ve müzekkeri ve mü'enneşi müsâvidir. **(nâs)** Zûyu'l-'uḡul ecnâsından cin ḡâ' ifesine ve insâna şâmildir. Aşlı evvelde hemze-i maẓmûme ile enâs idi. ḡaḡfifen hemze ḡıẓf olundu ammâ ins hemzeniñ kesriyle beşer murâdifidir ki âdem oḡları

ta' bîr olunur. Cin ve melek muḳābilidir. Müfredi insîdir. Cin cîmiñ kesri ve nûnuñ teşdîdiyle rûhānilanı ta' bîr olunur. Cin ve melek muḳābilidir. Müfredi insîdir. Cin cîmiñ kesri ve nûnuñ teşdîdiyle rûhāniyûnuñ aḥbār ve esrārı müstemel olan kısım-ı evsaṭına ıtlāk olunur. Melek ve şeyṭān muḳābilidir yāḥūd muṭlakā ḥavāsıñ mecmû'ndan müstetir olan rûhānimüstetir olan rûhāniyûna denir ki ins muḳābilidir ki ḥavās vāsıtasıyla idrāk olunan ṭā'ife olacaktır. **(istinās)** Benî ādemden vesā'ir hayvāndan olarak bünyelerinde ve ḥışt ve tenāfir zā'il olub biri biriyle ve ülfet etmege denir.

634 *Bir ayak üzere sıçrar halk ya ye' cūcdur yāḥūd*
Bir elli bir ayaklı mesh olunmuş nāsdir nesnās

(nesnās) Vesvās ve nebrās veznlerinde bir cins mahlūḳdur ki birer ayakları olmaḡla kuş gibi sekerek ve sıçrayarak yürürler yāḥūd Yāfeṣ bin Nūḥ 'aleyhi's-selām evlādından Ye'cūc ve Me'cūc ḳabileridir ki şıfatlarında iḥtilāf olundu. Ba'zıları ḡāyet şaḡirü'l-cine ve ḳaşirü'l-ḳāmedir ki ḳāmetleri bir ḳarışdan ziyāde degildir didi ve ba'zıları ḡāyet 'azimü'l-cūsse ṭavilü'l-kāmedir ki ḳāmetü'l-ālaları yüz yigirmi zerā'e bāliḡ olur ve bunlarda sebā' ve ḥoş gibi. Muḡālib ve adrās olur dedi ve 'aliyy-i kelāü't-taḳdirin bunlar iki ellü ve iki ayaklılardır yāḥūd nesnās ta' bîr olunan eşcās-ı 'Ād ḳavminden bir ṭāḳım küffār-ı ḥāk-sār idi. Ḳabül-i imāndan rev-gerdān ve kendilere meb'uş olan peygamber-i zî-şāna envā'-ı āzā ile 'işyān eylemeleriyle ḥazret-i Ḥaḳ Cell ü 'Alā anlarıñ şüretlerini ḳaç şürete mesh ve taḥvîl ile a'zā vü civār ḥalleriniñ nişfi maḥv ve tams olunub birer el ve birer ayakları olmaḡla kuş gibi sekerek sıçrayarak yürüyüb behā'im gibi nebātāt ra'î ederler idi yāḥūd nesnās insān şüretinde bir nev' mahlūḳdur ki nev'-i insāndan ḥāric ve eşyā-yı keşire de insāna muḡāliflerdir. Lisānımızda bunlara beyān-ı ād-ı mebnî denir. Ḥazret-i Ebū Harire'niñ Lehebe'n-nāsü ve baḳıyen nisnāsi ḳavli buña mebnîdir.

635 *Ḥudā'niñ rahmetinden nā-ümîd oldığıçün şeyṭān*
Dinilmiş adına iblīs nevmîd olmadır iblās

(iblīs) Hemzeniñ kesriyle ḳıṭ'a-yı recā ve ṭam' ma'nāsına olan iblās-ı ātîden me'ḥūz olmak üzere cenāb-ı erḥame'r-rahîmiñ rahmet-i bî-pāyānından ḳat'-i ümîd iden şeyṭān-ı la'ine 'ilm olmuşdur. **(148)** Ḥazret-i Ādem Şafiyu'llāh secdeden istinkāf ile celbiyyet-i ḥabîşesinde merkūz olan küfr ve şeḳāvete ezhār itmezden maḳdem beyne'l-melā'ike ismi 'azāzil idi. **(iblās)** Hemzeniñ kesriyle me'mül olmak şānından olan nesneden ye's gelmek ve ümîdi kesmek ma'nāsındadır. Nā-ümîd ve nevmîd lafzları Fārisîdir. Ye's ve ḳunūṭ ve ḥaybet ma'nalarında müsta' meldir.

636 *Derūn-ı nāsa ilkā itdigiçün vesvese dā'im*
O şeytān-ı la'iniñ hem dinürmüş adına vesvās

(**vesvās**) Vāvıñ fethiyle insāniñ albine kendide aŝlā hayr ve nef' olmayıp belki mutezāsıyla 'amel ve bā' iŝ-ı hisār ve mūcib-i helāk ve tebār olan vesveseyi ilkā etmek 'ādet mūstemirresi olan şeytān-ı la'iniñ adıdır lakin iblīs dergāh-ı 'izzetden marūd olan ebū'ŝ-ŝeyātiniñ ismidir ve vesvās-ı evlād ve zūriyyetine de ŝāmildir.

637 *Girü almağa dirler hıns kim ha zıkr olunduca*
Girü açdıçün iblīs-i mel'ūna dinür hānnās

(**hıns**) Hāniñ fethi ve nūnuñ sūkūnuyla ve u'ūd vezninde hunūs girü almağa denir taallūf ve te'hir gibi. (**hānnās**) Ŝeddād vezninde Allah Ta'āla zıkr olunduca te'hir etmek mu'tādı olan şeytāna itlā olundu.

638 *Di ibāli olana mubil idbārı olan müdbir*
Taaddüm eyler ü gemek girü almadır i'insās

(**mubil**) İbālden ism-i fā' il beniyyesiyle beyne'n-nās mu'teber olan cāh ve ni'met maūlesi nesnelere kendüye sūhūletle dil-h'āhı üzere teveccüh ve ibāl eder olan sa'd ater ve tāli' yāver kimseye denir. (**idbār**) İkbāl vezninde ve teayyuzıdır ki

Yasa gökden yire dā'im atarāt-ı āmāl
Yine bed-ālī' olan hā'ib ü hāsir bulunur

neŝidesine mā-ŝada olan kimsedir. (**taaddüm**) Tefa'ül vezninde ilerü gemege denir ki taaddüm-i bi'l-mekān ve taaddüm-i bi'l-zamān ve taaddüm-i bi'l-ŝeref taaddüm-i bi'l-'aliyye ve taaddüm-i bi'l-ab'-ı asāmına ŝāmildir. (**i'insās**) Hemzeniñ kesriyle bir cānibe mūteveccıhe olup ilerü giderken geri alıp eñseye dōnmeye denir.

639 *'Ases gice olaŝmaq gezdigin şayd iün gice*
Dinür urduñ adına 'as'as u hem öyledir 'as'ās

(**'ases**) Fethateynle ve 'as 'ayniñ fethi ve siniñ teşdidiyle gice ile gezüb olaŝmaq ma'nāsınadır ve hāŝsa-i gice vatinde ehl-i fesāddan bir maalli muāfaza ve pās-bān-lı edip her arafını gezüb hāfaza ve pās-bān-lı edip her arafını gezip olaŝmağa denir. (**'as'as**) 'Ar'ar vezninde ve (**'as'ās**) vesvās vezninde ve 'asīs emir vezninde ve 'assās ŝeddād vezninde teb'adan urda itlā olunur. Şayd iün gicelerde olaŝıp gezdigiçün.

640 *Ḥanīf olmuş kalın bez hem ḥaṣīf eski beze dinmiş
Kerābīs oldı cem‘i ḥām beze dirler imiş kurbās*

(ḥanīf) Ḥafīf vezninde ğalız ve kalın kettān bezine denir. (ḥanīf) Köhnelenmiş eski beze denir. ‘Alā kavlin yünden toĝunmuş olan eski şevbe denir. (kerābīs) Karāṭīs vezninde kurbās-ı ātīniñ cem‘idir. (kurbās) Kırtās vezninde pamuĝ ipliğinden nesc olunan ḥām beze denir. Nisbetinde kerābis denir.

641 *Di mi‘ vez yoĝsula zengīn şerī şirvān ğanī-āsā
Zügürtlükdür ḥaṣāşa lık zengīn olmadır ık‘ās*

(mi‘ vez) Mifles vezninde faķire denir. Kıṭ‘a-yı sābıkadaki ‘avız gibi. Türkide yoĝsul ve zügürt denilir. (şerī) Ğanī vezninde ve mürādifidir. (şirvān) Sekrān vezninde mütemevvil ve zengīn ādeme denir. Mü‘enneşi sebrī vezninde şervīdir ki mütemevvile ḥātūna denir ve şirvān lafzı keşir ve ‘azız gibi çok ma‘nāsına da ıtlāĝ olunur. (ĝanī) Sehī vezninde zengīn ādeme denir ki ma‘lūmdur. Āsā hemzeniñ meddiyle Fāriside edāt-ı teşbihdir (149) veş ve çün gibi. (ḥaṣāşa) Şehābe vezninde ve ḥaṣāş şehāb vezninde faķr ve ihtiyāc mürādifidir ki lisānımızda yoĝluĝ ve yoĝsulluĝ ve zügürtlük denilir. (ık‘ās) Hemzeniñ kesriyle zengīn ve māl-dār olmaĝ ma‘nāsınadır. İstiĝnā ve iĝtinā ve teĝānī gibi.

642 *Büyük āteşden āteş almaĝ olmuş iķtibās ammā
Ķabes şu‘le daĝı şu‘le taleb itmek imiş iķbās*

(iķtibās) İfti‘āl vezninde çok āteşden bir kıṭ‘a zıyālı ve parlaĝ āteş közi almaĝa denir ve ‘ilm-i istifā eylemek ma‘nāsına müsta‘meldir ve iķtibās bedi‘yün ıstılāhında kelām-ı menşüre yāhūd kelām-ı manzūme Ķur‘āndan yāhūd ḥadīşden bir şey‘i dürc ve tazmīn etmege denir. (ķabes) Fethateynle ‘azīm- i āteşden aĝz olunan şu‘leye ya‘ni parlaĝ āteş közine denir. Mışbāḥ vezninde mıķbās gibi. (iķbās) Hemzeniñ kesriyle bir kimseden āteş pāresi taleb etmege denir ve bir ādeme ‘ilm öğretmek ma‘nāsında da müsta‘meldir.

643 *Tebaḥtur hem tezāyu‘ şalina şalina gezmekdir
Yürürken iki yana şalınan kimse daĝı meyyās*

(tebaḥtur) Tedaḥruc vezninde şalınaraĝ ḥırām ve reftār ile yürimek ma‘nāsınadır. Daḥrece vezninde baḥtere gibi ve dā‘imā şalınaraĝ mütekebbirāne yürür olan ādeme baḥterī denir aḥteri vezninde. (tezāyu‘) Temāyül vezninde bir tarafına egilerek yürümek yāhūd iki tarafına şalınaraĝ yürümek ma‘nāsınadır. Meys ve meysān gibi. Meyl ve meyelān veznlerinde. (meyyās) Şeddād vezninde ve meyyūs

şabūr vezninde tebahtur ma' nāsına olan meysden vaşflardır. Şalınarak yürüyen kimseye denir.

644 *Dinür gizlü sese vecs ü dağı kalbe gelen kırku*
Derün-ı kalbe istilâ-yı havf u bîmdir icās

(vecs) Vāviñ fethi ve cimiñ sükūnuyla gizlü sese denir.Şavt-ı hafı ma' nāsına ve sem'e bir şavt-ı hā'il-i vāşıl yāhūd kalbe bir muhavvif-i ma' nā vāki' olmağla derün-ı kalbe fez' ve kırku ' arız olmak ma' nāsına gelir cife ve huşye gibi. (icās) Bir ' arızadan nāşī kalbi istilâ ve ihāta iden havf-ı muzmerdir. Fāriside bîm ve hirās denir.

645 *Zine hem vezn tartmağdı terāzū kolıdır mincem*
Dağı mizān-veş dînmiş terāzū adına kıştās

(zine) ' Ade vezninde ve (vezn) va'd vezninde bir nesneniñ haft ve şakl cihetiyle mikdārını bilmek için terāzū ve çatır maķulesiyle tartmağdır. (mincem) Minber vezninde terāzūnuñ dilini geçürdükleri uzun temyüre denir ki terāzūnuñ gözleri iki uçlarından mu'allak olur. (mizān) Mıkyās vezninde ālet-i vezn olan terāzūya denir. (kıştās) Kāfiñ zammı ve kesriyle terāzūya denir yāhūd ziyāde toğrı olanına denir.

646 *İşirmek dişle nehş ü zerr ü 'adđ olmuş işirmek hem*
Diş adı sinn azı diş dırs kim cem' i gelür adrās

(nehş) Nūnuñ fethi ve hāniñ sükūnuyla dişle işirmek ma' nāsınadır. ' Aliyy-i kavlı azı dişler ile işirmek ma' nāsınadır. Sîn-i mühmele ile nehş öñ dişler ile işirmağa hāşīdir ve nehş yılan ve ' aķreb işirmasına denir ledğ ve les' gibi. (zerr) Zā-yı mu' cemeniñ fethi ve rā-yı mühmeleniñ teşdidiyle muṭlaķā işirmek ma' nāsınadır. (' adđ) Zerr vezninde ve mürādifidir ki muṭlaķ işirmek ma' nāsınadır. Fāriside geziden denir. (sinn) Cin vezninde muṭlaķā diş denir. Cem' i esnān ve esine gelir. (dırs) Dādıñ kesriyle sinn mürādifidir ki muṭlaķ olarak diş ma' nāsınadır lākin ' arfda azı dişde isti' māl olundu. (adrās) Dırsıñ cem' idir đurūs gibi.

647 *Harīde şol deliksiz incüdür dürr ü cümān incü*
Zümrüddür zemāverd ü hem elmas adı olmuş mās

(harīde) Ferīde vezninde delinmedik incüye denir ve dāmenine dest-i ricāl toķunmamış ğāyet ehl-i hayā (150) ve muḥaddire olan kıza itlāk olunur. (dürr) Dālñ zammı ve rāniñ teşdidiyle (cümān) ğurāb vezninde muṭlaķ olarak incüye denir lü'lü' gibi. (zemāverd) Zā-yı mu' cemeniñ zammı ve vāviñ fethiyle nāzımıñ kavline göre cevāhir itlāk olunan zī-kıymet taşlardan zümrüd ta' bîr olunan yeşil taşñ ismidir lākin

ķāmūsda kıyım et ve yumurta ile müretteb bir nev' ta'âm ismidir ki Türkîde kadın budı ta' bîr olunan ta'âm olacaktır deyip mādde-i mezbûreyi ma'ânî-i merķūma ķaşr itmekle nāzımın müdde'ası şābit olmaz meger ki eshāt-ı sâ'irede zemāverdiñ zümrüd ma'nāsına isti' mālîne vāķıf olmuş ola ve lisānımızda zā-yı mu'ceme ile zümrüd ta' bîr olunan cevher ki ķunfud veznindedir. 'Arabîde zammāt-ı şülāş ve teşdîd-i rā ile zümrüd denir. Zümrüd ile zeberced beyninde olan fark fenn-i aħcāre müte'allık olan kütübde mestürdur. **(mās)** Māl vezninde elmās ta' bîr olunan zî-kıymet cevhere denir.

648 *Muvāsāt u meberreh iyilik itmek cūd cömerdlik*
Ĥasīs alçaķ ĥasāsa hem fenā fi' l işlemek iĥsās

(muvāsāt) Muvālāt vezninde bir kimseye yār ve vefā-dār olub iyilik itmek ma'nāsınadır. **(meberreh)** Meserreh vezninde iyilik ve iĥsān etmek ma'nāsınadır. Fārisîde nîkî-kerden denir. **(cūd)** Hūd vezninde māl ve ni'meti maĥall ve müstaĥaķına şarf ve bezl ile civān-merdlik eylemek ma'nāsınadır ammā lāyıķsız maĥalle şarfa tebzîr ve işrāf itlāk olunum cūd denilmediğine şā'irin

Baĥşış nāb-maĥall-i cūddan olmaz ma' dūd
Şıfı-ı ma' kūs ile artar mı ĥesābı raķamıñ

beytinden müstebāndır. Cūd ile muttaşif olan kerîm kimseye cevād denir. **(ĥasīs)** Ĥabîş vezninde denî ve fūrū-māye ve alçaķ olan kimseye ve nesneye denir. **(ĥasāsa)** Ĥabāse vezninde bir kimse ya bir nesne işe yaramaz denî ve ĥasīs olmaķ ma'nāsınadırç **(iĥsās)** Hemzeniñ kesriyle denā'et ve alçaķlık iķtizā eden kötü iş işlemek ma'nāsınadır.

649 *Ķalem adı yerā' a hem devāta miĥbere dînmiş*
Mürekkbedir midād u ĥıbr kağıddır daĥı kırtās

(yerā'a) Şehābe vezninde ķamışa ķaleme denir. Şehāb vezninde yerā' ve mezbûre gibi ķalem daĥı 'Arabîdir. Cem' i aķlām gelir. Fārisîde ĥāme ve kilik denir. **(miĥbere)** Mîmiñ ve bāniñ fetĥeleriyle mürekkeb ķoyacaķ ĥoķķaya ve divide denir. Türkîde divid dedigimiz devāt muĥrefidir. **(midād)** Kitāb vezninde ve **(ĥıbr)** ĥāniñ kesri ve bāniñ sükūnuyla yazı yazacak mürekkebe denir ve ĥaber-i 'ilm ve dānāya itlāk olunur. Cem' i aĥbār gelir. **(ķırtās)** Ķāfiñ ĥārekāt-ı şelāsesiyle kağıd envā' ma itlāk olunur. Ca' fer vezninde ķartes ve dirhem vezninde kırtās gibi

650 *Eli olmuş havāniñ milked ü temlîd yumuşatmaķ*
Havana didiler hāvin midāķa hem daĥı mihrās

(**milked**) Minber vezninde hâvin ve çahve dibegi mişllüleriñ elidir ki anıñla ba'zı eczâ ve eşyâ dögülür. Fâriside yâver ve havan-ı deste denir. (**templid**) Tedkîk vezninde mişîn ve suhteyân ma'ûlesi gibi suht ve çatı olan nesneyi oğuşdırarak yumuşatma' ma'ûsınadır. (**hâvin**) Vâvîñ fet'hi ve zammıyla ve hâvün hârün vezninde ma'ûf tarafdır ki içinde kurnefel ma'ûlesi şey'ler da' ve sa'ğ olunur. Türkide havân dedikleri hâvinden ğalatdır. (**midak'ka**) Mîmiñ kesri ve dâliñ fet'hi ve kâfiñ teşdidiyle ve hâsız midak'k hâvin ve dibek mişllü kendisinde nesne da' ve sa'ğ olunan zarfa denir. (**mihrâs**) Mi'krâz vezninde içinde suht ve dürüst nesnelers hers ve da' olunaca' âlete denir ki Türkide havân dibek denir.

651 *Mumâse hem temâs oldı cimâ' itmek me'âlinde
Mesîs ü mes yapışmak yapışdırma' imiş imsâs*

(**mumâse**) Müfâ'ale vezninde (**temâs**) tefâ'ül vezninde el ile vesâ'ir a'zâ ile birbirine degmek ve to'kunma' ma'ûsınadır. Mübâza'a ve cimâ'dan kinâye olurlar. (**mesîs**) Hâsîs vezninde (**mes**) (151) mîmiñ fet'hi ve sîniñ teşdidiyle bir nesneye degmek ve yapışmak ma'ûsınadır. (**imsâs**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi âhire degirmege ve yapışdırma'ğa denir.

652 *Vaşîfe câriye ammâ mezâle tenbeli anîñ
Ka'çan kul 'abd âbık hem esirciye dinür nehhâs*

(**vasîfe**) Veşîka vezninde hâdeme ve câriye ma'ûsınadır kıyne ve ümme gibi. Fâriside kenîz ve kenîzek denir. (**mezâle**) Mîmiñ zammıyla kendiliginden bir işe yapışmayub dâ'imâ buyurma'ğla işleyen tenbel câriyeye denir. (**âbık**) Hârib vezninde seydinden büyüce ve sebebsiz firâr edip ka'çan kula denir. (**nehhâs**) Hâ-yı mu'ceme ile şeddâd vezninde esîr şatıcıya denir ki esîrci ta'bir olunur ve tavar şatıcıya denir ki cānbâz tā'bir olunur.

653 *Cihānda hayr-ı nâs oldur ki nef'-i nâsa sa'y eyler
Fehayru 'n-nâsi fi'l-ekvân men yes'â li nef'-i-n nâs*

Mısrâ-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (**fehayr**) da fâ istinâfiyye-i hayr 'indü'n-nâs merğüb ve mu'teber olan nesneden 'ibâretdir. (nâs) Bu kıt'anî evvelinde ge'çdi. Lām ta'rîf-i cins içündür. (**fi'l-ekvân**) Terki'binde fi zarfiyyedir. Ekvân hemzeniñ fet'hiyle hüdüş ve vu'kû' ma'ûsına olan kevnîñ cem'idir ki murâd vâқи'at ve hâdişâtdan 'ibâret olan dünyâdır. (**men**) Mevşüle ve züyü'l-ğavle ma'şşusadır. (**yes'â**) İşlemek ve çalışmak ma'ûsına olan sa'y lafzından muzâri' dir. Tahtında müstetir olarak men-i mevşüleye râci' fâ'il zamîriyle cümlesi mevşülün şılasıdır. Mevşül ma'şılata cümlesi hayrû'n-nâs mübtedâsınıñ haberidir. (**li nef'**) Lafzında lām-ı cäre yes'â

fi'line müte'allıktır. (**nef**) Nūnuñ fethi ve fānıñ sükūnuyla bir kimseyi ihsān ile yāhūd ta'līm-i 'ilm maqūlesi fa'ideler ile fā'idelendirmege denir.

Hāşıl-ı ma'nā ma'lūmdur.

654 *Bi ḥamdi'llāh derūnum cevher-i 'irfānla memlū
Zer ü sīm ile gerçi ḥalk-veş taldurmadım ekyās*

Me'āl-i beyt gerçi مصر اقچه لا رزق من شك حرم لحي الغني او تيته بما فا شكر تفضيلا Me'āl-i beyt gerçi aşhāb-ı refāh ḥāl ve erbāb māl ve menāl gibi. Derāhim ve denānir ile kīseleri mālen māl etmek ḥaḳ-ı faḳīrāneme de taḳrīr-gerde-i cenāb-ı müte'āl olmamağla zāhiren erbāb-ı ğınādan degil isem de elhamdüli'llāh Ta'ālā ḥazīne-i derūn fezā'il-i meşhūnum cevāhir-i 'ulūm ve ma'ārif ile leb-ā-leb taldur diye behiyye-i ilāhiye olan faẓl ve kemāl üzerine ifā-yı Ḥaḳḳ teşekkür olacağdır.

KÜTÜBÜ'L- 'İLMİ LENĀ ḤAYRU CELĪSİN VE ENĪS

(**kütüb**) Zammeteynle şaḥīfe-i mektüb-i fiḥā ma'nāsına olan kitābıñ cem'idir. (**'ilm**) Kuvvet-i 'ākile de ḥāşıl olan şuret-i zihniyyedir. (**lenā**) Lām-i ihtişāş ile mütekellim ma'a'l-ğayr zamīrinden mürekkeb olarak bizimçün demektir. Lām-ı cāre 'aliyy sebīlü't-tināz' celīs ve enīs lafzlarına müte'allıktır. (**ḥayr**) Mergüb ve menfa'atlü nesne ma'nāsına olarak kütübü'l-'ilm mübtedāsıñ ḥaberidir. Celīse izāfeti beyāniyyedir. (**celīs**) Nefīs vezninde fi'il-i be-ma'nā-i fā'ildir. Mecālis ve muşāḥib ma'nāsına Fārisīde hem-nişīn denir. (**enīs**) Celīs vezninde üns ve ülfet olunan nesneye denir me'nūs ma'nāsına.

Hāşıl-ı ma'nā kendinde 'ulūm-ı şetti şebt ve imlā olunan kitāblar bizimçün sā'ir celīs ve enīslerden enf'-i hem-nişīn ü efzīl-i muvānisdir.

655 *Didiler arslana hirmās u yatağına 'irīs
Küfye güc kuvvete dinmiş ki bahādır da be'īs*

(**hirmās**) Kırtās vezninde ve hirmīs iblīs vezninde esāmīsi ekşer min in yuḥşā olan arslanın insāna şaldırıcı ād-ı mecel olanına denir. (**'irīs**) Sicil vezninde ve hā ile 'irīse arslan yatağı olan yere denir. (**küfye**) Ğurfe vezninde cehd ve ṭāḳat ve güc ve kuvvet (152) ma'nāsınadır ve kifāyet edecek mikdārī rızḳa ve ğıdāya denir. (**be'īs**) Celīs vezninde ve be'īs ḥayder vezninde şedīd nesneye denir ve şiddetlü ceng edici secī ve bahādır kimseye denir ketf vezninde be's gibi.

656 *Rūh-ı kıuds itdiler ıtlāk belī Cibrīl'e*
Pāklık kıuds u di pāk eylemege hem taqđīs

(**rūh-ı kıuds**) ve rūhu'l-kıuds nüfūs-ı 'abādī levş-i 'isyāndan muṭahher olan āyāt-ı Qur'ānī'ye ve füyüzāt-ı zebāniye ile nāzil olan Cibrīl-i emīne ıtlāk olunur. (**kıuds**) Kafīñ zammı ve dālīñ sükūnuyla ve zammetyenle ṭuhr ve ṭahāret gibi pāklığa denir ve pāk olmağ ma'nāsına da gelir. (**taqđīs**) Taḫhīr vezninde ve mürādifidir. Taqđīs-i ilāhi cenāb-ı Bārī'yi 'ubūb ve naḫāyışdan tenzīhe dāl olan ta'birātla zıkr ve maẓmūnını i'tıḫād eylemekden 'ibāretidir.

657 *Çün binānīñ temeli üss ü esās u mebnī*
O ḥudūdını beyān vaz' temelde te'sīs

(**üss**) Hemzeniñ ḥarekāt-ı şulāşī ve sīniñ teşdīdiyle. (**esās**) Şehāb vezninde ve eses sebab vezninde binānīñ ḳā'idesine ve temeline denir ve her şey'iñ aşlına ve mebnāsına denir. (**mebnī**) Ma'nī vezninde üzerine divār binā olunan temele denir. (**te'sīs**) Te'kīd vezninde binā olunacağ ḥāneniñ ḥudūdını beyān ile temel atmağ ma'nāsınadır.

658 *Hālet-i şiddete be'sā di 'azāba daḥı be's*
Oldı hem ḥor u ḥaḳīr itme me'ālī te'bīs

(**be'sā**) Bānīñ fetḥi ve hemzeniñ sükūnuyla ḥālet-i şiddete ve dāhiye ve āfete denir. (**be's**) Ye's vezninde 'azāb ma'nāsınadır ve ḥarb ve ḳıtālda şiddete denir. (**te'bīs**) Taḫḫīr vezninde bir kimseyi zelīl ve ḥaḳīr etmege denir.

659 *Ye's ümīdi kesilmek daḥı umniyye ümīd*
Kesmek ümīdini me'yūs idüb de te'yīs

(**ye's**) Yānīñ fetḥi ve hemzeniñ sükūnuyla ḳunūṭ mürādifidir ki me'mülünden nevmīd olmağ ma'nāsınadır. (**umniyye**) Hemzeniñ zammı ve nūnuñ kesri ve yānīñ fetḥi ve teşdīdiyle temennī olunan ve umulan arzū ve maḳsūda denir. Ğurfe ve südre veznlerinde meniye gibi. (**te'yīs**) Te'sīs vezninde bir kimseyi me'mül ve arzūsundan me'yūs edip ümīdini ḳaṭ' etmek ma'nāsınadır. (**ümīd**) Mīmiñ taḥfīfi ve teşdīdiyle Fārisīdir. Recā ve emel ma'nāsına

660 *Aña nisbet olunur pek iyü nar imlīsī*
Şehribān da ovadır gördüm anı ben imlīs

(**imlīsī**) İznīk vezninde fevākīhden nāzīk iri dānelū ve ġāyet ufaḡ çekirdeklū lezīz ve āb-dār olan nev'ine denir. (**imlīs**) İnbīk vezninde Īrān ikliminde şehribān ta' bīr olunan beldenīn ovasıdır.

661 *Ekseriyyā olunur eḡ'imeḡe isti'māl*
Her ne olur ise olsun iyūsi oldı nefīs

(**nefīs**) Emīr vezninde elsine-i nāsda ekseriyyā lezīz ta'āmlarda isti'māl olunmaḡla eḡ'ime-i nefiseye ihtīşāsı tevehhüm olunur lākin taḡşīl ve temellükünde nās biri biriyle tenāfūs eder oldukları mergūb ve fāḡir nesneleriñ her birine ıtlāḡ olunur ve māl-i keşīre ve yeñi toḡmuş velede de ıtlāḡ olunur.

662 *Ḳoyuna dindi ḡanem ma'z keçidir ammā*
Keçiniñ oḡlaḡı cedī vū daḡı erkek keçi teys

(**ḡanem**) Fethateynle ḡoyun cinsine mevzū' ismdir ve mü'ennesdir. Müfredi lafzınıñ ġayrıdan olarak şātdır. Cem'i aḡnām ve ḡunūm ve aḡānim gelir. (**ma'z**) Mīmiñ fetḡi ve 'aynīñ sūkūnuyla ḡoyunuñ ḡuyruḡsuz birāderi olan keçiye denir. Fethateynle ma'z ve emīr vezninde ma'iz ve üslūb vezninde üm'üz kitāb vezninde mi'āz gibi. (153) Müfredi mā'izdir. Erkeğine ve dişisine ıtlāḡ olunur. Fārisīde ḡoyuna sefend ve keçiye büz denilir. (**cedī**) Cīmiñ fetḡi ve dālīñ sūkūnuyla keçiniñ yāverisine denir. Türkīde oḡlaḡ ve Fārisīde büzḡale denir. (**teys**) Leys vezninde keçiniñ ve geyikiñ erkeğine denir ki teke ta' bīr olunur. Cem'i tūyūs ve etyās gelir.

663 *Beñzemek lebs imiş ammā daḡı telbīs gibi*
İşine ḡīle ḡarışdırmaḡa dinmiş tedlīs

(**lebs**) Lāmīñ zammıyla bir nesne-i āḡire mültebis ve muḡtaliḡ olub beñzemek ma'nāsınadır. (**telbīs**) Nezvīr vezninde ve yine vezn-i mezbūr üzere. (**tedlīs**) Bāyi' meta'ınıñ 'aybını müşterīden ketm etmekle aḡz ve 'itāsına ḡīle ḡarışdırmaḡa denir ve telbīs bir nesneyi taḡlīḡ ile müştebe ḡılmaḡ ma'nāsına da denir.

664 *Size bu nazm-ı selīs işte dizilmiş incū*
Zalike'n-nazmu lekum durru nazīm ve selīs

Mısrā-ı evvel şānīniñ tercemesidir. (**zalik**) Müfred-i müzekkere işārete mevzū' olan zā ile ḡiḡāb-ı ḡarfīden mūrekkeb olarak mūbtedādır. (**nazm**) Kelām-ı manzūm ma'nāsına ism-i işāretiñ şıfatı ve meşārū'n-ileyhidir. (**lekum**) Lām-ı ihtīşās ile cem'i müzekker muḡāḡab zamīrinden mūrekkeb olarak size ve siziñ için demektir. Lām-ı cāre tenāzu' ḡarīkiyledir. Nazīm ve selīs lafzlarına mūte'allıḡdır. (**dürr**) İncūdür ki herkesin bildigidir. (**nazīm**) Fi'īl-i be-ma'nā mef'ül olarak manzūm ya'ni dizilmiş ma'nāsınadır. (**selīs**) Nefīs vezninde sehlū'l-ḡusūl ve münḡād olan

şey'e denir. Dürrün nazîme izâfeti mevşûfuñ şifata izâfeti kabîlinden olarak mübtedâniñ haberidir.

Hâşıl-ı ma' nâ ihâyu't-tâlib bu kitâb-ı manzûm sizedir manzûm gibi. Mergûb ve nefis ve hıfzı sehl ve münkâd ve selîsdir.

665 *Seni girdâb-ı belâya düşürürler âhîr*
Felek-i devletde dahı mümkün ise olma re'îs

(girdâb) Kâf-ı Fârisîyeniñ kesriyle ve saır-ı ziyâde şuyı cüş ve galeyân edip çevresini peydâ etmekle oraya düşen sefine ğarq-âb-ı belâ olur. Buña Fârisîde ve Türkîde girdâb denir. ' Arabîde ' uşfûr vezninde durdûr denir. **(felek)** Fânîñ zammı ve lâmiñ sükûnuyla sefineye denir ki Fârisîde keştî ve Türkîde gemi ta' bir olunur. **(re'îs)** Emîr vezninde bir kavmiñ ser-gerdesine ve başbuğuna denir. Re'îsü'l-küttâb ve re'îsü's-sefine gibi.

Hâşıl-ı ma' nâ mümkün olduğı mertebe riyâsetde muhânebet ile zîrâ aşhâb-ı riyâset mu' tedî olursa kendi belâsını bulacağı derkâr-ı mu' tedil olursa yine husûdân bed-kârân keyd ve mekr ile encâm-kârîr ve reḫaye uğratmağla azrâr edecekleri emşâl arasına katı vâzih ve âşikârdır.

ŞĀRAT URCŪZETUNĀ RĀḤATE RŪḤİN LĪ NŪFŪS

(şârat) Rûcu' ve ḫahvil ma' nâsına munzamın olan şayrûretten müştak olarak fi' l-i nâkış müfred-i mü' enneşdir. **(urcûze)** Hemzeniñ ve cîmin zammeleriyle kaçide tarzından baır-ı recezden tertîb olunan şi' re denir ve muḫlaḫâ kelâm-ı manzûme de denilir. **(nâ)** Mütellim ma' ü' l-ğayr zamîridir lakin burada vâhidde müsta' meldir. Urcûzetunâ fi' l-i nâkışîñ ismidir. **(râḫat)** Sürûr ve şādî ma' nâsına olarak fi' l-i nâkışîñ haber-i menşubıdır. **(rûḫ)** Rânîñ fetḫi ve vâviñ sükûnuyla vücûda şafâ ve inbisât bahş eden serin ve mülâyim rüzgâra denir. **(li nūfūs)** de lâm-ı cäre râḫat lafzına müte' allıktır. Nūfūs rûḫ-ı revân ya' ni bedene müte' allık olan mühce ve cân ma' nâsına olan nefsiñ cem' idir.

Me'âl-i ma' nâ bizim kaçide-i rüşende olan şi' r ve nazmımız nūfūs-ı sami' ine bād-ı şabâ ve nesîm-i dil-rübâ gibi. Mûcib-i irtiyâḫ ve mevreş-i sürûr ve şafâ oldu demektir.

666 *Uyḫuda şıḫlet ile muḫtarib olmaḫ kâbūs*
'Aḫlı gitmek de selâs öyle dimektir meslūs

(154) (kâbūs) Cāsūs vezninde uyḫuda ' arız olan şıḫlete ve ağırlığa denir seylân ve cüşâm gibi. Türkîde ağır başma ve Fârisîde bahşet ve ḫafça ve ḫaftû denir. **(selâs)**

Ġarāb vezninde ‘aql-ı zā’il olmak ma‘nāsınadır. (**meslūs**) Mecnūn vezninde ve mürādifidir ki ‘aqlı gitmiş kimseye denir. Memsūs ve me’lūk ve maḥfūk ve mutaḥabaḡ gibi. Fāriside divāne ve ŧifte ve ŧūrīde denir. Türkīde deli ve aŧı gitmiş demektir.

667 *Boy güzelliġi reŧāka gūzele dindi mulāḡ*
Yüzünüñ rengi güzel kendi güzeldir ḡābūs

(**reŧāka**) Sehābe vezninde ḡad ve ḡametiñ yaḡışıklı ve güzel olmasına denir. Kāmeti ser ve sehī gibi.Ḥūb ve mevzūn olan kimseye reŧīḡ denir. (**mulāḡ**) Ġurāb vezninde ḡehresi ḡūb ve levn ve beŧresi güzel cemīlü’l-vech ve mūtenāsibü’l-endām olan kimseye denir.

668 *Ḗamḡarīr ol ki ŧedīd ola hem öyle ḡamḡar*
Yüzini ekŧiderek ḡehre iden kimse ‘abūs

(**ḡamḡarīr**) Zemherīr vezninde ve (**ḡamḡar**) ca‘fer vezninde ḡamāḡir ‘alābīḡ vezninde süḡt ve ŧedīd olan ŧey’e denir. (**‘abūs**) ŧabūr vezninde ġazab ve infi‘ālden nāŧi keskin ser ki içmiş kimse gibi. Yüzünü ekŧidib ḡehresini duran kimseye denir ve bu ta‘bis ve bed-ḡehrelik ba‘zen cebli olmaġla ŧāḡibine ‘arż-ı lāzım ve maraż-ı mülāzım müŧābesinde olur. ŧā‘iriñ ŧūfi-i turŧ-rū ḡaḡḡında

Aġlamıŧ ḡehreli ŧūfi-i ‘abūsü’l-vechiñ
Rūyuna cennete de girse beŧāŧet gelmez

dediġi gibi ve ‘abūs ŧiddet ve kerāhetinde nāŧi ḡehresi mūn‘abes olan ŧedīd ve girye nesneye denir.

669 *Bulaŧık levŧ daḡı laḡḡ bulaŧdırmakdır*
Yalamaḡ laḡs u menḡūs kiŧiye lāḡūs

(**levŧ**) Revŧ vezninde ālūde ve bulaŧık ma‘nāsınadır. (**laḡḡ**) Lāmīñ fetḡi ve ḡānīñ sūkūnuyla bir ŧey’e murdār nesne bulaŧdırmak ma‘nāsınadır. Telvīŧ ve telḡīḡ gibi. (**laḡs**) Naḡs vezninde lisān ile bir ŧey’i yalamaḡ ma‘nāsınadır. Laḡza vezninde laḡsa ve ġurfē vezninde luḡse gibi Fāriside līsiden denir. (**lāḡūs**) Kābūs vezninde menḡūs ve mes‘ūm ya‘ni uġursuz ve fitne-engīz kimseye denilir.

670 *Ḗalġa teyyār u ŧuyı ḡaŧḡın olan baḡr ḡabīs*
Deñiz ortasıdır eŧımm u dinūr hem ḡāmūs

(**teyyār**) ŧeddād vezninde deñiziñ yarılıp ve ḡatlayan ŧedīd ḡalġasına denir. Mevc muḡlaḡā ḡalġaya denir. (**ḡabīs**) Emīr vezninde ŧuyı pek ḡok vāsi‘ ve ‘amīḡ

deryāya vaşf olur. **(eşımm)** Hemzeniñ ve ʃanıñ zammeleri ve mīmiñ teşdidiyle ve **(kāmūs)** k̄abūs vezninde ikisi de deñiz ortasına denir.

671 *Hışt nizek dağı mızrağa dinür rumh u sinān*
Cerz gürzüñ adıdır dindi ʃopuza debbūs

(nizek) Hıder vezninde kışa mızrağdır ki bir kaç dānesi bir kenāne içre konılıb hın-i iktizāda a´ dāya el ile itilür. Türkide hışt ve Fāriside nize-i pür-tāb denilir. **(rumh)** Rāniñ zammıyla ālāt-ı harbden mızrağa denir ki Türkisi süngüdür. **(sinān)** Kitāb vezninde nāzımıñ beyānına göre rumh mürādifidir ki qarğı ile temren mecmū´na ıtlāk olunur lākin kütüb-i luğatde mızrağıñ dumūrına taḥşiş olunmağla sinān mızrağıñ temreni olmuş olur. **(cerz)** Cīmiñ zammıyla mışr ve dūni resminde demür çomağa denir ki anı ʃudemā-yı muḥārebede isti´ māl ederler idi. Fārisisi olan gürzden ma´ rebdir. **(debbūs)** Tennūr vezninde ʃopuza denir.

672 *Ters ü micneb cünne adıdır ʃalkāniñ*
Miğfer ol baş giyimi zırha dır´u lebūs

(ters) Tāniñ zammı ve rāniñ sükūnuyla ve **(micneb)** minber vezninde ve **(cünne)** cīmiñ zammı ve nūnuñ (155) fetḫi ve teşdidiyle muḥārebede kendiyile siperlenüb teterrüs ve tesettür olunan ʃalkāna denir. Mīmleriñ kesriyle mücn ve mücne gibi. Fāriside siper denir. **(miğfer)** Minber vezninde ve hā ile miğfere kitābe vezninde ğufāre baş kisvesiniñ altından gülān-ı zerre külāhına denir. Fāriside serpenāh ve Türkide tolğa ta´ bir olunur. **(dır´u)** Dālñ kesriyle dumūrdan maşnū´-ı zırha denir ki ceng libāsıdır. Cem´i dirū´dur ve nisva,āniñ tesettür için giydikleri ferāce maḫūlesine denir. **(lebūs)** Şabūr vezninde zırha ıtlāk olunur cevşen gibi ve giyilecek şevbe cāmeye denir. Libās ve mābes gibi. Fāriside pūş ve zerre denir.

673 *Dindi ʃoldurmağa idhāk u ʃolu kāse dihāk*
Şey´ içilen çanağa ke´ s di kim cem´i ku´ūs

(idhāk) Hemzeniñ kesriyle kāse ve bardağ maḫūlesini ʃoldurmağa denir ve şuyı birden döküb bir ʃatre ʃalmamağ üzere boşaltmağ ma´ nāsına olmağla zıd olur. Dahğ iki ma´ nāsına da idhāk mürādifidir. **(dihāk)** Kitāb vezninde ʃolu bardağa ve kāseye denir. **(ke´ s)** Kāfiñ fetḫi ve hemzeniñ sükūnuyla ve taḥfifen hemzeyi elife ʃalb ile şu ve şerbet içilecek ʃaba denir ʃadeḫ gibi. Fāriside cām denir. **(ku´ūs)** Kunūz vezninde ke´ siñ cem´idir.

674 *Aramağ cess ü tecessüs ki tefākḫud gibidir*
Oldı nāşıf dağı münhī vü ʃalı´a cāsūs

(**cess**) Cîmiñ fetħi ve sîniñ teşdidiyle ve (**tecessüs**) tekellüf vezninde ħaber aramak ve bir nesneyi idrāk için göz ile baķub araşdirmek ma' nâsınadır tenfir ve teftiş ve tefahhüs gibi. Fâriside cüsten ve cüyiden denir. (**tefaķķud**) Tecessüs vezninde bir kimse ġā'ib etdiği nesneyi araşdirmek ma' nâsınadır iftikâd gibi. (**nâşıf**) Şâhib vezninde ve (**münhî**) münfî vezninde ve (**talî' a**) sefine vezninde ġayriñ şer ve mażeretine dâ'ir ħaber ve 'uyüb-ı teftiş ve tecessüs ider cäsüsa denir. Cäsüs dağı 'Arabîdir. Türkîde şuyü'ı ħasebiyle terceme-i mevķı'nda irâd olundu. Fâriside telâbe denir ve Türkîde şaşud ve anca ķaraġul denir.

675 'İzz ile 'âlim olan cümle baş üzre oturur
Yeclisu'l-'âlimu bi'l-'izzî 'alâ külli ru'ûs

(**yeclis**) Oturmak ma' nâsına olan culûsdan muzâri'dir. ('**âlim**) 'Ulüm ve müsâ' ile vâķıf ve âşinâ olan kimse ma' nâsına olarak fi' liñ fâ' ilidir. (**bi'l-'izz**) Terķibinde mülâbese-i yeclis fi' line müte'alliķdir. 'İzz 'aynıñ kesriyle 'izz ve 'ulüvv-ķadr ve şeref ma' nâsınadır. ('**alâ külli ru'ûs**) Terķibinde ħarf-i isti'lâ fi'l-i mezbûra müte'alliķdir. Külli elfâz-ı 'umümdandır. Ru'ûs nüfûs vezninde baş ma' nâsına olan re'is lafzınıñ cem'idir.

Ĥaşıl-ı ma' nâ 'âlem-i dâñâ olan zâtıñ olan her kişinin başı üzerinde yeri vardır demekdir.

676 Naĥs-ı ekberdir anıñ ħâlî'ine nâzır olan
Yanıña uğramasun ya'ni müneccim menĥûs

(**naĥs-ı ekber**) Ehl-i nücüm ıştılahında seb'a-yı seyyâreden felek-i sâba'da merkûz olan züĥal yıldızına denir. Ĥâlî' burada mevlüduñ ân-ı velâdetinde burûc-ı eşñi 'aşrıñ eczâsından olarak afaķ-ı beldeden şânî-i 'aşrıñ eczâsından olarak afaķ-ı beldeden tulû' ve zühür eden cüz'den nâzır ıştılah-ı merķûmda kevkebiñ kevkeb-i âĥir ile yâĥûd eczâ-yı felekiyyeden bir cüz' ile her biri felegiñ bir şeşinde yâĥûd bir reb'inde yâĥûd südüsünde yâĥûd tamâm-ı muķâbelesinde olmağla teşlişen yâĥûd terbi'yen yâĥûd tesdîsen nâzır olmasından 'ibâretdir ki ittişâlât-ı felege envâ'dandır. (**müneccim**) Teneccîmden ism-i fâ'il beniiyesiyle 'âlem-i süflîde vukû'a ġülân-ı ĥâdişât ħayren ve şeren ħarekât-ı eflâk ħasebiyle hudûş eden ittişâlât-ı felekiyyeniñ te'sîri iledir diye za'm eden kezzâbdan 'ibâretdir. (**menĥûs**) Meş'ûm ve uğursuz ma' nâsına kemâ mer ânifen.

Ĥaşıl-ı ma' nâ müneccim ile muşâĥabet ve aña muķâreñetden iĥtirâz ile zîrâ anıñ ħâlî'ine naĥs-ı ekber nâzır olmağla nuĥûset-i lâzımasıdır.

(156) *ŞE'NU ŞİNİ KE'İMĀDİN Bİ TİLĀ'İN MENKŪŞ*

(**şe'n**) Şīnīn fethi ve hemzeniñ sükūnuyla ve elsinede mütedāvil oldığı üzere hemzeyi elife kalbla şān-ı emr ve hāl ma' nāsınadır. (**şīnī**) Terkībinde şīn tīn vezninde hurūf-ı hecādan on üçüncü harfin ismidir ve mütekellim zamirine muzāf olarak mübtedā olan ānīn muzāfu' n-ileyhidir. (**ke' imād**) dekāf edāt-ı teşbīhdır. 'Imād kitāb vezninde tayanacak nesneye denir ve debreke denir sūtūn ma' nāsına (**bi tīlā'**) da bā-i mülābese mā-ba' dindeki menkūşa müte'allıktır. Tīlā' kitāb vezninde bir nesneniñ üzerine sürülen nesneye denir boya ve yaldız gibi. (**menkūş**) Maşbūğ vezninde elvān-ı 'adīde ile mel'ūn ve maḥalli nesneye denir.

Hāşıl-ı ma' nā şīn kāfiyesi luğatlarından müretteb olan kıt' alarımıñ hāl ve şānı envā'-ı naḳūş-ı 'acībe ile münkaş ve maḥalli ve altun yaldız ile zer-endūz ve muṭallā olan mesnend yāhūd üstüvāne gibi şa' şā'-pāş ve müvecceb-i taḥsin ve şābāşdır demektir.

677 *Zufr tırnaḳ kaşınub tırmalanandır maḥrūş*
Merş hem tırmalamak öyle imiş ḥamş u ḥumūş

(**zıfr**) Zānīn fethi ve fānīn sükūnuyla ve zıfr zammeteynle ve üzfürl üslūb vezninde insānīn vesā'ir tırnaḳlı ḥayvānīn tırnaḳına denir. Cem' i ezfār ve ezāfīr gelir. Fārisīde nāḥun denir. (**maḥrūş**) Tırmalamak ma' nāsına olan ḥırışden ism-i mef' ul beniyyesiyle kaşınmış ve tırmalanmış nesneye denir. (**merş**) Ferş vezninde ve (**ḥamş**) yine vezn-i mezbūr üzere ve (**ḥumūş**) ḳu'ūd vezninde tırmalamak ma' nāsınadır küdaḥ ve küdeş ve ḥadeş gibi. Fārisīde ḥırāşiden denilir.

678 *Heşş beşş oldı beşāşet ile yüzi gülmek*
Yüzi gülmüş daḥı meşşūş güler yüzlü meşşūş

(**heşş**) Hānīn ve şīnīn teşdīdiyle şād ve mestūr ve feraḥnāk olmak ma' nāsına olan heşāşeden vaşf olmak üzere münbasit ve şādān kimseye denir. (**beşş**) Heşş vezninde ve (**beşāşe**) reşāşe vezninde güler yüzlülük ma' nāsınadır ki gülec yüzlü ta' bīr olunur besām gibi. Fārisīde ḥandān denir. (**meşşūş**) Mesrūr vezninde yüzi gülmüş feraḥ-nāk kimseye denir. (**beşūş**) Şabūr vezninde güler yüzlü şād ve ḥandān kimseye denir.

679 *Ta' m tād ḥulv dimek tatlı imiş murr acıdır*
Hāmıd ekşiye dinür müzz dimekdir meyḥoş

(**ta' m**) Tānīn fethiyle tād ve çeşnīdir ki ḥavās-ı ḥamseden ḳuvvet-i zā'ika ile ma' lūm olan keyfiyyetdir. Acılık ve tuzluluk ve ekşilik ve tuzluluk gibi. Cem' i tu' um gelir. Mezūḳātūñ tu' um-ı tas' ası kütüb-i kelāmiyyede keyfiyāt-ı maḥsūsa

mağsadinca mübîndir ammâ fânîñ zammıyla ta‘m bir nesneniñ çâşnîsini tātmağ ma‘nâsınadır. **(hulv)** Hânîñ zammı ve lâmiñ sükûnuyla atlı nesneye denir. Fâriside şîrîñ denir. **(mirr)** Mîmiñ zammı ve rânîñ teşdîdiyle merâretlü olan acı nesneye denir. Fâriside telh denir. **(hâmıd)** Ta‘mindan humûzat olan ekşi nesneye denir. **(müzz)** Merr vezninde ta‘mı hâlâvet ile humûzattan mürekkeb olan meyhoş nesneye denir. Lûfân ta‘bîr olunan nar gibi.

680 *Memedir sedy ü süd ile tolusudur hâlık
Zevr ü şadr oldı gögüs hem dağı cüş u cü şüş*

(sedy) Şânîñ fethi ve kesri ve dâliñ sükûnuyla insân memesine ‘aliyy-i kavî hâset-i nisvân memesine denir. Fâriside pistân dirler. Sâ‘ir hayvânlarıñ memesine ‘Arabîde zar‘ ve Fâriside ğajm denir. **(hâlık)** Hâ-yı mühmeleniñ fethi ve dâliñ sükûnuyla **(cüş)** Cîmiñ fethi ve vaviñ sükûnuyla. **(cüşüş)** ‘Uşfür vezninde ‘uzv-ı ma‘rûfdur ki gögüs ta‘bîr olunur gulgül ve gulgâl gibi. Fâriside birüsine itlâğ olunur.

681 **(157)** *Lebid ü ‘ihn dağı şuf demek yün yapığı
Anı hallaçlarıñ atdığı olmuş menfüş*

(lebid) Fethateynle ve (‘ihn) ‘aynîñ kesri ve hânîñ sükûnuyla ve **(şuf)** şadıñ zammıyla koyundan kırkılan yün ve yapığıya denir. Fâriside peşm ve peji denir. **(menfüş)** Atılmış ve hallâclanmış yün ve pamuk mağulesine denir.

682 *Neşr tağıtma imiş leff dürüb devşirmek
Döşemek ferş ü döşenmiş dimedir hem mefrüş*

(neşr) Haşr vezninde bir nesneyi tefriğ edip tağıtmağ ma‘nâsınadır ve bir haberi fâş ve sâyî‘ etmege denir ve mebtî ihyâ etmek ma‘nâsınadır. **(leff)** Lâmiñ fethi ve fânîñ teşdîdiyle neşr muķâbilidir ki bir nesneyi dürüb devşirmege denir. **(ferş)** ‘Arş vezninde bir nesneyi bast edip yaymağ ve devşirmek ma‘nâsınadır ve kelîm ve keçi mağulesi olan ev döşemesine denir firâş ve basât gibi. **(mefrüş)** Menķus vezninde yayılmış ve döşenmiş nesnelere denir.

683 *Ķamhı buğday tarıdır duhn u degirmen tâhûn
Una di tahn degirmende ögünmüş meçüş*

(ķamh) Ķafiñ fethi ve mîmiñ sükûnuyla ħubûbatdan buğdâya denir ber ve hınța gibi. Fâriside kez̄m denir. **(duhn)** Dâliñ zammı ve hânîñ sükûnuyla ħubûbatdan tarıya denir. Nâzımıñ itlâğına göre tarı cinsiniñ envâ‘ına şâmildir zerre gibi lakin ķâmûs tercemesinde mezkûr olduğı üzere ħub-ı cârûs ismidir ki ķaraca tarı ve ba‘zı maħallde kızıl tarı ve cevâz tarı dedikleri ħurde tarı olacağdır. Fâriside buña kâvres

denir ve muṭlak ṭarıya erzen denir. **(ṭāḥūn)** Şābūn vezninde degirmene denir ṭāḥūna ve raḥı gibi. Fāriside āsiyā ve āsiyāb denir. **(ṭaḥn)** Tāniñ kesriyle ögüdülmüş una denir daḳıḳ gibi. Fāriside ārd ve ārdāle denir ammā tāniñ fetḫiyle ṭaḥn maşdardır. Un ögütmek ma' nāsınadır. **(mecşūş)** Medḳūḳ vezninde degirmende dögilüb ufadılmış bulḡur ve purcak misllü nesnelere denir.

684 *Erḳum u ḫayye yılan pek büyüğüdür şu' bān*
Nehş anıñ şoḳmasıdır şoḳdıḡı olmuş menhūş

(erḳum) Aḫmer vezninde sā'ir yılanlardan zehr-nāk ve dā'imā şoḳmaḳ için insān kısmını cüst-cū eden yılana yāḫūd aḳlı ve ḳaralı alaca yılana denir. **(ḫayye)** Hāniñ fetḫi ve yāniñ teşdidiyle muṭlakā yılana denir. Ḳırılıb çöreklenmesi yāḫūd ṭul-i ḫayvāni bā' iş-i tesmiye olmuşdur. **(su' bān)** 'Uşmān vezninde ḡāyet iri ve uzun yılana denir ki ejdehā ta' bīr olunur. 'Alā ḳavl yılanıñ erkeğine denir aḫzem ve şamme gibi ve 'aliyy-i ḳavl muṭlakā yılana denir. ḫayye ve esved ve raḳḳāş ve şadād ve 'uşmān gibi. **(nehş)** Vaḫş vezninde insāni vesā'ir ḫayvāni yılanıñ ışırub şoḳmasına denir. Sīn ḳāfiyesiniñ evvelki ḳıṭ'asında geçdi yeñi gibi. **(menhūş)** Meldūḡ vezninde ve mürādifidir ki yılan şoḳmuş kimseye denir.

685 *Ādeme mūnis olan cānver olmuş ehli*
Cümle ḫayvāndaki yabāni ola hem dindi vuḫūş

(ehli) Yā-i nisbetle ḫāneye ve ādeme mūnis ve şenlige me'lūf olan ḫayvāna denir ki vaḫşī ve yabāni muḳābilidir. **(vuḫūş)** Nuḳūş vezninde beyāni ḫayvān ma' nāsına olan vaḫşīñ cem' idir ki insāna me'lūf olmayan ḫayvānātdır.

686 *Şaşmaḡa dindi tevellūh daḫı şaşḳın vālih*
Oldı idhāş şaşırmaḳ müteḫayyir medhūş

(tevellūh) Teḫayyür vezninde ve mürādifidir ki bir kimse bir müḫiş-i emrden nāşī serāsime ve ḫayrān olup şaşmaḳ ma' nāsınadır. **(vālih)** Şāḫib vezninde vileh ve ḫayret gelmiş müteḫayyir ve ser-gerdān kimseye denir. Fāriside ṭib ve şib ve ḫāje denir. **(idhāş)** Hemzeniñ kesriyle bir kimseyi ser-geşte ve ḫayrān **(158)** ve bīhūş ve ser-gerdān ḳılmaḳ ma' nāsınadır ki Türkide şaşırmaḳ ve Fāriside ser-geşte-kerden denir. **(medhūş)** Mefrūş vezninde müteḫayyir ṭalgın biçāre kimseye denir.

687 *Dindi söyletmege inṭāḳ u daḫı istinṭāḳ*
Söyleyen nāṭıḳ imiş sākit ü şāmit ḫāmūş

(inṭāḳ) Hemzeniñ kesriyle kendinden ma' āni fehm olunur. Ḥurūf ve esvātla söz söyletmek ma' nāsınadır. **(istinṭāḳ)** Bir kimseden söz söylemek ṭaleb eylemek ma' nāsınadır ki me' āli inṭāḳ olur. Fāriside ḡüftārīden denir. **(nāṭıḳ)** Sābıḳ vezninde

söyleyici ma' nâsınadır mütekellim gibi. Fârisîde gūyende ve gūyâ denir (**sâkit**) ve (**şâmit**) Sükût ve şamût dan ism-i fâ' il şıgalarıyla kelâma kudreti var iken terk-i kelâm edip söyleyen kimseye denir. Fârisîde hāmūş denir.

688 *Nazmımız naqd olunan sözdür o mağşūş degil
Nazmunā muntaqadun leyse bi kavlin mağşūş*

Mısrâ-ı evvel şâniniñ tercemesidir. (**nazmunā**) Terki binde nazm kelâm-ı manzūm ma' nâsına mübtedâ' ve mütekellim ma' a'l-ğayr zamîrine muzâfdır. (**muntaqad**) Müntaḥab vezninde ve mürâdifidir ki züyûf ve derisi seçilüb tarḥ olunub ḥâliş ve cîddî ḳalmış aḳçaya vesâ'ir nesneye denir munakkaḥ ve müntakî gibi. Fârisîde güzîde ve Türkîde oranlanmış ta' bir olunur ve bu müntakîd lafzı mübtedânîñ haberî ve cümlesi ibtidâ' iyyedir. (**leyse**) Lâmiñ fethiyle ef'âl-i nâḳışa efrâdından medḥûli olan cümleñîñ haberiniñ maẓmûnını isminden nefî ve selbe mevzû' dur. İsmi olan zamîr-i merfû' müstetir-i nazma râci' dir. (**bi kavli**) de bâ zâ' idedir. Ḳavl kâfiñ fethiyle kelâm gibi söz ma' nâsına olarak lafzen mecrûr ve maḥallen menşûb olarak leyseniñ haberidir. (**mağşūş**) Ḥâliş olmayan nesne ma' nâsına ḳavlin şıfatıdır.

Ḥâşıl-ı ma' nâ bu Nuḥbemiz gâyet munaḳḳaḥ ve munaḳḳî ve luğât ḥuşye-i ḡayr me' nûsetü'l-isti' mâlden muşaffâ ve müntakîdir.

689 *Sen de bir söyle iki diñle bilüb ḥikmetini
Çünkü âdemde zebân birdir iki olmuş gūş*

Me'âl-i ma' nâ Cenâb-ı Ḳâdir muḥtâr cellet ḥikmete ḥazretleri enmūzec-i 'âlem-i ekber olan vücûd-ı insânda idâ' buyurduğı ḥükmü'l-iḥşî cümlesindendir ki cârîḥa-yı tekellüm olan lisân-ı faşîḥü'l-beyânî birü âlet-i istimâ' olan revzene-i şamâḥı iki 'aded ḥalkḳ ve icâd buyurmuşdur. İmdi muḳteẓâ-yı ḥikmet ve maşlahat-ı insân-ı ḳâmil pür-gü ve müksîr olmayıp aḳvâl nâfa' ayı bile tekellüm ve telaffuzı aḳall ve istimâ'-yı telakḳîsi ekşer olması lâzıma-yı şun' ilâhi olduğı vâzi' ve âşikârdır.

İḤFAZŪ ELSİNEKUM 'AN HEZEYÂNİ'L-EFHÂŞ

(**iḥfazū**) Hemzeniñ kesriyle 'ilmavū vezninde emr-i muḥâḥab cem'-i müzekkerdir. Vekâye ve şiyânet eden demektir. (**elsinekum**) da elsin sîniñ zammıyla efles vezninde âlet-i tekellüm olan lisânîñ cem' idir elsine gibi. Fi' liñ mef' ūli olmaḳ üzere menşûb ve cem'-i muḥâḥab zamîrine muzâfdır. (**an**) Kelimesi mücâze için ḥarf-i cer olarak iḥfazū fi' line müte' allıḳdır. (**hezeyân**) Nezevân vezninde nâ-ma' ḳül râbıtasız saçma söz ma' nâsınadır. Fârisîde herze ve yâve denir. (**efhâş**) Hemzeniñ kesriyle zişt ve ḳabîḥ ve nâ-sezâ söz söylemek ma' nâsınadır.

Hâşıl-ı ma' nâ ğanî ' ü'l-beyândır.

690 *Kişiniñ zevce-i menkūhasına dindi firâş
Yatağa alma dağı cāriyeyi istifrâş*

(**firâş**) Kitâb vezninde metrûc olan kimseniñ zevce-i menkūhasına denir ba' le ve hâlile gibi ve döşege ve döşemeye denir. (**istifrâş**) İsti' māl vezninde cāriye-i memlûkeyi firâşe alıp zevciyyet mu' âmelesi etmege denir tesrî gibi. Türkîde oçalık edinmek denir.

691 *Telli dibâ imiş istebrak u sündüs atlas
'Abķarî kâle-i vâlâ iyü eşvâb riyâş*

(**istebrak**) Hemzeniñ kesri ve tâ-i fevķanıyyeniñ fethiyle şırma ve ķulâbdân ile toķunmuş dîbâyâ denir. (159) Fârisîde zer-beft denir ve Türkîde biten ve sevâ'î ve selimiyye ve altun oluķ gibi isimler ile ta' bîr olunur yâhûd istebrak dîbâ ve ħarîrden kalın olana denir. (**sündüs**) Sünbül vezninde bir nev' ince ve nâzik atlasa yâhûd ince ve latîf dîbâyâ denir ki şandal ve canfes ta' bîr olunur. (**'abķarî**) ' Askerî vezninde ' abķara mensûbdur. ' Arabîñ za' mı üzere ' abķar şâ' ife-i ceng beldesi ismi olmağla her metâ' -ı taķıyyesi ve şey' -i ' acîbi tessebüt ederler. E' imme-i luğatden ķuřrab-ı abķarîniñ yâsı nisbet için olmayıp belki gerisi ve baştı kelimeleriniñ yâsı gibi. Aşl-ı kelimedden olmasına zâhib olmuşdur. Güzâfî ħâşiyetü's-sa' dî ' aliyyü'l-ķadı. (**kâle**) Hâle vezninde Fârisîdir. Medâr-ı intifâ' olan lüzümlü ve görkli nesneye denir metâ' ma' nâsına. (**vâlâ**) Hâlâ vezninde ' alâ ma' nâsına Fârisîdir bihter ve bihterîn ve bihîn gibi. (**riyâş**) Kitâb vezninde libâs-ı fâĦire denir ve libâs-ı fâĦir ma' nâsına olan reysiñ cem' i de olur.

692 *Ağtaş eyledi muzlim dîmedir ma' nâda
İtmedir hem dağı öyle ķarañluķ iğşaş*

(**ağtaş**) Azlam vezninde ve mürâdifî olmaķ üzere ef' âl bâbından fi' l-i mâzidir. Nûrî izâle ile zûlmet ve ķarañluķ aĦdâş demekdir. (**iğşaş**) Hemzeniñ kesriyle mut' adı olur. Muzlim ve ķarañluķ ma' nâsına ve lâzım olur gice ķarañu olmaķ ma' nâsına.

693 *Nem ķapub celb-i ruşûbet iden olmuş merşuş
Dağı serpintisî şu gibileriñ oldu reşâş*

(**merşuş**) Meblûl vezninde âb-dâr nesneden ve havâdan nemlenüb ruşûbet ve yaşlıķ celb iden nesneye denir. (**reşâş**) SeĦâb vezninde mâ ve dem ve dem' gibi mâyi' nesneleriñ şıçratısına ve serpindisine itlâķ olunur.

694 *Şağ iken zanku ma'îşet dimedirtar dirlik
Bolca dirlikle dirilmek de ma'îş ile ma'âş*

(**danku ma'îşet**) Şıfatıñ mevşüfa izâfeti qabîlinden olaraq tār dirlik dimedir zîrâ danku dādıñ fetḥi ve nūnuñ sükūnuyla muṭlaqā tar nesneye denir zıyyıq ve zā' iğ gibi. Fāriside teng denir ve (**ma'îşet**) dirlige denir. Ḥayāt ve zindeğānī ma' nāsına ve kendüsiyle geçinilecek nesneye denir maṭ' ūmāt ve meşreviyyāt gibi ki māyeü'l-ḥayāt olacak nesneden 'ibāretdir. Dirlik ta' bîr olunur. (**ma'îş**) Maşir vezninde ve (**ma'âş**) merām vezninde dirlige ve medār-ı ma'îş olan nesneye denir 'ıyş ve ma'îşet gibi lakin ma'âşda ferāḥı ve vüs'at mefhūm-ı ma'âşdan hāricdir.

695 *Didiler māl baqâyāsına gerçi ḥuḫşūş
Ḥālet-i nez' de rūḥuñ daḥı bākîsi ḥuḫşāş*

(**ḥuḫşūş**) Kuylūs vezninde ganī iken faqîr olan kimseniñ yedinde qalan baqıyye-i mālā ve zimemde bākî qalan bir miqdār meblağa ıtlāq olunur. (**ḥuḫşāş**) Ğurāb vezninde ḥastanıñ ve mecrūhuñ vücūdunda qalan revc baqıyyesine denir ḥaḫşāşe varmaq yebsîr gibi.

696 *Nāsdan muḫtelif ecnās dimek vebş olmuş
Ol dirinti süfehā zümresidir hem evbāş*

(**vebş**) Vaḫş vezninde ecnās-ı muḫtelife ve envā'-ı süfliden tecmī' iden nādān ve fūrū-māye kimselere ıtlāq olunur. (**evbāş**) Hemzeniñ fetḥiyle ve beş mezbūruñ cem' i olarak müctemi' olan süfehā zümresine ve erāzil ve esāfil gürūhuna denir.

697 *Lıḫşu sārık dinilür ḥırsıza ammā ki aniñ
Qātı mel'unu kefen şoyıcı ya'ni nebbāş*

(**lıḫşu**) Lāmıñ ḥarekār-ı şülāsiyla ḥırsıza denir. Cem' i lüḫş gelir. Mü' enneşi lıḫşadır. Fāriside düzd aşl-ı Türkide uğrı denir. (**sārık**) Ḥārib vezninde ve mürādifidir. Bunlarda ḥırsıza denir qabūl vezninde sārūq gibi. (**nebbāş**) Şeddād vezninde mestūr olan nesneyi keşf ve ezhār ma' nāsına olan nebşden me' ḥūz olarak qabri açub meytiñ kefenini şoyup alan mel'unā denir raḥmü'l-lāhü'n-nebāşu'l-evvel (160) meşeli meşhūrdur.

698 *Fāḫişe oldı zinā hem yaramaz işe dinür
Öyle iş idici bed söyleyicidir faḫḫāş*

(**fāḫişe**) Ḥanıñ kesriyle kebā'irden olan zināya denir ve ḡāyet qabîḥ ve münker olan ma' şıyyete ve muṭlaqā şer' in nehy etdiği şey'e denir. (**faḫḫāş**) Nebbāş

vezninde mübālağadır. Fi'l-i kabhi çok işleyici ve kavli-kabihi çok söyleyici kimseye denir.

699 *‘İllet-i za‘f-ı başarıla gice gören ahfeş
Yarasa kuşu da vaṭvāt imiş hem ḥuffāş*

(ahfeş) Ahmer vezninde ḥulḳı olarak gözi küçük ve başarı zafif olmağla gice görüb gündüz göremez kezālik bulutlu günde görüb açıklık günde göremez olan kimseye denir. Cem‘i eḥāfeş gelir. Mü‘enneşinde ḥāfşā denir ve ahfeş e‘imme-i nihātından üç zātın lakābıdır. Biri ahfeş-i ekberdir ki Ebū‘l-Hitāb ‘Abdū‘l-Hamīd bin ‘Abdū‘l-Mecid’dir seybūyihīn isātda sendendir ve diğeri ahfeş-i evsattır ki Ebū‘l-Hasan Sai‘id Bin Mes‘ade’dir seybūyihīn tilmizidir ve üçüncüsü ahfeş-i aşgardır ki ‘Ali Bin Süleymāndır. ‘İlm-i naḥvi müberredden ve sa‘lebden aḥz eylemiştir. **(vaṭvāt)** Vāvīn fethiyle yarasa kuşunu denir ki ma‘rūfdur. **(ḥuffāş)** Ḥānīn zammıyla rumāz vezninde bu da yarasa kuşuna denir gözleri küçük ve başarı za‘if olduğu bā‘iş-i tesmiye olmuştur. Mürādifleri ḥuşşāf ve ṭomruḳ ve seḥā ve cūfdeddir Fāriside şeb-pere şeb-pūr denir.

700 *Kıl ḥulūşile ma‘nāsında tevekkil Ḥaḳḳ‘a
Fe ‘al‘lāhi tevekkül bi ḥulūşin li ma‘āş*

(fe ‘ala‘llāhi) Terkībinde fe ibtidā‘iyye yāḥūd zā‘idedir. ‘Aliyy harf-i cerr olarak mā-ba‘dinde vāḳi-yi tevekkül emrinde müte‘allıktır. Cārīn müte‘allığı üzere taḳdīmi ḥaşrı müfiddir. **(Allāh)** İsm-i celāldir. Kemā sabḳ fi‘l-kıt‘ayu‘l-evveli. **(tevekkül)** Tefa‘ül bābından emr-i muḥāyab müfred-i müzekker olarak Ḥudā-yı mut‘āl ḥazretlerine teslīm-i umūr ile i‘timād-ı inḳıyād ile demektir. **(bi ḥulūşin)** de bā mülābese-i tevekkül fi‘line müte‘allıktır. **(ḥulūş)** Culūs vezninde bir nesne şāfi ve ḥālīs olmak ya‘ni maḡşuş ve mütekeddir ve meşūb olmamağtan ‘ibāretidir. **(li ma‘āş)** da lām-ı ta‘līl tevekküle müte‘allıktır. Ma‘āş bu kıt‘ada geçdi.

Ḥāşıl-ı ma‘nā cem‘ī nüfūs-ı mütecessinin erzāḳını tekeffül iden Rezzāk-ı ‘ālem ḥazretlerine emr-i ma‘āş ḥuşuşunda ḥulūş-ı ḳalbe umūrīnī teslim ve i‘timād edip muzṭarib olma zīrā Ve men yetevkkel ‘ale‘l-lāhi fehūve ḥasbuh buyurulmuştur.

701 *Böyledir Yūsuf‘a hem pend-i cenāb-ı pederi
Rāz-ı pinhānīnī ihvānına da eyleme fāş*

Ya‘ni kitmān-ı esrār-ı maḳşūda zafer ve suṭvāt-ı dehrden selāmete medār ve ifşā-i semūcib nedāmet ve mūrīş-i muḥannet ve veḥāmet olduğu nezd-pīrān-ı rūşen zamīrānda vāzīḥ ve āşikār olduğundan ḥazret-i Ya‘kūb ‘aleyhi‘s-selām maḥzūm-ı nübūvevet-mevsūmları Yūsuf-ı Şiddīḳ ‘aleyhi‘s-selāma nuşḥ ve pend-i ma‘rızında

mevzū ḥazāi'ne-i dil āgāhları olan sırr-ı mektūmı ihvānına ifşādan men' eyledi. Kemā ḳāl Allāh Ta'ālā Ḳāle yā büneyye lā taḳşuş ru'yake 'alā ihvetike. El-āye.

EN'AMA 'L-LĀHU LENĀ 'L-İLME BİHĪ NAḤNU NA 'İŞ

(en' am) Ef'al bābından māzidir. İ'tā ve ih'sān itdi ma'nāsına. **(Allāh)** Fi'liñ fā'ilidir. **(lenā)** Bizimçün demektir. **(el-'ilme)** Fi'liñ mef'ulidir. Cümlesi ibtidā'iyedir. **(bihī)** de bā sebebiyle mu'aḥḥar ta'īşü fi'line müte'alliḳ ğayr zamīridir ve mütedādır. **(na'īş)** 'Aş ve ya'ışden muzāri' mütেকellim-i ma'ü'l- ğayrdır taḥtında müstetir fā'il zamīriyle cümlesi mübtedānıñ ḥaberidir. Cārın müte'alliḳe üzere taḳdimi ḥaşr için ḥaberin fi'lini taḳvā-yı ḥūkm içündür.

Ḥaşıl-ı ma'nā Cenāb-ı **(161)** Vāhibü'l-iṭā ya bize ni'met 'ali ih'sān ve i'tā eyledi. Biz ancak o 'ilm sebebiyle ḥayāt idi ve zindegānī sermedi buluruz yāḥud o 'ilm sebebiyle marzūḳ olub na'īş iderüz demektir.

*702 Cevherī yazdı ki ḥalt itmeye dinmiş teşvīş
Toğrusun şāhib-i Ḳāmūs buyırdı tehvīş*

(teşvīş) Tef'il vezninde e'imme-i luğatden Cevherī'niñ şihāḥında beyānına göre bir nesneyi ḳarış muruş eylemege denir ḥalt ve taḥliṭ gibi ve bu ma'nāda ekşer e'imme-i luğat daḥı Cevherī'ye muvāffaḳlardır lākin şāhib-i kāmūs Cevherī'yi ve hem nisbet edip şavāb olan ma'nā-yı mezbūrda hāile tehvīş olmaḳdır dedi. Mütercim-i ḳāmūs teşvīşin nizā' ve ihtilāf-ı ma'nāsına olan şevāşdan aḥzına mebnī-i Cevherī'ye nuşret eyledi.

*703 Ḥalka ilḳāyı fesād eylemek olmuş tevrīş
Daḥı tezvire sülūk itmege dinmiş terkīş*

(tevrīş) Taḥriş vezninde ve mürādifidir ki ḥalkı biri birine düşürüb beynlerinde fitne ve fesād ilḳā eylemek ma'nāsınadır. **(terkīş)** Tezvīr vezninde ve mürādifidir ki kelāma ḥüsn ve ziynet ve yermekle tanzīm ve tervih eylemege denir.

*704 Rāhibu ḳavmi naşārā dimedir Türkce keşīş
Dir 'Arab bāde coşub ḳınama şavtına keşīş*

(rāhib) Hārib vezninde naşārī tā'ifesiniñ 'ilm cihetiyle re'islerine denir ki Türkīde keşīş ve Fārisīde harīd ve dānişmend-i tersā-yān denir. **(keşīş)** Kibir vezninde şarāb kübde ḳaynarken zuhur iden ḥaşıldısına denir. Pes keşīş lafzı hem Türkī hem 'Arabīdir lākin Türkīde papas ma'nāsına 'Arabīde ḥamrın ḡaleyānından ḥaşıl olan şavt ma'nāsınadır.

705 *Hem ‘Arab didi küçük cüşşeliye küş ammā*
‘Uşş kuşuñ yuvasıdır yelegi olmuş riş

(**küş**) Kāfin zammıyla şağırū‘l-ḥacm ve kaşīrū‘l-kāme bu dūr ve çelimsiz ādeme denir niğāş ve niğāşī ve kaṭ‘ī gibi. Fārisīde zād-ı ḥavāset ve Türkīde cüce ve cüre denir. (**‘uşş**) ‘Ayniñ zammı ve şiniñ teşdidiyle şol kuş yuvasına denir ki ağacın dalları aralığında ḥār ve ḥasdan ya‘ni çörden çöbden ittiḥāz eyleye ammā dīvār koğuklarında ve kaya deliklerinde olan kuş yuvasına vekr denir. ‘Uşşun cem‘i ‘uşşāş ve vekriñ cem‘i evkār gelir. Fārisīde muṭlakaā yuvaya aşıyān ta‘bir olunur ve libās-ı fāhire denir riyāş gibi.

706 *‘Alef ol kim anı anı ḥayvān yiye yemlik mi‘lef*
Ufağı ḥaşş u şaman tībn ü kuru ot da ḥaşış

(**‘alef**) Selef vezninde at ve kaṭır ve deve ve şıgır makūlesi ḥayvanlarıñ yemine denir. (**mi‘lef**) Mık‘ed vezninde ḥayvānıñ ‘alief ve yem yiyeceği yire denir ki āhūr ve yemlik ta‘bir olunur. (**ḥaşş**) Ḥā-yı mühmeleniñ zammı ve sâ-yı müselsenin teşdidyle şaman ufantisına denir ki şaman tazı ta‘bir olunur. (**tībn**) Tāniñ kesriyle ve fetḥiyle şamana denir ki ma‘lūmdur ve şerīf ve sehī kimseye denir ve sebā‘iden kūrda denir ve büyük kāseye denir. (**ḥaşış**) Emir vezninde kūrı otluğa denir.

707 *Cem‘ iden bir yere nisvān u ricāli deybūb*
Di kımıldağa debib ü hareket oldı naṭış

(**deybūb**) Deymūn vezninde ve (**debūb**) şabūr vezninde dā‘imā cāl ve nisvān beynini fāḥiše ve zinā için cem‘ eylemege sa‘ī iden ‘avret pezevngine denir ve koğıcıya vü sa‘ī bi‘l-ğussā da denir. (**debīb**) Ṭabib vezninde yāb yāb mülāyemetle yürimek ma‘nāsınadır. Eṭfāliñ emekleyerek yürimesi gibi ve ekşer ḥayvān ve ḥaşerātın hareketinde müsta‘meldir. (**naṭış**) Emir vezninde muṭlaḳā hareket ma‘nāsınadır ki hareket fi‘l-ındir. Fārisīde cūnbīden gelir.

708 *‘Acele eyleyici kimse ‘acūl olmuş hem*
İnkimāş ivmedir ivdirmege dinmiş tekmiş

(162) (**‘acūl**) Cehūl vezninde bi‘l-ṭab‘ ivegen kimseye denir ki bir nesneyi ve katında maḳdem ṭaleb etmek ‘ādeti ola ve ‘acūl veledini zāyī‘ etmiş müteḥattire ‘avrete vü nākeye denir şekli gibi ve ölüme denir meniye gibi ve ḳahve altı ta‘bir olunan muḥtaşar ta‘āma denir selef ve lehne gibi. (**inkimāş**) İntikāl vezninde sūr‘at eylemek ma‘nāsınadır tekemmüş ve mübādere ve maṭūr gibi. Fārisīde şitābīden ve

şitâb denir. **(tekmîş)** Tekmîl vezninde ivdirmege ve ‘acele etdirmege denir ‘icâl ve isrâ‘ ve irgâf gibi.

709 *Ṭırmalatmak eşeri hâdişedir hadş gibi*
Kaşımak ṭırmalamak dinme de ḥarş u taḥdiş

(hâdişe) Hâdişe vezninde ve **(hadş)** hânîñ fethiyle bir nesneyi ṭırnak maḳûlesiyle kaşımak ve ṭırmalamakdan hâdiş olan ṭırnak yarası ve bere ve yırtık gibi. Eşer ve nişâne denir ḥamuş gibi ve hadş ṭırmalamak ma‘nâsına da denir ḥarş gibi. **(ḥarş)** ‘Arş vezninde ḥa-yı mu‘ceme ile ve ḥa-yı mühmele ile ve **(taḥdiş)** teşvîş vezninde ṭırmalamak ma‘nâsınadır merş ve tekdîş ve kedḥ gibi.

710 *Ḳopmadır ‘ars u daḥı ceşş ḳoparmaḳdır hem*
‘Unf şiddet ile aḥz eyleme de baṭş u baṭiş

(‘ars) Ḥars vezninde bir nesne birinden ḳopmak ma‘nâsınadır. Taḳalli‘ ve incişâş gibi bir nesneyi yerinden ḳoparmak ma‘nâsınadır ez‘âc ve intizâ‘ gibi. **(ceşş)** Cîmiñ fethi ve şâdın teşdidiyle bir nesneyi çeküb ḳoparmak ma‘nâsınadır nez‘ ve ḳal‘ ve iktilâ‘ gibi. Fâriside ḳopmağa şikesten ve ḳoparmağa berkenden ve engiḥten denir. **(baṭş)** Bânîñ fethi ve ṭânîñ sükûnuyla bir kimseyi yâḥûd bir nesneyi be‘s ve ḳuvvet ve ‘unf ve şiddetle ḳavrayıp ṭutmak ma‘nâsınadır ve baṭş satvet ve kuvvet ma‘nâsına da gelir. **(baṭiş)** Naṭiş vezninde gücü ḳuvvetli şedîdü‘l-baṭiş olana denir. ‘Unf ile aḥza denir.

711 *Âşikâr olur aranmak demi muşliḥ müfsid*
Yazharu‘l-muşliḥu ve‘l-müfsidu ‘indü‘l-teftiş

Mısrâ‘-ı evvel şânîniñ tercemesidir. **(yazhar)** Zuhûrdan fi‘l-i muzâri‘dir. A‘yân ve âşikâr olur demektir. **(muşliḥ)** Muḥsin vezninde bir nesneyi iyi ve şâliḥ ḳılıcı kimseye denir. Gerek ibtidâ-yı emrden ve gerek fesâdını izâle ile şoñradan ḳılsın. **(müfsid)** Muşliḥ vezninde ve muḳâbilidir ki bir nesneyi ḥadd-i i‘tidâlden iḥrâc ile fenâ ve tebâh edici kimseye denir. **(‘ind)** ‘Aynîñ ḥarekât-ı şülâsî ve nûnuñ sükûmı ve dâliñ fethiyle ḥüsnî ve ma‘nevî mekân-ı ḳurb ve ḥuzûra delâlet eder zarfdır. ‘İnde-i mâl ve ‘inde-i ‘ilm gibi. Bundan Türkide ḳatında ile ve Fâriside nezd ile ta‘bîr olunur ve muḳtezâ-yı izâfet üzere zarf-ı zamânî de olur bu terkîbde olduḡı gibi. **(teftiş)** Tenḳîr vezninde ve mürâdifidir ki bir nesneyi cüst-cü edip araşdırmak ma‘nâsınadır. Âşikâr zâhirdir. **(dem)** Fâriside zamân ma‘nâsınadır. Muşliḥ fi‘liñ fâ‘ili ‘ind zarfdır.

Hâşıl-ı ma‘nâ vâziḥ ve âşikârdır.

712 *Olma pesmânde ṭariḳinde mişâl-i cühelâ*
İdegör bedraḳa-i ‘ilm ü kemâli der-piş

(**pesmānde**) Fārisīde eñse ma' nāsına olan pes lafzı ile qalmış ma' nāsına olan mānde lafzından mürekkeb olarak arda ve girüye qalan nesneye denir demdār ve dinbāver gibi. Arabīde mütā'hir ü mütehalif ma' nāsına. (**bedraqa**) Dāl-ı mühmele ile ve zāl-ı mu' ceme ile dahrece vezninde qulağuzı ve reh-bere denir ve yol yusāfcığına ya' ni yol muhafızlığına denir ki ebnā' sebebiyle önüne düşüb kıtā'-yı tarīkden muhāfıza ve himāye etmeklidir. (**der-piş**) Dervīř vezninde Fārisīdir. Öñünde demekdir. Arabīde imāmıñ ve kudāmıñ ma' nāsına.

Hāşıl-ı ma' nā menzil-i maqşūd olan sa' ādet-i dāriyyene vüşül tarīkünde mānend-i cehāl evkātıñı izā'e ile tesvīf ve ihmāl ve reh-revān haqīkatden girüye qalub nefsiñi izlāl eyle belki iktisāb-ı me' āli ve iqnā-yı irtifa' ve Ta' ālā huşuşunda 'ilm ve 'irfāñ vesā'ir medār-ı kemāl olan mekārım-i ihlāfı önünde reh-nümā ve reh-ber ve nefsiñi bunlara berü kılmāğā (163) mürātib 'aleynā ihrāzına fevz ve zafer bulagör demek olur.

RETELİ ŞADE RAŞİN HAŖALE'L-ĖAYR RAŞAŞ

(**retelī**) de retl cebl vezninde hūb ve lafīf ve dil-keř ve rengin kelāma denir ve bir nesne incü dizisi gibi. Vech-i lafīf ve üslūb-ı mütenāsib üzere muntaẓam ve müretteb olmağ ma' nāsınadır. Yā mütekellim zāmīridir. Retl izāfetle ma' refe olarak mübtedādır. (**řād**) 'Ād vezninde ĥarf-i hecādan on dördüncü ĥarfe denir ki maqām ĥasebiyle ma' nā-yı qarībdir ve ma' deniyyātdan teveccüh denir ki ma' nā-yı ba' iddir ve bu ma' nā-yı ba' id murād olmağla muĥasenāt-ı bed' iyyeden ihām řan' atı vardır u mübtedāñıñ ĥaberidir. (**raşın**) Emīr vezninde kıy ve muĥkem oln nesneye denir. řādıñ raře izāfeti mevşūfuñ şıfata izāfeti qabındendir. (**ĥatal**) Cebel vezninde sür' ate çabukluğā denir ve fāsıd olarak çok kelāma denir. (**ğayr**) Ėayr vezninde sūy ma' nāsınadır mā' idā ve başka kimseler demekdir. (**raşaş**) Şehāb vezninde ma' deniyyātdan raşaş-ı esved ta' bir olunan qurşuna ve raşaş-ı ebyaz ta' bir olunan qalaya denir. Ėařal-ı Ėayre muzāf ve mübtedādır. Rařař ĥaberidir.

Hāşıl-ı ma' nā benim envā'-ı muĥasenāt ile maĥalli nevedā ve dil-nişin kelāmım tevc gibi müstaĥkem ve metin ki siĥām-ı ĥāsedāne 'arş ve rumāĥ-ı bed-ĥāhāne hedef daĥı kılınsa kendide ta' ne-yi ĥasād bed-nihād ařlā kār ve te' şir ve bir vechle müriş-i raĥne olur. Eşer ile ĥalil-pezir idemez Ėayrılarıñ muĥasenātın 'ārī ve selāmetden beri olarak tafavve ve taşadduğ ile derme ve cāñıma kelāmları raşaş gibi rehāvetli olmağla sinān zebāndır. İzāne-i muqāvemmet edemeyip müte' şir ve raĥne-dār olur demekdir.

713 Şudğ zülf oldu başa toplanılan saç da 'ıkāř
Bařda kıł bitdiğ yer Ėāyete erdikde kuřař

(**şudğ**) Şâdiñ zammıyla göz ile kulağın mabeynine denir ve göz ile kulağ beynine şarkdan şaça denir ki zülf ta'bir olunur. (**ıķāş**) Kitâb vezninde baş üzere devşirilip toplanan şaça denir sefine vezninde 'aķiše gibi ve baş üzere toplanılan şaçiñ bağına denir ve baş üzere toplanılan şaça huşle de denir. Ğurfe vezninde (**ķuşâş**) kâfiñ hareket-ı şülâsiyle başiñ etrâfında tırâş-ı nihâyet buldığı yerdir ki andan aşâğıda kııl bitmez.

714 *Dönerek cünbüş ile oynayıcıdır rakķāş*
Anı oynatma dağı şevķle terkîş irķāş

(**rakķāş**) Şeddâd vezninde harekât-ı mevzûne ile dönerek ve kalkıyarak oynayan kimseye denir tavşan ve köçek gibi. (**terķîş**) Tahşîş vezninde. (**irķāş**) Hemzeniñ kesriyle reķķāşı rakş etdirip oynatmağa denir. Sâzende ve seyirci hâlidir.

715 *Pek serî' olan imiş gerçi kim imlîşu milâş*
Kaçmağa hem girü kalmağa dinür navş u menâş

(**imlîs**) İncil vezninde. (**milâş**) Kitâb vezninde ziyâde sür'at ve şitâbla olan seyr ve harekete vaşf olur. Seyr-i imlîs seyr-i serî' ma'nâsınadır. (**navş**) Nünüñ fethiyle. (**menâş**) Mimiñ fethiyle kaçmağa denir ki ayrılıp alarğa olmağdır ve girü kalmağa denir te'hir ve tahlif gibi ve menâş şıgımacağ yere denir mülcâ' ve melâz ve mu'îl gibi.

716 *Ķamçı savt ü dağı kırbaça dinürmüş 'ırfâş*
Ķayı yok şerr idici kimse imiş hem mindâş

(**savt**) Siniñ fethi ve vâviñ sükunuyla uzununa dinilmiş derilerden urulmuş ve sicimlerden bükülmüş kamçıya denir ve şiddet ve miñnete denir ve kamçı ile urmağ ma'nâsınadır. Maşdar olur. (**ırfâş**) Ķırıtâş vezninde vâli ve hâkimleriñ mücrimleri döğdükleri kırbac ta'bir olunan kamcıdır. Şavtiñ cem'î siyât ve esvâtıdır. 'ırfâşın cem'î 'ırafis gelir. Fâriside kamçıya (164) tâzyâne ve tâzâne denir. (**mindâş**) Mihrâb vezninde dâ'imâ şerr ve mekrüh ve nâ-sezâ işler ile ezâ ve ezrâr eden kimseye denir ve oğuz hamķâ hâtûn'a ve bed-zibâ 'avrete ve hafife 'avrete denir.

717 *Di ĝarîb itmege teğrîb ü çıkarmağ ifşâş*
Dağı iclâ gibi dūr itme vaţandan inşâş

(**tağrîb**) Ta'zîb vezninde bir kimseyi vaţandan cüdâ ve ĝarîb etmege denir nefy gibi ve diyâr-ı ba'idiyye setr ve sefer kıılmağa denir ve bir nesne ĝa'ib ve nâ-bedîd olmağ ma'nâsına denir. (**ifşâş**) İhrâc vezninde bir nesneden bir nesneyi ihrâc idüp çıkartmağa denir. (**iclâ**) Hemzeniñ kesriyle bir kimseyi dâr ve diyârdan dūr ve hânümânından cüdâ ve mehcür kıılmağa denir ve bir sebebeden nâşî terk-i diyâr edip

vatandan dūr olmak ma' nāsına lāzım olarak da müsta' meldir ihlicā gibi. **(inşās)** İfşās vezninde bir nesneyi maḥallden ṭasra çıkarmak ma' nāsına denir endāş ve istindāş gibi.

718 *Nefs-i maḳtūle bedel māla diyet dinmişdir*
Daḫı yara diyeti erş ü ḳaved oldı ḳışās

(diyet) 'Adet vezninde ve vadi va'd vezninde maḳtūl için vārişine virilen māla denir. Fāriside ḥūn-beḫā derler. **(erş)** 'Arş vezninde yara ve cerāḫat diyetine denir ve muṭlakā diyete de denir ki ḥūn-beḫādır ve ṭırmalamak ve rūşvet ve nizā' ve iḫtilāf ve ḫuşumet ve metā' dan 'ayb sebebiyle aşağı varılıp ḫaṭ ve fer ve nihāde olunan behā ma' nālarına da müsta' meldir. **(ḳaved)** Fethāteynle ḳışās ma' nāsına ismdir ki maḳtūl muḳābilinde ḳātili ḳatlı eylemekden 'ibāretidir. İfāde vezninde iḳāde gibi. **(ḳışās)** Kitāb vezninde ḳātili ve cāriḫi carḫ ve ḳāti' ḳaṭ' ile cināyetde ödeşmege denir. Şuyū' ndan terceme mevḳi' nde irād olundu.

719 *İntiḳām alma imiş se' r ü daḫı ḳan adıdır*
Fırşata dest-rer olmağa dinürmüş ifrāş

(se' r) Şāniñ fetḫi ve hemzeniñ sūkūnuyla maḳtūlūñ velisi ḳātili ile intiḳām almak ma' nāsınadır ki öc almak denilir ve muṭlakā 'adūsundan kin ve intiḳāmını almak ma' nāsınadır izḫār vezninde āşār ve edḫār vezninde āşār gibi. Fāriside dem-āverden denir ve ḳātıl zimmetinde müstaḳırr olan deme ve diyete denir. **(ifrāş)** İfrāt vezninde bir kimseye fırşat elvirmek ve maṭlūbuna zafer bulmak ma' nāsınadır intihāz ve iftirāş fırşatı ḡanīmet bilmege de denir.

720 *Bā' is ol kimse ki faḳrile be-ḡāyet muḫtāc*
Faḳr imiş fāḳa ḫaşāşa ki zūḡürtlük de ḫaşās

(bā' is) Hāris vezninde ziyāde faḳr ve iḫtiyāc ile perişān ḫāl-i müteşettit elbāl olan miskīne denir. **(fāḳa)** Nāḳa vezninde. **(ḫaşāşa)** Sehābe vezninde faḳr ve iḫtiyāca ve yoḫsulluğa denir ḫulle ve i' āne ve a' ile ve emlāḳ gibi. **(ḫaşās)** Sehāb vezninde bu da faḳr ve fāḳaya denir ki zūḡürtlük ta' bir olunur. Fāriside gedāşten denir.

721 *Ġavş u ḡams oldı şuya ṭalma mişāl-i telcīc*
Didiler ṭalgıca ḡaṭṭās hem öyle ḡavvāş

(ḡavş) Ġayniñ fetḫi ve vāviñ sūkūnuyla ve maḡāş ve ḡiyāş ve ḡiyāşa ki maḳām ve kitāb ve kitābe veznlerinde cümlesi şuya ṭalmak ma' nāsına isti' mal olunurlar. **(ḡams)** Ġavş vezninde ve mürādifidir ḡaṭş ve ḳams ve inḡimās gibi. Fāriside ḡavta ve ḡavṭa denir. 'Aynlarıñ zammıyla ve fetḫiyle. **(telcīc)** Tervīḫ vezninde baḫriñ ve nehriñ engin ve derin yeri ma' nāsına olan lūcceye ṭalmak

ma' nāsına olmağla ğavş ve ğamsdan aḡş olur. Kemā fi'l-kāmūs lâkin lühce şāhibi nāzım gibi muṭlaqā ṭalmaq ma' nāsına isti' mâle zāhibdir. (**ğattās**) Şeddād vezninde ve (**ğavvās**) vezn-i mezbūr üzere deryādan incü çıkarmak için şuya ṭalan ṭalgıca ıṭlāk olunur.

722 (165) *Şıvadır şīd ü sicāc u şıvacıdır seccāc*
Cıbs ü caşş oldı kireç adı kireçci caşşās

(**şīd**) 'Īd vezninde. (**sicāc**) Kitāb vezninde dīvār şıvayacak kirec ve çamur maḡülesi şıvaya denir ammā şīnīn fethiyle şīd dīvārı şıva ile şıvamak ma' nāsınadır. Taṭyīn ve teccīs ve taḡşış gibi. (**seccāc**) Şeddād vezninde şıvacıya denir ṭayān ve muṭīn gibi. Fārisīde şıvaya dūs ve şıvacıya dūs-ger denir. (**cıbs**) Cīmiñ kesri vü bāniñ sūkūnuyla. (**caşş**) Cīmiñ fethi ve şādiñ teşdīdiyle kirece ve alçıya denir ṭabīḡ ve ğazarrem ve kışşa gibi. (**caşşās**) Şeddād vezninde kirec yağan kimseye denir ki kirecci ta' bīr olunur. Fārisīde kirece kec ve kirecciye kecker ıṭlāk olunur.

723 *Siz inanmañ aña ma' nāsı da lā ta' midūh*
Nā-be-cā sözle yalan ḡarş u yalancı ḡarrāş

(**lā ta' midūh**) Cissi ve 'aḡlı bir nesneye istinād edip ṭayanmak ma' nāsına olan i' timāddan nefy-i istiḡbāl cem' -i müzekker-i muḡaṭabdır. Mef' ul zāmīriñ mercī' bu maḡāmda ḡaber ve kelām olmağla sezā ve kelāma i' timād etmek ve inanmak demek olur. (**ḡarş**) Ḥāniñ fethi ve rāniñ sūkūnuyla ṭan ve ṭahmīle söylenilen layıḡsız söze denir ve yalan söze denir kizb ve meyn ve zūr gibi. (**ḡarrāş**) Kezzāb vezninde ve mūrādıfidir ki yalan söylemek mu' tādı olan yalancı kimseye denir. Vezn-i mezbūr üzere ḡalāb ve mizāc ve sedāc ve muzā' ve efāk gibi. Fārisīde yalana dūrūḡ yalancıya dūrūḡ-zen denir.

724 *Ḥaḡḡ'a ğāyetde ḡulūşile 'ibādet idiñiz*
'Ubūdu'llāhe te'ālā bi kemāli'l-iḡlāş

Mışrā' -ı evvel şāniniñ tercemesidir. (**'ubūdu'llāh**) Terki binde 'ubūdu tā' at ve ḡulluḡ ve inḡıyād ve ḡuzū' ma' nāsına olan 'ibādetden emr-i ḡāzır cem' -i müzekker cem' zāmīri fā' il ve ism-i celāl mef' ulidir. (**Ta'ālā**) Tefā' il bābindan fi'l-i māzıdır. Taḡtında müstetir-i hū zāmīri ism-i celāle rāci' dir. Zātında ve şıfātında ve ef' āl ve aḡvāline maḡūkına mūmāşeletden bi-zāte mūrtefi' ve mūnezzeh oldı ma' nāsınadır ve Ta'ālā cümlesi mücellā-yı menşūb olarak ism-i celāliñ şıfatıdır. (**bi kemāl**) de bā-yı mūlābese 'ubūduya mūte' allıḡdır. (**kemāl**) Cemāl vezninde bir şey'in cemī' -i eczāsı yerlü yerinde tamām olmasına denir. (**iḡlāş**) Hemzeniñ kesriyle riyā ve sem' ayı terk

ile ‘ibādeti Allāh Ta‘ālā için hāliş kılmāğa denir. Kemāl fi‘liñ mef‘ül-i bih ğayr-ı şarīhidir. İhlāş muzāfu‘n-ileyhidir.

Hāşıl-ı ma‘nā ma‘lūmdur.

725 *Müjelerle nigehe kākülü şayd itdi dili*
Şāde qalbī bi cūfūnin vu şufūnin ve ‘ikāş

Yine mışrā-ı evvel şāniniñ tercemesidir. (**şāde**) Kāde vezninde mazidir. Şayd itdi ve oldı ma‘nāsına. (**kālbī**) de yā-i müteklīm zamīridir. Qalb kāfiñ fetḥi ve lāmıñ sūkūnuyla fu‘ād ma‘nāsınadır ki Fārisīde dil denir tercemede vuqū‘ī gibi ve Türkīde gönül ta‘bir olunur. (**ci cūfūnin**) de bā sebebiyle şāde fi‘line müte‘allıktır. Cūfūn cūnūn vezninde göz қаpağı ma‘nāsına olan cefniñ cem‘idir. Hālīt muhlīt ‘alāqasıyla mecāzen hūdüb ma‘nāsına müsta‘meldir ki Fārisīde mimiñ zammı ve zā-yı Fārisiyyeniñ fetḥiyle müje ve Türkīde kirpik ta‘bir olunur ve (**şufūn**) da vāv ‘atıfedir. Şufūn hā kāfiyesiniñ kıt‘a-yı evvelisinde geçdiği üzere ku‘ūd vezninde bir nesneye göz kıyruğuyla bakmaq ma‘nāsınadır şevs laḥze gibi. Fārisīde girişme ve nigehe ve nigāh denir. (**‘ikāş**) Kitāb vezninde bu kıt‘anın evvelinde geçdiği üzere baş üzere toplanılıb şaça ve perçeme denir lākin tevsa‘a şudğ ma‘nāsına isti‘māl olundı ki başdan ayağa şarkmış olan zūlf ve kākül murād olunmuş olur.

Hāşıl-ı ma‘nā ol şayyād-ı kulüb üftād-gān nize-i bī-amān müjgān ve nigāh fettān-ı hūn-efşān ve dām-ı zūlf siyeh-fām-ı fitne-efşān ile dil-āvāre-i sevdā-zedeyi şayd ve naḥcīr ya‘ni qabza-yı temellüküne bi‘l-küllīye rām tesahḥūr eyle demek olur.

726 **(166)** *Oğusun nazm-ı dil-ārāmı ‘avāmmile ḥavāş*
Cümle manzūmeler içinde budur ḥāşşu‘l ḥāş

(**dil-ārā**) Fārisīdir. Gönüle zīb ve ziyet ve sürūr ve behcet veren şey‘e denir. (**ḥavāş**) Hāniñ fetḥi ve sādīñ teşdīdiyle sā‘ir efrād-ı insānda bulunmayan ‘ilm ve fazīlet ü şeref-i meziyetle mümtāz ve münferid olan kimse ma‘nāsına olan ḥāşşanıñ cem‘idir. (**‘āvām**) Hevām vezninde ḥāşşa muqābili olan āmmeniñ cem‘idir ki kemālāt-ı beşeriyyeden bühre-yāb olmayan kimseler olacaqdır. (**ḥāşşu‘l-ḥāş**) İzāfetle ‘aliyyü‘l-‘ālā me‘ālinde murād-ı terğībdır.

DĀ‘E NAZMĪ KE ZUKĀİN BĪ FUYŪZĪ‘L-FEYYAZ

(**dā‘e**) Cā‘e vezninde aydın ve rüşen olmak ma‘nāsına olan dū‘den fi‘l-i māzīdir. İşrāk etdi ve nūrlandı ma‘nāsına. (**nazmī**) de yā-yı mütekellim zamīridir. Nazm kelām-ı manzūm ma‘nāsına fi‘liñ fā‘ilidir. (**ke zukā**) da kāf teşbīh içündür. Zukā ğurāb vezninde güneşe denir şems gibi. (**bi fuyūz**) da bā-i sebebiyye dā‘ fi‘line müte‘allıktır. Fuyūz ku‘ūd vezninde çok ni‘mete denir. Feyz ma‘nāsına fi‘liñ

mef'ül-1 bih gayr-1 şarihidir. **(Feyyâz)** Fettâh vezninde mübâlağa ile kesirü'l-ihsân olan Allâh Ta'âlâ hazretlerine ıtlâk olunur.

Hâşıl-1 ma'nâ neyyir-i a'zam olan âfitâb-1 rahşân ziyâ-pâş gün ve mekân olduğu gibi. Benim bu manzume-i gevher-feşânım dağı feyyâz-1 muṭlaḳıñ feyz ve ihsânıyla pertev-endâz kılub ma'âref-i cüyân oldu demek olur.

727 *Havz meşhûr anıñ cem'idir aḥvâz u ḥiyâz*
Şuya girmek dime mefhûmı dağı havz u ḥiyâz

(havz) Hâniñ fetḥi ve vâviñ sükûnuyla ma'lûmdur ki içinde şu cem' olub iktizâsına göre isti'mâl olunmaq için yaparlar. Lisânımızda dağı havz ta'bîr olunur. **(aḥvâz)** Eşcâr vezninde. **(ḥiyâz)** Simâr vezninde havzıñ cem'leridir. **(havz)** Havz vezninde. **(ḥiyâz)** Kitâb vezninde şuya girmek ma'nâsıdır ve bâṭıl nesneye ve muḥâvvefe ikdâm edip ṭalmağa denir.

728 *Ḳarz ödünc oldu ödünc istemedir istiḳrâz*
Ḳarz hem kesmege dirler ki maḳaşdır mıḳrâz

(ḳarz) Farz vezninde bir kimseye ödünc verilen nesneye denir. **(istiḳrâz)** Bir kimseden ḳarz ṭaleb eylemek ve ödünc istemek ma'nâsıdır ve ḳarz ödünc ma'nâsına ıtlâk olunduğı gibi kesmek ma'nâsına da gelir ḳaç gibi ve mücâzât eylemek ve şî'r söylemek ve şağa şola şaparak yürüyüp gitmek ve bir yerden alarğaya şapmak ve bir nesneden âḥir nesneye ve bir ḥâletden âḥir ḥalete taḥvil ve intiḳâl eylemek ma'nâlarına da âḥir ḥalete taḥvil ve intiḳâl eylemek ma'nâlarına da ıtlâk olunur. **(mıḳrâz)** Miḥrâb vezninde maḳaş ve şındı ta'bîr olunan âlete denir. Mîmiñ kesri ve ḳâfiñ fetḥiyle maḳaş ve minber vezninde fâ ile maḫraş ve miḫraş gibi. Fâriside kârd ve vekkâz ta'bîr olunur.

729 *Her şey'îñ cüz'î imiş ba'zı ki cem'i eb'âz*
Azacaḳ nesne dimekdir dağı hem barz u burâz

(ba'zı) Bâniñ fetḥi ve 'ayniñ sükûnuyla her nesneden bir ṭâ'ifeye ya'ni bir cüz'e ve bir pâreye denir ve ba'ûza ya'ni sürisiniñ bir kimseyi üsrüb-1 biḥzür eylemek ma'nâsıdır. Şâ'irin işbu

Le ni'me'l-beyti beytü ebi deşşâr
İzâ mâ hâfe ba'ḍu ünâsin baḍan

beyti men' iyyeti cāme' dir. **(eb' āz)** Hemzeniñ fethiyle bir nesneden bir bölük ve bir miqdār ma' nāsına olan ba' zı lafzınıñ cem' idir. **(barz)** Qarz vezninde. **(burāz)** Ğurāb vezninde azca nesneye denir şey'-i qalīl ma' nāsına.

730 *Oldı radrād semiz qarnı büyükdür ciryāz*
Tenbel olmaqla şakīl olmağa dinmiş irdāz

(radrād) Rāniñ fethiyle ve radrağ 'ar'ar vezninde lehīm ve semiz ve qarnı büyük şişman kimseye **(167)** denir. Mü'enneşi radrādedir. **(ciryāz)** Qırtās vezninde kalın gövdelü ve büyük qarınlu kimseye denir ve arslana denir. **(irdāz)** Hemzeniñ kesriyle tenbellik ve üşenginlik hasebiyle yerinden ağır ve kebic depinir olmağ ma' nāsınadır ve pek segirtmek ma' nāsına olmağla zıd olur.

731 *İsti' āze di sığınmağa dağı levz ü liyāz*
Sığınacaq yere mev'il gibi hem dindi izāz

(isti' āze) Hemzeniñ kesriyle. **(levz)** Lāmiñ fethi ve vāviñ sükūnuyla. **(liyāz)** Kitāb vezninde bir nesneye ilticā edip sığınmağ ma' nāsınadır 'avz ve ta' viz ve ve'il gibi. **(mev'il)** Maḥfil vezninde. **(izāz)** Kitāb vezninde sığınacaq yere denir mülcā ve mefzi' gibi.

732 *Pek güzel nesne enik ü dağı dil-ber maḥbūb*
Mihnet-i 'aşkla berbādlik olmuş iḥrāz

(enik) Emīr vezninde şol güzel nesneye denir ki kemāl-i ḥüsn ve leḫāfetinden ve bi ḡāyet ve zā'it ve melāhatinden nazār ve temāşā edenleri ta' accüb ve istiḡrāba ilkā eder ola. **(maḥbūb)** Mergūb vezninde kendiye muḥabbet olunan sevgili nesneye denir. Bu 'alāka ile dil-ber ḥūb-ı manzar ve dil-ārām perī peykerde isti' māli fāşī olunmuşdur. **(iḥrāz)** Hemzeniñ kesriyle bir kimseyi 'aşk ve muḥabbet miḥneti zār ve zebūn ve şaşkın ve düşkün edip bī-mecāl etmege denir.

733 *Şiddet ü diqqat ile bakma sa taḥdīk-i nazār*
Oldı göz görme başār göz kapamağdır iḡmāz

(taḥdīk-i nazār) Taḥmīk-i beşer veznine bir nesneye diqqatle bakmağ ma' nāsınadır ki gözünü qarasını oynatmayıp manzūr olan nesneye idikip ṭurmağ ile olur ve bu ma' nā-i qaşd taḥdīk lafzınıñ ma' nāsıdır ki gözünü qarısından 'ibaret olan ḥadiqayı mer'ī ve manzūr cānına bilā-taḫallüb lā-taḫvīl şarf ve teveccüh etmekden 'ibārettir ammā nazār-ı kuvve-i bāşırayı bir nesneye şarf eylemek ma' nāsınadır ki muṭlaqā bakmağdır. Bu şüretde aḫsıñ 'ümme izāfeti qābilinden olur bu ise 'addü'n-necāt cā'iz degildir meger ki nazārda dağı taḥdīk gibi. Ma' nā-yı diqqat melḥūz

olmağla ḥaḳḳu'l-yaḳīn gibi şey'in mürādifine izāfeti ḳabīlinden izāfet beyānına aḳşāmından ola yāḥūd elsine de taḥdīḳ-i naẓar zebān-zede olduğına binā-yı nāzımın müsāmaḥātından ola. **(başar)** Naẓar vezninde ḥavāş-ı ḥums-ı zāhireden ḥāssa-yı bāşireniñ his ve idrākından 'ibāretidir ki gözüñ görmesi ta' bīr olunur ve başar cāriḥā-yı nāzireye ya'ni göze de itlāk olunur 'ayn ma' nāsına. **(iğmāz)** Hemzeniñ kesriyle göz yummaḳ ma' nāsınadır ve bir ḥuşuşda müsāmaḥa ve müsāhele eylemege ve uyḳuya denir mecāzen.

734 *O metā'ı götürücü deveye dindi ḥafāz
Ḥafza cem' i daḥı öyle ḥıfāz u ihfāz*

(ḥafāz) Fethateynle üzerine ḥāneniñ eṣāş ve metā'ı ya'ni mefrūşāt ve ivānı vesā'ir mālzemesi yüklenen deveye denir ve güc vaḳtinde deveye vesā'ir ṭavara taḥmīl olunmaḳ için tehiyye ve āmāde ḳılınan o metā'ına ıyye ve āmāde ḳılınan o metā'ına itlāk olunur. **(ḥafza)** Ḥamle vezninde. **(ḥıfāz)** Kitāb vezninde. **(ihfāz)** İhmāl vezninde ḥafāziñ cem' idir. O metā'ı götüren develere denir.

735 *Yelma' ol şimşege dinmiş ki ola bī-bārān
Şimşegiñ yıldırayub çaḳması olmuş imāz*

(yelma') Yemna' vezninde seḥābdan zāhir olup leme'ān etmekle nāsī yağmura itmā edip soñra ḳaşır ḳıkub yağmursuz olan şimşege denir ve serāba itlāk olunur ve bunlara müşābehette kezzāb kimseye de denir. Bī-bārān Fāriside yağmursuz demektir. **(imāz)** Hemzeniñ kesriyle şemsiñ buluduñ eṭrāfını tecāvüz eylemeyerek āhestece yalabımaḳ ma' nāsınadır ve mażū ve maż gibi.

736 *Ḳā'im olma ḳdime ma' nāsınadır nahz u nuhūz
Ḳalkmadır nuhzat u ḳaldırmağa dinmiş inḥāz*

(nahz) Nūnuñ fethi ve ḥāniñ sūkūnuyla ve **(nuhūz)** ḳu'ūd vezninde ve **(nuhzat)** ḳudret vezninde **(168)** ḳā'im olmaḳ ve ayak üzere kalkmaḳ ma' nāsınadır ḳıyāmet gibi. **(inḥāz)** İḳ'ād vezninde ve muḳābilidir ki ayağa ḳaldırmaḳ ma' nāsınadır. Fāriside ḳıyāme ber ḥāsten ve ḳaldırmağa efrāḥten denir.

737 *Di revāfiż o gürūha ki re'isin bırağa
Rafāz terk itmedir ayrılma imiş her irfāz*

(revāfiż) Cevāric vezninde rafāzaniñ cem' idir. Rafāza başbuğlarını ve ser-askerlerini terk iden 'askere denir Şi'a ṭā'ifesinden bir fırḳaya itlāk olunur ki Muḳdemāzīd Bin 'Ali Bin El-Ḥasīn Bin 'Aliyyü'l-Murtażā raḍya'l-lāhü anhüm ḥazretlerine bī'at edip ba' de Zeyd ḥazretleriñ Ḥazret-i Sıddīḳ ve Fārūḳ'dan teberrā

eylemesini istidâ' eylemeleriyle Zeyd hazretleri cevâbında cenâb-ı şeyhinden ne güne teberrâ edeyim ki anlar cüdâ-yı mecdem olan resûl-i kibriyâ 'aleyh-i efzelü't-tehâyâ hazretlerinin hâl-i hayâtında vezîr ve müşîrleri ve civâr-ı Rabbü'l-'izzete intikâlinden sonra halife-i rûşen-i tedbirleri idi diye şeyhin mükerreminden teberrâ eylemekden abâ ve maqâm-ı şıdık-ı mevâlâtta pâ-ber-câ olmağla ol kirve-i mekrûh Zeyd'i terk edip yanından tağılmalarına râfıza ıtlâk olundu. Cem'inde revâfiz ve nisbetinde râfizi denir. **(rafaz)** Hafaz ve taleb veznlerinde bir nesneyi terk eyleyip bırakmak ma'nâsınadır. Fâriside fekenden ve heşten denir. **(irfâz)** Hemzeniñ kesriyle bir nesneden ayrılmak ve birağıp gitmek ma'nâsınadır.

738 *Meclis-i fışkı görürsen yüzünü döndiregör*
Lev terâ mecma' fışkın fe 'aleyke'l-i'râz

Mısrâ-yı evvel şânîniñ tercemesidir. **(lev terâ)** da lev harf-i şartdır lâkin lev kelimesiniñ vücûh-ı husme isti' mälinden eşheri olan intifâyü's-şânîü'l-intifâü'l-evvel ma'nâsına degildir belki an kelimesi gibi muṭlaḳ rabṭ için ya'ni bir cümle niñ maẓmununuñ huşûlunu cümle âhiriniñ huşûline zamân-ı müstaḳbelde rabṭ ve ta'allıḳ için müsta'meldir ki şartıñ sebebiyetini ve cevâbıñ müsbebiyetini ifâde ider. **(terâ)** Rû'yetden muzâri müfred-i müzekker-i muḫâtabdır. Taḫtında müstetirânet zamîri fâ' ilidir.

Hâşılan râ'yet ve ân terkîbi eger sen görürsen demek olur. **(mecma')** Maḫşer vezninde ism-i mekândır. Nâs kendisinde tecemmu' ve taḫaşşüd etdiği yere denir meclis ve maḫfil ve nâdi gibi Terâ fi'liniñ mef'ûli olmak üzere mensûbdur. (fışk) Fânî kesriyle Allâh Ta'âlâ hazretleriniñ emrini terk itmekle 'işyân edip tarîḳ-i ḫaḫdan ḫurûc eylemek ma'nâsına mecma' lafzınıñ muzâfu'n-ileyhidir. **(fe 'aleyhe)** Fâ cevâbiyyedir. 'Aleyke elzem ma'nâsına ism-i fi'l-i emrdir. Dünuñ ḫuz ma'nâlarına emr ma'nâsına olan esmâ ef'âlinden oldığı gibi ḫaldığı lev-i şartıyyeniñ cevâbına fânîñ düḫûli câ'iz olmamağda cemî'-i nihâtiñ ittifaḳı vardır zîrâ fâ şol bir cümle üzerine dâḫil olur ki anıñ mevḳi'nde fi'l-i muzâri bulunsa meczûm ola. Lev kelimesi ise aḫlâ cezm-i 'amel etmez. Binâ-yı berrin cevâbına fâ dâḫil olmaz dediler.

Bu taḫdırce nâzım fe 'aleyke'l-i'râz maqâmında 'aleyke bi'l-i'râz dise ḫavl-i necâta muvâfiḳ olurdu zîrâ 'aleyke ba'dında vâḳi' olan ismin naşbı ve ḫurûf-ı câreden bâ ile cezi câ'izdir 'aleyke zîda ve 'aleyke bezîd gibi lakin uşûliyün lev kelimesi an gibi harf-i şartdır. Her birerleri âhiriñ ma'nâsına gelir. İmdi lev kelimesi mevḳi'ne vâḳi' olup cevâbına fâ dâḫil olmak câ'izdir dediler. Pes nâzım-ı taḫrîriñ ḫavli uşûliyün müzehhebine muṭâbıḳ olur. **(i'râz)** Hemzeniñ kesriyle bir nesneden yüz döndürmek ve yüz çevirmek ma'nâsınadır.

Hâşıl-ı ma' nâ ehl-i fişk ve fücûruñ tecmi' ve teraküm itdikleri meclisi görürseñ ol meclise aşlâ teveccüh ve iltifât etmeyip andan zıd ve i' rāza mülâzemet ve ihtimâm eyle demek olur.

739 *Qarż miqrāz muḥabbet idügün qaṭ' i bil
İtme aḥbābıña bir ḥabbe qadar şey' iqrāz*

(qarż u miqrāz) Bu kıt'ada beyân olundu. Qaṭ' i maḥzûm ve şübhesiz ma' nâsına muḥabbet ve aḥbâb ma' lümlardır. Ḥabbe dāneye denir arpa ve buğday dāneleri gibi. İqrāz hemzeniñ kesriyle bir kimseye (169) ödunc akça vesā'ir nesne vermege denir.

Hâşıl-ı ma' nâ qarżıñ ma' nâsı da qaṭ' ve kesmek olduğundan müteḥâbîn meyânında vuḳû' bulan istiqrāz ve iqrāz bi'l-âḥire 'alâqa-yı müveddetiñ beride-i miqrāz olmasına müncer olur demektir lâkin el-qarż mikrāzu'l-ḥabbe qazıyyesi cüz' iyyedir olduğını ve yermek mu' tādı olan eşḥâşa göredir. Yūḥsa-yı iqrāz muḥâsin-i ihlâkdan ma' dūddur.

RABBĪ CEVĀDUN MÜN' İMÜN Bİ'L-CŪDİ Lİ'L-ḤAYRİ MŪFİZ

(Rabbî) de Rabb cemi' mevcûdâtı ve ân bân-ı terbiyye ile kemâline eblâğ iden cenâb-ı perverdigârıñ esmâ-yı hüsnâsından olmak üzere mübtedâ ve mütekellim-i vâhde zâmîrine muzâfıdır. **(cevâd)** Şehâb vezninde bir kimseye cūd ve kerem cihetiyle ya' ni bilâ-'avz ve lâ-ğarż nesne i' tâ iden zât ma' nâsına mübtedâniñ ḥaberidir. **(mün' im)** Muḥsin vezninde in'âm ve iḥsân idici zât ma' nâsına ḥaber-i ba' dü ḥaberdir. **(bi'l-cūd)** da bâ-i muşâḥabe mu' ḥir-i müfîz lafzına müte' allıktır. Cūd cimñ zammıyla süḥâ ve semâḥat eylemek ve güşâde-dest olmak ma' nâsına müfiziñ mef' ul-i bih ğayr-ı şariḥidir. **(li'l-ḥayr)** da lâm zâ' idedir. Ḥayr ' ilm ve mâl ve câh mişlülerden nâsiñ meyl ve rağbet etdiği nesnelere ma' nâsına müfiziñ mef' ul-i bihidir. **(müfîz)** Müfîd vezninde keşret ile iḥsân ve ifâza edicidir demektir. Müfiziñ taḥtında müstetir-i fâ' il zâmîri Rabbî lafzına râci' dir. Cümleteyn beyninde davâ' ı faşlından kemâl-i ittishâl bulunmağla ' atf-ı terk olunmuşdur.

Hâşıl-ı ma' nâ benim mâlik ve perverdigârım cūd ve kerem ile muttaşif ve cemi' ni' metiñ mün' imidir ve cūd ve kereme muḳârin-i münâfi' dünyâ-yı ' uqbâyı iḥsân edicidir.

740 *Tefcîr aqıtmağdır şuyu tatlu aqarşudur fazîz
Az şu nazîz olmuş daḥı az aqmasıdır hem bazîz*

(tefcîr) Tesbîl vezninde ve mürâdifidir ki şuyu icrâ edip aqıtmaq ma' nâsınadır. **(fazîz)** Medîd vezninde tatlu şuya denir. Mâ'-i ğazab gibi ve aqarşuya

denir mā'-i cāri ma'nāsına. **(nazîz)** Fezîz vezninde azca şuya denir mā'-i kalîl ma'nāsına ve şuyun azca azca şızarak akmısına denir nuż gibi. Cem' i nazâz gelir. **(bazîz)** Nazîz vezninde ve ma'nā-yı şānide mürādifidir ki şuyun azca azca cereyānından 'ibāretdir baz ve bazūz gibi.

741 *Oldı neķāve pāklık pāka di maħmūm u naķı*
Hem yıķamaķdır şavş u mavş yıķanmıř olandır raħîz

(nekāve) Şehābe ve ġarābe veznlerinde bir nesne pāk ve řāhir olmak ma'nāsınadır neķāye gibi ve bir nesnenin ġüzide ve muħtārına ıtlāk olunurlar. **(maħmūm)** Tāhir ve nařif nesneye denir. Aşıl ma'nāsı silinmiş süpürölmüş oř maķūlesine denir. Bu münāsebetledir ve nī-ġill ve řased ve kīne ve 'adāvet ve 'adāvet maķūlesi ġubār ve ķāzūr eden pāk ve pākize ādeme maħmūmü'l-ķalb ıtlāk olunur. **(naķı)** Ğanī vezninde pāk ve nařif nesneye denir. **(savş)** Şīniñ fetħi ve vāviñ sūkūnuyla. **(mavş)** Şavş vezninde bir nesneyi yayķayıp tařhir eylemek ma'nāsınadır temūř ve tanzīf gibi. **(raħîz)** Nazîz vezninde yıķanmış nesneye denir merħūz ve maġsūl gibi. Fārisīde yıķanmaġa řetsen ve yıķanmışa řetse denir.

742 *Hoş renkle pek parlayan fāķi' daħı parlaķ deliş*
İřrāk nūrly parlamak řimşek yalabımaķ vamîz

(fāķi) Lāmi' vezninde ziyāde řāfi ve parlaķ renglü nesneye denir. Gerek beyāz gerek şarı ve kırmızı vesā'ir olsun yāħūd ġālīř şarı ve řāfi kırmızıya mübālaġa vař olur. **(deliş)** Emīr vezninde mülāyim ve yumuşak olarak yıraķ ve parlaķ nesneye denir ve yalabımaķ ve yıldırāmamaķ ma'nāsınadır ve altun şuyına denir mā'ū'z-zeheb ma'nāsına. **(iřrāk)** Hemzeniñ kesriyle bir nesne nūrly ve ziyālu **(170)** lame'ān edip parlamak ma'nāsınadır ve ġüneř doġmaķ ma'nāsına ve ġüneř maızı ve taban olmaķ vesā'ir rüşen ve tāb-dār eylemek ma'nālarına ıtlāk olunur ve bu iřrāk lafzı lāzım olur ma'nā-yı şālīř gibi ve muta'dī olur rābi' gibi ya'ni hemzesi sīrūret ve ta'diyye için olur. Nitekim izā'e de böylece lāzım ve mu'tadī olur. **(vamîz)** Emīr vezninde řemsiñ şehābiñ eřrāfını tecāvüz etmeksizin mülāyi'ce lame'ān edip yalabıġa denir.

743 *Az baķma lemħa şarf-ı ġöz lemħu'l-başar pek āřikār*
Hem ġörme rū'yet ġörmede za'fi olan kimse ġazîz

(lemħa) Hemze vezninde ve lemħ hāsız ve iltimāħ ve hemzeniñ kesriyle elmāħ lem'a-yı berķ gibi. Çalub alma nazar-ı ġafif ile baķmaķdır. **(řarf)** Ĥarf vezninde ġöze denir. Ayn ma'nāsına ve řarf-ı menāzil ķamerden bir menzil ismidir ve ol iki kevkebdir ki esed şūretiniñ ġözleri meřābesindedir ve ehl-i taķvīm beyninde řarfa ile mūte'ārriķdir ve ol ile řabanca urmaġa denir ve nesebi pāk ķiři-zāde ādeme

denir ve her nesnenin ğāyetine ve müntehāsına denir ve bir şey'i şarf ve red etmege denir ve göz kapağını yummağa ve gözün nazar edip bakmasına denir. (**lemḥu'l-başar**) Şafu'l-nazar vezninde gözün hadikasını ya'ni karasını yukarıdan aşağıya indirmek ma'nāsındır ve ziyāde vāzih ve āşikār olan nesneye denir emr-i zāhir vezninde lemḥ-i bāşar gibi. (**rū'yet**) Rānıñ zammı ve hemzeniñ sükūnuyla gözile görmege denir ve kalble görmege ya'ni 'aql ile müşāhede rütbesinde bilmege denir. Rū'yet-i 'ayndan bāşar-ı rū'yet kalbden başiret ile ta'bir olunur. (**ġaziz**) Emir vezninde kendide za'f ve fütür olan göze denir çeşm-i bīmār gibi ve za'f-ı bāşarı olan kimseye denir ve tar otlu ter ve tāze olan nesneye itlāk olunur.

744 *Olmuş uzunluğ tül hem 'arz in derinlik 'umğ imiş
Her bir deriñ şey'dir 'amiğ inlü olan nesne 'ariz*

(**tül**) Tāniñ zammıyla uzunluğ ma'nāsındır sinṭale gibi. Fāriside uzuna dirāz uzunluğa dirāzī itlāk olunur ve uzamak ma'nāsına denir imtidād ve istāle gibi. (**'arz**) Farz vezninde bir nesnenin inine denir 'arāze gibi ki tül muḳābilidir. Fāriside pehnā-verī denir. (**'amiğ**) Emīr vezninde kuyu ve deñiz gibi her bir dibi derin ve ḳa'ri ba'id nesneye denir. Fāriside deriñ nesneye jerf ve muğ denir ve derinlige jerfi denir. (**'ariz**) Tavil vezninde muḳābilidir ki inlü olan nesneye denir eşcer ve iftaḥ ve miḳtaḥ ve meşbūḥ gibi. Fāriside pehīn ve pehnā itlāk olunur.

745 *Şerir çok şerr idici kimse yaramazlık da'r
Hayyir o kim çok hayr idegelmiş o ma'nāya eriz*

(**şerir**) Sakin vezninde evzān-ı mübālağadandır. Halka çok ezā ve ezrār ve zulm ve fesād ile şerr-gir olan kimseye denir. (**da'r**) Fetḫateynle fişḳ ve fücür ve fesād ve ḥabāşet ma'nāsındır. Şehābe ve kitābe veznlerinde di'āre ve na're vezninde da're gibi. (**ḥayyir**) Seyyid vezninde ḥayr ve menfa'ati ve iḥsān ve 'ināyeti çok kimseye denir. Keşirü'l-ḥayr ma'nāsına ve ḥayyir taḥfiḳ olunub ḥayr da denir. (**eriz**) 'Ariz vezninde ḥayırlu ve menfa'atlü kimseye ve nesneye denir.

746 *Teşhiz olmuş bilemek hem bilegi mişhaz u misenn
Sikkin ü talş imiş bıçağ keskin olan nesne ramiz*

(**teşhiz**) Teḫdīd vezninde kılıc ve bıçağ maḳūsı ālāti nīz ve keskin olmak için bilemek ma'nāsındır (171) aḫzād ve tensin gibi. Fāriside nīz-kerden denir. (**mişhaz**) Minber vezninde ve (**misenn**) mimiñ kesri ve siniñ fetḫiyle kendisiyle yāḫūd üzerinde dumūru'l-ālāti bilenir olan şey'e denir ki bilegü ve kevsere ta'bir olunur. Fāriside şān ve fesān denir. (**sikkīn**) Siccin vezninde bıçağa denir. Mezbūḥı hareketden teskin eylediğiçün itlāk olunmuşdur. (**talş**) Tāniñ fetḫi ve lāmiñ sükūnuyla bıçağ ma'nāsındır şalaṭ ve şaltā gibi. Büyük bıçağa şefre denir cemre vezninde. Fāriside kāred denir. Bir güc nesne taḥammül olunmayacak dereceye

vardıkda ‘Arab darb-ı meşel edip beligü’s-sikkīnū’l-‘azm derler ve bu meseliñ mişlini ‘Acem darb etdikde kâred bâ-sethavân resid derler ve bu maķâmda lisânımızda bıçak kemige dayandı denir. **(ramiz)** ‘Ariz vezninde pek keskin ve mü’essher nesneye denir ezlaķ ve zelik ve vaķi’ gibi. Fâriside tiz ve siz denir.

747 *‘Älemde tā kim şağ olam Rabbimden ihsân isterem
Mā dümtü hayyen fi’l-verā min fażlı Rabbī estefiz*

(mā dümtü) Terkibinde mā mā’-i harfiyye aķsâmından maşdariyye-i zamâniyyedir. Dümt kıalt vezninde şâbit ve ber-ķarâr olmak ma’ nâsına olan devâm lafzından mâzi nefis-i mütekellim-i vaħde olarak mâmiñ şılası ya’ ni mecmu’ı te’vîl-i maşdardadır. **(hayyen)** Hânîñ fetħi vü yâniñ teşdidiyle dirilik ve şağlık ma’ nâsına olan hayâtdan vaşf olarak fâ’ il zamîrinden hâldir. Bu terkibiñ aşlı müddet-i devâmı hayâdir. İmdi zarf-ı hızf olunub mâ-i şılasıyla maħzûfa halef kıılınmışdır. Nitekim maşdar-ı şariħde zarf-ı hızf olunup ci’ tiñ şalâtu’l-‘aşr ve âyetiñ kudumu’l-hac denir. Vaķt-ı şalâtu’l-‘aşr ve zamân-ı kudumu’l-hac ma’ nâsına. **(fi’l-verā)** da fi dümtü fi’line müte’ allikdir. Verā fetâ vezninde maħlûķâta denir ‘âlem gibi. **(min fażlı Rabbī)** Terkibinde min ta’ biziyye mu’her-i esteiz fi’line müte’ allikdir. Fażl-ı in’âm ve ihsân ma’ nâsınadır. Rabbī bu kıt’anîñ ‘ünvânında geçdi lakin burada fażlîñ muzâfu’n-ileyhidir. **(estefiz)** İstifâzadan muzâri mütekellim-i vaħdedir. Çok feyz ve ni’ met taleb ederim demektir.

Hâşıl-ı ma’ nâ dünyâda zinde ve şağ oldığım müddetce cenâb-ı perverdigârımıñ ihsân-ı firavân ve ilķâf-ı bî-pâyânından füyüzât-dârını talebden hâlî olmam demek olur.

748 *Ehl-i ten’um şükredüb Haķķ’a safâlar eylesün
Dâ’im hasûduñ kalbidir renc-i hased ile mariz*

(ehl-i ten’um) Cenâb-ı mennân kendilere na’ m-ı keşireyi en’âm ve ihsân itdiği kimselerdir. **(şükr)** Ni’ metiñ mün’ imini Haķķ-ı ma’ rifetle bilip hüsn-i şenâ ve ni’ meti hilâf-ı rızâ olan maħalle bezlden mücânebet ve ilkâ eylemekden ‘ibâretdir. **(hasûd)** Cehûl vezninde evzân-ı mübâlağadandır. Bir kimseye ‘ atıyye-i ilahiyye olan na’ m-ı zâhireniñ yâhûd na’ m-ı bâtinaniñ selb ve zevâlini temennî etmek mu’ tādı olan kimseye denir. **(renc)** Fâriside muħannet ve elem ma’ nâsınadır. **(mariz)** ‘ Alil vezninde ve mürâdifidir ki marâz ve illet şâħibi saķim ve bîmâr kimseye denir.

Hâşıl-ı ma’ nâ nâ’ il-i ilķâf-ı hudâ olan ehl-i iķbâl şükr ve sipâs izd-i müte’âl ile âsûde-i hâl ve merfeü’l-bâl olup dâ’im şafâ-yı derûn ile imrâr-ı eyyâm ve leyâl eylesün. ammâ küll-i zî maħsûd mantıķınca kısmet-i Yezdân’a ser-nihâde-i teslim ve rızâ olmayub şun-ı pervândigare nâ-be-câ ‘ ittirâz iden hasûd-ı pür telbîs bed-âyîn her

ne kadar ol ni‘metiñ selb ve zevālini temennī ile pir ve iblīs-i la‘īn olur ise de maḥsūd-ı sekrān-ı nemūde aṣlā żarār-ı irāş edemez belki āteş-gede-i derūnunda fūrūzān olan nār-ı ḥıkd ve ḥasedine ḥasūd ğam-sūdı rencūr ve dil-figār ve fu‘ād ālām-ı ‘itiyādına mecrūḥ ve bīmār edip kendi ğamına āḥiriñ sürūri ğamı daḥı munzām olarak ‘umūm olur demek olur.

TĀBE KELĀMĪ LEKUM LEYSE EṬṬĪTU‘L BAṬĪṬ

(**tāb**) Kāl vezninde bir nesne pāk ve lezīz ve ḥūb ve laṭif olmak ma‘nāsına olan ṭīb lafzından (172) māzi-yi müfreddir. (**kelāmī**) Yā-i mütekkelime izafetle benim kelāmım demektir. (**lekum**) Siziñ için demektir. Kelāmīm fi‘liñ fā‘ili lekūm mef‘ūl-i bih ğayr-ı şariḥidir. (**leyse**) Ef‘āl-ı nākıسادan nefye mevzū‘dur. İsmi taḥtında müstetir zamīridir. (**eṭṭī**) Emir vezninde semer ve palan maḥūlesi nesnelere kırıldısına ve yorğunluğdan nāşī deveniñ inledisine ve açlığdan qarın kuruldayub ötnesine denir. (**baṭīṭ**) Eṭṭī vezninde yalana denir kızb gibi ve qoncı olmayan mest ve edik ve çedik maḥūlesiniñ başına denir. Eṭṭī leyseniñ ḥaberi ve baṭīṭe muzāfıdır.

Hāşıl-ı ma‘nā benim bu kelāmım selāset-i nazm ve cezālet-i ma‘nā cihetleriyle siziñ için lezīz ve sedid ve ma‘ānī-i cümdeyi mutazammın ve müfid-i kelāmıdır. Yalandan ya‘ni be-ma‘nā olan semer ğırcıdısı ve deve inildisi ve qarın kurulduşı degildir demek olur.

749 *Ḳalbe muvāfiḳ gelen nesneye dinmiş elīṭ*
Pāk nihād u şāhi oldı cevād u sefit

(**elīṭ**) Emīr vezninde muḥabbeti ḳalbe ta‘alluḳ eden maḥbūb nesneye denir. (**cevād**) Şehāb vezninde pāk-tıynet-i kerīm ve şehī kimseye denir. (**sefit**) Emīr vezninde ḥasīb ve nasīb şehī ve kerīm kimseye denir ve beyne’l-nās mübtezil ve fūrū-māye kimseye denmekle zıd olur.

750 *Ḥüsn-i edā şāḥibi oldı faşīḥ ü selīṭ*
Ḥalkile ḥoş imtizāc eyleyicidir halīṭ

(**faşīḥ**) Emīr vezninde ṭalīkü’l-lisān olup kelāmı beyn ve vāziḥ ve laḥn ve ḥaṭā ve lüknetden sālīm ḥüsn-i edā şāḥbi olan mütekkelime denir. (**selīṭ**) Faşīḥ vezninde ve mūrādıfidir ki ceriyü’l-lisān ve vāziḥu’l-beyān olarak muntazām ve rābiṭa ve kelām söyleyen ādeme denir ve nā-sezā bed sözler ile nāsī-i rencide eden dili uzun kimseye ıtlāḳ olunur. (**halīṭ**) Selīṭ vezninde nāsıla ḥüsn-i imtizāc edip herkesiñ mizāc ve meşrebine üns ve ülfet edici kimseye denir ve ortağa denir şerik gibi qarışık ecnās-ı nāsa denir ve şaman ile qarışık çamura ve hātūnuñ zevcine denir.

751 *Zeyrege dirler zekî re'yi za'ife dağit*
Şaşkına mefhût di aħmak olandır raşit

(**zekî**) Zâl-ı mu'ceme ile ğanî vezninde 'aql ve kıyâset ve zihn ve fitnât şâhibi seriyü'l-fehm zeyrek kimseye denir erib ve lebib ve reşid gibi. Fâriside ħired-mend ve fûrûzân denir. (**dağit**) Emîr vezninde re'yi za'if ve 'aqlı hafif bön ve hemc kimseye denir. Fâriside kâlîve ve kâveriş denir ve ebsem ve hāmūş olarak şarpb kalan kimseye denir. (**raşit**) Dağit vezninde bön ve aħmak kimseye denir belid ve ehvec ve me'ik gibi ve ħumk ve belâhete ve şîha ve feryâda itlak olunur.

752 *'Aqla ruhâ vü ħücâ 'âķile dâhî dinür*
Hâbit ü delhem deli 'aqlı az olan saķit

(**nuhâ**) Hüdâ vezninde kuvvet-i meder ki olan 'aqla denir ğurfe vezninde nuhye gibi. Şâhibini kabâyiħden nuhâ ve zecr itdigi bâ' iş-i itlak olunmuştur ve nehâ-yı müfred oldığı gibi. Nühveniñ cem' i de olur hüve zü'n-nuhâ hem ulu'n- nuhâ gibi. (**ħücâ**) Ħâ-yı mühmele-i meksûreniñ cim üzere taķdîmiyle ħümâ vezninde 'aql ve hūş ve fehm ve fitnat ma'nâsıdır lübb ve ħacer ve ireb gibi. Fâriside hūş ve ħired denir. Türkide uş ta'bir olunur. (**dâhî**) Kađi vezninde ve dahi ketf vezninde ve dâhiye hâ-i mübâlağa ile ziyâde zeki ve 'âķil ħüsni fikr ve cevdet-i re'y ve diķkat-i tedbir şâhibi olan cin fikirli sivri 'aķıllı kimseye denir. Dâhiniñ cem' i duhât gelir kużât gibi. (**hâbit**) Şâbit vezninde muţlaķa mecnûna denir. 'Aliyy kavlı bir nesneden korķusundan 'aķlı gitmiş olan deliye denir hâbit ve mahbût gibi. (**delhem**) Ca'fer vezninde bu da 'aliyy itlaķa dîvâneye denir ve 'alâ kavlı 'aşķ ve hevâdan nâşî-yân munlâ gibi. Dîvâne olmuş 'aşķ aşufteye denir. Ba'zı mürâdifleri sîn kâfiyesinde (173) meslûs mâddesi şerħinde zikr olundu ve delhem munzalim ve ħarañluk ma'nâsına denir ve ķur da denir ze'b gibi. (**saķit**) Rařit vezninde ve mürâdifidir ki nâķısu'l - 'aql oğuz ve ebleh kimseye denir ve tolu ve kırağı gibi ruţûbetlere denir.

753 *Şehr ay imiş evveli ğurre yeñi ay hilâl*
Ħavl u daħı 'âm yıl bir sene kâmil kaķit

(**şehr**) Nehr vezninde kamer yigirmi sekiz münâzili kıt'a ve dūr eylediği eyyâmdan 'ibâretdir ki ğâh otuz ve ğâh yigirmi toķuz ğün olur. Sene-i kameriyyeniñ on iki cüz'inde bir cüz' i olacaķdır. Türkide bir ay ta'bir olunur ve şehr yeñi aya denir hilâl gibi ve muţlaķ aya denir kamer gibi. (**ğurre**) Ēurfe vezninde yeñi aya denir ki hilâl-i rü' yet olındığı gice ile ferdâsı ğünden ibârettir ğurreü'ş-şehr murâddır ve ğurreü'l-metâ' imta'niñ ğüzide ve 'alâsına denir ve ğurreü'l-metâ' imta'niñ ğüzide ve 'alâsına denir ve ğurre muţlaķâ bir şey'in evvel-i zâhir olan yerine denir ve at kısmınıñ altında olan beyâza ve kulaya ve câriyeye itlak olunur. (**hilâl**) Hânîñ

keriyle bir gicelik oya yāhūd iki yāhūd üç giceye kadar hilāl ıtlāk olunur ve her ayıñ āhirinden yigirmi altıncı ve yigirmi yedinci gicelik aya da hilāl denilir hilālın mābeynine kamer ıtlāk olunur. (**havl**) Kavıl vezninde yıla denir hucce ve sene gibi. Cem‘i aḥval gelir. (‘**ām**) Şām vezninde bu da yıla denir. Cem‘i ‘avām gelir. Fārisīde sāl denir. (**kamit**) Emir vezninde tamām yıla ıtlāk olunur sene-i kāmile ma‘ nāsına.

754 *Yitmege di ḍay‘a vü hem yitige ḍälle*
Yolda bulunub alınan nesne de olmuş laḳit

(**ḍay‘a**) Temre vezninde bir nesne zāyi‘ ve telef olmaḳ ma‘ nāsınadır zāyi‘ ve ḍiyā‘ gibi. Lisānımızda da yitmek ve ḡā‘ib olmaḳ denilir ve bir nesne aranmayıp metrük ve mühmel ḳalmaḳ ma‘ nāsınadır ve ḡulle ve maḥşūli olan tarla ve çiftlik maḳūlesi arāziye denir. ‘Amel ve ihtimām olunmadıḳda şānāyi‘ olundığıçün cem‘i ḍiyā‘ ricāl vezninde. (**ḍälle**) Dābbe vezninde şāhibiniñ yitirip ḍayī‘ eylediği ḥayvān-ı vesā‘ir nesneye denir. mezkūre ve mü‘enneşe ıtlāk olunur. (**laḳit**) Kamit vezninde yolda ve yerde bulunub aḥz ve iltikāt olunan nesneye denir malḳūt gibi ve kūşe başına yāhūd mescide bırakılmış çocuḡa denir luḳta gibi.

755 *Ḳalbiñ adı bāl imiş hem ḫasa belbāl imiş*
Ḳalb şafası neşāt oldı ferahlu neşit

(**bāl**) Hāl vezninde kalbe denir fuā‘ad ve ḥuld ve cinān gibi .Fāriḡü‘l-ḳalbe ḥaliü‘l-bāl dinildiği gibi ve hāl ve şān ma‘ nāsına denir. Mā-bāliñ keyf-i ḥālın ma‘ nāsına oldığı gibi. (**belbāl**) Selsāl vezninde ḳalbe ‘arız olmaḡla telāş ve ıztırāb viren hime ve tasaya ve vūsūseye denir belābel ve belbāle gibi.Fārisīde endūh denir. (**neşit**) Emir vezninde şādu şen ve ferahlu kimseye denir nāşit gibi ve ehl ve mu‘ allḳātı ḫoş-dil ve neşātlu olan kimseye ıtlāk olunur.

756 *Çözme imiş ḫall u hem ‘ḳde vü urbe düḡüm*
Baḡlamadır tabḫ kim baḡlu ḫavardır rabīlu ḫavardır rabit

(**ḫall**) Hāniñ fetḫi ve lāmıñ teşdīdiyle ma‘ ḳūd olan nesneniñ düḡümü çözmege denir ve bu münāsebetle mu‘ allıḳ ve müşekkil olan mes‘ele ve lūgaz ve mu‘ammā maḳūleleriñ ‘uḳde-i eşkālını izāle ile ma‘ nāsını zāhire iḫrāc itmege ıtlāk olunur. (‘**uḳde**) ‘Umde vezninde. (**urbe**) ‘Uḳde vezninde baḡlanmış düḡüme denir. Fārisīde düḡüme küze denir ve düḡm çözmege küze-guşūden denir. (**rabt**) (174) Zabt vezninde bir nesneyi bend edip baḡlamaḳ ma‘ nāsınadır ‘akd ve ‘aḳl ve şed gibi.Fārisīde besten ve bendīden denir. (**rabit**) Esir vezninde baḡlu ḥayvāna denir ve muḫlaḳā baḡlanmış nesneye denir merbūt ve şedūd gibi.

757 *Oldı ʔuru baht-veş şāf u bulanık keder*
Sel yoluna di şaʕb hem bulanık şu mesit

(**baht**) Bāniñ fethi ve ḥā-yı mühmeleniñ sükūnuyla mutlakā ḥāliş ve şarf ve ʔarışıkşız bī-ğışş olan nesneye denir ki ʔuru olmağ lāzımīdir. (**şāfi**) ve şafvān bulanık olmayub ʔuru ve ḥāliş ve pākize nesneye denir. ʕİbāre-i nāzımda yāsız şāf ve ʔavīʕ elsinede müttedāvil oldığı üzere ʕadem-i mübālāta mebnī ʔan olunur zīrā şāf yūñi ʔırkılmadığ ʔoça denir ve ricālden ʕibāret olan İbn-i şayyādıñ yāḥūd laqabı olmağla şafvete ašlā münāsebeti bu ʔadar ve ʕibārede şāf lafzı maʕṭuf-ı ʕileyh vāḳiʕ olmağla fāsı meksūr degildir ki iktifā biʕl-kesire yāsı maḥzūf denilse bu taḳdīrce nāzım-ı niḥrīr müterādifāni taḳdīm ve teʕhīr ile taḥrīr edip

Oldı ʔuru şāfi-veş baht u bulanık keder

dese nazm-ı kederden şāfi ve ʕArabī baht olurdu fā fehmi. (**keder**) Ketef vezninde ve ḡaddar vezninde şāfi muḳābilidir ki bulanık şeyʕe denir. Fārisīde tīre denir. (**şaʕb**) Şāniñ fethi ve ʕayniñ sükūnuyla ve taʕb vezninde dereniñ şu aḳacağ yerine denir. Mesilüʕl-vādi maʕnāsına ve seylān edip aḳıcı bir nesneye denilir. (**mesit**) Basit vezninde kudüretlü bulanık şuya denir sefīne vezninde mesife gibi ve çamura ıtlāğ olunur.

758 *ʕAfv idicisin bizi ʕāsi ʔulı ʕafv ʔıl*
Ente ʕafüvvün lenā fāʕ fu liʕ abdin saḳit

Mısrāʕı evvel şāniñiñ tercemesidir. (**ente**) Müfred-i muḥāṭab zamīri ve mübtedādır. Ḥiṭāb Allāh Taʕālāʕyadır. (**afüvvün**) ʕAfv idici diyü ʔıṭʕa-yı şerʕiyyede geçdi. (**lenā**) Bizi ve bizimçün maʕnāsına kerāren ve merāren geçdi. (**fāʕ fu**) da fā fā-yı faşīḥadır ʕaf adʕ vezninde ʕafvden emr-i muḥāṭab şıḡasında duʕādır. (**liʕ abdin**) de lām-ı taḥşış ʕafv fiʕline müteallıḳdır. ʕAbd ʔul maʕnāsınadır lākin burada Allāh Taʕālā ḥazretleriniñ ʔavli murād olmağla raḳḳe ve ḥare şāmildir. (**saḳit**) Saḳit vezninde saḳı ve ḡazab olunmuş kimseye denir ki meʕālī āşım ve ʕāşı ve mücrim demek olur. ʕAbdın şıfatıdır.

Ḥāşıl-ı maʕnā lārab sen cemīʕ kāh-kārāniñ cürm ve ʕisyānlarını mübālağa ile ʕafv ve maḥv edicisin. İmdi bu ʕabd-i güneş-kārıñ yaʕni vehbi-i siyeh-kārıñ zenüb ve seyʕatini daḳı ʕafv ile demek olur.

759 *Bildigi bu ʕalemiñ ʔatredir evvel ʔatreden*
Oldı Ḥudā ʕilminiñ ʔatresi baḥr-ı muḳit

(‘**âlem**) Cemî‘ maḥlûkâta ıtlâk olunur lâkin bu makâmda ‘ilm-i şânından olan envâ‘ murâddır ki ‘âlem-i üns ve ‘âlem-i cin ve ‘âlem-i melâ’ikede ‘ibâretidir. (**katre**) Bir tamlamaya şuya denir. (**baḥr-ı muḥîṭ**) Küre-i arzı dâ’iren mādâr-ı ihâta iden deryâdan ‘ibâretidir ki baḥr-ı aḥzer ve tış deñiz ta‘bîr olunur. Fesaḥat ve vüs‘ati ketb-i coğrafyada hey‘et-i arzıñ küre ve basîṭ olarak mersûm olan ḥarîṭalarına em‘ân ile nazar edenleriñ icmâlen ma‘lûmlarıdır.

Hâşıl-ı ma‘nâ cenâb-ı dânen-de-i herbûd u nâbûd ya‘ni dâna-yı ḥaḳâyıḳ kâfe-i ma‘dûm ve mevcûduñ meşîl-i deryâ-yı bî-sâhil ve bî-intihâ olan ‘ilm-i ḳadîm ezelisiniñ ḳatre-i vâhidesi baḥr-ı muḥîṭ-i bî-kerân müşâbesindedir ve kâfe-i ulüyü’l-‘ilme dâr-ı Ḥaḳḳ ve mevhibe-i a‘lâm-i muṭlaḳ olan ‘ulûm-ı şetti ve ma‘ârif lâye‘addu velâ yuḥşâ baḥr-i evveliñ ḳatresinden ‘ibâret olan baḥr-ı muḥîṭiñ bir ḳatresi menzilesindedir. Fe sübhânellâhi men e‘tâ ‘ibâdehü mine’l-‘ilmi mâ e‘tâ. Şümme ḥaṭâbehüm cemî‘un bi ḳavlihi celle ve ‘alâ. Ve mâ ititüm mine’l-‘ilmi illâ ḳalîlâ.

RABBENÂ YEDFA‘U ‘ANNÂ’L-AḤBÂṬ

(175) (**Rabbenâ**) da Rabb esmâ-yı ḥüsnâdan olmak üzere mübtedâ ve mütekellim ma‘a’l-ğayr zamîrine muzâfdır. Ma‘nâ-yı münîfi kerâren ve binâen olundu. (**yedfa‘u**) Def‘adan muzâri‘dir. Taḥtında müstetir fâ‘il zamîri mübtedâyâ râci‘dir. Fi‘l-i ma‘ fâ ile cümlesi mübtedâniñ haberidir ve bu def‘a yedfa‘u kelimeleri benfese-i ta‘diyye ederse tãrd ve tab‘id ve taḥiyye ma‘nâsınadır ve ‘an ile ta‘diyye ider ise ḥıfz ve ḥimâye ma‘nâsınadır bu terkîbde olduğı gibi (**annâ**) da ‘an yedfa‘u fi‘line müte‘alîḳdir. Mütekellim ma‘a’l-ğayr zamîri mecrûrdur ve câr-ı ma‘a’l-mecrûr fi‘liñ mef‘ûl-i bih-i ğayr-ı şarîḥidir. (**aḥbâṭ**) Hemzeniñ kesri ve ḥâ-yı mühmeleniñ sükûnuyla ‘ameliñ şevâbını bâṭıl ve bihûde ḳılmaḳ ma‘nâsına fi‘liñ mef‘ûl-i bih-i şarîḥidir. İmdi bu terkîbde def‘a-yı vücûh isti‘mâlinden iki vech üzere ya‘ni hem münfese-i ta‘diyye ve hem ‘an ile ta‘diyye etmekle müsta‘mel olduğından ma‘nâyinden her birerlerini i‘tibâr-ı ḳâbildir.

Hâşıl-ı ma‘nâ Rabbimiz bizi ‘amelimiz hebâ-yı mansûr olmaḳdan vekâye ve ḥimâye eder yâḥûd ‘amellerimiz şevâbı maḥv ve şanâyi‘ olmağı bizden taḥiyye eder demek olur.

760 Şarı gül kırmızı gül oldu vi‘ât
Yâsemîne daḥı dinmiş sicilât

(vi‘ât) Kitâb vezninde ve vi‘âte kinâye vezninde şarı güle denir. Verd-i aşfer ma‘nâsına ‘aliyy ḳavl kırmızı güle denir ḥücem ve ḥücame gibi verd-i aḥmer

ma' nāsına. (**sicilāt**) Sīniñ ve cīmiñ kesri ve lāmiñ teşdidiyle yāsemīn dedikleri çiçege denir.

761 *Çünkü 'adl itme me'āli iksāt
Haqqı ihkākda yardım iltāt*

(**iksāt**) Hemzeniñ kesriyle 'adālet etmek ma' nāsınadır kıst gibi. (**iltāt**) İksāt vezninde nāzımıñ kavline göre ihkāk-ı hūkūk huşuşunda müsteħakı i'āne ve yardım itmege denir. Şāhib-i kāmūs beyānına göre bir nesneniñ üzerini setr eylemege denir ve bir kimseniñ haqqını inkār eylemege denir ve dāin haqqı ve'l-icāgını talebden memnū' olmağa denir.

762 *Pek uzun ādeme dirlermiş tāt
Hem uzun oldu tavīl ü şirvāt*

(**tāt**) Şāt vezninde uzun ādeme ve uzun nesneye denir tavṭ gibi ve dilīr ve bahādır kimseye denir. (**tavīl**) Emīr vezninde ve (**şirvāt**) hırmañ vezninde bunlar da uzun nesneye denir ve ıřravāt-i serū'l-mesīr erkeke deveye denir.

763 *Şol halāyık ki tağılmış elkāt
Uzak olmağa dağı dindi şetāt*

(**elkāt**) Hemzeniñ fethateynle derme çatma ecnās-ı muhtelif ve esnāf-müteferriqadan teraküm etmiş cemā'ate ıtlāk olunur. (**şetāt**) Şehāb ve kitāb veznlerinde ba' dü ve dūrī ma' nāsınadır ki uzaklık ve ıraklık ta' bīr olunur.

764 *Oldı ğavgā ğalebe lağt u ligāt
Hem o ma' nāda hiyāt ile miyāt*

(**lağt**) Lāmiñ fethi ve ğayn-ı mu'cemeniñ sūkūnuyla ve taleb vezninde ve (**ligāt**) kitāb vezninde ğirīv ve feryāda ve şamātaya denir. 'Alā kavlı niye mebnī ve nüh olduğu münfehīm olmayan eşvāt-ı mühmeleye denir. Fārisīde ğavgā denir. (**hiyāt**) Kitāb vezninde ve (**miyāt**) hiyāt vezninde ğavgā ve herc ve ihtilāl ma' nāsınadır ve def' ve zecr ve meyl ve teveccüh ma' nālarınadır.

765 *Ƙaldırub da yere urmağ ebhāt
Dağı indirme aşığı ihbāt*

(**ebhāt**) Eşkāt vezninde bir nesneyi yukarı ƘaldırdıƘdan sonra aşığı atmağ ma' nāsınadır ki yere urmağ denilir cīmiñ fethiyle celḥ gibi. (**ihbāt**) İnzāl vezninde ve mūrādifidir ki bir nesneyi yukarıdan aşığıya indirmege denir hebt ve ibṭ gibi.

766 (176) *Hem şaṭaṭ ḥaddi tecāvüz itmek*
Zulm u ğadr itmege dinmiş işṭāt

(**şaṭaṭ**) Taleb vezninde mu‘āmele ve muṭlaḳā bir nesne ḥadd ve miḳdārını tecāvüz ve ḥaḳḳ ve liyāḳatden pek tebā‘ üd eylemek ma‘nāsınadır. (**işṭāt**) Hemzeniñ kesriyle müsāveme ve mu‘āmelede ve bir ḥükm ve mādde de ḥadd-i inşāfdan tebā‘ üd ile zulm ve cevr ve cīf ve ğadr etmege denir şaṭaṭ ve şaṭīṭ gibi ve ırāḳ-i mefāze ve beyābāna çıkıp gitmege de denir.

767 *Dāhiye çüñkü müşibet dimedir*
Varṭa hem öyle gelür cem‘i vırāt

(**dāhiye**) Ḥādīse vezninde şu‘ūra ḥalel-i irās etme derecesinde olan nāzile-i ‘azīmeye ve müşibete denir ki āfet ta‘bīr olunur. (**varṭa**) Terme vezninde kendiden ḥalāş ve necāt bulması ‘asīr ve müşekkel olan belā ve müşibete ıtlāḳ olunur ve çukur tīre ve şol çamurlu bataḳ yere denir ki ana düşen ṭavar maḳūlesiniñ ḥalāşı düşvār ola. (**vırāt**) Vāviñ kesriyle varṭanıñ cem‘idir.

768 *Pek büyüklenme tebedduḥ olmuş*
Hem daḫı kibr idicidir neḥḫāt

(**tebedduḥ**) Tekebbür vezninde ve mürādifidir ki nefsinı büyük ü ulu ‘ad eylemek ma‘nāsınadır ta‘zīm ve dāl-ı mühmele bedeli zāl-ı mu‘ceme ile tebezzūḫ gibi. (**neḥḫāt**) Şeddād vezninde merḳūm gibi mütekebbir ve mütecebbir ḥod-bīn kimseye denir ḥā-yı mu‘ceme ile neḥīṭ ve nefāc gibi.

769 *Şaḳalın pek ḳabası helūfe*
Daḫı cavlaḳ köseye dindi sināt

(**helūfe**) Hāniñ kesri ve lām-ı müşeddede ve fāniñ fetḫeleriyle senüre vezninde.

Ey hevā‘ī ferzā bulunub olsa taḳsīm
İki yüz kösede laḫıyye olacaḳdır şaḳalım

neşidesi ḥaḳḳında inşā ve imşād olunan laḫıyye-i hevā‘ī gibi pek ḳaba ve zehāmetlü şaḳala denir. (**sināt**) Kitāb ve ğurāb veznlerinde ve senūṭ sabūr vezninde ve senūti heyūlī vezninde hic şaḳalı bitmemiş cavlaḳ köseye denir. ‘Alā ḳavl hemen alt çeñesinde şu‘arāt-ı a‘dide olan cinn-i köseye denir.

770 *Ḳoltuġa alma te'ebbuḡ olmuṣ*
İbt ḳoltuḡ ki gelür cem' i ābāt

(te'ebbuḡ) Te'ennur vezninde bir nesneyi ḳoltuġa almak ma'nāsındır ve fūḡa ve izār maḳūlesiniñ ucını ṣaġ ḳoltuġı altından alıp ṣol omzuñ üzerine atmaġa denir. **(ibt)** Hemzeniñ kesri ve bāniñ sükūnuyla ve kesretin ile de cā'izdir. Ḳoltuġa denir ḡubke gibi. **(ābāt)** Ḥālāt vezninde ibt lafzınıñ cem'idir. Muḳtezā-yı vezn kitāb vezninde ābāt olmamaġdır lākin ābāt müfred olarak ḳoltuġa alınan nesneye denir. Bu şüretde

İbt ḳoltuḡ ki cem' idir ābāt

denilse evlā olurdu.

771 *Oġul oġlı dime mefhūmı ḡafid*
Veled evlādı da cümle esbāt

(ḡafid) Emīr vezninde ṡoruna denir veledü'l-veled ma'nāsına ki oġul oġlu ta'bir olunur. Ḳızınıñ oġluna da ṣāmildir. Belki anda isti'māli ġālibdir. **(esbāt)** Veledü'l-veled ma'nāsına olan sebtiñ cem'idir ki ṡorunlar demektir.

772 *Ḥayṡ iplik daġı hem dikmekdir*
İġneler yurdusıdır semmu ḡıyāt

(ḡayṡ) Ḥāniñ fetḡi ve yāniñ sükūnuyla iplik teline denir. Cem' i iḡyāt ve ḡuyūt gelir ve ḡayṡ maṣdar olur. Dikiṣ dikmek ma'nāsına bundan ism-i ḡıyātadır dikiṣ ma'nāsına. **(semmu ḡıyāt)** Ḥaṡṡ-ı kitāb vezninde terkib-i izāfi olarak iġne yurdısı ma'nāsındır. Ḳünkü semm sīniñ fetḡi ve mīmiñ teṣḡdiyle delige denir. Ḥıyāt kitāb vezninde iġneye itlāk olunur ibre ve muṣaḡḡa gibi. Bir nesne ġāyet ṡar olduġda azıḡ min semmu'l ḡıyāt denir. Min ṣaḡbü'l-ibre ma'nāsına ve ḡıyāt kendisiyle dikiṣ dikilecek iplik ve ibriṣim maḳūlesine denir. Fāriside iplige riṣṡe ve bi'l-vāse denir. Dikmeġe **(177)** düḡten iġneye sūzen yurdısına ṣūfār denir.

773 *Gerṡi meṣḡūr beṣik baġında*
El ayak baġı mıḡāt ile ḡimāt

(mıḡāt) Kitāb vezninde muṡlaḡā ipe denir. 'Aliyy ṣedīdü'l-fitil ya'ni pek bükülmüş olan ḡıṣacıḡ ipe denir ki anıñla bir nesne baġlanır. **(ḡimāt)** Yine kitāb vezninde esiriñ ve ṡuṡaġıñ ellerini ve ayaklarını baġladıkları ipe denir ve ḡocuġları beṣikte ṣarub baġladıkları baġırdaḡ ta'bir olunan ḡırḡaya denir ḡızām ve cemḡaṡa

gibi. Fāriside bağnaç ve bağlatâç denir ve zebh olunacak hayvânîñ ayaklarını bağladıkları bağa ıtlâç olunur.

774 *Muhtekir şaklayıcı zād u zevād*
Hınța buğday şaticısı hannāt

(muhtekir) Bir mâlı rāyic ve katından ziyāde bahāya çıkmak için habs eylemek ma' nāsına olan ihtikārdan ism-i fā' il şığasıyla nāsîñ muhtāc oldukları zād ve zahire maķūlesini ucuz iken alub bahāya çıkmasına muntazar olarak habs iden muhtekine lisānımızda maṭra-bāz ta' bîr olunur.**(hınța)** Hānîñ kesriyle ḥubūbatdan buğdaya denir kamḥ ve birr gibi. **(hannāt)** Şeddād vezninde buğdayı şaticı kimseye denir. Yā ziyādesiyle ḥimātî gibi buğday münāvî ta' bîr olunur.

775 *Fāredir ğuffe debūb u funku'*
Kıtt erkek kedidir cem' i kıttāt

(ğuffe) Ğaynîñ zammı ve kāfiñ teşdidiyle ve **(debūh)** şabūr vezninde ve **(funku')** kunfuz vezninde fāre dedikleri ziyān-kāre denir taşğîr sığasıyla rekîb ve rekîn fūbisḳa gibi. Fāriside mūş ve Türkide şıçan denilir. **(kıtt)** Kāfiñ kesri ve ṭānîñ teşdidiyle fārenîñ ḥaşm-ı kavîsi olan kediyeye denir hirre ve senūr gibi. Erkeğine ve dişisine ıtlâç olunur. Erkek kediyeye ḥaydar vezninde zayvan denir. Fāriside girbe ve puşk ve puşek denilir ve kıtt-ı behre ve naşibe vaşk ve ḥuccete ve ḥesāb defterine denir. **(kıttāt)** Kāfiñ kesriyle kıtt-ı mezbūruñ cem' idir.

776 *Oldı dīvārîñ adı cedr ü cidār*
Hem daḥî ḥā'it odur cem' i ḥıyāt

(cedr) Cîmîñ fetḥi ve dālîñ sūkūnuyla ve **(cidār)** kitāb vezninde dīvāre denir. Cem' i zammeteynle cüdür gelir ve cüdrān gelir. **(ḥā'it)** Hāfız vezninde dīvāre denir cidār gibi. **(ḥıyāt)** Hānîñ kesriyle ḥā'itîñ cem' idir ki ḥıṭān gibi.

777 *Koğudur nekhet ü pek ṭibi şeżā*
Baḥr ağız koğusu bed koku ḥuṭāt

(nekhet) Raḥmet vezninde bir kimse nefesini āḥiriñ burununa ṭoğrı ihrāc itmekle ağzınıñ rāyiḥasını eşmām edip koğutmak ma' nāsınadır. Hāsız neket ve istingāh ve baḥv gibi. **(şeżā)** Zāl-ı mu' ceme ile a' şā vezninde tîz ve aḳtlu rāyiḥa ṭibe de isti' māl olunur. **(baḥr)** Başr vezninde ağız koğusunda isti' mâli meşhūrdur vesā'ir nesne de olan bed ve münettin-i fenā koğuya da denir netn ve rāyiḥa-yı kerîhe gibi.

Fârisîde kündâ denir ve ağız kokusuna nâṭûl denir. (**ḥuṭât**) Ğurâb vezninde ḥabîs ve kerîhe olan bed râyihaya ıtlâk olunur.

778 *Şahme-i üzñ kulağ yumşağıdır*
Ḳurṭa vü ḳurṭ küpe cem' i ḳırât

(**şahmetü'l-üzñ**) Terkiḃ-i izâfi olarak kulağıñ yumşağına denir ki küpe geçirecek yerdir. Çünkü şahme temre vezninde ic yağı ma' nâsına olan şahmdan bir ḳıṭ' aya denir ve semizlige denir semn gibi. Üzn hemzeniñ zammıyla kezâlik zammateynle kulağa denir. Kulağıñ yumşağı letende ic yağına meşâbe olduğundan yâḥûd sâ'ire eczâsından semizce olduğundan ıtlâk olmuştur. (**ḳurṭa**) Ğurfe (178) vezninde ve (**ḳurṭ**) hâsız zînet için şahme-i üzne ta' allık olunan küpeye denir şenf ve ḥâdûr gibi. Fârisîde gûşvâr ve menkûş denir. (**ḳırât**) Ḳâfiñ kesriyle ḳurṭuñ cem' idir. İkrât ve ḳurûṭ gibi.

779 *Hem ḳılâde daḥı gerdânlıktır*
Öyledir laṭṭ gelür cem' i lıṭât

(**ḳılâde**) Kitâbe vezninde ḥali nisvândan boyuna taḳılan ziynete ve bezege denir ki gerdânlık ta' bîr olunur. Cem' i ḳılâ'id gelir. Fârisîde gerden-bend denir. (**laṭṭ**) Lâmiñ fetḥi ve ṭâmiñ teşdîdiyle boyanmış ḥanzal çekirdeginden nisvân-ı 'Arabîñ ittiḥâz ve gerdenlerine ta' allık eyledikleri ḳılâdeye denir. (**lıṭât**) Lâmiñ kesriyle laṭṭ-ı mezbûruñ cem' idir.

780 *Şaḳımiñ itmeden ifrât isrâf*
Fetteḳû 'an serefin bi'l-ifrât

Mısrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (**fetteḳû**) Ḥarf-i şâ ve ḥarf-i zâ ḳıṭ' alarınıñ âhirlerinde geçdiği üzere şaḳımiñ dimektir. ('an serefin) de ba' dü ve mücâzevet için olan 'an fi'l-i emre müte' allıktır. (**seref**) Telef vezninde bir nesnede ḥadd-i 'itidâli tecâvüze denir. İsmidir ve bunuñ vazı'ı 'umûm üzeredir lâkin a' refde şarf ve infâḳda isti' mâli ğâlib olmuştur. (**vesref**) Cehl ve ğaflet-i üḥaṭâ eylemek ma' nâsına maşdar olur ve selef-şân ve şeref ve ḳadr-i 'itibâr ma' nâsına da gelir. Câr-ı ma' a'l-cürür fi' liñ mef' ul-i bih ğâyır-ı şarîḥidir. (**bi'l-ifrât**) da bâ-i mülâbese serefe müte' allıktır. İfrât-ı ḥaddi tecâvüz eylemek ma' nâsınadır.

Hâşıl-ı ma' nâ şarf ve infâḳda ve irtikâb-ı menâhı ve ḥuşûşât-ı sâ'irede ḥadd-i 'itidâli tecâvüzden ihtirâz idik demektir zirâ şarf ğâlibâ mezil-şân ve şeref olduğu aḥvâl-i mîrâş ḥavârân-ı iflâs-kârından nümâyândır ammâ ifrât ile işrâfdan taḥzîri şâ' iriñ

*Ne deñlü lev̄m ulu nesne de istiḥādın ‘ad olur isrāf
Kibārīñ meşrebi yegdir hele mümessek-i hesābīden*

neşīdesince seḫāye dā’ir olan işrāf-ı cüz’ī müsā‘ade göstermekdir.

781 *Oğumağa yazıdan çok sa‘yit
Ki kalur naqşile cāhil ḥattāt*

(**ḥattāt**) Şeddād vezninde ḥusn-i ḥaṭ ile şöhret-şi‘ār ve cevdet-i kitābet ile nā-medār olan kimseye denir. Me‘āl ma‘lūmdur.

ḤAHARAT DİKḤATUNĀ Fi‘L-ELFĀZ

(**ḥaharat**) Vuzūḥ ve inkişāf ma‘nāsına olan zuhūrdan māzi-yi müfred mü’enneş-i ḡā’ibedir. (**dikḥatunā**) Müttekellim ma‘a’l-ḡayr zamīrine muzāf olarak fi‘liñ fā’ilidir. (**dikḥat**) Riḥḥat vezninde ve mürādıfidir ki bir nesne ince ve bārīk olmak ma‘nāsınadır. (**fi‘l-elfāz**) da fi‘aliyy sebīlü’l-tenāzu‘-yı zuhūr ile dikḥatden her birerlerine rāci‘ olmak muḥtemeldir. Elfāz hemzeniñ fethiyle lafz-ı be-ma‘nā melfūzuñ cem‘idir ki murād-ı kelām ve eczā-yı kelām olan müfredāt olacaktır.

Hāşıl-ı ma‘nā bu manzūmede mestūr olan elfāz-ı ‘Arabiyyeniñ taşhīhinde ve ḥusn-i tertibinde bizim dikḥat ve ihtimām ve ‘itinā-yı me‘ālen kelāmımız em‘ān-ı nazar eden müdaḥḫikine zāhir ve lāyih rūşen ve vāziḥ oldı demekdir.

782 *Lāzım olmağa dinürmüş ilzāz
Nesnedir şey’ü daḥı öyle lemāz*

(**ilzāz**) Hemzeniñ kesriyle bir kimseye yāḥūd bir nesneye ‘aliyyü’l-devām mülāzemet edip andan ayrılmamak ma‘nāsınadır. Laz ve lazīz gibi ve ilzāz bir nesne dā’imī olmak ma‘nāsına ve beride iḳāmet eylemek ma‘nāsınadır. (**şey’**) Şīniñ fethiyle gerek vāciḇ ve gerek mümkün gerek maḥsūs ve gere ma‘kūl her mevcūda itlāk olunur. Fārisīde çiz denir. Türkīde nesne ba‘zen nūn-ı şāniye bedelitā ile nesne gelir. (**lemāz**) Seḫāb vezninde nāzımıñ beyanına göre şey’ mürādıfidir ammā şāḫib-i ḳāūs (179) me‘kūlāt ve meşrūbātın bir dadımlık şey’ ḳalīle taḫşīş eylemişdir nitekim müte‘allik nesneye ḫayta‘ūr bir ḫālede ṭurmayan nesneye denir.

783 *Kibrile yürüyicidir cevḡāz
Hem yürürken şalımcı ceyyāz*

(**cevvāz**) Şeddād vezninde kibr ve fahr ile yürüyücü olan iri cüsseli kimseye denir ve taḥrîk-i şerr ve fitne için çok sözlü şamâṭacı ‘Arabda cey boş boğaz kimseye denir ve dā’imā cem‘-i māl iden kimseye denir ve bir nesne vermeyen baḥl kimseye de denir. (**ceyyāz**) Şeddād vezninde mütekebbirâne ḥırām ve edā ile şalınarak yürür olan ādeme denir müteḥattir ve müteḥattıl gibi.

784 *Sözi serd söyleme olmuş iğlāz*
Daḥı hoyradlığa da dindi ğılāz

(**iğlāz**) Hemzeniñ kesriyle bir kimseye serd ve huşunetli kânî söz söylemege denir ve bir nesneyi dürüş ve ğalıṭ bulmağa denir. (**ğılāz**) Kitāb vezninde yoğunluğa ve hoyradlığa denir. ‘Aynıñ ḥarekât-ı şelāşeyle ğalṭat ve kitābe vezninde ğılāṭe ve ‘üneb vezninde ğulaṭ gibi.

785 *Pek ‘adāvet dime mefhūmı tukāz*
Hem daḥı ceng ü cidāl oldu tümāz

(**tukāz**) Tāniñ fetḥiyle ve zāniñ teşdidiyle tefā‘ül vezninde birbirini ‘āciz ve fūrū-mānde kılub miḥnet ve meşakḳate uğratmaḳ ma‘nāsınadır kimefhūm ve me‘ālî farṭ-ı ‘adāvet olur. Nitekim vezn-i mezbūr üzere talāz birbirini uzun uzadı қоğup gitmek ma‘nāsına olmağla tukāz ile yek-me‘āl olur. (**tümāz**) Vezn-i mezbūr üzere ‘Arabda edip münāza‘a ve cidāl ile döğüşmege denir.

786 *Ḥulledir dost u ḥulūle dostluḳ*
Bi-vefā dosta dinürmüş tilmāz

(**ḥulle**) Ḥāniñ zammı ve lāmiñ teşdidiyle şadāḳat ve muḥabbetinde aşlā ḥalel olmayub şamīmî dosta ve yār-i vefā-dāra denir ḥalil ve şiddik ve şafiyy ve ḥall-i vefi gibi. Esmāsı vāfir ve müsemması ğāyet nādir olduğına şā‘iriñ Seltü’n-nāse ‘an ḥullin vefā. Fe ḳalū mā ilā haze sebīl. Ḳavli ve aḥiriñ

Semi‘nā bi’s-şādıḳi ve mā nerāhū
‘Ale’t-taḥḳıḳi yücedü fi’l-enāmi
Ve ehsebühü muḥālen üşbütühü
‘Alā vechi’l mecāzi mine’l-keḻāmi

neşidesi ve diğeriñ

Lemmā rā‘eytü beni’z-zamāni vemā bihim
Ḥullā vefāyā li’s-sedā’idi iştāfā

*Fe ‘alımtu enne’l-müstehıle şelâsetün
El ğavlü ve’l-‘anķâü ve’l-ħulü’l-vefâ*

ķıı‘ ası delil-i zâhir ve bürhân-ı bâhirdir. (**ħulûle**) Ğânıñ zammıyla şadâka-yı şâfiyye ile dostlaşmaĝa denir Ğânıñ Ğarekât-ı şelâseyile Ğilâle gibi. (**tilmâz**) Tâniñ ve lâmiñ kesri ve mîmiñ teşdidiyle sinmâr vezninde bir ferdiñ muĞabbetinde dâ‘im ve ber-ķarâr olmayan bî-vefâya denir ki hercâyi ve yâr-ı nev-bahâr denir şiddikü’l-‘ayn gibi.

787 *Fazż o kim Ğılzet ile bedlik ide
Şahş-ı bed-ħüy u hem aĞmak cin‘âz*

(**fazż**) Fânıñ fetĞi ve zânıñ teşdidiyle bed-ħüyü katı gönüllü serd ve yoğun sözlü Ğalıı ü nâ-turâş kimseye denir ki terk ve Ğoyrâd ta‘bîr olunur. (**cin‘âz**) Cîmiñ kesriyle ve cen‘aziñ zibrec vezninde bedħülü Ğalıı kimseye denir nûn-ı bedeli mîm ile ceme‘âz gibi ve aĞmak kimseye denir.

788 *Di uyutmaĝa inâme irķâd
Hem uyandırmadır inbâh iķâz*

(**inâme**) İķâme vezninde ve (**irķâd**) hemzeniñ kesriyle ihcâd vezninde ve mürâdifidir ki uyanık kimseyi uyutmak ma‘nâsındır tenvîm gibi. (**inbâh**) İrķâd vezninde ve (**iķâz**) inbâh vezninde uyķuda olan kimseyi uyandırmak ma‘nâsındır tenbîh ve tehçid ve ba‘ş gibi.

789 *İnkizâm u ‘acele ivmekdir
DaĞı ivdirmedir i‘câl inkâz*

(**inkizâm**) İnhizâm vezninde ve (**‘acele**) feteĞâtle bir Ğuşuşda sür‘at ve şitâb edip ivdirmege denir (**180**) be-devr ve mübâdere gibi. (**i‘câl**) Hemzeniñ kesriyle ve (**inkâz**) İ‘câl vezninde isrâ‘ edip ivdirmege denir tenķiz ve ar‘âf ve im‘âl gibi.

790 *Tütüne dirler imiş duĞ u ‘ukâb
Bî-duĞân şu‘le-i âteş de şuvâz*

(**duĞ**) Dâliñ fetĞi ve zammı vüĞânıñ teşdidiyle tütüne denir duĞân gibi. (**şuvâz**) Ğurâb ve kitâb veznlerinde tütünsüz şâfi âteş yalıñına ıııâķ olunur ve güneşin Ğarâretine denir ve şayĞa ve feryâd eylemege denir ve pek şusuzluĝa ıııâķ olunur ve bir kimseye şetm edip söĝmege denir.

791 *Āletin kalkmasına dindi nu'ūz*
Anı kaldırma imiş hem in'āz

(nu'ūz) Ku'ūd vezninde ālet-i tenāsül olan zikriñ nüñūz u kıyāmına denir nūnuñ fethiyle na'z ve fethateynle na'z gibi ve ālet-i ma'hūdeye kıvām verici muḳavvi nesneye denir. (in'āz) Īkāz vezninde āleti kaldırmağa ve şühüt-ı ğālib olmağa denir.

792 *Çok cimā' itmedir ihcā vü hate'*
Herşey'e şehveti olan culmāz

(ihcā) İlḫāḫ vezninde vatı ve cimā'a ḫariş olub çok mücāma'at itmek ma'nāsınadır ve sā'il ve su'âlde pek ilḫāḫ ve ibrām eylemege denir. (hate') Ḥāniñ fethi ve tā-yı fevḳıyyeniñ sükūnı ve āhirde hemze ile ihcā gibi keşret-i cimā'a denir. Şiddet-i şabḳ mülābesesiyle mu'āmele-i zevciyyete ve lev' ve inhimāk ḳuvvā-yı ḫayvāniyyeniñ ḳuvvetini sālīb ve za'f-ı vüçüd irāşıyla ma'rāz-ı metnū'ayı cālīb olduğından İbn-i Sīnā Vehfāz menike mesteta'te fi inneḫü. Ma'ü'l-ḫayāti yūraḳu fi'l-erḫāmi. ḳavliyle keşret-i mücā'metden mücānebet ile emr eylemişdir. (culmāz) Cīmiñ kesriyle herşey'e iştihā ile meyl ve rağbet ve arzu ve ḫaleb eden heves-kār kimseye denir.

793 *Hıfz idiñ Nuḫbe'miz ey ḫāfızlar*
İḫfāzū nuḫbetenā yā ḫuffāz

Mışrā'-ı evvel şānīniñ tercemesidir. (ihfāzū) 'İlmavū vezninde ezber eyleyip ḫāḫırda ḫutmaḳ ma'nāsına olan ḫıfzdan emr-i muḫāḫab cem'-i müzekkerdir. Fā' ili cem' zamīridir. (nuḫbetenā) İnāniyyetden ihtirāz maḳāmında mütekellim-i vaḫdede müsta'mel olan mütekellim ma'a'l-ğayr zamīrine muzāf olarak fi'liñ mef'ulüdür. (yā) Ḥarf-i nidādır. (ḫuffāz) Ḥāniñ zammı ve fāniñ teşdīdiyle ḫāfızıñ cem'idir. Feteḫātle ḫafāza gibi.

Ḥāşıl-ı ma'nā ey ḫıfz-ı elfāza ve zabt-ı ma'āniye ḳābiliyet ve iḳtidārı olan aşḫāb-ı isti'dād bizim bu Nuḫbe ismiyle müemmā kitābımızı ḫıfz ve ezber eden tā ki 'ilm-i luğat size münḳād ve müsahḫar ve ulu cehle 'ulūm-ı sā'ireyi taḫşil-āsān ve mübessir ola demekdir.

794 *Ḥāb-ı ğafletden açılmaz gözümüz*
Eyleye cümlemizi Ḥaḳḳ ĩkāz

(**h̄āb**) H̄āce gibi vāv-ı ma' lūde ta' bīr olunan vāv-ı mektūbe ğayr-ı melfūze ile Fāriside uykuya denir nevm ma' nāsına. (**ġaflet**) Bir nesneyi kılllet-i teħaffuz ve teyakkuzdan nāşī mesālāt etmeyip sehv ve terk etmege denir. (**ikāz**) Uyandırma diye bu kıt' ada geçdi.

Hāşıl-ı ma' nā h̄āb-girāne ŧebīh olan ġafletden nāşī kalb gözi olan basiretimüz ğuşāve-i ŧehvāt-ı zā' ile ve i' t̄a-yı lezzāt-ı fāniye ile maħcūb ħalmıŧdır. Hāħħ Cell ü A' lā bu ġafleti bizden izāle edip bā' iŧ-i ħayāt-ı cāvidānī olan ' amāl-ı ŧālīħaya muvaffaħ eyleye demek olur.

İNNE LENĀ'L-BĀRĪE'L-ĶĀDİR ĦAYRE'L-ĦAFĪZ

(**inne**) Hemzeniñ kesriyle ħurūf-ı müŧebbehe bi'l-fi' lden medħli olan cümleñin maźmūnı t̄a-yı kebīd (181) içündir. (**lenā**) Bizimçün demek ma' nāsına merāren geçdi. Cār-ı ma' a'l-cürür maħallen merfū' olarak inneniñ maħdem-i ħaberidir. (**el-Bārī**) de lām ' ahd-i ħāricīdir. Bārī Ħālīħ vezninde ve mürādifi olmaħ üzere kıt' a-yı ŧer' iyyede geçdi ve lafzen menşūb-ı inneniñ mu' aħħar ismidir. (**el-ħādir**) de lām yine ' ahd içündir. Ķādir murād etdiġi nesneyi vücūda getirmek vasi' iktidārında olan zāt ma' nāsına bārī' k ŧıfatıdır. (**hayre'l-ħafiz**) İzāfetle ħıfz ve ħarāset idenleriñ enfi' ve evvelisi ma' nāsına manşūb olarak bārī' k ŧıfat-ı ba' dü ŧıfatıdır yāħūd merfū' olarak mübtedā-yı maħfūzuñ ħaberidir. El-ħafiz olan lām-ı cins yāħūd istiġrāħ için olmaġla ħayre'l-ħāfiz'in ma' nāsına olur. Ħafiz emir vezninde ħıfz idici ve ŧaħlayıcı ma' nāsına ol kıt' ada gelecekdir.

Hāşıl-ı ma' nā taħķīħ bizimçün ħudret-i kāmile ile muttāsıf bir ħālīħ lem yezel ve'l-izāl vardır. Vāv bizi mekāre ve ŧedā' idden ħıfz ve vekāye ħuŧūşunda sā' ir ħıfz ve himāyemizi müte' aħhid olanlarıñ cümlesinden enfi' ve evvelīdir. Pes anıñ ħavl ve ħuvvetine ' itişām ve añā tevekkül-i tām ile tefvīz-i umūr ve mehāmm eylemek mekāre-i dārından fevz ve felāħı müvecceħdir demek olur.

795 *Baħt u naŧıbi olan kimseye dinmiŧ ħaziz*
Ħazz naŧıb oldı çün ŧaħlayıcıdır ħafiz

(**ħafiz**) Emir vezninde bir ħuŧūŧa müvekkel olan kimseye itlāħ olunur ki riyāset sebebiyle baħt-ı yāver olub bahre-yāb olmaġla müstelzem olur. (**ħazz**) Ħāniñ fetħi ve zāniñ teŧdidiyle bahre ve naŧıb ma' nāsınadır ve maħt ma' nāsınadır ki ikbālden ve muvāfiħ-ı t̄alī' den ' ibāretdir. (**ħafiz**) Emir vezninde bir nesneyi da' i ve ħıfz edip ŧaħlayıcı kimseye denir ħāfiz gibi.

796 *Ħāce gereklü imiŧ cem' i ħavāyic gelür*
Ħavc gerek olmadır lāzım olandır laziz

(**hāce**) Cīmiñ fethiyle kişiniñ muhtāc oldığı şey'e denir. Fārisīde ve Türkīde gereklü ta' bīr olunur ve lüzümlü ve muhtezā şey'e denir. Şahrā vezninde havcā dağı hācet ve lāzıma ma' nāsınadır. (**havāyic**) Havāric vezninde ğayr-ı kıyās üzere hācetin cem' i yāhūd kıyās üzere hācet ma' nāsına olan hāyicaniñ cem' i yāhūd havcā lafzınıñ cem' i olan havāciniñ maqlūbı olmasını durretü'l-ğavāş şerhinde şihāb-ı zıkr ve beyān eylemiştir. (**havc**) Hāniñ fethi ve vāviñ sükūnuyla ihtiyāc gibi gerek olma ma' nāsınadır. Aḥvāc-ı kebīke muhtāc olmağ ma' nāsına lāzımdır ve muhtāc eylemek ma' nāsına müte' addīde olur. (**lazīz**) Emīr vezninde bir nesneye mülāzemet ve 'adem-i müfārekat ma' nāsınadır.

797 *Göz bebegi nāzır u hem dağı insānū'l-'ayn*
Göz bebegi de büyük olana dindi caḥīz

(**nāzır**) Şāhib vezninde gözüñ içinde olan siyāh noktaya denir ki bebek ta' bīr olunur ve nefsi başire de denir baqıcı ma' nāsına. (**insānū'l-'ayn**) Nāzır gibi göz bebegine denir. Fārisīde merdüm-i dīde denir. (**caḥīz**) Ḥafīz vezninde gözüñ muḳlesi ya' ni ağız ve ḳarasını cāmi' olan şahmesi ṭomalıc olan loğma göz kimseye denir cāḥız gibi.

798 *Ġayrıya beñzetme bir nesneyi olmuş ve'em*
Oldı muḍāhī gibi beñzeyici de laḥīz

(**ve'em**) Vāviñ kesri ve hemzeniñ mediyle licām vezninde bir kimse eṭvār ve ef' āline aḥiriñ evzā' ve ef' āline beñzetmek ma' nāsınadır. Muḳābele vezninde muvā' eme gibi. (**muḍāhī**) Mīmiñ zammıyla muḥākī vezninde bir nesneniñ şibihine ve beñzerine denir müşākil ve meşābe ve mūmāşil ve muzāri' gibi. (**laḥīz**) Ḥafīz vezninde bu da bir şey'iñ şebihe ve nazīrine itlāk olunur.

799 *Ḥabteredir incelik ince daḳıḳ ü raḳıḳ*
Ḳalın olandır veşīc oldı yoğun da ḡalīz

(182) (**ḥabtere**) Dağrece vezninde bir kimse yāhūd bir nesne naḥīf ü za' if olub ince olmağa denir diḳḳat ve riḳḳat gibi. (**daḳıḳ**) Emīr vezninde ve dāl-ı bedeli rā ile (**raḳıḳ**) ḡalīz muḳābilidir ki yufḳa ve ince nesneye denir. Fārisīde bārīk ve nārīn denir ve daḳıḳ öğünmüş una ve raḳıḳ memlūk olan köleye ve cāriyeye denir. (**veşīc**) Şeḥīn vezninde ve mūrādifidir şımsıḳı ḳalın ve ṭıknaz olan nesneye denir keşīf ve mūkeşşir gibi. (**ḡalīz**) Ḳalın ve yoğun nesneye denir cirfās gibi.

800 *Hātı' vü cānī gibi şucluya dinmiş eşīm*
Dā'ire-i şāhdan ṭard olunandır delīz

(**hâti'**) Şâhib vezninde ve (**cânî**) zânî vezninde ve (**esîm**) zenîm vezninde suçlu ve kabahtlü olan haṭâ-kâr kimseye denir maḥtî' ve mücrim ve âşim gibi. (**delîz**) Ğalîz vezninde ebvâb-ı mülûkdan def' ve ṭard olunub çoğılan ve sürülen kimseye denir. Kâmûs tercemesinde delîz-i mülûk kapularından nâsı def' ider olan kapucı ve câviş ve kavâs maḳûlesine denir dedigi şâhib-i kâmûsuñ ve kâmîrû'l-medfa' 'an-ı ebvâbü'l-mülûk 'ibâresinde vâkı' olan ism-i mef'ül beniyyesiyle mazbûṭ olan medfa' kelimesini ism-i fâ'il zanına yâḥûd yedinde olan nüshada fânîñ kesriyle mazbûṭ olmasına mebnîdir lâkin nâzım-ı muşîbdir.

801 *İnce uzun heyk imiş 'andel uzun nesnedir
Hem kışadır cevsaḳ u öyle dimekdir 'akîz*

(**heyk**) Hânîñ fetḥi ve yâ-yı müşennât-ı taḥṭâniyyeniñ sükûnuyla hem ince ve hem uzun olan kimseye vesâ'ir nesneye denir. ('**andel**) Ca'fer vezninde ṭavîl ve uzun nesneye denir. Vezn-i mezbûr üzere şarcab ve şar'ab ve şaḳ'ab ve şavzab ve ḥalcam ve selcem sercem ve serṭam ve 'alcam 'andel mürâdifleridir. (**cevsaḳ**) Ca'fer vezninde lehçetü'l-luġâṭde mestûr olduġı üzere 'Arabî olarak ḳaşîr ma'nâsınadır ki kûtâh ve kışa olan nesneye denir ve cevsaḳ köşk ve ḳaşr ma'nâsına olan cevise ma'rebidir ḳaşr ve şarḥ ve fedn gibi. Fâriside kâḥ denir lâkin kâmûsda el-cevsaḳu'l-ḳaşr demekle cevsaḳıñ ma'nâsı ḳaşra maḳşûr ve şâhib-i lehçetü'l-ḳaşr lafzını el-ḳaşîr zann itmekle fehmede ḳuşûr ve nâzım daḥî lehçeye etibbâ' ve iḳtidâ ve istifrâ-i nâḳış ile iktifâ itmekle işâbetden dūr oldu zann olunur zirâ şâhib-i kâmûsuñ tetbi'-i istikrâsı etm ve 'ulüvv-i ka'bî kâfe-i ehl-i luġâṭ 'indinde müsellemdir. Bu taḳdîrce mışrâ'-ı taġyîr olunup

ḳaşra dinür cevsaḳ u şey' ḳaşîrde 'akîz

denilse müstakîm olur. ('**akîz**) ḳaşîr vezninde ve mürâdifidir ki bodur kimseye kışa nesneye denir ka'îz-i vecîdir ve kehmesin gibi.

802 *Nâil-i ḥayr olamaz dehrde bed-ḥûy olan
Lâ yecidu'l-ḥayre fi'l-'âlem fazzu'l-ġalîz*

Mışrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (**lâ-yecid**) Cîmiñ kesriyle bulmaḳ ma'nâsına olan vecdândan muzâri' menfidir. (**el-ḥayr**) Fi'liñ mef'ülüdür. (**fi'l-'âlem**) Fi'liñ zarfidir. (**fazzu'l-ġalîz**) Mevşûfuñ şıfata izâfeti ḳabîlinden olarak fi'liñ fâ'ilidir. Terkiñ tertîb-i ṭa'biyyesi lâ-yecid elfâzü'l-ġalîzü'l-hayr fi'l-'âlem olmaḳdır. Taḳdîm ve te'ḥîr-i muḳtażâ-yı nazmdır. Vücûd ve ḥayr ve 'âlem lafzlarının ma'naları keraren geçdi ve fazz kıṭ'a-yı şâbîḳada ve ġalîz bu kıṭ'ada geçdi.

Hâşıl-ı ma' nâ kıtâ köklü ve yoğun sözlü ve hâtır- şiken ve dil-âzâr ve bed-ahlâk ve sitem-kâr olan kimse bu ' âlem-i mükâfâtda hayr ve râhat bulamaz ve ma' lûb ve mergûbuna zafer-yâb alamaz zîrâ fezâzet ve ğalzetiñ cezâ-yı sezâsı teferrûk-ı aḥbab ve infizâz-ı ' ulüvvü'l-bâbdır. Bu ise bâ' iş-i ḥazelân ve müstevcib-i ḥaybet ve ḥüsrândır demek olur.

803 *Laḥze be-laḥza çalış kesb-i kemâl itmege*
Olmaya tâ kim saña kimse ũebîh ü laḥîz

(laḥze) Temre vezninde göz kıyruğuyla bakmağa denir lâkin elsinede göz kıyruğuyla bakacağ (183) mikdâr cüz'î vaḳt ve zamânda isti' mâli ũâyî' olmağla zamân-ı ḳalîl ma' nâ-yı işîlâḥîsi gibi olmuşdur. Nitekim burada da bu ma' nâ-i murâddır. Laḥze-i ũâniyeye dâḥil olan bâ-i müfredde Fâriside on iki vech üzere müsta' mel olan bâ-i meftûḥadan muřâḥabet ma' nâsı müfid olmağla laḥze ma' -i laḥze demekdir ki isti' âb-ı ezmine murâddır. **(laḥîz)** Bu kıt' ada geçdi. Müfredât-ı sâ' ire ma' lümdür.

Hâşıl-ı ma' nâ eşref-i kemâlât-ı insâniyye olan ' ulûm ve ma' ârifî kesb ve taḥşîl ḥuřuřunda tezbî' -i evḳât etmeyip innâ fânâ bezl-i maḳdûr ve sa' î-i mevfûr ile tâ ki ' şrında fâ' ikü'l-eḳrân ve meşârü'n-bi'l-benân olmağla ferîdü'l-dehr olasın demek olur.

FEHAZÂ ' AYNU FEVZ NÂFİ' İN Lİ'N-NÂSİ BEL ENFA'

(fehazâ) da fâ-yı faşîḥe maḥzûfdan menbî' dir. Hâ ḥarf-i ikâz ve tenbîhdır. Zâ müfred-i müzekkere mevzû ism-i işâret ve mübtedâdır. Meşârü'n-ileyh yâ nazm-ı i' tibâriyle kıt' adır yâḥûd mecmû' -ı kitâbdır. **(' ayn)** Elfâz-ı müşterekeniñ eşheri ve ma' nâ cihetinde ekşerî olarak mübtedâniñ ḥaberidir ve bu maḳâmda muzâfu'n-ileyh ḳarînesiyle ' ayndan nefis ve zât ma' nâsı murâddır. Ma' -izelliñ ḥurûf-ı hecâdan ḥarf-i ' ayn ḳâfiyesine ũürü' ve âĝâz olundığına imâ-yı maḳşûd nâzım-ı daḳâyıḳ-peymâdır. **(fevz)** Fânîñ fetḥi ve vâviñ sükunuyla ma' lûb ve me' mûle zafer ve fırsat bulmaḳ ma' nâsına olarak ' aynîñ muzâfu'n-ileyhidir. **(nâfi')** Şâḥib vezninde fâ' ide ve menfa' ati müstemel olan nesne ma' nâsına ' aynîñ ũıfatı yâḥûd mübtedâ-yı maḥzûfuñ ḥaberidir. **(li'n-nâs)** da lâm-ı taḥşîş nâfi' e müte' allıḳdır nâs insân gibi benî-i âdeme denir. Câr ma' a'l-mecrûr nâfi' ñ mef' ul-i bih ğayr-ı ũarîhidir. **(bel)** Ḥarf-i azrâbdır medḥûli cümle olduğda mâ-ḳabliñ ḥükmüni ibḫâl yâḥûd bir ğarzdán ğarz-ı âḥire intıḳal için olur burada olduğı gibi. **(enfa')** İsm-i tafşîl olarak ziyâde nâfi' ma' nâsına mübtedâ-yı maḥzûfuñ ḥaberidir. Bel hezâ-yı enfi' demekdir ve burada ism-i tafzîl muḳadder min ile müsta' mel olarak enfi' min ğayre taḳdîrindedir Allâḥü ekber gibi.

Hâşıl-ı ma' nâ kıt' a-yı ũabıḳalar ma' lûb ve me' mûl olan taḥşîl-i ' ilm luğatde bâ' iş-i fevz ve zafer olduğını bildik ise imdi bu kıt' a ya' ni şu nazm-ı selîs ' ayn-ı

fevz ve nefsi-zaferdur ve taḥṣīl-i luġat zıddında olan kimselere sā'ir manzūmeler gibi. Nāfi' muḳadderdir belki bu manzūme selāset-i nazm ve cezālet-i ma'nādan ġayrı mūrā'at-i nazīr ṣanāyi'-i bedī'yyeyi müştemel olmaġla müzāyā-yı eş'ārı eş'ār ve ṭab'a selāmet ve selāset-i irāṣına medār olduġından sā'ir manzūmelerden enfi'dir demek olur.

804 *Vücūdı i'tidāl üzre olan ra' rā vü hem ra' ra'
Bezī' olmuş zarīf ü tāze ġāyet de güzel erva'*

(**ra' rā**) Belbāl vezninde ve (**ra' ra'**) 'ar'ar ve hüdhüd veznlerinde tenāset-i 'azā ile ḥüsn ve cemāl ṣāhibi olub sır ve sehi gibi mevzūn ve mu'tedil olan civāna denir. (**bezī'**) Melih vezninde zarīf ve melih ve rüsd olan civana denir. (**erva'**) Aḥmer vezninde be-ġāyet ḥüsn ve cemāl ve melāḥat-ı munzar ṣāhibi olan dil-ber-i mümtāza denir.

805 *Ġadire dindi şarḳan şaça pek çok şaçlıdır efra'
Başı ṭazlaḳ olan aṣla' daḫı kel başlıdır akra'*

(**ġadire**) Sefine vezninde başdan aşağı şarḳan şaça ve uzun ġisūya denir. Cem'i ġadā'ir gelir. (**efra'**) Aḥmer vezninde başınıñ şaçı ve kılları tām ve vāfir olan ādeme denir. Mü'ennesinde ḥamrā vezninde ferā' denir ki çok şaçlı 'aret demektir. (**aṣla'**) Efra' vezninde ya ḥulḳī yāḥūd (184) ihtiyārlikdan nāṣi başınıñ ön tarafında kıl bitmeyip nāṣiesi ya'ni fevkü'l-cebhe şiri olmayan kimseye denir aşdem gibi. Türkide ṭazlaḳ ta'bir olunur. (**akra'**) Kafla aṣla' vezninde başı kel ādeme denir. Baş kel 'avrete kurā' denir. Fārisisi daġsardır.

806 *Kıṣacıḳ boylu zātında ḫaḳīr olan imiş revya'
Daḫı aḫmaḳ olub her ġördiġi ṣaḫṣa uyan imma'*

(**revya'**) Rā-i mühmele ile cevher vezninde kıṣa boylu kötü ḫuylyu deni ḫakīr-i nākese denir revbe'a gibi. Cevheriniñ zāy-ı mu'ceme ile zevba'-yı ṣebt eylediğini ṣāhib-i kāmūṣ taṣḫīfe-i ḫaml etmişdir. (**imma'**) Hemzeniñ kesri ve mīm-i müşeddeniñ fetḫiyle ve imma'a ve hemzeleriñ fetḫiyle de luġatdır. Şol hemc ve sāde dil ve kendi kendine rā'y ve tedbīrden 'āciz ve 'āṭil ādeme denir ki bir kimseniñ rā'yi üzere sābit olmayub her kim ne rā'y ederse hemān aña ta'biyyet eder ola kāmūs-ı ṣāriḫiniñ beyānına ġöre imma' lafzı innīma' iñ lafzından ve imma'a lafzı innīma' lafzından menḫūtdur ġüzāfi el-vekeyā-nüvis bu taḳdīrce hemzeniñ fetḫiyle imma' innā' miñ imma'e innāma'e lafzlarından menḫūt olmuş olur ve imma' ve imma'e ṭifili ve ṭalkavuḳ maḳūlesine itlāḳ olunur ve kendi başına bir iş ġörmeyip dā'imā nāse tābi' olmaġla ġüyā innāma' ü'n-nās kelāmını ġüyā olan ādeme denir.

807 *Habīs ādem imiş elka‘ eli kaṭ‘ olunan aḳṭa‘
Ḳulaḡı burnı maḳṭū‘ olana dinmiş daḡı ecda‘*

(**elka‘**) Aḡmer vezninde lek‘ şard vezninde ve lekū‘ şabūr vezninde ve lekī‘ emīr le‘im ve ḡasīs ve fūrū-māye ve ḡabīs olan ādeme denir. Le‘ime ve ḡasīse olan ‘avrete lekā‘ denir kaṭām vezninde. (**aḳṭa‘**) Ḥamr vezninde eli kesilmiş kimseye denir. Cem‘i ḳāfiñ zammıyla kaṭ‘ ān gelir ve şaḡır ādeme denir aşm gibi ve muṭlakā maḡsūs ve ma‘ḳūl kesilmiş nesneye denir maḳṭū‘ gibi. (**ecda‘**) Aḳṭa‘ vezninde burunı yāḡūd ḳulaḡı yā eli veyā dudaḡı kesilmiş kimseye denir. Mü‘enneşi cedā‘ dır ḡamrā vezninde.

808 *Şuyı otı ziyāde çoḡ olan yer adıdır merna‘
Daḡı ḡayvānlarıñ otlayacaḡı yer imiş merta‘*

(**merna‘**) Nūn ile maḳ‘ ad vezninde āb-ı revānı firāvān ve ‘işāb-ı rengārengi dāfa‘-ı hemūm ve tārid-i aḡzān olan ravzaya ve çimen-zāra denir merna‘ a ve emīr vezninde merī‘ ve memra‘ ve merū‘ a gibi. Fārisīde tābese denilir. (**merta‘**) Merna‘ vezninde ḡayvān dil-ḡāh üzere otlayacaḡ mer‘ āya itlāk olunur. Fārisīde çerā-ḡāh ve çerā-zār denir.

809 *Ne yerde olsa ḡāne reb‘ imiş cem‘i rubū‘ erbā‘
Şafā-yı nev-bahār içün olan menzil daḡı merba‘*

(**reb‘**) Rāniñ fetḡi ve bāniñ sūkūnuyla ḡavluyı müştemil eve denir. Dār ma‘nāsına Fārisīde ḡāne denir. Gerek belde içinde olsun gerek ḡāricde olsun şayfiyyeden ve şitā‘iyyeden ‘ümmdür ve ātiyü’z-zıkr merba‘ gibi. Nāsniñ bahār eyyāmında ikāmet eyledikleri mekāna da denir. (**rubū‘**) Ruḳūd vezninde ve (**erbā‘**) esvāb vezninde ve ribā‘ cibāl vezninde ḡāne ma‘nāsına olan reb‘ iñ cem‘ leridir ve reb‘ orta boylu kimseye denir. Cem‘i reba‘ āt gelir. (**merba‘**) Maḳ‘ ād vezninde faşl-ı rebī‘ a ve mevsim-i bahāra maḡşūs olan menzile ve ikāmet-ḡāha denir ki hengām-ı bahārda zevḳ ve şafā için müheyyā ola.

810 *Dinürmüş elma‘ī vü yelma‘ī vü levza‘ī cümle
Zekā aşḡābı eşḡāşa zekī ḳalb oldı hem aşma‘*

(**elma‘ī**) Hemzeniñ fetḡiyle aḡmerī vezninde farṭ- zekā ve fiṭnat ve ḡüsni fikr ve diḡḳat şāḡibi olan (185) tiz fehm ve zeyrek kimseye denir dāḡi gibi. Lisānımızda cin fikirlü ve sivri ‘aḡıllu ta‘bır olunur. (**aşma‘**) Aḡmer vezninde ḡads ve intikāli seri‘ ve raşin ve re‘y ve tedbiri dā‘imā isābet-ḳarīn olan müteveḳḳid ve müteyāḳḳiz ḳalbe denir. (**zekī**) Gani vezninde zihni ve fiṭnat şāḡibi kimse ma‘nāsına

ve **(kalb)** gönül ma' nāsına ma' ruf olduklarıçün terceme mevki' nde irād olundu.

811 *Muḥādi' aldayıcı mekr ü hîle ḥud'a olmuşdur*
O gūne mekr ü hîle şāḥibi kimse daḥı ḥayda'

(muḥādi') Müfā' ile den ism-i fā' il şīgasıyla bir kimseyi mekr ve hîle ve keyd ve ' ayle ile aldadıcı ḥîle-kār kimseye itlāk olunur. **(ḥud'a)** Ḥāniñ ḥarekāt-ı şülāşıyla ve dālīñ sükūnuyla bir kimseyi tağyir edip ḥîle ve fend ile aldatmaḥ ve zarar ve ziyāna uğratmaḥ ma' nāsınadır ki Fāriside ferībiden denir ve lisānımızda reng itmek ve dubara etmek ta' bīr olunur. Mekr ve ḥîle ve ihtidā' ve muḥādi'a ve muḥātla ve ' ayle ve tağyir bunlarda ḥiz'a gibi bir kimseyi aldatmaḥ ve dubara etmek ma' nāsınadır. **(ḥayda')** Ḥaydar vezninde ašlā dostluğuna vuşuf ve i' timād olmayan ḥîle-kār ve dubaracı kimseye denir.

812 *Ẓarar itmez dimek mefhūmı gerçi lā yaḍurru olmuş*
Daḥı hiç fā'ide itmez me'ālī oldı lā yenfā'

(lā yaḍurru) Bir kimseye ḥasar ve ziyān itmek ma' nāsına olan ḍarr lafzından muzāri' menfidir. Ẓarar ve ziyān etmez demek ma' nāsına olan nef' lafzından muzāri' menfidir. Fā'ide ve aşı etmez ma' nāsına.

813 *Zebed kaymaḥ leden risl ü 'alūk olmuş südüñ adı*
Mezīḳ anıñ şu qarışmış olanı ḥālişi munḳa'

(zebed) Zāniñ zammı ve bāniñ sükūnuyla südüñ kaymağına denir tajre şimāle ve ṭırm ve kışde gibi ammā fetḥateynle zebed şuyun nesneleriñ köpüğüne denir. **(leben)** Fetḥateynle. **(risl)** Rāniñ kesri ve sīniñ sükūnuyla ve **('alūk)** şabūr vezninde süde denir dālın fetḥiyedir ve ṭāniñ zammıyla ṭul ve fetḥiyle ḥalb gibi Fāriside süde şir kaymağına da şir ve tüv denir. **(mezīḳ)** Emīr vezninde şu katılmış süde denir. Memzūc vezninde memzūk ve mu' azzam vezninde muzavvaḥ ve zādīñ fetḥiyle zīḥ gibi. **(munḳa')** Nūnuñ kāf üzere taḳdīmiyle minber vezninde tebrīd olunmuş ḥāliş süde denir. Nūş-i maṭbū' ada kāfiñ nūn üzere taḳdīmiyle muḳnā şebt olunduğı ḡālibā taşḥīfdir zīrā süd ma' āniyyesinde süd yoḥdur.

814 *Nisāniñ başına baḡladığı mendīldir mi'cer*
Ḥimār u miḳna'a yaşmaḥ yüz örtüsü peçe burḳa'

(**mi'cer**) Minber vezninde fā'ife-i nisvān başlarına bağlayub şarındıkları mendile ve beze denir ki anıyla başlarını tezyin ederler nitekim Bekā'yī-i merhūm Ka'be-i mu'azzamanın vaşında

*Ārāyiş için mi'cer havrā-yı cināndır
Döşekdeki ol kisve-i müşgîn mu'anber*

demiştir. (**ḥimār**) Kitab vezninde ve (**mikna'a**) miknese vezninde nisvān tesettür için başlarına örtündükleri cār ve yaşmak maḳulesine denir kınā gibi. Fāriside mi'cere ser-bend ve ḥimāra dāmenī ve şāmer ve serūz denir. (**burka'**) Cündeb vezninde 'avretleriñ tesettür için yüzlerine tutundukları peçeye denir burkū' gibi 'usfūr vezninde.

*815 İştirmek istemektir istima' vü sem' işitmektir
Semi' işidicidir hem kulaḳdır sāmia' misma'*

(**istimā'**) İfti'āl vezninde işitmegi kaşd ve taleb etmek ya'nī bir söze kulaḳ tutub işitmek ma'nasınadır ve ḥavās-ı ḥüsnden ḥüsni-ü üzne itlāk olunur ki işidicilik ta'bir olunur ve kulaḳ ile işidilen kelāma ve nefsi-ü kulaḳa da itlāk olunur. Sınleriñ fetḫiyle semā'ıye işitmek ma'nāsına maşdarlardır. Fāriside şeniden denilir. (**semi'**) Başir vezninde fi'i be-ma'nā fā'il olarak sāmī' gibi işidici ma'nasınadır lākin sāmī'den eblaḡdır ve mīm-i evveliniñ zammı ve şāniyyeden kesriyle misma' ma'nāsına da olur. (186) İşitirici demektir. (**sāmia'**) Cāriha vezninde ve (**misma'**) minber vezninde kulaḳa itlāk olunur. Üzn ve şimāḥ ve uşmūḥ gibi misma'niñ cem'i müs'mi' gelir. Fārisisi gūşdur.

*816 Faḳīrdır her ḥariş ü heb kanā'at-kārdır zengīn
Faḳīrun kullu zī ḥırşı ḡaniyyun kullu men yaḳna'*

Mısrā'-ı evvel şānīniñ tercemesidir. (**faḳīr**) Emīr vezninde faḳr ve fāke şāhibi gedā vü yoḥsul kimse ma'nāsına maḳdem-i ḥaberdır. (**kullu**) Kāfiñ zammı ve lāmiñ teşdīdiyle elfāz-ı 'umūmdandır. Medḫūlünüñ cem'-i efrādına şumūl ve istiḡrāk ifade eder ve kullu lafzı mā-ba'dine muzāf ve mu'aḫḫar-ı mübtedādır. (**zī**) Zālīñ kesri ve mediyle aḫvāl-i şelāşesinde ḥurūf-ı şelāşe ile mu'rib olan esmā-yı sitte-i mat mu'telleden şāhib ma'nasınadır. (**ḥırş**) Ḥāniñ kesri ve rāniñ sūkūnuyla bir nesneyi lüzūm ve iḳzāsından ziyāde şiddetle taleb ve raḡbet ḳabiḥa-yı mezmūme ile üzerine mışr ve mekkeb olmaḳ ma'nāsına zī lafzınıñ muzāfu'n-ileyhidir. (**ḡanī**) Fa'il vezninde ḡanī ve şervān gibi zengīn ma'nāsına maḳdem-i ḥaberdır. (**kullu**) Men-i mevşūfeye muzāf olarak mu'aḫḫar-ı mübtedādır. (**men**) Mīmiñ fetḫiyle zūyu'l-'uḳūle maḫşūş elfāz-ı 'umūmdandır. (**yaḳna'**) Ḳısmete rāzı olmaḳ ma'nāsına olub bāb-ı şālīşden ve rābi'den müsta'mel olan ḳana'ātden muzāri müfred-i müzekkerdir.

Tahtında müstetir ve menlafzına rāci' fā'il zamiriyle cümlesi men-i mevşūfenin şıfatıdır.

Hâşıl-ı ma' nâ hırs ve az ile ni' m-i keşire gözine az görinen çarnı çok gözi ac ya'ni zâhiren zengin ma'nâda muhtâc olan çana'âtsiz ve çam'-kâr kimseler haqîkatde fakîr belki 'indü'l-uçalâ-yı fakîr bî-nevâdında haqîrlerdir ve nañn kısmen maksiminden ta'yîn ve tañşîş olunan kısmete çāni' ve rāzi olup kenzü'l-na' fiden bahre-yâb olanlarıñ küllisi haqîkat-i ğinâyâ vâşıl ve hüsni zindeġāniye nâ'il olmuşlardır demek olur.

817 *Ġanîmetlen ġinâ-yı çalb kenzinden dañı çorçma*
Ġinâu'l-çalb kenzun faġtenim minhu ve lâ tañşa'

Yine şāniniñ tercemesidir. (**ġinâ**) Simâ vezninden zenginlik ma'nâsına mübtedâdır. (çalb) Çāfiñ fethiyle ġönül ma'nâsına ġinâniñ muzāfu'n-ileyhidir. (**kenz**) Kāfiñ fethiyle defîne ve hazîne ma'nâsına mübtedāniñ haberidir. (**faġtenim**) de fā faşîhadır. (**aġtenim**) Bir nesneyi ġanîmet bilmek ve çoyumluk 'ad itmek ma'nâsına olan iġtinām lafzından muhâtabdır. (**minhu**) da men-i teb'îziyye fi'l-i emre müte'allik ve zamîr kenze rāci' dir ve cār-ı ma' a'l-cürür ve mef'ûl-i bih ġayr-ı şarihidir. (**ve lâ tañşa'**) da vāv âtifedir. Lâ tañşa' tezellül ü ve lâ tañşa' cümle-i inşā'ıyyesi faġtenim cümle-i inşā'ıyyesi üzere ma'tüfdür lâkin nāzım-ı merhûm tercemesinde çorçma ta'biriyle edâ etmekle lâ tañşa' lafzını lâ tañş la tañf ma'nâsında isti'mâl itmiş oldu. Huşû mādresi mefhumunu müfid degildir meġer ki tezellül ve meskenetiñ ba'zı kerresi çavf ve hirâs olmaġla zıkr-i müsebbeb ve irâde-i sebeb çābîlinden mecâz ola. Bu şüretde ve lâ tañşa' mevki'nde ve lâ tefri' dinilse ta' assüf ve tekellüf ber-çarâf olurdu.

Hâşıl-ı ma' nâ ġina-yı çalb ki rezzāk-ı 'âlem hazretleriniñ zāmin olduġı rızkıñ bir vefç-i taġdîr-i huşul ve vuşüline hüsni yakîn ile tevekkül-i tam ve mâfi idi. En-nâsdan ye's ve çaç'-i çam' ile lâ-yünfed velâ yüfni olan kenz-i çanâ'atden ta'bîş-i iġtinâmdır. Aña vuşûk ve iġtimâd edip muġtenemi evvel ve fersüde-i şademât ziyâ' ve telef olmaġdan çavf eyleme demektir ve ni'am Tevekkel ale'r-Rahmāni fi'l-emri küllihi. Fe çābe çaçқан men 'aleyhi tevekkülâ. Ve kün vasiқан bi'l-lâhi vâş birli çükmihi. Tenale'l-lezi tercühü minhü tefedçulâ.

818 *Benim ol 'ayn-i !irfān kim deryâ-yı ma'nâdır*
Bu ġüne feyz-i çāriye anı Haçç eylemiş menba'

(**'ayn**) Burada bî-kâr gözi ma'nâsınadır ki şuyun çaynayıp çıçdıġı menba'ı olacaçdır yāhüd (187) cereyān eden şuyun maşbı ma'nâsınadır ġeç çavz ve berr ġeç

göl ma'kûleleri olacaktır. (**irfân**) 'İmrân vezninde 'ilm ve ma'rifet ma'nâsıdır. (**dil**) Fârisîdir qalb ma'nâsına. (**güne**) Fârisîdir nev' ve dürlü ma'nâsına. (**feyz**) Hâzır vezninde keşretinden nâşî şuyûñ câyı gibi taşkın akmasına denir. (**cârî**) Akıcı ma'nâsına. (**menba'**) Şuyûñ müfciri ya'ni çıktığı yerdir.

Hâşıl-ı ma'nâ nâzım-ı nihrîr fahriye vâdisinde taḥdîs-i ni' met edip der ki benim vücūd-ı 'irfân-ı nemūdum bâ' iş-i ḥayât ve esâs-ı münâfi' ve ḥayrât olmaḡda Őeye mâ-i Fırât olan 'ulūm ve ma'ârifîñ feverân ve cereyânına menba'-ı zülâl ve dil-i âgâhım derya-yı fasîḥü'r-recâ gibi ma'ânâ-i ceme ile mütelâḡımu'l-emvâc ve mâl-â-mâldır. Bu güne fuyûzât-ı müselseleye anı Cenâb-ı Ḥaḡḡ Feyyâz-ı Muḡlak menba'-ı Őâḡî ve münhel-i vâfi kılınmışdır. Fealâhu'l-ḡamd evvelâ ve âḡiren ve bâḡinen ve zâḡiren ve Allâḡ'dır.

İNNE'L- İNSÂNE HELÛ'UN MENNÂ'

(**inn**) Ḥurûf-ı müşebbehe bi'l- fi'lindendir. Kemâ mer merâren. (**insân**) Benî âdem ma'nâsına kemâ zıkr kerâren. Lâm-ı ta'rîf-i cins içündür. (**helû'**) Şabûr vezninde meşânib ve mekâre ve ḡavi'nde cez' ve fez' edip talâş ve ıztırâb ile nâse beş-i sükûy ve cem'-i mâle hırş ve tehâllük eden bî-şabr ve bî-cedvâ kimseye denir. (**mennâ'**) Şeddâd vezninde mübâlaḡa-i ism-i fâ'ildir. Bir nesneyi müstaḡıḡkindendir. Yoḡ edip vermemek mu'tâdı olan kimseye denir şabûr vezninde menû' gibi. (**insân**) En lafzınıñ ismi. Helû' ḡaberi mennâ'-i ḡaber ba'dü ḡaberdır.

Hâşıl-ı ma'nâ cins-i insân izâ-yı ḡulle ve ḡeb'a-yı kendine miḡnet ve mekrûḡ müsinn ve isâbet etdikde cezû' ve ḡayr ve mâl işâbetinde vücūh-ı berre şarf ve infâkdan menû' ve bu ḡaşlet-i zemîmeler üzere kâne mecbûl ve maḡbû' gibidir. illâ Őol zevât-ı şafvet-semâtına yâ isti'dâd-ı Ḥudâ dâd ile yâḡûd bir mürşidiñ îḡâz ve irşâdıyla râh-ı şavâbı bulup ya'ni cez' ve fez' iḡbât-ı ecr ve şavâbdan ḡayrı nesneyi münettic olmadığını ve câmi'-i 'uyûb-ı qalb olan nesh ve baḡl şâhibi bahre-yâb ve ber-hürdur kılınıḡını bilip bu ma'kûle ḡişâl-i hasîseden ḡâne-i derûnı tanfiyye ve tenzîf ve aḡlâḡ-ı ḡamîde ile taḡliye ve teşvîf ile teḡzîb-i aḡlâḡ ede.

819 *Oldı ma'nâda 'aḡârât zıyâ'*
Telef olmaḡ daḡı meḡhûmı zayâ'

(**zıyâ'**) Ricâl vezninde ḡalle ve maḡşûli olan tarlaya ve çiftlik ma'kûlesi mülk ve 'aḡâra ıḡlâḡ olunan zıyâ'nıñ cem'idir 'ineb vezninde zıyâ' feteḡâtle zıyâ'ât gibi. (**zayâ'**) Şehâb vezninde telef ve helâk olmaḡ ma'nâsıdır ve bir nesne mühmel ve metrûk ḡalmaḡ ma'nâsına müsta'meldir ki zâyî' meşâbesindedir ve mühmel ve metrûk olan Şey'e denir zay'a gibi.

820 *Buḳ' a bir parça zemīn cem' i biḳā'*
Her yanı bağçeli belde mezrā'

(**buḳ' a**) Ğurfe ve nüŝde veznlerinde ŝol arz kıt' asına denir ki eṭrāfında olan kıt' alarıñ hey'etine muĝāyir olmaĝla anlardan mümtāz ola ammā temre vezninde baḳ' a ŝu irkilen çuḳur yere denir. (**biḳā'**) Cibāl vezninde buḳ' anıñ cem' idir. (**mezrā'**) Medrār vezninde her ṭarafı baĝ ve baĝçe ve ŝenlik olan beldeye ve ḳaryeye denir nāzımıñ beyānına göre ammā ŝāhib-i ḳāmūsun beyānına göre bir ṭarafı baĝ ve baĝçe ve bir ṭarafı ḥālī ve beyābān olan beldeye denir. Buna göre her yanı mevḳi'nde bir yanı bağçeli demek iḳtizā eder ve bu mezrā'ın cem' i mezarī' gelir mesācib ve mesābic veznlerinde.

821 *Kīledir keyl ü daḥı ölçek ŝā*
Hem ḳulaç bā' vü dī arşuna zīrā'

(**kīl**) Kāfiñ fetḥi ve yāniñ sükūnuyla kendiyile mekilāt ölçülen ölçege ıtlāk olunur. ŝāĝir olsun kebīr olsun ya' ni lisānımızda ŝinik ve a' yār ve ölçek ve salar didigimiz ölçülere ŝāmilir. Minber vezninde mikbel ve mihrāb vezninde mikyāl ve miknese vezninde mikyele gibi ve kīl ḥubūbāt maḳūlesini ölçmege de (188) denir. (**ŝā'**) Ḥāl vezninde bir nev' ölçektir ki kīl ḥuŝūŝunda mu'āmele-i ehl-i islām anın üzerine dā'irdir ki ŝā'-yı nebevī denir. Orta buĝdaydan biñ kırḳ dirheme müteḥammildir. Mu' tedilü'l-cüşşe olan kimse iki avcunı birden ṭoldurub dört def a böylece avuçlayub bir yire vaḳı' eylese işte anıñ miḳdārı nesne ile ṭolan ölçek ŝā'-yı nebevī miḳdārı oldıĝı ŝāhib-i ḳāmūsun tecrübe-kerdesi oldıĝı ve ŝāḥiḥ ve muvāfiḳ oldıĝı ḳāmūsda maḥarrerdir. (**baĝ**) ŝā' vezninde ḳulac ta' bir olunan miḳdāra denir ki bir kimse iki ḳollarını açarak uzattıĝında ḥāşıl olan miḳdārdır ve baĝ ŝān ve ŝerefe ve kereme ıtlāk olunur. (**zīrā'**) Kitāb vezninde bir kimseniñ dirseginden orta barmaĝınıñ ucuna varınca mecmū'-ı ḳola da denir. Miḳdār-ı evvel-i zīrā' Arabīdir ve miḳdār-ı ŝānī-i zīrā' Ḥalebīdir ki aña müsāvi olan ağaca zīrā' tesmiyyesi bundan aḥz olunmuŝdur. Fārisīde kez Türkīde arşun denir.

822 *Pek 'azāb itmege dinmiş icdā'*
Daḥı zindāna ḳomaḳdır iczā'

(**icdā'**) Hemzeniñ kesriyle bir kimseniñ burununu yāḥūd ḳulaĝını ya elini ya dudaĝını kesmek ile 'uḳūd ve meşele ile 'azāb-ı elīm etmege denir. (**iczā'**) Kesr-i hemze ile bir kimseyi maḥbese ve zindāna ḳoyup ḥabs ve işkence etmege denir.

823 *Buḳ' kūs vaḳi' vü ḥaşe' da' z cimā'*
Hem cimā' itme daḥı buḳ' u biḳā'

(**buđ'**) Bāniñ zammıyla 'avretin fercine denir cehāz ve ħurūser ve küs gibi. (**vaṭi'**) Vāviñ fetĥi ve ṭāniñ sükūnuyla ve (**ḥaṣe'**) ḥāmiñ fetĥi ve ṣiñiñ sükūnuyla ve (**da'z**) dāliñ fetĥi ve 'ayniñ sükūnı ve zā-yı mu'ceme ile va'ṭ vezninde ve (**buđ'**) bāniñ fetĥiyle ve (**bıdā'**) kıtāl vezninde cimā' eylemek ma'nāsınadır mubāza'a ve mucāma'a ve mufākama ve mümāhece ve ṭamṣ ve refṣ gibi.

824 *İkişer hem üçer ile dörder*
Oldı meşnā vü şülāş u ribā'

(**meşnā**) Ma'nā vezninde işneyn işneyn ve şenteyn şenteyn ma'nālarıdır ya'ni işneyn işneyn kelimelerinden ma'düllerdir. İkişer ikişer demektir şāniñ zammıyla şenā' gibi. (**şülās**) Şā-yı evvelinin zammıyla ve şeliş mīmiñ fetĥiyle şelāse kelimelerinden ma'düllerdir. Üçer üçer demektir. İki şelāse lafzından bedel olarak şülās ve kezālikşeliş dediler ve kıs 'alā hezā. (**riba'**) Rāniñ zammıyla ve merbi' mīmiñ fetĥiyle erba'a erba'a lafzından ma'düllerdir. Dörder dörder demek olur 'adli taḥkīkī ve vaşfiyye-i aşliyye 'illetlerine ğayr-i muşarıflardır. Eḥād ve muvaḥḥid ve firād ve müfred ve ħumās ve muḥammes ve sā'ir nezā'irli bunlara maḳīsdir.

825 *Meme emzirici 'avret murđi'*
Meme emmek dımedir rağ' u ređā'

(**murđi'**) Muḥsin vezninde irđā' dan ism-i fā' ildir. Bi'l-fi'l çocuk emzirir olan emzikli ḥātūna denir ammā ḥālā irzā' kaşd olunmayup belki sābıkda çocuk emzirmiş yāḥūd müstaḳbelde emzirmek şānından olan ḥātūn murād olunur ise aña murza'a denir ta'ir gibi. Lisānımızda süd ana ta'bır olunur. (**rađ'**) Rāniñ fetĥi ve ḍādiñ sükūnuyla ve (**redā'**) şehāb ve kitāb veznlerinde memeden süd emmege denir ređā'a gibi.

826 *Mut'a di fā'ideli nesneye hem*
Fā'ideli ḥāhişdir istimtā'

(**mut'a**) Mimiñ zammıyla kendiyle intifā' olunacak fā'ideli nesneye denir ve fā'ideye münḳat'e denir metā' gibi ve fā'idelendirmege denir temettī' gibi. (**istimtā'**) Fā'idelenmek ma'nāsınadır ve fā'ideye ḥāhiş ve rağbet eylemege denir.

827 *Hem vedī'a şu emānet ḳonılan*
Daḥı virmekdir emānet idā'

(189) (**vedī'a**) Sefine vezninde emānet ḳonulan nesneye denir. Cem'i vedā'yı gelir. (**idā'**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi ḥıfz olunmak için bir kimseniñ yanında emānet ḳomaḳ ma'nāsınadır ve emāneti ḳabül eylemek ma'nāsına da denir.

828 *Di çanağ çömlege evgāb dahı*
Cümcüme kaş' a çanağ cem' i kışā'

(**evgāb**) Esbāb vezninde ev metā' indan çanağ çömlek ve ufağ tefek ta' bir olunan hırdavāt-ı hāne ma' nāsına olan ğıbb lafzınıñ cem' idir ve ahmağ kimselere ve fūrū-māye ve lešim olan eşhāsā da denir. (**cümcüme**) Cimlerniñ zammıyla ağacdan yapılmış çanağa ve kavātaya denir ka' b ve kaḥḥaf ve ķurev gibi. (**kaş' a**) Temre vezninde muṭlağ çanağa denir şahfa gibi. (**kışā'**) Cibāl vezninde kaş' anıñ cem' idir 'ineb vezninde kışā' ve fithāyla kışā' āt gibi.

829 *Dindi mezzāḥ laṭife-güyā*
Nükte-dānlıķda zarāfet de buzā'

(**mezzāḥ**) Şeddād vezninde laṭife söyleyici ve hūrāṭa eyleyici kimseye denir. Fāriside bezle-güy ve Türkide şakacı denir. (**buzā'**) Ğurāb vezninde zarāfetlü kiyāsetlü nükte-dān ve daķāyık-şinās ve her işe eli yaķışur hāzıķ kimseye denir.

830 *Sözi bi-rābıṭa yekşāķ şersār*
Sırrı fāş eyleyicidir muzyā'

(**şersār**) Selsāl vezninde çok sözlü lāf-zan boş boğaz olan öküze ve yekşāķ kimseye denir fedfed ve hüdühüd veznlerinde fecfec ve ḥalḥal veznlerinde fecfāc gibi. Fāriside yāve-gü ve bisyār-gü denir. (**muzyā'**) Yā-yı müşnāt-ı taḥṭiyye ile miḥrāb vezninde aşlā ketm-i sırr eylemeyip dā'imā nāse ifşā ve şāyī' iden naķāl-i maķāle denir şersār vezninde ze' zā' gibi.

831 *Seb' gerçi yalılı ķurda dinür*
Yırtıcı cān-verān cümle sibā'

(**seb'**) Siniñ fetḥi ve bāniñ zammıyla ve siniñ fetḥi bāniñ sükūnuyla azulı ve yırtıcı ķurda denir zi' b ve serḥān gibi ve 'umūmen yırtıcı cānevāra ya' ni arslan ve ķablan ve kelb ve fehd maķūlesine denir. (**sibā'**) Siniñ kesriyle seb' -i mezbūruñ cem' idir.

832 *Ṭokluğa dindi şibe' ṭok şeb' ān*
Hem ṭoyurmağ dime olmuş işbā'

(**şibe'**) 'İneb vezninde ṭoyurmağ ve ṭokluğ ma' nasnadır ki cū' muķābilidir ve ķarın ṭoyuracağ nesneye de denir. Şiniñ kesriyle şebe' gibi. (**şeb' ān**) Şa' bān vezninde ķarın ṭok şaḥşa denir. Mü'enneşi hā ile şeb' āne ve sekrī vezninde şebī'

gelir. (**işbā'**) Hemzeniñ kesriyle ʔoyurmak ma' nāsınadır ve bir nesneyi firāvān ve çok eylemek ma' nāsına gelir.

833 *Mubdi' iḥdāş idicidir yoğiken*
Yeñiden itmedir icād ibdā'

(**mubdi'**) Muḥsin vezninde bir nesneyi nümunesiz ve mişālsiz yeñiden icād ve iḥtirā' eden kimseye denir mūcid-i muḥaddeş gibi. (**ibdā'**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi yeñiden inşā ve peydā eylemek ma' nāsınadır men' vezninde bed' ve ibtidā' ve iḥtirā' gibi.

834 *Ruḵ' a bir parça imiş kâğıddan*
Daḥı bez parçasıdır cem' i ruḵā'

(**ruḵ'a**) Ğurfe vezninde üzerine yazı yazılan kâğıd parçasına ve deri kıt'asına denir ve yırtık eşvāba deñilen bez parçasına denir ki Türkide yama ve yamalıḡ denir. (**ruḵā'**) Rāniñ kesriyle ruḵ' a-yı mezbūreniñ cem' idir.

835 *Cem' i a'şāb siñir oldı 'aşab*
Hem kemik 'azm u ilik adı niḥā'

(**a'şāb**) Hemzeniñ fetḫiyle bedende olan siñirlere denir. Biri birinden münfaşıl olmaḡla mefaşıl (190) ta'bir olunan kemiklerin irtibātı bunlar ile olmaḡla mefaşılıñ itnābı menzilesindedir. (**'aşab**) Fetḫateynle bu da merḡūm siñirlere denir. Cem' idir lākin a'şāb cem' i şīḡāsı ve 'aşab cem' -i cinsidir. Müfredleri hā ile 'aşabe olur. Bu taḡdīrce

Cem' i a'şāb siñirdir 'aşabe

deñilse evlā olurdu. (**'azm**) 'Ayniñ fetḫi ve tāniñ sūkūnuyla kemige denir. Cem' i 'izām gelir. (**niḥā'**) Nūnuñ ḫarekāt-ı şūlāşiyile ḡorḡar eylemek ta'bir olunan beyāz ilik gibi nesnedir ki arḡada olan oñurḡa kemiginiñ içinde olur. Şa'beleri bedene müteferriḡ olur. Sā'ir kemiklerde olan ilige muḫḡ denir.

836 *Fuzalā gün gibidir pertev ile*
Fe ulū'l-faḡlı ke şemsin bi şuā'

Mısrā'-ı evvel şāniñiñ tercemesidir.(**fe ulū'l**) de fā zā'ide yāḡūd istināfiyyedir. Ulū hemzeniñ ve lāmiñ zammeleri ve beynlerinde vāv-ı ma'düle ile şāḡib ma' nāsına olan zū lafzınıñ cem' idir. Māddesiniñ ḡayrıdan olaraḡ. (**faḡl**) Meziye ve şeref ve 'ilm ve kemāl ma' nāsına ulūnuñ muzāfu'n-ileyhidir. İmdi ulū'l-faḡl aşḡābu'l-faḡl ma' nāsına mübtedādır. (**ke şemsin**) de kāf teşbīḡ içündir şems

güneş ma' nâsınadır. Câr ma' a'l-mecrûr mübtedâniñ haberidir. **(bi şua')** da bâ-i mülâbese yâhûd fi ma' nâsına kâfdan müstefâd olan teşbîhe müte'alliğdir. Şua' gurâb vezninde pertev ve ziyâ ma' nâsına vech-i şibhdir zîrâ me'al-i aşhâbu'l-fazl yeşbehünü'ş-şems fi el-şua' sebkindedir.

Hâşıl-ı ma' nâ âfitâb-ı 'âlem-pîrâ fevkü'l-fevķ tâ'at-i nümâ olduķda 'âlem-i maḥşûşdan ğayâhib ve zulumâtı keşf ve izâle ile rûy-ı zemîni tenvîr ve ziyâ-dâr itdigi gibi aḥâb-ı 'ilm ve kemâl olan fużalâ daḥı sevâd-ı cehl ve nâdânî ile türe ve târik olan ḳulûb-ı muzlîmeden zulemât-ı şekûk ve evhâmı tîrd ve izâhe ile ḥâne-i derûni tâb-nâk ve tâb-dâr eder demek olur.

837 *Diñleme ehl-i riyâ süm'asını
İtse de şûret-i ḥaḳdan ismâ'*

(riyâ) Ḳıtâl vezninde bir 'amel ile rızâ-yı Bârî' yi gözetmeyüb nâse göstermek ḳaşdıyla işlemege denir. **(süm' a)** Ğurfe vezninde bir fi'li nâs işitsin için işlemege denir. **(ismâ')** Hemzeniñ kesriyle bir sözi âḥire işitdirmege denir.

Hâşıl-ı ma' nâ riyâ ve süm' a aşhâbı her ne ḳadar tervîc-i maşlahat için üret-i ḥaḳdan gösteriş ile kendini maḥlaş-ı rüşende ibrâz iderse de maḳâl-i süm' a me'alini sem' ḳabûl ile istimâ' eyle demekdir.

İNNE TERŞİ'A KELÂMÎ İLE MA'ANIN LE BEDİ'

(inne) Hemzeniñ kesriyle ḥurûf-ı müşebbehe bi'l-fi'lindendir. **(terşî' a)** Luğâtde tezyîn vezninde mürâdifidir ki bir nesneye zîb ve ziyet virmek ma' nâsınadır ve 'ilm-i bedî' iştilâhında neşirde ḳarînimiñ ve şî'rde mışrâ' iyyeniñ elfâzı cem' iyyen yâhûd ba' zen mütefiḳḳau'l-icâz olmağa denir. **(kelâmî)** de kelâm tekellüm olunan söz ma' nâsına inneniñ ismi olan terşî' anıñ muzâfu'n-ileyhi ve yâ-yı mütekellime muzâfdır. **(le ma'ânin)** de lâm-ı câre terşî' a müte'alliğdir. Ma'ânin ma' nâniñ cem' idir. Aşlı ma'ânîdir. Ḳâz lafzımıñ a'lâli gibi a'lâl olunmuşdur. **(le bedî')** de lâm-ı meftûḥa inneniñ ḥaberi üzere dâḥil olan lam-ı ibtidâdır. Bedî' emîr vezninde mişâlsiz ihtirâ' olunan şey'-i 'acîb ma' nâsınadır.

Hâşıl-ı ma' nâ çünkü şûr-ı 'aḳliyyeden 'ibâret olan ma' nâlar zâhirde elfâz ve eşvât ile cilve-ger olduğından elfâz-ı ma' nâyâ libâs-ı ziyet meşâbesindedir. Binâ-yı 'aliyye nâzım-ı taḥrîr dir ki taḥḳîḳ benim kâlây ve ilâmı kelâmımıñ 'arûs-ı ma' nâyı ârâyiş ve tezyîni ğayr-ı mesbûḳu'l-mişâl bir şey'-i 'acîb ve emr-i ğarîbdir. Fea'llâhü dürre.

838 Meyve ağaçları çok mevzi[‘]-i dil-cū-yı baķı[‘]
Dahı turfandası bāşūra olan meyve yeni[‘]

(**baķı[‘]**) Emīr vezninde envā[‘]-ı muhtelifeden eşcār-ı mültefeyi müstemil olan çok ağaçlı ta[‘]a-yı (191) muvāfiķ mesīre-gāh-ı mevzi[‘]e denir. (**yeni[‘]**) Evvelde yā-yı müşenāt-ı taḥtiyye ile turfandası olmuş ve kemāl bulmuş meyveye denir şāḥib vezninde bāni[‘] gibi.

839 *Kış şitā şayf yaz olmuş güze hem dindi ḥarīf*
Vaķt-i cem[‘] iyyete mevsim di bahār oldu rebī[‘]

(**şitā**) Kisbā vezninde seneniñ fuşūl-i erba[‘] asından kış faşlına denir ki şemsiñ cedi ve delū ve ḥūt burclarında oldığı müddetdir. Fārisīde zemistān denir. (**şayf**) Żayf vezninde fuşūl-i seneden yaz faşlına denir ki şemsiñ sertān ve esed ve sünbüle burclarında devrānī hemgāmıdır. Fārisīde tābistān denir. (**ḥarīf**) Emīr vezninde fuşūl-i erba[‘] adan güz faşlına denir. Yaz ile kış mā-beynindedir ki şemsiñ mīrān ve aķreb ve ķavs burclarında cevelānī eyyāmıdır. Bu faşla ḥarīf-i itlāķı iḥtirāf-ı simār ya[‘] ni meyve devşirimi ve vaķti oldığıçündür. Fārisīde pāyız denir. (**mevsim**) Meclis vezninde ism-i zamāndır. Bir nesneniñ nişānı ve [‘]lāmeti vaķtine denir ve nāsıñ bir maḥallde ictimā[‘]ı zamānına denir. Ḥuşuşen mevsim-i ḥacu'l-beytde ya[‘] ni iķtār-ı arzdan ḥüccāciñ bahrisine Mekke-i Mükerreme'de ictimā[‘]ları hengāmında gālīb oldı. (**rebī[‘]**) Emīr vezninde şitā ile şayf miyānında vāķi[‘]-i i[‘]tidāl havā ve rüy-ı zemīn gül-zār-ı cināndan numūne-nümā oldığı hengām-ı feraḥ-baḥşaya denir. Fārisīde ve Türkīde bahār denir.

840 *Şubḥ-dem tañ yeri ağarmağa isfār dinür*
Hem o vaķt oldu şabāḥ u felāķ u fecr ü seti[‘]

(**isfār**) Hemzeniñ kesriyle şabāḥ vaķti geceniñ zūlmeti gidip tañ yeri ağarub aydınlık olmaga denir. (**şabāḥ**) Şehāb vezninde evvel-i nehāra denir ki tañ yeri ağarub şafaķ sökdigi vaķte denir. Şādiñ zammıyla şubḥ ve sefine vezninde şubḥa gibi. (**felāķ**) Ṭaleb vezninde şubḥ ve bā-midād ma[‘]nāsımadır ki şabāḥ yeri ağarub açılmaķdan [‘]ibāretdir. (**fecr**) Zecr vezninde sevād-ı leyliñ āḥirinde ṭulū[‘]-ı şemsiñ taķarrubi ḥasebiyle ufķ-ı maşrıķda zāhir olan ḥumrete ve beyāza denir ki elsinede şafaķ ta[‘]bīr olunur. [‘]Amūd-āsā-yı mustaṭīl olan fecr-i kāzibe ve āfāķa müntaşir olan şubḥ-ı şādıkada e[‘]ammdır. (**seti[‘]**) Emīr vezninde şubḥuñ irtifā[‘]ı ki gün toğmağa ķarib vaķtdir.

841 *Uyumağa hem uyanmağa teheccüd dinmiş*
Uyķusuzluķ seher olmuşdur uyutmaķ tehci[‘]

(**teheccüd**) Temerrüd vezninde hecüd ve kûd gibi. Uyumğa denir ve teyağkuz ve intibâh gibi. Uyanmağa da dinmekle ezdâddan olur. Fâriside uyanmağa h̄-âbiden uyanmağa bîdâreşten denir. (**seher**) Fethateynle gice uyumayıp uyanık turmak ma' nâsınadır. (**tehcî'**) Tehcîd vezninde ve mürâdifidir ki uyutmağa denir tenvîm ve inâme ve irkâd gibi.

842 *Seci' şol kâfiyeli söz ki fevâsıl gibidir*
Söylemek öyle muḳaffî sözi olmuş tescî'

(**seci'**) Sîniñ fethi ve cîmiñ sükûnuyla kelâm-ı mansûrda fikretiniñ âhirleri harf-i vâhid üzere mütevâfîḳ olmağa denir. Arzî'ün-nâs bi'l-hisâr-ı bâyi' d-dîn bi'l-dinâr fakreleri gibi ve bu seci' fi'l-aşl-ı kameri ve gögercin âvâzını terdîd ve tercî' iderek ötmek ma' nâsına olduğundan ta' zîmen ve edebe ri' âyet Qur'ân-ı 'azîmü's-şâniñ âyetleri âhirinde olan tû-ufḳa seci' ıtlâḳ olunmaz belki fevâsıl ıtlâḳ olunur Fi sidrin maḥḍûdin. Ve talḥin mendḍûdin. Ve zıllin memḍûdin. gibi müfredi faşıladır tafşîli 'ilm-i bedî'ada muḥâsenât-ı lafziyyedir. (**tescî'**) Tesbîḥ vezninde kelâmı mesci' ve muḳaffî ve fevâsıla-yı ri' âyetle söylemege denir.

843 *Korḳmayub kendüsini cenge atandır 'âbıt*
Pek yürekli de şucâ' vü hem o ma' nâda şeci'

(192) (**'âbıt**) Bâ-i muvaḥḥideniñ kesriyle kendi nefsinı ihtiyâr ile mu' arekeye ve cenge ilkâ iden cesûr ve bahâdır kimseye denir. Nüşh-i maḥbû'ada ecvef olarak kâ'il vezninde 'â' id ve ḳavî' -i taḥrîf ve taşḥîfdir. (**şucâ'**) Şîmiñ ḥarekât-ı şülâsiyle ve (**şeci'**) Emîr vezninde be's ve şiddet ve ḥarb ve ḳıtâl hengâmında şedîdü'l-ḳalb olan dil-âver ve yürekli âdeme denir ketf vezninde şec' ve aḥmer vezninde eşca' ve aḥmes ve aḥves gibi.

844 *Şatıcı bâyi' alım şatıma da dindi mikâs*
Bey' hem şatma hem almaḳ şatılan nesne mubi'

(**bâyi'**) Şâhib vezninde metâ' ı şümün ile mübâdele iden şatıcıya ve şümünü meta' ile mübâdele iden müşteriye denmekle zıd olur. (**mikâs**) Müfâ'il bâbınıñ masdar-ı şânîsi olmaḳ üzere ḳıtâl vezninde bir metâ' ın bey' ve şurâsında ḥırş ve ḫam' ile cimrilik ve maḫra-bâzlıḳ etmek ma' nâsınadır ki bâyi' yahûdi mübâ' iyesi gibi. Degerinden iki ḳat ziyâde istemek ve müşteri degerinden noḳşân-ı fâḫiş ile alayım diye çabalamaḳdan 'ibâretdir mümâkese gibi. Bu taḳḍirce mikâs-ı ḡadri mutazammın olan alım şatım ma' nâsına olur ammâ muḫlaḳâ alım şatım ve alış verişe bey' ve şurâ denir ve mübâ' iye ve mu' âmele denir. Fâriside dâd ü sited denilir. (**bâyi'**) Bâniñ fethi ve yâniñ sükûnuyla bir nesneyi şatmaḳ ma' nâsınadır ve şatın almaḳ ma' nâsına da olmaḳla ezdâddan olur. Nitekim şurada böyledir. Kemâ mer fî ḳâfiyetü'l-iltâ. (**mubi'**) Muḫîḫ vezninde şatılan nesneye denir.

845 *Eski eşvâb ra'âbîl ü hazâfil olmuş
Yamalı oldu murakka' yama urmağ terki'*

(**ra'âbîl**) Ebâbil vezninde eski şevblere ve köhne libaslara denir. Müfredi zeberce vezninde ra'beledir. (**hazâfil**) Hazâcir vezninde şâhib-i kâmusuñ şebnine göre dâl-ı mühmele ile ve lehce şâhibiniñ beyânına göre zâl-ı mu'ceme ile ki Nuḥbe'niñ nüsh-i maḥbû'larında da öylece vâki'dir. Pek eski ve mübtezil libâslara denir mu'âviz ma'nâsına ve bunuñ müfredi yokdur. (**murakka'**) Mu'azzam vezninde yırtığıni işlah için rık'a urulmuş olan yamalı şevbe denir. (**terki'**) Terbi' vezninde yırtık libâsa yama urmağ ma'nâsınadır. Vezn-i mezbûr üzere terdim ve teldim ve tecviye ve rânîñ fetḫiyle rık' gibi.

846 *Bed koğar ehl-i cehennem yemegi âteşden
Çölde hem bir qurı acı dikenîñ adı darî'*

(**darî'**) Emîr vezninde cehennemde bir şecere-i nâriyedir ki merâreti semm-i kâtilden eşed ve ḥarâreti âteşden ve ezîd râyiḫası cîfeden münetten-i ekreh olarak ehl-i cehennemiñ ta'âmıdır. Zaḫkûm ve ğaslîn gibi ve bâdiyyede ve çölde biter tikenli nebâtdır ki tâzesine ve yaşına şebrağ ve qurısına darî' denir. Pek acı ve bedbûy olduğundan anîñ semtine tavâr yaklaşmaz.

847 *Pür-şeref rif' atile dehrde ancağ 'âlim
İnneme'l-'âlimu fi'd-dehri şerîfun ve refî'*

Mısrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (**inneme**) Ancağ ma'nâsına elfâz-ı qaşrdandır. Kemâ mir fi kâfiyetü'l-elif. (**'âlim**) 'İlmle muttaşif kimse ma'nâsına mübtedâdır. (**fi'd-dehr**) de fi mâ-ba'dinde müte'allıktır. Dehr dâlîñ fetḫiyle zamân-ı tavîle denir ve mecâzen zamânda vâki' olan ḥâdişeye ve maḥall-i ḥavâdiş olan 'âleme de denir ve bu ma'nâ-yı âḫire göre taraf-ı mekân olarak şerîfiñ mef'ûl-i fihidir. (**şerîf**) Emîr vezninde mecd ve 'izzet ve şân ve şeref şâhibi olan âdem ma'nâsına mübtedâniñ ḫaberidir. (**refî'**) Emîr vezninde celîlü'l-kadr ve 'âlî-şân kimse ma'nâsına şerîf üzerine ma'tûfdur. (**pür**) Bâ-i Fârisiyyeniñ zammıyla keşret ma'nâsı müfiddir. Ḥâşıl-ı ma'nâ zâhirdir.

848 *Şâni'îñ kudretini fikr iderek ḫaşyetle
Kâr u bâriñ ola her-bâr meded ḫüsn-i şânî'*

(193) (**şânî'**) İşletici ve icâd idici ma'nâsınadır. (**kudret**) Tâb ve tâḫat ve fevt ma'nâsınadır. (**fikr**) Te'mil eylemek ve düşünmek ma'nâsınadır. (**ḫaşye**) Ḥavf ve hirâs gibi qorqudur. (**kâr u bâr**) Zâr ve zâr vezninde iş güc ma'nâsına Fârisîdir.

(**meded**) Elsinede amān ve şaķın ma' nālarına mütedāvildir. (**hüsn-i şanī'**) Şıfatıñ mevşüfa izāfeti kâbilinden olarak güzel 'amel ma' nāsınadır. Me'āl-i ma' nā şanı' maşnū'āt u müvecced kâfe-i mevcūdāt olan cinān Rabbü'l-'izzetiñ kudret-i kâhiresinde a' māl-i kuvve-i fikriye ile muṭabaşşırāne em'ān-ı nazar ederek cemī' evķāt-ı 'ömründe işiñ gücüñ re'sü'l-ḥükemā muḥāfu'llāh mantūķunca esās-ı ihlāş olan ḥavķ ve ḥaşbete muķārrin a' māl-i ḥüsne ve ef'āl-i müstaḥsine olsun demek olur.

ĠĀBE MEN A'ŞAKAHÜ'L-ANE VE Fİ'L-ĶALBİ REVĀĠ

(**ġāb**) Tāb vezninde gözden nihān olup görünmez olmak ma' nāsına olan ġıybetden māzi-i müzekker-i ġā'ibdir. (**men**) Mevşüle-i fi' liñ fā' ilidir. (**a' şaķah**) da a' şaķ ḥab-ı mufrāṭ ma' nāsına olan 'aşķ lafzından muzāri' mütekellim-i vaḥde olarak men-i mevşüleniñ şılası ve fā' ili taḥtında müstetirāne zamīridir. Zamīr-i bār reġā'ib-i mevşüle 'ā'iddir. (**el-āne**) Elif lāmiyle ve ān ḥāl vezninde içinde ḥāzır olduġıñ vaķtıñ ismi olarak zarf-ı ġayr-ı mümkündür. Şu zamānda ve şimdiki vaķtde demek ma' nāsına ġāb fi' liniñ zarfıdır. (**ve fi'l-ķalbi**) de vāv ḥāliye fi zarfiyye (**ķalb**) gönül ma' nāsına cār ma' a'l-mecrūr maķdem-i ḥaberdir. (**revaġ**) Şeḥāb vezninde bu kıṭ'ada geleceġi üzere gizlüce meyl ma' nāsına mu' aḥḥar-ı mübtedādır.

849 *Vaķd pek dökme helāk itmedir ihlāk ibyaġ*
Ceş degnek ile dögmek daḥı urmaķ ıķşāġ

(**vaķd**) Vāviñ fethi ve kâfiñ sükūnuyla ḍarb-ı şiddet ma' nāsınadır ki ya insānı ya ḥayvānı öldürme mertebesinde dögmekden 'ibāretedir. Kezā fi'l-lehce. (**ihlāk**) Hemzeniñ kesriyle helāk eylemek ma' nāsınadır ki imāte ve 'idām u izā'e ve ifsād ihlākıñ envā'ıdır. (**itāġ**) Hemzeniñ kesriyle bu da bir nesneyi helāk eylemek ma' nāsınadır tedmīr ve tenbīr ve iġtiyāl gibi. (**ceş**) Cimiñ fethi ve şiniñ teşdiidiyle degnek ve 'aşā maķulesiyle dögmek ma' nāsınadır ve bir nesneyi bulġur gibi rīze rīze döġüb ufatmaķ ma' nāsınadır. (**ıķşāġ**) Hemzeniñ kesri ve kâfiñ sükūnuyla bir kimseye bir nesne ile urmaķ ma' nāsınadır ḍarb ve hers gibi.

850 *Serḥ ü tesriḥ daḥı ba'ş gibi göndermek*
Hem erişdirmege de dindi belāġ u iblāġ

(**serḥ**) Siniñ fethi ve rāniñ sükūnuyla ve (**tesriḥ**) Terḥil vezninde bir kimseyi yāḥūd bir nesneyi bir maḥallden maḥall-i āḥire göndermek ma' nāsınadır irsāl gibi. Fāriside firistāden denir ve müvāşiyi otlamaķ için mer'āya şalıvermek ma' nāsınadır. (**ba'ş**) Baḥş vezninde bir nesneyi bir semte āşāre ve tevcīh eylemek ma' nāsına mevzū'dur. Ma'āni-i sā'ire bunlardan müteferri' ve müteşa'ibdir ve Ķur'ān-ı Kerīm'de sekiz ma' nāya vārid olmuşdur ki ilhām ve ihyā mevti ve ikāz ve tesliṭ ve naşb-ı ḥākim ve ta'yīr ve iḥrāc menü'l-ķubūr ve irsāl ma' nālarıdır. (**belāġ**) Şeḥāb

vezninde ve iblāğ irsāl vezninde teblīğ ve ināle ve īsāl ve tavşil ve'l-ḥaḳ gibi bir nesneyi āhire erişdirmek ve yenişdirmek ma' nāsınadır. Fāriside risāniden denir.

851 *Tāzeniñ tüysüzdür emred ü nev-ḥazzı tarir*
Daḫı řābil delişanlusı yigitdir birzāğ

(emred) Ecred vezninde henüz bıyığı terlemeye başlayub lākin çehresi ābine gibi sāf olan civān-ı (194) sāde-rūya denir. **(tarir)** Emir vezninde bıyıkları derlemiş olan perī peyker ve ḥüb-ı munzar-ı maḥbūba denir ki lisān-ı zurefāda tavaḥḥut ve cār-ı ebrū ta' bīr olunur. **(řābil)** Bā-i muvaḥḥide ile hābil vezninde atlu canlu ḥüb-ı endām-ı nāzenin delişanluya denir. **(birzāğ)** Kırtās vezninde ve kurzūğ uşfür vezninde etine tolu tamām yigit olmuş delişanluya denir.

852 *şabb imiş dökme daḫı sekb ü dökülmek de suküb*
Oldı munşab dökülmüş şuyı dökme ifrāğ

(řabb) řādīñ fetḫi ve bāniñ teşdidiyle şuyı vesā'ir aḳmaḳ řānından olan māyī' nesneyi dökme ma' nāsınadır. **(sekb)** Sīniñ fetḫi ve kāfiñ sūkūnuyla ve **(teskāb)** tezkār vezninde mevşülesini dökme ifāza ve irāqa ve ihrāḳ ve idhāḳ gibi. **(suküb)** Ḳu'ūd vezninde şuyı dökme ma' nāsınadır inkisāb ve inşibāb ve taşabbub gibi. **(munşab)** İnşibābdan ism-i fā' il şığasıyla dökülmüş nesneye denir maşbū mesküb ve sākib ve üsküb gibi. **(ifrāğ)** Hemzeniñ kesrile şuyı dökmege rihten dökülmege rīziden denir.

853 *Çeş' u i' vāl ḫariş olma imiş isteyerek*
Hem daḫı istemeyüb terk ile ḳurtulma ferāğ

(çeş') Fetḫateynle eşedd-i ḫriş ile ḫariş olmaḳ yāḥūd bir kimse kendi naşibini aldıḳdan şoñra ğayriñ naşibine de göz dikib ḫā' eylemek ma' nāsınadır. **(i' vāl)** Hemzeniñ kesrile ḫariş olmaḳ ma' nāsınadır ve bir kimse keşirü'l-ıyāl olmaḳ ma' nāsına ve feryād ile aḳlamaḳ ma' nāsınadır ve çeş' fetḫateynle müşbet olduḳundan çeş' ile i' vāl beyinde ḫarf-i ' aḫfi ityān-ı vezni maḥall olmaḳla vāv-ı imlādan ihmāl-i evvelī olduḳı ve āreste-i ḳayd-ı eşkāldir. **(ferāğ)** Şehāb vezninde bir işden iştiğali terk ile ḳurtulub boş ḫurmaḳ ma' nāsınadır ḳu'ūd vezninde fūrūğ gibi ve bir nesneye ' azm ve ḳaşd eylemek ma' nāsınadır.

854 *Yutmadır bel' gibi selc ü tazaḳḳum serrit*
Çiynek mađ' u daḫı çiyneñilen nesne muđāğ

(**bel'**) Bāniñ fethi ve lāmiñ sükūnuyla ve (**selc**) sīniñ fethi ve lāmiñ sükūnuyla ve (**tezaḳḳum**) tekallūf vezninde ve (**serrīṭ**) sīniñ zammı ve rā-yı müşeddedeniñ fethi ve yā-yı müşenāniñ sükūnuyla ta'āmi ve loḳmayı boğazdan mi'deye cezb itmek ki Türkide yutmaq ta'bir olunur. Fāriside vārīden ve nevārīden fūrū-bürden denir. İbtılā' ve fütūhātle selcān ve izdiḳām ve ıstırāṭ ve leḳum ve iltiḳām mürādifleridir. (**maḍḡ**) Bel' vezninde bir nesneyi ağızda çiynek ma'nāsınadır cevz vezninde ḍavz gibi. Fāriside ḥāyīden denir. (**muḍaḡ**) Ğurāb vezninde ve muḍāḡa hā ile ağızda çiynekmiş nesneye denir.

855 *Bilezik adı sivār oldu esāvır cem'i*
Hem kuyumcılığa dī şavḡ u kuyumcı şayyāḡ

(**sivār**) Kitāb ve ğurāb vezninde tā'ife-i nisvāniñ bileklerine taḳdıḳları bilezige denir. Hemzeniñ zammıyla esvār gibi. (**esāvır**) Mesācid vezninde sivārniñ cem'i olan esvārniñ yāḥūd esvereniñ cem'idir ki sivārniñ cem'ü'l-cem'i olur. (**şavḡ**) Şādīñ fethiyle altun ve gümüş maḳūlesini ḳalıba dōkmek ma'nāsınadır ki kitābe vezninde şayyāḡa gibi. Kuyumcılık ḥarfetidir. (**şayyāḡ**) ve şavvāḡ şeddād vezninde veşā'ig kuyumcıya denir. Cem'i şāḡa gelir. Fāriside zer-ger denir.

856 *'Alaḳ u hem melaḳ u vud u miḳa sevmekdir*
Sevgi ḥubb oldu daḥı gizlüce meyletme revāḡ

(**'alāḳ**) Fethateynle ve 'alāḳa şehābe vezninde ve 'ulūḳ ḳu'ūd vezninde ve (**melaḳ**) fethateynle ve (**miḳa**) 'ida vezninde ve vamḳ va'd vezninde ve (**vud**) vāviñ ḥarekāt-ı şūlāşiyile ve vedād şehāb ve kitāb ve ğurāb veznlerinde ve vedāde şehābe vezninde ve mevde mecbe vezninde elfāz-ı müterādifedendir ki bir kimseye yāḥūd bir nesneye (195) gönül eyleşip muḥabbet eylemek ve sevmek ma'nāsınadır. (**ḥubb**) Ḥāniñ zammıyla ve kesriyle ve bā-i muvaḥḥideniñ teşdidiyle dostluḳ ve sevgi ma'nāsınadır kitāb ve ğurāb veznlerinde ḥibāb ve muvaddet vezninde muḥabbet gibi. (**revāḡ**) Şehāb vezninde bir cānibden cānib-i āḥire uğurlayan meyl eylemege denir.

857 *Müşḡ-veş zūlf-i nigārım ki meşāme ḥoş-bū*
Şudḡu Leykāye bi reyyāḥı ke miskin li dimāḡ

Mısrā'-ı evvel şāniñ tecemesidir. (**şudḡ**) Zūlf diye şād ḳāfiyesi ḳıṭ'asınıñ evvelinde geçdi ve ma'refeye izāfetle ta'rīf-i kesb edip mübtedā olunmuşdur. (**Leykāye**) de leylī selmī vezninde ḥüsn ve cemāl ve ḡunc ve delāl ile şöret-şi'ār bir duḡter-i peri peykeriñ ismi olmaḡla müşābehet -i 'alāḳa sebebiyle ḥüsn ü ān ile benām olan nisvāndan her birerlerine itlāḳ olunur. Nitekim tercemede vāḳi' olan nigār luḡat-ı Fārisiyyede şānem ve naḳş ve taşvīr ma'nāsına olub bu 'alāḳa ile ḥubān-ı mihr ve yanda isti'māl olunmuşdur. Leylī şudḡuñ muzāfu'n-ileyhi ve zāmīr-i

mütekellime muzâfdır. **(bi reyyâh)** da bâ- mülâbese yâhûd fi ma' nâsınadır ya sekri vezninde râyiha tibe ma' nâsınadır. **(ke miskin)** de kâf teşbihe içündür. **(misk)** Mîmiñ kesriyle tîb-i ma' rûfdur ki Çîn ikliminde bir nev' geyiklerin nâfesinde tekevvin edip âfâk ve aqtâra oradan münteşir olur. Şudğ-ı müşebbeh misk-i müşebbeh-i bih kâf-i edât-ı teşbihe riyâ-yı veche şibhdır. **(li dimâğ)** da lām riyâya yâhûd miske müte'allıktır. Dimâğ kitâb vezninde başda olan beyniye denir ki meşmûmâtûñ râyihası aña müntehî olur. Maḥall-i şem ma' nâsına maḳâl vezninde meşâm dahı denir. Tercemede vuḳû'ı gibi. Müşg mîmiñ zammıyla ve kesriyle Fârisîdir. Çîn ve Hıta ğazalların göbegine denir misk gibi. Hoş-bû güzel ḳoḳu ma' nâsına Fârisîdir.

Hâşıl-ı ma' nâ benim nigâr-ı melâhat-şî'ârımıñ dil-cüy-ı 'anber-büy taşannû'. ve riyâya mülâbis oldığı ḫalda yâhûd fevh ve nûkhet ḫuşuşunda ḫâne-i dimâğı ta' zîr itmede nâfe-i misk-âsâ mü'eşşirdir demek olur.

858 *Nûr-veş lem'a-yı 'irfânile pertev-yâb ol*
Nâr-ı reşkile ola sîne-i ḫâsid pür-dâğ

(nûr) Kıt'a-yı semâviye 'üvnâı şerhinde geçdi. **(lem'a)** Temre vezninde yalabıḳ ve parlamak ma' nâsınadır. **('irfân)** Ma'rifet ve 'ilm ma' nâsınadır. **(pertev-yâb)** Fâriside maẓî' ve berrâḳ ma' nâsınadır. **(nâr)** Ma' lûmdur ki âteşe denir. **(reşk)** Râniñ fetḫi ve şîniñ sükûnuyla Fârisîdir ḫâşed ma' nâsına. **(sîne)** Fâriside göğüs ma' nâsınadır şadr gibi. **(ḫâsid)** Aḫlâḳ-ı zemîmeden ḫasd ile muttasıf kimseye denir. (pür-dâğ) Fâriside keşret-i ma' nâsını müfid olan pür lafzıyla kızgün dumûr ile ḫayvâniñ ve insâniñ cesedine urduḳları tamğa ve nişân ma' nâsına olan dâğdan mürekkebdır.

Hâşıl-ı ma' nâ nûr-ı 'ilm ve 'irfân ile mâh-tâbân gibi lâmi' ve dıraḫşân ol ki zulmet-gede-i cehde pesmânde-i tîh ḫayrân olan ḫâşid ḳâsid-i nâdâniñ sîne-i pür-kînesi ya' ni dil-i ḫabâ'îş tıynesî âteşü ḫâşed ile sûzân ve biryân olsun demektir ki kesb-i kemâle şerğibdir.

TEFE'FE'NÂ BÎ NAZMİN LEV RAĀHU YEMDAḤU'L-VAŞŞĀF

(tefe'fe'nâ) Ter'ar'anâ vezninde ḫarf-i fâyı çok tekellüm eylemek ma' nâsına olan te'fe'den mâzî-i mütekellim ma' a'l-ğayrdır. **(bi nazmin)** Te'fe'fün mef'ûl-i bih ḫayr- şarihidir. **(lev raāhu)** da lev lâ-netefâü'n-nişâni lâ-netefâü'l-evvel ma' nâsına ḫarf-i şartdır. Rây görmek ma' nâsına olan rû'yetden mâzî-i müfredidir. Zâmîr bâriz-inazma râci'dir. **(yemdâh)** Bâb-ı şânişden muzâri'dir medḫ ider ma' nâsına. **(vaşşâf)** Şeddâd vezninde dîvân-ı belâğât-ı 'üvnân şâḫibi bir şâ'ir-i mâhir-i sūḫan senciñ maḫlaşı olmak üzere 'alî sebîlü'l-tenâzu' re'y ve yemdaḫ fi'illeriniñ fâ'ilidir ki lev raāhu'l-vaşşâf lemdaḫa sebkindedir.

Hâşıl-ı ma‘ nâ nebbet-i kâfiye harf-i fâya resîde olmağla biz fâ kâfiyesinde bir kıt‘a-yı manzûme inşâd eyledik ki eger anı vaşşâf-ı (196) belâgat ittişâf-ı hayâtta olub görmüş ve işitmiş olaydı sitâyiş-güy-ı tahsin olurdu demek olur.

859 *Dinür çok mâla hılķ u mâlı artub ögmedir iħrâf*
Daħı hem mâl u ni‘ met çokluğuyula azmadır itrâf

(hılķ) Hâ-yı mühmeleniñ kesriyle canlu olarak çok mâla ya‘ni muvâşi-i keşîreye ıtlâķ olunur. **(iħrâf)** Hemzeniñ kesriyle bir kimseniñ mâlı nemâ ve bereket bulmağla ögüb firâvân olmak ma‘nâsınadır ve infâķ-ı ‘ıyâl için emek çeküb kesb ü kâr eylemek ma‘nâsınadır. **(itrâf)** İsrâf vezninde bir kimseyi mâl ve ni‘metiñ izdiyâd ve keşreti tuğyân edip azmasına bâ‘iş olmak ma‘nâsınadır. Tetrîf ve istitrâf ma‘nâ-yı evvelde mürâdifleridir.

860 *Tekebbür itme caħħaf u kibr iden ceffâħ u hem ħaccâf*
Gidermek hen yakîn olmak demek mefhûmudur içĥâf

(caħħaf) Cîmiñ fetħi ve ĥâ-yı mu‘cemeniñ sükûnuyla bir kimse ħudret ve yâķatinde ekşer ve ezyed ve cehle ögünüb faħriyye eylemek ma‘nâsınadır ki tekebbüri müstelzimidir. **(ceffâħ)** Şeddâd vezninde ve **(ħaccâf)** vezn-i mezbûr üzere ĥâniñ cîm üzere taķdîmiyle kendini beğenmek mu‘tâdı olan hod-bîn ve metekebbir ve mütefaħħir kimseye denir. **(iĥĥâf)** Cîmiñ ĥâ-yı mühmele üzere taķdîmi ve hemzeniñ kesriyle bir nesneyi süpürüb götürmek ma‘nâsınadır ve bir nesneye pek yaklaşmak ve yakîn olmağa denir.

861 *Belî Ķur‘ân’da olmuş ĥavm-i ‘Ad’iñ şehrinin adı*
Dinürmüş egri bügri ĥum yığınlarına da aħķâf

(aħķâf) Hemzeniñ fetħiyle sûre-i aħķâfda işbu Vezkür eħâ ‘âd iz enzerâ ĥavmehü bi’l-ehķâfi nazm-ı celîliniñ tefsîrinde beyân oldığı üzere cezîzetü’l-‘Arabdan arz-ı Yemen’de ‘Ummân ile ‘adîñ beyninde vâķi‘ baħr vezninde şehir-i nâm belde-i nâhiyesinde bir nice uzun ve mürtefi‘ ve ma‘vec-i ĥavm yığınlarına ĥâşşa-yı aħķâf denir ki ĥâzret-i Hüd ‘aleyhi’s-selâm kendilere me‘bûş olan ĥavm-i ‘Adîñ diyâr ve mesâkinidir. Ķavm-i mesfûruñ işrâķ üzere işrâr ve inhimâķları ve riħ-i ĥusûm ile keyfiyyet-i ihlâķları tefâsirde mestûrdur daħı aħķâķ ĥâniñ kesriyle ĥuķfuñ cem‘idir ki ‘âme egri bügri olan ĥum yığınlarına ıtlâķ olunur cibâl vezninde ĥiķâf ve ĥurûf gibi. Cem‘iü’l-cem‘i ĥâķâyıf gelir.

862 *‘Uref a‘râf gelmiş cem‘i yüksek ĥum imiş ‘urfe*
Daħı Cennet Cehennem arasında sûrdur a‘râf

(**‘uref**) ‘Aynıñ zammı ve rānıñ fethiyle şurd vezninde ve (**a‘rāf**) aḳfāl vezninde cem‘lerdir. Yüksek ıumluḳlarda ve ‘ālī ve mürtefi‘ mevzi‘lere denir. (**‘urfe**) Ğurfe vezninde ve ‘uref hāsız müfredleridir ki yüksek ıumluḳa ve yüksek mekāna ıtlāḳ olunur. (**a‘rāf**) Hemzeniñ fethiyle Cennet ile Cehennem beyninde vāḳi‘ söz ve ḥicāba denir. Sūre-i A‘rāfda mübīndir.

863 *Teḳaddüm eylemek zülf ü tezellüf izdilāf öyle*
Yaḳınlıḳ menzilet zülfā yaḳın itmek daḫı izlāf

(**zülfi**) Zānıñ fethi ve lāmıñ sükūnuyla ve (**tezellüf**) tekellüf vezninde ve (**izdilāf**) ‘ıtırāf vezninde bir nesneyi taḳaddüm eylemek ma‘nāsınadır ve bir nesneye taḳarrübedip yaḳlaşmak ma‘nāsınadır. (**zülfi**) Hublā vezninde yaḳınlıḳ ma‘nāsınadır ḳurb ve dünüv gibi ve rütbe ve menzilet ma‘nāsınadır. (**izlāf**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi āḫire yaḳın etmege denir.

864 (197) *Gelin ḥātūnı irsāl itmege hem ḥāne-i zevce*
Dinür ziff ü zifāf u izdifāf u hem daḫı izfāf

(**ziff**) Zānıñ fethi ve fānıñ teşdidiyle ve (**zifāf**) kitāb vezninde ve (**izdifāf**) izdivāc vezninde ve (**izfāf**) irsāl vezninde gelini zīb ve ziver ile düzüp ve ḳoşup güyegü-ḥānesine göndermek ma‘nāsınadır. Türkide gerdege ḳomaḳ ta‘bir olunur. Nüşḫ-i maṭbū‘ada izdifāf mevḳi‘nde izdilāf ve ḳavī‘ tahrīf-i nāsıḫ ve ḡalaṭdır.

865 *Şaḡaf ḳalbi muḫabbet yaḳmadır mecnūndur meşḡūf*
Hevā-yı ‘aşḳile sevmek tābi‘ olmaḳ dinmedir irdāf

(**şāḡaf**) ‘Ayn-ı mühmele ve ḡayn-ı mu‘ceme ile ḳalb ve ṭaleb veznlerindeki ddört luḡatdır. ‘Aşḳ ve muḫabbet istilā ile ḳalbi üstünden bürümek ma‘nāsınadır ki farṭ-ı muḫabbetden kināyedir. (**meşḡūf**) Kezālik ‘ayn-ı mühmele ve ḡayn-ı mu‘ceme ile deliye ıtlāḳ olunur mecnūn ve maḫfūḳ gibi ve yüregine ‘aşḳ ya ḫavf-ı merāḳ istilāitmiş kimseye denir. (**hevā**) Elif-i maḳşūre ile a‘şā vezninde bāb-ı rābi‘den maşdar olarak bir nesneye muḫabbet eylemek ma‘nāsınadır ve ‘aşḳ ma‘nāsına ism olur ki bir nesneye meftūnluḳa denir ve nefsiñ müştēhiyāta iştihā ve arzūsuna denir ve arzū ve irāde eylediḡi nesneye de denir. Ma‘nā-yı āḫire ḡöre hevā mevḫā ma‘nāsınadır. Hevānıñ cem‘i ehvā‘ gelir. (**irdāf**) Hemzeniñ kesriyle tābi‘ olmaḳ ma‘nāsınadır. Rānıñ fethiyle ridf gibi ve bir kimseyi rākibiñ ensesine bindirmek ma‘nāsınadır.

866 *Dinür mihmāna zayf u hem aña uyub gelen zayfan*
Daḫı şol kimse kim ḳoḳ ḳoḳ ziyāfet eyleye mizyāf

(**zayf**) Şayf vezninde konuk ma' nāsınadır ki elsinede misāfir ta' bīr olunur. Fārisīde mīz ve mihmān denir. Mīmileriñ kesriyle ve zayf fi'l-aşl maşdar olmağla müfrede ve cem'e iṭlāk olunur ve ba' zen ezyāf ve zuyūf ve zīfān üzere cem' lenür ve müzekkere ve mü'enneşe de iṭlāk olunur ve mü'enneşinde tā-yı te'nīşdayu'l-ḥāk olunur. (**zayfan**) Ḥaydar vezninde ism-i zayfiñ kıyruğuna taķılan nūn gibi. Zāt-ı zayfiñ ardına düşüb berāberce ziyāfete gelen ṭufeyliye denir ki Fārisīde kāse-līs ve Türkīde taķkavuk ve yanaşma ve uyuntu ta' bīr olunur. (**mizyāf**) Midrār vezninde evzān-ı mübālağadandır ki ḥalkı çok çok ziyāfet ve iṭ'ām etmek mu' tādı olan ḥāndān kimseye denir. Fārisīde mīz-bān ve mihmān-nüvāz denir.

867 *Sedef zulumet hem aydınlık imiş ezdāddandır bu
Gice olmak karanlık hem daḥı mum yaķmadır esdāf*

(**sedef**) Fethateynle karañuluğā denir zulumet ma' nāsına ve zū' ma' nāsına aydınlığā da dinmekle zıd olur temre vezninde sedfe ve ğurfe vezninde südfе gibi ve 'alī kavı zū'yla zulmetiñ iḥtilātına denir ki ṭulū'-ı fecerden vaķt-i isfāra kağar olan iḥtilātından 'ibāretdir. (**esdāf**) İsrāf vezninde gice muzlim ve karanlık ma' nāsınadır ve şabāḥ yeri mażī' olub aydınlamak ma' nāsına denmekle zıd olur ve mum yaķmaķ ve çerāğ uyandıрмаķ ma' nāsınadır ve uyumaķ ma' nāsınadır.

868 *'İyāli itmede infāk taķşīr itmedir taķtīr
Ziyāde nā-be-cā şarf eylemek tebzīr-veş isrāf*

(**taķtīr**) Taķşīr vezninde 'ıyāli infāk ḥuşuşunda tażyīķ-i taķşīr itmek ya' ni zād ve nafaķası kendi üzerine lāzım olan evlād ve ezvāc ve memālik ve ḥudām maķūleleriniñ nafaķasını ḥiş ve kılllet üzere görüb tārcā kullanmaķ ma' nāsınadır. Kāfiñ fethiyle kađar ve ku'ūd vezninde kuṭūr ve idbār vezninde iķtār gibi. (**tebzīr**) Taķtīr vezninde ve (**isrāf**) irdāf vezninde mālı ḥaddi mütecāviz-i bīhūde yere şarf ve ḥarc eylemek yāḥūd ḥilāf-ı rızā-bārı olan maḥalle şarf eylemege denir.

869 **(198)** *Yaķınlarda olur tarzında eglendirmedi tesvīf
Esef pek ğuşşalanmaķdır tařitmaķdır daḥı isāf*

(**tesvīf**) Te'ḥīr vezninde ve mürādifidir ki 'ad ve dīn maķūlesini nesnelerde kaṭ'-ı ümīd etdirmeyip seyekūnü sevfe yekūnu diyerek eglendirip imrār-ı vaķt itmek ma' nāsınadır maṭl ve mūmāṭale gibi. (**esef**) Esed vezninde ḥüzn-i şedīd ile maḥzūn ve ğam-nāk olamaķ ma' nāsınadır ve bir kimseye ğāzāb edip tařitlamaķ ma' nāsınadır ḥurd ve tehevür ve tağāzzüb gibi. (**isāf**) Hemzeniñ kesriyle bir kimseye ğāzāb edip tařitlamaķ ma' nāsınadır taḥşīş ve iḥfāz gibi.

870 *Ebābil oldı firça firça kuşlar vāhidi yoğdur*
Şu kırlanğıc ki evlerde yapar lāne adı huṭṭāf

(**ebābil**) Serābil vezninde kuş ve deve ve at kısmından bölükler ve süriler ma' nāsınadır. Farğ ve cemā'āt ve efvāc gibi ve bu bu müfredi olmayan cem' dendir 'ibādīd ve şemāṭīṭ gibi ve ba' zıları müfredi icāne vezninde ibāle ve senūr vezninde ebūl ve sekīt vezninde ebīl olduğına zāhib oldılar ve ba' zıları ebābil tağ kırlanğıcı dedikleri kuş olmasına zāhib oldılar. Nitekim ba' zı kütüb-i tefāsīrde ve hayve-i hayvānda mersūmdur. (**huṭṭāf**) Ḥānīn zammıyla rümmān vezninde kırlanğıc ve kırlanğuc ta' bīr olunan kuşuñ ismidir ki evlerde yuva yapar.

871 *'Acā'ibler haber virdi birin Bābil' de gördüm ben*
Haber virici falcı ğaybdan kāhin gibi 'arrāf

(**kāhin**) Sāḥir vezninde ve (**'arrāf**) şeddād vezninde lā'in-i delīl 'ilm-i ğayb iddiā' iden ya' ni ğā'ibden sāḥir vezninde iqlīm-i' Irāk'da Dicle ve Fırāt kırbalarında vāqī' ve 'alī kavlı Kūfe'niñ sevād ve nāḥiyesinde kā'in bir belde ismidir ki siḥr ve ḥamrā aña nisbet olunur. Selefde mülük-ı Kenāniyen mağarrı olub Nemrūd-ı merdūd Ḥazret-i İbrāhim 'aleyhi's-selām cenāblarını orada nāra ilķā eylediği kütüb-i tevāriḥde meşūrdur.

Nāzım-ı pūr-'irfān devr-i ' Abdü'l-ḥamīd Ḥān'da Şāh-ı Īrān'a ilcilikte revān olduğda güzer-ğāhı olan bābla ve revdende bir 'arrāf-ı dürüğ ittişāf ile mülākī olub havādiş-i kevnıyyeden umūr-ı ğarībe ḥaber verdigini irād eder.

872 *Ricāmız şuc bağışlamağdır Allāh'dan keremlerle*
Recānā min ilāhi'l-ḥalk 'afüvvü'l-cürmi bi'l-i'ṭāf

Mısrā' -ı evvel şānīniñ tercemesidir. (**recānā**) da recā vefā vezninde memdūd olarak bir nesneyi ümīd eylemek ve ummağ ma' nāsınadır. Rāniñ fetḥiyle rücū ve seḥābe vezninde recāve gibi zarūret-i vezn için kaşr olunmuşdur. Recā mütekellim ma'a'l-ğayr zamirine muzāf olarak mübtedādır. (**min ilāhi'l-ḥalk**) Terķibinde min ibtidā'ıyye-i recāya müte'allıķdır. (**ilāh**) Kitāb vezninde me'lūh ma' nāsınadır ki ma'būd demekdir. Kitāb mektüb ve bisāṭ ve mebsūṭ ma' nāsına olduğu gibi. (**ḥalk**) Ḥānīn fetḥi ve lāmiñ sükūnuyla maḥlūğ ma' nāsına cemī' yaradılmışlara şāmildir lākin burada 'ibādet ve kulluğ şānından olan zūyu'l-'uğul murād olunmağ zāhirdir. (**'afüvv**) 'Ayniñ fetḥi fāniñ sükūnuyla mesi'in isā'itini ve mücrimiñ cürmüni maḥv etmek ya' ni cürm ve isā'it muķābilinde müvā'ḥize eylemek ma' nāsına mübtedāniñ ḥaberidir. (**cürm**) Cīmiñ zammıyla şuc ve günāh ma' nāsınadır ceīme ve cenāh ve zenb gibi ve 'afüvvüñ muzāfu'n-ileyhidir. (**bi'l-i'ṭāf**) da bā-yı mülābese 'afüvve

müte' allıktır. İ' táf iltáf vezninde bir kimseyi esirgeyip şefkat ve merhamet eylemek ma' nāsına olan ' a' t' f' in cem' idir ve kerem ve ihsān-ı ' atf ve şefkat' n' lāzımıdır.

Hāşıl-ı ma' nā maşnū' atı icād eden ma' būd bi'l-ḥaḳ ve ' ibādet'e lāyık-ı müstaḥaḳ olan Allāh Ta' ālā ve taḳaddūs ḥazretlerinden bizim recā ve me' ūlümüz maḥz-ı iltāf-ı şāmile ve raḥmet-i vāsī' asıyla cürm ve günāhımızı ' afüvv eylemekdir (199) demek olur.

873 *Ne müşkil olduğın iltizāmıyla tenāsübler*
İderler i' tirāf elbet olanlar şāhib-i inşāf

(**iltizām**) Bedī' yūn-ı işlāḥda muḥāsenāt-ı lafziyyededir ki kātib yāḥūd şā' ir kelāmınıñ her kelimesinde ḥurūf-ı hecādan bir ḥarfı iltizām edip götürmesinden ' ibāretdir. Meşelā nāzım-ı niḥririñ bu kıt' anıñ bir beytinde olan luḡatlerde cuḥf cefāḥ ḥıcāf aḥcāf kelimelerinde ve beyt-i dīgerinde zūlf tezellūf izdifāf zūlfā izlāf kelimelerinde ḥarf-i fāyī iltizāmı gibi ve şā' iriñ

Rahīm ḥalīm mün' im-i muṭavvel
Cemilü'l-mesā' i cümle-i ḥilm zāḥim

beytiniñ her kelimesinde ḥarf-i mīmī getürdigi gibi. (**tenāsüb**) Teḳārüb vezninde muḥāsenāt-ı ma' neviyyededir ki neşirde yāḥūd nazmda ma' nālar beyninde münāsebet olan elfāzı cem' itmekden ' ibāretdir ve buña tenāsüb dinildiği gibi mürā' at-ı nazīr ve tevfiḳ de itlāk olunur. Meşelā nāzım-ı merḥūmuñ bu kıt' anıñ bir beytinde şā' f şū' ūf-hūy lafzlarında beyt-i dīgerinde zayf zayfan mizyāf lafzlarında münāsebet'e ri' āyeti gibi ve tā ḳāfiyesinde

Tenkdir bu vādi-i nā-reftede at oynamaz
Kim didi Vehbi ḳoşub da keñdini meydāna at

beytinde olduğu gibi.

Hāşıl-ı ma' nā aşl-ı maḳşūd olan luḡat-ı beyānī üzere fazla olarak bu maḳūle muḥāsenāt-ı şī' riyyeye de ri' āyet etmek ne rütbelerde emr-i ' asir ve düşvār olduğın resm-i inşāfı der-piş iden zevāt inşāf-simāt elbette teslīm ve i' tirāf ederler demek olur.

RABBUNA 'L-LĀHU İLE 'L-ĤALĖİ RAĤİMŪN VE LAĤİF

(Rabbuna'l-lāhu) Terkibinde ma' nāsı ve 'Arabī zā kâfiyesiniñ ikinci kıt' asınıñ 'üvnānı şerhinde geçdi. **(ile'l-ĥalkı)** Terkibinde ile ĥarf-i cerdir. Mu' aĥĥar-ı raĥīme müte' allıĥtır. Ĥalk maĥlūk ma' nāsına raĥīmiñ mef' ul-i biĥ ġayr-ı şariĥidir. **(raĥīm)** 'Alīm vezninde en' ām ve iĥsān edici ma' nāsına ešmā-yı ĥüsnādan olarak mübtedā-yı maĥzūfuñ ĥaberi yāĥūd mezkūruñ ĥaber-i ba' dü ĥaberidir. **(laĥif)** Raĥīm vezninde 'abādine refĥ ve luĥfla birr ve kerem maĥlūkātına iśāl-i münāfi' ile iĥsān edici Cenāb-ı Mennān'ıñ ism-i şerifi olarak raĥīm üzerine ma' tūfdur.

Hāşıl-ı ma' nā bizim mālīk ve perverdigārımız cem' i maĥlūkāta raĥmet ve iĥsān ve luĥf-ı bī-pāyān edici Allāh Ta' ālā ĥazretleridir.

*874 Lafz u ma' nāda sözi bozmaġa dinmiş taĥrīf
Hem kitāb içre ĥaĥā itme me' āli taşĥif*

(taĥrīf) Taġyir ve mürādifidir ki muĥlakā bir nesneyi tebdil edip bozmaĥ ma' nāsınadır ve ĥuşuşen bir kitābıñ yāĥūd kelimenin şüretini ve ma' nasını taġyir ve tebdil etmege denir. Meşelā Muĥammed ism-i şerifini taĥrīb edip itrāk-ı ĥamiş ve ikrād-ı mimi ve sevdān-ı mādđi dedikleri gibi ve ekşer a' vām-ı mizāc mevĥi' nde mecāz ve lezzet mevrinde zillet dedikleri gibi. **(taşĥif)** Taĥrīf vezninde şahifede müşbet kelime ve kelāmı ĥaĥā-yı taġyir eylemek ma' nasınadır ki ĥarfleriñ eşbāhından neş' et eder. Meşelā bā-i muvaĥĥide ile ĥaber lafzı yā-i müşennāt ile ĥayr oĥumaĥ ve ĥā-i mühmele ile fesh-i lafzını mu' ceme ile fesh oĥumaĥ ve yazmaĥ gibi.

*875 Ĥubz etmek daĥı şol kirde dinen yufĥa raġif
Toyacaĥ mertebe ekl itmek olmuş ta' cif*

(ĥubz) Ĥāniñ zammı ve bāniñ sükūnuyla malrūfdur ki etmege denir. Fāriside nān denir. Buġdaydan ve arpadan ve darınıñ envā' ından ma' mül oluna ve ĥāmirine māye ĥatılan ve ĥatılmayana ve firūnda ve sacda ve küle bişene ve yumşaġına ve ĥurısına şāmildir. Ĥurı etmege cebiz ve 'aşem ve küle kömülüp bişen etmege melil ve ĥalma ĥārmūs ve mezbāh ve ışlanmış etmege leĥā ve ĥarı etmege **(200)** la' i' a ve arpa ve buġday unuyla yapılmış melz etmege ' aliş denir. **(raġif)** Naĥif vezninde girde ta' bīr olunan etmege denir ki elsinede yufĥa ve bezdirme ve gözleme ta' bīr olunur. **(ta' cif)** Taĥrīf vezninde bir kimse ĥarnı ĥoyunca ĥā' ām etmeyip dūnu'ş-şeb' ekl etmek ma' nāsınadır ki şeren ve tıbben memdüĥdur.

*876 Ücret ile tutılan kimse ecir oldu 'asif
Merd ü zen ĥidmet idici olana dindi vaşif*

(**ecir**) Emir vezninde ve (**asif**) ecir vezninde ve mürâdifidir ki ücretle tutulan ırğada ve hizmet-kâra denir vezn-i mezbûr üzere 'atıl gibi. Cem'leri cühelâ vezninde ücerâ ve üsefa ve ütela gelir. (**vasif**) 'Asif vezninde hizmet-kâra denir gerek oğlan gerek kız olsun. Cem'i vusafa gelir üsefa vezninde ve mü'enneşinde ve sîga dağı denir.

877 *Hem taḥannüf Ḥanefî mezhebi üzere olmak
İstikâmet ile müslim olan âdem de ḥanîf*

(**taḥannüf**) Tekellüf vezninde millet-i İbrâhimiyye ve şerî'at-ı İslâmiye ile 'âmil ü müteşerri' olmak ma' nâsınadır ki aşl ma' nâsınadır ve bir kimse İmâm-ı Şâfi yâḥûd Mâlik bin Enes raḍya'l-lâhü Ta'âlâ 'anh yâḥûd Aḥmed Bin Ḥanbel ḥazretlerinden biriniñ mezhebi üzere 'âmil iken rücû' edip İmâm-ı A'zam Ebû Ḥanîfe ḥazretleriniñ mezhebine intikâl etmege de denir. (**ḥanîf**) Emir vezninde şol müslime denir ki dîn-i İslâma meyl ve muḥabbeti müstaḳîm ve dürüst olub millet-i beyzâ-yı İslâmiye'de sâbit ve ber-ḳarâr ve 'iftikâr ola.

878 *İyilik idici muḥsin ḥasene iyiliktir
Yaramaz ḥallü olan kimseye de dindi zalîf*

(**muḥsin**) Mü'min vezninde dâ'imâ nâsa iḥsân gibi. (**ḥasene**) Feteḥâtle iyülüğe ve iyü ḥâlete ve iyü nesneye denir. İyülüğe bir ve şalâḥ ve iyü nesneye şalîḥ ve işlah da denir. Fâriside diye nesneye nîk ve iyülüğe nîki denir. (**zalîf**) Emir vezninde be-ḡâyet faḳîr vesü'l-ḥâl kimseye ḡalîl ve ḥaḳîr olan kimseye denir.

879 *Eksik ölçekle şatan kimse muṭaffif olmuş
Azacık nesneye hem eksik olana di ṭaffif*

(**muṭaffif**) Taṭfîfden ism-i fâ' il şıḡasıyla mekîlâtdan olan nesneyi eksik ölçek ile ve mevzûnâtdan olanı eksik dirhem ve nâḳısu'l-'ayâr antar ile satan kimseye denir. Tef'îl bâbindan binâsı teḳşîr için olmaḡla kiledede baḡs ve naḳş mu'tâdı olan kimseye denir. (**ṭaffif**) Zalîf vezninde azca nesneye denir nâḳış gibi.

880 *Dostluḡ oldu muvâlât u dağı dost secir
Hem dağı mûnis olan hem-dem imiş ilf ü elif*

(**muvâlât**) Münâcât vezninde meveddet ve şadâḳât ma' nâsınadır ki dostluḡ ta'bir olunur müdâcât ve müsâcere ve müşâdaḡa gibi. (**secir**) Emir vezninde şadîḳ dosta denir ḥamîm ve ḥalîl ve şafîyy gibi. (**ilf**) Hemzeniñ kesri ve lâmiñ sükûnuyla kendiyile ülfet olunan hem-dem ve enîse denir. (**elif**) Emir vezninde me'lûf ma' nâsınadır ki kendisiyle ülfet olunmuş nesnedir.

881 ‘Aklı az olmağa da sahf sehâfe dinilür
Dağı ‘aklı az olan kimseye de dindi sahfîf

(**sahf**) Sîniñ zammıyla ve fethiyle ve (**sehâfe**) sehâbe vezninde ‘aql ve idrâkıñ yufkalığına ve kılletine (201) denir vesâ’ir nesneleriñ dağı yufkalığına ve haķıķatine denir. (**saħîf**) Tafif vezninde za‘îfü’l-‘aql ve hafîfü’l-meşreb kimseye denir.

882 Raṭb u yābis ḳurı yaş ıṣladılan nesne naḳḳū‘
Dindi yaş itmege tarṭīb ü ḳurutmaḳ tecfîf

(**raṭb**) Rāniñ fethi ve ṭāniñ sükūnuyla yaş nesneye denir ki ḳurı muḳābilidir ve ter ve tāze ve mülāyim nesneye denir. Emîr vezninde raṭīb dağı bu iki ma‘nāda raṭb gibidir. (**yābis**) Şāḫib vezninde ve yebîs emîr vezninde ve ketf vezninde maḳdemen yaş olub şoñra ḳurımış nesneye denir ammā zātı halkı olarak ḳurı olan nesneye fethateynle yebs denir ḳabs vezninde. (**naḳḳū‘**) Şabūr vezninde şuya bırakılan ıṣladılan nesneye denir. (**tarṭīb**) Terḡib vezninde ḳurı nesneyi ıṣlatmaḳ ve yaşartmaḳ ma‘nāsınadır. Bāniñ fethiyle bel ve kesriyle bele ve tarṭīb vezninde teblil gibi. (**tecif**) Tarṭīb vezninde ve zıddıdır ki yaş olan nesneyi ḳurutmağa denir.

883 Ḳulaḡiñ adı ḫazenne küçüğüdür ḳanfā
Küpedir şenf anı taḳmaḳ da ḳulağa teşnîf

(**ḫazenne**) Ḥā-yı mühmeleniñ ve zāl-ı mu‘cemeniñ zammeleri ve nūnuñ teşdidiyle ‘atelle vezninde ḳulağa denir üzñ ve sāmî‘a gibi teşniyesinde ḫazentān denir ve ḫazenne ḳulaḡı küçük kimseye denir şaḡîrū’l-üzñ ma‘nāsına. (**ḳanfā**) Ḥamrā vezninde küçük ve ḳalın olarak başa yapışık ḳulağa denir. (**şenf**) Şîniñ fethi ve nūnuñ sükūnuyla ḳulaḡ üzere taḳılan küpeye denir ki aşkı küpe ta‘bîr olunur. Cem‘i şunūf gelir şuyūḫ vezninde ammā ḳulaḡiñ efselinde olan şaḫme-i üzne taḳılan küpeye ḳurt denir tā ḳāfiyesinde geçdiḡi gibi. (**teşnîf**) Teşrîf vezninde ve isnāf isrāf vezninde bir imreetiñ ḳulaḡına āḫir kimse aşkı küpe taḳmaḳ ma‘nāsınadır. Mezbūr küpeyi taḳınmağa teşennūf denir tekellūf vezninde.

884 Dindi bildirmege îzān dağı izkân öyle
Becdedir ‘ilm gibi bilme bilicidir ‘arîf

(**îzān**) Hemzeniñ kesriyle bir ḫuşuşı bir kimseye i‘lām edip bildirmek ma‘nāsınadır ve ezān okumaḳ ma‘nāsınadır ta‘lîm vezninde te‘zîn gibi. (**izkân**) Hemzeniñ kesriyle îzān gibi bir māddeyi āḫire tefhîm edip bildirmege denir ve bir ma‘nāyı ekleyip denir. Fethateynle zikn gibi. (**becde**) Bā-i muvaḫḫideniñ fethiyle secde vezninde ‘ilm ve şu‘ūr gibi bilmek ma‘nāsınadır. Vāşıl ve esās ma‘nāsına ve şaḫrā ve beyābān ma‘nāsına isti‘māl olunur. (**‘arîf**) Şerîf vezninde ma‘lūmātı çok

olan merd-i dānāya denir ve bir kavmiñ re'īsine denir ve kendi kavminiñ aḥvālını bilmege ma'īn ve taḥaṣṣüŝ olan kimseye denir.

885 *Cühelâ faḥrı hemân eski yeñi mâliledir*
İftihâru'l-cühelâ bi telîdin ve ṭarîf

Mısrâ'ı evvel sâniñ tercemesidir. (**iftihâr**) İ'tibâr vezninde bir kimse mutazaffif oldığı ḥiŝâl ve fezâ'il ile faḥr ve mübâhât edip ögünmek ma'nāsına mübtedâ ve cühelâyâ muzâfdır. (**cühelâ**) 'Ulemâ vezninde ve muḳâbilidir ki ḥilye-i 'ilmden 'arî olan nâ-dānlara denir. (**bi telîdin**) de bâ-i cäre kâ'in ve ḥâşıl mişllü bir mikdâra müte'allıktır. Telîd şedîd vezninde bir kimseniñ ḥânesinde toğup büyümüş olan kul ve câriye ve devâb ve mevâŝi maḳûlesine denir ki mâl-ı ḳadîm ta'bir olunur. Ŝâḥib vezninde tâlid kitâb vezninde tilâd gibi ve zarf-ı müstaḳırr olarak mübtedâniñ haberidir. (**ṭarîf**) Telîd vezninde ve muḳâbilidir ki yeñi nâ'il olunmuş mâl-ı ḥâdiŝe denir. Ŝâḥib vezninde ṭarîf ve muḥsin vezninde maṭrif gibi.

(202) Ḥâşıl-ı ma'nâ câhil ve nâ-dân olan 'ilm-i müflisleri bizâ'a-i 'ilm ve hünlerden ŝıfru'l-yed ve bâhi ve kisye-i fu'âdları büleğâ-yı nefise-i ma'rifetden ḥâlî ve tehî olmak ḥasebiyle hemân mecâlisde müfâḥire ve mübâhâtları peder-mânde olan emvâl ve eşyâ ve ŝoñradan kesb ile nâ'il oldukları zehârif-i dünyâ iledir demek olur.

886 *Eyle âdâba ri'âyet ki girân-ḳadr olasin*
Meclis-i ehl-i me'âlîde ŝaḳın olma ḥafif

(**âdâb**) Âhâd vezninde edebiñ cem'idir. Edeb taleb vezninde zarâfet ve uŝluluk ki nâsile ḳavlen ve fi'len ḥüsn-i mu'âmele ve ḥıfz-ı ḥudûd-ı şer'îye ve sülûk-ı ṭarîḳât-ı marzîâdır ki taḥtında aḥlâḳ-ı ḥasene-i zâhre ve secâyâ-yı müstaḥsene-i bâṭına mündericdir. (**ri'âyet**) Kitâbet vezninde bir kimseyi yâḥûd bir nesneyi ḥıfz ve nigâḥ edip gözetmek ve ḥaḳḳına ḥürmet ve murâ'ât itmek ma'nâsınadır. (**girân-ḳadr**) Fâriside ağır ve temkînli ma'nâsına olan girân ile 'Arabîde şân ve şeref ma'nâsına olan ḳadrdan mürekkebdir. (**me'âlî**) Mebânî vezninde kesb-i şeref ma'nâsına masdar-ı mîmî olan ma'lât lafzınıñ cem'idir. (**ḥafif**) Ṭarîf vezninde yeyni nesneye ve ḳârsız ve temkînsiz çalıḳ meşreb kimseye denir.

Ḥâşıl-ı ma'nâ âdâb-ı zâhire ve bâṭınaya murâ'ât eyle ki celilü'l-ḳadr ve muḥterem olasin ve iḥrâz-ı merâtib-i 'âliye itmiş olsun zevât-ı mu'âlisimâtüñ bezm ve alây lâzmu'l-iḥtirâslarında ŝaḳınub bî-edebliğe dâ'ir ḥaft eyleyesin diye min yuŝliḥü'l-naŝîḥate nuŝḥ ve penddir.

HÜVEL-KERĪMU FEMĪNHU RECĀUNĀ 'L-ELTĀF

(hüve) Zāmīr-i gā'ib ve mübtedādır. Mercī' i olan mevcūd-ı haqīkī cemī' -i ezhānda mevcūd ve kāfe-i şānāyi' de meşhūd olmağla taqaddüm-i zikrīden müstağnīdir. **(kerīm)** Emīr vezninde kerem ile muttaşif zāta denir. Burada 'āme-i maḥlūqāta mün' im ve muḥsin olan cenāb-ı perverdigārīn esmā-yı şifātından omağ üzere mübtedānīn ḥabridir ve mesnedīn ta' rīf-icinsi ile ma' rīfe-i irād olunması cins-i keremi mesned-i ileyhe kaşr ve taḥşīş ifāde eder. **(feminhu)** da fā faşīḥadır. Zāmīr-i kerīme rāci' dir. Cār ma' a' l-mecrūr zarf-ı müstaḥırr maḥdem-i ḥaberdır. **(recāuna)** da recā 'atā vezninde ümīd eylemek ve ummağ ma' nāsınadır ve mütekellim ma' a' l-ğayr zāmīrine muzāf olarak mu' aḥḥar-ı mübtedādır. **(eltāf)** Hemzeniñ fethiyle luṭfuñ cem' i olarak recānīn mef' ūl-i bihidir. Laṭīf lāmīn zammıyla Ḥaqq Cell ü 'Alā cānibinden rıfğ ve sühūletle berr ve kerem ve maḥlūqātına işāl-i münāfi' ile iḥsān eylemek ma' nāsınadır.

Ḥāşıl-ı ma' nā haqīkāt-i kerem ile ancağ cenāb-ı mün' im-i haqīkī muttaşıfıdır ki sār küremānīn keremi anīn keremi muḥābilinde 'adem meşābesindedir. İmdi kerem ve iḥsān-ı Cenāb-ı Kerīm ve Mennāna muḥattaş ve münḥaşır olduysa bizler eltāf-ı firāvānı ve iḥsān-ı bī-ḥad ve bī-pāyānı ancağ ol zāt-ı kerīmdir. Kāhinden taleb ve ümīd ederiz demek olur.

887 *Getürmemek yerine va' d-i luṭfunı ihlāf*
O gūne va' de vefā itmeyicidir miḥlāf

(ihlāf) Hemzeniñ kesriyle bir nesne va' dine vefā etmeyip ḥalf eylemek ya' ni bir nesneyi veririm deyip vermemek yāḥud filan vaḳt sana gelirim deyip de gelmemek ma' nāsınadır ve ağızīn rāyihası müteğayyir olmağa ve ḳuyudan şu çekmege ve ivaż ve bedel ve yermege bir kimseyi geri ensesine çevirmege ve giden nesneyi red ve 'iāde eylemege denir. **(miḥlāf)** Mihrāb vezninde va' dinde çok ḥalf iden kimseye denir. Keşirü' l-ḥilāf ma' nāsına bu ḥaşlet-i zemīme ile gerçi 'Arabdan 'arḳūb-nām-ı şaḥş cāhlı şöhret-şi' ar olub ḥalf ve 'adede 'arḳūb-miṣl olmuş ise de لخب ييشين مفاعدي عسرك كبار رصبح اكر و مسا عر قوبي رحمتلنه neşidesince fenn-i aḥlāḳda merūma fā' iḳ-i nā-ḥalīf ḳatınīn çokdur.

888 *Desī' a cā' izedir dindi baḥşışe cedvā*
Bağışlamak hibe hem vehb imiş daḥı iṭlāf

(203) (desī' a) Dāl-ı mūhmele ile sefine vezninde çok virgiye ve baḥşışe denir 'aṭiye-i cüzīle ma' nāsına. **(cā'ize)** Nāfile vezninde ve mürādifi olarak 'aṭiye

ma' nāsına 'Arabīdir şuyū'ı hasebiyle terceme mevki'nde irād olundu. (**cedvā**) Feḥvā vezninde 'aṭiye ve baḥşişe denir. (**hibe**) 'İde vezninde ve (**vehb**) va'd vezninde ve vehb ta'b vezninde bir nesneyi bilā-'avz-i 'iṭā etmek ma' nāsınadır ki bağışlamak ta'bīr olunur ve bu vehb mādresi māzīde ve muzāri'de hāniñ fetḥiyle vehb yehb dinildiginden yādı nazarda bāb-1 şālīşden olmağla muzāri'nde vāv beyn-i yā ve keşret vāki' olmağla ve evsāt olmuştur. Ba'de ḥarf ḥalk için 'aynū'l-fi'li meftūḥ kılınmıştır. (**itlāf**) İtlāk vezninde bu da bir nesneyi bağışlamak ma' nāsınadır.

889 *Ma'ūne 'azd u hem incād yardım itmekdir*
İdüb müsā'ade ḥācet bitirmedir is'āf

(**ma'ūne**) Maḳūle vezninde ve mu'āvene muḳātele vezninde ve 'ıvān kıtāl vezninde bir kimseye meded eylemek ve yardım etmek ma' nāsınadır āğāşe vezninde i'āne gibi. ('**azd**) 'Ayniñ fetḥi ve ḍādīñ sūkūnuyla yardım etmek ma' nāsına müsta'meldir ki ḳol ḳanad olmak ta'bīr olunur mu'āzade gibi. (**incād**) Hemzeniñ kesriyle incāḥ vezninde ve mürādifidir ki bir kimseniñ ḥācetini ḳazā etmek ve işini bitirmek ma' nāsınadır sa'f ve müsā'afe gibi müsā'ade daḥı yardım etmedir.

890 *Hem ādem ü semel iki ādemi barışdırmaḳ*
Biri biri ile itdirmek ülfeti ilāf

(**ādem**) Hemzeniñ fetḥi ve dālīñ sūkūnuyla iki nesne beytini bitişdirmek ve beynlerinde birüdet olan iki kişiyi birbiriyle yarışdırmaḳ ma' nāsınadır. Hemzeniñ kesriyle idām gibi. (**semel**) Sīniñ fetḥi ve mīmiñ sūkūnuyla beynlerinde kīne ve 'adāvet olan iki kimseniñ ve iki beynlerini işlāḥ edip barışdırmaḳ ma' nāsınadır işlāḥ vezninde ismāl gibi. (**ilāf**) Hemzeniñ kesriyle iki kimseyi birbiriyle üns ve ülfet etdirip ḳonuşdurmağla denir ve bir kimseyi bir nesneye yāḥūd bir yere ilişdirmege denir.

891 *Yüce bināya dinür 'afr u şarḥ u micdel köşḳ*
Daḥı dī çardağla ğurfe ki cem'i geldi ğırāf

('**afr**) Ḳaşr vezninde ve (**şarḥ**) Kezālik ḳaşr vezninde ve mürādifleridir ki köşḳ ta'bīr olunan meskene denir ve 'alī bināya itlāk olunur. (**micdel**) Minber vezninde köşḳe denir ḳaşr-ı vefden gibi. Fārisīde kāḥ cevīse ve bi'l-beyn denir. (**ğurfe**) Ğayniñ zammıyla çārdak ta'bīr olunan meskene denir 'aliye gibi. Fārisīde āşḳüb ve fervāre denir ve ğurfe el çalmağla alınmış bir avuc şuya denir şümme vezninde ğurāfe gibi. (**ğırāf**) Cibāl vezninde ğurfeniñ cem'idir. Zāmeteynle ğırfāt ve rāniñ fetḥiyle ğırnāt şard vezninde ğarf gibi.

892 *Dinildi ‘aşf ekine hem yenilmiş me’kûl*
Katı yel esme zuhûr itmedir ekin i’şâf

(‘aşf) ‘Aynîñ fetih ve şâdîñ sükûnuyla henüz kemâl bulmadık ekin çimenine ve tâze yaprağına denir. Baqla’z-zeri’ ma’ nâsına ve muṭlaḳâ ekin ma’ nâsına da gelir zeri’ gibi. Fâriside geşt denir. (me’kûl) Maḥşûl vezninde ekl ve beli’ olunmuş ya’ ni yenilmiş nesneye denir. (i’şâf) Hemzeniñ kesriyle yel pek şiddetli ismiñ ma’ nâsınadır ‘aşf ve ‘uşûf gibi riḥ-i şedîd ma’ nâsına ve ekin henüz dâne bağlamayıp gök ve tâze çimen olarak ter ve tâze olmak ma’ nâsınadır.

893 *Di cāna mühce daḥı hem yürekdeki ḳana*
‘Abîṭ dem gibi ḳandır burun ḳanı da ru’âf

(204) (mühce) Mîmiñ zammı ve ḥâniñ sükûnuyla cān ma’ nâsınadır nefis ve rûḥ gibi. Fâriside revân denir ve a’zâ-yı bâṭıniyyeden yürek ta’bîr olunan ‘uzvuñ içinde olan ḳana denir demü’l-ḳalb ma’ nâsına Fâriside ḥûn-ı dil ıṭlâḳ olunur ve mühce muṭlâḳ ḳan ma’ nâsına da müsta’meldir. (‘abîṭ) ‘Ayn-ı mühmele ile emîr vezninde tâze ve şâfi ḳana denir. Muṭlaḳâ tâze ve terâvetlü nesneye denir. (dem) Dâliñ fetih ve mîmiñ taḥfifiyle muṭlaḳâ ḳana denir. Aşlı nâḳıṣ-ı vâvî yâḥûd yâyi olarak fetḥateynle demü yâḥûd demîdir. (ru’âf) Ğurâf vezninde burun ḳanına denir demü’l-enf gibi.

894 *Sülâfedir şıḳılan nesneden çıkan evvel*
Şarāba hem üzümüñ şırasına dindi sülâf

(sülâfe) Sîniñ zammıyla sümâme vezninde şırası alınmak için şıḳılan üzüm maḳûlesinden evvel çıkan şıraya denir. (sülâf) Ğurâb vezninde bâdeye denir. Ḥamr ma’ nâsına ve bu ma’ nâda hâ ile sülâfe de denir ve sülâf üzümüñ şırasına ve şuyuna denir ‘aşîr ve ‘uşâretü’l-‘ineb gibi. Fâriside şîre-i engûr denir.

895 *Raṭîb yaş daḥı bile ruṭûbe yaşlıḳdır*
Yubûset oldı ḳurımaḳ anıñ gibi de cefâf

(raṭîb) Emîr vezninde yaş nesneye denir ve tâze ve mülâyim şey’e denir raṭb gibi. (bile) Bâniñ zammı ve fetihyle ve lâmiñ teşdidiyle yaşlıḳa denir ki ḳurılıḳ muḳâbilidir. Bâniñ kesriyle bile ve kitâb vezninde bilâl ve bâlarıñ zammıyla bülûl ve bülûle ve bülâle gibi. Nâzımıñ daḥı bile ḳavli bâniñ fetihyle oḳundığı şüretde leṭâfet-i ḥâfi degildir. (ruṭûbe) Râniñ zammıyla yaşlıḳ ma’ nâsınadır kirâme vezninde rıṭâbe gibi. (yubûset) Ruṭûbet vezninde ve zıddı olmak üzere isimdir ki ḳurılıḳa denir. Ḥulḳî ve ‘ârîziden e’ammdır ammâ yaş nesneniñ ḳurmasına yâniñ fetihyle ve

zammıyla yebs denir. **(cefāf)** Şehāb vezninde yaş nesne kırmak ma' nāsınadır. Ku' ud vezninde cufuf gibi. Bu taqdirce nazım-ı nihir

Yubuset oldu kırılık adı cefāf

dese evlā olurdu. Meger ki lehce şahibiniñ yubuset ile cefāf beynerinde terādūf-i işbātı e'imme-i luğatden menkūl ola.

896 *Şu aldanan kişi mağbūn u ğabn aldanmak*
Hisābsız götürü şatın almağa di cezāf

(mağbūn) Maḥzūn vezninde dünyevī ve uhrevī mu'āmelede aldanmış kimseye denir ve rāy ve tedbiri kâşır ve fikr ve endişesi za'if ve fātir olan ādeme denir ğabīn gibi. **(ġabn)** Ğaynıñ fetḥi ve bānıñ sükūnuyla ve fetḥiyle bir kimseyi mu'āmelede aldatmak ma' nāsınadır ḥud' ve ḥud'a ve ḥilābe ve ihtilāb gibi ve bir kimse mu'āmelede aldanmak ma' nāsına da gelir iğtirār ve ihtidā' gibi. Fāriside ferīften denir. **(cezāf)** ve cezāfe cīmleriñ ḥarekāt-ı şulāşiyile şatın alınacak nesneyi kilesi ve vezni mechūl olarak tahmīnle almağa denir ki götürü bāzār ta'bir olunur. Güzāf-ı Fārisī ma'rebidir ve bin meb'ī veznsiz ve kilesiz keyfe me't-tefağ alıp şatmağa mücāzefe denir. İctizāf cezāf mürādıfidir.

897 *Di ḥaşf çarığa hem cizme adıdır curmūḳ*
Medās u kaşş babucdur babuccıdır iskāf

(ḥaşf) Ḥānıñ fetḥi ve şādıñ sükūnuyla birkaç kat günden yapıp ekşeriya bedeviler ve yörük tā'ifesi ve ırğad maḳūlesi ayaklarına giydikleri çarığa denir. Fāriside şem ve şemem ve şeml denir. **(curmūḳ)** Cimiñ zammıyla 'uşfūr vezninde ğālībā çorāb yāḥūd mest yāḥūd kaşşın üzerine giyilen ayak kabına denir ki Türkide cizme ve Fāriside müze ta'bir olunur ve postal ta'bir olunan ayak kabına denir. **(medās)** Şehāb veznince ḳoncı kışa ayak kabına denir ki babuc kısmınıñ envā'na şāmildir. **(kaşş)** Kāfiñ fetḥi ve fānıñ sükūnuyla keşş Fārisī ma'rebi olmak üzere babuc ma' nāsınadır. Fāriside keşş ve papuş ve pāy-dān ve pabuk ve lālin denir. **(iskāf)** Hemzeniñ kesriyle babuccıya ve cizmeciye denir askaf ve sekūf ve sekkāf gibi. Fāriside keşş-ger denir.

898 **(205)** *Güzelce ḥuyar eyle sen de pāk-evşāf ol*
Fekun bi ḥūsni ḥışālin muhezzebe'l-evşāf

Mışrā' -ı evvel şāniniñ tercemesidir. **(fekun)** Terkiinde fā istināf-ı naḥvī kün ef'āl-i nāḳışadan olan kān-ı yekūndan emr-i muḥātabdır. İsmi taḥtında müstetirānet zamīridir. Sen ol dımekdir. **(bi ḥūsni ḥışālin)** de bā-i cāre mülābese-i muşāḥabet içündür. Ḥūsni ḥānıñ zammıyla güzellige denir. **(ḥışāl)** Ricāl vezninde ḥūy ve ḥulḳ

ma' nāsına ve insānda merkūz olan meziyyet ve fazīlet ma' nasına olan haşlet lafzınıñ cem' idir ve hüsñüñ hışāle izāfeti şıfatıñ mevşūfa izāfeti kabīlinden olaraq bi'l-hışālu'l-hüsne sebükünde känniñ haberiniñ mef'ül-i bih ğayr-ı şarīhidir. **(muhezzebe'l-evşāf)** Terkībinde mühezzeb münkatı' vezninde nākī olan nesne ma' nāsına känniñ haber-i menşūbidir. **(evşāf)** Eşrāf vezninde bir kimseniñ zātıyla kı' im ma' nādan 'ibāret olan vaşfıñ cem' idir. Muhezzeb-i evşāfa izāfet-i lafziyye ile muzāfdır.

Hāşıl-ı ma' nā nāzım-ı nāşlıh min yüşliḥü'l-ḥiṭāba nuşş ve pend edib buyurur ki ḥilm ve ḥayā vüçüd ve seḥā ve muḥtāca bezl ve i'tā ve mün' ime şükr ve şenā ve kanā'at ve rızā ve 'uhde vefā ve tevekkül 'alīyu'l-lāhü ta'zīm lā-merru'l-lāh ve şefkat 'alī ḥulḳ Allāh mişllü aḥlāk-ı ḥamīde ve evşāf-ı pesendīdeye mülāzemet ile taşfiye-i derün ve tehzīb-i aḥlāk ile ki zümre-i aḥyārdan olasın.

899 *Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fa'lāt
Ma'ārif ehline itdim bunı daḥı ithāf*

Ya'ni bu kıt'a baḥr-i müctes müşemmenü'l-cezādandır. Aşlı müstef' ilün fā' ilātün müstef' ilün fā' ilātündür. Cübñ ve kaçır-ı 'illetleri 'arız olmağla maḥbün ve maḳşūr kesriyle bir kimseye tuḥfe ve armağan vermek yāḥūd nev-peydā ve turfanda nesne virmek ma' nāsınadır. Me'al-i ma' nā ehl-i 'irfān zümresine bu nev-zuhūr kıt'a-yı daḥı sâbıqları mişllü ihdā ve ber-güzār etdim demektir.

900 *Bizim de bildigimiz anlarıñ eşerleridir
Girü gelenlere bir şey bırakmamış eslāf*

(eşer) Fethateynle bir nesneniñ yerinde kalan baḳıyyesine denir ve bir nesneniñ vüçüdına delālet iden nesneye denir ve ayağın yerde kalan nişānına denir ki iz ta'bir olunur ve muṭlaḳā 'alāmet ve nişān ma' nāsına da ıtlāk olunur. **(eslāf)** Zamān-ı sâbıḳda gelib geçmiş ma' nāsına olan selef lafzınıñ cem' idir.

Hāşıl-ı ma' nāü'l-fazl-i taḳdīm mefādınca selef-i ḥalḳa fazl ve kemālinde bir nesne bırakmış demek olur. Gerçi bu ma' nā-i ḥamāse şāḥibi ubutmamak mişl-i sâ'ir maḳūlesinden olan

كم ول الا ترك خرا

mışrā'ına muḥalifdir meger ki 'allāme-i Rüm şeyḥü'l-islām Ebü's-şu'ūd-ı merḥūm mışrā'-ı merḳūmda vākī' kim kelimesini teḳşir için haberiyye olmayub belki istifhām-ı inkāriyye maḥmūl olarak mā terkü'l-evvelü'l-āḥir ma' nāsı murād olmaḳ cā'izdir dedigine mebnī ola fā fehñ.

ḲĀFUNĀ FĀḲA ‘ALĀ KÜLLİ CİBĀLİ’L-ĀFĀḲ

(Ḳāfunā) Lafzında ḳāf ḥurūf-ı hecādan yigirmi birinci ḥarfīn ismidir fā ḳāfiyesi ḥitāma resīde olub ḳıṭ‘a ḳāfiyeniñ ‘ünvān-ı mıṣrā’ında irād olunması ḳarīnesiyle bu ma‘nā lafz-ı ḳāfiñ ma‘nā-yı ḳarībīdir ve tefāsirde ve ḥurīdeü’l-‘acā’ibde ve İmām-ı Suyūṭī’niñ hey‘et-i seniyyesi mişllü kütüb-i mu‘teberede āṣār-ı ṣaḥīḥe ile vārid oldığı üzere ḳāf baṣīṭ-i arzı dā’ir ammā dar muḥīṭ olub eşher-i iḳvāl üzere yeşil zümrudden yāḥūd zebercedden maḥlūḳ ve rüy-ı zemīnde mevcūd olan cibāl-i ṣāhiḳāniñ mecmū‘undan a‘zam ve erfa‘ bulunan ṭaḡiñ ismidir ki ḥasebü’l-maḳām lafz-ı ḳāfa bu ma‘nā-i ba‘īd ve ḡarībdir lākin nāzım-ı merḥūm ihām ve tevriye ṭarīḳiyle bu ma‘nāyı murād edip ba‘de be-ṭarīḳü’l (206) -isti‘āre cebīl-i ḳāf ile bu manzūmesini irād itmişdir ve ‘ibāre-i nāzımda ḳāf mütekellim ma‘a’l-ḡayr zamīrine muzāf olarak mübtedādır. (fāḳ) Ḳāl vezninde bāb-ı evvelden fi‘l-i māzīdir. Mekānen yāḥūdrütüb-i fā’iḳ ve mürtefi‘ oldı ma‘nāsına fā’ili taḥtında müstetir-i mübtedāya rāci‘ hū zamīridir. Cümlesi merfū‘u’l-maḥall olarak mübtedāniñ ḥaberidir. (‘alā) Fāḳ fi‘line müte‘allik ḥarf-i cerrdir. (küll) Lafzen mecrūr maḥallen menşüb fi‘liñ mef‘ül-i biḥ ḡayr-ı ṣarīḥidir. (cibāl) Ricāl vezninde ṭaḡ ma‘nāsına olan cebeliñ cem‘idir. (āfāḳ) Hemzeniñ mediyle cānib ve nāhiye ve ṭaraf ma‘nāsına olan ufuk lafzınıñ cem‘idir.

Hāşıl-ı ma‘nā nāzım ma‘ārif-i nās ṣād ḳāfiyesinde

*Reteli ṣādır ṣīn-ı ḥıṭalü’l-ḡayr-ı raṣās
Cümle manzūmeler içinde budur ḥāşşu’l-ḥāş*

maḳālelerini te’yīd maḳāmında buyurur ki benim bu manzūmemiñ sā’ir luḡāt-ı manzūmeye nisbeti cebel-i Ḳāfiñ sā’ir cibāle nisbeti gibidir.

901 *Ḥutabāniñ sesi ḥoş kendü belīḡi mislāk
Öyle her ḥüb-edā ṣavt-ı bülendi sellāk*

(mislāk) Mihrāb vezninde ve (sellāk) ṣeddād vezninde mislak minber vezninde ḥutabāniñ ya‘ni menşūr ve müsecca‘-yı kelām tekellüm idenleriñ ḥoş ṣadālı güzel edālı ḍarb-ı nuṭḳa me‘āliñ sencūr ve belīḡ olanına denir.

902 *Tatmadır zevḳ u zevāk u hem o ma‘nāda meḍāk
Ḳatı maḥzūn u melūl ādem imiş hem zevvāk*

(zevḳ) Şevḳ vezninde ve (zevāk) seḥāb vezninde ve (mezāk) maḳāl vezninde ve mezāḳe maḳāle vezninde bir nesneniñ ta‘mını ṭatmaḳ ma‘nāsınadır ve zevāk ṭadılacak cezbīce şey’e denir ki ṭadımlık ta‘bīr olunur. (zevvāk) Şeddād vezninde

nāzımıñ beyânına göre zi vezninde nāzımıñ beyânına göre ziyâde maḥzûn ve mehmûm ve be-ğâyet melûl ve mağmûm kimseye denir lâkin kâmusda ve lehcede bu ma' nâ-yı mezkûr degildir meger ki nâzım-ı emhât sâ'irede isti' mâline vâkıf olmuş ola.

903 *Ḳatı pek gülmedir inzâk u hem öyle ihzâk
Ağlamak maḥn u buḳâ olmuş anıñ gibi imâk*

(**inzâk**) Hemzeniñ kesriyle irfâṭla çok gülmek ma' nâsınadır ve aygır atı kısrâğa aşdırmak ma' nâsınadır inzâ gibi. (**ihzâk**) İnzâk vezninde ve ma' nâ-yı evvelde mürâdifidir ki keşretde dıḥk ve gülmek ma' nasınadır zühzüka gibi. (**maḥn**) Mîmiñ fethi ve ḥâ-yı mu' cemeniñ sükûnuyla ağlamak ma' nâsınadır ve cimâ' eylemek ve kıyudan şu çekmek ve bir nesneniñ kabuḡını şoymak ma' nâlarına gelir ve ḥafîfü'l-meşreb kaşîrû'l-kâme kimseye ve ṭavîlü'l-ḳame olan âdeme de denmekle ezdâddan olur. (**buḳâ**) Med ile ğurâb vezninde ve kaşr ile hüdâ vezninde ağlamak ma' nâsınadır. (**imâk**) İnfâk vezninde göğüs geçirerek ve içini çekerek ağlamaya denir. Muḳtezâ-yı nazm şehâb yâḥûd kitâb veznlerinde imâk olmaḳdır lâkin mürâca' at itdigimiz kütüb-i luğatda zafer-yâb olamadıḳ ancak hemzeniñ mediyle âmâk göz bîñarı yâni gözüñ burundan cânibi olup yaş açacaḳ yeri ma' nâsına olan umḳ ve mâ'ḳ lafzlarıñın cem' idir nitekim bu kıṭ' ada gelir.

904 *Pek çağırmağa di işlâk u daḡı irmi' lâl
Oldı leglek kuşu laḳlaḳ daḡı sesidir laḳlâk*

(**ışlâk**) Hemzeniñ kesri ve şâd-ı mühmeleniñ sükûnuyla işlâḥ vezninde ve (**irmi' lâl**) iḳşî' râr vezninde şavt-ı şedîd ve bülend-i âvâz ile şayḥa edip çağırmağa denir dâd ve edîd gibi. (207) Satḥ-ı maṭbû' ada irmi' lâl mevḳi' nde miḥrâb vezninde mi' lâl vâḳi' olmuşdur lâkin mürâca' at etdigimiz kütüb-i luğatda ma' nâ-yı mezbûre-i verûdundan ḳaṭ' -i nazar mi' lâl-i 'üñvânı daḡı mevcûd olmadığından mışrâ'-ı evvel taḡyîr olunmuşdur. (**laḳlaḳ**) 'Ar' ar vezninde ve laḳlâk şerşâr vezninde leglek dedikleri meşhûr kuşuñ ismidir ne' âb ve ḳa' ḳa' gibi ve şeyḥü'l-tuyûr da denir ve leglek Fârisî laḳlaḳ ma' rebi olmaḳ üzere mersûmdur. (**laḳlâk**) Şerşâr vezninde ve muḥtaşarı olan laḳlaḳ âlet-i tekellüm olan lisâna denir minber vezninde miḫreb ve mufaşşal ve maḳûl gibi ve maşdariyyet 'alâḳasıyla mecâzen lisândan şâdır olan şavta daḡı ıtlâḳı taşḫîḥ-kerde-i nâzımdır.

905 *İ' tibâr itmemek ikrâhla daḡı u idḥâk
Hem taḥâşum gibi düşmenlik idişmek de teḥâk*

(**dahk**) Tard vezninde ve (**idhāk**) ib'ād vezninde ve mürādifleridir ki 'inde kadr ve i'tibārı olmayan kimseyi yāhūd hayvānı tard ve ib'ād edip sürüp koğmak ve irak etmek ma'nāsındır hassa ve tedvīd ve teşrīd ve işkāk gibi. (**tehāk**) Tāniñ fetḥi ve kāfiñ teşdīdiyle şahseyñ yāhūd kavmeyñ beyñlerinde zuhūra gelen buğz ve 'adāvet ma'nāsındır muḥāyika ve ma'ādāt ve te'ādī ve tehāşşum gibi lisānımızda düşmenlik edişmek denir.

906 *'Avretiñ mehrine ağırlığına dindi şıdāk*
Daḥi çok 'avret olub da boşayandır mıtlāk

(**şıdāk**) Kitāb vezninde ve şehāb vezninde zevce-i menkūḥanıñ mehr-i mu'celine ve ağırlık ta'bir olunan mehr-i mu'celine denir. Şādıñ fetḥi ve dālıñ zammıyla şadaқа ve ğurfe vezninde şadaқа ve temre vezninde şadaқа ve zammeteyñle şadaқа ve fetḥateyñle şadaқа gibi ve mīmiñ fetḥi ve hāniñ sükūnuyla mehr daḥi 'Arabīdir. Şuyū'na binā-yı terceme mevki'nde irād olundu. Fārisīde kāvīn ve Türkīde kabin denir. Mābeü'n-nigāh oldığı için elsine-i a'vāmda nigāh ıtlāk olunur. (**mıtlāk**) Mihrāb vezninde 'avret alub boşamak mu'tādı olan ādeme denir mīmiñ kesriyle maṭlık ve saķit vezninde ṭalīk gibi.

907 *Dindi 'uṭbül her a'zāsı muvāfiķ kadına*
Gül-i ḥandān gibi hoş güliisi mihzāk

(**'uṭbül**) 'Unķūd vezninde ser-tā-pā muttāsıbu'l-a'zā gāyet ḥüb ve ḥasenā ḥātūna denir ve 'uṭbül lafzı ma'nā-yı mezbūre olarak dāl kāfiyesiniñ kıṭ'a-yı evvelisinde sebķ etmekle tekrār olmuş olur meger ki nāzım-ı ma'ārif-'ünvān mā'il-i nisvān mihr ü yān olmağla 'add zıkr-i ni'mān kabīlinden ola yāhūd kad ve kāmēt ve ḥüsn-şüret cihetiyle mümtāz ve müştēsñ olan ḥātūna 'uṭbül denildiği gibi. Hā ile 'uṭbüle ve sünbül vezninde 'uṭbul daḥi denilmekle burada denildiği gibi 'uṭbüle her a'zāsı muvāfiķ kadına denmekle yāhūd dindi 'uṭbül heme a'zāsı muvāfiķ kadına dinmekle i'āde ve tekrār-ı maḥzūri mündefi'ola. (**mihzāk**) Mihrāb vezninde gülec yüzlü şūḥ-ṭab'-ı ḥandān meşreblü besāme ḥātūna denir.

908 *Ḥayzebün hirdebe koca karı mānend-i 'acüz*
Nāşize faḥle edebsizleri kim bed-aḥlāk

(**ḥayzebün**) Feylesūf vezninde koca karıya denir. (**hirdebe**) Lehceniñ zabṭı üzere hāniñ kesri vü rāniñ sükūnı ve dālıñ ve bā-i muvaḥḥide-i meftūḥa-yı muḥaffefeniñ fetḥeleriyle ve kāmūsüñ i'cāmına göre bā-i müşeddede ile müsinne ve iḥtiyāra kocamış 'avrete denir. Nüsaḥ-ı matbū'ada ḥā-i mühmele ile ḥirdebe taşḥıfdir. (**'acüz**) Şabūr vezninde kāmūsda ta'dād olunduğu üzere yetmiş yedi ma'nā

beyninde müşterekdir. Kırk dördüncü ma' nâsı şayha ya' ni koca qarıdır. Fâriside pîrenzen denilir. **(nâşize) (208)** Nâkışa vezninde zevcine buğz ve 'adâvet edip işyân ve muhâlefet ile mu'âmele eden qarıya denir. **(fañle)** Fâniñ fetñi ve ħâ-i mühmeleniñ sükünuyyla nañle vezninde edebsiz ve ħayâsız bed-zebân ve herkese şerr atıcı bed-añlâk qarıya denir selîğ gibi.

909 *Dökme dıfğ oldı dökülmüş şu da mâün dâfiğ
Dökici kimse de muhrîğ ü dökülmüş muhrâğ*

(dıfğ) Dâliñ fetñi ve ħâfiñ sükünuyyla şu mağûlesini sür'atle ve şiddetle şab edip dökme ma'nâsınadır. **(dâfiğ)** Fâ'il-i be-ma'nâ mef'ül olarak medfûğ ma'nâsınadır maşbûb ve muttaşib gibi. Terkiñ-i tavşifi ile mâ-i dâfiğ dökülmüş şu demek olur yâñud dâfiğ şîga-yı nisbetdir lâbin ve tâmir gibi zû dafğ ma'nâsına me'âl-i vâhiddir. **(muhrîğ)** Mîmiñ zammı ve hânîñ fetñi ve rânîñ kesriyle ihrâğ ihrâğ yehrîğ ihriyâkâdan ism-i fâ'ildir. Şu mağûlesi mâyi' nesneyi dökici kimse ma'nâsına. **(muhrâğ)** Mîmiñ zammı ve hânîñ fetñiyle ve sükünuyyla mâdde-i mezbûreden ism-i mef'üldür dökülmüş nesne ma'nâsına.

910 *Şehr imiş bañre beled tehme medîne gibi heb
Köye de qarÿe gibi kefr denir hem rustâğ*

(bañre) Bânîñ fetñiyle belde vezninde ve mürâdifidir ki beyün-ı kesireyi ve esvâkı müştemel olan beldeye denir ki lisânımızda şehr ta'bîr olunur. **(beled)** Fethateynle ve **(tehme)** tâniñ fetñi ve hânîñ sükünuyyla temre vezninde ve **(medîne)** sefine vezninde şehre denirler mışr gibi. **(qarÿe)** Ķâfiñ fetñi ve kesri ve rânîñ sükünuyyla nâsiñ ictimâ' eyledikleri mevzi'a denir. Bu cihetle şehrden ve köyden e'amm olur lâkin 'urefâ köyde isti'mâli şayi'dir. **(kefr)** Kâfiñ fetñi ve fânîñ sükünuyyla ve **(rustâğ)** Fustâğ vezninde ve tâ-i bedeli dâl ile rusdâğ ve sîn-i bedeli zâ ile rezdâğ şehriñ eñrâf ve nevâñisinde olan köylere denir. Fâriside rüstâ ve rüstây denir.

911 *Ķâlden ħâle dimekdir şabağan şabağâ 'an şabağ
Olmadır birbiriniñ üstüne řat řat da şibâğ*

(şabağâ 'an şabağ) şabağ cebel vezninde mertebe ve menzile ma'nâsına ve ħâl ve şân ma'nâsına denir ve işbu Le terkebünne şabağan 'an şabeğın nazm-ı celilinde ħâlâ 'an ħâl ile müfessirdir ve 'an şabağ manşûbu'l-ħal olarak şabağâ lafzınıñ şifatıdır. şabağâ mücâvizü'ř-şabağ ma'nâsınadır. Taşîli tefâsirdedir. **(şibâğ)** Ķıtâl vezninde müfâ'ale bâbindan maşdardır yâñud cibâl vezninde cem'dir. Müfredi bir nesneye muşabîğ ve muvâfiğ olub üstünde şapağ ve püşide ma'nâsına olan şabağ

lafzıdır ve işbu Ellezi hâkka seb‘a semavâtın tıbağan nazm-ı celilinde beyzâvü’l-muṭâbaḳat Ba‘duhe fevḳaba‘dın ve hüve maşdarun. Ṭabeḳain nalü bin na‘li. Ev ṭubıḳat tıbağan ve zate tıbaḳı cemu ṭabaḳın denmekle efrād ve cem‘ine imā etmişdir.

912 *Rāḩa el ayası yed el bilek adı mirfaḳ*
Ayaḡa dindi ḳadem incigi de olmuş sāk

(**rāḩa**) Saḡā vezninde eliñ ic ṭarafına denir ki el ayası ta‘bır olunur. (**yed**) Yāniñ fetḩiyle ele denir. Fāriside dest ta‘bır olunur. (**mirfaḳ**) Minber ve meclis veznlerinde zerā‘ ile ‘azād beynlerinde vaşl iden sivrice kemige denir ki Türkide dirsek ve Fāriside vārun ve vārenc denir ammā bilek ma‘nāsına mevzū‘ olan şāhid vezninde sāk id ve minber vezninde mi‘şamdır. Bu taḳdirc nāzım-ı merḩüm

Bilek adı mi‘şam yāḩūd daḩı dirsek mirfaḳ

dese işābet olurdu. (**ḳadem**) Fetḩateynle ayaḡa denir. Rāniñ kesriyle ricl mürādıfidir. (**sāk**) Ṭopuḳ ile diziñ aralıḡı olan ‘uzva denir. İncik ta‘bır olunur. Fāriside būje denir.

913 *Sebaḳ öñdül dimedir kim yariş erbābı alur*
İlerüye geçici kimse yariş da sebbāk

(209) (**sebaḳ**) Fetḩateynle ve ğurfe vezninde subḳa öñdüle denir ki yariş ve ḳoşı idenler miyāniye ḳorlar sāk irleri sebaḳ ve taḳaddüm iden kimse anı aḡz ve iḩrāz ider. (**sebbāk**) Şeddād vezninde yayan ḳoşıda sāk irleri sebaḳ edip geçmek mu‘tādı olan kimseye ve atlu ḳoşusunda sāk irleri geçen yügrük ata denir ki aniñ şāḩibi öñdül ta‘bır olunan metā‘ı alır. Aña ḩā‘iz-i ḳaşābatu’-sebbāk denir. Bu münāsebetle ḳazā‘il cihetiyle cümleden fā‘iḳ olan ādeme de sebbāk ve ḩā‘iz-i ḳaşābatu’s-sebbāk denir.

914 *Mül‘e mefhūmı rukām u hem o ma‘nāda ḡunāk*
Öksürük adı su‘āl inḳırıḡa dindi fuvāk

(**mül‘e**) Mimiñ zammıyla müt‘e vezninde ve müllā ğurāb vezninde ve müllāhe serāḳa vezninde imtilā ma‘deden nāşī ḩādiş olan zükām ‘illetine denir. (**ḡunāk**) Ğurāb vezninde ve ḡunḳa ğurfe vezninde ṭuşā ve ḳu‘ūd vezninde ḡu‘ud gibi. Fāriside ḩışām denir ve ğurāb vezninde zükām daḩı ‘Arabidir. Şuyū‘ı ḩasebiyle terceme mevḳi‘inde irād olundu. ‘İllet-i merkūme elsinede damaḡı ve nezle itlāk olunan ‘illetdir ki damaḡıñ iki baṭın-ı maḳdemlerinden faẓla ruṭubetiñ burun deliklerine seylānından ‘ibāretdir. Sebebi nezledir ki ḡazā‘ite şāliḩ olan it‘ame ile damaḡ ḡazālanub ve ḡazāya şāliḩ olmayanı faẓla olub aḡızdan ve burundan mündefi‘ olur. Zükām ‘ārızasına mübtelā olan ādeme mezkūm ve memlū denir. (**su‘āl**) Ğurāb vezninde aḳ cigere ve aña muttaşıl olan a‘zāya ‘ārız olan ezāyı def‘ iḡün ṭabī‘atıñ

hareketinden ‘ibâretidir ki öksürük ta‘bîr olunan ‘arızadır haşr ve hikâ‘ su‘âl mürâdifleridir. Fârisîde hafta ve serfe ve sekenc denir. **(fuvâk)** Ğurâb vezninde ma‘deden bî-ihtiyâr-ı şu‘ûd ve tafavvuğ eden rayiha denir ki inçırık ve hiçkırık denir. Fârisîde öskürük ve zağnek denir.

915 *Me‘kadir inçırarak ağlama mâ‘ık ahmağ
Göz bîñarı dağı māk oldu ki cem‘i âmāk*

(me‘ka) Fetehatle melke vezninde bir hâletdir ki insâna bekâ hâlinde ‘arız olur şadrında inçırık gibi kopar. Türkîde ic çekme ve göğüs geçirme ta‘bîr olunur. **(mâ‘ık)** Şâhib vezninde me‘âl aılmaz ğabi ve ahmağ kimseye denir. Türkîde bön ve oğuz ta‘bîr olunur. Fârisîde kâvile ve kâveriş denir. **(māk)** Mîmiñ fetih ve hemzeniñ sükûnuyla ve mû‘k mîmiñ zammıyla ve māk māl vezninde ve mākî kağı vezninde ve mevğ sevğ vezninde ve mağae meta‘e vezninde gözün burundan cânibi olup yaş açacak yeridir ki göz bîñarı denir. **(âmāk)** Āfāk vezninde bunlarıñ cem‘idir.

916 *Hâsin aydır dağı şağ gicesine dindi serâr
Hafta usbū‘ imiş ay âhiri üç gün de muhāk*

(hâsin) Şâhib vezninde aya denir. Kıt‘a-yı semâviyenin evvelinde geçen zibirğân ve kamer gibi. **(serâr)** Seğâb vezninde ve kitâb vezninde ve serer kamer vezninde ayın âhir gicesine denir istirâr ve ihtifâsına binâ‘en. **(usbū‘)** Üslûb vezninde haftaya denir ki eyyâm-ı seb‘a-yı ma‘rûfedir. Hafta yedi gün ma‘nâsına Fârisîdir. Lisânımızda dağı hafta denir ve sucûd vezninde subū‘ dağı isbū‘ gibi haftaya denir ve isbū‘ ve subū‘ yedi kere ve yedişer kere ma‘nâsına müsta‘meldir ve İbnü’l-‘Arabîniñ işbu Mâ seb‘atü küllihim ihvânü. Leysü yemütüne ve hüm şâyân lem yerâ hüm fi mevdi‘i insânin. ta‘biri eyyâm hafta olacaktır. **(muhāk)** Mîmiñ harekât-ı şülâşiyle seğâb ve kitâb ve ğurâb veznlerinde ayın âhirinde olan üç giceye denir yâhûd ayın âhirine denir.

917 *Muzmağill olıcı mefhūmı zehūğ olmuşdur
Muzmağill itmege öldürmege dinmiş izhāk*

(zehūğ) Şabūr vezninde nâbūd ve zâ‘il ve ma‘dūm ve muzmağill olıcı nesneye denir. **(izhāk)** Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi mağv ve i‘dâm ve muzmağill etmege denir ve zî-rūhuñ rūhunı bedeninden izâle edip öldürmege denir.

918 **(210)** *Havr noğşân u dağı kevr ziyâde dimekdir
Korğudur haşyet ü ğâyet de feğirlik imlāk*

(**havr**) Hānîñ fethiyle şevr vezninde noķşān ve eksilmek ma' nāsınadır. (**kevr**) Havr vezninde ziyādelenüb artmaķ ma' nāsınadır ve fi'l-ħadîş ne'uzu bi'l-lāhi mine'l-havr ba'de's-sükūni ey mine'n-noķşāni ba'de ziyādeti Nuħbe'niñ başma nüshalarında

Kevr noķşān u daħı havr ziyāde dimedir

vāķi' olmuşdur lākin saķımdır. (**ħaşyet**) Heybet vezninde ķorķmaķ ve ķalbe 'arız olan ħavf ve ķorķu ma' nāsınadır. (**imlāk**) Hemzeniñ kesriyle pek faķir olmaķ ma' nāsınadır.

919 *Cān baķāyāsını tende ķapamaķ sedd-i ramaķ*
Ķūt-ı yevmiyye imiş bulġa o ma' nāda rimāk

(**sedd**) Sīniñ fethi ve dālîñ teşdidiyle bir nesneniñ raħnesini ve kūdengini yapub ķapamaķ ile işlāħ ve aħkām etmege denir. (**ramaķ**) Fethateynle zī-rūħ maķūlesiniñ vücūdunda ķalan baķıyye-i ħayāta denir. Pes izāfetle sedd-i ramaķ farı-cū' yāħūd şiddet-i 'ateş 'arızasıyla helāka müşerref olan kimseyi iţ'ām ve işķa ile raħne-i ħayātına ķapayub muħāfaza ve işlāħ etmege denir. (**bulġa**) Ğurfe vezninde bulāġ ve kifāyet edecek miķdārı azca ma' işete ve dirlige denir ki ķuvvet-i yevmiyye ve yevm-i cedid rezzaķ-ı cedid ta' bīr olunur. (**rimāk**) Kitāb ve seħāb veznlerinde ve cebel vezninde ramaķ ve ketef vezninde ramaķ imsāk-ı ramaķ edecek miķdārı ya' ni ölmeyecek ķadar dirlige denir.

920 *Ĥām teklif ile ta' cize dinürmüş ta' vīķ*
Çoķ ziyādet ile şıķlet viricidir mi' fāķ

(**ta'vīķ**) Ta'vīķ vezninde ve mürādifidir ki bir kimseyi bir nesneden şarf eylemek ve bir işden alıķoymaķ ma' nāsınadır ve bir kimsye lāyıķsız nesne teklif itmekle ta' ciz edip uşandıрмаķ ma' nāsınadır ve bir kimseyi muħannet ve meşakķate ve elem-i rūħāniye giriftār etmege denir. (**mi' fāķ**) Mihrāb vezninde aħbāi çoķ ziyāret itmekle şıķlet-i irāş iden ādeme denir. Ķıllat-i ziyāret keşret-i muħabbete dāl olduğına Zūr āyyen tezeded ħubben ħadīşi şāhiddir ve iksār-ı ziyāret mevres-i melāl vesā'it ve mezil-i ta' zīm ve ħürmet olduğına şā'iriñ işbu

Ādemi ādem ziyāret itse az itmek gerek
Ĥürmet eksildir o kim çoķ çoķ ziyāretdir işi

Mıtrred yaġsa maşar eyler zārār ammā eger
Kendüyi çekse el aķub ister anı her ķişi

ķavli dāldır.

921 *Hınfe şol iş ki anîñ fâ'ili gâyet utana*
Pek 'acîb iş dağı filğ işlemek anı iflâğ

(**hınfe**) Hânîñ ve fânîñ fetheleriyle şemere vezninde ve hânîñ kesriyle hâlefe vezninde fâ'ili şerm-sâr ve hacîl olacak fi'l-i kabîhe denir. (**filğ**) Fânîñ kesri ve fethi ve lâmiñ sükûnuyla ta'accüb ve istiğrâb olunacak emr-i 'acîbe denir. (**iflâğ**) Hemzeniñ kesriyle bir emr-i 'acîb peydâ eylemek ma'nâsıdır iftilâğ gibi.

922 *Tañrımız halka ifâda idici rızğ-ı keşîr*
Rabbuna'llâhu ile'l-halkı mufîdu'l-erzâğ

Mısrâ'-evvel şânîniñ tercemesidir. (**Rabbuna'llâhu ile'l-halkı**) Terkiibi fâ kâfiyesiniñ kıt'a-yı şâniyyesi 'ünvânında geçdi. (**mufîd**) Keşret-i ihsânma'nâsına olan ifâdadan ism-i fâ'il şığasıyla Rabbenâ mübtedâsınıñ haberi yâhüd haber-i ba'dü haberidir. (**erzâğ**) Hemzeniñ fethiyle mu'tlakâ kendisiyle temettu' ve intifa' olunan şey' ma'nâsına olan rızğ lafzınıñ cem'i ve mufîdiñ muzâfu'n-ileyhidir. Me'al ma'lûmdur.

923 *İtme Vehbi kuluñı gayrı kapuya muhtâc*
Bâb-ı erzâkı suhûletle açub yâ Rezzâğ

(**Vehbi**) Nâzım- tañririñ mañlâşdır. (**bâb**) Kapuya denir ve bir maqsada vesîle ve vaşi olacak şey'e denir. Burada bu ma'nâ murâddır. (**erzâğ**) Mer ânifen. (**suhûlet**) Âsânlık ma'nâsıdır. Yâ harf-i nidâdır. (211) (**Rezzâğ**) Fettâh vezninde evzân-ı mübâlağadan olarak 'umûmen envâ'-ı hayvâna ve huşûşen nev'-i insâna lâ yu'add velâ yuhşâ rızğ ve ni'met i'tâ eden Cenâb-ı Mennân-ı Vehhâbıñ esmâ-i şıfatındandır. Hâşıl-ı ma'nâ zâhirdir.

KAÐ TEVEKKELTÜ 'ALA'LLÂHİ VELİYYİ'T-TEVFİK

(**kaç**) Harf-i tañkîkdir. Medhûli fi'liñ mazmûnuñ tañakkük ve şebûuna dalâlet eder. (**tevekkeltü**) Tefe'ül bâbından mâzi-i mütekellim-i vañdedir. ('**ala'llâhi**) Tevekkeltü fi'liniñ mef'ûl-i bih gayr-ı şarîhidir. (**veli**) Ganî vezninde mâliñ mutaşarrıf ma'nâsıdır ve mecrûr olarak ism-i celâliñ şıfatı ve tevfiğe muzâfdır. (**tevfik**) Bir kimseniñ maşğ-lañatını murâdına muvâfiğ kılıp işini râst getirmek ma'nâsıdır.

Hâşıl-ı ma' nâ zümâm-ı tevfiķ kabza-yı kudretinde ve teyessür-i umür-ı taht irâdetinde müsahhar olan Cenâb-ı Mevlâ'yı müte' âle her huşûşda i' timâd ve inkiyâd ve her umûrımı tahkîken Allâh Ta' âlâ hazretlerine tefvîz edip işmarladım demektir.

924 *Hulk hüy halk yaratmadır dahı öyle tahlik*
Tâmu'l-a' dâ yaratılmış olan âdem de melik

(hulk) Hânîñ zammı ve lâmiñ sükûnuyla ve hulķ zammeteynle insânda celbî yâhûd kesbî olan meleke-i nefsâniyyedir ki ol meleke sebebiyle ef' âl andan min gayr-ı tekellûf-i suhûletle şâdir olur. Lisânımızda hüy ta' bir olunur. Haliķa ve seciyye ve ğarîze ve 'arîke ve şekîme ve şensene ve tab' ve tabâ' hulķ mürâdifleridir. Fâriside nihâd ve sirişt ve meniş denir. **(halk)** Hânîñ fetħi ve lâmiñ sükûnuyla havâşu'l-vehiyyetindir ki bir nesneyi mişâlsiz ve örneksiz icâd ve ibdâ' eylemek ma' nâsınadır. Türkide yaratmak ve Fâriside âferiden denir. **(tahlik)** Taķdîr vezninde bu dahı bir nesneyi inşâ ve icâd eylemek ma' nâsınadır ve bir nesneyi tesviye edip düzeltmege denir. **(melik)** Reşîķ vezninde nâzımıñ vuķûfuna göre minel karhi ile'l-ķademi tâmmü'l-a' zâ ve mütenâşibü'l-ħilķâti âdeme denir.

925 *Sözi ğâyetde belig olana dirler mintik*
Hem dahı tiz-zebân nâtikalı kimse zelik

(mintik) Mikşîr vezninde mübâlaĝa şıĝasıyla vaż'-ı luĝatda muvâfiķ ve muķtezâ-yı hâle ri' âyet ile ma' nâ-yı maķşûda muţâbîķ kelâm-ı şâdiķ tekellümüne muķtedir ğâyet belig ve suĝan-ver âdeme denir. **(zelik)** Hıţîb vezninde ve **(zelķ)** ketf vezninde ğarb-ı nutķ şâhibi talâķatlı ve feşâĝatlı âteş-zebân kimseye denir.

926 *Oldı mânend-i taħun un adı hem ince daķik*
İnce itmek dahı yumşatmaĝa dinmiş tedķik

(taħun) Şabûr vezninde fu' ûl be ma' nâ-i mef' ûl olarak mathûn ma' nâsınadır ki öĝüdülmüş una denir. Tâniñ kesriyle taħn gibi. **(daķik)** Raķîķ vezninde ve mürâdifidir ki ince ve bâriķ nesneye denir ve öĝüdülmüş una denir taħîn gibi. **(tedķik)** Terķîķ vezninde ĝalîz nesneyi inceltmek ve bir nesneyi kırıp ufatmak ve yumşatmaĝa denir.

927 *Şaķķ dinmiş yarıĝa yarmaĝa yırtmak taħrik*
Fetķ u tefiķ dahı yarma mişâl-i tefliķ

(şakķ) Şîniñ fetħi ve ķâfiñ teşdiidiyle ism olarak isti' mâl olunur ki yarıĝa ve yırtıĝa denir ve maşdar olarak nesneyi yarmaķ ve yırtmak ma' nâsına da müsta' meldir ve hânîñ fetħiyle ĝarķ dahı iki ma' nâda şakķ mirâdifidir. **(taħriķ)** Temziķ vezninde ve mürâdifidir ki bir nesneyi pâre pâre yırtmak ma' nâsınadır ve

yalanı çok söylemek ma'nāsına da müsta'meldir. **(fetk)** Fānıñ fethi ve tānıñ sükūnuyla. **(teftik)** Tahrik vezninde ma'nā-yı şānide şakḳ mürādifleridir ki bir nesneyi yarmaḳ ma'nāsınadır. **(teflik)** Teflik vezninde ve mürādifidir ki yarmaḳ ma'nāsınadır falḳ gibi. Fāriside kāfeten ve sekāfeten denir teşfik ve teşakḳuk ve inşikāk ve tefattuk ve infitāk ve tefelluk ve infilāk yarılmaḡa denir.

928 **(212)** *Göz açub diḳḳatile bakmaḡa dirler tebrik*
Muttaşıl göz dikerek bakma da olmuş termik

(tebrik) Tahdik vezninde ve mürādifidir ki bir kimse gözlerini pek açub bir nesneye diḳḳatle nazar etmege denir ḥalka ve iḡlāl gibi. **(termik)** Tednik vezninde ve mürādifidir ki bir nesneye göz dikerek devām-ı nazar ya'ni çok zamān bakmaḡa denir ṭamah ve ورنو gibi.

929 *Parlamaḳ oldı buruk u hem o ma'nāda berik*
Daḡı parlaḳ kılıca dindi o meşhūr ibrik

(buruk) Ku'ūd vezninde ve **(berik)** başir vezninde bir nesneniñ lāme'ān edip parlamasına denir. Tebezzuk ve tevehhuc ve tela'lü' gibi. **(ibrik)** Hemzeniñ kesriyle inbik vezninde ziyāde berrāk ve şimşek gibi lāme'ān idici kılıca itlāk olunur ve ma'ruf emzikli ḳāba denir ki lisānımızda daḡı ibrik itlāk olunur ve çehresi elmās gibi tābān olan māhir ve maḡbūbeye denir. Teḳülü şeribtü ḳahveten bi'l-ibriki min yedil ibriki ey el mereti'l-ḥasnāi'l-ber-raḳāti.

930 *Çadıra ḡayme serādık di serā-perdeye hem*
Perdedir ḡıdr u rivāk anı da çekmek tervik

(ḡayme) Hānıñ fethiyle bādiye-mişin olan A'rāb ve ekrād ve yörük ve türkmān maḳūlesiniñ me'vāları olan büyūta itlāk olunur fustāt gibi. Lisānımızda çadır ve çerге denir. Fāriside bār-gāh ve keşān denir. **(serādık)** Siniñ zammı ve dāliñ kesriyle a'lābiṭ vezninde çadır tozluḡuna ve verāsında nisvān yaḡūd etbā' ikāmet eylemek için ḡayme içre çekilen perdeye ve çadır etrāfına çekilen şoḡaḡa denir. Serā-perde Fārisidir. Fi'l-aşl perde-i serāy olub muzāfun-ileyh taḳdīm olunmuşdur siyāh-çeşm gibi. Otaḡ ve çadır envā'ınıñ tenfene ve tozluḡuna elsine-i kibārda serā-perde itlāki şāyī' olmaḡla terceme mevḳi'inde irād olundu. **(ḡıdr)** Hānıñ kesriyle sitr vezninde ṭā'ife-i nisvān görünmemek için eviñ ve çadırıñ bir ṭarafına çekilen perdeye denir. Üslub vezninde uḡdūr gibi ve ḡıdr muṭlaḳā derūnunda olan nesneyi sātir olan şey'e denir beyt ve çadır ve perde vesā'ir dürlü settāre gibi. Bu cihetdendir ki derūn-ı beyte mülāzım olub zārüretsiz esvāka berūz ve meḡākeme-i ḡuzūr mu'tādı olmayan mestüre ḡātūna muḡaddire itlāk olunur. **(rivāk)** Kitāb ve ḡurāb veznlerinde oñ oñüne aşılınan perdeye denir ve nerdibān başlarınıñ üzerlerinde binā kılınan

nişîmen ve şâh-nişîn mişllü cāy-gāhlara da ıtlāk olunur. **(tervîk)** Tedkîk vezninde rivāk-ı inhâz etmek ve hâ'il ve setre yapıp perde çekmege denir.

931 *Eli uz ustaya şa' bāz di her şan' atda*
Hāzık üstād olan kimse daḥı lebiḳ ü lebiḳ

(şa' bāz) Şiniñ fetḥi ve 'aynıñ sükūnuyla ḥoḳḳa-bāz gibi şan' atında tiz-dest eli çapük ustaya denir. **(lebiḳ)** Bā-i muvaḥḥideniñ kesriyle ketf vezninde ve **(lebiḳ)** emir vezninde işi yaḳışığı üzere işleyici olup şan' atında hāzık ve māhir olan ustaya denir. Üstād dāl ile 'Arabī ve dāl ile Fārisīdir pīşe-ger ve pīşe-ver gibi 'Arabīde hāzık ve māhir ve nābil ve taḳn-ı kāmil ustaya denir.

932 *Beslemek terbiye beslenme terabbī olmuş*
Besleme nāz u na'im ile me'ālī tefnīḳ

(terbiye) Taḡdiye vezninde ve mürādifidir ki zī-rūḥuñ kıvām-ı bedeni olan ḡızlā ve ma'āşını verip beslemek ma'nāsınadır. Fārisīde perveriden ve perverden denir. **(terabbī)** Teḡazzī vezninde me'kulāt ve meşrübāt ile perverde olunub beslemek ma'nāsınadır. Fārisīde perverde şoden denir. **(tefnīḳ)** Terzīḳ vezninde bir kimseyi nāz ve ni'metle ya'ni nevāziş ve iltifata mülābis et'ime-i nefise ve 'ayşe-i vāsi'a ile beslemektir.

933 *Hem bezenmek de tezeyyün ki tezevvuḳ öyle*
Zīnet itmek daḥı mefhūmı da olmuş tezvīḳ

(tezeyyün) Teşevvük vezninde ve mürādifidir ki zīb ve zīver ile bezenüb tonanmaḳ ma'nāsınadır. **(tezevvuḳ)** Tezeyyün ve mürādifidir ki tenavvün ve taḥallī ve izdiyān ve tezīḳ gibi. Fārisīde ārāsten denir. **(tezvīḳ)** (213) Tezyīn vezninde ve mürādifidir ki bir nesneye zīb ve ziyet verip bezemek ma'nāsınadır taḥliye ve teşvīf gibi. Fārisīde ārāyiden denir.

934 *Şebte'ūr arpaya dinmiş daḥı meşhūrı şa'ır*
Hem ḳaddīm at yeminiñ arpasıdır öyle 'alīḳ

(şebte'ūr) Şiniñ ve tāniñ fetḥi ve 'ayn-ı mühmeleniñ zammıyla 'ankebüt vezninde ve 'ayn-ı mühmele bedeli ḡayn-ı mu'ceme ile şebteḡür ḥubūbāt cinsinden arpaya denir. **(şa'ır)** Emir vezninde arpa nev'iniñ ism-i meşhūrıdır. **(ḳaddīm)** Şa'ır vezninde ḥayvānāta verilen arpaya denir ki yem ta'bir olunur. **('alīḳ)** Ḳadīm vezninde ve mürādifidir ki dābbeye verilen arpadır lākin bunda arpayı torbaya vaż' ile dābbeniñ başına ta'līḳ melḥūzdur.

935 *Pek muḥabbet dime mefhūmı imiş ‘ıŝk u ‘aŝak*
Oldı vāmık daḥı ‘āŝık daḥı ‘āŝık katı dūŝkūn ‘ıŝŝık

(‘ıŝk) ‘Aynıñ kesriyle ve (‘aŝak) fethateynle bir kimse maḥbūbuna irfātla muḥabbet eylemek ma‘nāsınadır muḥ‘ad vezninde mu‘ŝak gibi. (vāmık) ‘Āŝık vezninde ve mürādıfidir ki ‘aŝk ve muḥabbetle giriftār olan kimsye denir vāmık ve ŝab ve muḥib ve vedūd gibi. (‘ıŝŝık) Sekīt vezninde muḥabbibe ‘alāka ve ‘aŝkı keŝir olan kimseye denir.

936 *Emr-i Ḥaḫdan taŝra çıkma imiş fiŝk u fusūk*
Dā‘imā fiŝk u fucūr üzre olandır fessık

(fiŝk) Fāniñ kesriyle ve (fusūk) ku‘ūd vezninde Ḥaḫ Ta‘ālā cell ü ‘alā ḫazretleriniñ emrini terk eylemekle ‘iŝyān edip sebīl-i ŝavābdan ḫurūc itmek ma‘nāsınadır ki o emri terke ve münāhī ye irtikāba ŝāmildir. (fessık) Sekīt vezninde ve fiŝk ŝırd vezninde dā‘imā fiŝk ve fucūr üzere olup faḫa mıŝr olan ādeme denir.

937 *Ḥükme ŝāyeste olan ‘adlıle ancaḫ ḫaḫdır*
İnneme‘l-Ḥaḫku ma‘a‘l-‘adlı ile‘l-ḫükmi ḫaḫık

Mıŝrā‘-ı evvel ŝāniniñ tercemesidir. (innemā) Ṭarıḫ-ı kaŝrdandır ancaḫ ma‘nāsını ifade ider. Tafŝili kıt‘a-yı ŝer‘iyyeniñ evāḫirinde geḫdi. (el-Ḥaḫ) Esmā-i ḫüsnādan olmaḫ üzere mübtedādır. (ma‘a‘l-‘adlı) Terkiḫ-i izāfesinde ma‘ muḫārenete ve muŝāḫabete dalālet ider. Böylece ve berāberce ma‘nāsına. (‘adlı) Cevr ve zulmden mücānebet ile nüfūs ve ‘uḫūlde istiḫāmeti ŝābit olan inŝāfi ve ḫālāt-ı müstaḫsineyi icrā eylemekden ‘ibāretidir ve ma‘ kelimesi mu‘ḫar-ı ḫükümüñ zarfıdır. (ile‘l-ḫükmi) Terkiḫinde (ile) mu‘aḫḫar-ı ḫaḫık lafzına müte‘allik ḫarf-i cerrdir. (ḫükmi) Ḥāniñ zammıyla faŝl-ı ḫazā ya‘ni ŝu nesne ŝöyledir diye ḫaḫ‘ imzā‘ eylemek ma‘nāsına ḫaḫık lafzınıñ mef‘ūl-i biḫ ḡayr-ı ŝarīḫidir. (ḫaḫık) Ḥalīḫ vezninde ve mürādıfidir ki lāyık ve revā ve ŝāyeste ve sezā ma‘nāsına mübtedāniñ ḫaberidir. İmdi bu terkiḫ

İnneme‘l-ḫaḫku ḫaḫık ile‘l-ḫükmi ma‘a‘l-‘adlı

sebkindedir. Zārūret-i vezn için taḫdīm ve ŝe‘ḫir olunmuŝdur.

Ḥāŝıl-ı ma‘nā-dārında ḫaŝt ve ‘adle melābis faşl-ı ḫazā cenāb-ı aḫkamu‘l-ḫākimine maḫzıdır.

938 *Yāve-güyān-ı zamāne baña taḫlīd idemez*
şükr kim Ḥaḫk’a benim ‘aŝrda ehl-i taḫḫık

(**yāve-gūyān**) Çāre-cūyān vezninde Fārisīdir. Hezeyān ve bīhūde söz ma' nāsına olan yāve lafzıyla söyleyciler ma' nāsına olan gūyendegān uḥaffefi olan gūyān lafzından mürekkeb olarak vaşf-ı terkībīdir. Hezeyān ve me'ālen ya' nī söyleyciler demektir. (**taḳlīd**) Teşdīd vezninde bir kimse āhire peyrevlik edip işlediği gibi işlemek ma' nā-yı 'arfīdir. (**'aşr**) Kaşr vezninde mulaḳā zamān ma' nāsınadır. (**taḥḳīḳ**) Tedḳīḳ vezninde maṭlūb ve müdde' āsı delīl ve bürhān ile işbāt ve beyān eylemekden 'ibāretīdir.

Me'āl-i beyt nāzım-ı (214) ma' ārif- tırāz hem-' aşrı bulunan mu' aşer-i şu' arādan mümtāz ve taḥḳīḳ-i maḳāmda fa' īḳ ve ser-firāz oldıgım beyān ile müfāhire-i şā' iriyye ve ' aṭiyye-i behiyye cenāb-ı feyyāz-ı muṭlaḳ olan ' ilm ve kemāl ve taḥḳīḳ-i maḳāl muḳābilinde teşekkür ve taḥaddīs-i ni' m-i ileyh olmuş olur.

NAZMUNĀ 'L-KĀFĪ BĪ BASTĪN ḲAD KEFĀK

(**nazmunā**) Terkībinde kelām-ı manzūm ma' nāsına olan nazım hezmālū'n-nefs mütekellim ma' a'l-ğayr zamīrine muzāf olarak mübtedādır. (**kāfi**) Vāfi vezninde kifāyet idici ya' ni sā' irlerden müstāgni kılıcı ma' nāsına nazmīn şıfatıdır. (**bastın**) Lafzında bā-i sebebiyye mu' ḥar kefāk fi' line müte' allıḳdır. (**bast**) Bānīn fethiyle bir nesneyi neşr edip yaymak ve tevsī' eylemek ve uzatmak ma' nālarınadır ve fi' liñ mef' ūl-i bih ḡayr-ı şarīḥīdir. (**ḳad kefāk**) Terkībinde ḳad ḥarf-i taḥḳīḳdır. Medḥūliniñ mazmūnı şābit ve müteḥaḳḳīḳ oldıgına dalālet eder. (**kefāk**) da kefi remi vezninde bāb-ı şānīden fi' l-ma' zi olarak āḡirlerden maḡnī oldı demektir. Fā' ili olan zamīr-i müstetir mübtedāya rāci' dir. Kāf ḥiṭāb-ı mef' ūlīdir. Cümlesi mübtedānīn ḡaberīdir.

Maḡşūl-i ' ünvan bizim bu manzūme-i ḳāfiyemiz kündīden luḡat-mend ola baş ve beyān olundıgı cihetle ey ṭalib luḡāt-ı taḥḳīḳ saña kāfi vesā' ir manzumelere ihtiyāc dan maḡnī ve vāfi oldı demektir.

939 *Ol ki ' aşḳında seniñ men fi hevāk*
Ḳanda görür o seni eyne yerāk

(**men fi hevāk**) Terkībinde men mīmiñ fethi ve nūnuñ sūkūn üzere bināsıyla ellezī ma' nāsına ism-i mevşūldur ve mübtedādır. Ol kimse ki dimektir. (**fi**) Fānīn kesr ve mediyle ḡurūf-ı cāredendir. Zarfıyyet-i mecāziyye yāḡūd muşāḡabat içündür. Müte' allıḳı fi' l-i ' am-ı maḡzūfdur. (**hevā**) Hānīn fethi ve elif-i maḡşūre ile bir nesneyi meftūnluḡa denir ' aşḳ ve ' alāḳa gibi. Kāf zamīr-i hitābdır. Zarf-ı müstaḳırr ma' fā' ile cümlesi meşūlūñ şılasıdır.

Mefhûm-ı terkîb seniñ ‘aşk ve muhabbetinde olan kimse demektir. **(eyne yerâk)** Eyne keyf vezninde istifhâmı mutazammın zarf-ı mekân olarak mu’ahhar yerâk fi’liniñ zarfıdır. Bundan Türkide kande ve nerede ile ta’bîr olunur. Yerâk lafzında yeri rü’yetden fi’l-i muzâri’dir görür ma’nâsına kâf zamîr-i hitâb olarak mef’ûldür. Fâ’ili tahtında müstetir zamîr gâ’ib olarak mevşûle râci’dir. Cümlesi mübtedâniñ haberi olarak Ellezi fi ‘aşkıke ve hevâke fi eyyi mekânin yelkâke ve yerâke demek olur.

940 *‘Âşık oldu şevkle gören seni
Kâne şabben bi’l-ğarâmi men ra’âk*

Mısrâ’-ı evvel şânîniñ tercemesidir. **(kân)** Ef’âl-i nâkışadandır. Oldı ma’nâsınadır. **(şabb)** Şâdiñ fetihî bâniñ teşdidiyle ferî-i muhabbete âşüfte olan ‘aşık ma’nâsına oldığı dâl kâfiyesiniñ kıt’a-yı evvelisinde geçdi ve burada şabben menşûb olarak kân fi’liniñ haberiştir. **(bi’l-ğarâmi)** de bâ-i mülâbese şabba müte’allıktır. **(ğarâm)** Şehâb vezninde bir şey’e pek düşkünlüğe ve meftûnluğa denir ve şevk ve iştiyâk ve hırş ve vulû’ ma’nâsınadır ve şabbiñ mef’ûl-i bih gayr-ı şarîhidir. **(men ra’âk)** Seni gören kimse ma’nâsına mevşûl şılatihi kân fi’liniñ ismidir. Çünkü men ism-i mevşûldür. **(rây)** Rü’yetden mâzîdir. Tahtında müstetir-i fâ’il zamîri mevşûle râci’dir. Kâf hitâb-ı mef’ûlidir.

941 *Yâ halîlî ey benim pek sevgilim
Görürüm bir gün seni yevmen erâk*

(yâ halîlî) Terkiinde yâ harf-i nidâdır. **(halîl)** Kâlîl vezninde muhabbete şâ’ibe-i halelden âri ve gull ve gussadan hâlî dürüst ve şâdık ve şâfi olan dosta denir hal-i vafî gibi. Cem’i ahillâ ve hullân (215) gelir. Yâ-i mütekellime muzâf olarak ey benim yâr-i vefâ-dârim ve habîb-i şadâkat-şî’ârım demektir. **(yevmen erâk)** Terkiinden yevm nevm vezninde fecriñ tûlû’ndan şemsiñ gurûbuna kadar zamândan ‘ibâret olarak mu’ahhar idrâk fi’liniñ zarfı olmak üzere menşûbdür. **(erâk)** da ezi fi’l-i muzâri’ nefs-i mütekellim ve hâdedir. Fâ’ili müstetir enâ zamîridir. Kâf-ı hitâb mef’ûlidir. hitâb-ı halîl mezbûredir ki günlerden bir gün didârîñla müşterek olurum demektir.

942 *Sen gelür iseñ baña lev ci’tenî
Saña cânımdır fedâ rûhî fidâk*

(lev ci’tenî) Terkiinde lev kelimesi dâd kâfiyesiniñ kıt’asınıñ evâhiri şerhinde geçdiği gibi muṭlaḳ rabṭ için müsta’meldir inn-i şartıyye ma’nâsına. **(ci’t)** Geldi ma’nâsına olan câ lafzından mâzî müfred-i müzekker-i muhâtabdır. **(tâ)** Hitâb-ı fi’liñ fâ’ili. **(nûn)** Nûn-ı veḳâye yâ-i mütekellim zamîri olarak mef’ûlidir. Cümlesi fi’l-i şartıdır.

Mefhūmı eger sen benim meclisime gelir isen demektir. Cezāsı mısrā‘ı âtîde vāki‘ rūhī fidāk cümlesidir. **(rūhī fidāk)** Terkibinde rūh nūh vezninde cān ma‘nāsına olduğu hā kâfiyesinin kıt‘a-yı şāniyesinde geçti. Burada yā-i mütekellime izāfetle mübtedādır. **(fidā)** Fāniñ kesri ve elifiñ kaşrıyla ilā vezninde ve elifiñ meddiyle kisā‘ vezninde bir kimseyi varṭa ve şiddetden taḥlīs için verilen bedele denir. Kāf-ı ḥiṭāb fidāniñ muzāfu’n-ileyhi olarak mübtedāniñ haberidir. Cümlesi fā-i cezā‘iyye taḥdīriyle şarṭ-ı sābıkiñ cevābı ve cezāsıdır.

943 *Senden ayrılmak baña oldu ğumūm*
Kāne lī’l-aḥzānu minke’l-infikāk

Mısrā‘-ı evvel şāniniñ tercemesidir. Aşl-ı terkib kâneü’l-infikāk seniñ iḥtirānen lī olacaktır. Taḥdīm ve te’ḥīr-i zārūret vezn içündür. **(kāne)** Fī‘l-nākışdır oldı ma‘nāsına. **(infikāk)** İnfişāl vezninde ḥatā yāḥūd ma‘nā-yı muttaşıl olan nesneleriñ biribirinden ayrılması ma‘nāsına kâne lafzınıñ ismidir. **(mink)** Min-i cāre infikāka müte‘allıktır. Kāf-ı ḥiṭāb menşubu’l-ḥall olarak infikākıñ mef‘ül-i bih ğayr-ı şariḥidir. **(aḥzān)** Hemzeniñ fetḥiyle cem‘ olarak kâne fi‘liniñ haber-i menşubudur. Müfredi ḥāniñ fetḥiyle ḥüzn ve fetḥateynle ḥüznür ki ğama ve tasaya ve vuḳū‘ya denir. **(lī)** Lām-ı cāre ile yā-i mütekellimden mürekkeb olarak aḥzān lafzınıñ mef‘ül-i bih ğayr-ı şariḥidir. Baña ve benim için demektir. Ol kıt‘adan berü ḥiṭāblar maḥbūbadır.

944 *Mā şehidnāhu biz anı görmedik*
Söyle kim geldi saña kul men etāk

(mā şehidnāhu) Terkibinde mā nāfiyedir. **(şehidnāhu)** Terkibinde nāhiyedir şehidnā ‘alimnā vezninde bāb-ı rābi‘den māzi-i mütekellim ma‘a’l-ğayr olarak ḥuzūr-ı ma‘a’ş-şāhide ma‘nāsınadır. Hā zamīr-i ğā’ibdir ki terkibde o ve anı lafzlarıyla ta‘bīr olunur.

Mefhūm-ı terkib biz anı görmedik demek olur. **(kul men etāk)** Terkibinde kul kāfiñ zammıyla emr-i ḥāzırır sen söyle ma‘nāsına. **(men)** Mīmiñ fetḥiyle istifhāmiyyedir ki lisānımızda kim ile ta‘bīr olunur. **(atī)** Ramī vezninde bāb-ı şāniden fi‘l-i māzidir geldi m‘nāsına. Kāf-ı ḥiṭāb fi‘liñ mef‘ülidir. Mefhū-ı terkib nāzımıñ dedigidir.

945 *Rabbim olduysa bu kul ‘āsī saña*
Zālike’l-‘abdu ilāhī lev ‘aşāk

Mısrā‘-ı evvel şāniniñ tercemesidir.**(zālik)** Müfred-i müzekkere işarete mevzū‘ olan zā lafzlarıyla lām-ı ‘imād ve ḥarf-i ḥiṭābdan mürekkeb olarak ey

muḥāṭab bu ve işte şu demektir. (**‘abd**) ‘Atnıñ fethi ve bānıñ sükūnuyla bu maḳāmda bī‘ ve şurası şaḥīḥ olan ‘abd muḥkemü’l-şer‘ ma‘nāsı murād olunup (216) belki muṭlaḳā insāna ya‘ni ḥur ve ‘abde şāmil olan ‘abdün bi’l-icādi ve ‘abdün bi’l-ḥidmeti ma‘naları murāddır. (**ilāhī**) Ḥarf-i nidā taḳdīr ile yā ilāhī demektir ki ey benim Rabbim ve perverdigārim demektir. (**lev**) Yine bu kıt‘ada geçdiği gibi inn-i şartıyye ma‘nāsınadır. (**‘aşā**) ‘Aynıñ fethi ve elifiñ kaşrıyla bāb-ı şānīden māzi-i müfreddir.

Mefhūm-ı mısrā‘ ey benim mālīk ve perverdigārim bu mücri ḳuluñ her ne ḳadar saña ‘isyān itmiş ise de ya‘ni emrine inḳıyād etmeyip meslek-i ḥilāfe gitmiş ise de demektir. Cevābı beyt-i ātūniñ mısrā‘-ı şānīsıdır. Ḥiṭāb ḥarf-i ve ḥiṭāb ismi ile muḥāṭab Cenāb-ı Rabbü’l-‘izzetdir.

946 *Senden özge yoḳ aña Ma‘būd Rab*
Mā lehū rabbun ve ma‘būdun sivāk

Yine evvel-i şānīniñ tercemesidir. (**mā**) Kelimesi ḥarfıyye olarak nefyda ve ‘amelde lebs kelimesine müşābe olan mādır ki lisānımızda yoḳ ve degil ma‘nalarını ifāde ider. (**lehū**) Lām-ı cāre ile beyt-i sābıḳda mezkūr ‘abde rāci‘ zāmīr-i ḡā’ibden mürekkeb olarak ḳarf-ı müstaḳırr maḥallen mensūb māniñ maḳdem-i ḥaberidir. (**Rabb**) Rāniñ fethi bāniñ teşdīdiyle perverdigār-ı ‘ālem olan zāt-ı ecel ve ‘azimiñ esmā-i ḥüsnāsından olarak lafzen merfū‘ ve māniñ mūḥer ismidir. (**ma‘būd**) Maḥmūd vezninde emrine inḳıyād ve ḥükmüne itā‘at ile kendine ‘ibādet ve ḳulluḳ olunan ma‘būd bi’l-Ḥaḳḳ ma‘nāsına Rabb üzerine ma‘tūfdur. (**sivāk**) da seviyy sīniñ kesri elif-i maḳşūre ile ḡayr ma‘nāsınadır ki lisānımızda özge ve başḳa ile ta‘bīr olunur. Ḥiṭāb Allāhü Ta‘ālā ḥazretlerinedir. Cümlesi şartıñ cevābı maḳāmındadır ya‘ni cevāb-ı maḥzūfuñ ‘ileyhidir.

Me‘āl-i kelām ey benim Tañrım eger bu ‘abd-i ‘āşī ḥasebü’l-beşeriye nefes ve hevāya itibā‘ale saña ‘isyān etmiş ise de yine raḥmetiñden ḳaṭ‘-i ümīd etmez zīrā senden ḡayrı Rabb ve Ma‘būd’ı yoḳdur demek olur.

947 *İḥtiyār isem daḥı bī-iḥtiyār*
Tekye-i ‘aşḳa şoyundum pīr-pāk

Evvelki (**iḥtiyār**) lafzı lisānımızda mütedāvil olduğu üzere müsinn ve ḳocamış kimse ma‘nāsınadır ki Fārisīde pīr denir. İkinci (**iḥtiyār**) ‘Arabīdir. İrāde ma‘nāsına. (**bī**) Fārisīde edāt-ı nefydir. (**tekye**) Müsinn-i dervīşān olan ḥān-ḳāh ma‘nāsına.

Me‘āl-i beyt sen bulūḡ ile her ne ḳadar müsinn ve iḥtiyār ve sālḥürde-i rüzḡār olmuş isem daḥı yine zāde-i ṭab‘-ma‘rif-ni‘ me ḥalil ve fütūr gelmeyip nazm ve

inşāya şevk ve muhabbet dergāhında bi'l-iztirār-ı mevāni' den tecerrüd ve ile bir uğurdan bütün bütün şoyundum demek olur ki dībācede

Ele pīr-āne-ser aldım kalemī
Nev-civānlar gibi kıldım himemī

beytiyle yek-me'āl olmuş olur.

ENTE LĀ TAQLĪBE MİNNĪ ĶALBEK

(ente) Hemzeniñ ve taniñ fetheleriyle müfred-i müzekker-i muhātab zamīridir ki Türkīde sen denir. **(lā taqlibe)** Nefy-i istikbāl müfred-i müzekker-i muhātabdır. Çevirmeziñ ve döndürmeziñ ma'nāsına haberdır. Lākin burada çevirme ve döndürme ma'nāsına inşā murāddır. **(minnī)** de min-i cāre fi'l-mezkūr mütē'allıktır. Yā-i mütেকellim fi'liñ mef'ül-i bih ğayr-ı şarīhidir. **(ķalbek)** de ķalb ihşā-yı bedenden yürek ta'bir olunan 'uzvuñ ismi olarak fi'liñ mef'ül-i bih ğayr-ı şarīhidir. Kāf hītabdır.

Mefhūm-ı 'ünvān ey muhātab sen benden maħall-i idrāk ma'ānī olan ķalbi çevirme ya'ni saña ifāde ve ilkā itdigim ğakāyık ve daķayıkdan a' rāz eyleme demek olur ve kıt'ada zıkr olunacaķ ķalb-i lügavilere bera'āte istihlāldir.

948 Ķams u Ķasm ikisi de maħv itmek
Cezb ü cebziñ de me'āli çekmek

(ķams) Lems vezninde ve mīm ile sende ķalb-i mekān ile **(ķasm)** resm vezninde ikisi de bir nesneyi **(217)** maħv etmek ya'ni bozub belirsiz etmek ma'nāsınadır. **(cezb)** Cimiñ fethi ve zālīñ sükūnuyla ve ķalb-i mekānile cezb vezninde ve mürādifidir ki bir nesneyi şorı yāħūd ma'nevī celb ve cerr edip çekmek ma'nāsınadır.

949 'Avķab 'avbaķ imiş dāhiye pek
Betl ü tebl ikisi olmuş kesmek

('avķab) Cevher vezninde ve ħarfeyn-i āħiriniñ taķdīm ve te'ħīr ile **('avbaķ)** yine cevher vezninde ikisi daħı büyük belā ve muşibet 'azīmen ve dāhiye-i dahiyen ma'nāsına ve deñiziñ engin yeri ma'nāsına mütērādiflidir. **(betl)** Bā-i muvaħħideniñ tā-i muşannāt üzere taķdīmiyle ķatl vezninde ve maķlūbı olan **(tebl)** ikisi de kesmek ma'nāsınadır.

950 'Amc u ma'c eylemek olmuş sür'at
Serķa'e ķarsa'e ol yürüdi pek

(**‘amc**) ‘Aynîñ fethi ve mîmiñ sükûnuyla ‘amd vezninde ve (**ma‘c**) mîmiñ ‘ayn üzere taqđîmiyle ikisi de ikisi de tîz tîz yürimek ve sür‘atle gitmek ma‘nâsınadır. (**serṭa‘e**) Sîniñ taqđîmiyle daḥrace vezninde ve ṭâniñ taqđîmiyle yine daḥrace vezninde. (**tarsa‘e**) Bir nesneden qorqmaqdan nâşî sür‘atle segirdip gitmek ve kaçmaq ma‘nâsınadır.

951 Karpuzuñ adı da bā-nuṭḡ-ı nebî
Oldı baṭṭîḥ ile ṭabbîḥ demek

(**baṭṭîḥ**) Bāniñ ṭâ üzerine taqđîmiyle sekkîn vezninde ve ṭâniñ taqđîmiyle yine sekkîn vezninde. (**ṭabbîḥ**) Kavuna ve karpuzı denir. Lâkin ṭabbîḥ ehl-i hiçâzlığını olmağla lisân-ı mu‘cîzbeyân-ı nebevîden şadverini eş‘âr etmişdir.

952 *Ḥamd maḡlûbı dimişler medḥiñ*
İkisiniñ de me‘âli ögmek

(**ḥamd**) Ḥâniñ fethi ve mîmiñ sükûnuyla ve yine vezn-i mezbûr üzere ḡalb-i lağvî ile (**medḥ**) ikisi de şükr ve sipâs ve ḥüsn ve şenâ ve zikr-i cemîl ile sitâyiş ma‘nâsınadır i lisânımızda ögmek ta‘bîr olunur. Beynlerinde ‘umûm ve ḥuşûş-ı meşhûrdur.

953 *Hem daḥı kursuf u kurfus penbe*
Ḥamt u maḥt oldı sıcağ gün demek

(**kursuf**) Kâfiñ ve sîniñ zammeleriyle ‘usfur vezninde ve kursûf ‘uşfur vezninde ve fâniñ sîn üzere taqđîmiyle yine ‘uşfur vezninde ve (**kurfus**) pamuğa denir qaṭan ma‘nâsına. (**ḥamt**) Ḥâniñ mîm üzere taqđîmiyle yine ḥamd vezninde ve yine vezn-i mezbûr üzere mîmiñ ḥâ üzere taqđîmiyle (**maḥt**) pek ıssı güne denir yevm-i şedîdü’l-ḥar ma‘nâsına.

954 *Ġamğama mağmağa söz şav qarışık*
‘Aslaṭa asṭala bed söylenmek

(**ğamğama**) Ġayn-ı evvelîniñ mîm-i evvelî üzere taqđîmiyle ve (**mağmağa**) mîm-i evvelîniñ ġayn-ı evvelî üzere taqđîmiyle ikisi de zelzele vezninde olarak sözi vâziḥ ve âşikâre söyleyüb cümcümü-vârî mübhem ve meşûş-ı mîzmîzî ve qarışık söylemek ma‘nâsınadır. Burada da nesîḥ-i maṭbû‘ada taşḥîf ma‘nâsınadır. (**aslaṭa**) Lâmiñ ṭâ üzere taqđîmiyle ikisi de daḥrace vezninde olarak râbıṭasız ve münâsebetsiz söz söylemek ma‘nâsınadır ki zevzeklik ve ḥaṭḡ-ı kelâm eylemekden ‘ibâretdir.

955 *Şelṭama şemlaṭadır gevşeklik*
Faṭs u ṭafs oldı hem âdem ölmek

(**şelṭama**) Şâ-i müşelse ile mîm-i beyniye lâm-ı tavsîtiyle ve (**şemlaṭa**) şâ ile lâm beyninde tavsîtiyle ikisi de daḥrace vezninde olarak bir kimse mest-i endâm olub vücûdı müsterhî ve gevşek olmak ma' nâsınadır. Bâ-i zammelerde şelmaṭa mevķi'nde şelṭama vâķi' olmağla yine taşhîf ve taḥrîf-vârdır. (**faṭs**) Fâniñ ṭa üzere taḥdîmiyle ve (**ṭafs**) ṭâniñ taḥdîmiyle temr vezninde olarak nâzımıñ beyânına göre ölmek ma' nâsınadır. Lâkin kâmusda faṭs mersin ağacınıñ yemişi ma' nâsına ve ṭafs (218) cimâ' eylemek ma' nâsına maḥşûr olub ama helâk olub ölmek ma' nâsına olan lafzlar culuş vezninde fuṭûs ve ṭufûs olmağla mışrâ'-ı şâni

Hem fuṭûs ile ṭufûsdur ölmek

denilse kâmusâ mutâbık olurdı fâ fehm.

956 *Câh maḥlûbı dimişler vechiñ*
İbn-i Hâcib didi öyle gerçek

(**câh**) Hâl vezninde aşlı cûh olmağla ḳadr ve menzilet ve irtifâ'-şân ve meziyyet ma' nâsına olan vech lafzınıñ maḥlûbı olmak şâḥib-i kâmusuñ ta'birinden ve İbn-i Hâcibiñ ve şâriḥ-i kâmusuñ taşriḥinden ma' lûmdur.

957 *Luğat erbâbı ḥılâf-ı naḥvi*
Böyleler ḳalb dimişler bî-şek

Ya'ni bu maḥûle maḥlûbu'l-ba'zı olarak müterâdifân olan lafzlar her ne ḳadar her birerleri luğate müstaḳille ise de ehl-i luğat ahd-i himâyı âḥiriñ maḥlûbidir dirler ammâ 'ulemâ-yı naḥv ve mâ'niyün ıştılâhında ḳalb ıtlâḳ olundukda ḳalb-i müstevî mütebâdir olur ki lafz ve ahd yâḥûd kelâm ṭarden ve 'aksen ḳırâ'at oluna. Nûn vâv mîm lafzları gibi ve kelâm-ı menşûrda ربك علما دام رخي فكبر العماد سر فلا دخي kelâmları gibi ve nazmda mışrâ'-ı vâhid olarak

ارنا هلا لا الاله انارا
 و ضي قلق هذه فيك كيف

naḥlin mışrâ'ları gibi tafşili 'ilm-i bedi'ada meştûrdur.

958 *Bu mişllüleri yok Kur'an'da
Odur efşah arayub çekme emek*

Ya'ni bu kıt'ada şebt ve imlâ olunan luğatiñ ağleb ve ekşerî beynü'l-fuşha-yı ğayr me'nüseü'l-i isti'mâl olmağla anlarıñ isti'mâli feşâhat ve belâgate maħal olundığından efşahü'l-kelâm ve ebnâü'n-nizâm olan kelâm mülk-i 'ilâmda bu maķûle-i vahşet ve ğarâbet ile mevşûf-ı kelimât-ı mevcûde degildir demek olur.

959 *Senden öñ geldi muħaķķaķ o bize
Hüve ķad cā'e ileynā ķableke*

Mışrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (**hüve**) Müfred-i müzekker ğā'ib zamîri olarak mübtedâdır. O kimse yâhûd o şey' demektir. (**ķad**) Ħarf-i taħķiķdir. (**cā'e**) Bâb-ı şâniden fi'l-i mâzidir. Geldi ma'nâsına taħtında müstetir-i fâ'ili ile cümlesi mübtedânîñ haberidir. (**ileynā**) da iley ħarf-i cerdir. Cā'e fi'line müte'alliķdir. Nā mütekellim ma'a'l-ğayr zamîri olarak fi'liñ mef'ûl-i bih ğayr-ı şarîħidir. İleynā mecmû'î bize demektir. (**ķableke**) de ķabl ķâfiñ fethiyle ba'd kelimesiniñ naķizîdir. Lisânımızda bundan öñden ve ilerü lafzıyla ta'bir olmur ve burada zarf-ı zamândır ve kâf-ı ħiṭâba muzâf olarak cā'e fi'liniñ zarfıdır. Mefhûm-ı mışrâ'-ı taħķiķ o kimse yâhûd insâna bize senden maķdem geldi demektir.

960 *'Arabîñ böyle 'acā'ib luğatin
Ma'rifetden şayılır öğrenmek*

Bu beyt su'âl-i muķaddere cevâb olarak istiyâķ-ı beyânî olmaķ zâhirdir. Zîrâ râ ķâfiyesinde

Murâdım oldu ķü ħidmet ħadîş ü tefsîre

demekle bu manzûmeniñ tertîbinden ğarz-ı ħadîş ve tefsîriñ taħşîline maķdeme ve medâr olması maķşûd-ı aşlı oldığını eş'âr ve bu kıt'aniñ evâħirinde beyânî üzere bu mişllü luğatler efşah-ı kelâmda bulunmaķ maṭlab-ı mezbûre münâfi oldığı bedîdâdır diyü vârid olan i'tirâza cevâbdır ki gerçi bu maķûleler şavb-ı maķşûddan ħâric ise de istîrâdî olarak böyle ğarîb luğatleri de bilmek bîhûde degildir. Belki ma'ârifden ma'düddur ve ekşer için ħükm-i küll-vârdır.

DĀ'A 'ÖMRÜ'L-ĦUKEMĀ Bİ ZÛNÛNİN VE ŞÛKÛK

(**dā'a**) Bâb-ı şâniden mâzidir. Zâyî ve telef oldu ma'nâsına. (**ömr**) 'Aynîñ zammı ve zâmmeteynle de (219) bedeniñ rûħ ile 'imâreti müddetiñ ismidir ki ħayât ma'nâsına. Fâriside zindeĝi ve Türkîde saĝlık ve dirilik denir ve merfû' olarak fi'liñ

fā' ili olarak ve ma' bedine muzâfdir. **(hükemâ)** 'Ulemâ vezninde hikmet ile munaşşif kimse ma'nāsına olan hakīm lafzınıñ cem'idir. Lām-ı ta'rīf ahd-i hāricidir. **(bi zününin)** de bā mülābese yāhūd fī ma'nāsına zarfıyye olarak zā'e fi'line müte'allıktır. **(zünün)** Fünün vezninde i'tikād ğayr-ı cāzimiñ tarafını beyninde hāşıl olan tereddüd-i rācihiñ ismidir ki Fāriside kân ve Türkide şanma ve sezme denir ve fi'liñ mef'ül-i bih ğayr-ı şarīhidir. **(şükük)** Zünün vezninde tereddüd ve şübhe ma'nāsına olan şekk lafzınıñ cem'i olarak zünün üzere ma'tūfdur. Mefhūm-ı 'üvnān şerā'ie temsek ve istād itmeksizin Bārī Ta'ālā Hāzretleriniñ zātını ve şıfatını ve maşnū'atını mücerred 'aqla kemā yenbaġi biliriz iddi'asında olan felāsofa ve hükemā ekşer mu'tālabda 'ilm-i yakīndedir ve haqqa işābetden cüdā ve 'ömrüne temāye-i şükük ve zününde telef ve hebā oldı demektir.

961 *Dindi me'fün gibi 'aqlı za'ife me'fük
Nük ahmaklık imiş ahmaq olandır me'bük*

(me'fün) Me'zün vezninde ve nün yerine kāfla **(me'fük)** 'aql ve idrāki za'if ve re'y ve tedbiri saħif olan kimseye denir. **(nük)** Nūnuñ zammı ve fethiyle ahmaklık ve bölük ma'nāsınadır hamākat ve belādet ve belāhet gibi. **(me'bük)** Bā-i muvaħħide ile me'fük vezninde ve mürādifidir ki za'ifu'l-'aql ve ahmaq ma'nāsına ketef vezninde ablak ve minber vezninde mi'bek gibi.

962 *'Avratıñ zevcine buġz idicisi oldı farūk
Erkege şevki ziyāde olana dindi helūk*

(farūk) Şabūr vezninde zevcini sevmeyüb buġz ve 'adāvet üzere olan 'avrata denir şāhib vezninde fārik gibi. **(helūk)** Farūk vezninde erkege şevki ve cimā'a ziyāde hırşılı olan 'avrata denir ve serī'ü'n-nizāl ādeme denir.

963 *Zühredir pek aq olan nesne muhık aklıktır
Pek kara nesne de edcen gibi olmuş hulkük*

(zühre) Ğurfe vezninde hüsn ve şufūta muķārin olan aqlıġa denir ve şāfi beyāza denir. **(muhık)** Fethāteynle şol aqlıġa denir ki berrāq olmayub kirec gibi yüze mā'il tonuksı ola ve bu maķbül-i beyāz degildir. **(edcen)** Esved vezninde pek çirkin siyāh olan nesneye denir mü'enneşi decnādır sevdā vezninde. **(hulkük)** Hāmıñ zammıyla 'usfūr vezninde fethāteynle ķurbūs vezninde pek siyāh olan şey'e denir.

964 *İbtidā toġması olmuş güneşiñ gerçi buzūġ
İrmesi vaqt-i zevāle hem anıñ oldı dulūk*

(**buzûğ**) Tūlū[‘] vezninde güneş ve ay yağmak yâhūd henüz yağmağa başlamak ma[‘]nâsınadır. Bāniñ fethiyle bez[‘] gibi. (**dulūk**) Sulūk vezninde güneş vasaṭ-ı semādan zā[‘]il olmak ma[‘]nâsınadır ki şalāt-ı zuhrūñ evvel vaḳti olacaktır ve şemsin ğurūbuna da denir ve isfirārına da denir ki aḥşam ve ikinci vaḳtleridir.

965 *Didiler zengîne şervān u kınā zenginlik*
Faqr şa[‘]lık ü faḳir olana dinmiş şu[‘]lūk

(**şervān**) Sekvān vezninde metmül vezninde ādeme denir ve metmüle ḥātūna şervī denir sekrī vezninde. (**kınā**) Ğinā vezninde kesb ve kār eylemek ile ğanī ve zengin olmak ma[‘]nâsınadır. (**şu[‘]lūk**) [‘]Ufriyet vezninde faqr u fāke ma[‘]nâsına olmak nāzımın ba[‘]zı kütb-i luğatden taşḥīḥ-gerdesi olmak ihtimāl-i ğālibdir lākin kāmūsda bu māddeye bu vezn müşbet degildir. Belki iftikār ma[‘]nâsına taş[‘]alluḳ-ı mezkūrdur. [‘]Uşfūr vezninde [‘]ā[‘]il ve gedāya ve faḳir-i bī-nevāya itlāk olunur.

966 (220) *Ḥasta olub da za[‘]if olma imiş denf ü danā[‘]*
Ḥastalık ile za[‘]if olana dirler menhūk

(**denf**) Fethateynle ve (**danā[‘]**) a[‘]şā vezninde bir kimse şedīd ve müzmin marāza mübtelā olmağla dā[‘]imī ḥasta ve za[‘]if olmak ma[‘]nâsınadır. (**menhūk**) Me[‘]fūk veznind marāz ve [‘]illet sebebiyle za[‘]if ve zebūn olan kimseye denir.

967 *Cem[‘]-i rehn oldı rihān rehne bırakmak irhān*
Rehni kırtarma hem ayırma imiş fekk ü fūkūk

(**rehn**) Rāniñ fethi ve hāniñ sükūnuyla bir kimseden istidāne yâhūd isti[‘]āre olunan nesneniñ yerine verilen şey[‘]e denir ki bir Fāriside girū ve Türkide tutu ta[‘]bīr olunur. (**rihān**) Rāniñ kesriyle rehn-i mezbūruñ cem[‘]idir. Zammateynle rehn ve rehūn gibi. (**irhān**) Hemzeniñ kesriyle bir nesneyi bir kimse [‘]indinde rehn kırmak ma[‘]nâsınadır. (**fekk**) Şekk vezninde ve (**fūkūk**) dülūk vezninde bir nesneyi bitişik ve yapışık oldığı nesneden ayırmak ma[‘]nâsınadır tefriḳ gibi ve rehn verdiği nesneyi kırtarub çıkarmak ma[‘]nâsınadır tefkik ve iftikāk gibi.

968 *Sāfil alçaḳ dimedir züll ü [‘]unuvv alçaḳlık*
Yüce sāmik daḥı yüksekliğe de dindi sümūk

(**sāfil**) Şāḥib vezninde [‘]ālī muḳābilidir ki mekān yâhūd mertebe-i i[‘]tibār ile aşağı ve alçaḳ olan şey[‘]e denir denī ve vazī[‘] gibi. (**züll**) Zālīñ zammı ve lāmiñ teşdidiyle ve (**unuvv**) [‘]ayniñ ve nūnuñ zammeleri ve vāviñ teşdidiyle ḥūr ve ḥaḳir olmak ve tezellül ve ḥuzū[‘] ile ser-fürū kılmak ma[‘]nâsınadır. (**sāmik**) Sāfil vezninde

ve muḳābilidir ki ‘ālī ve mürtefi‘ ma‘nāsına. **(sümūk)** Sülūk vezninde ‘ulüvv ve irtifā‘ ma‘nāsına ki yükseklik ve yükselmege denir.

969 *Semt ü mevrîd yol imiş ḳumluḳ olanı da ḥabāk
Ṭaracık taḡ yolu ḥānık ulu yol bunda ḍaḥūk*

(semt) Sīniñ fetḥi ve mīmiñ sükūnuyla yola denir ṭarīḳ ma‘nāsına. **(mevrîd)** Mescid vezninde cādde yola denir. **(ḥānık)** Şāḥib vezninde taḡlarda olan der-bende ve ṭar boḡaza ve ṭaracık yola itlāk olunur. **(ḍaḥūk)** Şabūr vezninde ulu vāsi‘ yola denir minhāc gibi ve keşirü’ḍ-ḍıḥk güleḡen kimseye denir ḍaḥḥāk ve maḍḥāk gibi.

970 *Mu‘teberdir sözümüz kim o degil şübhelî söz
Ḳavlunā mu‘teberun leyse kelāmen meşkūk*

Mısrā‘-ı evvel şānīniñ tercemesidir. **(ḳavlunā)** da ḳavl ḳāfiñ fetḥi ve vāviñ sükūnuyla muṭlaḳā lisānla tekellüm olunan söz ma‘nāsına mübtedādır ve mütekellim-i ma‘a’l-ḡayr zāmīrine muḗaf olarak bizim sözümüz dımeḡdir. **(mu‘teberun)** İ‘tibārdan ism-i mef‘ül beniyyesiyle maḳbūl ve müteḥassın ma‘nāsına mübtedāniñ ḥaberidir. **(leyse)** Elif ḳāfiyesiniñ āḥir ḳıṭ‘ası şerḥinde geḗdiḡi üzere degil ma‘nāsına fi‘l-i nāḳıḡdır. Bu taḳḍīrce burada ḥaberi maḥzūfdur. Leyse kelām-ı meşkūk mevcūdāfiyye taḳḍīrinde olur lākin terceme bu ki mülāyim degildir. Bu şūretde ma‘niü’l-lebībde meşṭūr ve şā‘iriñ

*Eyne’l-mefer ve illā lehü’ṭ-ṭālib
Ve’l-eşramü’l-maḡlūbü leyse’l-ḡālib*

ḳavliyle istidlāl olundıḡı üzere necāt-ı kūfeniñ yāḥūd Baḡḍādiyyūnuñ işbāt etdikleri vechle leyse kelimesi lā gibi ḥarf-i ‘āṭıfa olmaḡa maḥmūldür. **(kelāmen)** Şeḥāb vezninde ḳavl ve söz ma‘nāsına leyseniñ ismi yāḥūd mu‘teber üzerine ma‘ṭūfdur ki ḳavlunā ḳavl-i mu‘teber-i meşkūk demek olur. **(meşkūk)** Kendide şeḳḳ olunmuş şübhelî şey‘ ma‘nāsına kelāmiñ şıfatıdır. Me‘āl-i ma‘nā bizim bu manzūmede şebt ve imlā etdigimiz aḳvāl-i şekūk ve şebehātden ‘ārī olarak maṭbū‘ve maḳbūl ve muḥakkḳaḳ ve sem‘-i ḳabūl ile istmā‘a aḥḳ ve alıḳādır demek olur.

971 *Hüner iḥsānile aḥrārı ḳul itmek yoḥsa
Bende olmaz keremiñ görmese ‘abd-i memlūk*

(221) **(aḥrār)** Hemzeniñ fetḥiyle āzāde ḳişi-zāde ma‘nāsına olan ḥariñ cem‘idir ki ‘abd muḳābilidir. **(memlūk)** Memlūku’l-raḳabe ya‘ni ḳul ve kule ma‘nāsına olarak ‘abdiñ şıfat-ı kāşifesi yāḥūd ‘abd bi’l-ḥademedden iḥtirāz olarak

şıfat-ı muhaşşasasıdır. Me'âl-i beyt El insânü 'abdü'l-ihsâni فو بالبر الحر يتعبد الربحه فو و
zât-ı insânda faẓl ve meziyyet ve mecd ve sidâyet-i ahrârı kerem-i firâvânla bende ve
aṭf ve ihsânla şermende kılıp hıyn-ı hâcetde kendine yâr ve yâver ve emrine münfâd
ve fermâ-ber kıılmağdır. **(yohsa)** Baḥl ve imsâkı kendüye şî'âr ve cibdir. Kafa olan
yâd-gâr-ı ahrâr şöyle ṭursun bendedir. Maḥrîdesinden daḥı muvâsât ve inḳıyâd ile bir
hûr-dâr ve 'izz ve şerefe kâm-kâr olamaz demek olur.

LÂME MEN YAḤSUDU Fİ NAẒMÎ KELÂMÎ KE LE'ÂL

(lâme) Kâle vezninde bâb-ı evvelden mâzîdir. Lev m ve ta' bîr etdi demektir
ki lisânımızda ḳanadı denilir. **(men)** Mavşûle olarak fi' liñ fâ' ilidir. **(yahsudu)** Bâb-ı
evvelden veşâniden müsta' mel olarak muzâri' dir. Taḥtında müstetir-i fâ' il zamîri
mevşûle-i râci' ve cümlesi mevşûlûñ şılasıdır ḥabd bir kimsede bulunan ni' metiñ ve
fazîletiñ selb ve zevâlini temennî eylemekden 'ibâret olan ḥaşlet-i zamiyyedir. **(fi
nazmi)** de fi kelimesi ta' lîl içündür. **(nazm)** Dizmege ve dizilmiş nesneyedir.
(kelâmi) de kelâm nazmıñ muzâfu'n-ileyhi ve yâ-yı mütekellime muzâfdır. **(ke le'âl)**
de kâf ḥarf-i teşbîhdır. Le'âl letâli vezninde le'âlî maḥfîfi olarak incü ma' nâsına olan
lü' lü' lafzınıñ cem' idir. Mefhûm-ı 'üvnân benim le'âlî manzûme gibi dil-pesend
olan kelâmımınñ ḥüsn-i nizâm ve kemâl-i intizâmından nâşî ḥased-i bed-endîş lev m ve
ta' bîridir. Pîş eyledi ya' ni benim kelâm-ı selîsü'n-nizâmım ezher-i ceḥd şâ-beste-i
taḥşîn ve sezâ-vâr şad âferîn iken lâ'm-ı le'amîm lev m ve şî'ârı mücerred ṭa' bında
merkûz olan künye ve ḥasediñ âşârıdır demek olur.

972 *Ḥûy seciyye gibi ḥaşlet ki gelür cem' i ḥışâl*
Daḥı aḥlâḳ u 'alâmâta dinürmüñ âsâl

(seciyye) Seliḳa vezninde ve **(ḥaşlet)** ḥânîñ fetḫi ve şadıñ sükûnuyla ḥûy ve
ḥulḳ ta' bîr olunan meleke-i efsâniyyeden 'ibâret oldığı ve ba' zı mürâdifleri ḳâf
ḳâfiyesiniñ ḳıṭ' a-yı şâniyyesiniñ evvel beyti şerḫinde geḳdi. **(ḥışâl)** Ḥânîñ kesriyle
ḥaşlet-i menbüreniñ cem' idir. **(âsâl)** Hemzeniñ mediyle âyât vezninde şemâ'il ve
aḥlâḳ ve 'alâmet ve işrâṭ ma' nâsınadır ve bu cem' idir. Lâkin müfredi mesmû'
degildir.

973 *Mürselât oldı melekler daḥı yeller ki riyâḥ*
Fırḳa fırḳa dime mefhûmı da olmuş irsâl

(mürselât) Muḥşenât vezninde irsâl olunmuş nesne ma' nâsına olan mürseliñ
cem' idir. Nazm-ı celilde vâḳı' Vel mürselâti 'urfe âyet-i kerîmesinde melâ'ike-i
kirâm ile ve hevâ-yı müteḥarrikeden 'ibâret olan riyâc ya' ni yeller ve rüzgârlar ile
müfesserdır. **(irsâl)** Hemzeniñ fetḫiyle bir nesneden biḥ bölük ve bir süri ma' nâsına
olan reseliñ cem' idir ki cebel veznindedir. İrsâl fırḳa fırḳa ve fevc fevc ve süri süri
demektir.

974 *Ḥīle zann eyleme ḥaylūle hem ol ma‘nāda*
Düşde teşhîş olunan nesne imiş tayf-ı ḥayāl

(ḥīle) Ḥīme ve ḥīle veznlerinde ve (ḥaylūle) kaylūle vezninde ve muḥāle muḥāle vezninde ve muḥīle vezninde şanmağ ve sezmeğ ma‘nāsındır. Fārisīde pendāştēn denir. (tayf-ı ḥayāl) Rū’yāda müşāhede ve teşhîş olunan şübhe ve qaraltıya denir ve buña yalnız tayf da denir. Ḳasīde-i Bürde evā’ilinde İmām-ı Ebū Būsūrī ḥazretleriniñ

معن سري طيف من اهني فار قنع

mışrā‘ında oldığı gibi çünki (tayf) zayf vezninde sebt vezninde olan tayf muḥaffefi olarak uyku içre ‘arız ve tarā’if olan

3. SONUÇ-DEĞERLENDİRME

Eski Türk Edebiyatı hakkındaki çalışmaları layıkıyla yürütebilmek için, Osmanlının dayandığı kültür temellerinin çok iyi bilinmesi gerekir. Bu dönemde yazılan eserler, bize Osmanlı fikir dünyasını ve hayat tarzını yansıtır. Osmanlı insanının insana ve kâinata bakışını doğru anlamak için, Eski Türk Edebiyatı devresinde yapılmış olan şerhlerin de ortaya çıkartılması gerekmektedir.

Tez çalışmamız olan Şerh-i Nuhbe-i Vehbî de Eski Türk Edebiyatı döneminde yapılmış şerhlerden biridir. Ahmed Reşîd Efendi, Sünbülzâde Vehbî' nin Arapça- Türkçe manzûm lügati olan Nuhbe-i Vehbî'yi şerh etmiştir. Müellif, Nuhbe'nin kelimelerini tek tek alıp izah etmiş; Arapça deyimleri, üstü kapalı sözleri, terimleri çözüp açmıştır. Ahmed Reşîd, kelimeleri şerh ederken; âyetlerden, hadislerden, Divan Edebiyatı'nın mihenk taşı olmuş eserlerinden, lügatlerden faydalanmıştır. Eseri anlayabilmek için tefsir, tasavvuf, tarih, belâgat, coğrafya, gramer, zooloji gibi ilimlere ait eserlerden de faydalanmak gerekir.

Şerh-i Nuhbe-i Vehbî, didaktik bir eserdir. Bu yüzden hem döneminde hem de sonraki yüzyıllarda Arapça ve edebiyatla ilgilenen kişilerce okunan faydalı bir eser olmuştur. Arap dilinin Türk dili üzerindeki geniş nüfuzunu gösteren bu eser, günümüzde gerek Arap gerekse Türk dili ve edebiyatına ilgi duyan ve bu konuda bilgi edinmek isteyen kişiler için faydalanılabilecek bir kaynaktır. Bu şerh sadece kelimeleri izah etmekle kalmamış, bazı dinî, edebî, tarihî ve mitolojik isimler, terimler hakkında da bilgiler vermiştir.

Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi, XIX. yüzyıl ortalarında ortaya koyduğu Nuhbe-i Vehbî Şerhi'yle edebiyat ve ilim dünyasına ışık tutacak kaynak bir eser olmuştur. Ayrıca yaşamış olduğu Kırkağaç ilçesinin ve Manisa şehrinin ismini duyurmuş, ilim merkezi olan İstanbul dışında göstermiş olduğu gayretiyle ilim dünyasına faydalı bir eser kazandırmıştır.

4. KAYNAKÇA

Ahmed Reşid, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*, İstanbul 1259 (1843), 446 s.

Sümbülzâde Vehbî, *Lutfiyye*, (haz. Süreyya Ali BEYZÂDEOĞLU) Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994.

CEYHAN, Âdem, “*Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Nuhbe-i Vehbî Şerhi*”, Kırkağaç Sempozyumu Bildirileri, Manisa 2008, s. 116-135.

ÇÖĞENLİ, Sadi, “*Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu*”, Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı:7-8 Kasım 2000 – Nisan 2001, s. 99-135.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

GÜMÜŞ, Zehra, “*Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri*”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 2/4 Fall 2007, s. 423-431.

KILIÇ, Atabey, “*Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân*”, Turkish Studies /Türkoloji Dergisi 1 Sayı: 2, 2006.

KILIÇ, Atabey, “*Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.20 (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı) 2006, s. 186-199.

KIRBIYIK, Mehmet, “*Miftâh-ı Lisan Adlı Manzum Sözlük Üzerine*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 11, Konya 2002, s. 181-200.

LEVEND, A. Sırrı, *Dîvân Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitabevi, İst. 1980.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar), C. V, İstanbul 1996

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, Akçay Yayınları, Ankara 2000.

ONAY , Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (haz. Prof. Dr. Cemâl KURNAZ), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 2004.

ÖZ, Yusuf, Tarih *Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler (Basılmamış doktora tezi)*, Ankara 1996.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1995.

Sünbülzâde Vehbî-Tuhfe (haz. Numan KÜLEKÇİ, Turgut KARABEY), Erzurum 1990.

Şemsettin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, Enderun Kitabevi, No: 31, İstanbul 1989.

Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi, *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk. 5296.

YURTSEVEN, Necmettin, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzûm Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si (Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

5- DİZİN

A

- ābā'inā 203
 ābāṭ 279
 ʿabaḵ 157
 ʿabd 177, 337
 ʿAbdu'l-lāh Bin ʿAbbās 69
 ʿAbdu'l-lāh Bin ʿAṭiye 29
 ʿAbdu'l-lāh 36
 ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḥān 19, 36, 311
 ʿAbdü'l-Mecīd Ḥān 19
 ʿAbdü'ş-şems bin Ya'rib bin Ḳaḥṭān
 Sebā 113
 ābıḵ 241
 ʿābıṭ 302
 ʿabīrī 35
 ʿabīṭ 319
 ʿabḵara 173
 ʿabḵarī 253
 ʿabūs 246
 ʿāc 152
 ʿac'āc 156
 a'cāz 227
 ʿaceb 60
 ʿacele 284
 ʿAcem 24, 40
 ʿacīb 120
 ʿacīb 60
 ʿacūl 257
 ʿacūz 324
 ādāb 316
 a'dād 218
 ʿaḍḍ 239
 ādem 26, 318
 Ādem 21, 22, 23, 69, 153, 200, 237
 ʿādiyāt 140
 aḍḡāş 148
 ʿadl 89, 92
 ʿadl 333
 aḍrās 239
 aḍrā a'şāḵah 304
 ʿadüvv 156
 āfāḵ 42
 āfāḵ 42,322
 ʿafuv 67
 ʿafuvven 135
 ʿafüvv 311
 ʿafüvvün 275
 ʿafv 224
 aḡşāni 213
 āḡāz 36,53
 aḡtenim 294
 aḡtaş 253
 āḡād 220
 aḡadd 66
 aḡaznā 203
 aḡbāş 147
 aḡbār 205
 aḡbāṭ 276
 aḡdāş 147
 aḡfeş 255
 aḡīz 190
 aḡlām 148
 aḡmād 181
 Aḡmed 69
 Aḡmed Bin Ḥanbel 314
 aḡzaz 189
 aḡrār 344
 aḡricū 157
 aḡruf 28
 aḡsen-i taḡvīm 86
 aḡḵāf 308
 aḡvāz 264
 aḡvezī 189
 aḡzān 336
 ʿā'il 228
 ʿĀişe-i Şiddīka 69
 ʿaḡd 161
 āḡīm 223
 ʿaḡīr 223

- ʿakīz 288
 ʿaql 121
 ʿaql 23
 akraʿ 290
 aḳtaʿ 291
 Akşar sûresi 31
 ʿaḳûr 196
 âl 32
 ʿalâ 322
 ʿalâ külli ruʿûs 248
 ʿalâ ḥâlinâ 128
 ʿalaʿllâhi 329
 ʿalaḳ 306
 ʿalaḳa 152
 ʿalâḳa 211
 ʿalef 257
 ʿalem 26,33, 89, 94,103,276
 ʿâlemeyn 27
 ʿâlem-i fânî 45
 ʿAlî Kûşî 176
 ʿalîḳ 332
 ʿâlim 248,303
 ʿaliyy 109
 Allâh 20,65 ,66,166,231,255,256
 Allah aḥadd 66
 Allâhümme 113
 ʿalyâ 77
 ʿalûḳ 292
 ʿâm 274
 ʿamâre 190
 ʿamc 339
 ʿamel 135
 âmâl 47
 âmâḳ 327
 âmennâ 87
 Âmid 104
 âmîz 161
 ʿan 252
 ân 37
 ʿafr 318
 aḥad 218
 ʿâmîd 173
 ʿâmir 127
 ʿamîḳ 270
 aʿnâb 215
 aʿnî 161
 ânif 111
 annâ 276
 ʿan sefahi 230
 ʿan serefin 281
 ʿanşal 149
 ʿanâdil 120
 ʿandel 288
 ʿandelîb 120
 ʿanh 180
 ʿani-i iḥşâ 87ârâste 47
 aʿrâf 309
 arḍ 118
 arḍiyyetun 101
 arz 67
 ârûs 226
 âsâ 79
 aʿşâb 299
 âsâl 345
 âşâr 46
 aslaḳa 339
 aşdıḳâ 92
 aşfâd 178
 aşl 227
 aşlaʿ 290
 aşmaʿ 291
 aşḥâb 32
 âsumân aʿşâḳah 304
 aʿtâ 73
 âşinâ 57
 ât 140
 atan 222
 ʿAtfân 145
 atî 336
 aḫlâʿte 109
 ʿaşâ 337
 ʿaşab 299
 ʿaşf 319
 ʿaşî 35

ʿaşr 194,334
 ʿazm 299
 ʿarş 258
 ʿArabī 24,27,43
 ʿArap 24
 ʿarf 108
 ʿarf 209
 ʿarīf 315
 ʿarīk 120
 ʿarīz 270
 ʿarż 270
 ʿarrāf 311
 ʿarūz 58
 Aʿsa 21
 ʿasced 231
 ʿasʿas 237
 ʿasʿās 237
 ʿasel 176
 ʿases 237
 ʿasī 44
 ʿasīf 314
 ʿasīr 218
 ʿasker 93
 ʿaşara 219
 ʿaşarāt 220
 ʿaşaq 333
 ʿāşık 173
 ʿatād 181
 ʿatā 182
 ʿatbūl 174
 ʿāvām 263
 ʿavbaṭ 338
 ʿavīz 233
 ʿavn 60
 ʿavz 188
 ʿavṭab 338
 āyādī 112
 ʿayān 171
 ʿayān 25
 ʿayb 45
 ʿayn 61
 ʿayn 225,289,294

ʿaynenā 100
 ʿaynīn 78
 ʿayr 222
 ʿazārā 107
 ʿazb 154
 Āzerbaycān 36
 ʿazd 318
 ʿāzf 189
 ʿazīz 231

B

bā 47, 119
 bāb 123, 128, 329
 Bābil 144
 bād 195
 baʿde 119
 baʿde-zā 35
 baʿde-zīn 39
 bāʿdī 200
 bādiye 103
 bağ 296
 Bağdād 191
 Bağdeyn 191
 Bağzāz 191
 bağış 154
 bağl 223
 baḥr 280
 baḥre 325
 baḥr-ı muḥīṭ 276
 baḥş 38, 64, 224
 baḥt 275
 bāḥūr 195
 bā-ḥuşuş 38
 bāʿis 261
 baʿir 223
 baķīʿ 301
 baķiyye 150
 bāküre 213
 bāl 274
 bālā 50
 balāṭ 105

- bānet 136
 bā-^ʿömr-i ebed 51
 bārī 67
 bārid 209
 barz 265
 ba^ʿş 304
 baş 34, 51, 334
 başın 334
 başal 149, 266
 başış 258
 başş 258
 başit 272
 başit 339
 başnü's-semā 98
 bayī^ʿ 302
 ba^ʿzı 264
 baziz 269
 becde 315
 bed-endiş 61
 bedī^ʿ 43, 209
 bedī^ʿāne 30
 bedrağa 259
 Bedüh 163
 behic 173
 behmüt 142
 be^ʿis 242
 bekk 179
 bel 289
 bel^ʿ 306
 belāğ 304
 bel-bāl 63
 belbāl 274
 beled 93, 325
 beli 30
 belig 29
 belka^ʿ 103
 Belkıs 113
 Benī Esed 228
 benin 137
 berik 331
 beriyye 102
 berķ 99
 berr 102
 ber-vefk-i rızā 74
 be^ʿs 243
 be^ʿsā 243
 besim 77
 besl 208
 beşāşe 249
 beşer 21, 86, 235
 beşş 249
 beşüş 249
 betāt 138
 betl 338
 bevār 197
 beyān 30
 beyānin 212
 Beyhaķī 29
 beysim 216
 bey^ʿu betāt 138
 bezī^ʿ 290
 bezm 170
 bezür 194
 bıdā^ʿ 297
 bī 30, 337
 bī^ʿa 122
 bī bedel 40
 bī cemī^ʿş-şerā 106
 bi ciddin 170
 bi'd-dıyā 100
 bi fuyūz 263
 bīga 131
 biğāl 223
 bī-gāye 20
 bihā 101
 bī-ħad 62
 bī-hemtāde 42
 bihī 256
 bī-iħşā 20
 bi ħulūşin 255
 bi ħüsni ħışālin 320
 biķā^ʿ 296
 bi kemāl 262
 bikr 223

bi kav̄l 252
 bile 319
 bi'l-cūd 268
 bi'l-ġarāmi 335
 bi'l-i' t̄āf 311
 bi'l-iṭrād 180, 281
 bi'l-^ç izz 248
 bi'l-k̄māt 141
 bi'l-va^ç di 174
 binā ve īmān 34
 binaşrın 95
 bi nazm 167
 bi nazmın 132
 bi nazmī 106
 bi nazmin 307
 binebāz 188
 bi'n-nut̄ki 87
 bi'n-nūrī 100
 bint 137
 bi^ç r 73
 birr 52
 bi rāy 192
 birevāc 152
 bi reyyāh 307
 birzāġ 305
 bisātu'r-rahme 201
 bi's-şāi 146
 bist 219
 bi şuā^ç 300
 bisyār 211
 bi telīdin 316
 bi t̄lā 249
 bi zūll 235
 bi zūnūnin 342
 buḍ^ç 297
 budn 223
 budūh 163
 buġās 150
 būh 96
 buht 223
 buḳā 323
 buḳ^ç a 296

bū'l-beşer 200
 bulġa 328
 būr 197
 burā 101
 burāz 265
 burḳa^ç 293
 burūḳ 331
 buşrā 108
 buzā^ç 298
 buzūġ 343
 bühāt 145
 büht 145
 bülġa 151, 225
 büleġā 40
 büleġā 27

C

cā' 167
 cā-be-cā 62
 cādde 187
 cā'e 118
 cā'e 341
 cā'et 167
 ca^ç fer 206
 cāh 340
 caḥfel 93
 caḥiḻ 287
 caḥḥaf 308
 caḥş 222
 cā'ize 229, 317
 Cāmi^ç -i Ezherī 53
 cānī 288
 cārī 295
 cāşelik 122
 caşş 262
 caşşās 262
 ceşş 258
 cebbūre 144
 cebel 104
 ceberūt 144
 cebhe 139

- cebr 205
 Cebrâil 164
 cedâş 150
 cedd 175
 cedî 244
 cedîd 115
 cedr 280
 cedvâ 318
 cefâf 320
 ceffâh 308
 cehâz 226
 celîd 99
 celîs 242
 cemâl 48
 cemâle 139
 cemed 99
 cemel 223
 cemî' 106
 cemr 181
 cemre 181
 cemûh 166
 cemûm 166
 cenâb 25
 Cenâb-ı Hâbibu'l-lâh 70
 cenâh 161
 cenân 185
 cennib 180
 cenûb 133
 cerz 247
 cess 248
 ceş 304
 ceş' 305
 cevâb 142
 cevâd 182, 187, 268
 cevâz 229
 Cevherî 256
 cevn 211
 cevsak 288
 cevv 235
 cevvâz 283
 ceyš 93
 ceyyâz 283
 cezâf 320
 cezb 338
 cibâl 104, 322
 Cibrîl 69, 70
 cibs 262
 ci cüfunin 263
 cid 170
 cidâr 280
 cidd 175
 ci't 335
 cihâd 94
 cihân-bân 49, 53
 cihât 139
 cihâz 226
 cillevz 216
 cîm 151
 cin' âz 284
 ciryâz 265
 ci'te 107
 ci'tu 146
 civân 53
 ciyd 125
 cuderî 197
 cûd 174, 240
 Cûdi 104
 culfûze 216
 culmâz 285
 cumhûr 104
 curmûk 320
 cûş 250
 cû'şûş 250
 cûhelâ 316
 cûmân 239
 cûmcüme 298
 cûmle 23, 29
 cünâh 159
 cünd 93
 cünne 247
 Cürhüm 29
 cürm 224, 311
 cürsüme 120
 cüzâz 190

çāh 144
 çār 34
 çarḥ 49
 çihil 219
 çil 219
 çün 39

D

ḏā' a 341
 ḏabḥ 140
 ḏacce 156
 ḏā' e 263
 dāfiḳ 325
 dağnece 205
 ḏağīt 273
 ḏağs 148
 ḏaḥḏāḥ 206
 ḏaḥu'l- ızām 85
 ḏaḥūk 344
 dāhī 273
 ḏāhiye 98
 dāhiye 278
 dā'im 95
 daḥdār 211
 dāḥil 134
 daḥḳ 324
 daḳāyık 46
 daḳīḳ 287
 daḳīḳ 330
 daḳḳ 179
 dāl 171
 Dalīü'l-fem 83
 ḏälle 274
 ḏamādīd 211
 ḏamd 206
 dānā 57
 ḏanā 37,343
 dāniye 217
 ḏanku ma' iḣet 254
 dār 127,214

da' r 270
 Dārā 47
 dārā 95
 ḏarb-ı meḣel 54
 ḏarī' 303
 dāru'ḏ-ḏard 93
 dārü'n-nedve 198
 dāver 51
 Dāvud 70, 194
 ḏay' a 274
 da' z 297
 debbūs 247
 debīb 257
 debnel 222
 debr 225
 debüb 257
 debüh 280
 decāc 154
 deci 198
 defter-dār 220
 deh 219
 dehā 121
 dehr 193
 delhem 273
 deliḣ 269
 delīz 288
 dellet 171
 dem 258
 dem 319
 demār 209
 denf 343
 deniyy 109
 der 47
 der-bān 47
 der-be-der 132
 der-gāh 51
 dergeh 47,132
 der-i Ḥaḳḳa 126
 der-kār 46,61
 der-piḣ 61
 der-piḣ 259
 derrāk 58

derûn 36
 desî' a 317
 dest 91
 deşûr 198
 devât 50
 devlet 47
 devha 215
 devr 46
 devrân 51
 devr-i ebvâb 132
 devser 223
 deybüb 257
 deycür 198
 deyr 122
 dıfķ 325
 đırs 23
 dır' u
 Dicle 144
 dıger 39
 dıger 58
 dihâķ 247
 dık 154
 dil 57
 dil 295
 dil-ârâ 263
 dın 68
 dın 27
 dın 33
 dın-i mübın 27
 dirâyât 57
 diķķat 282
 diķķatunâ 282
 diyâr 42
 Diyâr-bekir 104
 diyet 261
 du' â 157
 đubâh 140
 dubür 195
 duhâ 98
 duhât 121
 duhın 250
 duhı 284

duhür 193
 duhür 197
 dulük 343
 dün 169
 đunâk 326
 dūşize 107
 dü 35
 dü-bâlâ 57
 dü-birâder 63
 dü-çeşm 78
 düleb 215
 dünyâ 116,166
 dür 76
 dürr 110,239,244
 dürrre 76
 Dürrre Ebü'l-Ķâsım Muħammed Bin
 'Ali Bin Muħammed Bin 'Oşmânü'l-
 Başrı 35
 dürrî 97
 dürün manzûmun 110

E

eb 137
 ebâbil 311
 eb' âz 265
 ebcel 85
 ebhâķ 277
 ebkâr 107
 eblağ 27
 eblec 80
 ebleyte cediden 115
 ebhâş 146
 ebhâs 38
 ebü şâbir 202
 ebü şafvân 203
 ebü beşr 201
 ebü ca' de 202
 ebü eyyüb 203
 Ebü Hassân Bin Şâbit el-Ĥazreci 21
 ebü mansûr 201
 ebü munkiz 202

- ebū murra 200
 ebū ḥayvān 201
 ebū sāyig̃ 202
 ebū ṭālib 202
 Ebū ‘Ubeyde 29
 ebū ‘umre 202
 ebū ziyād 203
 ebū’l-ġiyāṣ 201
 ebū’l-aḥḫāḫ 203
 ebū’l-cinn 200
 ebū’l-eṣbāl 203
 Ebū-l-Ḳabā’il 113
 ebū’l-kemāl 201
 ebū’l-lehu 201
 ebū’l-muhennā 201
 ebū’l-mūsāfir 202
 ebū’l-na‘īm 201
 ebū’l-ḥaṣīb 201
 ebū’l-ḥıẓr 202
 Ebū Merre-i Necdī 199
 Ebū ‘Ömer 202
 ebū’r-recā 202
 ebū’ş-şehī 201
 ebū’ş-şifā 201
 ecda‘ 291
 ecdād 48, 175
 ecīr 314
 ecma‘a 126
 ecnād 93
 ecniḥa 161
 ed‘ac 78
 ed‘acü’l-ayneyn 78
 eḏā‘et 100
 edcen 342
 edeb 122, 217
 edebiyyāt 57
 edīb 122
 eḏḏādu 204
 efṣaḥ 28
 efeic 207
 efike 196
 Eflātūn 176
 eflecü’l-esnān 83
 efḥāz 190
 efḥāṣ 252
 efra‘ 290
 efrāh 157
 efser 91
 eḥādiṣ 25, 34
 ehdebü’l-eṣfār 79
 ehemmm 46
 ehl 174
 ehleb 211
 ehli 251
 ehl-i hüner 106
 ehl-i ten‘um 271
 ekbād 185
 ekhel 84
 ekl 125, 216
 ekmel 27
 ekḫel 79
 ekül 125
 el -iḳtidār 213
 el-şıġar 203
 el-āne 304
 el-aḥyār 205
 el-Bārī 286
 el-bāu 136
 elbet 86
 elbette 25, 45
 el-beytu 107
 elbise 125
 el-‘ilm 203
 el-‘ilme 256
 el-‘ilmu 170
 elf 220
 el-feytuhā 65
 elīf 314
 el-Ḥaḫ 333
 el-ḥamle 213
 el-ḥayr 288
 el-ḥudūd 217
 el-iḫsār 212
 el-intihā 106

- elit 272
 elka^ç 291
 elkāt 277
 el-lugāt 136
 el-kūt 146
 elma^ç ī 291
 elsine 24
 elsinekum 252
 elṭāf 317
 elūş 207
 elūk 177
 elūke 177
 elzem 46
 emcād 182
 emr 24, 46
 emred 305
 emşāc 153
 en^ç am 162, 221, 256
 enbāz 31
 enbiyā 68
 encüm 49
 endād 178
 enf 82
 enfa^ç 289
 enik 265
 enis 242
 eniz 155
 enkeru'l-aşvāt 221
 ennī 96
 enşede 120
 ente 117, 275, 338
 enteli'l-lāhi 115
 entüm 118
 entümā 118
 envā^ç 26
 erāk 335
 erba^ç 291
 erba^ç a 218
 erba^ç ün 219
 erib 121
 erike 91
 eriz 270
 erkān 34
 erş 261
 erķum 251
 erva^ç 290
 erzāk 329
 esās 243
 eşās 150
 esāvir 306
 esbāt 279
 esdāf 310
 esef 310
 eşer 25, 45, 53, 321
 esilü'l-ḥad 81
 eşim 288
 eslāf 321
 eslem 33
 esmā 23
 esnā 109
 esnān 83
 esrār 33
 es-semāu fevķanā 100
 estefiz 271
 eşımm 247
 eşcār 213
 Eş^ç ab 135
 eşer 200
 eşfār 79
 eşkāl 46
 eşkel 80
 eşneb 83
 etetküm 188
 eteynā 132
 etfāl 153
 eṭit 272
 etrāb 125
 evābid 165
 evbāş 254
 evdiye 103
 evf 174
 evfād 177
 evgāb 298
 evlā lek 117

evşâf 321
 evtâd 179
 eydî sebâ 112
 eymenu'l-lâh 114
 eyn 122
 eyne 117
 eyne yerâk 335
 eykâz 173
 eyyâm 209
 eyyedü'l-lâhu 95
 Eyyüb 70
 eyyuha'l-fursân 141
 ez 23
 ezec 78
 Ezherî 29
 ezherü'l-leun 82
 ezmân 44
 ezr 206
 ezvâc 153

F

fâ'ik 22
 Fâ'ik-i Zemâhşerî 53
 faşîl 223
 faşîh 272
 faşl-ı hıtâb 43
 faşlu'l-hıtâb 130
 fağtenim 294
 fağâ 103
 fâ' fu 275
 fâkihe 214
 fazîz 268
 fâhişe 254
 faẓl 299
 fahle 325
 fahz 189
 fazz 284
 fahhâş 254
 fazzu'l-galîz 288
 fahr 31
 fahriyye 60
 faht 98

fahteriz 230
 fâris 139
 Fârisî 38
 farz 71
 farţ 121
 farûk 342
 Fârûk 266
 fâsıkiyye 190
 fâtir 42
 fâk 322
 fâka 261
 fâtır 67
 fâki 269
 faķır 293
 Fâris 36
 Fârs 24
 Fâtımaü'z-Zehrâ 82
 faţr 74
 faţş 340
 fâyiķ 26
 Fazîletü's-seyîd Aħmed Ĥayâtî 41
 fe 'ala' llâhi 255
 fe 'aleyhe 267
 fe kâne 199
 fe kun 192
 fe tecid 126
 fe terekt 218
 fe ulü'l 299
 feşâhat 28
 fecc 155
 fecr 301
 f' erci' ü 118
 fehâzâ 76
 fehazâ 289
 fehm 52
 fekk 343
 fekun 320
 felâ tuşşühâ 220
 felât 102
 felak 301
 felek 42
 felek 245

- felek-^ç ünvan 49
 femen 179
 feminhu 317
 fen 38
 fenâ 166
 fehayr 241
 fezz 153
 ferâ' 222
 ferâğ 305
 ferağ 159
 ferd 153
 ferd 197
 ferec 159
 feres 139
 ferğ 170
 ferrüce 154
 ferş 250
 fertüt 146
 feryâd 180
 ferzend 38
 fessik 333
 feşfeşe 191
 fete^ç te^ç eti 136
 fetğ 123
 fetğ 164
 fetğ 52
 fettekü 234
 fettekü 281
 fetğ 331
 fevğ 172
 fevkanâ 100
 fevz 209
 fevz 289
 feyedân 162
 feyfâ 102
 feyz 44
 feyz 295
 feyyâz 20
 Feyyâz 264
 feza^ç 121
 fiğda 232
 Firât 144
 fişğ 333
 fiğh 25
 fi 139
 fi 334
 fi kitâbî 100
 fi nazmi 345
 fi vağt 224
 fi'd-dehr 303
 fi'l-beytu da 107
 fi'l-^ç âlem 288
 fi'l-ekvân 241
 fi'l-ğafaş 131
 fi'l-ğalbi 304
 fi'l-verâ 271
 fi'n-nehâr 217
 fi'r-riyâdi 131
 fidâ 336
 fi' l-elfâz 282
 fikr 303
 fil-lugateyni 63
 filğ 329
 fi-luğât 76
 firâş 253
 Firdevs 75
 firsâd 214
 fi-sebîli'l-lâh 94
 fu'âd 185
 fucâc 155
 fukâhe 161
 funğ^ç 280
 fuğa 137
 fuğalâ 46
 fuğūğ 165
 fuğat 129
 furât 154
 fursân 141
 fuğân 27
 fuğūğ 170
 fusūğ 333
 fuvâğ 327
 fükük 343
 funûn 25

fütüh 163
fütür 42
fūm 149
fūh 108

G

ğāb 304
ğabn 320
ğabūḳ 164
ğadīre 290
ğāf 216
ğaflet 286
ğafūr 67
ğamğama 339
ğalīz 287
ğāmir 127
ğammāz 225
ğams 261
ğamz 225
ğanem 244
ğanī 231
ğanī 238
ğanī 293
ğazīz 270
ğār 216
ğarām 335
ğāret-gerān 140
ğarīm 209
ğatṭās 262
ğavṣ 147
ğavṣ 261
ğavāṣ 147
ğavvāṣ 262
ğays 99
ğayb 45
ğayb 188
ğaybūbe 161
ğayr 142
ğayr 259
ğazā 94
ğazā 52

ğazāle 96
ğıṣ 149
ğıṣāse 149
ğılāz 283
ğınā 225
ğınā 294
ğırāf 318
ğıyāṣ 147
ğuffe 280
gūne 32
ğuşsa 228
ğuşn 227
ğubeyrā 216
ğulām 108
gūne 33
ğurāb 131
ğurfe 318
ğurre 273
ğusl 72
ğuvāṣ 147
gāh 47
ger 140
gerdān 49
germ 195
gevher 40,42
Ğıyāṣü'd-dīn Cemşīd 176
gīrān-ḳadr 316
girdāb 245
güft ü ūşenīd 52
güftār 38
güzār 58
güzāf 191
güzerān 44
güzīde 69
gūne 86, 295
gūyā 45, 63,78

H

hā 157
hāb 286
ḳabā 92
ḳabāb 130

- ḥabbeẓā 111
 ḥabbu'l-mülük 216
 ḥabīb 120
 ḥabīb 88
 ḥābit 273
 ḥablü'l-verīd 125
 ḥabtere 287
 ḥābūr 199
 ḥacc 73
 ḥaccaf 308
 ḥāce 287
 ḥāce 112
 Ḥāce Naşīrū'd-dīn-i Tūsī 176
 ḥācegān 36
 ḥacel 133
 ḥacer 105
 ḥaḍb 124
 ḥadāyık 213
 ḥadd 107
 had 81
 hādi 33
 ḥadīş 136,199
 ḥadīd 232
 ḥādişe 258
 ḥadş 258
 ḥafaz 266
 ḥafi 58
 ḥafid 279
 ḥafif 316
 ḥafiz 286
 ḥafiz 286
 ḥāfire 197
 ḥaft 179
 ḥafza 266
 ḥā'it 280
 ḥāif 121
 ḥaḳāret 231
 ḥaḳāyık 46
 ḥaḳb 124
 ḥaḳik 333
 Ḥaḳḳ 224
 Ḥaḳ 30, 126
 Ḥāḳānī 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86
 hakeẓā 117
 hāl 107
 ḥal 53,203
 ḥāl u hālet 128
 ḥalef 48
 ḥālık 67, 250
 ḥalīfe 90
 ḥalīl 335
 ḥalīt 272
 ḥaliyye 176
 ḥalk 311
 ḥall 46
 ḥall 274
 ḥalk 330
 ḥamd 20
 ḥamd 339
 ḥāme 180
 ḥāmıd 250
 ḥamīd 231
 ḥamīr 221
 ḥamīr 224
 ḥāmire 222
 ḥaml 222
 ḥammār 222
 ḥamr 108
 ḥamse 218
 ḥamsün 219
 ḥamş 249
 ḥamt 339
 ḥandān 78
 ḥānet 157
 ḥānık 344
 ḥanīf 238
 ḥanīf 238
 ḥanīf 314
 ḥannās 237
 ḥannāṭ 280
 ḥānūt 145
 ḥār 209
 ḥar 222

- Һарш 149
 Һарш 262
 Һарс 181
 Һарф-и һецā 57
 Һāриқ-ı ‘ād 60
 Һāric 134
 Һариде 239
 Һариф 301
 Һарирі 35
 Һарирі 35
 Һārisīnī 232
 Һarrāш 262
 Һарш 258
 Һарт 184
 Һарūr 195
 Һārūt u Mārūt 144
 Һашш 257
 Һашāш 261
 Һашāша 238
 Һашāша 261
 Һашād 149
 Һасāса 240
 Һашб 162
 Һашба 197
 Һасед 61
 Һасене 314
 Һашф 320
 Һашлет 345
 Һашр 218
 Һāшшу’l-Һāш 263
 Һашūr 193
 Һасbuna’l-lāhu 132
 Һасīb 120
 Һāsid 307
 Һāsin 327
 Һасīs 240
 Һассān 21
 Һасūd 271
 Һāш Allāh 60
 Һаше’ 297
 Һāшeli’llāh 60
 Һāшim 69
 Һашīш 257
 Һашые 303
 Һашыет 328
 Һātı’ 288
 Һātır 42
 Һатал 259
 Һате’ 285
 Һātır-virān 36
 Һаттāt 282
 Һавāш 263
 Һавāле 58
 Һавār 222
 Һавāyic 287
 Һавс 287
 Һавсем 120
 Һавере 171
 Һавф 121
 Һāvī 173
 Һāvin 241
 Һāviye 75
 Һавl 274
 Һавż 264
 Һавż 264
 Һавr 328
 Һayā 99
 Һayšümā 118
 Һayavān 22
 Һayda’ 292
 Һayl 139
 Һayli 37
 Һaylūle 346
 Һayme 331
 Һayr 48
 Һayr 180
 Һayr 180
 Һayr 191
 Һayr 242
 Һayra meāb 126
 Һayre’l-bāb 123
 Һayre’l-Һafiz 286
 Һayriyye 234
 Һayru ğiyās 151

- Ḥayru'l-lāh Efendi 204
 ḥayṭ 279
 Ḥayy 66
 ḥayyā 106
 ḥayye 251
 ḥayyen 271
 ḥayyir 270
 ḥayzebūn 324
 hazā 109
 hazā vezn-hā 76
 ḥazāfil 303
 hazih 116
 hazihî'l-ebyāt 100
 haẓm 125
 hazenne 315
 ḥazıḳ 122
 Ḥazla 99
 haẓm 125
 Ḥazret-i Ebū Bekrî's-Şiddîḳ 47
 Ḥazret-i Ebū Harîre 236
 Ḥazret-i 'Ömerü'l-Fârûḳ 48
 Ḥazret-i Şiddîḳ 266
 haẓẓ 286
 ḥazḥaz 189
 ḥazret 20
 hebā 119
 heft 219
 heft-ād 219
 hel 187
 helüb 210
 helü' 295
 helüfe 278
 helük 342
 hemeze 226
 hemmāz 226
 hem-sinn 169
 hendāz 230
 henī 111
 her 37
 heşş 249
 heşt 219
 heşt-ād 219
 hevā 309
 hevā 334
 hevān 231
 Hevāzin 29
 heycā 156
 heyḳ 288
 hezār 220
 hezeyān 252
 Hezīl 29
 hezm 156
 ḥısrım 215
 ḥıbr 240
 ḥıcāre 105
 ḥıcr 141
 ḥıdn 120
 ḥıdr 331
 ḥıdāb 124
 ḥıfāz 266
 ḥıḳd 145
 ḥılāf 172
 ḥılāfet 90
 ḥılḳ 308
 ḥımār 293
 ḥınfe 329
 ḥınnā 124
 ḥıns 237
 ḥınṭa 280
 ḥırş 293
 ḥışā 105
 ḥışāl 47
 ḥışāl 345
 ḥışān 141
 ḥışn 188
 ḥıyāz 264
 ḥıyāṭ 280
 ḥızb 123
 Ḥızr 110, 167
 ḥıbāb 130
 ḥıfe 121
 ḥıle 346
 ḥışāl 320
 hibe 318

- hikmet 24
 hilâl 79
 hilâl 273
 hilye 77
 himem 53
 Hind 24
 hirdebe 324
 hirmâs 242
 hitâm 60
 hiyâc 156
 hiyât 277
 hilye 77
 Hilye 78, 79, 83
 hisâb 128
 hiyâz 264
 Horâsân 36
 hoş 77
 hoş-edâ 42
 hû 66
 hû 151
 hûb 135
 hûb 135
 hûh 214
 hubâb 130
 hubb 306
 hublâ 148
 hubûb 133
 hubûr 195
 hubût 172
 hubz 313
 hûd 171
 hûd 173
 Hûd 308
 Hûd bin 'Âbir bin Şâlih bin Fâlih bin
 Faḥsed bin Sâm bin Nûh 171
 Hudâ 44
 Hudâ 65
 hud^c a 292
 Hudâvend 50
 huḍû^c 143
 hufşuş 254
 huşâş 254
 huve 191
 huşûl 171
 huffâz 285
 huffâş 255
 hukemâ 342
 hulkûk 342
 hulle 283
 hulḳ 138
 hulḳ 138
 hulḳ 330
 hulv 250
 hulûş 255
 hulûle 284
 humr 222
 humḳ 142
 humûş 249
 hunnas 97
 huzeyyâ 108
 hurrâş 149
 hurûc 134
 husâm 183
 husni'l-hulḳ 138
 hussâd 180
 huşû^c 143
 huṭâṭ 281
 huṭṭâf 311
 huṭûr 42
 huyelâ 155
 hût 142
 hücâ 273
 hüdâ 76
 hüdâ 33
 hüner 37
 hüner 45
 Hünyâ 40
 hüsn-i şari^c 43
 hükm 333
 hüsn-i şani^c 304
 hüsn-i 'amel 135
 hüve 179
 hüve 221
 hüve 317

hüve 341

I

ıġsās 149

ıḥfazū 285

ıhn 250

ıḥvān 110

ıķās 238

ıķāş 260

ıķşāġ 304

ıķtaşarnā 212

ıIrāk 36

ıırfāş 260

ıırķ 120

ısbāġ 179

ısbāḥ 158

ışlāk 323

ısmā 300

ıştılāḥāt 234

ıştıfā 69

ışşīķ 333

ışķ 333

ıtlāf 318

ıtnāb 123

ızām 85

ıżtırāb 129

İ

ıibārāt 34

ıbdā 64

ıbdā 299

ıbdāl 189

ıblās 236

ıblīs 200,236

ıbn-i sebīl 229

ıbrāḥ 158

İbrāhim 69, 145, 311

ıbrāz 36, 227

ıbrīķ 331

ıbrīz 231

ıbtidā 65

ıbt 279

ıc cāl 284

ıcās 239

ıc cāz 31

ıccāş 214

ıcdā 296

ıclā 260

ıclāl 47,51

ıclivvāz 189

ıczā 296

ıchāf 308

ıctereyt 213

ııd-i adḥā 73

ıdā 297

ıdbār 237

ıdhāş 251

ıdhāķ 247

ıdhāķ 324

ıdrāk 23

İdrīs 167

ıfā 26

ııffet 187

ıfşāş 260

ıfhemū 76

ıfk 196

ıflāk 329

ıfrāş 261

ıfrāġ 305

ıfrāz 227

ıfsāḥ 162

ıftıdād 173

ıftıḥār 316

ıftıḥār-āne 37

ıftıtāḥ 164

ıfzāz 229

ıġlāz 283

ıġmāz 266

ıġmāz 230

İmām Aḥmed bin Ḥanbel 69

İsmā ıil 69, 70

ışneyn 218

- iġtirāb 128
 iġtāş 253
 ihbāt 277
 ihcā 285
 ihdād 186
 ihđirār 216
 ihfā 227
 ihfāz 266
 ihfazū 252
 ihlāk 304
 ihmāl 43
 ihmāl 56
 ihterzū 151
 ihzāk 323
 ihāle 58
 ihlāş 262
 ihlāf 317
 ihmirār 214
 ihrāf 308
 ihrāz 265
 ihrāz 231
 ihsās 240
 ihtidāb 124
 ihtiyār 337
 ihtiyār 337
 ihvaz 189
 ikā 184
 ikā 184
 ikād 176
 iķ'ād 186
 iķ'ās 151
 'iķāş 263
 ikāz 284,286
 ikbāl 50
 ikbās 238
 iķ'insās 237
 iklīd 162
 iklīl 91
 iķrār 23
 iķsāt 277
 iķşār 218
 iķtibās 238
 iķtidāb 128
 iķtişād 183
 ilġāz 228
 ilāf 318
 ilah 65
 ilāh 311
 ilāhī 337
 i' lām 44
 ilçi 36
 ile 333
 ile'l-bā 120
 ile'l-halkı 313
 ile'l-hükmi 333
 ileyküm 146
 ileynā 162
 ileynā 175
 ileynā 341
 ilf 314
 ilhām 44
 ilhām 29,70
 illā 119
 'ilc 222
 'ilm 26
 'ilm 175
 'ilm 217
 'ilm 242
 iltimāh 160
 iltiyāh 160
 iltizām 59
 iltizām 312
 iltāt 277
 İlyās 167
 ilzām 38
 ilzāz 282
 'imād 127
 imāl 213
 imām 23,68,89
 İmām-ı A'zam Ebū Hanīfe 314
 İmām-ı Şāfi 314
 İmām Süyütī ibn-i Hibbān 29
 imāz 266
 imāk 323

- imlā 40,57
 imlāc 153
 imlāk 328
 imlīs 244
 imlīs 260
 imlisī 244
 imma^ʿ 290
 imsās 241
 imtidāḥ 165
 imtiyāz 25
 in 107
 īn 39
 in te^ʿ uddū 220
 in^ʿ ām 21
 inās 147
 īnās 148^ʿ
 in^ʿ āz 285
 ināme 284
 inbāh 284
 incā 159
 incād 318
 incāz 133
 incizāz 190
 ind 258
 inḍāc 156
 ʿindī 217
 infād 179
 infāz 189
 infār 229
 infikāk 336
 inkāz 284
 inḳılāb 233
 inkimāş 257
 inḳizām 284
 inn 295
 innā 117
 inne 286
 inne 300
 innehu 132, 179
 innemā 76,115,135,151,191,333
 inneme 303
 innī 213
 inhāz 266
 inşāf 61
 insān 22
 insān 295
 insān 295
 insānū'l-^ʿ ayn 287
 inşā 38,53
 inşāş 261
 intāc 152
 intesib 126
 intibāz 94
 intifāḥ 168
 intimā 90
 intiḥāb 227
 inḳāz 188
 inṭāk 251
 inzāk 323
 Īrān 22, 104
 ʿir 224
 irād maşraf 187
 Īrān 36, 244, 311
 i^ʿ rāz 267
 irb 121
 irbe 121
 irdāf 309
 irḍāz 265
 irfād 182
 ʿirfān 47
 ʿirfān 170
 ʿirfān 295,307
 irfāş 148
 irfāz 267
 irşād 183,184
 irhān 343
 ʿirīs 242
 irkāz 225
 irmāz 208
 irmi^ʿ lāl 323
 irsāl 345
 irş 150
 irşād 27
 irtiḳā 155

- irtiyāh 160
 irkāş 260
 irkād 284
 Ğīsā 167, 168
 isġād 27
 ġsāf 310
 iġsāf 319
 isdād 181
 isfār 301
 ġsfhān 38
 ġshāk 70
 iskāf 320
 ġskender 110
 işm 74
 ismāh 158
 isrāc 156
 isrāf 310
 istebrak 253
 istiġāşe 147
 istibdād 181
 istiġāze 265
 istilzāz 192
 istimāġ 293
 istimtāġ 297
 istinās 236
 istinkāh 161
 istintāk 251
 istiġāz 190
 istiġdāş 147
 istiġvaz 189
 istirkāk 177
 istiġān 183
 istiġrāz 264
 işbāġ 299
 işmizaz 229
 işrāk 269
 işrūn 219
 iştişhād 185
 işkāz 189
 iştāt 278
 iġtā 23
 itġāb 60
 iġtād 181
 ġtāġ 304
 iġtāk 177
 itbān 61
 iġrād 180
 iġtilā 106
 itrāf 308
 ittekū 151
 ittikā 184
 ittikā 74
 iġvāl 305
 iġvāz 228
 iyāb 127
 ġiyāz 188
 izdifāf 309
 izdilāf 309
 izġāc 157
 izfāf 309
 izhāk 327
 izkān 315
 izlāf 309
 ġzān 315
 izāz 265
 iġzāz 230
 izhār 227
 izhebū 118
 ġizz 231
- K**
- kāġ 103
 kāb 207
 kābāyil 28
 kābes 238
 kābleke 341
 kāblenā 118
 kābūl 45
 kābūs 245
 kād 64,129,203,329,341
 kād cāġ enā 116
 kād eteynāke 132
 kād kefāk 334
 kādem 326

- Kâdı Muşşisi 70
 Kâdı-zâde Rûmî 176
 kaddîm 332
 kâdir 131
 kadîr 221
 kadr 47
 kadr ü şeref 48
 kadr-dân 46
 kağh 128
 kâ' id 186
 kâf 152
 kâfi 334
 kafâ 169
 kafr 103
 kafş 320
 kafunâ 322
 kâhin 311
 kâidü'l-ecnâd 93
 kalb 185
 kalb 292
 kalb 304
 kalbek 338
 kâlbî 263
 kâle 253
 kâle 50
 kamer 96
 kamereyn 48
 kamiş 274
 kamh 250
 kamrâ 98
 Kâmûs-ı Firûz-âbâdî 53
 kâhif 154
 kaht 162
 kamtar 246
 kamtarîr 246
 kâmûs 247
 kân 335
 kanaş 177
 kanâü'l-enf 81
 kand 176
 kand 192
 kâne 179
 kâne 336
 kânetâ 63
 kanfâ 315
 kânî' 129
 kânîş 177
 kanîs 210
 kânitât 137
 kânitîn 137
 kannâd 184
 kanû' 207
 kânûn 90
 karabîn 92
 karâh 160
 karîb 140
 karz 264
 karz u miqrâz 268
 karye 325
 karûra 156
 kaş' a 298
 kaşb 128
 katf 216
 katre 276
 kavêd 261
 kavl 181
 kavlunâ 344
 kavm 24
 kavsu kuzah 99
 kavvâd 178
 kavvâde 178
 kaydu'l-evâbid 165
 kayyûm 66
 kâzib 196
 kâr u bâr 303
 karîbun kullu at 140
 ke le'âl 345
 ke miskin 307
 ke'n-nibrâs 235
 ke râh 157
 ke şemsin 299
 ke's 247
 ke'ş-şemsi 100
 keşşü'l-lıhye 84

- keşib 104
 keşir 222
 Kaşalānī 99
 kebid 185
 kebş 165
 keder 275
 ke' imād 249
 ke' n-nūri 95
 kefāk 334
 kefet 64
 keffin ḥadīb 124
 kefr 325
 kefūr 193
 kelām 21,25,205
 kelāmen 344
 kelāmī 272,300
 kelāmi 345
 kelimāt 24
 kemāl 24,262
 kenūd 172
 kenz 175,225,294
 kerābis 238
 kerāmet 33
 kerb 228
 kerbe 228
 ke-rekāz 225
 kerem 182
 kerem-fermā 49
 kerevān 149
 kerīm 166
 kerīm 20,48,179,317
 Kerīm Ḥān 36
 kerm 215
 kes 170
 keşf 33
 keşf ve rāz 43
 keşiş 256
 ketm 227
 ketūm 194
 kevdenī 223
 kevkeb 96
 kevr 328
 keyfe 118
 ke zukā 263
 kıştās 239
 kışāş 261
 kışā' 298
 kıble-geh 47
 kılāde 281
 kımāt 279
 kınā 75,343
 kınn 177
 kınvān 215
 kırā'āt 29
 kırāt 281
 kırd 186
 kırede 186
 kırtās 240
 kıss 122
 kıst 92
 kışru cevz 134
 kıtāt 280
 kıt' a 64,101
 kıtt 280
 kıyāmet 75
 ki 20
 kifāḥ 161
 kıl 296
 kıl 35,50
 kızb 196
 kirām 32
 kirbās 238
 kitāb-ı ā' lām 29
 kitmān 227
 ku'ūs 247
 kulā 185
 kulāḥ 162
 kulli'l-' ucāb 126
 kulli'l-' cihāt 139
 kulle mā 115
 kullu 293
 kun 138
 kun 192
 kunā 200

- kunnes 97
 Kureyş 29, 69
 kurfus 339
 kurrāş 149
 kursuf 339
 kus' ūm 222
 Kuzā' a 29
 küfye 242
 küll 322
 küllü 118
 küm' s-serā 214
 küncüm 91
 kürsī 91
 kütüb 53
 kütüb 242
 kütüb 25
 kūfe 102
 kūh 224
 kuşāş 260
 kuşble 148
 kuşuddūs 66
 kuşdmūs 91
 kuşdret 24
 kuşdret 303
 kuşds 243
 kuş' ūd 186
 kuşul 66
 kuşul men etāk 336
 kuşultukum 96
 kuşunab 123
 kuşunnād 176
 kuşunūh 164
 kuşunūt 143
 kuşur' 210
 kuşurā 93
 kuşurād 186
 Kuşur'ān 25
 kuşurbān 74
 kuşurı 281
 kuşurıta 281
 kuşurū' 210
 kuşurūd 186
 kuşūş 257
 kuşutūf 217
 kuşuṭb 97
 kuşuṭr 98
 kuşūmū 141
 kuşuvvet 146

L
 lā 116
 lā necid 122
 lā şekke fihī 87
 lā ta' midūh 262
 lā taḳlibe 338
 lā taḳrab 117
 lā teşreb 108
 lā yaḳdurru 292
 lā yu' āb 132
 lā yuḫşā 87
 lā yuḫlif 179
 la' b 135
 laḡb 135
 laḡt 277
 lāh 158
 lāhet 100
 laḫīz 287,289
 lahm 23
 laḫs 246
 lāḫūs 246
 laḫz 160
 laḫze 289
 lā-ilah-ı ḡayre 65
 laḳlaḳ 323
 laḳlāḳ 323
 la' l 43
 lāme 345
 lāmi' 95
 lā-reybe-fih 75
 lāsiyyemā 113
 laṭīf 199,313
 laṭīfe 161
 laḳīṭ 274
 laṭh 246

- laṭṭ 281
 lâ-yecid 288
 lâyiḳ 27
 lazīz 287
 le^ʿ amruk 114
 le bedī^ʿ 300
 leben 292
 lebīb 121
 lebid 250
 lebīḳ 332
 lebīḳ 332
 le ma^ʿ ānin 300
 lebs 244
 lebūs 247
 lecīn 232
 leff 250
 leh 106
 Lehebe'n-nās 236
 leṣm 217
 lehce 21
 leheb 176
 lehüm 113
 lehū 337
 leke'l-lāh 115
 leküm 64, 126, 225, 244, 272
 lemāz 282
 lem^ʿ a 307
 lemeze 225
 lemmāz 225
 lemḥa 269
 lemḥu'l-başar 270
 lenā 123
 lenā 146
 lenā 87, 108, 180, 242, 256, 275, 286
 lev 337
 lev ci'tenī 335
 lev raāhu 307
 lev sehā 131
 lev terā 267
 levş 246
 lev m 165
 levḥ 130
 leylā 107
 Leylāye 306
 leylu müdlehim 198
 leyse 116, 106, 119, 252, 272, 344
 leyt 43
 leyte 109
 lezīz 192
 lezzet-nişar 215
 lışşu 254
 lillāhi derruh 114
 lıṭāṭ 281
 lī 151, 191, 336
 li^ʿ abdin 275
 libās 125, 210
 li dimāğ 307
 li iḥvān 110
 līk 24, 29, 43, 234
 li'l-ebḥās 146
 li'l-e^ʿ ādī 141
 li'l-ibtidā 65
 li'l-insāni 119
 li'l-ḥayr 268
 li ma^ʿ āş 255
 li melāl 212
 li nef^ʿ 241
 li nüfūs 245
 li ḥuşul 171
 li'l-cevvi 235
 li'n-nās 221
 li'n-nās 289
 li'r-rabbi 115
 liğāṭ 277
 līm 94
 lisān 24
 liḳā 100
 livā 94
 liyāz 265
 lizāz 226
 luğāt 76
 luğāt 24
 luğat 28
 luğaz 228

luġūb 135
 lu' ab 135
 luṭf 21
 luvāḥ 160
 luvūḥ 160
 lū'lū' 199
 lübb 121,134
 lübs 125
 lübüb 135
 lüvhān 160

M

mā 142,101,106,116,337
 mā-i cārī 44
 ma' a'l- adli 333
 ma' ānī 30
 ma' āni 205
 ma' ārif 37,47
 mā aṣlu hazā 109
 ma' āṣ 254
 ma' būd 337
 ma' c 339
 māder-zād 39
 maḍġ 306
 mā dümtü 106,271
 mā fi' s-semā 96
 maġāzī 139
 magbūn 320
 Maġdān 191
 maġmaġa 339
 Maġrib-i Meṭarzi 53
 maġrūr 166
 maġşūş 252
 māh 49
 mahāret 38
 maḥbüb 265
 maḥḍūr 193
 maḥfūr 197
 māhir 122
 mā' iḳ 327
 ma' iş 254
 maḥmūd 172

maḥmūm 269
 maḥn 323
 maḥz 21
 Maḥzenü'l-Esrār 87
 maḥzūr 193
 maḥrūş 249
 maḥsūr 196
 maḥşer 88
 maḥt 339
 māişā 67
 ma' işet 254
 māḳ 327
 maḳāl 56
 maḳālīd 162
 maḳām 230
 Maḳāmāt 35
 maḳarr 23
 maḳşūd 171
 māl 235
 mālik 93
 Mālik bin Enes 314
 mālikü'l-rıḳāb 131
 mā' mūd 173
 ma' n 206
 ma' nā 38
 Maṣşūr Devāniḳī 191
 Mārib 113
 mariz 271
 mās 240
 maşad 209
 maşābiḥ 97
 mā se' ā 119
 ma' sūr 62
 mā şehidnāhu 336
 maṭar 99
 matbūḥ 170
 mā' ūn 72
 ma' ūne 318
 māü'l-ḳarāḥ 160
 māye 52
 māye 23
 ma' z 244

- mazhar 86
 ma'zür 62
 mavş 269
 me'al 23
 me'ālī 34
 meberreh 240
 mebhüt 145
 mebnī 243
 mebsüş 249
 me'bük 342
 meb'üs 31
 me'fük 342
 me'fün 342
 me'қа 327
 me'kül 319
 meşānī 71
 meşel 110
 meşnā 297
 me'sür 194
 mecāz 229
 mecd 182
 mecdür 197
 mecelle 194
 mechüd 175
 mecīd 182
 mecma' 170
 mecma' 267
 meçşüş 251
 medās 320
 meded 304
 medh 184
 medhüş 251
 medīne 325
 Medīne-i Münevvere 73, 123, 210
 medh 339
 me'āl 58
 me'ālī 316
 me'āz 188
 mefāze 209
 mefrüş 250
 meftüh 165
 Meḥmed Bin Rāşid Bin Meḥmed el-
 Mar'aşī 35
 Mekke 73
 Mekke-i Mükerreme 73, 173, 301
 Mekke-i Müşerreffe 73
 melā 102
 melāz 191
 melāz 188
 melāḥāt 77
 melaḳ 306
 melgüş 155
 meleküt 144
 melik 89, 91, 330
 melih 77
 melüm 196
 memālik 93
 memdūd 172
 memdüh 165
 memdüh-ı Celil 27
 memdühü's-şifāt 138, 139
 memlük 344
 memsüh 168
 me'mül 88
 men 118, 120, 179, 241,
 293, 304, 336, 345
 men fi hevāk 334
 men ra'āk 335
 men yelümnī 116
 menāş 260
 menākiḥ 161
 Menbī' ü'l-Envār 87
 menşür 199
 menba' 295
 menbit 29
 menfūḥ 168
 menfüş 250
 menhec 154
 menhük 343
 menhüş 251
 meniyye 150
 mennā' 295
 menhūs 248

- mensūh 168
 menşūr 92
 menķūş 249
 me' nūt 145
 mer 197
 mer'e 174
 merāh 158
 meraḥ 159
 merba' 291
 merī 111
 merna' 291
 merḥab 110
 merre 111
 mersūh 167
 merş 249
 merşūş 253
 merta' 291
 mertebe 231
 mes 241
 mesā 43
 mesā 98
 mescūr 210
 mesīs 241
 mesit 275
 meslek 180
 meslek 27
 meslūh 168
 meslūs 246
 mest 219
 meşgūf 309
 meşem' a 160
 meşhūr 200
 meşīb 127
 meşkūk 344
 meşkūr 200
 me'vā 183
 Mevşil 104
 mezāk 322
 mezik 292
 mezrā' 296
 meşvī 170
 mev'il 265
 Mevşil 104
 Mevlā 88,205
 mevrīd 344
 mevrūs 175
 mevsim 301
 mevt 119
 mevtu aḥmer 197
 meyādīn 139
 meyve-dār 214
 meyyās 238
 mezāle 241
 mezḥ 161
 mezzāh 298
 miğyās 147
 miķāt 279
 miķlād 162
 miṭlāk 324
 miķled 162
 miķrāz 264
 mınṭik 330
 mırr 250
 mişbāh 160
 Mısbāh-ı Münir 53
 mışr 93
 mısra' 61
 miştaba 145
 mi'āt 220
 miğfer 247
 mişl 129
 mişl 31,187,224
 micdel 318
 micneb 247
 midād 240
 midakka 241
 midhat 37
 midyān 209
 mie 219
 mī'ād 179
 mi'cer 293
 mi'fāk 328
 Miķā'il bin Süleymān 166
 mi'lef 257

- mi' rāc 155
 mi' tā 158
 mi' vez 238
 mi' veze 228
 mifrāḥ 160
 miftāḥ 162
 mihād 184
 mihr 49,50
 mihr ü mäh-āsā 100
 mihrās 241
 mihzāk 324
 mikās 302
 milāş 260
 milked 241
 milḥ 154
 min 151,174,175,200,203,213,234
 min fażlı Rabbī 271
 min ilāhi'l-ḥalk 311
 mīnāş 148
 mincem 239
 mindāş 260
 min-el-ğayb 188
 minhāc 154
 minhu 294
 mink 336
 minkāḥ 153
 minnī 338
 miḥşad 149
 miḥbere 240
 miḥlāf 317
 miżyāf 310
 mirşād 176
 mīrce 178
 mirfaḥ 326
 mirḥāḍ 72
 misenn 270
 misk 307
 miskīn 228
 mislāk 322
 misma' 293
 mişmiş 214
 mişḥaz 270
 mişvāz 190
 miḫa 306
 miḫna' a 293
 miyāḥ 213
 miyāṭ 277
 mīzān 239
 mizāḥ 161
 mizvāc 153
 mu' ammā 228
 mu' asker 93
 mu' āz 192
 mubdi' 299
 mūcez 123
 mu' ciz 25
 mu' cizāt 30
 mudī'en 192
 muḍḡa 152
 muḍaḡ 306
 muḍāḥī 287
 muḍāhiyen 192
 muḍī'en 192
 muḡiş 147
 muḡīrāt 140
 muḡīsī 151
 muḥādi' 292
 muḥāk 327
 muḥakḫak 21
 Muḥammed 313
 Muḥammed Muştafā 25
 Muḥammediye 30
 Muḫdemāzīd Bin ' Ali Bin El-Ḥasīn
 Bin ' Aliyyü'l-Murtażā 266
 mūriyāt 140
 muşliḥ 258
 Muştafā 35, 69
 Muştafāvī 25
 mu' teberun 344
 mu' tī 182
 mufīdun 126
 mufīḍ 329
 Muḥammed 69
 muḥayyā 107

- muhezzebe'l-evşāf 321
 muhık 342
 muhkem 71
 muhsin 314
 muhtaşar 123
 muhtaşar 200
 muhtekir 280
 muhrāk 325
 muhrık 325
 muḳayyed 178
 muḳbil 237
 muḳtedir 131
 muḳtedā 89
 mulāḥ 246
 mumāse 241
 muṣṣab 305
 muṣṣiu'n-naẓm 131
 muntaḳad 252
 munḳa' 292
 murġ 63
 muraḳḳa' 303
 murḳi' 297
 musāfiḥ 159
 Muştafā 34
 Mūşul 104
 muşriḳ 235
 mut' a 297
 muṭaffif 314
 muvālāt 314
 muvāsāt 240
 muzyā' 298
 mübeşşir 116
 mücāhede 94
 mücerreh 98
 mücīb 52
 müdāhin 126
 müfiz 268
 Müfredāt-ı Rāġib İşfehānī 53
 müfsid 258
 mühce 319
 mühendis 230
 mühendiz 230
 mühr 141
 mükerrer 192
 münker 71
 münkeriñ 71
 münkesir 156
 mükevvin 67
 mül'e 326
 mülhim 45
 mülk 40,91
 mültecā 188
 mümtāz 53
 münbi' 200
 müneccim 248
 münhī 248
 mün'im 268
 münir 33
 münne 206
 müntaḥab 43
 müntaḥabāt 64
 münteḥab 24,227
 münḳariz 71
 müretteb 26
 mürselāt 345
 müşmir 214
 müstaḳim 76
 müsteşnā 42
 müstendā 64
 müşġib 124
 müşterek 55
 mütecebbir 144
 mütekebbir 144
 müteḥālif 24
 müttehem 157
 müzn 99
 müzz 250

 N
 nā 203,245
 Nābī 84, 86, 88, 234
 Nābiġatü'z-Zübyānī 21
 nā-çār 209
 nāçiz 234

- nādim 164
 naḍc 155
 naḍr 231
 nāfi^c 289
 nā-gehān 44
 nāhıķ 221
 naḥīb 121
 naḥīl 215
 naḥl 176
 naḥl 213,217,227
 nahz 266
 na^c iş 256
 naķā 104
 nāķa 223
 naķb 189
 naķd 151
 naķd 175,231
 nām 40
 nāme 37
 nāmūs 70
 naş 90
 Naşāri 122
 nāşıf 248
 naşırī 191
 naşr 163
 naşūḥ 164
 nāzım 26
 nāzır
 nazım 244
 nazız 269
 nazır 31
 nazm 43, 50,76,120,180,199,244,345
 nazmī 263
 nazmunā 252
 nazmunā 334
 Nazmü'l-Ferā^c id 43
 Nazmü'l-Leāl 43
 naḥnu 117
 naḥnu ḳasemnā 129
 naḥr 73
 naḥs-ı ekber 248
 nār 171,307
 nā-refte 141
 nās 180,235
 nā-sezā 71
 nāşize 325
 nāṭıķ 150,251
 naķī 269
 naṭış 257
 naķl 201
 naķķū^c 315
 naṭūḥ 165
 nātūr 215
 navş 260
 nā-yāb 43
 ne revā 45
 nebāt 138
 nebbāş 254
 nebevī 25
 nebī 26,68
 nebl 206
 nebz 94
 nebze 188
 nebt 138
 necāḥ 159
 necāt 159
 necd 187
 necīb 120
 necm 96,138
 necm 33
 nedım 147
 nefāşat 148
 nefād 182
 nefāz 189
 nefd 179
 nef^c 242
 neffāş 149
 neffāc 155
 nefis 34,244
 nehār 98
 nehç 154
 nehş 239,251
 nehıy 71
 nekāve 269

- nekbi 128
 nekebāt 151
 nekhet 108,280
 nemīme 196
 Nemrūd 144, 311
 nezīr 116
 neḥḥās 241
 neḥḥāt 278
 ner 203
 nesīb 120
 nesl 48
 nesnās 236
 nesh 167
 nesr 149
 neṣīṭ 274
 neṣr 250
 netāc 152
 nev 38,53,53
 Nevā' ibügü'l-Ḳalem 178
 neved 219
 nev' -i insān 21
 nevm 173
 nevr 215
 neyy 155
 neyyirān 98
 nezāket 39
 nezd 40
 nibāz 188
 nibrās 152
 nicād 183
 nidd 178
 ni' ama'llāhi 220
 ni' m 146
 ni' m-el-me' āb 132
 ni' met 20
 nifār 229
 nihān 34
 niḥrīr 41
 nikāḥ 161
 nikāt 38
 niḥā' 299
 niḥrīr 194
 nisā 174
 nisvān 161
 niyāḳ 223
 niyyet 46
 nizār 211
 nīzek 247
 nubāḥ 196
 Nūḥ Bin Lemek Bin Mettu Bin Şelah
 Bin İdrīs 166
 Nuḥbe 45, 63, 141, 212, 252, 328
 Nuḥbe-i Vehbi 63, 18
 nu' ūz 285
 nuhā 273
 nuhāt 266
 nuhūz 266
 nuḥbetenā 285
 nutḳ 22,29
 nukre 232
 nuḳ 25,131
 nü' ās 173
 nübüvvet 33
 nūh 42
 nūh 129,219
 nükte-dān 51,201
 nümā 51
 nüḥās 232
 nüsha 36
 nüvār 215
 nüzül 25,28
 nüzül
 nūk 342
 nūn 335
 Nūḥ 166
 nūr 29,33,33, 78, 95,192,235, 307
 nūḳ 223

Ö
 'Oṣmān bin 'Affān 28, 102

Ö
 'Ömereyn 47
 'ömr 341

P

pāre 23
Pārs bin Sām bin Nuḥ 38
pāyān 30,106
pencāh 219
pertev 97
pertev-nümā 97
pertev-yāb 307
pesendide 139
pesendide 139
pesmānde 259
peygamber 68
pir 42
pīrān 146
pīrāne-ser 53
pīrāste 47
pür 63,303

R

rāb 121
rab 151,166,179
Rabb 52,221,337
Rabbenā 276
Rabbī 268
rabbunā 166
Rabbuna'l-lāhu 313
Rabbuna'llāhu ile'l-ḥalkı 329
rabbünā 231
rābe 121
rabīṭ 274
rabṭ 274
rabūḥ 170
rācil 134
ra' ābīl 303
ra' d 99
raḍ' 297
raḍrāḍ 265
raḡif 313
rāḥ 157,159,160

raḥā 162
rāḥa 326
rāḥat 245
raḥīm 313
raḥīz 269
raḥīk 160
rāhib 256
rahmet-i ' ayn 27
raḥmūt 143
raḥrāḥ ve raḥraḥ 158
rā' ib 134
rā' iḳ 131
raḳabe 125
raḳīk 177,287
raḳḳāş 260
ramaḳ 328
ramīz 271
ra' nā 109
ra' nā 38,62,79
ra' rā 290
ra' ra' 290
rafaz 267
rāsiḥūn 167
rāşid 184
raṭb 315
raṭīb 319
raṭīṭ 273
raşaş 232,259
raşad 176
raşin 259
raşūf 170
rāvī 34
rāy 52
rāy 192,335
rāyet 94
rāz 29,34,36
reb' 291
rebīb 121
rebī' 301
recānā 311
recāuna 317

- recs 156
 recül 134
 redâ^c 297
 refâğa 162
 refd 182
 refes 148
 refi^c 35
 refi^c 172,303
 refte 60,141
 refte
 reh 60
 rehbüt 143
 reh-i nâ-refte 60
 rehn 343
 rehv 209
 rehve 209
 remâ 105
 remâd 181
 remke 141
 reml 102
 remz 58
 renc 271
 rengin 43
 re'is 245
 re's 169
 resm 61
 resül 68
 Resûlu's-Sekaleyn 27
 reşâd 180,184
 reşâş 190
 reşâş 253
 reşâka 246
 reşk 307
 retelî 259
 revâ 71
 revâğ 304
 revâğ 306
 revâc 152
 revâfiz 266
 revâh 158
 revnağ-pirâ 57
 revze 208
 revya^c 290
 reyyâ 108
 rezâz 191
 Rezzâk 329
 ribh 170
 rızâ 129
 rızâ 33
 rıķâb 125
 rızķ 129
 riba^c 297
 ri^c âyet 316
 rihân 343
 rîk 131
 rikâz 225
 rimâķ 328
 rîh 133
 risl 292
 rîķ 131
 rivâķ 331
 rivâyet 136
 riyâ 300
 riyâz 217
 riyâş 253
 ru^c âf 319
 ru^c b 134
 ru^c b 134
 rubû^c 291
 ruğâb 131
 ruğâm 102
 rûh 164
 rûh 245
 ruĥâm 105
 rûhânî 164
 rûh-ı ķuds 243
 rûhî fidâk 336
 rukâ^c 299
 ruk^c a 299
 ruķûd 173
 Rûm 24
 rumh 247
 rummân 214
 rustâķ 325

- rusūh 170
 ruṭūbe 319
 rükūb 134
 rūsūh 167
 rū'yet 270
 ru'ūb 134
 rūy 100
 rūy-ı zemīn 106
 rūy-ı zemīn 48
 rüz 88
 rüz u şeb 100
S
 sā'at 75
 sābıkāt 137
 sābiḥat 138
 sābiḥāt 141
 Şā'ib 22
 sāc 152
 şad 33
 sa'd 109
 sāfil 343
 sāfir 198
 saḥb 130
 sahbān 22
 Saḥban 28
 saḥf 315
 saḥīf 315
 sāhire 101
 saḥīt 275
 sa'ı 119
 sā'ikā 98
 sākıb 210
 sākit 252
 Şalebe 29
 sālik 27
 sāmī 172
 sāmia' 293
 sāmīdūn 172
 sāmik 343
 sāniḥāt 136
 sāriḳ 254
 sāḳ 326
 saḳīt 273
 savş 269
 savṭ 260
 sa'y 199
 sa'y 64
 sebaḳ 326
 sebāyā 177
 sebbāḳ 326
 seb' 71
 seb' 298
 seb'a 28,219
 sebḳ 137
 sebūh 66
 seb'u'l-mesānī 71
 seb'ūn 219
 seb'un şidād 100
 seby 177
 seccāc 262
 seci' 302
 secīr 314
 seciyye 345
 sedd 328
 sedef 310
 sedīd 181
 sefāret 177
 sefehi 230
 sefercel 216
 sefīt 272
 sefūr 198
 sehā 132
 seḥābe 131
 seḥāfe 315
 seher 302
 sekb 305
 sekrān 160
 selām 33
 selās 246
 selc 306
 selīs 34,244
 seliṭ 272
 sellāḳ 322
 Selmān 22

- selḥ 168
 selsel 194
 semā^c 67
 semāḥ 158
 semek 142
 semel 318
 semī^c 293
 semmu ḥıyāṭ 279
 semt 344
 semūm 195
 senā 99
 sene 124
 sened 63
 senī 109
 serādık 331
 serār 327
 ser-be-ser 48
 serc 156
 seref 281
 serīr 91
 sermed 51
 serḥ 304
 serrenā 163
 serrīṭ 306
 ser-şār 211
 ser-tā-pā 50,77
 serṭa^c e 339
 server 86
 setī^c 301
 sevād 183
 sevd 183
 sevgend 114
 seyf 183
 seyyāre 129
 sezā 51
 sezā 20,89
 sezā-vār 45
 Şiḥāḥ-ı Cevherī 53
 sī 219
 sı^caten 146
 sibā^c 298
 sicāc 262
 siccīl 105
 sicilāṭ 277
 sıfād 186
 sıfāḥ 159
 sikke 93
 sikkīn 270
 silm 94
 sīn 235
 sinā^c 235
 sinān 247
 sināt 278
 sīne 307
 sinn 239
 sinne 124
 sıḥāb 131
 sıḥāb 129
 Sīn 24
 sirāc 152
 sitte 219
 sittūn 219
 sıvāk 337
 sıvār 306
 sıyādet 183
 sıyāset 92
 sıyeh 78
 sıyy 113
 şabā 195
 şabāḥ 301
 şabb 173
 şabb 305
 şabb 335
 şabūḥ 164
 şad 45,219,259
 şadaḡnā 87
 şāde 263
 şādıḡīn 92
 şā^c 296
 şa^cb 184
 şa^cb 275
 şafā 110
 şa^cīd 101
 Sa^c id bin Ebū Vaḡḡāş 102

- şā' imūn 74
 şafşaf 103
 şafed-i fih-liyān 178
 şāfi 275
 şāfināt 140
 şafih 105
 Şakīk 145
 şalşal 105
 şalavat 72
 şalavāt 26
 şald 105
 şalib 122
 Şālih bin İshākü'n-Nahvī 202
 şamsām 183
 şamed 66
 şāmıt 150,252
 şanāyā 83
 şanāyi' 59
 şani' 303
 şāha 156
 şāhī 160
 şahrā 103
 şārat 245
 şarf 181
 şārim 183
 şarir 128,180
 şarh 318
 şakb 189
 şaklāb 125
 şavġ 306
 şavāb 52
 şavm 74
 şayd 177
 şayf 301
 şayyāġ 306
 şayyād 177
 Sebā 113
 seccāc 154
 sedy 250
 selās 218
 selāsūn 219
 selc 99
 selţama 340
 semān 219
 semānūn 219
 Semerķand 176
 semlaţa 340
 se' r 261
 serā 101,106
 şersār 298
 seri 238
 servān 343
 se' ta 105
 sevāb 52
 sevb 125
 şidāk 324
 şifāt 139
 şifāt 138
 şifāt 139
 şifāt 28
 şifr 221
 şilāt 26
 şimāh 168
 şinār 215
 şirāt 76
 şirdāh 158
 şiyām 74
 şimāl 213
 şirvān 238
 su'āl 326
 subāt 137
 subbūh 166
 Sudan 24
 sūded 183
 su'ūd 172
 sukūb 305
 Sulţān Aġmed Hān 48
 Sulţān Muştafā Hān 48
 Sulţān Selim Hān 48
 sultānenā 95
 sulţān 95
 sulūk 68
 sumuvv 172
 sumūd 172

- sunūḥ 163
 sūre-i A^ʿ rāf 309
 sūre-i Fātiḥa 71
 sūre-i Hucerāt 135
 sūre-i Şād^ʿ 141
 suḥt 159
 suḥk 111
 suḥūlet 329
 Sübḥa-i Şıbyān 43, 124
 süḥan-sāz 35
 sükārā 108
 sükker 176
 sükūt 142
 sülāf 319
 sülāfe 319
 süllem 155
 süm^ʿ a 300
 sümük 344
 Sünbülzāde 35, 63
 sündüs 253
 sünen 187
 sürür 91
 Süryānī 103, 167
 süveydā 185
 sūy 36
 şubḥ 43
 şudġ 260,306
 şu^ʿ bān 251
 şūf 250
 şu^ʿ lūk 343
 şulb 125
 şūḫb 189
 şuḫbe 189
 şūm 149
 şūret 42
 şülās 297
 şüreyyā 50,110

 Ş
 şābb 127
 şa^ʿ bāz 332
 şābil 305

 şaġġāb 124
 şaġab 123
 şaġaf 309
 şaġıb 123
 şa^ʿ ır 332
 şāh 46
 Şāh u Gedā 95
 şāhen-şāh 49
 şāhen-şāh 89
 şāhid 37
 şāhik 103
 şaḥmetü'l-üzn 281
 şaḫḫ 330
 şāmıḥ 103
 şāri^ʿ 67
 şāh-rāh 76
 şaṭaṭ 278
 şaṭıb 187
 şāṭı' 191
 şaṭṭ 191
 şāyān 51,60
 şāz 189
 şebāb 127
 şeb^ʿ ān 298
 şebēh 178
 şebte^ʿ ır 332
 şecī^ʿ 302
 şeffī^ʿ 88
 şeh 49
 şehā 94
 şeh-bāl 63
 şehd 176
 şehen-şāh 51
 şehidnāhu 336
 şehīḫ 221
 şehr 273
 şekk 87
 şekūr 193
 şems 96
 şe'n 249
 şenf 315
 şeżā 280

- ŧer^ç 67
 ŧer^ç 90
 ŧeref-ārā 50
 ŧeref-baĥŧ 31
 ŧer^ç iye 65
 ŧerī^ç at 68
 ŧerīf 303
 ŧerīr 270
 ŧerĥān 169
 ŧeŧ 219
 ŧeĥāt 277
 ŧevket 51
 ŧevket 92
 ŧevket 22
 ŧevket-nümā 91
 ŧey^ç 170
 ŧey^ç 282
 ŧeyb 127
 ŧeybānī-i Hātīm 206
 ŧeyĥ Ebū Manŧūr Mātīrīdi 68
 ŧeyĥ Necdī 200
 ŧeyĥü'l-islām Sa^ç dī 70
 ŧey^ç un^ç ucāb 127
 ŧībāk 177
 ŧībe^ç 298
 ŧībh 178
 ŧīd 262
 ŧī^ç r 109
 ŧī^ç r 38
 ŧī^ç r 199
 ŧīhāb 97
 ŧīnī 249
 ŧīr 203
 ŧīrā 138
 ŧīrāz 36, 38, 39
 ŧīrāze 36
 ŧīrvāt 277
 ŧītā 301
 ŧītāb 140
 ŧīyem 139
 ŧīyem 139
 ŧöhret 41
 ŧöhret-yān 42
 ŧucā^ç 302
 ŧu^ç āra 38
 ŧu^ç ūr 199
 ŧufūn 160
 ŧufūn 263
 ŧuhūd 185
 ŧumār 218
 ŧumūĥ 169
 ŧuĥ 158
 ŧūĥ 171
 ŧuĥĥāĥ 158
 ŧuruk 177
 ŧuvāz 176
 ŧuvāz 284
 ŧuyūĥ 167
 ŧükr 26
 ŧükr 192
 ŧükr 192
 ŧükr 271
 ŧükru'l-lāh 63
 ŧükük 342

T
 tā 335
 ta^ç ab 45
 Ta^ç ālā 262
 ĥāb 272
 ĥabaĥā^ç an ĥabaĥ 325
 ĥabĥ 169
 ĥabbīĥ 339
 ĥab^ç -ı mevzūn 58
 ĥabīb 122
 ĥabīs 246
 ta^ç bīr 35
 tāb-nāk 50
 tāc 91
 ta^ç cīf 313
 ta^ç cīz 235
 tā ebed 53
 ĥaffīf 314
 ĥafs 340

- tafsiye 188
 tağrīb 260
 t̄āgūt 145
 taḥaddī 31
 taḥannūf 314
 ṭahāret 72
 taḥayyernā 87
 taḥdīk-i nazār 265
 taḥkīk 334
 taḥlīk 330
 Ṭahmūriş 36
 taḥrīf 313
 taḥrīr 35
 taḥrīrāt 180
 taḥrīk 330
 taḥt 51,172
 ṭāḥūn 251,330
 ṭahūr 194
 ṭāk 42
 taḫaşşum 190
 taḫaddüm 237
 taḫbīl ü telşim 107
 taḫdīs 243
 taḫlīd 334
 taḫrīz 208
 taḫtīr 310
 taḫyīd 178
 tal' a 215
 ṭal' at 48
 ṭaleb 234
 ṭalī' a 248
 ṭālih 222
 ṭalş 270
 ṭamm 138
 ta' miye 228
 ṭa' m 249
 ṭams 338
 tāmu'l-ḳad 85
 tāmur 198
 ta' ne 61,180
 ṭanīn 128
 ṭanīnu zūbāb 128
 ṭannāz 226
 taraşşud 176
 taraḫḫub 176
 tāreten 111
 ṭarf 269
 ṭarīk 97
 ṭarīf 181
 ṭarīf 316
 ṭarīr 305
 ṭarsa' e 339
 tarṭīb 315
 ṭarz 50
 ṭarz 226
 ṭarz 39
 ta' s 112
 taşavvur 44
 taşḫīf 313
 taşḫīḥ 39
 ṭasm 338
 taşrīḥ 39
 ṭāt 277
 ṭavāf 73
 ta' vīk 328
 ṭavīl 277
 ṭavr 226
 ṭayf 346
 ṭayf-ı ḫayāl 346
 ṭayr 161
 ta' yīr 165
 ta' zīr 207
 tavaḍḍu 72
 tavd 103
 Taybe 73
 Ṭayy 29
 teb 112
 tebaḥtur 238
 te'bis 243
 tebdīl 189
 tebedduḫ 278
 tebl 338
 tebzīr 310
 tebrīk 331

- tecāvüz 229
 teccessüs 248
 tecfif 315
 te' dīb 122
 tedlīs 244
 tedkīk 330
 te' ebbuṭ 279
 teḡāmuz 230
 te' hāz 190
 tefakḡud 248
 tefcīr 268
 tefe' fe' nā 307
 teferruḡ 112
 tefhīm 23
 teflik 331
 tefnīk 332
 tefrehū 106
 tefriṭ 182
 tefriḡa 112
 tefsīr 199
 tefsīr 25
 teftiṣ 258
 teftīk 331
 teḡāḡ 324
 tehcī' 302
 teheccüd 302
 tehme 325
 Tehzīb-i Ezherī 53
 tekmīl 27
 tekmiṣ 258
 teknīz 232
 tekrīm 21
 tekun 224
 tekye 337
 telazḡī 176
 telbīs 244
 telcīc 261
 tele' lü' 81
 temṣīl 31
 temās 241
 temeddüh 165
 Temīm 29
 temlīd 241
 temr 215
 temur 129
 tenāsüb 59
 tenāsüb 312
 tenciye 188
 teng 141,170
 tenvīr 33
 tenūfiyye 102
 te' sīs 243
 terā 267
 terā' ib 125
 terabbī 332
 terṣī' a 300
 teraḡ 228
 terb 125
 terbiye 332
 tercüme 61
 Tercümetü'l-Bürhānü'l-Ḳāṭı' 232
 terfil 207
 tergīb 229
 terīb 101
 terīb 101
 terike 150
 termīk 331
 ters 247
 tertīb 57
 terḡiṣ 260
 terḡī' 303
 terḡiṣ 256
 tervīk 332
 tesādüf 186
 tesāmüh 62
 tescī' 302
 teskāb 305
 tesriḡ 304
 tesvīf 310
 teṣbīh 178
 teṣnīf 315
 teṣḡīz 212,270
 teṣviṣ 256
 tev 153,197

tev^ʿem 43,63
 tevekkül 187,255
 tevellüh 251
 tevessüd 184
 tevettüt 190
 tevekân 148
 tevfiķ 329
 tevkü 184
 tevkü 184
 tevleb 222
 tevrâb 101
 tevreb 101
 tevriş 256
 tevķī^ʿ 92
 teyemmüm 101
 te'yīs 243
 tezlîl 158
 teys 244
 teyyâr 246
 tezaķķum 306
 tezâyu^ʿ 238
 tezellüf 309
 tezevvük 332
 tezkâr 210
 tezvîķ 332
 tezyîn 21
 tezeyyün 332
 tıbâķ 325
 tıfl 204
 tıķâl 185
 tırâz 227
 tibn 257
 tîcân 91
 tîh 102
 tilâd 181
 tilâl 104
 tilke 204
 tilmâz 284
 tîb 101
 tîn 105
 tîn 216
 tis^ʿa 219

tis^ʿün 219
 tîz 233
 tufûķ 163
 tuiyür 161
 tûbâ 113
 tuķfe 40
 Tuķfe 41, 42, 63, 64, 171
 Tuķfe-i Hüsâm 41
 Tuķfe-i Şâhidî 41
 Tuķfe-i Vehbî 63
 tûl 270
 tunebbi^ʿ ukum 101
 tuķâz 283
 turâb 101
 turb 101
 tüffâķ 214
 tümâz 283
 tür 103
 türâş 150
 türbe 101
 Türk 24

U

ʿubûdu'llâh 262
 ʿucâb 127
 ʿucb 155
 ʿudde 181
 uđķiyye 73
 uđķûke 127
 uđķûd 171
 uđķdurû 139
 ufuk 98
 Uķnûķ 167
 ʿuķad 148
 ʿuķâr 160
 ʿuķde 53,274
 ul 187
 ulu'l-emr 90
 ulû^ʿl-^ʿazm 69
 ʿula 103
 Uluĝ Beg 176
 ʿuluvv 169

ʿUmmān 308
 umniyye 243
 ʿunkūd 215
 unṣā 147
 ʿunuvv 343
 urbe 274
 urcūze 245
 ʿuref 309
 ʿurfe 309
 ʿurub 174
 ʿurūc 155
 usārā 108
 uṣmūḥ 168
 usbūʿ 327
 usḫuf 122
 ʿuṣūr 194
 ʿuṣṣ 257
 ʿutbūl 324
 ʿuzre 173

Ü

ücāc 154
 ülfıyyet 65
 ümīd 243
 ümm 137
 ümmehāt 137
 ümm-i ḫaṣṣʿ am 150
 ümmü rāṣid 184
 ümmü'l-kitāb 130
 ümmü'l-ḫurā 73
 ümmü'l-Ḳurʿān 71
 ʿünvān 34
 üslüb 77
 üsrüb 232
 üss 243
 üstühān 85
 üṣkür 115
 üṣtūr 224

V

vābil 190
 vaʿd 174

vādi 42,141
 vaʿdu 133
 vaʿdu ʿarḫūb 133
 vāfir 39,45,212
 vāhab 181
 vaḥal 105
 vaḥy 30, 70,130
 Vāʿil ibni Ḳāsiṭ 22
 vaḫār 231
 vaḫd 304
 vaḫḫād 176
 vaḫt 44
 vālā 42
 vālā 51,57,253
 vālih 251
 vāmıḫ 333
 vamīz 269
 vaḥyun yūḥā 27
 varaḫ 216
 vāriṣ 150
 vāridāt 136
 varṭa 278
 vaṣıf 314
 vasıfe 241
 vaṣṣāf 307
 vāḫıf 39
 vaṭıʿ 297
 vaṭvāṭ 255
 vaṭy 161
 ve Baḡdāz 191
 ve cıʿtu 146
 ve eb 137
 ve lā taḫṣaʿ 294
 ve nisvān 174
 ve ṣuhūd 185
 veʿem 287
 veḡā 93
 veṣic 287
 vebṣ 254
 vech 28,161
 vechüküm 100
 vecs 239

- vedī' a 297
 vedūd 174
 vefd 177
 vefk 180
 vefūd 177
 vehb 318
 Vehb Bin Münebbih 142, 166
 Vehbî 35, 63, 329
 Vehbî Efendi 204
 vehhâc 152
 vekn 170
 veker 170
 vekre 170
 velî 90
 velî 329
 velūd 174
 verâ 89,205
 vera' 74
 verd 120
 vesref 281
 vesvâs 237
 veş 111
 veş 68,78,155,176,192
 veted 179
 veķūd 171
 vezn 58,239
 vırâţ 278
 vi' âţ 276
 vikâ' 148
 visâd 184
 visâde 184
 vişâh 160
 vitr 153
 vud 306
 vuđū 72
 vuĥūş 251
 vuķūb 134
 vuzūĥ 163
- Y
 yâ 38,285
 Yâfeş Bin Nūĥ 236
- yâ ĥalilî 335
 Ya' ķūb 70, 255
 yâ leyte şî' rî 109
 yâbis 315
 yâd 205
 yâd-gâr 40
 yâfūĥ 169
 yaĥbūr 195
 yaĥmūr 222
 yaĥsudu 345
 Yaĥyâ Beg 95
 yakna' 293
 ya' ķūb 133
 yâr 34
 Ya' rub Bin Ķaĥţân 28
 ya' sūb 133
 yâve-güyân 334
 yazĥar 258
 Yazıcı-zâde 30
 yeclis 248
 Ye' cūc ve Me' cūc 236
 yecrî 213
 yed 123, 326
 yedfa' u 276
 ye' hūd 171
 yek-me'âl 111
 yekser 26
 yeķūm 128
 yelma' 266
 yemdâh 307
 yenî' 301
 yerâ' a 240
 ye's 243
 yessera'llâhu lenâ 75
 ye' uddūneke 174
 Yemen 29, 113, 308
 yemm 138
 yevm 128
 yevmen erâk 335
 yezm 180
 yigirmi 219
 yoĥsa 345

yubūset 319
 yūḥ 96
 yūḥā 96
 yuḥfaz 170
 yuḥyī 89,118
 Yunan 24
 yurā'ūne 187
 yurīdu 67
 Yūsuf-ı Şiddīk 70, 255

Z

zā 39
 zā 225
 zāğ 131
 za' rūr 216
 zebān 39
 zebed 292
 zebūr 194
 zefīr 221
 zehr-nāk 195
 zehūḳ 327
 zekāt 72
 zemāverd 239
 zemen 64
 zer' 138
 zerr 239
 zevc 210
 zevrā' 191
 Zeyd 266, 267
 zībāk 232
 zī-bende 51
 zī-bende-nümā 51
 zibrkân 96
 zifāf 309
 ziff 309
 zihī 79

zihn 58
 zine 239
 zīnet-fezā 97
 zīr 140
 zīr 50
 zīrā 296
 zīver 26
 zīver 92
 zu' m 208
 zu' mi 208
 zūr 196
 zübde 53
 zūbye 209
 zücāc 156
 zūhhād 187
 zūhr 215
 zūhre 342
 zülāl 194
 zūlf 309
 zūlfā 309